

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

АНДРІЙ ЗАЯЦЬ

**МІСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ВОЛИНИ
XVI – першої половини XVII ст.**

Монографія

Львів
2019

УДК 94:316.3](477.82-21)"15/16"

3 40

Р е ц е н з е н т и:

д-р іст. наук, член-кореспондент НАН України *Боряк Г. В.*

(Інститут історії України НАН України);

д-р іст. наук, проф. *Капраль М. М.*

(Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського);

д-р іст. наук, проф. *Войтович Л. В.*

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

Н а у к о в и й р е д а к т о р:

д-р іст. наук, проф. *Крикун М. Г.*

Рекомендовано до друку Вченою радою

Львівського національного університету імені Івана Франка

(протокол № 67/4 від 24 квітня 2019 р.)

Заяць А. Є.

3 40

Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.: монографія / А. Заяць. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. – 582 с. + вкл.

ISBN 978-617-10-0532-7.

У монографії розглянуто процес становлення та функціонування міського суспільства Волині у ранньомодерну добу. Проаналізовано проблему дефініції, класифікації та термінології міських поселень; вивчено функції міських поселень та фактори їх розвитку. З'ясовано роль власників приватних та старост королівських міст на формування устрою та особливості розвитку волинських міст. Особлива увага приділена міському управлінню та участі у ньому війта, лентвійта, ради, лави та найманих міських урядників. Описано міське судочинство та його особливості у королівських та приватних містах. Прослідковано джерела формування міської громади, її правове становище, соціальну структуру, етнічний та професійний склад, а також місце шляхти у міському соціумі.

Для істориків, краєзнавців та всіх, хто цікавиться міською історією Волині.

A. Ye. Zayats

Volhynia urban society of the 16th and the first half of 17th centuries: monograph. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 2019. – 582 p.

The monograph studies the process of establishment and functioning of Volhynia urban society in the Early Modern era. The study analyzes the issue of definition, classification and terminology of urban settlements; functions of urban settlements and their development factors are examined. The role of private cities owners and royal cities Starostas was figured out in terms of system formation and peculiarities of Volhynia cities development. Special attention is dedicated to city administration and Vogt, Leitvogt, council and hired servicemen involvement in it. Judicature and its peculiarities in royal and private cities are depicted. The study provides insights into the sources of urban community formulation, its legal position, social structure, ethnic and professional structure, as well as Szlachta's role in the urban society.

The monograph is intended to historians, ethnographers, and all interested in Volhynia's urban history.

УДК 94:316.3](477.82-21)"15/16"

© Заяць Андрій, 2019

© Львівський національний університет імені Івана Франка, 2019

ISBN 978-617-10-0532-7.

Світлій пам'яті
моєї дружини Люби
присвячую

ВСТУП

Міста завжди були акумулятором всього прогресивного, що народжувалося у суспільстві. Фернан Бродель зазначав, що “міста – це ніби електричні трансформатори: вони підвищують напругу, пришвидшують обмін, вони без упину керують життям людей. [...] Місто – ніби цезура, розрив, нова доля світу”¹.

Волинь середньовічної доби мала багато міст, але татарська навала та подальший період боротьби за ці землі не сприяли нормальному розвитку тих із них, що залишилися. На зламі XV – XVI ст., а особливо з першої половини XVI ст., на Волині інтенсивно відбувається відродження та поява міських осередків.

В уяві тогочасних людей місто – це не тільки певним чином облаштований простір – ринок, ратуша, адміністративні, громадські та культові споруди, а й мешканці цього поселення. Для селян місто певний центр їхнього мікросвіту, бо сюди вони приїжджали на торги та ярмарки, тут вони довідувалися про новини – і не лише волинські. Для селянина у ранньомодерному суспільстві стати міщанином означало змінити стан на суттєво кращий. Поволі, але не впинно, із зростанням міських поселень збільшується чисельність міщанства, яке тепер суттєво відрізняється від свого попередника княжої доби. Зважаючи на те, що більшість міст отримали маґдебурзьке право, то і міщанство у них стає самоврядним чого не було раніше. Королівські міста – це не лише громада на маґдебурзькому праві, а й мешканці юридик, яких уважали за міщан, і які взаємодіяли між собою. Основна увага у монографії буде приділена маґдебурзькій громаді, зокрема її урядницькій структурі та судочинству за маґдебурзьким правом, натомість інші групи населення розглядатимуться переважно у їхньому стосунку до цієї громади. Міщанство приватновласницьких міст було більш однорідним, оскільки підлягало одному власникові.

Непересічна роль міст на Волині зумовлює *актуальність* всебічного дослідження міського суспільства, що, з огляду на історіографічну спадщину у

¹ Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. Т. 1. Структури повсякденності: можливе і неможливе. Пер. з франц. Г. Філіпчук. К.: Основи, 1995. С. 413.

Вступ

цій ділянці, потребує подокументного опрацювання актових книг, уведення у науковий обіг значного масиву незнаних досі джерел, а також використання новітнього дослідницького інструментарію, зокрема методів мікроісторії та просопографії. Особливо важливим є вивчення історії волинських міст XVI – першої половини XVII ст. у час, коли вони масово з'являються і змінюють обличчя регіону.

Метою монографічного дослідження є вивчення і комплексний аналіз процесу становлення та функціонування міського суспільства Волині у ранньомодерну добу, як королівських, так і приватновласницьких, що зумовило й різні підходи, виділення спільного і специфічного для різних типів міських поселень.

Відповідно до мети сформульовані такі дослідницькі завдання:

- проаналізувати стан наукової розробки теми та її джерельну базу;
- вивчити термінологію, пов'язану з феноменом міста та його функціонуванням, зокрема, що розумілося під поняттям “місто” у досліджуваний період та в чому полягала відмінність між містом і містечком;
- з'ясувати чисельність міських поселень на Волині, їхні функції та фактори розвитку;
- простежити вплив власників приватних міст на їх життєдіяльність;
- з'ясувати роль старост королівських міст на діяльність міської громади;
- визначити місце та роль війтів і лентвійтів у системі міського самоврядування;
- проаналізувати склад, персоналії та повноваження ради і лави у містах;
- розкрити функціональні обов'язки найманих міських урядників;
- охарактеризувати участь поспільства у самоврядуванні;
- дослідити міське судочинство: проаналізувати перебіг судового процесу та визначити, яким правом послуговувалися у міських судах;
- показати джерела формування волинського міщанства і участь у цьому процесі різних верств населення регіону;
- провести аналіз правового становища міського населення;
- простежити та розкрити соціальну структуру міщанства;
- описати професійний склад міського населення;
- встановити основні тенденції еволюції етнічного складу міського населення;
- висвітлити місце шляхти у міському соціумі, зокрема в міському управлінні.

Об'єктом дослідження є волинські міста XVI – першої половини XVII ст.

Вступ

Предмет дослідження – формування, розвиток та устрій міського суспільства, передусім громад на маґдебурзькому праві, а у королівських містах – ще й мешканців, підлеглих замку, і належних до юридик. У полі зору буде також єврейське населення, яке проживало у містах і сприймалося як міське населення.

Хронологічні межі дослідження. Нижня межа – злам XV – XVI ст., коли починається урбанізація регіону і з'являються більш-менш масові джерельні матеріали, що стосуються волинських міст. Верхня хронологічна межа – середина XVII ст., збігається з початком Національно-визвольної війни українського народу, яка істотно вплинула на долю міських поселень регіону.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Волинського воєводства.

Для вирішення поставлених завдань використано принцип системного підходу до з'ясування соціально-правових явищ у їх розвитку та взаємозв'язках. Дослідження базується на загальнонаукових методах аналізу і синтезу, а також на спеціальних методах дослідження, з-поміж яких використано методи порівняння, просопографії, класифікації, квантитативний, подокументного аналізу джерел.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

уперше:

- системно проаналізовано здобутки історіографії з теми дослідження;
- виявлено та введено у науковий обіг значний масив документального матеріалу з історії волинського міщанства;
- комплексно з'ясовано функції та фактори розвитку міських поселень;
- з'ясовано роль поспільства волинських міст у самоврядуванні;
- всебічно проаналізовано міське судочинство на Волині;
- розкрито правове становище міщанства;
- доведено існування практик набуття міщанами Луцька у першій половині XVII ст. міського громадянства;
- показано місце шляхти у міському соціумі:

уточнено та доповнено:

- чисельність міських поселень на Волині;
- кількість міст, у яких діяло маґдебурзьке право;
- джерела формування міщанства;
- особовий склад війтівського та лентвійтівського урядів та час перебування їх представників на урядах у Луцьку, Володимирі, Кременці;
- переліки райців та лавників і час перебування їх на урядах у повітових містах;
- колективний та персональний портрети найманих міських урядників та коло їхніх обов'язків;

Вступ

- соціальну структуру та професійний склад міського населення;
 - етнічний склад міщанства;
- подальшому дослідженню піддано:*
- роль та вплив старост королівських міст на життєдіяльність міського соціуму;
 - значення уряду війта у королівських та приватних містах;
 - механізм співпраці між війтом та райцями у королівських містах;
 - стосунки райців та лавників під час виконання ними своїх функціональних обов'язків;
 - суміщення міських урядів з підприємницькою діяльністю;
 - застосування Литовських статутів та звичаєвого права у міському судочинстві;
 - відносини замкового та міського судів;
 - роль свідків у судовому процесі;
 - варіанти позасудового вирішення спорів у міському соціумі (примирення).

Висловлюю щиро вдячність усім, хто сприяв написанню та появі друком цієї праці. Насамперед складаю подяку за постійну підтримку та допомогу професорові Львівського національного університету імені Івана Франка Миколі Крикуну, професорці Києво-Могилянської академії Наталії Яковенко, почесному голові Наукового товариства імені Шевченка Олегові Купчинському, професорам Люблінського університету імені Марії Кюрі-Склодовської Ришардові Щигелу та Гжегожу Яворові.

Під час написання цієї праці автор постійно спілкувався з колегами-істориками, яким вдячний за підтримку та допомогу. Мова йде про Наталію Старченко, Геннадія Боряка, Наталію Білоус, Петра Кулаковського, Володимира Кравченка, Володимира Собчука, Сергія Горіна, Ігоря Тесленка, Володимира Александровича, Ірину Ворончук, Василя Кметя, Степана Білостоцького, Віктора Атаманенка, Мирона Капралю, Андрія Фелонюка, Віктора Брехуненка. За складання карти щиро вдячний Богданові Смереці.

Успішна робота над пропонованою книгою була б неможливою без допомоги колег-архівістів. Найперше висловлюю подяку за постійну підтримку та допомогу заступникові директора Центрального державного історичного архіву України у Києві Людмилі Демченко та працівникам читального залу цього ж архіву Оксані Михайловій і Ніні Джамбас. Вдячний за підтримку директорів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського членові-кореспонденту НАН України Любові Дубровиній та працівникам читального залу цього ж Інституту. Складаю також подяку завідувачці відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника Мирославі Дядюк.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Дослідження міського життя ранньомодерної Волині довгий час здійснювалося лише як частина студій над українськими містами. Саме тому, аналізуючи доробок учених, виділимо тих істориків, хто вивчав життя волинських міщан принагідно, та дослідників, які присвятили свої студії безпосередньо волинським містам.

Володимир Антонович, упорядник окремого тому в серії “Архив Юго-Западной России”, де, крім публікації документів з історії міст, була поміщена його ґрунтовна передмова¹, у подальшому передрукована у першому тому праць ученого², проаналізував дефініцію “місто”, описав повинності міщан, зокрема Луцька, Володимира, Кременця і Ковеля, приділивши особливу увагу військовим обов’язкам міщан та заміні їх грошовою оплатою. На прикладі Луцька вчений помилково припустив, що з часом війти утратили суддівські функції, а сам уряд перетворився на повну синекуру. В. Антонович розглянув користі/шкоду від запровадження магдебурського права та оцінив його радше

¹ Антонович В. Предисловие // Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (далі – Архив ЮЗР). К., 1869. Ч. 5. Т. 1: Акты о городах. С. 1 – 94.

² Антонович В. Исследования о городах Юго-Западного края // *Его же*. Монографии по истории Западной и Юго-Западной России. К., 1885. Т. 1. С. 133 – 194.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

негативно. Надто категоричним і необґрунтованим є його твердження про незастосування на практиці норм зазначеного права у судочинстві. Вчений дослідив вплив старост на життєдіяльність міст, окресливши небезпеки старостинського втручання у міське самоврядування, особливо за умови поєднання його влади з в'їтівським урядом. Щоправда, міра втручання старост у міське життя, в інтерпретації В. Антоновича, дещо перебільшена. Слушною видається думка, що приватні міста перебували під повним контролем їхніх власників і що самоврядування у таких містах здійснювалося лише в обсягах, дозволених власником. Приділив В. Антонович увагу й економічному блоку: заснуванню цехів, наданню містам торгів, ярмарків, звільненню міщан від мит тощо.

Важливі спостереження про устрій міст, функціонування маґдебурського права, роль старост в управлінні містом, цехове життя містяться у відомій праці Михайла Владимирського-Буданова¹. Вчений звернув увагу на поєднання у Ковелі урядів старости і в'їта, на погіршення через це умов міського самоврядування та описав надання королівських привілеїв кременецьким цехам.

Значну увагу проблематиці міст та міського суспільства приділив Михайло Грушевський, послідовно виклавши свої погляди у 5-му та 6-му томах праці "Історія України-Руси"². Учений виділив основні блоки проблем: рецепція маґдебурського права, устрій та управління в містах, економічні заняття міщан. На його думку, ще з кінця XIII ст. німецьке міське право починає проникати в міста Галицько-Волинської держави (зокрема, до Володимира).

Детально М. Грушевський спинився на розгляді формуляра маґдебурського привілею, аналізуючи його зміст з погляду того, що нового він вносив у міщанське життя. Запровадження цього права він оцінив загалом негативно, приділивши особливу увагу інституту в'їтівства, який начебто відігравав роль сполучника, що зв'язував відокремлену міську громаду як маленьку державу з державною системою. На думку вченого, у містах з дідичним в'їтівством (як приклад наведено Кременець) в'їт відігравав ключову роль у системі міського управління та самоврядування. Дідичність цієї інституції ще більше посилювала відчуття її значущості та безкарності. Історик цілком точно відзначає змішування функцій ради і лави та підпорядкування останньої першій.

Значну увагу приділив М. Грушевський міському судочинству: проаналізував джерела міського права, його публікації в Польщі, апеляційні інстанції,

¹ Владимирський-Буданов М. Німецьке право в Польщі й Литві // Розвідки про міста і міщанство на Україні-Русі. Львів: Накладом Наукового Товариства імені Шевченка, 1903. Ч. 1. 176 с.; Ч. 2. С. 177 – 308.

² Грушевський М. Історія України-Руси. К.: Наукова думка, 1994. Т. 5. С. 222 – 287, 342 – 384; 1995. Т. 6. С. 48 – 51, 74 – 140.

1.1. Історіографія проблеми

вказав на те, що Львів уважали містом, до якого йшли апеляції з руських земель Речі Посполитої. Дещо менше сказано про судовий процес. Досить ґрунтовно М. Грушевський спинився на характеристиці вірменських та єврейських колоній у містах, простеживши шлях їхньої появи, розвитку і становища. Зокрема, характеризуючи єврейську громаду, яка в досліджуваний період щораз більше опановувала міста, особливо міста західних воєводств (приклад Ковеля), учений підкреслює, що євреї, маючи сильні позиції у торговій сфері, володіючи значним капіталом, часто користуючись старостинською підтримкою, займали впливову позицію в містах, чому значною мірою сприяла згуртованість, характерна для єврейського кагалу.

Не обійшов своєю увагою М. Грушевський економічні заняття міщан, зокрема регламентацію торгівлі та цеховий устрій. Останній розглядався на прикладі Луцька, Кременця, Володимира, Острога, Ковеля, Торчина і Клевани. Особливу увагу було звернено на функціонування ярмарків і торгів та їх значення для міщан. Характеристику торгів як барометра внутрішньої торгівлі М. Грушевський подав особливо вдало. Важливе уже самé звернення до них, бо дослідників цікавила переважно ярмаркова торгівля. Зважаючи на обмеженість джерельної бази і малодослідженість проблеми міських промислів, М. Грушевський обмежився щодо них загальними спостереженнями. Поза увагою вченого залишилися питання урбанізації українських земель, юридики та соціальний склад міщанства.

Певне значення для досліджуваної теми мають праці Олександра Грушевського, присвячені міській тематиці. У монографії про міста Великого князівства Литовського XIV – XVI ст., значною мірою написаною на прикладі волинських міст, він простежив роль намісників у життєдіяльності міста, побут міщан, їхні повинності, міські служби¹. Вчений також опублікував кілька статей, базованих здебільшого на люстраціях середини XVI ст. і присвячених вивченню господарства міст, сторожовим обов'язкам міщан та іншим їхнім повинностям. Значне місце при цьому відведено сюжетам з історії волинських міст².

У міжвоєнний період та в перші два повоєнні десятиліття містознавчі студії явно не були пріоритетом українських істориків. Невелику стат-

¹ Грушевський А. Города Великого княжества Литовского в XIV – XVI вв. Старина и борьба за старину. К., 1918. 240 с.

² Грушевський О. З міського господарства XVI в. Топниця, воскобійня і воскові комори // Записки історично-філологічного відділу УАН. К., 1925. Кн. VI. С. 1 – 9; *Його ж.* Луцьке міщанство в XVI в. // Історично-географічний збірник. К., 1927. Т. 1. С. 1 – 12; *Його ж.* Питання оборони замків Великого князівства Литовського в XVI в. // Там само. К., 1928. Т. 2. С. 1 – 9; *Його ж.* Міщанські підрахунки в ревізіях XVI в. // Там само. К., 1929. Т. 3. С. 1 – 8; *Його ж.* До історії сторожів в замках в XVI в. // Там само. К., 1931. Т. 4. С. 1 – 7.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ттю про міський устрій та маґдебурзьке право в Україні опублікував Вадим Отамановський, негативно оцінивши вплив цього права на розвиток міст¹. Виважена і різнобічна оцінка ролі юридик у містах та значення економічних взаємовідносин між містом і селом подані у статтях Ярослава Ісаєвича². 1963 р. вийшла книга Олени Компан про українські міста другої половини XVII ст.³, у якій низка сюжетів (демографія, ремесло, торгівля) присвячена першій половині століття, зокрема і волинським містам.

З 60-х рр. XX ст. проблематику економічного та соціального становища міщанства, зокрема і волинського, та його боротьбу за поліпшення цього становища (у тодішній термінології – класову боротьбу) розробляв Павло Михайлина. Зміст ряду його статей⁴ був певною мірою підсумований двома монографіями⁵.

Упродовж 70–80 -х рр. видано серію джерелознавчих праць Миколи Ковальського, у яких значне місце посідає тематика волинських міст⁶. Тут подані

¹ Отамановский В. Д. Развитие городского строя на Украине в XIV – XVIII вв. и Магдебургское право // Вопросы истории. 1958. № 3. С. 122 – 135.

² Исаевич Я. Д. К вопросу об экономических взаимоотношениях между городом и деревней и их влиянии на развитие городов Прикарпатья в XVI – XVIII в. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы 1960 г. К., 1962. С. 189 – 197; *Ejusdem*. Uwagi w sprawie oceny prawnej i społecznej treści miejskich jurydyk w dawnej Rzeczypospolitej // Czasopismo Prawno-Historyczne. 1959. T. 11. Zesz. 1. S. 145 – 155.

³ Компан О. С. Міста України в другій половині XVII ст. К.: Вид-во АН УРСР, 1963. С. 58 – 62, 77, 94, 97, 102 – 103, 108 – 109, 164 – 165, 200, 217, 260, 313, 316 – 317, 324.

⁴ Михайлина П. В. Произвол старост в городах Украины в конце XVI – первой половине XVII в. // Тезисы докладов XX научной сессии Черновицкого госуниверситета. Секция исторических наук. Черновцы, 1964. С. 52 – 55; *Его же*. Подрыв экономики городов Украины первой половины XVII ст. междоусобной борьбой магнатов и шляхты // Тезисы докладов XXII научной сессии Черновицкого госуниверситета. Секция исторических наук. Черновцы, 1966. С. 49 – 53; *Його ж*. До питання про оренди і застави міст України в кінці XVI – першій половині XVII ст. // Історія народного господарства та економічна думка Української РСР. К.: Наукова думка, 1974. Вип. 8. С. 69 – 74; *Його ж*. Політика адміністрації Речі Посполитої в містах України другої половини XVI – першої половини XVII ст. // Історія та історіографія України: Збірник наукових праць. К.: Наукова думка, 1985. С. 39 – 48.

⁵ Михайлина П. В. Участь міського населення України у визвольній боротьбі українського народу проти польсько-шляхетського поневолення, за воз'єднання з Росією (кінець XVI ст.). Чернівці: Вид-во Чернівецького університету, 1969. 102 с.; *Його ж*. Визвольна боротьба трудового населення міст України (1569 – 1654). К.: Наукова думка, 1975. 260 с.

⁶ Ковальский Н. П. Акт 1603 года раздела владений князей Острожских как исторический источник // Вопросы отечественной историографии и источниковедения: Сборник научных работ. Днепропетровск, 1975. Вып. 2. С. 113 – 137; *Его же*. Вопросы изучения и использования ЛМ как важнейшего комплекса источников по социально-экономической и политической истории Украины XVI – XVII вв. // Литовская метрика: Тезисы докладов межреспубликанской научной конференции (апрель 1988 г.). Вильнюс, 1988. С. 7 – 9; *Его же*. Документальные источники по истории Великого княжества Литовского XV – XVI вв. в архиве Сангушек // Материалы межреспубликанской на-

1.1. Історіографія проблеми

і огляди архівних фондів, і характеристика локаційно-магдебурзьких привілеїв містам, і публікація цехових статутів та юраментів міщан. У ті ж роки низку містознавчих студій, де йшлося про волинські сюжети, опублікувала Ганна Швидько¹. Соціальне та правове становище міщанства у XVI ст. стало предметом дослідження Віталія Щербака, у поле зору якого потрапило, зокрема, міщанство Луцька, Володимира, Кременця та Горохова².

У другій половині 80-х рр. XX ст. над історією українських міст кінця XV – середини XVI ст. плідно працював Петро Сас, підсумком чого стала монографія, у якій розглянуто такі міські проблеми: чисельність міст та їх класифікація, соціальна й етнічна структура міщанства, архітектурно-планувальні принципи міської забудови, цехова організація ремесла,

учной конференции по источниковедению и историографии народов прибалтийских республик Союза ССР. Источниковедение. Вильнюс, 1978. С. 35 – 41; *Его же*. Документальные коллекции Радзиминовского и Оссолинского как источники по истории Волыни XV – XVIII вв. // Некоторые проблемы отечественной историографии и источниковедения. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1978. С. 25 – 34; *Его же*. Источники по истории Украины XVI – первой половины XVII в. в Литовской метрике и фондах приказов ЦГАДА. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1979. 74 с.; *Его же*. Источники по социально-экономической истории Украины XVI – первой половины XVII века. Структура исторической базы. Днепропетровск: Издательство ДГУ, 1982. 92 с.; *Его же*. Источниковедение по истории Украины XVI – первой половины XVII века. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1979. Ч. 4: Обзор основных отечественных собраний архивных источников. 110 с.; *Его же*. Источниковедение социально-экономической истории Украины (XVI – первая половина XVII в.). Акты о городах. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1983. 72 с.; *Его же*. Локационные и магдебургские грамоты городам Украины в составе коронных книг записей “Литовской метрики” второй половины XVI – первой половины XVII века // Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории. Источники по социально-экономической истории России и Украины XVII – XIX веков. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1983. С. 3 – 15; Ковальский Н. П., Виноградов Г. Н. Методические рекомендации по подготовке к спецсеминару по источниковедению истории Украины XVI – XVII веков. (Цеховые уставы городов Украины). Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1986. 32 с.

¹ Швидько А. К. К вопросу о ремесленном цехе в средневековом городе (по германским и украинским источникам) // Вопросы германской истории и историографии. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1973. Вып. 3. С. 3 – 16; *Ее же*. Проблемы социально-экономического развития феодальных городов Украины в украинской советской историографии // Вопросы отечественной историографии и источниковедения. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1975. Вып. 2. С. 51 – 56; *Ее же*. Советская историография о сущности и роли немецкого права в городах Украины XV – XVIII вв. // Вопросы германской истории и историографии. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1975. Вып. 3. С. 125 – 136; *Ее же*. Украинский город в XVI – XVIII вв. в сравнительно-историческом освещении // Феодализм в России. Москва: Наука, 1985. С. 156 – 160. *Ее же*. Социально-экономическое развитие Украины в XIV – середине XVIII века. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1988. 84 с.; *Ее же*. Социально-экономическое развитие городов Украины в XVI – XVIII вв. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1979. 99 с.; *Її ж*. Питання історії Волині в працях О. І. Барановича // Минуле і сучасне Волині: Тези доповідей та повідомлень 3-ї Волинської історично-краєзнавчої конференції. Луцьк, 1989. С. 195 – 196.

² Щербак В. О. Соціальне та правове становище міщанства Правобережної України в XVI ст. // Історичні дослідження: Вітчизняна історія. К.: Наукова думка, 1989. Вип. 15. С. 21 – 25.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

міські промисли, розвиток торгівлі, сільськогосподарські заняття міщан, правовий статус міст, міське самоврядування за нормами маґдебурзького права, устрій міст, які не мали маґдебурзького права, юридики у містах¹. Дотепер ця праця залишається єдиною узагальнювальною студією над українськими містами зазначеного часу.

Серію джерелознавчих статей про Литовську метрику як цінне джерело вивчення історії українських міст ранньомодерної доби, серед яких чільне місце належало волинським містам, опублікувала Світлана Абросімова², захистивши 1988 р. з цієї теми кандидатську дисертацію³.

Важливими для дослідження були праці Миколи Крикуна, в яких з'ясовано утворення та межі Волинського воєводства, його народонаселення (зокрема міське), а також значення поборових реєстрів і подимного податку⁴.

Із здобуттям незалежності вивчення історії України активізувалося, а студії над ранньомодерним періодом стали особливо успішними. Щоправда, міська тематика явно поступалася таким напрямом, як вивчення шляхетського та козацького соціумів. Однією з перших книг, що з'явилася у той час, була історико-етнографічна монографія Василя Балуска про обрядовість українських цехових ремісників⁵. Тут показано цеховий устрій, календарні

¹ Сас П. М. Феодальные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. К.: Наукова думка, 1989. 232 с.

² Абросімова С. В. Книги переписей Литовской метрики середины XVI века как источник по истории городов Украины // *Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории: Актуальные проблемы источниковедения и специальных исторических дисциплин*. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1986. С. 123 – 128; *Ее же*. Документы ЛМ как источник по истории городов Украины первой половины XVI в. // *Литовская метрика: Тезисы докладов межреспубликанской научной конференции*. (апрель 1988 г.). Вильнюс, 1988. С. 18 – 20; *Ее же*. Книги записей Литовской метрики как источник по истории городов Украины первой половины XVI в. // *Исследования по истории Литовской метрики: Сборник научных трудов*. Москва, 1989. С. 196 – 214.

³ Абросімова С. В. Документи Литовської метрики як джерело по історії міст України першої половини XVI століття: Автореф. дисс... канд. іст. наук. Днепропетровск, 1988. 16 с.

⁴ Крикун М. Г. Питання чисельності населення на Правобережній Україні другої половини XVI – середини XVII ст. у радянській історіографії // *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 1980. Вип. 16. С. 74 – 81; *Його ж*. Чисельність населення Волинського воєводства у першій половині XVII ст. // Там само. Львів, 1988. Вип. 24. С. 71 – 82. Передрук праці: Чисельність населення Волинського воєводства в другій чверті XVII століття // *Його ж*. Воєводства Правобережної України у XVI – XVIII століттях: Статті і матеріали. Львів: Український католицький університет, 2012. С. 223 – 235; *Його ж*. Подимні реєстри XVII ст. як джерело // Третя наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін: Друга секція: Спеціальні історичні дисципліни. К., 1968. С. 69 – 98. Передрук праці: Подимні реєстри Правобережної України XVII століття // *Його ж*. Воєводства Правобережної України у XVI – XVIII століттях: Статті і матеріали. С. 236 – 262.

⁵ Балусок В. Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових ремісників. К.: Наукова думка, 1993. 117 с.

1.1. Історіографія проблеми

обряди та свята в цехах, значення ритуалу у ремісничій праці, цехові “кануни” та “складки”, тобто розкрито ті питання, на які меншу увагу звертали історики міста. Щоправда, джерельна база дослідження доволі вузька і виконане воно переважно на вже опублікованих матеріалах.

Один із небагатьох фахівців з історії геральдики, Андрій Гречило, опублікував 1998 р. книгу, присвячену українській міській геральдиці, у якій частина першого розділу стосується гербів міст Правобережної України XV – першої половини XVII ст.¹. Невдовзі світ побачила розширена версія цієї праці².

Натомість 1998 р. у Торонто була опублікована книга Василя Марочкіна, присвячена звичаєво-правовому аспекту функціонування українського міста від XV до середини XVII ст.³. У невеликій за обсягом книзі автор зробив спробу дослідити широке коло таких проблем: звичаєво-правові і морально-етичні умови життя міщан, діяльність міських урядовців, їхній статус та функції, функціонування міських інституцій, міські суспільні верстви, церковне життя. До того ж, усе це – на теренах усієї України. Така всеохопність призвела до неврахування територіальних особливостей та певної поверховості деяких тверджень.

Ряд розвідок з описом норм магдебурзького права опублікували Тетяна Гошко⁴ та Микола Кобилецький⁵. В працях є тематика волинських міст.

Серед дослідників, які безпосередньо вивчали історію волинських міст, першим до цієї проблематики звернувся Яким Перлштейн. 1847 р. з-під його пера вийшла розвідка про Острог, в основу якої покладений акт поділу 1603 р. маєтків князів Острозьких⁶. Енциклопедично-довідкова інформація з історії

¹ Гречило А. Українська міська геральдика. Київ; Львів: УГТ, 1998. 191 с.

² Гречило А. Герби міст України (XIV – перша половина XX ст.). К.: Брама, 2001. 400 с.

³ Марочкін В. Українське місто від XV до середини XVII ст. Звичаєво-правова атрибутика як історичне джерело. Історична монографія. Торонто: Hypertext Plus, 1999. 157 с.

⁴ Гошко Т. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI – початок XVII ст.). Львів: Афіша, 2002. 255 с.; *Ії ж.* Штрихи до сучасної української історіографії міст на магдебурзькому праві в Україні // Історіографічні дослідження в Україні: Збірник наукових праць. К.: Інститут історії України НАН України, 2011. Вип. 21. С. 124 – 165; *Ії ж.* “Саксонське зерцало” як джерело феодалного і міського права // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі – Записки НТШ). Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. Львів, 2015. Т. CCLXVIII. С. 128 – 160.

⁵ Кобилецький М. Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження. Львів: ПАІС, 2008. 406 с.

⁶ Перлштейн А. Описание города Острога // Чтения в Императорском Обществе истории и древностей Российских при Московском университете. Москва, 1847. Кн. 4. Отд. IV. С. 137 – 142. Про Якіма Перштейна див.: Ковальський М. Яким Перлштейн –

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

низки волинських міст була поміщена в одному з томів “Старожитної Польщі” авторства Міхала Балінського та Тиматеуша Ліпінського¹.

У другій половині XIX ст. на сторінках “Волинских епархиальных ведомостей” Аполлоній Сендульський опублікував серію краєзнавчо-пізнавальних статей про ряд волинських міст², фактично започаткувавши систематичне вивчення їх історії. Там само Василь Переговський подав невелику розвідку про Старокостянтинів, описавши заснування міста, його топографічну характеристику, татарські напади і відомості про міські храми (православні та католицькі)³. Різні сюжети міської тематики є на сторінках п’ятитомного церковного дослідження Миколи Теодоровича⁴ та у кількох “міських” монографіях цього автора⁵.

Александр Яблоновський у ґрунтовних передмовах, опублікованих у трьох томах серійного видання “*Źródła dziejowe*”⁶, подав свою версію стану населення

дослідник історії Острога XVI – початку XVII ст. // *Його жс.* Етюди з історії Острога. Нариси. Острог: Острозька Академія, 1998. С. 131 – 142.

¹ Baliński M., Lipiński T. *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana.* Warszawa, 1845. T. 2. Cz. 2.

² Сендульський А. Местечко Ямполь Кременецкого уезда // *Волинские епархиальные ведомости* (далі – ВЕВ). Житомир, 1870. № 7. С. 219 – 232; *Его же.* Местечко Рахманов Кременецкого уезда // ВЕВ. 1871. № 5. С. 128 – 133; *Его же.* Местечко Вышневец Кременецкого уезда // ВЕВ. 1872. № 21. С. 915 – 926; № 22. С. 861 – 867; *Его же:* Местечко Буремель Дубенского уезда // ВЕВ. 1878. № 13. С. 523 – 536; *Его же.* Местечко Олыка Дубенского уезда // ВЕВ. 1878. № 14. С. 564 – 585; *Его же.* Местечко Четвертня Луцкого уезда // ВЕВ. 1878. № 15. С. 579 – 590; *Его же.* Местечко Вышгородок Кременецкого уезда // ВЕВ. 1880. № 22. С. 997 – 1010; *Его же.* Местечко Лабунь Заславского уезда // ВЕВ. 1882 № 36. С. 1170 – 1181; *Его же.* Местечко Клевань Ровенского уезда // ВЕВ. 1880. № 13 – 14. С. 627 – 644.

³ Переговський В. Из истории города Староконстантинова // ВЕВ. 1881. № 3. С. 61 – 81; № 4. С. 109 – 116; № 6. С. 165 – 176; № 7. С. 204 – 209; № 9. С. 276 – 298. Український переклад див.: Переговський В. Из історії міста Старокостянтинова // *Опис володінь князя Януша Острозького у Південно-Східній Волині 1615 року / Упоряд. В. Атаманенко, І. Рибачок.* Острог: Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 2009. С. 10 – 44.

⁴ Теодорович Н. И. *Волинь в описании городов, местечек и сел.* Почаев, 1888. Т. 1. 440 с.; 1889. Т. 2. 696 с. 1893. Т.3. 696 с.; 1899. Т. 4. 934 с.; 1903. Т. 5. 583 с.

⁵ Теодорович Н. И. *Город Владимир Волынской губернии в связи с историей Волынской епархии.* Исторический очерк. Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры, 1893. 246 с.; *Его же.* *Город Заславль Волынской губернии.* Исторический очерк. Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры, 1891. 50 с.; *Его же.* *История города Кременца Волынской губернии.* Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры, 1890. 70 с.; *Его же.* *Город Староконстантинов Волынской губернии.* Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры, 1890. 70 с.

⁶ Jabłonowski A. *Starostwa Ukrainne w pierwszej połowie XVII wieku // Źródła dziejowe.* Warszawa, 1877. T. V: *Lustracye królewsczyzn ziem Ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku.* Warszawa, 1877. S. I – C; *Ejuzdem.* *Przedmowa // Źródła dziejowe.* Warszawa, 1877. T. VI: *Rewizja zamków ziemi Wołyńskiej w połowie XVI wieku.* S. I – CIX; *Ejuzdem.* *Przedmowa // Źródła dziejowe.* Warszawa, 1889. T. XIX: *Ziemie ruskie. Wołyń i Podole.* S. 1 – 128. Про О. Яблоновського див.: Киян О. І. Олександр Яблоновський як дослідник історії України // *Український історичний*

1.1. Історіографія проблеми

і міст Волині у другій половині XVI – першій половині XVII ст. Дослідник на основі поборових реєстрів того часу провів обрахунок кількості волинських міст та міщанства, а також охарактеризував категорії міського населення.

У 80-х рр. XIX ст. успішно досліджував давнину Острога краєзнавець Станіслав Кардашевич, підсумком чого стала посмертно видана цінна монографія про історію міста¹. У ній висвітлено такі важливі питання, як права та повинності міщан, становище євреїв і татар у місті, діяльність латинської школи й Острозької академії, функціонування міських церков та костелів.

У міжвоєнний період розпочав плідні студії над волинською тематикою Олексій Баранович. З-під його пера вийшла спершу невелика розвідка про заселення Південної Волині і початки Старокостянтинова², а далі велика стаття про це місто³, у повоєнний період у доопрацьованому вигляді видана повторно⁴. Підсумком демографічних досліджень автора стала книга про народонаселення Волинського воєводства (у тому числі міст) у першій половині XVII ст.⁵, в основу якої покладено подимний реєстр 1629 р. і яка до сьогодні залишається взірцевою та яку активно використовують історики.

Невелику за обсягом, але змістовну розвідку, присвячену Олиці, опублікував Святослав Терський⁶. Особливо цінними у книзі є матеріали археологічних розкопок автора та вдала спроба подачі картосхем. Те саме можна сказати про дві монографії С. Терського, присвячені Луцьку та Володимирі⁷. Вагомим внеском обох праць є авторська локалізація деяких міських храмів, характеристика формування передмість, знайдені міські артефакти.

журнал. 1994. № 4. С. 61 – 74.

¹ Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. Warszawa; Kraków, 1913. VIII + 297 с. Про діяльність С. Кардашевича див.: Ковальський М. Станіслав Кардашевич і Йосиф Новицький – славетні острозькі краєзнавці // *Його ж.* Етюди з історії острога. Нариси. С. 179 – 183.

² Баранович О. З історії заселення Південної Волині // *Записки історично-філологічного відділу ВУАН.* К., 1925. Кн. 6. С. 10 – 19. Передрук цієї статті здійснено у згаданій книзі: *Опис володіння князя Януша Острозького...* С. 45 – 57.

³ Баранович О. І. Панське місто за часів Польської держави (Старий Костянтинів) // *Записки історично-філологічного відділу ВУАН.* К., 1928. Кн. 17. С. 1 – 63.

⁴ Баранович А. И. Новый город Западной Украины в XVI в. (Основание Староконстантинова) // *Ученые записки Института славяноведения АН СССР.* Москва: Изд-во АН СССР. 1951. Т. 3. С. 236 – 263. Передрук статті українською мовою див.: *Опис володіння князя Януша Острозького...* С. 58 – 93.

⁵ Баранович О. *Залюднення України перед Хмельниччиною.* К.: Вид-во ВУАН, 1931. 155 с.

⁶ Терський С. Олика. Історичний нарис / Серія "Літописні міста Волині". Львів: Новий час, 2001. Вип. 1. 52 с.

⁷ Терський С. *Лучеськ X – XV ст.* Львів: Вид-во Національного університету "Львівська політехніка", 2006. 252 с.; *Його ж.* *Княже місто Володимир.* Львів: Вид-во Національного університету "Львівська політехніка", 2010. 320 с.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У кількох статтях Володимир Александрович ґрунтовно вивчив діяльність волинських малярів, які здебільшого жили у містах¹. Досліджуючи історію княжих і шляхетських родів Волині та їхніх маєткових володінь, Володимир Собчук приділив увагу півтора десяткам міст, простеживши історію їхнього становлення та зміну власників². Ґрунтовний доробок історії монастирів на Волині підсумований у кількох монографіях Сергія Горіна. Учений спромігся не лише максимально локалізувати наявні на Волині православні та католицькі монастирі, розташовані переважно у містах, а й подати відомості про їхній штат, матеріальне забезпечення, пожертви, а також шпиталі, школи і друкарні, що діяли при них³. Петро Кулаковський опублікував статтю, присвячену міській проблематиці шляхетських сеймиків Волині, у якій довів, що шляхта на сеймиках мало цікавилася містами, а якщо до інструкцій на сейм потрапляли прохання щодо міських проблем, то зазвичай відповідно до інтересів самої шляхти⁴. Кілька міських сюжетів знаходимо у “шляхетських” студіях Ігоря Тесленка. Невелика, але інформаційно важлива, його розвідка стосується походження родини Новоселецьких, шляхетність якої заклав острозький вїйт-міщанин Павло Малишевич⁵. Цьому ж авторові належить стаття про організацію задворного суду князів Острозьких⁶. Попри “шляхетську” тематику своїх зацікавлень,

¹ Александрович В. Західноукраїнські малярі XVI століття. Шляхи розвитку професійного середовища. Львів, 2000. С. 177 – 186; *Його ж.* Словник малярів Волині XVI – XVII століть // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації: Науковий збірник. Луцьк, 1998. С. 45 – 68; *Його ж.* Доповнення до словника малярів Волині XVI – XVII // Волинська ікона: дослідження та реставрація: Науковий збірник. Луцьк, 2012. Вип. 19. С. 49 – 59; *Його ж.* Місто Кременець як малярський осередок Волині кінця XVI століття // Студії і матеріали з історії Волині. 2009 / Ред. випуску В. Собчук. Кременець, 2009. С. 63 – 71.

² Собчук В. Від коріння до крони. Дослідження з історії князівських і шляхетських родів Волині XV – першої половини XVII ст. Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2014. С. 79 – 85, 88 – 93, 96 – 102, 104 – 106, 121 – 135.

³ Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV – перша половина XVII століття). Львів: МІСІОНЕР, 2007. 334 с.; *Його ж.* Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі. К.: Видавничий дім “Кієво-Могилянська академія”, 2012. 560 с.; *Його ж.* Волинські монастирі латинської традиції до 1648 р. (на матеріалах актових книг Волинського воєводства). Кам’янець-Подільський: ТОВ “Друкарня “Рута”, 2017. 340 с.

⁴ Кулаковський П. Міська проблематика на шляхетському сеймику Волинського воєводства (перша половина XVII ст.) // Студії і матеріали з історії Волині. 2009. Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2009. С. 15 – 24.

⁵ Тесленко І. Чечелі-Новоселецькі та їхнє родове гніздо // Метафора спільного дому. Заславщина багатьох культур: Матеріали наукової конференції 21–22 грудня 2006 року. Ізяслав; Острого: Ізяславський районний історико-краєзнавчий музей. 2006. – С. 28 – 31.

⁶ Тесленко І. Організація і функціонування задворного суду князів Острозьких (до постановки проблеми) // Магнацкі двор і сацьяльнае ўзаемадзеянне (XV – XVIII стст.): Зборнік навуковых прац / Пад рэд. А. М. Янушкевіча. Мінск, 2014. С. 197 – 208.

1.1. Історіографія проблеми

Наталія Старченко одну зі своїх розлогих розвідок присвятила володимирському міщанству. Авторка всебічно розглянула конфлікт у Володимирі, що стався 1566 р. і закінчився усуненням наступного року від вїтївства Максима Лудовича і зайняттям цього уряду Михайлом Дубницьким. Дослідниця подала широку панораму родинних пов'язань обох вїтїв, описала їхні права та обов'язки, розкрила прибутковість цього уряду, проаналізувала протистояння вїтїта з радою, зауважила роль шляхти у міському житті та зуміла показати складність боротьби різних міських угруповань за владу¹. Ірина Ворончук органічно вплела міську проблематику у свої студії над вивченням народонаселення та шляхетським соціумом Волині ранньомодерної доби. Зокрема, у монографії, де йдеться про народонаселення Волині, авторка, обґрунтувавши коефіцієнт 8,5 людей на міський дим, вирахувала міську людність воєводства на середину XVII ст. (288 184 осіб)². Цій же авторці належить важлива стаття про міську термінологію³ та кілька розвідок про окремі волинські міста⁴.

Володимир Кравченко дослідив історію появи та значення ратуш на прикладі Володимира та Ковеля. Вчений вдало відтворив зовнішній вигляд і внутрішню структуру цих ратуш, показав їх роль як центральних міських осередків, у яких засідала міська влада⁵. Дві статті автор присвятив міському суспільству Кременця, розглянувши склад та компетенції лави і ради, а також діяльність вїтївсько-лавничого та раецького судів⁶.

¹ Старченко Н. Конфлікт у Володимирі 1566 р.: варіант мікроісторичного прочитання // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. К., 2003. Вип. 3. С. 65 – 98.

² Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники. К.: Національний науково-дослідний інститут українознавства та всесвітньої історії, 2012. С. 439.

³ Ворончук І. “Малі міста” Острозчини за інвентарем 1620 р. // Острозька давнина. Остріг, 2016. Вип. 4. С. 93 – 97.

⁴ Ворончук І. Місто Любартів (за інвентарем маєтностей князів Острозьких 1620 р.) // Житомирщина на зламі тисячоліть: Науковий збірник “Велика Волинь”. Житомир, 2000. Т. 21. С. 95 – 97; *Його ж.* Середньовічний Острополь (за інвентарем володінь князів Острозьких 1620 р.) // Острогїана в Україні і Європі. Старокостянтинів, 2001. С. 246 – 257.

⁵ Кравченко В. Ратуша у самоврядному житті громади міста Володимира в кінці XVI столїття // Український археографічний щорічник. К.: Український письменник, 2009. Вип. 13/14. С. 417 – 455; *Його ж.* Документи до історії ратуші в місті Ковелі 30-х – 40-х років XVII столїття // Там само. К.: Український письменник, 2012. Вип. 16/17. С. 337 – 362.

⁶ Кравченко В. Книги гродських судів Володимира і Луцька до історії Кременця та його замку // Релігія і церква в історії Волині: Збірник наукових праць / Під ред. В. Собчука. Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2007. С. 40 – 45; *Його ж.* Структура міської влади Кременця другої половини XVI ст. // Студії і матеріали з історії Волині. 2009 / Ред. випуску В. Собчук. Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2009. С. 41 – 50.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Займаючись історією волинського селянства, Віктор Атаманенко виявив значну зацікавленість волинськими містами. Він опублікував серію джерелознавчих статей, в яких не лише охарактеризував описово-статистичні матеріали до історії ряду волинських міст, а й опублікував частину з них¹. Цьому ж історикові належить кілька статей про просторове облаштування Острога², господарський розвиток Вижви³, а також спроба класифікації волинських міст⁴.

Сферою зацікавлень Ірини Рибачок стала соціально-економічна історія міст Південно-Східної Волині останньої третини XVI – першої половини XVII ст. На цю тему дослідниця 2012 р. захистила кандидатську дисертацію⁵ та опублікувала серію статей. Коло проблем, що потрапили у поле її зору, до-

¹ Атаманенко В. Описово-статистичні джерела з історії міст Заславщини початку XVII ст. // Наукові записки Національного університету “Острозька Академія”. Серія “Історичні науки”. Острог, 2015. Вип. 24. С. 129 – 135; *Його ж.* Описово-статистичні джерела до історії населення Володимира другої половини XVI – першої половини XVII ст. // *Минуле і сучасне Волині та Полісся.* Луцьк, 2015. Вип. 34: Місто Володимир-Волинський та Побужжя у світовій та українській історії. Успенський собор в історії міста Володимира-Волинського та України. С. 95 – 96; *Його ж.* Описово-статистичні джерела з початкової історії міст Південно-Східної Волині першої половини XVII ст. // Наукові записки Національного університету “Острозька Академія”. Серія “Історичні науки”. Острог, 2016. Вип. 25. С. 148 – 154; *Його ж.* Вірогідність поборових документів XVI століття // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. Дніпропетровськ, 1997. Вип. 1. На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. С. 102 – 108; *Його ж.* Джерела вивчення демографії Волині XVI – першої половини XVII ст. // *Український історик.* 2004. № 1 – 2. С. 187 – 201; *Його ж.* Волинські інвентарі другої половини XVI ст. як історичне джерело // Наукові записки. Острог: Вид-во Острозької академії. 1998. Т. 1. С. 16 – 27; *Його ж.* Описово-статистичні джерела другої половини XV – першої половини XVII ст. з історії Старокостянтинова // *Болохівщина: осягнення історії.* Старокостянтинів; Хмельницький, 2009. С. 84 – 96; *Його ж.* Населення міста Кременця другої половини XVI – першої половини XVII ст. за джерелами описово-статистичного характеру // *Студії і матеріали з історії Волині.* 2009 / Ред. випуску В. Собчук. Кременець, 2009. С. 51 – 62; *Його ж.* Міста поліських володінь князів Острозьких // *Студії з україністики.* Збірник наукових праць на пошану дослідника українського козацтва Валерія Цибульського з нагоди 60-річчя від дня народження. Рівне, 2010. С. 191 – 208; *Його ж.* Міста Заславщини на початку XVII ст. // *Метафора спільного дому...* С. 32 – 38.

² Атаманенко В. Розвиток просторової організації Острога в останній чверті XVI – першій чверті XVII ст. (за свідченнями описів міста) // Наукові записки: Історичні науки. Острог: Національний університет “Острозька академія”, 2009. Вип. 14. С. 32 – 47.

³ Атаманенко В. Господарський розвиток міста Вижва та Вижівського ключа у другій половині XVI ст. (за даними інвентарів 1556 та 1590 рр.) // *Минуле та сучасне Волині та Полісся.* Старовижівщина та її населені пункти в історії України та Волині. Луцьк, 2011. Вип. 40. С. 113 – 116.

⁴ Атаманенко В. Типологія приватних міст Волині другої половини XVI ст. (на основі факторного аналізу) // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки.* Луцьк, 2009. № 13. С. 120 – 132.

⁵ Рибачок І. О. Соціально-економічний розвиток міст Південно-Східної Волині в останній третині XVI – першій половині XVII ст. – Дис. ...канд. іст. наук. Острог, 2012. 250 с.

1.1. Історіографія проблеми

силь широкє: демографія¹, миськї укрїпленнє², економїчний розвиток мїст³, соціальна та етнїчна структура миського населеннє⁴, миське самоврядуваннє⁵, аграрнї заняття мїщан⁶, історїя окремих мїст⁷.

¹ Рибачок І. Населеннє мїст пївденно-сїднєволинських володїнь князїв Острозьких першої чвертї XVII ст. // Науковї записки Національного унїверситету "Острозька академїя". Острог, 2008. Вип. 13. С. 243 – 258; *Її ж.* Населеннє Костянтинєва в першїй половинї XVII ст. // Болохївщина: осягненнє історїї: Матерїали всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 800-лїттю мїста. Старокостянтинїв, 2009. С. 136 – 145; *Її ж.* Проблеми вивченнє історичної демографїї Волині XVI – XVII ст. // Каразїнськї читаннє (історичнї науки): Тези доповїдей 62-ї Мїжнародної наукової конференції молодих вчених (ХНУ іменї В.Н. Каразїна 24 квїтня 2009 р.). Харків: ХНУ іменї В.Н. Каразїна, 2009. С. 272 – 273; *Її ж.* Інвентар "подільських" володїнь Януша Острозького 1615 р. як джерело вивченнє демографїї мїст // Актуальнї проблеми вїтчизняної та всесвітньої історїї: Матерїали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Рівне, 10 – 11 грудня 2008 р.) / Інститут історїї України НАН України, Рівненський державний гуманїтарний унїверситет. Рівне, 2008. С. 248 – 252; *Її ж.* Джерела вивченнє історичної демографїї Волині другої половини XVI – першої половини XVII столїття // Науковї праці історичного факультету Запорїзького національного унїверситету. Запорїжжя, 2009. Вип. XXVII. С. 310 – 319.

² Рибачок І. Обороноздатнїсть мїст Пївденно-Сїдньої Волині в кїнци XVI – першїй половинї XVII ст. // Минуле і сучасне Волині та Полїсся. Сторїнки воєнної історїї краю. Луцьк, 2009. С. 141 – 152 (у спївавторствї з В. Б. Атаманенком); *Її ж.* Замки у системї оборони Пївденно-Сїдньої Волині кїнця XVI – початку XVII ст. // Минуле і сучасне Волині та Полїсся. Україна та Волинь у наполеонївських вїйнах. Луцьк, 2012. Вип. 41. С. 250 – 258 (у спївавторствї з В. Б. Атаманенком); *Її ж.* Описи миських укрїплень Заславщини першої половини XVIII ст. // Другї Всеукраїнськї краєзнавчї читаннє, присвяченї пам'ятї Григорїя Гуртового: Науковий збірник / Упоряд. А. Силюк, О. Мельник. Луцьк, 2016. С. 67 – 79 (у спївавторствї з Атаманенком В. Б.).

³ Рибачок І. Податки населеннє мїст Пївденно-Сїдньої Волині в кїнци XVI – першїй половинї XVII ст. // Історїя торгївлї, податкїв та мита. Днїпропетровськ: Академїя митної служби України, 2011. С. 61 – 68; *Її ж.* Промисли в мїстах Пївденно-Сїдньої Волині наприкінці XVI – XVII ст. // Минуле і сучасне Волині та Полїсся. Ратнївщина в історїї України і Волині. Луцьк, 2012. Вип. 42. С. 336 – 343.

⁴ Рибачок І. Структура населеннє і типологїя мїст Пївденно-Сїдньої Волині (за інвентарями 1615 та 1620 рр.) // Студїї і матерїали з історїї Волині. Кременець, 2009. С. 72 – 86. (у спївавторствї з В. Б. Атаманенком); *Її ж.* Єврейська та татарська громади в мїстах Пївденно-Сїдньої Волині в кїнци XVI – першїй половинї XVII столїття // Актуальнї проблеми вїтчизняної та всесвітньої історїї. Рівне, 2009. Вип. 16. С. 17 – 20.

⁵ Рибачок І. Самоврядуваннє в мїстах Пївденно-Сїдньої Волині в кїнци XVI – першїй половинї XVII ст. // Острозький краєзнавчий збірник. Острог, 2010. Вип. 4. С. 76 – 87.

⁶ Рибачок І. Аграрне виробництво в мїстах Пївденно-Сїдньої Волині наприкінці XVI – першїй половинї XVII ст. // Науковї записки Національного унїверситету "Острозька академїя". Острог, 2013. Вип. 20. С. 69 – 74.

⁷ Рибачок І. Базалїя – мїсто Василя Острозького // Лїтопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Луцьк: Волинський національний унїверситет ім. Лесї Українки, 2010. Ч. 7. С. 35 – 40; *Її ж.* Мїсто Костянтинїв та волюсть у кїнци XVI – першїй третинї XVII ст. // Науковї записки Національного унїверситету "Острозька академїя". Історичнї науки. Острог: Національний унїверситет "Острозька академїя", 2011. Вип. 17. С. 57 – 70; *Її ж.* Соціально-економїчний розвиток Красного Корця в першїй половинї XVII ст. // Пївденно-Сїднє Волинь: від давнини до сьогоденнє. Шепетївка, 2015. С. 76 – 84.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Історію Луцького магістрату XVI – першої половини XVII ст. студіювала Оксана Штанько. Дослідниця аналізувала діяльність Луцької міської ради та лави, вїттів, а також міське судочинство¹.

Значну увагу волинській міській тематиці приділяє Наталія Білоус. Вона досліджувала інститут луцького вїттівства та лентвїттівства², міські заповіті³, магдебурзькі привілеї Кременця⁴, функціонування печаток у міському середовищі Луцька⁵, діяльність міських служб Луцька⁶, видала ґрунтовний каталог луцьких урядників⁷, а також простежила суперечності та протистояння у міському соціумі⁸. Окрема стаття авторки присвячена міському урядові Олики⁹.

¹ Штанько О. 1566: один рік з історії Луцького магістрату // Наукові записки: зб. пр. молодих вчених та аспір. Т. 25. К.: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2012. С. 90 – 109; *Ї ж.* Вибори міської влади у Луцьку (за матеріалами магістратської книги 1638–1640 рр.) // Другі політологічні читання імені професора Богдана Яроша: зб. наук. пр. Луцьк, 2013. С. 188 – 190; *Ї ж.* Вїйти та лава Луцька XVI – першої половини XVII ст. // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. Луцьк, 2010. Вип. 22. С. 25 – 32; *Ї ж.* Мїська рада Луцька: юрисдикція та діяльність у XVI – першій половині XVII ст. // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2010. Вип. 4. С. 31–36; *Ї ж.* Урядники Луцького магістрату XVI ст.: реконструкція персонального складу // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. Вип. 4: на пошану проф. А. О. Копилова. Кам'янець-Подільський, 2011. С. 297 – 305; *Ї ж.* Мїське судочинство Луцька першої половини XVII ст. // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць. К., 2014. Вип. 90 (11). С. 32–37.

² Білоус Н. Луцьке вїттівство в XV – XVII ст.: характеристика інституту та персоналії урядників // Український історичний журнал. 2015. № 4. С. 4 – 22; *Ї ж.* Луцькі лентвїйти XVI – XVII ст.: характеристика уряду та персоналії // Patrimonium. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи. Т. 1: Ранньомодерна людина: Простір – влада – право XVI – XVIII столїть / За ред. В. Михайловського і Я. Столицького. Київ; Краків. 2015. С. 94 – 113.

³ Білоус Н. Тестаменти волинських мїщан XVII ст.: джерелознавчий аналіз // Студії і матеріали з історії Волині 2012 / Ред. В. Собчук. Кременець: Інститут історії України НАН України, Кременецько-Почаївський ДІАЗ, 2012. С. 291 – 303; *Ї ж.* Заповіти луцьких мїщан кінця XVI – першої половини XVII ст. // Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник ЛДІКЗ. Луцьк, 2011. Вип. 7. С. 191 – 203.

⁴ Білоус Н. Магдебурзькі привілеї Кременця XV – XVI столїть // Студії і матеріали з історії Волині. 2009 / Під ред. В. Собчука. Кременець, 2009. С. 33 – 40.

⁵ Білоус Н. Функціонування печаток у міському суспільстві Луцька на прикладі актових джерел XVI – початку XVII ст. // Сфрагістичний щорічник. К., 2012. Вип. 3. С. 128 – 136.

⁶ Білоус Н. Стражі порядку у пізньюсередньовічному Луцьку // Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник ЛДІКЗ. Луцьк, 2012. Вип. 8. С. 121 – 128; *Ejuzdem. Służby miejskie na ratuszu w miastach Wołynia w XVI – XVII wiekach* // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. Warszawa; Poznań: Instytut Historii PAN, 2015. T. LXXV. S. 225 – 237.

⁷ Вілюс Н. Urzędnicy miejscy Łucka w XV – XVII wieku. Spisy. Toruń. 2017. 111 s.

⁸ Білоус Н. Насильство над жінками: сюжети з мїщанського і селянського повсякдення Волині XVI – початку XVIII ст. // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. К., 2015. Вип. 11 – 12. С. 135 – 146; *Ї ж.* “Вірність” і “зрада” у світосприйнятті мїщанства Київщини та Волині в XVI – першій половині XVII ст. // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. К., 2006. Вип. 6. С. 141 – 160; *Ejuzdem. Konflikty w rodzinach mieszkańców miast Wołynia w świetle testamentów XVII wieku* // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. Rok LXI. Warszawa, 2013. № 2. S. 317 – 325.

⁹ Білоус Н. Мїський уряд Олики на початку XVII ст. // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Олика і Радзівілли в історії Волині та України. Луцьк, 2006. Вип. 18. С. 64 – 67.

1.1. Історіографія проблеми

Проблема заснування волинських міст XVI – першої половини XVII ст. була предметом дослідження автора цих рядків. Підсумком студій стала захищена 1994 р. кандидатська дисертація, згодом видана окремою книжкою, у якій проаналізовано етапи появи волинських міст (правова і просторова локації, початки міського управління та самоврядування) і визначено чисельність міських поселень¹. У подальшому автор зосередився на вивченні міського соціуму. Світ побачили статті, присвячені різним аспектам цієї проблематики: міській термінології², умовам функціонування міських поселень³ та їх функціям⁴, обороні міст⁵ та їх залюдненню⁶, поширенню магдебурзького права на Волині⁷, приватним містам⁸, інституту вйтівства⁹ та лентвійтвства¹⁰,

¹ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. Львів: Добра Справа, 2003. 206 с.

² Заяць А. Волинські міста XVI – першої половини XVII століть: проблема дефініції, класифікації та термінології // Записки НТШ: Праці Історично-філософської секції. Львів, 2017. Т. CCLXX. С. 188 – 200.

³ Заяць А. Умови функціонування міських поселень Волині XVI – першої половини XVII ст. (стримуючі фактори розвитку) // Вісник Львівського університету: Серія історична. Львів, 2002. Вип. 37. Ч. 1. С. 103 – 121.

⁴ Заяць А. Функції міських поселень Волині XVI – першої половини XVII ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич, 2017. Вип. 19 – 20. С. 136 – 148.

⁵ Заяць А. Волинські міста XVI – першої половини XVII ст. як опорні пункти оборони краю // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. Львів, 2014. Вип. 15. С. 175 – 182; *Його ж.* Обороздатність волинських міст XVI – першій половині XVII ст. // Середньовічні і ранньомодерні оборонні споруди Волині: Збірник наукових праць. Кременець, 2006. С. 57 – 63.

⁶ Заяць А. Джерела поповнення населення міст у XV – першій половині XVII ст. (Волинь і Центральна Україна) // *Scientia nihil est quam veritatis imago: Studia ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w siedemdziesięciolecie urodzin / Pod red. A. Sochackiej i P. Jusiaka.* Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curi-Skłodowskiej, 2014. S. 655 – 667; *Його ж.* Міста Волині XVI – першої половини XVII ст.: джерела поповнення міського населення // Український історичний журнал. 2016. № 1. С. 50 – 59.

⁷ Заяць А. Поширення магдебурзького права на Волині в пізньому середньовіччі // Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць Української академії державного управління при Президенті України. Львівський філіал / За заг. ред. А. О. Чемериса. Львів: ЛФ УАДУ; Кальварія, 2000. Вип. 4. С. 283 – 290; *Його ж.* Магдебурзьке право в містах Правобережної України у XV – першій половині XVII ст. // Ефективність державного управління: Збірник наукових праць Львівського інституту державного управління при Президенті України. Львів, 2009. Вип. 18 / 19. С. 229 – 236; *Його ж.* Рецепція магдебурзького права на Волині до кінця XV ст. // Осягнення історії: зб. наук. праць на пошану проф. М. П. Ковальського з нагоди 70-річчя. Острог; Нью-Йорк, 1999. С. 272 – 278.

⁸ Zajac A. Miasta prywatne Wołynia w XVI i pierwszej połowie XVII wieku. Liczba i specyficzne cechy funkcjonowania // *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych.* Warszawa, 2016. T. LXXVII. S. 179 – 198.

⁹ Заяць А. Інститут вйтівства в містах Волині XVI – першої половини XVII ст. // Центральна і Східна Європа в XV – XVII століттях: питання соціально-економічної історії. До 100-річчя від дня народження професора Дмитра Похилевича. Львів, 1998. С. 106 – 112; *Його ж.* Вйтівська влада у приватних містах Волині XVI – першої половини XVII ст. // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії / Інститут історії НАН України. К., 2008. Вип. 8. С. 56 – 60; *Його ж.* Луцькі вйтіти у XVI – першій половині XVII ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2015. Вип. 51. С. 194 – 242; *Його ж.* Вйтіти у волинських містах XVI – першої половини XVII ст. // Український археографічний щорічник. К., 2018. Т. 24/25. С. 369 – 396.

¹⁰ Заяць А. Лентвійти у містах Волині XVI – першої половини XVII ст. Склад, персоналії, повноваження // Місто: історія, культура, суспільство // Е – журнал урбаністичних студій. К., 2018. № 1. С. 59 – 69.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

діяльності ради¹ і лави², міському судочинству³ та самоврядуванню⁴, правовому становищу міщан⁵, найманим міським урядникам⁶, організаційним засадам торгівлі⁷ та ремесла⁸, діяльності шляхти у містах⁹, єврейському підприємництву¹⁰, історії окремих міст¹¹.

¹ Заяць А. Райці волинських міст XVI – першої половини XVII ст.: склад, персоналії, повноваження // Український історичний журнал. 2018. № 3. С. 23 – 45.

² Заяць А. Діяльність лавників у містах Волині XVI – першої половини XVII ст.: чисельність, персоналії, повноваження // Краєзнавство. 2018. № 2. С. 4 – 11.

³ Заяць А. Судочинство в приватних містах Правобережної України у XVI – першій половині XVII століть // Кризь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя / Українознавча наукова бібліотека НТШ. Ч. 33. Львів, 2012. С. 219 – 243; *Його ж.* Міське судочинство на Волині у XVI – першій половині XVII ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск на пошану професора Романа Шуста. Львів, 2019. С. 220 – 270.

⁴ Заяць А. Закладувані основи управління та самоврядування в локованих містах Волині XVI – першої половини XVII ст. // Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць Української академії державного управління при Президенті України. Львівський філіал / За заг. ред. А. О. Чемериса. Львів: ЛФ УАДУ; Кальварія, 2001. Вип. 5. С. 250 – 272; *Його ж.* Управління та самоврядування в містах Правобережної України у XV – першій половині XVII ст. за даними локаційних привілеїв та документів // *Urzędy państwowe, organy samorządowe i kościelne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX wieku / Pod red. N. Gmiterka i J. Łosowskiego.* Kraków, 2010. S. 227 – 238; *Його ж.* Вплив старостинської влади на функціонування міських громад Правобережної України в XVI – першій половині XVII ст. // Ефективність державного управління: Збірник наукових праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України / За заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського; доц. А. В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009. Вип. 20. С. 143 – 151.

⁵ Заяць А. Правове становище міщан Правобережної України в XVI – першій половині XVII ст. // Ефективність державного управління: Збірник наукових праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України / За заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського; доц. А. В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. Вип. 23. С. 149 – 157; *Його ж.* Правове становище волинських міщан у XVI – першій половині XVII ст. // Український історичний журнал. 2019. № 1. С. 25 – 53.

⁶ Zajac A. *Uzędnicy najemni i służba w miastach Wołynia w drugiej połowie XVI – pierwszej połowie XVII wieku // Krakowskie Pismo Kresowe.* 2018. Roczn. 10. S. 25 – 49.

⁷ Заяць А. Організація торгівлі у містах Правобережної України в XVI – першій половині XVII ст. // Ефективність державного управління: Збірник наукових праць Львівського інституту державного управління при Президенті України / За заг. ред. А. О. Чемериса. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2004. Вип. 5. С. 127 – 133; *Його ж.* Волинські міста XVI – XVII ст.: митна політика та організаційні засади торгівлі // Історія торгівлі, податків та мита: Збірник наукових праць. Дніпропетровськ. 2015. № 1. С. 76 – 85; *Його ж.* Білоруські купці в містах Волині у другій половині XVI – першій половині XVII ст. // Гістарычна-археалагічны зборнік. Мінск. 2017. Вып. 32. С. 51 – 55.

⁸ Заяць А. Організаційні засади функціонування цехового ремесла в містах Правобережної України в XVI – першій половині XVII ст. // Ефективність державного управління: Збірник наукових праць Львівського інституту державного управління при Президенті України / За заг. ред. А. О. Чемериса. Львів: ЛРІДУ УАДУ, 2002. Вип. 1 / 2. С. 99 – 104.

⁹ Zajac A. *Szlachta w miastach Wołynia w XVI i pierwszej połowie XVII wieku // Klio.* Poznań, 2017. № 3. S. 173 – 202.

¹⁰ Заяць А. “Єврейське щастя”: як волинський єврей Маєр Давидович збирав свій капітал (перша половина XVII ст.) // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. К., 2015. Вип. 11/12. С. 269 – 271.

¹¹ Заяць А. Берестечко у XVI – першій половині XVII століть (Штрихи до історії розвитку міста) // Записки НТШ: Праці Історично-філософської секції. Львів, 2012. Т. CCLXIV. С. 196 – 210;

1.1. Історіографія проблеми

Волинські міста формувалися та розвивалися в межах території Великого князівства Литовського, а далі Речі Посполитої. Тож важливе значення для написання роботи мали праці польських дослідників, які впродовж другої половини ХХ та початку ХХІ ст. плідно працювали над міською проблематикою річпосполитської доби. Станіслав Александрович висловив цікаві спостереження щодо залюднення міст, розвитку торгівлі, ремесла та промислів¹. Вагомі зауваження щодо соціально-економічного становища міщан, їхньої соціальної боротьби та життя євреїв у містах подав Маврицій Горн². Євреям на Волині присвятили розвідку Зенон Гульдон та Яцек Віячка³. Для з'ясування проблеми класифікації міських поселень та визначення терміна “місто” стала пригоді присвячена цим питанням стаття Софії Кулеєвської⁴. При окресленні

Його ж. Волинське містечко Козлин у світлі міської книги початку XVII століття // Краєзнавство. К., 2015. Вип. 3/4. С. 49 – 59; *Його ж.* Соціально-економічне становище Олики у XVI – першій половині XVI ст. // Минувле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзівіль в історії Волині та України: Науковий збірник. Луцьк, 2006. Вип. 18. С. 27 – 29; *Його ж.* Острог у XV – першій половині XVII ст. (економічний розвиток) // Острозька академія. XV – XVII ст.: Енциклопедія. Острог, 2010. С. 287 – 292; *Його ж.* Невідомі документи до початкової історії містечка Гулевичі // Студії і матеріали з історії Волині. 2012. Кременець, 2012. С. 266 – 275; *Його ж.* Заснування містечка Лешнів // Студії і матеріали з історії Волині. 2009 / Ред. В. Собчук. Кременець, 2009. С. 86 – 91.

¹ Alexandrowicz S. Miasteczka Białorusi i Litwy jako ośrodki handlu w XVI i w pierwszej połowie XVII w. // Rocznik Białostocki. Białystok, 1961. T. 1. S. 61 – 130; *Ejusedem.* Kierunki produkcji rzemieślniczej i przemysłowej w miasteczkach Białorusi i Litwy (XVI do połowy XVII w.) // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu A. Mickiewicza. Historia. Poznań, 1964. Zesz. 6. S. 23 – 34. *Ejusedem.* Zaludnienie miasteczek Litwy i Białorusi w XVI i pierwszej połowie XVII w. // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. Poznań, 1965. T. 27. S. 5 – 65; *Ejusedem.* Powstanie sieci miejskiej Podlasia na tle wczesnych procesów urbanizacyjnych w Wielkiem Księstwie Litewskim // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. Warszawa, 1980. № 3. S. 413 – 428.

² Horn M. Rzemiosło miejskie województwa bełskiego w pierwszej połowie XVII w. Zagadnienie kryzysu gospodarczego Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII wieku. Wrocław; Warszawa; Kraków 1966; *Ejusedem.* Przyczynek do dyskusji o kryzysie gospodarczym Rzeczypospolitej szlacheckiej w XV – XVII wieku // Przegląd Historyczny. 1967. T. 58. Z. 4. S. 668 – 669; *Ejusedem.* Zaludnienie miast ziemi przemyskiej i sanockiej w drugiej połowie XVI i pierwszej połowie XVII wieku // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 1970. T. 31. S. 85 – 100; *Ejusedem.* Powinności wojenne Żydów w Rzeczypospolitej w XVI – XVII wieku. Warszawa, 1978; *Ejusedem.* Rola gospodarcza Żydów w Polsce do końca XVIII wieku // Żydzi wśród chrześcijan w dobie szlacheckiej Rzeczypospolitej / Pod red. W. Kowalskiego i J. Muszyńskiej. Kielce, 1996. S. 17 – 29.

³ Guldon Z., Wijaczka J. Żydzi a chrześcijanie na Wołyniu w XVI – XVIII wieku // Nasza Przeszość. Kraków, 1993. T. 80. S. 225 – 232. З. Гульдон був автором кількох цінних праць, присвячених народонаселенню річпосполитської доби: Guldon Z. Badania nad zaludnieniem Ukrainy w XVII wieku // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 1965. № 3. S. 561 – 566; *Ejusedem.* Zaludnienie Polski w 1629 r. // Zapiski Historyczne. 1968. T. 33. Z. 4. S. 43 – 48; *Ejusedem.* Źródła i metody szacunków liczebności ludności żydowskiej w Polsce XVI – XVIII wieku // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 1986. № 2. S. 249 – 263.

⁴ Kulejewska Z. Oznaczenia i klasyfikacje miast w dawnej Polsce (XVI – XVIII w.) // Czasopismo Prawno-Historyczne. 1956. № 8. Z. 2. S. 253 – 268.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

функцій міських поселень знадобилася стаття Тадеуша Ляліка¹. Особливості функціонування приватних міст розкриті у працях Анджея Виробіша², Томаша Опаса³, Ришарда Щигела⁴ та Владислава Собоцінського⁵. Залюдненням міст та функціям малих міст присвятив свої розвідки Станіслав Гершевський⁶, а ролі юридик у житті міст – Юзеф Мазуркевич⁷. Майже весь спектр міської проблематики знайшов місце у працях видатного польського урбаніста Генрика Самсоновича⁸, а також у класичній праці вченого у співавторстві з Марією Богуцькою про міста Польщі⁹.

¹ Lalik T. Funkcje miast i miasteczek w Polsce różnego średniowiecza // *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*. 1975. Zesz. 4. S. 551 – 565.

² Wyrobisz A. Solec nad Wisłą. Historia małopolskiego miasteczka // *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*. 1964. № 1. S. 19 – 26; *Ejusdem*. Badania nad historią małych miast w Polsce // *Przegląd Historyczny*. 1968. T. 59. S. 124 – 137; *Ejusdem*. Polityka Firlejów wobec miast w XVI w. i założenie Janowca nad Wisłą // *Przegląd Historyczny*. 1970. T. 61. S. 577 – 608; *Ejusdem*. Rola miast prywatnych w Polsce XVI i XVII wieku // *Przegląd Historyczny*. 1974. T. 65. Z. 1. S. 19 – 46; *Ejusdem*. Małe miasto w Polsce w XVI i XVII w. // *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne*. Toruń: Polskie Towarzystwo Historyczne, 1976. S. 177 – 189; *Ejusdem*. Typy funkcjonalne miast polskich w XVI – XVIII w. // *Przegląd Historyczny*. 1981. T. 72. S. 25 – 49.

³ Opas T. Własność w miastach prywatnych w dawnej Polsce XVII – XVIII w. Rzeszów: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1975. 236 s.

⁴ Szczygieł R. Dzieje miasta od połowy XVI do końca XVIII w. // *Zwoleń – dzieje miasta i ziemi*. Lublin: Polskie Towarzystwo Historyczne, 1976. S. 65 – 109; *Ejusdem*. Początki miasta Lewartowa na tle rozwoju miast prywatnych w Polsce XVI w. // *Lubartów i Ziemia Lubartowska*. Lubartów: Lubartowskie Towarzystwo Regionalne, 1983. S. 44 – 55; *Ejusdem*. Od lokacji do upadku szlacheckiej Rzeczypospolitej // *Dzieje Końskowoli*. Lublin, 1988. S. 35 – 60; *Ejusdem*. Powstanie miasta Łęcznej i jego rozwój do końca XVI w. // *Łęczna. Studia z dziejów miasta*. Łęczna, 1989. S. 31 – 53; *Ejusdem*. Początki osady i nieudana lokacja miejska // *Bełżec przez dzieje*. Pod red. A. Urbańskiego. Bełżec: Urząd Gminy Bełżec, 2008. S. 33 – 45.

⁵ Sobociński W. Z badań nad miastami prywatnymi w Polsce // *Czasopismo Prawno-Historyczne* 1955. T. 7. Zesz. 2. S. 309 – 333.

⁶ Gierszewski S. Migracja chłopów i szlachty do miast Pomorza Gdańskiego od połowy XVI do połowy XVII wieku // *Zapiski Historyczne*. 1967. T. 32. Z. 3. S. 7 – 20.

⁷ Mazurkiewicz J. O niektórych problemach prawno-ustrojowych miast prywatnych w dawnej Polsce // *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1964. Sectio G. Vol. XI. 4. S. 97 – 124.

⁸ Samsonowicz H. Badania nad dziejami miast w Polsce // *Kwartalnik Historyczny*. 1965. № 1. S. 111 – 126; *Ejusdem*. Miasto i wieś na prawie niemieckim w późnym średniowieczu Polski // *Przegląd Historyczny*. 1972. T. 63. Z. 3. S. 493 – 504; *Ejusdem*. Z badań nad kancelarią małych miast w Polsce w XV w. // *Miscelanea Historico-Archivistica*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985. T. 1. S. 243 – 259; *Ejusdem*. *Życie miasta średniowiecznego*. Warszawa: Wydawnictwo Poznańskie, 2001. 186 s.

⁹ Bogucka M., Samsonowicz H. *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*. Wrocław etc.: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo, 1986. 675 s. М. Богуцькій належить низка важливих містознавчих студій: Bogucka M. *Badania nad dziejami miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej: stan i zarys programu* // *Kwartalnik Historyczny*. Warszawa, 1975. № 3.

1.1. Історіографія проблеми

При написанні роботи було використано праці білоруських істориків, які упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. студіювали сюжети тематично близькі до волинських міст. Роль юридик у міському житті висвітлював Афраїм Карпачов¹. Застосування магдебурзького права у білоруських містах та їх соціально-економічний і політичний розвиток досліджував Зиновій Кописький². З доробку сучасних білоруських колег варто виділити ґрунтовну розвідку про міське самоврядування білоруських міст Сергія Стренковського³. З робіт литовських істориків варто згадати статтю Юоніса Юргініса про долю магдебурзького права у литовських містах⁴.

Загалом доробок істориків щодо вивчення міського соціуму Волині ранньомодерної доби дуже вагомий. Починаючи з ХІХ ст. у поле зору дослідників, що займалися міською тематикою, тією чи іншою мірою потрапляли і волинські міста. Особливо багато зроблено на зламі ХХ – ХХІ ст., коли ціла когорта дослідників Волині включала у свої студії і міську історію. Значні напрацювання стосуються міської демографії, устрою міст, управління та самоврядування, судочинства. Низка студій присвячена історії окремих міських поселень. Водночас комплексного дослідження з історії міщанства Волині поки що немає. Таке дослідження стало завданням цієї роботи.

S. 573 – 583; *Ejusdem*. Z zagadnień socjotopografii większych miast Polski w XVI – XVII w. // *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne*. Toruń, 1976. S. 147 – 175; *Ejusdem*. Miejsce mieszczanina w społeczeństwie szlacheckim: atrakcyjność wzorów życia szlacheckiego w Polsce XVII wieku // *Społeczeństwo staropolskie. Studia i szkice*. Warszawa, 1976. T. 1. S. 185 – 200; *Ejusdem*. Miasta Europy środkowej w XIV – XVII w. *Problemy rozwoju* // *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*. 1976. T. 42. S. 5 – 24; *Ejusdem*. *Miasta a życie polityczne w Polsce XVI – XVII w.* // *Władza i społeczeństwo w XVI i XVII w.* Warszawa, 1989. S. 39 – 46.,

¹ Карпачев А. М. Феодальные юридики в королевских городах Белоруссии XV – XVII веков (К вопросу о формах землевладения в городах Речи Посполитой) // *Советское славяноведение*. 1968. № 6. С. 27 – 38.

² Копыцкий З. Ю. Магдебургское право в городах Белоруссии // *Советское славяноведение*. 1972. № 5. С. 26 – 41; *Его же*. Экономическое развитие городов Белоруссии в XVI – первой половине XVI вв. Минск: Наука и техника, 1966. 228 с.; *Его же*. Социально-политическое развитие городов Белоруссии в XVI – первой половине XVII в. Минск: Наука и техника, 1975. 191 с.

³ Стренкоўскі С. П. Гарадское самакіраванне на тэрыторыі Беларусі (канец XIV – XVIII ст.). Мінск: МГІРА, 2013. Ч. 1. 590 с.; Ч. 2. 546 с.

⁴ Юргинис Ю. М. Судьба магдебургского права в литовских городах // *История СССР*. 1975. № 4. С. 145 – 155.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.2. Джерела

Вивчати історію волинського міщанства ранньомодерної доби – нелегке завдання. Пов'язано це зі станом джерельної бази, яка, без сумніву, краща, ніж стосовно сусідніх Київського та Брацлавського воєводств, але незрівнянно гірша, ніж у поряд розташованих Руському та Белзькому воєводствах. Спираючись на доробок М. Ковальського в ділянці вироблення класифікації джерельної бази до історії міст України XVI – першої половини XVII ст., опрацьовані джерела можна поділити на такі групи: Статути Великого князівства Литовського, матеріали сеймів Великого князівства Литовського і Речі Посполитої, матеріали шляхетських сеймиків, документи Литовської та Коронної державних канцелярій (метрик) і державного скарбу Польського Королівства, документи шляхетських судово-адміністративних установ – акти гродських, земських судів і урядів, документи міського самоврядування – акти магістратів та ратуш, описово-статистичні матеріали (люстрації, інвентарі, ревізії), матеріали фамільних архівів¹. Характеризуючи поняття джерельної бази дослідження, М. Ковальський виділив три її рівні: 1) первісна – сформована в час, про який ідеться в дослідженні; 2) та, що реально дійшла до нашого часу; 3) частина джерельної бази, що уже введена до наукового обігу шляхом повної чи часткової публікації або бодай цитування у працях істориків².

Щоб краще зрозуміти стан джерел дослідження, погляньмо на те, що збереглося до наших днів і що було чи гіпотетично могло б бути. Практично немає волинських міських та замкових книг. До нас дійшли лише одна замкова книга Заслава за 1572 – 1575 рр.³, дві міські книги Луцька за 1600 – 1601 рр.⁴ та 1638 – 1640 рр.⁵, дві міські книги Олики (1600 – 1606 рр.)⁶, по одній – Вишви (1601 – 1689 рр.)⁷, Милянєвичів (1585 – 1735 рр.)⁸, Рівного (1623 – 1629 рр.)⁹ та

¹ Ковальський Н. П. Источники по социально-экономической истории Украины XVI – первой половины XVII века. Структура источниковой базы. Днепропетровск, 1982. С. 7 – 13; *Его же*. Источниковедение социально-экономической истории Украины (XVI – первая половина XVII в.). Акты о городах. Днепропетровск, 1983. С. 5 – 6.

² Ковальський М. П. Актуальні проблеми джерелознавства історії України XVI – XVII ст. // Український археографічний щорічник. К., 1992. Вип. 1. С. 263.

³ Archiwum Narodowe w Krakowie. Archiwum Sanguszków (далі – ANK. AS). Sygn. 27.

⁴ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348.

⁵ Центральний державний історичний архів України в Києві (далі – ЦДІАК України). Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1.

⁶ Там само. Ф. 1237. Оп. 1. Спр. 5, 6.

⁷ Там само. Ф. 32. Оп. 1. Спр. 1.

⁸ Там само. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1.

⁹ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів (далі – ЛННБ. ВР). Ф. 91. Спр. 44.III.5.

1.2. Джерела

Козлина (1604 – 1749 рр.)¹. Остання – це фактично окремі фрагменти колишньої книги та ще й у дуже поганому стані. Водночас вдалося віднайти відомості, що замкові книги велися в Новому Корчині², Острозі³, Муравиці⁴, Олиці⁵, Степані⁶, Торчині⁷, Старокостянтинові⁸, Рівному⁹, Корці¹⁰, Рохманові¹¹, Дубні¹², Базалії¹³, Звягелі¹⁴ та Сульжинцяx¹⁵. Згадка про замкового писаря Романа у Новому Заславі також дає підстави припустити ведення відповідних книг¹⁶. Трапляються згадки про ведення міських книг у Горохові¹⁷, Торчині¹⁸, Берестечку¹⁹, Тучині²⁰,

¹ Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. (далі – ВРАН. ОР). Sygn. 262.

² ANK. AS. Teki rzymskie. Sygn. XXXIV/20. К. 95, 97 (1621 р.).

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 150 – 150 зв. (1566 р.); Спр. 458. Арк. 155 зв. (1571 р.).

⁴ Там само. Спр. 12. Арк. 136 зв. – 137 (1570 р.).

⁵ Там само. Спр. 37. Арк. 795 зв. (1587 р.). 1631 р. згадується писар Валентин Романович (Там само. Спр. 177. Арк. 675 зв.).

⁶ Там само. Спр. 458. Арк. 454 зв. (1571 р.). 1614 р. згадується писар Фаско. – ЛННБ. ВР. Ф. 5. Спр. 39/І. Арк. 113.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 70 зв. (1567 р.); Спр. 30. Арк. 31 (1583 р.); Спр. 63. Арк. 274 а – 275 (1601 р.).

⁸ Там само. Спр. 4. Арк. 142 зв. (1562 р.).

⁹ Там само. Спр. 8. Арк. 243 зв. (1566 р.).

¹⁰ Там само. Спр. 36. арк. 265 зв. (1585 р.).

¹¹ Там само. Спр. 79. арк. 79. (1606 р.).

¹² Там само. Спр. 12. Арк. 335 – 335 зв., (1570 р.); Спр. 88. Арк. 346 зв. (1610 р.); Спр. 100. Арк. 228 зв. (1614 р.). Під 1610 р. згадується писар-шляхтич Олександр Селка, а під 1614 р. писар Петро Силович. – Там само. Спр. 88. Арк. 346 зв.; Спр. 100. Арк. 229.

¹³ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 145 – 145 зв. (1625 р.); Спр. 80. Арк. 19 – 19 зв. (1629 р.).

¹⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 158 (1577 р.).

¹⁵ Тесленко І. Заславська замкова книга як джерело до історії Південно-Східної Волині // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. К., 2009. Т. 19. Кн. 1. С. 235.

¹⁶ ANK. AS. Sygn. 64/13. К. 13.

¹⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 76. Арк. 84 зв. (1606 р., писар Ян Клопотовський); Спр. 103. Арк. 837 зв., 929 зв., 998 (1616 р., писар Томаш Камельський); Спр. 104. Арк. 929 зв. (1616 р.); Спр. 107. Арк. 321 (1617 р., писар Томаш Камельський); Спр. 172. Арк. 181 (1630 р., писар Миколай Горинський); Спр. 216. Арк. 768 зв. (1639 р., писар Миколай Горинський).

¹⁸ Там само. Спр. 9. Арк. 71 зв. (1567 р., писар Миколай Угринович); Спр. 47. Арк. 2/167 (1596 р., писар Ян Загайко); Спр. 111. Арк. 233 зв., 503 зв. (1619 р., писар Самуель Зубрицький); Спр. 163. Арк. 110 (1628 р., писар Панас Козак); Спр. 164. Арк. 127 зв. (1628 р., писар Панас Козак); Спр. 169. Арк. 424 зв. (1639 р., писар Марцин); Спр. 197. Арк. 39 (1635 р., писар Іван Романович); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 364 (1585 р.); ANK. AS. Teki rzymskie. Sygn. XX/47. К. 337 (1598 р., писар Ян Загайко).

¹⁹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 776 зв. (1612 р.); Спр. 134. Арк. 943 зв. (1623 р., писар Павло Випрущицький); Спр. 196. Арк. 636 зв. (1635 р., писар Мартин Куренич).

²⁰ Там само. Спр. 236. Арк. 166 зв. – 167 зв. (1643 р., писар Альберт Іздебка); Спр. 172. Арк. 339 зв. (1630 р., писар Іван Совінський); ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 98 в. (1609 р., писар Вістковський).

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ожигівцях¹, Звягелі², Острозі³, Новому Полонному⁴, Старому Полонному⁵, Красному Корці⁶, Старокостянтиніві⁷. Фіксація у джерелах згадок про міських писарів дає підстави допускати ведення у таких містах відповідних книг. Вдалося встановити згадки про міських писарів у Базалії⁸, Озерянах⁹, Камені¹⁰, Деражні¹¹, Жорнові¹², Соколі¹³, Четвертні¹⁴, Любарі¹⁵, Романові (Колках)¹⁶, Олександрії¹⁷, Степані¹⁸, Дубні¹⁹, Рівному²⁰, Торговиці²¹, Острополі²², Полонному²³, Радивиліві²⁴, Шепетівці²⁵,

¹ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 75 – 76 зв. (1613 р., писар Броніслав Радомський).

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 546 – 546 зв. (1584 р.).

³ Там само. Ф. 2228. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 2 (1624 р., писар Альберт Голембович); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 260 зв. (1579 р., писар Василь Лисичинський); Спр. 26. Арк. 1014 зв. (1582 р., писар Василь Лисичинський); Спр. 27. Арк. 145 зв. – 146 (1582 р., писар Василь Лисичинський); Спр. 176. Арк. 503 зв. (1631 р., писар Іван Петковський).

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 330 (1609 р., писар Станіслав Орховський).

⁵ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Oddział rękopisów (далі – BZNO. OR). Sygn. 3669/II. K. 108 v. (1620 р., писар Красиловський).

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 79. Арк. 627 (1607 р.).

⁷ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАЛ України). Ф. 52. Оп. 2. Спр. 59. Арк. 729, 731 (1646 р., писар Олександр Лаврикович).

⁸ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 154. Арк. 1183 (1623 р., писар Лазур Дем'янович).

⁹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 31 (1612 р., писар Оліфер Шишковський).

¹⁰ Там само. Спр. 57. Арк. 446 зв. (1624 р., згаданий писар без імені).

¹¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 83. Арк. 95 (1609 р., писар Миколай Скибневський); Спр. 102. Арк. 527 (1615 р., писар Вацлав Запольський); Спр. 258. Арк. 593 зв. (1647 р., писар Павло Губерович).

¹² Там само. Спр. 103. Арк. 661 (1616 р., писар Тимофій Томашевський); Спр. 109. Арк. 353 (1618 р., писар Тимош Супрунович); BZNO. OR. Sygn. 3669/II. K.108 v. (1620 р., ім'я писаря не зазначене).

¹³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 112 зв. (1584 р. писар Федір Черемха); Спр. 109. Арк. 153 зв. (1618 р. – писар шляхтич Лукаш Равинський); Спр. 148. Арк. 625 зв. (1626 р., писар Лукаш Равинський); Спр. 173. Арк. 774 зв. (1630 р., писар Станіслав Козловський).

¹⁴ Там само. Спр. 30. Арк. 36 зв. (1583 р., писар Григорій Остромило).

¹⁵ Там само. Спр. 49. Арк. 352 (1596 р., писар Михайло Мокієвський).

¹⁶ Там само. Арк. 707 (1596 р., писар Михайло Омелянович); Спр. 170. Арк. 664 (1629 р., писар Андрій Момоцький); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 29. Арк. 414 зв. (1621 р., писар Роман).

¹⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 159. Арк. 741 зв. (1644 р., писар шляхтич Войтех Насиловський).

¹⁸ Там само. Спр. 154. Арк. 1560 (1627 р., писар Атанасій Олешкович).

¹⁹ Там само. Арк. 672 (1627 р., писар Іван Женевиц).

²⁰ Там само. Спр. 13. Арк. 221 (1572 р., писар Павло Вишневський).

²¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 291 зв. (1572 р., писар Афанасій Семенович).

²² Там само. Спр. 214. Арк. 259 зв. — 260 (1638 р., писар шляхтич Станіслав Михайлевський); Спр. 222. Арк. 865 (1640 р., також Станіслав Михайлевський).

²³ Там само. Арк. 259 зв. – 260 (1638 р., писар шляхтич Ян Павловський).

²⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Archiwum Skarbu Koronnego. (далі – AGAD. ASK). Dział I. Sygn. 31. K. 130 (1579 р., писар Мартин Красовський).

²⁵ ANK. AS. Teki arabskie. Sygn. 146/8. K. 123 – 124.

1.2. Джерела

Красноставі (Хлапотині)¹, Клевані², Андрієві³, Межирічі (Корецькому)⁴, Ковелі⁵, Лешневі⁶, Маначині⁷, Новому Заславі⁸, Куневі⁹, Жукові¹⁰, Закриничому¹¹. Наявність у містах ратуш також дає можливість з великою ймовірністю припустити, що в них велися міські книги. До не згадуваних міст, в яких джерела фіксують ратуші, належали ще Межиріч (Острозький)¹² та Старокостянтинів¹³ (загалом ратуші фіксуються у 15 містах). Міські книги, велися в ратуші, якщо вона була, або ж у домі війта. 1616 р. горохівський війт Омелян Никифорович скаржився на шляхтича Станіслава Олізаровського, який з озброєними слугами напав “на домъ его власний, в Горохове мeste будучий, в которым суды войтовские звыкли се одправовати”¹⁴. Це при тому, що на той час у Горохові була ратуша¹⁵. Натомість у Рожищах суд відбувався в ратуші¹⁶.

У Володимирі велися війтівські та раецькі книги¹⁷, у Луцьку ще й – лентвійтівські¹⁸, а також бургграфські¹⁹, єврейські²⁰, біскупські та консисторські, в яких, очевидно, були і міські сюжети²¹. Велися книги при окремих косте-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 172. Арк. 152 (1630 р., писар Петро Ягусин); Спр. 252. Арк. 391 (1646 р., писар Вавринець).

² Там само. Арк. 210 (1630 р., писар Криштоф Росохацький).

³ Там само. Арк. 341 (1630 р., писар Ян Хоєцький).

⁴ Там само. Арк. 358 (1630 р., писар Мартин Черневський).

⁵ Там само. Спр. 153. Арк. 730 (1627 р., писар Миколай Данилович); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 275 (1584 р., писар Андрій Збиковський); Спр. 34. Арк. 256 (1602 р. писар Кіндрат); Спр. 35. Арк. 171 (1603 р. писар Мацей Славецький); Спр. 46. Арк. 628 (1614 р., писар Ян Ясинський); Спр. 51. Арк. 19 зв. (1619 р., писар Миколай Данилович); Спр. 57. Арк. 295 зв. (1624 р., писар Войцех Добецький); Спр. 61. Арк. 173 (1627 р., писар Миколай Данилович); Спр. 82. Арк. 469 (1646 р., писар Григорій Сколдицький); Ф. 27. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 405 зв. (до 1550 р. писарем був Петро Кошовський); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 271 (1593 р., писар Кіндрат Сегеня); Спр. 109. Арк. 60 (1615 р., писар Лукаш Сухоцький); Спр. 153. Арк. 730 (1627 р., писар Миколай Данилович); Спр. 160. Арк. 35 зв. (1628 р., писар Миколай Данилович).

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 259. Арк. 640 зв. (1647 р., писар Ян Слотвинський).

⁷ ANK. AS. Teki arabskie. Sygn. 453/19. K. 2 (1640 р., ім'я писара не вказане).

⁸ Ibid. Sygn. 64/2. K. 4 (1609 р., писар Степан).

⁹ ЛННБ. ВР. Ф. 5 (Оссолінські). Спр. 4145. Арк. 84 (1631 р., писар Стефан Дідицький).

¹⁰ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie. Oddział rękopisów. Sygn. 4626. K. 2 (1643 р.).

¹¹ ANK. AS. Sygn. 64/4. K. 8 (1612 р., писар Захарко).

¹² Ibid. Sygn. 118. K. 21 (1643 р.).

¹³ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/1. Арк. 18 (1615 р.).

¹⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 113. Арк. 52 зв.

¹⁵ Там само. Спр. 103. Арк. 906.

¹⁶ Там само. Спр. 106. Арк. 561 – 561 зв. (1617 р.).

¹⁷ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 303 (1587 р.).

¹⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 413 зв. (1601 р.); Спр. 204. Арк. 793 зв. (1637 р.).

¹⁹ Там само. Спр. 213. Арк. 42 (1638 р.).

²⁰ Там само. Спр. 31. Арк. 238 зв. (1597 р.).

²¹ Там само. Спр. 255. Арк. 13 – 14, 314 (1647 р.).

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

лах. Зокрема, є відомості про їх ведення писарем костелу Св. Трійці у Луцьку (1562 р.)¹. Є згадки про книги каптурових судів, що діяли на території Волинського воєводства в період безкоролів'я².

Чи вели міські книги в інших, особливо малих містечках, важко сказати. Відомий історик Анджей Виробіш дотримується думки, що в малих містечках їх радше не вели³. У середині XVII ст. на Волині було щонайменше 125 міст. Якщо навіть у половині з них вели міські книги, то сумарно їх мало б бути досить багато. Якщо кожен з двох відомих луцьких міських книг вели в середньому два роки, то лише у Луцьку за період XVI – першої половини XVII ст. мало б бути орієнтовно 60 – 70 книг. Дещо менше могло бути у Володимирі і Кременці. У менших містах одну книгу вели кілька років. Так, на одному з аркушів міліановецької міської книги зроблено два записи – перший 13 січня 1590 р., а другий – 8 лютого 1591 р., тобто виходило б, що цілий рік не робили вписів⁴. Можна припустити, що у менших містах одну книгу вели в середньому 5 – 7 років. Навіть за таких умов орієнтовно у 60 містах могли гіпотетично вести 350 – 400 книг. До них варто було б додати ще книги замкові, церковні, костельні, монастирські, бурграбські, де могли міститися записи про міське життя. На жаль, як зазначалося, збереглися з цього масиву лише поодинокі екземпляри або лише згадки про них.

Тематика записів у збережених міських книгах досить широка. Серед них: фіксації виборів міського уряду (елекції) та його ухвали (лявди), позбавлення прав міщан (баніції), заручні листи, поруки, зобов'язання (асекурації/субмісії), тестаменти, продажі будинків, плаців, худоби, різноманітні скарги на побиття чи словесну образу. Значна частина записів так чи інакше стосується передсудового чи судового процесу; це протестації, свідчення, зізнання, присяги, доручення (пленіпотенції), заяви (маніфестації), показання по суті справи (інквізиції), заяви про певні обставини у судовій справі (дилігенції/пильність), відкладення розгляду справи (деляції), неявки у суд (контумації), апеляції, рішення суду (декрети).

Основу джерельної бази у цьому дослідженні склали гродські та земські книги, ведення яких розпочалося з 1566 р. і в яких міські сюжети представлені досить спорадично. Однак загалом добра збереженість цього джерельного комплексу у поєднанні з фронтальним його опрацюванням дає в руки дослідникові значний масив інформації щодо міст. Краще збережені, а тому інформативніші, луцькі та володимирські гродські/земські книги, у набагато

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 48.

² Там само. Спр. 37. Арк. 376 зв. – 378 (1587 р.).

³ Wyrobisz A. Sołec nad Wisłą... S. 20. Проте для польських земель міських книг збереглося набагато більше, ніж для українських. Див.: Samsonowicz H. Średniowieczne księgi sądowe małych miast... S. 477 – 479.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 28 зв.

1.2. Джерела

гіршому стані – кременецькі. Багато записів – це приватноправні акти: позики, квити про повернення позичених сум, посесії, оренди, застави, продажі міст та будинків. Низка вписів – обляти королівських надань (локаційних привілеїв, маґдебурзького права, ярмарків, торгів) і листів (заручних, щодо татарських вторгнень). Значний масив записів пов'язаний з досудовими чи судовими процедурами: різноманітні скарги (“оповеданья”, протестації), пленіпотенції, зиски (виграші справ через неявку відповідача), арешти, евазії (визнання невинності позваного через неявку повода), декрети, апеляції. Це різноманіття масиву зазначених записів суттєво полегшує можливість дослідити внутрішнє життя міських громад Волині.

Окрему групу джерел становлять люстрації¹ та особливо інвентарі², які просто вкрай потрібні для дослідження соціальної та етнічної структури волинських міщан. Важливий комплекс таких інвентарів – “Архів Сангушків”, що зберігається у Національному архіві у Кракові. Про значення цього архіву сигналізував М. Ковальський³. Надзвичайно корисним для досліджуваної теми виявився інвентар маєтностей князів Острозьких 1620 р., який зберігається у відділі рукописів Національної бібліотеки імені Оссолінських у Вроцлаві⁴ та інформаційну цінність якого відзначено⁵. Інвентарі низки волинських міст зберігаються у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка⁶ і частково введені у науковий обіг⁷.

¹ Джерельне значення люстрацій подали Раїса Майборода, Микола Ковальський та Геннадій Боряк. Див.: Люстрації королівщин українських земель XVI – XVII ст.: Матеріали до реєстру рукописних та друкованих текстів. Уклала Р. Майборода. К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 1999. С. 5 – 56, 194, 227, 233 – 234, 242 – 243; Ковальський Н. Источники по социально-экономической истории Украины XVI – первой половины XVII века. Структура источниковой базы. Днепропетровск, 1982. С. 17 – 20; Боряк Г. В. Ревізії та люстрації українських староств кінця XV – середини XVI ст. (В аспекті історико-географічної джерельної цінності) // Географічний фактор в історичному процесі. К.: Наукова думка, 1990. С. 145 – 154.

² Атаманенко В. Волинські інвентарі другої половини XVI ст. як історичне джерело... С. 16 – 27; *Його ж.* Описово-статистичні джерела другої половини XVI – першої половини XVII ст. з історії Старокостянтинова ... С. 84 – 96.

³ Ковальський Н. П. Документальні джерела по історії Великого князівства Литовського XV – XVI вв. в архиве Сангушек... С. 35 – 41; *Його ж.* Документи родинного фонду Сангушків Краківського державного воєводського архіву як джерела з соціально-економічної історії України XVI – XVIII ст. // Архіви України. 1983. № 3. С. 60 – 63.

⁴ BZNO. Sygn. 3669/II. Частина цього інвентаря опублікувала Ірина Ворончук: Володіння князів Острозьких на Східній Волині (за інвентарем 1620 року). Пер., упоряд. і передм. І. Ворончук. Київ; Старокостянтинів, 2001.

⁵ Ворончук І. Передмова // Володіння князів Острозьких на Східній Волині... С. 3 – 137.

⁶ ЛННБ. ВР. Ф. 91 (Радзівінські). Спр. 39/І. Див. характеристику фондів: Ковальський Н. П. Документальні колекції Радзівинського і Оссолинського як джерела по історії Волині ... С. 25 – 34.

⁷ Опис володінь князя Януша Острозького у південно-східній Волині 1615 року / Упоряд. В. Атаманенко, І. Рибачок. Острог, 2009. С. 97 – 262.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У фонді “Архів Коронного скарбу” Головного архіву давніх актів (Варшава) зберігаються поборові реєстри низки волинських міст 70 – 80-х років XVI ст., які, попри певні хиби, підмічені дослідниками¹, є важливим джерелом для вивчення міської історії. Цікавими для дослідження виявилися окремі справи з фондів “Пергаментні документи” та “Паперові документи”. До дослідження залучено також низку актів з “Коронної Метрики” наявні у тому ж архіві.

Плідними для дослідження були студії над Литовською Метрикою, що зберігається у Російському державному архіві давніх актів (Москва)². Документи цього фонду містять копії з привілеїв про надання містам права на їх заснування, маґдебурзьких привілеїв, цехових статутів, ярмарків, торгів тощо³. Останнім часом частину справ Литовської Метрики активно публікують литовські, білоруські, польські та українські історики, про що йтиметься далі.

Кілька важливих для роботи документів було виявлено в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. Це, зокрема, великокнязівські/королівські привілеї Кременцю з наданням маґдебурзького та інших прав⁴, цеховий статут полотняного цеху в Кременці (1578 р.)⁵, інвентарі Берестка і Голятина (1578 р.)⁶, привілей Михайлові Дубницькому на

¹ Крикун М. Г. Питання чисельності населення на Правобережній Україні другої половини XVI – середини XVII ст. у радянській історіографії // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1980. Вип. 16. С. 75 – 76; Атаманенко В. Б. Вірогідність поборових документів XVI століття // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. Дніпропетровськ, 1997. Вип. 1. На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. С. 102 – 108; *Його ж.* Джерела вивчення демографії Волині XVI – першої половини XVII ст. // Український історик. 2004. № 1–2. С. 191.

² Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА). Ф. 389 (Литовская метрика).

³ Ковальский Н. П. Источники по истории Украины XVI – первой половины XVII в. в Литовской метрике и фондах приказов ЦГАДА. Днепропетровск, 1979; *Его же.* Вопросы изучения и использования ЛМ как важнейшего комплекса источников по социально-экономической и политической истории Украины XVI – XVII вв. // Литовская метрика: Тезисы докладов межреспубликанской научной конференции (апрель 1988 г.). Вильнюс, 1988. С. 7 – 9; *Его же.* Локационные и маґдебургские грамоты городам Украины в составе коронных книг записей “Литовской метрики” второй половины XVI – первой половины XVII века // Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории. Источники по социально-экономической истории России и Украины XVII – XIX веков. Днепропетровск, 1983. С. 3 – 15. Боряк Г. В. Украинские акты Литовской Метрики XV – середины XVI в. Историко-географический аспект // Литовская Метрика: Тезисы докладов... С. 12 – 15.

⁴ Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі – ІР НБУ). Ф. II. Спр. 22112. Арк. 1 – 4; Спр. 22113. Арк. 1 – 4; Спр. 22114. Арк. 1 – 7; Спр. 2216. Арк. 1 – 4 зв.; Спр. 22117. Арк. 1 – 2 зв.; Спр. 22118. Арк. 1 – 4; Спр. 22119. Арк. 1 – 3; Спр. 22120. Арк. 1 – 8; Спр. 22121. Арк. 1 – 8; Спр. 22123. Арк. 1 – 3 зв;

⁵ Там само. Спр. 22124. Арк. 1 – 8.

⁶ Там само. Спр. 22160. Арк. 13 – 22 зв.; Спр. 22167. Арк. 1 – 7.

1.2. Джерела

володимирське вйїтвство (1566 р.)¹, надання маґдебурзького права містечку Романову (1598 р.)², привілей на вольності Ковелю (1611 р.)³ тощо.

Ще з XIX ст. розпочалась публікація документів з історії українських, а в тім і волинських, міст. Першою ґрунтовною збіркою був окремий том у серії “Архив Юго-Западной России”, який підготував В. Антонович. У ньому опубліковано понад 20 документів з міської історії Луцька, Володимира, Кременця, Ковеля, Горохова, Олики, Острожця, Межиріча⁴. Окремі документи були опубліковані у серійних виданнях “Акты Литовско-Русского государства (XIV – XVI ст.)”⁵, “Акты Литовской метрики”⁶, “Документы Московского архива министерства юстиции”⁷, “Archiwum ksiąg Lubartowiczów-Sanguszków”⁸.

Матеріали, що стосуються міщанства Волині, розпорошені в тематичних збірниках. Один із перших – це двотомник, присвячений діяльності на Волині князя Андрія Курбського, де зосереджені документи з історії Ковеля, зокрема привілей ремісникам шевського цеху⁹, матеріали суперечки ковельських євреїв з князем тощо¹⁰. Іоанікій Малиновський видав два збірники матеріалів до історії “Панів-ради” Великого князівства Литовського, у яких ряд документів стосувався волинських міщан. Серед них – охоронний привілей Сигізмунда I литовським євреям (1540 р.), надання луцьким вірменам маєтку Цепорова (1554 р.), скарга за побиття луцького міщанина Стефана (1538 р.)¹¹,

¹ Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі – ІР НБУ). Ф. II. Спр. 22093. Арк. 1 – 4 зв.

² Там само. Спр. 1429. Арк. 288 – 289 зв.

³ Там само. Спр. 21488. Арк. 1 – 4.

⁴ Архив ЮЗР. Ч. 5. Т. 1. С. 1 – 5, 12 – 34, 36 – 50, 52 – 64, 90 – 97, 100 – 122, 133 – 135, 139 – 150.

⁵ Акты Литовско-Русского государства (XIV – XVI ст.) / Изд. М. Довнар-Запольским. Москва, 1899. Вып. 1. (1390 – 1529 гг.). С. 52 – 53.

⁶ Акты Литовской метрики / Собр. Ф. Н. Леонтовичем. Варшава, 1896. Вып. 1 (1499 – 1507). С. 78, 88 – 89.

⁷ Документы Московского архива министерства юстиции / Под ред. М. В. Довнар-Запольского. Санкт-Петербург, 1897. Т. 1. С. 466 – 467.

⁸ Archiwum ksiąg Lubartowiczów-Sanguszków / Wydanie nakładem właściciela pod kier. Z. L. Radziwińskiego przy współudziale P. Skobelskiego i B. Gorczaka (далі – AS). Lwów, 1887. Т. 1. С. 54, 114; 1890. Т. 3. С. 325, 453; Т. 4. С. 43, 226, 401 – 402.

⁹ Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волыни: Акты, изданные Временной комиссией, высочайше учрежденной при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе. К., 1849. Т. 1. С. 315 – 335.

¹⁰ Там же. Т. 2. С. 1 – 13.

¹¹ Сборник материалов, относящихся к истории панов-рады Великого княжества Литовского / Изд. И. Малиновский. Томск: Паровая типо-литография П. И. Макушина, 1901. С. 346 – 350, 365 – 367, 488.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

невизнання луцькими міщанами своїм вйтом Михайла Єло Малинського (1567 р.) та різні скарги міщан¹. У збірнику “Грамоты великих князей литовских” поміщено лист Сигізмунда Августа до міщан Великого князівства Литовського (1567 р.) із заборонаю приймати на постій купців, що не сплатили мита². А. Яблоновський у XIX томі серійного видання “Źródła dziejowe” опублікував поборові реєстри Волині 70 – 80-х рр. XVI ст., які інформують про соціально-економічну ситуацію у 85 містах³. Кілька документів з історії волинських міщан Шумська, Славути, Андрієва (Рафалова), Рожищ, Острожця, Осницька, Гощі та Володимира поміщені у збірнику “Україна перед Визвольною війною 1648 – 1654 рр.”⁴ Важливі документи щодо соціальної історії волинських міщан опубліковано у першому томі збірника “Воссоединение Украины с Россией”⁵.

1985 р. видано збірник “Луцьку 900 років”, який містить королівський привілей 1569 р. луцьким міщанам на право безмитної торгівлі на всій території новопосталої держави та інвентар луцького замку 1658 р.⁶ Значна кількість волинських документів, а серед них і “міських”, опублікована у збірнику “Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття”. Це королівські привілеї щодо організації торгівлі, збору мит, а також про торговельну діяльність міщан, участь у торгових операціях вйтів, райців, лавників тощо⁷. Кілька документів щодо володимирських міщан потрапило у збірник “Волинські грамоти XVI ст.”, а серед них і ті, що стосувалися володимирського вйтівства часів урядування М. Дубницького, та королівський декрет щодо прав володимирських міщан⁸. Документи та регести до історії Базалії опубліковані у збірнику “Історія Теофіпольщини”⁹. Значна кількість матеріалів з історії

¹ Сборник материалов, относящихся к истории панов-рады Великого княжества Литовского. Добавление / Изд. И. Малиновский. Томск: Типо-литография Сибирского Т-ва Печтаного Дела, 1912. С. 80 – 81, 101, 128 – 130.

² Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год / Собр. и изд. под ред. В. Антоновича и К. Козловского. К.: В университетской типографии, 1868. С. 108 – 109.

³ Źródła dziejowe. Warszawa, 1889. Т. 19: Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym / Wyd. A. Jabłonowski. S. 3 – 158.

⁴ Україна перед Визвольною війною 1648 – 1654 рр. збірка документів (1639 – 1648 рр.). К.: Вид-во АН УРСР, 1946. С. 35, 79 – 81, 124 – 127, 145, 150 – 152, 161 – 165, 170 – 173, 198 – 199.

⁵ Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы. Москва: Изд-во АН СССР, 1953. Т. 1. С. 135 – 137, 385 – 387.

⁶ Луцьку 900 років. 1085 – 1985: Збірник документів і матеріалів. К.: Наукова думка, 1985. С. 281 – 287.

⁷ Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття. Волинь і Наддніпрянина / Упорядкували В. М. Кравченко, Н. М. Яковенко. К.: Наукова думка, 1990. С. 36, 39, 41 – 42, 50, 53 – 55, 59 – 60, 63 – 71, 84 – 86, 89 – 91, 93 – 95, 105 – 107, 110 – 112, 119, 121, 127, 128, 131 – 132, 135 і наст.

⁸ Волинські грамоти XVI ст. / Упорядкували В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко. К.: Наукова думка, 1995. С. 81 – 83, 152 – 155.

⁹ Історія Теофіпольщини. Історичний нарис та збірник документів Центрального державного історичного архіву м. Київ. Хмельницький: “Поділля”, 2003. Т. 1. Давні акти. С. 114 – 132.

1.2. Джерела

Острога відображена у збірнику “Описи Острожчини”, що його видав Віктор Атаманенко¹. Цьому ж дослідникові належить низка публікацій “міських” документів Волині² та спільно з Іриною Рибачок видання інвентаря маєтків князя Януша Острозького 1615 р.³ Нещодавно під керівництвом І. Ворончук вийшов цінний збірник, присвячений волинському повсякденню XVI ст., у якому десятки документів стосуються волинських міщан⁴. Серед них акти про міські вїтївства, діяльність міських рад, орендні та заставні записи, продажі будинків, плаців, худоби, скарги на утиски та пограбування міщан тощо.

З 1989 р. у Литві розпочали роботу над виданням Литовської Метрики. Цю клопітку роботу взяли на себе Інститут історії Литви та Вільнюський університет⁵. 1993 р. Інститут історії опублікував свій перший том⁶, а з 1996 р. – це розпочав робити університет⁷. На сьогодні світ побачили 35 томів, виданих Інститутом історії Литви, та 12 – Вільнюським університетом. Більше половини цих томів містять документи, що так чи інакше стосуються волинських міст. Литовське починання підхопили білоруські історики, і 2000 р. опубліковано перший том, випущений Інститутом історії НАН Білорусі⁸. На

¹ Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст. / Упорядкував В. Атаманенко. Київ; Острог; Нью Йорк: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2004.

² Атаманенко В. Міста поліських володінь князів Острозьких // Студії з україністики: Збірник наукових праць на пошану дослідника українського козацтва Валерія Цибульського з нагоди 60-річчя від дня народження. Рівне, 2010. С. 193 – 208; *Його ж.* Інвентар Кременецького староства 1548 року // Наукові записки / Національний ун-т “Острозька академія”. Сер. Історичні науки. Острог, 2007. Вип. 8. С. 8 – 36; *Його ж.* Інвентар міста Ковель 1556 року // Минувле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії. Науковий збірник. Ковель, 2018. Вип. 65. С. 13 – 22 (у співавторстві з Тетяною Дубляницею); *Його ж.* Свідчення описово-статистичних джерел про населення Луцька в другій половині XVI – першій половині XVII ст. // Минувле і сучасне Волині та Полісся. Луцьк, 2007. Вип. 26: Луцька міська громада: історія, традиції, люди. С. 48 – 55 (сам текст реєстру – С. 51 – 54).

³ Опис володінь князя Януша Острозького у південно-східній Волині 1615 року. С. 97 – 250.

⁴ Українське повсякдення ранньомодерної доби: Збірник документів. К.: Вид-во Фенікс, 2014. Вип. 1: Волинь XVI ст. / НДІ українознавства МОН України. 776 с.

⁵ Балюсис А. Деятельность отдела Археографии Института истории Литвы в свете публикации исторических источников // Новости Литовской Метрики. Вильнюс: Институт истории Литвы, 1996/1997. № 1. С. 6 – 7; Валиконите И. Работы по публикации Литовской Метрики в Вильнюском университете // Там же. С. 10 – 11.

⁶ Lietuvos Metrika (1427 – 1506). Kn. Nr. 5: Užrašymų kn. 5 / Parengė E. Banionis. Vilnius: Vilnius Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993. 402 s.

⁷ Lietuvos Metrika. (1528 – 1547) / 6-oji Teismų bylų knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1995. 488 s.

⁸ Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кн. 28: (1522 – 1552). Кніга записаў 28 (Копія канца XVI ст.) / Падрыхт. текстаў да друку і навук. апарат В. Мянжынскі, У. Свяжынскі. Мінск: АТНЕНАЕUM, 2000. 312 с.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

сьогодні уже вийшло десять томів, які також більшою чи меншою мірою містять матеріали з історії волинського міщанства. Два томи з фонду “Литовська Метрика” підготували українські історики Петро Кулаковський¹ та Володимир Кравченко².

Загалом джерельна база як рукописна, так і опублікована, незважаючи на майже повний брак міських книг, усе ж дає змогу вивчати поставлені у роботі завдання.

1.3. Методологія і методи дослідження

Методологія має важливе значення у науковому дослідженні, оскільки сприяє кращому розумінню досліджуваних проблем³. Цьому ж допомагають методологічні принципи історизму, об’єктивності та системності. Принцип історизму передбачає розгляд будь-якого явища в його еволюції/розвитку під впливом різноманітних чинників. При цьому надзвичайно важливо враховувати вплив часового фактора. Принцип об’єктивності передбачає всебічний розгляд подій і процесів у їх взаємозв’язку та уникнення упередженості/заангажованості дослідника⁴. Принцип системності, із залученням загальнонаукових методів аналізу і синтезу, зобов’язує дослідника враховувати логічність та послідовність вирішення задекларованих у роботі завдань⁵.

Представлені у дослідженні завдання вирішувалися за допомогою загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Зважаючи на об’єкт та предмет

¹ Пам’ятки історії Східної Європи. Джерела XV – XVII ст. Острог; Варшава; Москва, 1999. Т. V. Руська (Волинська) Метрика. Книга за 1652 – 1673 рр. / Підгот. до друку П. Кулаковський. 608 с.

² Литовська Метрика. Книга 561. Ревізії українських замків 1545 року / Підгот. В. Кравченко. К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2005. 600 с.

³ Основи методології та організації наукових досліджень: Навчальний посібник. За ред. чл.-кор. НАН України А. Є. Конверського. К.: Центр учбової літератури, 2010. С. 23; Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію. Таємниці історичної нарації. К.: “K.I.C.”, 2012. С. 163; Wrzosek W. Dogmatyczny “metodysta” przeciwko metodologii historii // Kwartalnik Historyczny. 2014. № 2. S. 381.

⁴ Див. спостереження: Яковенко Н. Вступ до історії. К.: Критика, 2007. С. 280 – 283, 315.

⁵ Зашкільняк Л. О. Вступ до методології історії. Львів: ЛОНМІО, 1996. С. 12 – 13, 68 – 72; Бірта Г. О., Бургу Ю. Г. Методологія і організація наукових досліджень. Навчальний посібник. К.: Вид-во “Центр учбової літератури”, 2014. С. 36 – 37; Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових досліджень: Навчальний посібник. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. С. 72 – 73.

1.3. Методологія і методи дослідження

дослідження, який мінімально забезпечений власне “міськими” джерелами, відомості про міське суспільство Волині довелося значною мірою “видобувати” з “позаміських” джерел (найперше з гродських та земських книг), і тут знадобився метод критичного аналізу джерел. Враховувати потрібно було і те, що основний масив джерел – це судово-адміністративні книги, у яких відкладені відповідного змісту справи, що певною мірою однобоко висвітлюють тогочасне, а втім і міське, суспільство.

Вивчення становища міського суспільства Волині є різновидом “локальної історії”, на яку сучасні історики звертають пильну увагу¹. Це тим більш важливо, що проведення аналогічного дослідження щодо Київщини і Брацлавщини утруднюється майже повним браком джерельного матеріалу, і результати студій з історії волинського міщанства бодай частково можна екстраполювати на зазначені регіони. “Історія понять”² стала у пригоді при з’ясуванні проблеми дефініції “місто”. Поширеним цей термін став зі середини XV ст., поступово витіснивши нейтральне “город”, яким перед тим нераз означували і замок, і місто. Історики віддавна ламали списи над тим, чим було місто і чим воно відрізнялося від сільського поселення. Проблема була у тому, що здебільшого критерієм виступав соціально-економічний чинник, і це часто заводило дослідників у пастку, оскільки вловити соціально-економічну грань між великим селом і невеликим містом було важко. У той же час у джерелах ця різниця відбита у термінології, бо невелике містечко таки назване містом/містечком, а навіть найбільше село – селом. Для з’ясування цієї проблеми достатньо було усвідомити, що місто – найперше поняття юридичне, бо отримувало свій правовий статус завдяки королівському/великокнязівському привілею. І тоді все ставало на свої місця. При цьому особливістю невеликої частини волинських міст було те, що, маючи міський статус, вони не були наділені маґдебурзьким правом, чого не спостерігалось у містах Корони, натомість подібно було у білоруських містах.

Метод систематизації був залучений при визначенні критерію класифікації міських поселень за демографічною ознакою. Саме демографічний чинник допоміг поділити волинські міста на чотири групи, залежно від чисельності населення. Уважний аналіз джерел дав змогу висловити думку про певну умовність термінів “місто” і “містечко”, позаяк вдалося виявити десятки прикладів, коли в одному документі писар називав те саме поселення і містом, і містечком.

¹ Доманська Е. Рятувальна історія // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. К.: Інститут історії України НАН України, 2016/2017. Вип. 9. С. 133.

² Ciunajcis D. O krytycznym zadaniu historii pojęć // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. К.: Інститут історії України, 2010/2011. Вип. 5. С. 28 – 50.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кількісний метод залучено при підрахунку чисельності волинських міст. У порівнянні з попередньою монографією автора про урбанізаційні процеси на Волині у дослідженні вдалося віднайти згадки про міський статус ще 19 поселень. Аналіз функцій міст показав, що навіть невеликі міста були осередками торгівлі, ремесла, опорними вузлами дорожньої сітки, релігійно-культурними осередками і, що особливо важливо, – острівками правової культури регіону.

Важливим було з'ясування факторів розвитку міських поселень, які впливали на їх розвиток. Незважаючи на низку стримувальних факторів (оренди і застави міст, недалекоглядна урядова митна політика, жовнірські постої, епідемії, татарські напади та “домові війни”), можна констатувати поступальний розвиток волинських міст.

Велику роль у появі та розвитку міст відігравали їхні власники (89 відсотків міських поселень були приватними). Шляхта виступала ініціаторами заснування міст та отримання королівських привілеїв з наданням маґдебурзького права, ярмарків, торгів, цехових статутів тощо. Власники вкладали свої кошти у локацію міст та їх розбудову. Роль власників у житті міщан можна назвати величезною, бо саме вони призначали в'їтів, до них скеровувалася апеляція міщан на рішення міського суду, а проміжною ланкою між власником і міщанами виступав панський урядник, що контролював міське життя. Значною також була роль старост у функціонуванні королівських міст. Окрім піклування про оборону замку та міста, що можна поставити в заслугу старостам, джерела дають багато відомостей про перевищення ними своїх повноважень. Поза всяким сумнівом, нарікання міщан на старост мало під собою підґрунтя, але назвати його стовідсотково правдивим також важко, бо у джерелах не раз обопільні скарги засвідчують тенденційність скаржників, переслідування ними власних інтересів.

При дослідженні розділу, присвяченого організації міського управління та самоврядування, активно залучено метод просопографії¹, “нового біографізму” чи “людини другого плану”² та частково мікроісторії³. Студіям над в'їтами волинських міст допоміг також метод подокументного опрацювання актових книг, що дало змогу встановити майже вичерпний перелік луцьких в'їтів,

¹ Дашкевич Я. Об'єктивне і суб'єктивне в просопографії // *Його ж.* Майстерня історика. Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Львів: Літературна агенція “Піраміда”, 2011. С. 238 – 244.

² Лубский А. Человек второго плана: методологические проблемы “нового биографизма” (“игра в бисер” или нарративная стратегия историко-биографического исследования) // *Ейдос.* Альманах теорії та історії історичної науки. К.: Інститут історії України, 2014/2015. Вип. 8. С. 67 – 83.

³ Леві Дж. Про мікроісторію // *Нові перспективи історіописання / За ред. Пітера Берка.* К.: Ніка-Центр, 2010. С. 119 – 143.

1.3. Методологія і методи дослідження

досить повний – володимирських та дещо менш репрезентабельний – кременецьких. Завдяки цьому ж методу вдалося встановити імена 180 в'їтів приватних міст. Про одних в'їтів маємо лише поодинокі згадки у джерелах, про інших – дані достатньо розлогі. Про окремих луцьких в'їтів (Михайло, Матвій та Остафій Малинські, Олександр, Василь та Марко Жоравницькі, Олександр та Андрій Загоровські) можна подати окремі розвідки. Аналіз джерел дав змогу встановити обсяг прав та обов'язків в'їтів, прибутковість цього уряду, зокрема, часту віддачу його у заставу/оренду, час від часу і продаж. Серед в'їтів міщани становили меншість, переважали – шляхтичі. Щоправда, частину в'їтів, для яких збереглися лише імена, важко з упевненістю віднести чи то до міщан, чи то до шляхти. Те саме стосується їхньої етнічної належності. Низка в'їтів були, безсумнівно, поляками, а інші – українцями. Натомість етнічну належність ряду в'їтів важко а то й неможливо визначити.

Подібна картина спостерігається і з лентвійтами, яких зазвичай призначали в'їти, аби перекласти на них основний тягар повсякденної роботи. Вдалося встановити, що лентвійти перебували на своїх урядах різний час – від кількох тижнів до кількох років. Обмеженість джерельної бази дозволила лише пунктирно висвітлити діяльність цих урядників. Діяльність лавників також погано відображена на сторінках судово-адміністративних книг, реконструкцію їхнього чисельного складу та функціональних обов'язків вдалося провести завдяки подокументному опрацюванню актових книг. При дослідженні діяльності в'їтів, лентвійтів, лавників та райців використано метод просопографії. Вдалося встановити династії, що займали відповідні уряди, та родинні пов'язання між цими урядниками.

Значні труднощі були при написанні параграфа, присвяченого найманим міським урядникам та слугам. Опрацювання джерельного масиву дало змогу встановити особи понад сотні міських писарів, коло їхніх обов'язків, присяги, позаписарські заняття, виявити перевищення деякими з них своїх повноважень. Значно менше інформації збереглося про шафарів та інстигаторів. Подокументне опрацювання актових книг дало змогу встановити особи міських слуг, їхні різновидності (позовчики, підвойські, кликуни) та функціональні обов'язки. Те ж стосується в'їтівських слуг. У низці міст зафіксована міська сторожа, зокрема нічна. Для Володимира віднайдено відомості про окрему єврейську сторожу. У кількох містах зафіксовано діяльність ката. Крім того, подибуємо у містах міських службовців меншого рангу: пушкарів, слюсарів, пастухів, сурмачів. Інколи ці служби поєднувалися чи взаємозамінялися. Пушкар згадується ще як слюсар, останній як – шабельник.

Важливо встановити роль у міському самоврядуванні поспільства, яке було середнім станом. Складність висвітлення цього питання полягала у

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

тому, що у королівських містах ішла постійна боротьба між міщанами, що підлягали владі різних юридик і ратушними міщанами (тобто громадою на маґдебурзькому праві), які становили лише частину міського населення, але саме на них покладався основний тягар повинностей. Низка віднайдених документів (найперше заяв у гроді) засвідчила, що в окремих випадках вдавалося знаходити спільну мову між міщанами різних юрисдикцій, найперше у справі оборони міста. Складною є проблема участі євреїв у міському житті, позаяк відповідні скарги та нарікання засвідчували, що і євреї, і неєвреї хитрували. Скарги та протестації засвідчують спроби єврейської громади взяти на себе частину міських податків і повинностей взамін за допуск їх до розв'язання міських проблем. Вдалося віднайти вписи у міські книги елекції урядників та розкрити участь у цьому поспільства, яке не лише брало безпосередню участь у виборах, а й старалося контролювати міських урядників. Активнішим поспільство було у королівських містах, де воно могло апелювати до короля, натомість у приватних містах його можливості були більш обмеженими. Вписані у гродські книги численні скарги свідчили, що поспільство активно обстоювало свої інтереси перед війтами та старостами.

Багато бар'єрів виникло у процесі вивчення міського судочинства, яке майже недосліджене. Найперше це критично мала кількість збережених міських книг, які можна порахувати "на пальцях однієї руки". У пригоді стали гродські та земські книги, а також матеріали архівів та рукописних відділів бібліотек Польщі. Вдалося з'ясувати, що в окремих випадках певні судові приписи містилися у привілеях власників міст, натомість у королівських привілеях це питання або обійдено увагою, або ж подано дуже розпливчасто¹. Записи міських книг засвідчили, що здебільшого судові засідання були змішаними, коли разом засідали райці та лавники, і проходили до полудня, а сторін процесу викликали позовами до суду на конкретну годину.

Важливою проблемою виявилось питання, яке право діяло у волинських містах. Матеріали судових справ дають змогу переконливо твердити, що у міських судах використовували приписи маґдебурзького права, Литовського статуту і звичаєвих норм. Посилання на маґдебурзьке право зазвичай мало загальний характер, коли не згадували конкретних його статей, але відомі непоодинокі випадки покликів на безпосередні його артикули. Власне відсилання суддів до конкретних статей маґдебурзького права дало змогу встановити, що при цьому йшлося про кодекс Бартоломея Гроїцького, публікація

¹ Заяць А. Міське судочинство на Волині у XVI – першій половині XVII ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск на пошану професора Романа Шуста. Львів, 2019. С. 221 – 224.

1.3. Методологія і методи дослідження

якого від середини XVI ст. була відома на Волині. Крім магдебурзького права, у міському судочинстві застосовували норми Другого Литовського статуту, а у козлинській міській книзі вдалося виявити посилання на статтю Третього Литовського статуту. Судові декрети дали змогу твердити, що міські суди залучали при розгляді справ норми звичаєвого права (“ставлення шапки”, кидання жеребу тощо). Протестації до гродських книг висвітлили протистояння райців і лавників, які не раз викликали одні одних до своїх судів. Протестації міщан дали змогу стверджувати, що суди волинських міст зверталися за роз’ясненнями до райців Львова¹. Перебіг судового процесу дав можливість з’ясувати значення присяги для ухвалення рішення суддями, а також винятково важливе місце уповноважених (умоцованих) сторонами осіб у виграші/програші справи. Матеріали судових декретів подають непоодинокі випадки застосування смертної кари. Скарги володимирських і луцьких міщан засвідчили, що у цих містах були так звані прангери – стовпи ганьби, до яких приковували винних міщан. Численні скарги міщан на образу їхньої честі та гідності (так звані похвалки) свідчили про розвинене почуття власної гідності та правової свідомості. Аналіз судових справ дав змогу показати, що частина з них закінчувалася полюбовно, тобто сторони знаходили компроміс, а інколи розгляд справи спеціально відкладала, надіючись на спроможність домовитися між позивачем та відповідачем. Завдяки “пильностям”, тобто нагадуванням, дізнаємося про різноманітні борги міщан. Низка скарг, заяв та протестацій розкривають важливі сторони сімейного життя міщан. Йдеться про заручини, одруження, “чужоложство” (зрада одного з подружжя), розлучення, спадкування тощо.

При дослідженні залюдненості міських поселень використано методи кількісний, просопографічний та подокументного опрацювання актових книг. Внесені до актових книг скарги та протестації засвідчили, що залюднення міст відбувалося значною мірою завдяки втечам селян до них, хоча у більшості збережених королівських локаційних привілеях застерігалось, що поселятися у містах повинні лише вільні люди. Матеріали інвентарів дали змогу визначити, скільки “новиків”, тобто нещодавно прибулих, осіли у містах.

Поборові та подимні реєстри допомогли зорієнтуватися у чисельності міських юридик. Розв’язанню цієї проблеми посприяли також люстрації королівських міст. Виявлений лист князя Василя-Костянтина Острозького (1572 р.), даний селянам-втікачам, пролив світло на масштаби та організацію селянських втеч до міст². Взаємні скарги шляхти дали можливість встановити

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 806 зв.; Спр. 179. Арк. 314; Спр. 459. Арк. 104 зв.

² Там само. Спр. 13. Арк. 430.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

таке явище, як “викочення” селян, тобто організоване їх переселення. Судові справи, пов’язані з втечами селян, розкрили механізм хитрування міських властей, щоб не видавати втікачів. Тут і зволікання з розглядом справи по суті, і використання огріхів у позові, і застосування юридичних тонкощів, і відвід уповноваженого позовної сторони тощо. Поява внесених до гродських книг угод між шляхтою про взаємне зобов’язання повернути збіглих свідчила про розмах втеч. Скарги шляхти показали, що втікали до міст не лише селяни, часто як втечі були кваліфіковані переселення до міст і міщан, видачі яких вимагали власники.

Пастки супроводжувало дослідження й у розв’язанні проблеми правового становища волинських міщан. Нею майже не цікавилися українські історики, а питання прийняття до міського права на Волині просто випало з поля зору дослідників. Великокнязівські/королівські привілеї на заснування міст дали змогу стверджувати, що аж ніяк не всі локовані міста отримували відразу магдебурзьке право, що певний час вони залишались непривілейованими, а близько 15 відсотків міст так і не отримали цього права. Порівнюючи цю ситуацію з містами Корони, бачимо, що там такого не спостерігалось, бо локація міста передбачала одночасне надання йому магдебурзького права. Натомість подібна до Волині ситуація була у білоруських містах. Згадані привілеї містили також основний набір прав та повинностей міщан. Особливо цінними для дослідження було кілька збережених локаційних документів, тобто привілеїв, виданих міщанам власниками приватних міст. У них набагато більше уваги приділяли окресленню прав і повинностей міщан. Ряд статей Литовських статутів стосувалися правових та економічних сторін життя міщан – між ними та їх зі шляхтою. Зокрема, Статути гарантували право міщан укладати заповіти та регламентували процедуру перебігу судових справ зі шляхтичами.

Заставні та інші листи шляхти, внесені до гродських книг, вказали на значний ступінь залежності міщан як від власників міст, так і від старост у королівських містах. Запис про продаж міста Жукова князем Олександром Пронським засвідчив, що разом з містом проданими новому власникові були і міщани. Проблемою стало правильне розуміння терміна “підданий” міщанин. У значній кількості юраментів (присяг) міщани називали себе одночасно підданими, інколи навіть дідичними підданими, але їхня підданість була кардинально іншою, ніж підданість селян. Блок економічних привілеїв на проведення торгів, ярмарків, заснування цехів тощо чітко окреслював економічні права і можливості міщанського стану. Інвентарі та люстрації подають широку панораму повинностей міщан як королівських, так і приватних міст, зокрема і обов’язок оборони міста. Сеймова постанова 1578 р. засвідчила залучення королівських міщан до так званого вибранецького війська, а скарги ротмістрів до гроду ясно демонстрували спроби міщан уникнути цього “щастя”.

1.3. Методологія і методи дослідження

Подокументний метод опрацювання актових книг дав змогу виявити кілька документів, які, безперечно, доводять, що принаймні у Луцьку у першій половині XVII ст. міщани приймали міське право, тобто набували міське громадянство. Під час написання роботи виникла проблема з розумінням терміна “міщанин” у королівських містах. У приватних містах всі мешканці міста автоматично були і міщанами, і підданими власника. Натомість у королівських містах сусідніх воєводств (Руського і Белзького) та етнічно польських земель міщанами вважали лише тих, хто прийняв міське право. У королівських містах Волині міщанами у документах називали всіх мешканців міста, зокрема жителів юридик, передмість і євреїв. Останніх у містах Корони ніколи не називали міщанами, тобто волинські міста щодо євреїв були більш толерантними, тим більше, що до євреїв вживали вислови “пан” і “славетний”. Зрештою, це свідчило про недостатню виробленість правової термінології та меншу розмежованість міщанського середовища Волині.

Досліджуючи соціальну структуру та професійний склад міського населення, застосовано методи просопографії, класифікації та порівняння. Вивчення соціальної структури міського населення Волині пов'язане з певними труднощами. Традиційний поділ суспільства на патриціат, поспільство і плебс – витвір кабінетний, а тому досить умовний, позаяк не враховує всієї багатогранності міського суспільства. Збережені інвентарі та люстрації такої тріади не знають, натомість інформують про набагато більше груп міщанства, зокрема про халупників, парканників, комірників, огородників, підсусідків тощо. А ще у містах фіксується служила людність – бояри, козаки, стрільці, гайдуки, лісничі, гайові, побережники. Виникло питання: кого віднести до згаданої тріади. Якщо плебс у Луцьку і в Козлині більш-менш зіставний, то патриціат у Луцьку і в Козлині суттєво різниться. Реєстри міщан (подимні, поборові, інвентарні) не завжди враховують усі параметри заможності міщан, а цей критерій дуже важливий для патриціату. Орендні та заставні записи з актових книг дали багато відомостей про фінансові можливості міщан, які ніяк не відображені в інвентарях, люстраціях, юраментах, а їх потрібно враховувати. Слід мати на увазі, що частина міщан володіла значними земельними наділами.

Стан джерельної бази не дає змоги провести реальні підрахунки різних категорій міського населення (так, у Ковелі 1590 р. зафіксовано 25 комірників, а наступного року лише 12; в Олиці 1578 р. їх – 2, а наступного року – 37). Тобто запропоновані у дослідженні цифри, взяті з джерел фінансово-статистичного характеру, лише дають орієнтовне розуміння соціальних процесів у містах.

Подібна картина з характеристикою професійного складу міщан. Неповнота даних міщанських реєстрів фінансово-статистичного характеру ускладнює проведення ретельних підрахунків. У тексті роботи це продемонстровано на

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

конкретних прикладах, причому наведені у джерелах відомості приймаємо як мінімально можливі. Поборові та подимні реєстри міщан і юраменти дали змогу встановити, що у містах Волині згадуються щонайменше 136 професійних фахів. Ці ж джерела дозволили вести мову про спеціалізацію міст з виробництва певних товарів. Подокументний аналіз актових книг засвідчив, що ремісники подекуди поєднували свій фах ще з іншими фахами, а також займалися підприємницькою діяльністю (орендували корчми, спуск ставів, торгували зерном тощо). Цехові статuti висвітлили основні засади їхньої організації. Кілька міських та ґродські книги подали приклади зайняття цехмістрами міських урядів лавників/райців та розкрили перипетії цехового життя (протистояння у цехах, боротьба з нецеховими ремісниками, стосунки з євреями).

Метод просопографії був використаний при вивченні етнічного складу волинського міщанства. Це питання, майже недосліджене в історіографії, таїло у собі низку пасток. Для визначення етнічності, яка напряду не вказувалася у джерелах, було використано імена та прізвища/прізвиська міщан а також етнічні означники (русин, лях, жид, литвин, вірменин, циган тощо). Цілком очевидно, що міщани з іменами Миско, Васко, Федко, Грицко, Ждан були українцями, а Фелікс, Каспер, Станіслав, Томаш, Войтех – поляками. При всій недосконалості цього методу все ж можна бодай у загальних рисах зорієнтуватися в етнічному складі міщанства. На користь твердження про суттєву перевагу українців серед міщанства (крім Кременця) свідчить, зокрема, і те, що вони явно переважали серед відомих райців і лавників, чого б не могло бути при іншому етнічному розкладі міщанства. Водночас інвентарі засвідчують, що порівняно з XVI ст. у першій половині XVII ст. зростала чисельність поляків. Інвентарі та актовий матеріал локалізував вірмен лише у Луцьку. При визначенні литовців доцільно було орієнтуватися на відповідні прикладки (литвин) або характерні імена (Яхнин, Йовдан). Те саме стосувалося і євреїв, при іменах яких зазвичай зазначали “жид” або їхню єврейськість засвідчували самі імена (Левій, Мошко, Саул, Симха, Шмойло).

З певними труднощами довелося зіткнутися при дослідженні ролі та місця шляхти у містах. Метод просопографії та подокументного опрацювання актових книг і статистичних матеріалів дав змогу визначити шляхи проникнення шляхти у міста (королівські надання, купівля нерухомості, одруження з міщанками тощо), оцінити роль юридик у містах, зафіксувати протистояння з міщанами через небажання шляхти брати на себе міські “тягарі”, зафіксувати масштаби проникнення шляхти у міщанські ряди, де вони займали при цьому уряди райців, лавників, писарів. Інколи у джерелах лише випадково окреслено шляхетський статус того чи іншого міського урядника, тому можна припустити, що насправді їх могло бути більше.

1.3. Методологія і методи дослідження

Дослідження міського суспільства Волині ранньомодерної доби супроводжувалося певними труднощами, пов'язаними найперше з майже повним браком міських книг. Однак максимальне залучення ґродських та земських книг, матеріалів фінансово-статистичного характеру (поборових і подимних реєстрів, інвентарів, люстрацій) та подокументний метод їх опрацювання частково компенсували цю лакуну. Методи просопографії, мікроісторії та критичного аналізу документа дали змогу "розговорити" джерела і видобути з них потрібний матеріал, з якого, як з цеглинок, застосовуючи принципи історизму, об'єктивності та системності в поєднанні з методами аналізу і синтезу, вдалося змалювати, як видається, досить повну картину існування міського соціуму Волині досліджуваного періоду.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

2.1. Місто: проблема дефініції, класифікації та термінології

Волинські міста почали виникати ще з часів Київської Русі, яку скандинавські сучасники інколи називали “Гардарік” (країна міст). Насправді коректніше говорити не про країну міст, а країну замків/укріплень, оскільки переважна більшість серед них були невеликими укріпленнями з військовими гарнізонами. Міста княжої доби були передусім племінними центрами, княжими резиденціями, оборонними пунктами та місцями адміністративної влади. У літописах щодо міст вживали терміни “город” і “град”. Водночас місто – не лише і не так мури чи будівлі, а найперше люди, що його населяють. Стосовно населення міст літописці вживали терміни “кияни”, “владимирці”, “горожани/гражани”, “люди”¹. Під згаданими назвами варто бачити не лише міщан у стислому значенні цього слова, але й мешканців міст (бояр, дружинників тощо) та прилеглої округи, часом доволі значної². М. Грушевський зазначав, що про “рядове міщанство” можна мало що сказати, а “правно і політично рядове міщанство було рівноправним з боярством”³.

¹ Ширше про це див.: Вилкул Т. “Людьє” и князь в конструкциях летописцев XI – XIII вв. К., 2007. С. 40 – 52.

² Дворниченко А. Ю. Город в общественном сознании Древней Руси IX – XII вв. // Генезис феодализма в России. Проблемы идеологии и культуры. Ленинград, 1987. Вып. 10. С. 29.

³ Грушевський М. Історія України-Руси. К., 1993. Т. 3. С. 314 – 315.

2.1. Місто: проблема дефініції, класифікації та термінології

Татарська агресія у середині XIII ст. була певним вододілом і в міській історії, оскільки було знищено або розорено значну кількість міст, що спричинило занепад на певний час міського життя. Від другої половини XIII до XV ст. на Волині було засновано лише 11 міст, з яких 5 втримали свій міський статус у подальшому¹. З другої половини XIII ст. починається проникнення на землі Волині німецького міського права. У Галицько-Волинському літописі під 1288 р. вперше згадується термін “містич” (міщанин) на протипагу раніше вживаному “горожанин”. У тексті йдеться про міщан руських та німецьких².

Відомостей про надання магдебурзького права містам Волині до XIV ст. немає. Зберігся лист від 1324 р., написаний від імені райців і міщан Володимира до уряду міста Штральзунда, з проханням допомогти двом володимирським міщанам Бертрамові Русину і Миколаю. Цей документ дає підстави стверджувати, що магдебурзьким правом користувалися якщо не всі міщани міста, то бодай якась його частина³. На жаль, привілей з тогочасним наданням магдебурзького права Володимиру не зберігся. Відомий лише привілей короля Сигізмунда I від 1509 р., який підтверджує надання місту магдебурзького права королями Казимиром IV та Олександром. Містами-взірцями, на які мав би орієнтуватися Володимир, названі Судомир, Люблін та Грубешів. Дозволено осаджувати у місті вільних людей, а судити міщан, як зазначено в документі, мав “війт з бурмистрами та райцями”⁴. Отже, Володимир, очевидно, першим на Волині отримав магдебурзьке право, і сталося це щонайпізніше в середині XV ст., але ще з кінця XIII ст. якась частина жителів міста цим правом користувалася⁵.

XV ст. також не стало вирішальним у поширенні зазначеного права – його отримали п'ять міст (1420 р. – Перемиль⁶, 1430 р. – Камінь⁷,

¹ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині... С. 30.

² Літопис Руський / Пер. Л. Махновець. К., 1989. С. 439; Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар / За ред. чл.-кор. НАН України М. Ф. Котляра. К., 2002. С. 149. Див. спостереження Олександра Барана: Baran O. Rozwój sieci ośrodków grodowo-miejskich Księstwa Włodzimierskiego w XIII i pierwszej połowie XIV w. // Scientia nihil est quam veritatis imago: Studia ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w siedemdziesięciolecie urodzin / Pod red. A. Sochackiej i P. Jusiaka. Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curi-Skłodowskiej, 2014. S. 69 – 70.

³ Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. Львів, 2004. С. 162 – 167; Пашин С. С. Города Галицко-Волынской Руси второй половины XIII – первой половины XIV вв. и магдебургское право // Генезис и развитие феодализма в России. Проблемы развития города. Ленинград, 1988. Вып. 11. С. 142 – 143.

⁴ Архив ЮЗР. Ч. 5. Т. 1. С. 29 – 31.

⁵ Перший володимирський війт Федко Іванович Луд згадується 31 липня 1488 р. – РГАДА. Ф. 389: Литовская Метрика. Оп. 1. Д. 4. Л. 145 – 145 об. Опубл.: LM. Knyga Nr. 4 (1479–1491). Vilnius, 2004. S. 130.

⁶ Архив ЮЗР. 1907. Ч. 8. Т. 4. С. 3 – 6.

⁷ Історія міст і сіл Української РСР: Волинська область. У 26 т. К., 1970. С. 247.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

1432 р. – Луцьк¹, 1438 р. – Кременець², 1498 р. – Дубно³). Такий стан речей має своє пояснення. Не підлягає сумніву, що поширення німецького права відбувалося вслід за іншим супутнім йому процесом – урбанізацією, а вона, через брак великого землеволодіння, була на Волині мінімальною у той час. Натомість XVI – перша половина XVII ст. стали часом масової появи міст, а разом з тим поширення маґдебурзького права. Запровадження німецького права було якісним стрибком у розвитку міської спільноти. У княжу добу жителі міст були радше мешканцями, а не громадою, яка має окреслені права, самоврядування, окремі економічні інтереси, своє судочинство та відчуває свою самодостатність. Іншими словами, міщани не мали окремого правового статусу. Для міських поселень цієї доби у польській історіографії вживають термін “осади ґродово-міські”⁴. Із запровадженням маґдебурзького права згадані вище атрибути міщани отримали, і це не могло не вплинути на розвиток території, яка тяжіла до міста, тому надання цього права “викликало сильніші чи слабші потрясіння в житті цілої округи”⁵.

У XIV – XV ст. “город” – це найперше замок (хоча інколи під цим терміном розуміли і місто), натомість містом почали називати осаджену територію навколо/біля замку⁶. Зокрема, 1482 р. під час поділу маєтків князю Михайлові Васильовичу Збаразькому дістався “город Вышневец ис местечком”⁷. Жителів міста стали називати міщанами, і вони творили самодостатню громаду, відокремлену від волості, бо тільки вони були наділені маґдебурзьким правом.

З дефініцією поняття “місто” в істориків завжди виникали проблеми, оскільки багатогранність цього терміна важко втиснути у спільний для всіх

¹ Архив ЮЗР. Ч. 5. Т. 1. С. 1 – 2. Видається, що це надання не було зреалізоване і щойно наступне надання 1497 р. прижилося у місті. Див.: Заяць А. Луцькі війти у XVI – першій половині XVII ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2015. Вип. 51. С. 195 – 196.

² Там же. С. 3 – 5.

³ AS. Lwów, 1887. Т. 1. S. 114.

⁴ Piekalski J. Od Kolonii do Krakowa. Przemiana topografii wczesnych miast. Wrocław, 1999. S. 25 – 26.

⁵ Wysłouch S. Posługi komunikacyjne w miastach Wielkiego Księstwa Litewskiego na prawie magdeburgskim do połowy XVI w. Wilno, 1936. S. 170.

⁶ Alexandrowicz S. Geneza i rozwój sieci miasteczek Białorusi i Litwy do połowy XVII w. // Acta Baltico-Slavica. Warszawa, 1970. Т. 7. S. 47. Див. спостереження: Мальченко О. Термінологія оборонних споруд на українських землях у XV – XVI ст. // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. К., 1999. Т. 3. С. 18.

⁷ AS. Т. 1. S. 81.

2.1. Місто: проблема дефініції, класифікації та термінології

знаменник¹. Г. Самсонович зазначав, що інколи важко знайти межу, яка в господарському значенні відрізняє велике село від малого міста². Той же дослідник слушно зауважував, що навіть невелике містечко було певним осередком товарно-грошових відносин, у якому угоди, спадкування та поділ маєтків регулювалися не традицією, а нормами німецького права; міщани зазвичай мали можливість вільного відходу з міста, а втручання власника у міське життя, порівняно зі сільським, було мінімальним³. Подібну думку поділяли й інші історики⁴. Ф. Бродель зазначав, що “місто існує як місто тільки в протиставленні нижчому способу життя, ніж його”⁵. За просторовою організацією та виглядом малі міста часто не відрізнялися від сіл, а за площею невеликі міські поселення могли поступатися окремим селам⁶. Нерідко дуже важко встановити той поріг, за яким розпланування втрачає свій сільський характер і набуває властивих місту рис. Однак здебільшого навіть невеликі міські поселення мали певний набір споруд, які відрізняли їх від сіл. В переважній більшості міських поселень зазвичай існував щонайменше один храм, який через властиві йому функції був певним осередком релігійно-культурного життя; у багатьох містечках були передмістя (зафіксовані щонайменше у 35 містах – 32 відсотки від наявних), ринок чи торгова площа – господарський осередок (документально встановлено наявність ринків у 65 містах – 59 відсотків наявних), різноманітні крамниці, ятки, постригальні, воскобійні, ваги, корчми; тут часто були резиденція чи підрезиденція власника. Тобто, так чи інакше, різниця поміж селом та невели-

¹ Рапов О. М. Еще раз о понятии “русский раннефеодальный город” // Генезис и развитие феодализма в России. Ленинград, 1983. Вып. 7. С. 51 – 69; Миронов Б. Н. Спорные и малоизученные вопросы истории русского позднефеодального города в современной советской историографии // Там же. С. 165 – 188; Яцунский В. К. Некоторые вопросы методики изучения феодального города России // Города феодальной России. Москва, 1966. С. 86; Сванидзе А. А. Средневековые города Западной Европы: некоторые общие проблемы // Города в средневековой цивилизации Западной Европы. Москва, 1999. Т. 1. С. 9 – 19. Про останні напрацювання істориків ширше див.: Верменич Я. Територіальна організація в Україні як наукова проблема: регіонально-історичний та політико-адміністративний виміри. К., 2008. С. 71 – 77; *Її жс.* Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення. К., 2011. С. 63 – 90; Верменич Я., Дмитрук В., Архипова С. Міська історія України: проблема початкового датування. К., 2010. С. 10 – 12; Бабюх В. Методика літочислення міст: світовий досвід. К., 2009. С. 6 – 10.

² Samsonowicz H. Liczba i wielkość miast późnego średniowiecza Polski. S. 917.

³ Samsonowicz H. Małe miasto w środkowej Europie późnego średniowiecza. S. 40.

⁴ Zientara B., Mączak A., Ilnatowicz I., Landau Z. Dzieje gospodarcze Polski do roku 1939. Warszawa, 1988. S. 165.

⁵ Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. Т. 1. С. 414.

⁶ Див. спостереження: Bartoszewicz A. Miasto czy wieś? Małe miasta polskie w późnym średniowieczu // Przegląd Historyczny. 2008. Т. 99. Zesz. 1. S. 121 – 136.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

ким містечком повинна була відчуватись¹. Засновані в пізньосередньовічний та ранньомодерний час міста істотно відрізнялися від своїх попередників за багатьма параметрами.

Павло Рибіцький вважав, що місто за своєю суттю є особливим різновидом суспільної концентрації, яка завжди відрізняється від інших локальних і територіальних скупчень². Генрик Ловмянський висловив думку, що істотною ознакою міста є його специфічна функція, відмінна від функції безпосередніх сільських виробників³. Характеризуючи суть міста, Алла Ястребицька базується на тому, що місто є не просто концентрованим поселенням зі значною густиною мешканців, оточене муром і забезпечене особливим правовим захистом. Дослідниця визначає місто як особливий тип поселення, переважна частина населення якого пов'язана з ремеслами, промислами і торгівлею⁴. На думку С. Александровича, критерієм зарахування поселення до міської категорії є термінологічний аспект (осада названа містом у джерелах), наявність торгу та концентрація у місті значної кількості ремісників і задоволення потреб сільської округи в ремісничій продукції⁵. Юрій Андреев характеризує місто як "стійку поліфункціональну форму територіальної консолідації гетерогенного населення, безпосередньо не зайнятого у сфері сільськогосподарського виробництва"⁶. Фелікс Кірик зазначав, що для багатьох містечок, які мали аграрний характер, атрибутом їх міської належності були найчастіше торги і ярмарки та кільканадцять, а часом і кілька ремісників⁷. Покликаючись на класичне визначення міста, яке дав Фрідріх Ратцель, згідно з яким місто є постійним скупченням людей на невеликій площі, розташованим зазвичай на перехресті значних комунікаційних доріг, Яцек Вєсьоловський твердить, що цю дефініцію варто доповнити елементами, що їх у подальшому висували інші історики, а саме: місто – це місце концентрації ремісників та

¹ Wróblewska G. Ukształtowanie przestrzenne nowożytnych miast w Wielkopolsce od roku 1500 do rozbiorów // *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*. 1965. T. 10 S. 89; Samsonowicz H. Małe miasto w środkowej Europie późnego średniowiecza. S. 41.

² Rybicki P. Społeczeństwo miejskie. Warszawa, 1972. S. 334.

³ Łowmiański H. Kryterium i początki miast. Więź ze wsią i snanowisko społeczne ludności miast w Polsce średniowiecznej // *Pierwsza Sesja Archeologiczna INKM PAN*. Warszawa, 1957. S. 356.

⁴ Ястребицкая А. Л. Предисловие // *Проблемы методологии истории средних веков: европейский город в системе феодализма: Реферативный сборник*. Москва, 1979. Ч. 1. С. 20.

⁵ Alexandrowicz S. Powstanie sieci miejskiej Podlasia na tle wczesnych procesów urbanizacyjnych w Wielkiem Księstwie Litewskim // *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*. Warszawa, 1980. № 3. S. 415.

⁶ Андреев Ю. В. Ранние формы урбанизации // *Вестник древней истории*. 1987. №1. С. 6.

⁷ Kiryk F. Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny w dobie Jagiellońskiej // *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie. Prace Historyczne*. T.6. Zesz. 43. Kraków, 1972. S. 118.

2.1. Місто: проблема дефініції, класифікації та термінології

їхня фахова різноманітність, а також велике значення для організації їхньої життєдіяльності міського права¹.

Основні труднощі виникали, коли місто розглядали як суто економічний осередок, часто маючи на увазі при цьому не лише торгово-ремісничий чинник, а й укріплення, територію/площу, народонаселення. Інколи ці критерії обиралися цілком суб'єктивно через неповноту джерельної бази. Ще Оскар Лянґе зазначав, що місто можна розглядати з економічної/господарської або юридичної/правової точки зору, розуміючи його як "організацію громади, що володіє міським правом", і що ці два поняття не завжди взаємно накладаються².

Ситуація суттєво спрощується, якщо за основу визначення міста братимемо правовий статус, водночас не відкидаючи значення економіки в житті міщан³. Макс Вебер слушно зазначав, що не кожне "місто" в економічному сенсі та не кожне укріплення, де діяло особливе адміністративно-політичне право мешканців, було "громадою", яку вирізняли, за М. Вебером, такі ознаки: 1) укріплення; 2) ринок; 3) власний суд і хоча б частково власне право; 4) корпоративність; 5) певна автономія, тобто управління за допомогою апарату, в створенні якого так чи інакше брали участь міщани. Далі вчений акцентує, що "такі права в минулому зазвичай виливалися у форму станових привілеїв, а їх носієм був особливий стан міщан"⁴.

Конечною умовою творення справжнього міського осередку було надання місту маґдебурзького права. На відміну від міст Корони, де всі міста, що засновувалися, отримували маґдебурзьке право (значно рідше хелмінське чи шредське), ситуація на Волині була дещо іншою. Для низки поселень відомі лише надання їм права на заснування (так звана локація) – без надання

¹ Wiesiołowski J. Sieć miejska w Wielkopolsce w XIII – XVI wieku. Przestrzeń i społeczeństwo // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 1980. № 3. S. 386.

² Lange O. Lokacja miast Wielkopolski właściwej. Lwów, 1925. S. 12.

³ Про значення економічного чинника див.: Седов В. В. Становление европейского раннесредневекового города // Становление европейского раннесредневекового города. Москва, 1989. С. 50; Стам С. М. Средневековый город и проблема возникновения нефеодалных форм собственности // Средневековый город. Саратов, 1974. Вып. 2. С. 3 – 45; *Его же*. Некоторые актуальные вопросы изучения истории средневекового города // Там же. 1981. Вып. 6. С. 7; *Его же*. Движущие противоречия развития средневекового города // Вопросы истории. 1965. № 7. С. 93 – 105; Сас П. М. Про характер поняття "феодалне місто", щодо міст України кінця XV – 60-х років XVI ст. // Історичні дослідження: Вітчизняна історія. К., 1986. Вип. 12. С. 59 – 61. Спостереження щодо правничого розуміння міста див.: Отамановський В. Д. Вінниця в XIV – XVII століттях. Історичне дослідження. Вінниця, 1993. С. 17 – 20.

⁴ Вебер М. История хозяйства. Город / Пер. с нем.; под ред. И. Гревса. Москва, 2001. С. 350 – 351.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

магдебурзького права. Так було з Городищем (1559)¹, Глупотиним (1563)², Дорогостаєм (1547)³, Жуковим (1564)⁴, Коблином (1558)⁵, Сатиевом (1522)⁶, Соколом (1564)⁷, Тесовом (1576)⁸, Торговицею (1562)⁹, Холоневим (1562)¹⁰, Четвертнею (1571)¹¹ та ще з двома десятками міст. Тобто ці поселення отримали міський статус, але міщани не отримали окремого власного права, за яким могли б організувати свою життєдіяльність. На такі випадки звертав увагу Юліуш Бардах, зазначаючи, що для міст під владою Великого князівства Литовського непоодинокими були явища двоетапності у наданні міських прав: перший привілей включав звичайне виокремлення поселення як міста через окреслення його границь і дарування певних економічних прав міщанам, призначення вїйта та обіцянки надати міське право за умови загосподарювання та залюднення міста; і власне за другим привілеєм (при виконанні згаданих умов) міщани могли отримати міське право¹². Так, зокрема, було з Берестечком, яке отримало локаційний привілей 1547 р.¹³, а магдебурзьке право 1559 р.¹⁴. Свого часу Г. Самсонович слушно зазначав, що локація міста передбачала заснування не так нової осади, як нової громади у правовому сенсі¹⁵, а Бенедикт Зентара зауважував, що місто післялокаційне є поки що містом передкомунальним¹⁶.

Гродські та земські писарі дуже уважно ставилися до означення статусу поселення, але все ж помилки траплялися. Так, у заголовку документа за 30 квітня 1640 р. писар Луцького гроду помилково назвав селян з Ольшан міщанами, бо далі у тексті документа вони проходять як селяни¹⁷. У записі

¹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 38. Л. 228 об. – 229 об.

² Там же. Д. 39. Л. 557 об. – 558.

³ Там же. Д. 31. Л. 111 об. – 112.

⁴ Там же. Д. 39. Л. 604 – 605.

⁵ Там же. Л. 174 – 175.

⁶ Там же. Д. 12. Л. 125 об. – 126 об.

⁷ Там же. Д. 38. Л. 491 – 492.

⁸ Там же. Д. 193. Л. 92 об. – 93 а.

⁹ Там же. Д. 38. Л. 341 об. – 342 об.

¹⁰ Там же. Д. 41. Л. 297 – 298.

¹¹ Там же. Д. 192. Л. 82 об. – 83 об.

¹² Bardach J. O dawnej i niedawnej Litwie. Poznań, 1988. S. 88.

¹³ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 31. Л. 111 – 111 об.; Архив ЮЗР. Ч. 5. Т. 1. С. 47 – 49.

¹⁴ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 37. Л. 340 – 340 об.; LM. Knyga Nr. 37 (1552 – 1561). Vilnius, 2011. S. 280 – 281. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею. Санкт-Петербург, 1865. Т. 2. С. 151.

¹⁵ Samsonowicz H. Miasto i wieś na prawie niemieckim w późnym średniowieczu Polski. S. 502.

¹⁶ Zientara B. Przemiany społeczno-gospodarcze i przestrzenne miast w dobie lokacji // Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne. Warszawa; Poznań; Toruń, 1976. S. 90.

¹⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 222. Арк. 66 зв. (“Протестация пна Мшалского на арендара и месчан Ольшанских”).

2.1. Місто: проблема дефініції, класифікації та термінології

від 5 червня 1626 р. писар того ж гроду помилково назвав Затурці містечком, тоді обвів запис і написав “село”¹. Траплялося, що поселення в одному і тому ж документі названо і містечком і селом. Так було з Перемилем, який у подимному реєстрі 1629 р. названий одночасно містечком і селом². Інколи, навіть коли заснування міста виявилось невдалим, пам’ять про “містськість” (міський статус) поселення певний час ще залишалася. Три спроби локувати Смідин (1538, 1556, 1568 рр.) були нереалізованими³, але ще 1638 р. Станіслав Конєцпольський скаржився “противко роботнымъ, войтовы, радцкимъ старцомъ и всей огулом громаде села Смидина”⁴. Згадка про райців красномовно засвідчує живучість пам’яті про те, що Смідин певний час був містом, і це наклало відбиток на сприйняття його оточенням. Часом жалюгідний стан міського поселення відображався у джерелах. Так, у поборовому реєстрі 1576 р. значиться “местечко убогое Серкизов”⁵.

Якщо з формально-правової точки зору, аби стати міським, поселенню достатньо було отримати локаційний чи локаційно-магдебурзький привілей, то у практиці життя не менш важливим було мати дозвіл на проведення ярмарків і торгів, які були надзвичайно важливими для економічного розвитку міста, сприяючи фінансовому добробуту міщан. Ф. Бродель зазначав, що “не було міста без ринку й не було регіональних або національних ринків без міст”⁶. В одному з королівських привілеїв прямо сказано, що “ярмарки и торги то само розницю межи месты и селы чиняють”⁷. С. Александрович зазначив: “Оскільки між торгом і містечком був тісний зв’язок, можемо припустити, що дозвіл на осадку містечка і проведення у ньому торгу не різнилося в наслідках від дозволу на торг в наявній уже осаді, яка тим самим підносилася до рангу містечка”⁸. Погоджуючись з такою думкою, варто пам’ятати, що міський статус усе ж потребував локаційного привілею.

Отже, волинське місто ранньомодерної доби було складною поліфункціональною системою, для визначення “містськості” (міського статусу) якого мінімально потрібними є такі складові: локаційно-магдебурзький привілей (дуже важливий з огляду на структурування міської громади і закладені основи її управління та самоврядування), ярмарки і торги (важливі не лише

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 148. Арк. 617 зв.

² Там само. Спр. 170. Арк. 633 зв.

³ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. С. 37.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 349.

⁵ Там само. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 649.

⁶ Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. Т. 1. С. 414.

⁷ Архив ЮЗР. К., 1907. Ч. 8. Т. 5. С. 247 (Біла Церква, 1589 р.).

⁸ Alexandrowicz S. Geneza i rozwój sieci miasteczek Białorusi i Litwy do połowy XVII w. // Acta Baltico-Slavica. Warszawa, 1970. Т. 7. S. 57.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

для збагачення міщан, а й для формування регіональних ринків, неможливих без міст), укріплення (як важливий елемент самозбереження міської громади в тогочасних умовах “домових” війн та татарських нападів).

Дослідники міст неодноразово пробували провести класифікацію міських поселень, і ці спроби показали, що зробити це досить важко. Найпростіший поділ міських поселень – це поділ за критерієм майнової належності на королівські і приватні (до яких традиційно прирівнюють і церковні/костельні)¹. Перш ніж проаналізувати погляди істориків, звернемося до джерел. На державному рівні в Короні Польській уперше поділ міських поселень – у зв’язку зі збором поголового податку – здійснено 1520 р. Устава виділяла чотири типи міст: 1) головні міста; 2) міста і містечка другого порядку (середні міста); 3) міста, що мали ярмарки і торги; 4) міста без торгів². Різниця між ними полягала у величині сплачуваного податку. В містах першої групи бурмистри платили по 4 золоті, другої – 15 грошів, третьої – 8 грошів і четвертої – 2 гроші. У публікації Яна Янушовського (1590 р.) трапляється ще одна класифікація міських поселень: 1) головні міста; 2) середні міста; 3) менші міста; 4) міста без торгів³.

Окрім цих двох класифікацій, подібних між собою і дуже загальних (оскільки не пояснюють критеріїв такого поділу), у джерелах – найперше з фіскальних мотивів⁴ – міста називалися: *większymi*⁵, *głównymi*⁶, *główniejszymi*⁷, *wielkimi*⁸, *wielkimi pszednimi*⁹, *mniejszymi*¹⁰, *upszywilejowanymi*¹¹. Оце, власне, і все розрізнення міських поселень тогочасною владою. Різницю між ними важко вловити. Особливо це стосується міст і містечок, грань між якими рухлива і малопомітна¹². Традиційно вважається, що в економіці міст переважали ремесла

¹ Wyrobisz A. Małe miasto w Polsce w XVI i XVII w. // Miasta doby feudalnej w Europie środkowowschodniej... S. 187.

² Corpus iuris Polonici (1506 – 1522) / Wyd. O. Balzer. Cracovia, 1906. T. 3. P. 597 – 599.

³ Januszowski J. Stanuta, prawa i konstytucje koronne. Kraków, 1600. S. 357; Див. також: Volumina Constitutionum. T. III. Vol. 1 (1611 – 1626). Warszawa, 2010. S. 402 – 404.

⁴ Kaczmarczyk Z., Leśnodorski B. Historia państwa i prawa Polski. Warszawa, 1968. T. 2. S. 58.

⁵ Volumina Constitutionum. T. II. Vol. 1 (1550 – 1585). Warszawa, 2005. S. 149 (1564 p.); T. III. Vol. 2 (1627 – 1640). 2013. S. 46 – 47 (1628 p.).

⁶ Ibid. T. II. Vol. 1. S. 149 (1564 p.); T. III. Vol. 1 (1611 – 1626). 2010. S. 49 (1611 p.), S. 158 (1613 p.), S. 283 (1620 p.). Головним, зокрема, названо Луцьк у 1618 р. – РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 207. Л. 77.

⁷ Volumina Constitutionum. T. III. Vol. 1. S. 49 (1611 p.).

⁸ Ibid. S. 48 (1611 p.).

⁹ Ibid. T. III. Vol. 2 (1627 – 1640). 2013. S. 47 (1628 p.).

¹⁰ Ibid. T. III. Vol. 1. S. 283 (1620 p.).

¹¹ Ibid. T. II. Vol. 1. S. 260 (1569 p.).

¹² Грицкевич А. П. Частновладельческие города Белоруссии в XVI – XVIII вв. (социально-экономическое исследование истории городов). Минск, 1975. С. 34; Alexandrowicz S. Zaludnienie miasteczek Litwy i Białorusi... S. 36 – 37; Kulejewska Z. Oznaczenia i klasyfikacje miast w dawnej Polsce (XVI – XVIII w.) // Czasopismo Prawno-Historyczne. 1956. N. 8. Zesz. 2. S. 253 – 259.

2.1. Місто: проблема дефініції, класифікації та термінології

та торгівля, а містечка здебільшого мали землеробський характер, тож багато з них з часом еволюціонували у села. Від сіл їх відрізняла передусім наявність періодичних торгів і ярмарків. Кількість ремісників у таких містечках зазвичай не перевищувала 3 – 5 осіб. Заняття основної маси населення наближало їх до села, а форма адміністративного управління, міський статус, планування, частково спосіб життя – до міста. Нижню межу міського поселення, на думку Ф. Броделя, важко визначити, і вона до сьогодні дискусійна¹. Р. Щигел зауважував, що поява малих міст була потребою часу і наслідком розвитку фільваркового господарства².

Класифікуючи міські поселення, дослідники на перший план висували різні критерії: Михайло Фрейденберг – політичну належність, планування, демографічний чинник, розвиток промисловості³; Юозас Юргініс – майнову належність, володіння магдебурзьким правом, наявність торгів і культових споруд⁴; М. Богуцька – величину поселення, виконувані функції, статус⁵; С. Кулеєвська-Топольська – оподаткування, просторовий розвиток, володіння привілеями⁶.

Натомість, видається, що (при всій умовності) найбільш відповідним критерієм для класифікації міст є величина його населення⁷. Іван Крип'якевич поділяв міські поселення на дві групи: до 500 будинків – містечка; після 500 – міста⁸. С. Александрович містечками вважав поселення до 150 будинків, містами – понад 250 будинків, а поселення від 150 до 250 будинків – перехідними⁹. С. Кулеєвська-Топольська виділяє такі групи: найбільші (кількість будинків не окреслює), великі міста (понад 500 будинків), менші міста (понад 300 будинків), містечка (до 300 будинків)¹⁰. М. Богуцька вказує на: міста великі (понад 10 тис. ос.), середні (4 – 5 тис. ос. або близько 800 будинків), малі (500 – 2 тис. ос. або 90 – 330 будинків)¹¹. З. Кописький пропонує поділяти міські поселен-

¹ Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. Т. 1. С. 415.

² Szczygieł R. Udział magnaterii w urbanizacji ziem polskich w XVI w. // Acta universitatis wratislaviensis. Wrocław, 1988. N. 945. Historia LXVI. S. 250.

³ Фрейденберг М. М. Балканские города XV – XVI веков (опыт типологической характеристики) // Средневековый город. Саратов, 1981. Вып. 6. С. 75 – 76.

⁴ Юргинис Ю. М. Судьба магдебургского права в литовских городах. С. 145.

⁵ Bogucka M. Z zagadnień socjotopografii większych miast Polski w XV – XVII w. // Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej... S. 147.

⁶ Kulejewska Z. Oznaczenia i klasyfikacje miast w dawnej Polsce... S. 259 – 268.

⁷ Dziewoński K. Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast. Warszawa, 1967. S. 98.

⁸ Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький. Львів, 1990. С. 196.

⁹ Alexandrowicz S. Zaludnienie miasteczek Litwy i Białorusi... S. 38.

¹⁰ Kulejewska-Topolska Z. Nowe lokacje miejskie w Wielkopolsce od XVI do końca XVIII w. Poznań, 1964. S. 51, 53.

¹¹ Bogucka M. Miasta Europy środkowej w XIV – XVII w. Problemy rozwoju // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 1976. T. 42. S. 8.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

ня на міста: великі (понад 10 тис. ос.), середні (3 – 10 тис. ос.), малі (1,5 – 3 тис. ос.), містечка (200 – 1,5 тис. ос.)¹. Цю градацію здебільшого приймає А. Грицкевич². П. Сас поділяє міські поселення на три групи: малі міста (до 200 будинків), середні міста (200 – 700 будинків), великі міста (понад 700 будинків)³. Анджей Янчек як критерій поділу міст висунув величину чопового, що збиралася з населених пунктів: великі міста платили понад 10 тис золотих, більші міста – понад 500 золотих, менші міста – від 100 до 500 золотих, містечка – менше 100 золотих⁴. І. Ворончук схильна говорити про міста і містечка без їх особливого розрізнення. При цьому дослідниця слушно зазначає, що “в жодному з тогочасних джерел не окреслені критерії, що відрізняли місто від містечка” і далі доповнює, що “різниця між містом і містечком полягала у сфері товарних відносин та в розмірах, охоплених ринковими відносинами навколишніх територій”⁵. І дійсно щойно сейм 1775 р. визначив, що “містечком повинно вважатися таке поселення, яке лише рільництвом займається і менш як триста будинків налічує”⁶. Анджей Виробіш слушно застерігав, що кількісні показники при типології міст не потрібно абсолютизувати⁷.

Незважаючи на певну її умовність, все ж запропоную власну класифікацію волинських міст. В основу її покладено подимний реєстр 1629 р. як найповніше джерело першої половини XVII ст., з доповненням, що у першу групу будуть включені повітові міста як регіональні центри воєводства. Тож загалом можна виділити чотири групи міст: 1) головні міста (Луцьк, Кременець, Володимир – як повітові адміністративні центри, в яких діяли городські та земські судово-адміністративні установи, відбувалися сеймики, були управлінсько-релігійні центри, проводилися найбільші ярмарки та зосереджувалися навчальні заклади); 2) більші міста (понад 500 будинків – 15 міст); 3) середні міста (від 200 до 500 будинків – 42 міста); 4) малі міста (до 200 будинків – 55 міст).

Звичайно, спроби дослідників провести чітку грань між містечками і містами та обґрунтувати свою аргументацію заслуговують на увагу, однак, очевидно, що вони належать радше до теоретичних дискусій. Почнемо з того,

¹ Копыцкий З. Ю. Экономическое развитие городов Белоруссии... С. 27, 29.

² Грицкевич А. П. Частновладельческие города Белоруссии... С. 37.

³ Сас П. М. Феодальные города Украины... С. 21 – 22.

⁴ Janeczek A. Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo Bełskie od schyłku XIV do początku XVII w. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1991. S. 288.

⁵ Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники. К., 2012. С. 278; див. також статтю цієї ж авторки: “Малі міста” Острожчини за інвентарем 1620 р. // Острозька давнина. Остріг, 2016. Вип. 4. С. 93 – 97.

⁶ Volumina legum. Petersburg, 1860. T. 8. S. 88.

⁷ Wyrobisz A. Typy funkcjonalne miast polskich w XVI – XVIII w. // Przegląd Historyczny. 1981. T. 72. S. 26.

2.1. Місто: проблема дефініції, класифікації та термінології

що переважна більшість волинських міст були містами невеликими. Так, за подимним реестром 1629 р., 2/3 кількості міст (74) мали до 300 будинків¹. Те, що більшість міських поселень мали невеликі розміри, не було якоюсь особливістю Волині. Відомо, що в Західній Європі приблизно в той же час великих міст (з населенням 3 – 10 тис. ос.) було не більше 5 – 6 відсотків². Для Речі Посполитої також було характерним велике число малих міст³. Зрештою, малі міста потрібно розглядати не як недорозвинені, а як певний тип поселення, що виник в умовах урбанізаційної хвилі, і ці міста цілком справно виконували покладені на них функції⁴. Перефразовуючи відомий вислів, що дитина – це також людина, тільки маленька, можна сказати, що і мале місто – це також місто, тільки у зменшеному вигляді та з меншим набором притаманних йому функцій. Г. Самсонович зазначав, що важко окреслити дефініцію “мале місто”, і в той же час вчений наголошує, що у джерелах трапляються фактично лише два терміни: місто і містечко⁵. Подібну думку висловлювали А. Ястребицька⁶ та І. Ворончук⁷. Аліна Вавжинчик наголошувала на потребі розрізняти ці два терміни⁸, натомість С. Александрович зауважував, що провести грань між містом і містечком майже неможливо, оскільки існувала значна кількість міських поселень, які, з огляду на їх економічний та демографічний показники, становили проміжний етап еволюції містечок у міста⁹. Спробу провести таку грань зробив Єжи Охманський, зазначаючи, що у містечках, порівняно з містом, була відмінна господарська (переважно аграрна) та соціальна (майже не було поділу на патриціат і поспільство) структури. Вчений вважав, що головна функція містечок – посередництво у торгівлі між великими містами

¹ Баранович О. Залюднення України перед Хмельниччиною. С. 114 – 140.

² Самаркин В. В. Историческая география Западной Европы в Средние века. Москва, 1976. С. 105; Ястребицкая А. Л. Малые города как проблема сравнительно-исторического изучения европейского средневекового города // Средние века. Москва, 1988. Вып. 51. С. 59 – 79; *Ее же*. О специфике средневековой европейской урбанизации: малые города // Древности славян и Руси. Москва, 1988. С. 191 – 197; Гутнова Е. В. Роль бюргерства в формировании монархий в Западной Европе // Социальная природа средневекового бюргерства XIII – XVII вв. Москва, 1979. С. 50, 56.

³ Lalik T. Geneza sieci miasteczek w Polsce średniowiecznej // Miasta doby feudalnej w Europie środkowowschodniej... S. 114.

⁴ Ястребицкая А. Л. Малые города как проблема сравнительно-исторического изучения европейского средневекового города. С. 78 – 79.

⁵ Samsonowicz H. Małe miasto w środkowej Europie późnego średniowiecza. Próba modelu // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 1989. T. 50. S. 33 – 34.

⁶ Ястребицкая А. Л. Малые города как проблема сравнительно-исторического изучения европейского средневекового города. С. 62 – 63.

⁷ Ворончук І. “Малі міста” Острожчини за інвентарем 1620 р. С. 19 – 20.

⁸ Wawrzyńczyk A. Rozwój wielkiej własności na Podlasiu w XV i XVI wieku. Wrocław, 1951. S. 227.

⁹ Alexandrowicz S. Zaludnienie miasteczek Litwy i Białorusi... S. 37.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

і сільським регіоном та комунікативна функція (обслуговування подорожніх купців); він же заакцентував, що головним у розрізненні міста від містечка є демографічний чинник¹. Переважна більшість волинських міст були малими, тобто містечками і до того ж приватними, що також було характерною рисою епохи². Їм, як і малим містам інших регіонів тогочасної держави, властиві обмежене самоврядування, зменшений набір міських функцій, невеликі ринкові зв'язки, незначні інвестиції у їх розвиток та порівняно велика роль євреїв у їхньому житті³.

Траплялись випадки, коли значні волинські міста були названі у джерелах містечками: Володимир (1531)⁴, Кременець (1628)⁵, Степань (1591)⁶, Остропіль (1609)⁷. У різний час міські поселення у документах подані то містами, то містечками. Наприклад, Камінь під 1502 р. – місто, а під 1578 р. – містечко. Старокостянтинів під 1570 р. – місто⁸, 1583 р. – містечко⁹, а під 1589 р. – знову місто¹⁰. Для майже 40 волинських міст удалося виявити надзвичайно важливий факт – в одному і тому ж документі поселення назване і містом, і містечком, тобто писар сам погано розрізняв ці поняття, що свідчить про певну умовність різниці між цими термінами¹¹. Так, возний, звітуючи про доставку позову, заявив, що він його “однюс до места Коблина и въ браме местечка воткнувъ” (1626)¹². Торговицю (1609), послідовно названо містечком – містом – містечком¹³.

Стосовно написання слова “місто”, то у кириличних текстах XV – першої половини XVII ст. у більшості випадків уживається термін “место”, однак у кількох випадках удалося виявити написання “мисто” (Колки, Остропіль, Тор-

¹ Ochmański J. W kwestii agrarnego charakteru miast Wielkiego Księstwa Litewskiego // *Studia Historica w 35-lecie pracy naukowej Henryka Lowmiańskiego*. Warszawa, 1958. S. 294.

² Szczygieł R. Przywileje lokacyjne miast województwa sandomierskiego z XVI w. // *Dzieje Kielecczyzny w historiografii Polski Ludowej*. Baza źródłowa. Kielce, 1987. Cz. I. S. 59.

³ Див. спостереження: Wyrozumski J. Rozwój sieci miejskiej w Małopolsce w śriedniowieczu i u progu czasów nowożytnych // *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*. 1980. № 3. S. 371.

⁴ AS. Lwów, 1910. T. 3 (1432 – 1534). S. 389.

⁵ *Źródła dziejowe*. Warszawa, 1877. T. V. S. 170.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. оп. 1. Спр. 39. Арк. 212, 272.

⁷ Там само. Спр. 83. Арк. 138.

⁸ AS. T. 1. S. 147.

⁹ AGAD. ASK. Dział 1. Sygn. 31. K. 413 v.

¹⁰ *Źródła dziejowe*. Warszawa, 1889. T. XIX. S. 28, 43, 128, 158.

¹¹ Заяць А. Класифікація та термінологія міських поселень Волині XVI – першої половини XVII ст. у світлі джерел // *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині: Матеріали XII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 12-й річниці Незалежності України і 485-й річниці надання Ковелю Магдебурзького права*. Луцьк, 2003. Ч. 1. С. 23.

¹² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 151. Арк. 81.

¹³ Там само. Спр. 83. Арк. 260, 268 зв., 274 зв.

2.2. Функції міських поселень

чин, Чортория, Сокіл)¹, а в одному документі щодо Олики вжито написання і “місто”, і “місто”². Інколи заміном терміна “місто” виступало “имєне”: Берездів (1569 р.)³, Несухойжі (1570 р.)⁴.

В умовах тогочасного життя, коли частими були татарські вторгнення (зрештою, дошкуляли і власні, так звані домові війни – наїзди на маєтки), більшість міст мали замки. Синонімами слова “замок” інколи у джерелах виступають “город”, “твержа” і “двор”. Фортифікації Вишнівця у 1475 р. названі “тверджею”, а 1482 р. – “городом”⁵. У локаційному привілеї Стохоту (1618 р.) зазначено, що при місті можна закласти “твержу албо замок”⁶. В іншому документі возний звітує, що їздив до “маєтності села и двора албо замку Добрятина” (1620 р.)⁷. Термін “замок” інколи вживався у зменшеній формі – “замочок”.

Тож у підсумку можемо говорити про багатогранність терміна “місто” і складності його визначення як у тогочасних джерелах, так і в історичній літературі. І все ж, видається, що набір мінімально потрібних ознак для визначення поселення містом у XVI – першій половині XVII ст. містить: володіння локаційним, а краще локаційно-магдебурзьким привілеєм, надання торгів та ярмарок, наявність укріплень. Що ж до класифікації та термінології міських поселень, то при всій її умовності і дискусійності, можна сказати – саме демографічний критерій дає змогу достатньо об’єктивно розрізнати міські поселення.

2.2. Функції міських поселень

Українські міста ранньомодерної доби лише принагідно ставали об’єктом вивчення істориків. Не є винятком і волинські міста. Соціально-економічні, демографічні та управлінські аспекти історії волинських міст останнім часом були предметом дослідження істориків, зокрема: Н. Білоус⁸,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 84. Арк. 351, 407, 595 зв., 649 (1609 р.); Спр. 86. Арк. 157 зв. (1610 р.).

² Там само. Спр. 84. Арк. 89 – 89 зв. (1609 р.).

³ Там само. Спр. 458. Арк. 38 зв.

⁴ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 176 зв. – 177.

⁵ AS. T. 1. S. 71, 81.

⁶ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 207. Л. 76 об. – 77.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 116. Арк. 102.

⁸ Білоус Н. Луцькі лентвійти XVI – XVII ст. ... С. 94 – 113; Луцьке вїтївство в XV – XVII ст. ... С. 4 – 22; *Ї ж*. Міський уряд Олики на початку XVII ст. // *Минуле і сучасне Волині і Полісся*. Олика і Радзівілли в історії Волині та України. Луцьк, 2006. Вип. 18. С. 64 – 67.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

І. Ворончук¹, А. Заяць², Н. Старченко³, О. Штанько⁴. Натомість функції, які виконували міські поселення стосовно приватних міст, частково висвітлені лише у статті автора⁵. Це значною мірою зумовлено станом джерельної бази, яку важко назвати задовільною.

Як було зауважено, основу джерельної бази у дослідженні волинських міст становлять ґродські та земські книги, в яких міські сюжети представлені досить спорадично. Однак загалом добра збереженість цього джерельного комплексу у поєднанні з фронтальним його опрацюванням дає в руки дослідника значний масив міської інформації.

У монографії, опублікованій 2003 р., автор цих рядків встановив, що впродовж XVI – першої половини XVII ст. на Волині виникло 190 міст – одне місто припадало на 209 кв. км. На середину XVII ст. реально з них існувало 106 – одне місто припадало на 378 кв. км. Разом з раніше наявними містами кількість міських поселень у середині XVII ст. становила 125, одне міське поселення – на 320 кв. км⁶. Однак упродовж останніх років удалося виявити згадки про міський статус ще 19 поселень. Серед них: Городище (1539)⁷, Блудів (1567)⁸, Лашків (1572)⁹, Угринів (1574)¹⁰, Мирків (1598)¹¹,

¹ Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст. ... С. 269 – 324, 438 – 439; *Її ж.* Малі міста” Острожчини за інвентарем 1620 р. С. 19 – 35.

² Заяць А. Правове становище міщан Правобережної України... С. 149 – 157; *Його ж.* Судочинство в приватних містах Правобережної України... С. 219 – 243; *Його ж.* Берестечко у XVI – першій половині XVII століть (Штрихи до історії розвитку міста) // Записки НТШ: Праці Історично-філософської секції. Львів, 2012. Т. ССLXIV. С. 196 – 210; *Його ж.* Джерела поповнення населення міст у XV – першій половині XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). С. 655 – 667; *Його ж.* Волинські міста XVI – першої половини XVII ст. як опорні пункти оборони краю. С. 175 – 182; *Його ж.* Волинське містечко Козлин... С. 49 – 59; *Його ж.* Волинські міста XVI – XVII ст.: митна політика... С. 76 – 85; Луцькі війти у XVI – першій половині XVII ст. С. 194 – 242; *Його ж.* “Єврейське щастя”: як волинський єврей Маєр Давидович збирав свій капітал... С. 269 – 271; *Його ж.* Міста Волині XVI – першої половини XVII ст.: джерела поповнення міського населення. С. 50 – 59.

³ Старченко Н. Конфлікт у Володимирі 1566 р.: варіант мікроісторичного прочитання // Соціум. Альманах соціальної історії. К., 2003. Вип. 3. С. 65 – 98.

⁴ Штанько О. Війти та лава Луцька XVI – першої половини XVII ст. С. 25 – 32; *Її ж.* Урядники Луцького магістрату XVI ст. ... С. 297 – 305; *Її ж.* 1566: один рік з історії Луцького магістрату. С. 90 – 109.

⁵ Zajac A. Miasta prywatne Wołyń... S. 179 – 198.

⁶ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. С. 88.

⁷ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 20. Л. 264 об. – 265 (власник – Іван Немирич).

⁸ Там же. Д. 266. Л. 135 об. (власник — Олександр Маркович Жоравницький).

⁹ ЦДАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 459. Арк. 302 зв. (власниця – Огрефіна Федорівна Четвертинська). Місто згадане ще 1631 р. (Ф. 28. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 1460 зв.).

¹⁰ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 88 (власник – Роман Угриновський).

¹¹ Там само. Спр. 31. Арк. 457 зв. (власник – Миколай Сапіга).

2.2. Функції міських поселень

Дрибова (1602)¹, Порськ (1604)², Білопіль (1611)³, Жубліно (1615)⁴, Застав'я (1620)⁵, Заворотя (1628)⁶, Курчин (1629)⁷, Коритниця (1633)⁸, Кароліна (1634)⁹, Несвіч (1637)¹⁰, Михайловець (1638)¹¹, Шепелівка (1641)¹², Городниця (1644)¹³, Троянів (1644)¹⁴. З перелічених міських поселень лише Троянів пережив бурхливі події середини XVII ст. – інші містозасновницькі починання виявилися нереалізованими, як у випадку з Городищем і Блудовим, або невдалими – всі інші¹⁵. Однак їх поява була свідченням потужної локаційної хвилі. Невдалою виявилася спроба заснувати містечко у Звинячому, яке у джерелі одночасно назване і містом, і селом. 12 жовтня 1633 р. возний Іван Городиський відніс позов “до замьку и местечка албо села Звинячий”¹⁶. Видається, що була спроба заснувати місто в селі Несвіч. 24 листопада 1637 р. брацлавський каштелян і володимирський староста Габріель Стемпковський отримав королівський привілей на право проведення у селі Несвіч двох ярмарків і двох торгів. При внесенні цього привілею до луцької гродської книги Несвіч названо містом¹⁷. Але щось завадило цьому містозасновницькому починанню. Загалом на середину XVII ст. на Волині фіксуємо 209 локаційних акцій, з яких успішними виявилися 106, а загалом на той час існувало 125 міст, з яких приватними були 111, що становило 89 відсотків. Переважна більшість волинських міст були наділені маґдебурзьким правом, але не всі¹⁸. У цьому була особливість волинських, як зрештою, київських і брацлавських міст порівняно з містами Корони, коли

¹ ЦДІАК України. Ф. 22. Оп.1. Спр. 13. Арк. 36 зв. (власник – Януш Збараський). Від 1615 р. власниками були Юрій і Криштоф Збараські. – Там само. Спр. 23. Арк. 2 зв. – 4; Ф. 223. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 1 – 4.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 131 (власниця – Ганна зі Семашків Федорова Загоровська)

³ ANK. AS. Teki rzymskie. Sygn. XXX/106. K. 521 (власник – Северин Яновський).

⁴ Ibid. Sygn. XXX/106. K.551 – 552 (власник – Андрій Лещинський).

⁵ BZNO. OR. Sygn. 3669/II K. 203; ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 122. Арк. 698 зв. (власниця – Анна-Алоїза Ходкевичівна).

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 158. Арк. 552 зв. (власник – Альбрехт Станіслав Радзивіл).

⁷ Там само. Спр. 178. Арк. 509 зв. (власник – Юрій Заславський).

⁸ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 68. Арк. 1014 зв. – 1015 (власник – Юрій Заславський).

⁹ Там само. Ф. 25. Оп.1. Спр. 192. Арк. 43 зв – 44 (власниця – Анна-Алоїза Ходкевичівна).

¹⁰ Там само. Спр. 213. Арк. 560 зв. – 562 (власник – Габріель Стемпковський).

¹¹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Арк. 73. Арк. 849; Спр. 80. Арк. 221 зв. (1645 р., власник – Домінік Заславський).

¹² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 200. Арк. 10 зв. (власник – Костянтин Вишневецький).

¹³ Там само. Спр. 159. Арк. 868 (власник – Самуель Кароль Корецький).

¹⁴ Там само. Арк. 1119 (власник – Андрій Лещинський).

¹⁵ Zajac A. Miasta prywatne Wołynia... S. 182 – 183.

¹⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 191. Арк. 450 зв. (власник – Домінік Заславський).

¹⁷ Там само. Спр. 213. Арк. 560 зв. – 562.

¹⁸ Zajac A. Miasta prywatne Wołynia... S. 187 – 188.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

засноване місто не завжди отримувало локаційно-магдебурзький привілей, а просто локаційний з правом проводити торги і ярмарки, а подекуди лише торги і лише з плином часу власник або король на прохання власника видавав окремий привілей з наданням магдебурзького права. Річ ясна, що у таких містах основна влада була зосереджена у руках призначуваного власником урядника¹.

Більшість волинських міст – це малі міста. Великі – такі, як Луцьк, Володимир, Кременець, Острог, Дубно, Старокостянтинів, Остропіль, Полонне, Заслав, Корець, Олика — це радше винятки. Повітові міста Волині (Луцьк, Володимир, Кременець) були значними економічними центрами краю з досить розвиненою цеховою організацією ремесла. У різний час у Луцьку діяли цехи: різницький, шевський, теслярський, мулярський, ковальський, кравецький, кушнірський, рибальський, пивоварський, золотарський, полотнярський, лимарський, шапкарський, гончарний². У Володимирі джерела фіксують діяльність цехів різницького, шевського, кушнірського, кравецького, ковальського, пекарського та солодовницького³. У Кременці відомі такі цехи: полотнярський, шевський, ткацький, кушнірський, кравецький, гончарний, ковальський, слюсарсько-шабельно-лимарський⁴. У Ковелі згадуються цехи: шевсько-чинбарський, різницько-пекарсько-олійницький, кравецький⁵.

Луцькі міщани отримали королівський привілей Стефана Баторія (1578 р.) на діяльність воскобійні та виробництво воску, такого потрібного у той час, під власною ціхою (печаткою)⁶. До Луцька для купівлі необхідного реманенту приїжджали сільські ремісники⁷. Традиційно Луцьк був місцем задоволення потреб у речах для шляхти. Так, у червні 1598 р. шляхтич Мартин Корсак прибув до Луцька "хотечи себе некоторые речи, рынштунковъ до службы жолнерское належачих, купити"⁸.

Назвати приватні волинські міста потужними економічними центрами було б великим перебільшенням, хоча окремі з них, як-от Острог, диспонували

¹ Заяць А. Управління та самоврядування в містах Правобережної України... С. 229.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 655; Спр. 110. Арк. 70 зв.; Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині... С. 151.

³ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 155; Спр. 28. Арк. 102 зв.; Спр. 31. Арк. 621; Спр. 32. Арк. 12 зв., 99; Спр. 51. Арк. 2 зв.; Спр. 81. Арк. 783 зв.; Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині... С. 151.

⁴ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині... С. 151.

⁵ Там само. С. 152.

⁶ ANK. Archiwum Dzikowskie Tarnowskich. Sygn. 135. K 77.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 222 зв. 1598 р. до Луцька з таким наміром приїхав швець зі с. Суска.

⁸ Там само. Арк. 171.

2.2. Функції міських поселень

значною кількістю ремісничого населення. Найповнішим щодо кількості ремісників в Острозі є присяга (“юрамент”), яку зробив у луцькому гродському суді острозький бурмистр Онисько Романович (1635 р.), і де згадано про 551 ремісника тридцяти шести спеціальностей¹. Згідно з подимним реєстром 1629 р., в Острозі зафіксовано 1655 будинків², тобто ремісничі сім’ї у місті становили щонайменше третину. Маємо відомості про існування в Острозі ремісничих цехів. 1624 р. їх було 16: ковалів, кравців, пекарів, шевців, різників, кушнірів, лимарів, шаповалів, теслярів, скрипалів, гончарів, олійників, сідлярів, малярів, золотарів³. Джерела фіксують діяльність цехів у Бережниці⁴, Локачах⁵, Новому Заславі⁶, Красному Корці⁷, Несухоїжах⁸, Степані⁹, Торчині¹⁰.

У малих містах розвиток ремесел був загалом невисокий, однак потреби навколишнього населення вони задовольняли. Маємо численні свідчення джерел про закупівлю на торгах і ярмарках містечок селянами та шляхтою місцевої ремісничої продукції. Так, у червні 1616 р. шляхтич Матіяш Копот, за його словами, приїхав до містечка Сокола “до ремесниковъ по потребахъ своих”¹¹. Найчастіше у місцевих ремісників селяни і міщани округи купували або ремонтували взуття, одяг, сільськогосподарський реманент¹². 1574 р. Ярофій Гойський направив свого служебника Мелешка “до торгу до Ровного речей покупати, давши ему [...] и сукна свои властные до пострыгача пострыгати”¹³. До місцевих ремісників віддавали на навчання дітей¹⁴.

Ще важливішу роль міста відігравали як осередки торгівлі. Торги й особливо ярмарки були головними статтями прибутків міщан. Особливо славилися ярмарки Луцька, Володимира та Кременця. Найбільшим був луцький

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 552 зв. – 553 зв. Опубл.: Ковальський Н. П. Источники по социально-экономической истории Украины XVI – первой половины XVII века. Днепропетровск, 1982. С. 77 – 78.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 170. Арк. 610 зв., 810 – 811зв., 868 – 870.

³ Kardaszewicz S. Dziej dawniejsze miasta Ostroga. S. 115.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 554 зв. (1635 р.).

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 1745 (1638 р.).

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 201. Арк. 572 (1636 р.).

⁷ ANK. AS. Sygn. 64/9. K. 22.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 173. Арк. 1592 – 1592 зв. (1630 р.).

⁹ ЦДІАЛ України. Ф. 131. Оп. 1. Спр. 702 (1638 р.).

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 130. Арк. 505 зв (1622 р.); Спр. 163. Арк. 110 (1628 р.); Спр. 164. Арк. 127 зв. (1628 р.); Спр. 197. арк. 141 – 141 зв. (1635 р.).

¹¹ Там само. Спр. 103. Арк. 798.

¹² Там само. Спр. 16. Арк. 136. Спр. 459. Арк. 74.

¹³ Там само. Спр. 459. Арк. 74.

¹⁴ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 62 v. (до козлинського шевця Петра винник Сенко віддав сина на навчання терміном на два роки).

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

Семенівський (вересневий) ярмарок. На важливість ярмарків у господарському житті міст вказують документи. Так, кременецький староста Петро Михайлович Семашко, отримавши привілей на осадку Добрятина з правом проводити в місті щотижневий торг, згодом 1559 р. звернувся до великого князя з проханням надати місту ще й ярмарок, адже “жадного пожитьку в том месте своем без ярмарку мети не может”¹. Унікальним свідченням ролі ярмарку є документ щодо Торчина (1630 р.). Згідно з ним, габелла з торгів за весь рік дала 33 золоті, а за один ярмарок – 13 золотих і 20 грошей, тобто, умовно кажучи, один ярмарок дорівнював 22 торгам!². У повітових містах торги були щоденними, натомість у малих містах їх зазвичай проводили один раз на тиждень, хоча Стохот (1618 р.) отримав право на два дні торгу. Найчастіше днями проведення торгів були п’ятниця, четвер і понеділок, найрідше торги проводили у середу. Щодо кількості ярмарків, то, як правило, це один – два, рідше три – чотири (зокрема, чотири ярмарки проводили у Базалії) на рік. На прикладі містечка Мосор (1589 р.) джерела проливають світло на перебіг проведення ярмаркового дня. Війт Юць зі села Доросина свідчив, що разом із односельцями “был есми [...] у Мосоры на день светого Михайла руского св(я)та и бывши есмо у церкви и кгда было по Божей службе шли есмо на местечко, и што кому было потребно куповали, а потом шли есмо до корчми пива пити”³. Приклад з Оликою засвідчує прагнення підтримувати порядок під час ярмарку. Олицький війт Вацлав Слонічевський у червні 1599 р. свідчив, що “водлугъ звычаю давного, яко се в ынших местахъ кгловнейшихъ, стороны порядку въ ярмаркахъ заховуетъ, ходили цехмистръ зъ братею своею, яко стражъ ярмарковая, по улицахъ постерегаючи того, абы се в месте бунты, бои, раны, забойство и шкоды не деяли”⁴.

З торгів і ярмарків селяни везли не лише одяг, взуття, різноманітний реманент, але й сільськогосподарську продукцію. Так, 1572 р. Петро Борзобогатий Красенський послав свого хорлупського тивуна Бутка на ярмарок до містечка Острожця для купівлі не лише баранячих кожухів для челяді, а й для придбання яловиць та меду⁵, а заславський урядник Василь Копоть у червні 1575 р. скерував свого слугу Івана Киянина на ярмарок до Острога для купівлі коней і

¹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 38. Л. 219 об.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 172. Арк. 828 зв. Габелла – це податок, який брали “од вшелякого гандлю и товару, такъ през подданныхъ [...] яко и гостей на торгахъ и ярмаркахъ в [...] месте бывающихъ”. – Там само. Спр. 180. Арк. 177 зв.

³ Там само. Спр. 33. Арк. 297.

⁴ Там само. Спр. 55. Арк. 479 – 479 зв.

⁵ Там само. Спр. 13. Арк. 565 зв. – 566.

2.2. Функції міських поселень

худоби¹. Селяни королівського стольника Миколая Дорогостайського у березні 1572 р., повертаючись з дубенського торгу, везли, крім полотна, сукна, шапок і ножів, також сіль, пшеницю і ячмінь². Подібна ситуація була у травні 1576 р., коли терешівські селяни везли з олицького торгу не лише сукно і взуття, а й лляне насіння й овес³. За житом у листопаді 1590 р. приїхав на торг до Білева возний Тимофій Бранський⁴. У серпні 1603 р. Ян Лагодовський послав до Володимира свого слугу шляхтича Івана Шабана для купівлі збіжжя, давши йому 200 золотих⁵. “Для купеня потреб своих” до Яруні (1612 р.) приїжджали піддані Яна Кончевського⁶. Дні торгів у містах були святом для селян, оскільки в ці дні вони зазвичай звільнялися від панщини⁷. Багато міст мали власні міри ваги, якими послуговувалися навколишні села⁸. Ярмарки були часом віддачі купцями своїх боргів⁹.

Міста були певним фінансовим осередком, в якому, зокрема, здійснювався обмін грошей. Так, 1569 р. князь Дмитро Козека відправив своїх бояр Васька Третяка і Ганка до Турійська обміняти 20 кіп грошів литовських на золоті¹⁰, а шляхтич Юрій Домарацький 1612 р., будучи у Межиричю (Корецькому), “вышел на рынок для отмененя чирвоных золотых на потройные, кгдаж сребра потребный был”¹¹. 1571 р. служебник володимирського земського судді Богдана Костюковича Хоболтовського Грицько Шабанський, за дорученням дружини свого пана, їздив до Локачів “меняти пенезей литовских на польские”¹².

Непоодинокими були випадки застави шляхтичами речей у міщан. Зокрема, 1620 р. Іван Коритенський заставив за 100 золотих луцькому єврею Мошкові “ряд срибный золотистый” і через зволікання єврея не міг вчас-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 360 зв. – 361.

² Там само. Спр. 13. Арк. 165 зв. – 167 зв.

³ Там само. Спр. 16. Арк. 136.

⁴ Там само. Спр. 37. Арк. 907 зв. – 908.

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 308 зв. – 309.

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 62 зв.

⁷ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 103 v., 106 v., 116 v., 133 v., 146, 147, 152 v., 158 v., 163, 165, 169 v., 171, 181, 214, 216 v., 219, 225 v., 239, 245 v., 265, 300 v.

⁸ Заяць А. Умови функціонування міських поселень Волині... С. 115 – 116; Про міри та ваги див.: Ісаєвич Я. Д. Деякі питання української метрології XVI – XVIII ст. // Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР. 1961. № 1. С. 3 – 13.

⁹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 83 (Луцьк, 1580 р.). Про значення торгів та ярмарків див.: Bogucka M., Samsonowicz H. Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej. Wrocław etc, 1986. S. 421.

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 174.

¹¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 529 зв.

¹² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 150 а зв.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

но віддати гроші¹. Ян Ореховський (1582 р.) заставив луцькому міщанину Семенові Федоровичу шаблю за 7 грошів литовських², Бартош Жуховський (1576 р.) “тканку перловую” віддав у заставу луцькій міщанці Федоровій Скрипичиній за одну копу грошей литовських³, натомість Ян Завацький (1586 р.) заставив луцькому єврею Сімхові Левієвичу золотий ланцюг за майже 52 червоних золотих⁴. Володимирський єврей-аптекарь Давид Абрамович (1620 р.) отримав від Самуеля Семашка в заставу турецьку кінну зброю за 200 золотих⁵. Значення готівкових грошей, яких так потребувала шляхта, у тогочасному суспільстві (а вони зазвичай були у євреїв) ілюструє така історія. Миколай Єло Малинський з дружиною княжною Христиною Вишневецькою (1628 р.), щоб позичити у луцьких євреїв 500 золотих змушений був заставити їм золоті вироби з діамантами, рубінами і перлами на суму 18 362 золотих⁶. Щодо позик шляхтою грошей у міщан, то суми, хоча і суттєво різнилися, все ж загалом були здебільшого значними. Мало значення те, чи вчасно позичені гроші боржники повертали, бо інколи невчасно повернена не дуже значна сума зростала в рази за рахунок штрафних санкцій, передбачених угодами. Так, Семен Борщевський (1603 р.) на визначений термін не повернув позичені у луцького міщанина Жигимонта Ігнатовича 5 кіп грошів литовських і совитість, зарука та шкоди збільшили борг у п’ять разів. Така ж історія сталася з Адамом Русецьким (1603 р.), який невчасно віддав позичені у луцького міщанина Матиса Косацького 30 золотих і через це потрапив під штрафні санкції. Мав клопоти з поверненням грошей і Костянтин Семашко (1619 р.), який позичив у луцького міщанина Северина Кириловича двома записами 60 і 600 золотих – вчасно не віддав їх і в підсумку заборгував відповідно 210 і 2100 золотих. 1627 р. Лукаш Майко позичив у луцького міщанина Янаса Шолца 1000 золотих, які вчасно не повернув, і борг збільшився до 3 тисяч⁷.

Міста виконували важливі оборонні функції⁸. Документально підтверджено існування замків у 105 волинських містах, тобто у половині з наявних⁹, хоча

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 119. Арк. 380.

² Там само. Спр. 26. Арк. 1147 зв.

³ Там само. Спр. 16. Арк. 136 зв. – 137.

⁴ Там само. Спр. 35. Арк. 796 зв.

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 605 зв., 728.

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 161. Арк. 676 – 678 зв.

⁷ Zajac A. Szlachta w miastach Wołynia... S. 191.

⁸ Заяць А. Волинські міста XVI – першої половини XVII ст. як опорні пункти оборони краю. С. 175 – 182.

⁹ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині... С. 129 – 134; ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 191. Арк. 450 зв. (Звинигород, 1633 р.); Спр. 221. Арк. 789 зв. (Сокіл/Курчиці, 1640 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 2; Спр. 50. Арк. 319 зв. (Ляшки).

2.2. Функції міських поселень

очевидно, що їх було дещо більше. Значення замків для нормального розвитку міст розкриває така статистика: з 89 міст, заснування яких виявилось невдалим, 76 відсотків не мали замків. Оборона міст була спільною справою міщан, що підтверджує такий приклад. У жовтні 1618 р. до Луцького гроду прийшли лентвійт Олександр Бедерман та бурмистр Ян Матвійович і подали для впису угоду між різними юрисдикціями міста про спільну оборону від неприятеля. Домовились укласти список усіх міщан Луцька незалежно від юрисдикції, враховуючи євреїв. Міщан мали розписати по полках, де вони були зобов'язані займати місця для оборони, які вкаже міський уряд. Угоду скріпили підписи лентвійта, райців, представників церков, цехмістрів, бурграбія та міського писаря¹. Джерела засвідчують, що у Ковелі в першій половині XVII ст. міщани проводили військові навчання (муштрування), для підтримання військових навичок². У час небезпеки селяни та шляхта здавали речі на зберігання до міст. Зокрема, козинський селянин Лецько в час татарської небезпеки віддав 1578 р. луцькому міщанину Кіндратові на зберігання свої речі³. У самому місті міщани неодноразово давали речі на зберігання до укріплених храмів. Так, 1630 р. під час татарського нападу володимирський бурмистр Іван Куцевич здав до церкви Діви Марії “скриню свою з пенезями, золотом, сребромъ и иньшими речами полную накладеную”⁴. У час небезпеки до міст збільшувався притік людей. Священик з Крупи (1593 р.) Василь Підгаєцький, зважаючи на татарську загрозу відправив до Луцька дружину з дочкою⁵.

Важливими були адміністративні функції міст, зокрема, повітові міста стали центрами старостинської адміністрації, влада якої розповсюджувалася на всю територію повіту. Тут збиралися шляхетські сеймики, на яких розглядалися важливі для регіону проблеми. Значна частина міст виконувала функції резиденцій маєткових комплексів магнатів та шляхти. Деякі з них, такі, як Острог, Дубно, Олика, Корець були доволі великими містами.

Ще однією важливою функцією міста була судова. До міських судів зверталися не лише міщани, але й околична шляхта і селяни з прилеглих до міста сіл⁶. Подекуди у містах, за домовленістю, відбували покарання не лише міщани. У лютому 1570 р. урядник села Марковичі Омелько зі селянами здійснив наїзд на господу Михайла Ворони Боратинського, побивши його та двох слуг. Власник с. Марковичів Роман Васильович Марковський уклав угоду з по-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 109. Арк. 175 зв. – 177.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 20.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 79 зв.

⁴ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 129 зв.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 606 – 607.

⁶ Заяць А. Судочинство в приватних містах Правобережної України... С. 237.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

терпілим, згідно з якою урядник та його помічники будуть віддані до “казни местское тут до Володимира на рынку у колоде местской по три дни торговые от увходу солнца ажъ до заходу солнца обема ногами посадить”¹. У повітових містах за дорученням старост, підстарости чи бурграбії віддали судом над євреями. Власне єврейські суди розглядали незначні справи. Коли у жовтні 1593 р. шляхтич Михайло Сербин подався до луцького єврейського судді Іллі Гошковича витрибувати з луцького єврея Шаули борг, то отримав відмову, мотивовану тим, що єврейський суддя домовився зі старостою, в якого орендував суддівство, що розглядатиме лише справи вартістю до 10 кіп грошів литовських². На міське судочинство у приватних містах визначальний вплив мав власник / посесор / урядник, який видавав привілеї, “устави”, апеляції тощо. У судочинстві застосовувалися норми маґдебурзького права, Литовських статутів, звичаєвих практик³. Вагоме значення у міському судочинстві мали орендарі та державці міст, які отримували право судити міщан. Принагідно слід відзначити, що оренди і застави були загальноприйнятною практикою.

Міста відігравали поважну роль у формуванні дорожньої сітки регіону, створюючи певні транспортні вузли, де, зокрема, можна було зупинитися для перепочинку чи ночівлі у гостинних домах і корчмах⁴. Малі міста відігравали важливу комунікаційну роль осередків для обслуговування купців та подорожніх⁵.

Не менш важлива роль міст як релігійно-культурних центрів. Найперше це стосується Луцька та Володимира, які були осередками єпископій. Державно вдалося підтвердити існування храмів у 82 містах⁶, що становило 72 відсотки, наявні на середину XVII ст., хоча практично у кожному місті, мабуть, був щонайменше один храм, а по більших містах – два-три і більше

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 14 зв.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 575 зв. – 576 зв.

³ Ширше про це див.: Заяць А. Судочинство в приватних містах Правобережної України... С. 228 – 235.

⁴ Так Томаш Тупальський у серпні 1618 р., “едучи гостинцемъ яко подорожний черезъ место Торчинъ [...] до господы дому гостиного неякое жидовки Азачки для покарменя коня вступил, а там, яко гость, отпочиваючи в той госпде, седел...”. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 113. Арк. 217 зв.

⁵ Ochmański J. W kwestii agrarnego charakteru miast... S. 294.

⁶ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині... С. 119 – 122; ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 297 (Мосор, 1589 р.); Спр. 37. Арк. 347 (Рохманів, 1587 р.); Спр. 45. Арк. 861 зв. (Буремель, 1594 р.); Спр. 93. Арк. 389 (Сокіл, 1612 р.); Спр. 103. Арк. 436 (Шпанів, 1616 р.); Спр. 123. Арк. 473 зв. (Межиріч, 1621 р.); Спр. 153. Арк. 583 зв. – 584 (Ляхівці, 1627 р.); Спр. 154. Арк. 1068 зв. (Старокостянтинів, 1621 р.); Спр. 199. Арк. 262 – 272 (Камінь, 1637 р.); Спр. 204. Арк. 839 зв. (Тайкури, 1637 р.); Спр. 231. Арк. 61 (Киликіїв, 1543 р.); Ф. 28. Спр. 15. Арк. 307 (Турійськ, 1571 р.); Спр. 70. Арк. 879 зв. – 880 (Локачі, 1635 р.).

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

Дубні¹, Корці², Литовижі³, Олиці⁴, Старокостянтиніві⁵, Торчині⁶, Турійську⁷, Четвертні⁸, Янові⁹, Острозі¹⁰.

До балверів/цирульників, що працювали у містах приїжджали на лікування. 1568 р. Семен Хребтович Богуринський збирався на лікування до Львова, але в селі Бобичах (неподалік Володимира) його перестрів володимирський єврей Мордухай Влох і запропонував свої послуги з лікування, яке впродовж двох тижнів мало відбуватися у Володимирі й оцінювалося в 40 талерів¹¹. 1603 р. на лікування до Луцька поїхав шляхтич Михайло Сербин зі с. Кобче “для поратованя хорого здоровя свого”¹². Розвиткові гігієни сприяли міські лазні, відомості про які збереглися для Луцька¹³, Володимира¹⁴, Кременця¹⁵, Ковеля¹⁶, Острога¹⁷.

Ряд міст були важливими регіональними освітніми центрами. У Луцьку з 1620 р. діяла братська школа¹⁸, а з 1606 р. започатковується робота єзуїтського колегіуму¹⁹. Крім того, у Луцьку у другій половині XVI ст. існували дві латинські школи: при костелах Святої Трійці та Пресвятої Діви Марії²⁰. В Острозі від 1576 р. діяв відомий острозький колегіум, який заснував князь В.- К. Ост-

¹ ANK. AS. Teki arabskie. Sygn. 142/2. K. 1 – 7 (1576 р.).

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 201. Арк. 548 зв. (1636 р.).

³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 427 (1615 р.).

⁴ Там само Ф. 26. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 289 зв. – 290 (1598 р.); Спр. 13. Арк. 866 – 870 (1599 р.).

⁵ ЛННБ. ВР. Ф. 91 (Радзівінські). Спр. 39/1. Арк. 19 зв.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 99. Арк. 500 (1614 р.).

⁷ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 307 (1571 р., при церкві Св. Спаса).

⁸ Там само. Спр. 166. Арк. 166 (1629 р.).

⁹ Там само. Арк. 488 (1629 р.).

¹⁰ Там само. Спр. 80. Арк. 725 зв. (1608 р.); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 38 зв. (1579 р.); Спр. 19. Арк. 61 (1610 р.); див. також: Острозька академія XVI – XVII: Енциклопедія. Острог, 2011. С. 473 – 476 (тут подані статті Т. Вихованця про три острозькі шпиталі).

¹¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 54 зв. – 56 зв.

¹² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 111 – 112 зв.

¹³ ІР НБУ. Ф. 60. Спр. 55. Арк. 8 (1579 р., чоловіча і жіноча лазні, належні вйтові); ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 141. Арк. 33 зв. (1625 р., згадуються лазні у міських будинках).

¹⁴ РГАДА. Ф. 389. Д. 563. Л. 200 (1552 р., вйтівська); ІР НБУ. Ф. 2. Спр. 22193. Арк. 3 (1566 р., вйтівська); ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 7-а. Арк. 78 – 78 зв. (1573 р., вйтівська).

¹⁵ ЦДІАК України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 266 зв. (1616 р., вйтівська).

¹⁶ Там само. Арк. 162 (1616 р., вйтівська).

¹⁷ ВЗНО. ОР. Sygn. 3669/II. К. 201.

¹⁸ Харлампович К. Западнорусские православные школы XVI и начала XVII века. Казань, 1898. С. 342.

¹⁹ Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст. Львів, 2005. С. 120 – 121.

²⁰ Яковенко Н. Латинські школи в Луцьку у XVI ст. // Минувє і сучасне Волині (тези доповідей та повідомлень Волинської регіональної історико-краєзнавчої конференції 26 – 28 вересня 1985 р.). Луцьк, 1985. С. 228.

2.2. Функції міських поселень

розький¹, а з 1625 р. єзуїтський колегіум, до заснування якого причетна внучка князя Анна-Алоїза². Єзуїтський колегіум функціонував у Горохові³. 1638 р. з наказу князя Альбрехта-Станіслава Радзивілла в Олиці було знесено шість будинків під будівництво академії та п'ять будинків під будівництво костелу⁴. З 1614 р. у Кисилені діяла социніанська академія⁵. Протестантські школи функціонували в Берестечку (1585 – початок 1640-х рр.), Березьку (1638 – 1644 рр.), Киселині (1614 – 1638 рр.), Гощі (1600 – 1639 рр.)⁶. У Володимирі з 1598 р. почала функціонувати уніатська школа⁷.

У містах відбувалося інформування міщан та приїжджих про рішення центральної та місцевої влади. У липні 1575 р. возний Хацко Чуват Туличовський свідчив, що “копею з листу его королевское млсти кглейтовного, который тут у во вряде от его мл пна Ивана Сущанского покладан был на рынку тутошнего места Володимерского есми прибывал и обволявал”⁸. У жовтні 1582 р. до Володимирського ґроду було доставлено королівський універсал про збирання поборового податку, де його переклали з польської мови на українську та вписали до ґродської книги, і староста дав розпорядження цей універсал “на рынку в дни торговые обволявати”⁹. Возний Семен Хмара у березні 1588 р. за дорученням намісника луцького підстарости Лукаша Малаховського звітував, що міщанам було оголошено листи коронного сейму – “быль есми при том кгда листы з сойму коронацыйи для ведомости людское на звыклыхъ местцахъ прибывано и опубликовано, при чом, и я, для лепшого ведомости тые листы обволял и вголось то до ведомости вшехъ при бытности веля людей обьясниль”¹⁰. У вересні 1602 р. возний Матис Славогурський свідчив, що ходив до луцької ратуші де віддав бурмистрові, райцям і писареві королівського листа у справі оборони луцького міщанина Якуба Козицького у його спорі з міською владою. Цей лист возний “зараз в ратушу первой особам вышей описанным ознаймил и опубликовал о тых листах, а потом и на рынку голосом

¹ Мицько І. Острозька словяно-греко-латинська академія. К., 1990.

² Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях... С. 129 – 134, 149.

³ ЦДІАУК. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 149. Арк. 854 зв. – 855 (1629 р.). Згадується ректор Григорій Нуринський.

⁴ Там само. Спр. 214. Арк. 161 зв.

⁵ Любащенко В. Історія протестантизму в Україні. Львів, 1995. С. 139.

⁶ Яковенко Н. Протестантські і католицькі школи. Замойська академія // Історія української культури: У 5 т. К., 2001. Т. 2. Українська культура XIII – першої половини XVII століть. С. 574.

⁷ Харлампович К. Западнорусские православные школы... С. 494. У 1631 р. Адам Кисіль записав школі 600 золотих польських. – ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 234 зв. – 236 зв.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 89.

⁹ Там само. Спр. 15. Арк. 456 зв.

¹⁰ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 98 зв.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

вынеслым тотъ листь кглейтовый обводал и опубликовалъ”¹. Оголошували у місті розпорядження гродського уряду. Зокрема, возний Петро Трусович відзвітував перед Луцьким гродом, що він 17 вересня 1598 р. “за посьланъемъ и росказанъемъ врядовымъ пърибилемъ листовъ чотиры в браме замъковой и местъской также и в ринъку, и при церъкве подъ печатъю кгородъскою и с подъписомъ руки пана писара кгородъского луцького”². Аналогічно і возний М. Славогурський свідчив, що за розпорядженням гродського уряду він 2 лютого 1596 р. “в мeste Луцком на торгу обводал и за росказанем врядовым приводечи то всемъ вобец до ведомости до брам местских, до ратуша и индей под титулом его млти велможного пна Александра Семашка [...] поприбиял и опубликовал”³.

Міську інформацію оголошували міські слуги, так звані кликуни. У лютому 1569 р. писарі володимирської митної комори Маєр Ізайяшевич та Ігуда Агронич скаржилися на вйта М. Дубницького, який “в мeste на рынку трикрот дал выкликат кликунове своему войтовскому, иж бы мещане володимерские [...] нас не слухали”⁴. Оголошували у містах інформацію про виявлення приблудної худоби. Зокрема, возний Филип Жабич Верпетинський свідчив, що у його присутності “слуга albo подвойский войтовский в мeste Луцком на торгу на всих чотырох рогах рынку обводал” інформацію про приблудного коня⁵.

Традиційно у містах оголошували баніції. За борг 3500 золотих перед Григорієм Колмовським луцьких євреїв Аврама, Давида і Мошка Болоховців за рішенням Коронного трибуналу в Любліні 1603 р. піддано баніції, а возний Войцех Висоцький свідчив “я тую вину albo баницью на вышменованых жидов тутъ в обудвох замках луцких въ вышнем и околном так в рынку мesta Луцкого и на улици Жидовской голосом вынеслым при бытности велю людий их мл пновъ шляхты обывателей земли Волынское и иных людей посполитых обводал и опубликовал и копие з декрету менованого трибунальского по местцах звъкълых поприбиялъ и тое выволанъе всим вобец и каждому зособна до видимости привел и ознаимил, абы съ преречоными жидами жадного сполкованя и sprawy не мели, в домех и в маетностях своих оных не переховывали, радою и помочю оным ни в чом не были и далее водлугъ права противним ся заховали, постерегаючи вин в праве посполитом на таковыхъ описаных”⁶. 1615 р. володимирському вйтові й одночасно земському писарю

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 686.

² Там само. Спр. 53. Арк. 356.

³ Там само. Спр. 49. Арк. 56 зв.

⁴ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 31 зв. – 32.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 146 зв.

⁶ Там само. Спр. 67. Арк. 1126 зв.

2.3. Фактори розвитку міських поселень

Юрію Овлучимському за невиконання королівського декрету і не з'явлення до королівського суду у спорі з володимирським городничим Станіславом Кандибою була оголошена баніція, яку возний Афанас Філінський “опубликовал на местцах звыклых в замку и въ месте володимерском в рынку голосом вынеслым явне обводал и до ведомости всих привель, абы з вышменованым паномъ писаром земским и войтом дедичнымъ володымерскимъ ништо товариства ани сполкованя жалного не мел, в дом свой не приймавалъ, помощю ани радою оному не был под таковою ж виною выволаня водлуг права посполитого”¹.

Міста були також важливими центрами обміну інформацією, що відбувалося переважно під час торгів і ярмарків. Джерельно простежити це важко, однак не підлягає сумніву, що прибулі на торги і ярмарки міщани та селяни обмінювалися останніми новинами як регіонального, так і ширшого засягу².

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що міста Волині ранньомодерної доби відігравали важливу роль у тогочасному соціумі. Насиченість регіону містами була дещо вищою за середній показник по Речі Посполитій. Крім того, вони відігравали важливу роль у формуванні дорожньої мережі регіону як певні вузли цієї системи. Це були осередки торгово-ремісничі, релігійно-культурні, подекуди освітні, а міське судочинство сприяло формуванню правової культури як самих міщан, так і селян навколишніх сіл. Поступово, але невпинно вони формували міський спосіб життя, міську ідентичність та культуру, пришвидшуючи суспільні процеси.

2.3. Фактори розвитку міських поселень

Важливе значення для нормального функціонування міських поселень мали умови, в яких вони розвивалися і які можна поділити на дві групи: такі, що сприяли міському розвитку (позитивні фактори), і такі, що його гальмували (стримувальні, негативні фактори). Стосовно перших відзначимо – Волинь займала вигідне географічне положення, що мало неабияке значення

¹ Там само. Спр. 101. Арк. 53 – 53 зв.; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 128 – 132.

² Див. цікавий епізод з горохівського торгу (1583 р.) про деталі вбивства Бориса Охлоповського. – Старченко Н. Звинувачення дружин у вбивстві чоловіків: жіноча жорстокість, чоловічі фобії чи матеріальний розрахунок родичів (Волинь останньої третини XVI – першої третини XVII ст.) // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. 2017. Вип. 13-14. С. 103.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

для розвитку міської торгівлі – головного індикатора міського благополуччя. Значна частина волинських міст була розташована вздовж чи неподалік річок, мережа яких була досить розгалуженою¹. Винятково важливе значення мала й широка мережа сухопутних шляхів, яка на початок XVI ст. здебільшого вже сформувалася².

Поглиблення суспільного поділу праці сприяло пожвавленню товарно-грошових відносин. В умовах такого живильного середовища володіння містами для магнатів стало справою надзвичайно вигідною, що безпосередньо засвічували сучасники³ й що стверджують праці дослідників⁴. Сприяли розвиткові міст надання їм магдебурзького права, звільнення при локації на певну кількість років від сплати податків, надання господарських привілеїв на проведення торгів, ярмарків, заснування цехів тощо.

У досліджуваній період міста значною мірою зростали завдяки постійному притоку до них селян-втікачів. Явище це було досить розповсюджене. Як вдалося документально з'ясувати, понад 100 волинських міст приймали втікачів. Потяг до свободи у селян був настільки сильним, що коли доводилось їх повертати власникам (що було вкрай рідко), то зафіксований випадок самогубства⁵.

Усі ці фактори, помножені на сприятливу економічну кон'юнктуру (особливо в XVI ст.), були тим "поплавком", що утримував більшість волинських міст на плаву.

Однак поряд з наведеними позитивними факторами на розвиток волинських міст впливали і негативні: більшість цих міст були приватними (магнатсько-шляхетськими та духовними), і не завжди об'єктивний розвиток міського поселення збігався з напрямом дій його власника. Міщани, зокрема, постійно

¹ Про значення річкової мережі в житті міста див. спостереження: Rogalanka A. Głos w dyskusji // *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne*. Warszawa; Poznań; Toruń, 1976. S. 301.

² Боряк Г. В. Торговельні шляхи на Волині в першій половині XVI ст. // *Минуле і сучасне Волині*. Луцьк, 1985. С. 168 – 172; див. також спостереження про роль шляхової мережі: Wiesiołowski J. Sieć miejska w Wielkopolsce... S. 386; Kulejewska-Topolska Z. Nowe lokacje miejskie w Wielkopolsce... S. 26; Wawrzyńczyk A. *Rozwój wielkiej własności na Podlasiu*... S. 221 – 222.

³ Gostomski A. *Gospodarstwo / Oprac. i wstępem zaopatrzył S. Ingłot*. Wrocław, 1951. S. 100 – 101; Opaliński K. *Satyry*. Wrocław, 1953. S. 244; *Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia*. Kraków, 1906. S. 121 – 122; *Merkantylistyczna myśl ekonomiczna w Polsce XVI i XVII wieku: Wybór pism*. Warszawa, 1958. S. 365.

⁴ Wyrobisz A. *Rola miast prywatnych w Polsce*... S. 24; *EjUSD. Polityka Firlejów wobec miast*... S. 116 – 117; *EjUSD. Funkcje miast i miasteczek w Polsce*... S. 557 – 560; Kalinowski W. *Głos w dyskusji // Miasta doby feudalnej*... S. 304; Samsonowicz H. *Tendencje rozwoju sieci miejskiej w Polsce*... S. 345; Баранович А. И. *Украина накануне освободительной войны середины XVII в.* Москва, 1959. С. 25.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 61. Арк. 113 (1600 р.).

2.3. Фактори розвитку міських поселень

залучалися до виконання різноманітних робіт на користь власників, серед яких особливо обтяжливою була підводна повинність¹.

Не сприяв нормальному розвитку міст стан певної правової неупорядкованості у Великому князівстві Литовському та Польському Королівстві. Король Стефан Баторій 1577 р. у листі зазначав: “[...] смотречи далее в справы рыцерские, у своволенство [...] и во всякий иной нерад, которого ся досыть свавола намножило, што Боже дай, абы в Речи Посполитой [...] до доброго порадку прыйшло”². Невтішною була й оцінка, яку дав його наступник Сигізмунд III, який 1614 р. констатував, що закону “боїться лише той, хто сили не має”³. Джерела фіксують зневажливе ставлення деяких шляхтичів навіть до королівських документів. Так, коли луцький виж (виконувач обов’язків возного) 1566 р. привіз шляхтичу Василю Борзобогатому неугодного тому королівського листа, то слуги останнього просто викинули лист за ворота⁴. Неодноразово магнати і шляхта зневажливо ставилися до представників влади – возних, яких безчестили словами, били⁵ і навіть убивали⁶. Н. Старченко звертає увагу на те, що агресія проти возних була певним замінником недоброзичливості до скаржника, позов якого приніс возний⁷. 1566 р. волинська шляхта просила короля дозволити, щоб возними могли бути путні бояри, бо шляхта не хоче – воліє краще відслужувати земську службу⁸.

Звиклим явищем були так звані домові війни – наїзди шляхти на маєтки один одного, від яких страждали й міські поселення, особливо невеликі. Це підривало продуктивні сили останніх і гальмувало їх розвиток. Дещо згущуючи фарби, Микола Костомаров з цього приводу писав: “[...] пани жили між собою вороже, і хто з них тільки почув за собою силу, той поривався показати її при першій нагоді. Посварився пан з паном, збирає свою команду з шляхти і людей,

¹ Крикун М. Селянський рух на українських землях Речі Посполитої у 1569 – 1647 роках // *Його ж.* Воеводства Правобережної України у XVI-XVIII століттях: Статті і матеріали. Львів, 2012. С. 145.

² РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 60. Л. 12.

³ Жерела до історії України – Руси. Львів, 1908. Т. 8: Матеріали до історії української козащини. Т. 1: Документи по рік 1631. С. 153.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 275 – 275 зв.

⁵ Там само. Спр. 11. Арк. 540 (1569 р.); Спр. 20. Арк. 539 (1579 р.); Спр. 162. Арк. 20 зв. – 21 (1628 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 142 зв. (1582 р.); Спр. 92. Арк. 1358 зв. (1620 р.); Ф. 2070 (Загорівський чоловічий монастир). Оп. 1. Спр. 20. Арк. 41 – 41 зв.; ЛННБ. ВР. Ф. 5 (Оссолінські). Спр. 4043/II. Арк. 146 (1576 р.).

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 145 – 145 зв., 207 – 208 (1579 р.).

⁷ Старченко Н. Возні на Волині в останній третині XVI – на початку XVII ст.: судові урядники чи слуги // *СОЦІУМ.* Альманах соціальної історії. 2008. Вип. 8. С. 150 – 152.

⁸ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 39. Л. 713 об. – 714.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

наїжджає на [...] суперника”¹. Н. Старченко звертає увагу на те, що крім матеріального підґрунтя шляхетських протистоянь вони “були специфічною формою порохунків за вразу честі, актами двобою поміж супротивниками за добру славу в спільноті, особливим лицарським правом, за допомогою якого відновлювалася справедливість”². З цим можна погодитися, але від цього не ставало легше містам, що ставали об’єктами нападів. Люди магната Альбрехта Ласького лише за 1564 – 1568 рр. здійснили 35 наїздів на маєтки князя Богуша Корецького³. Документально вдалося встановити наїзди магнатів та шляхти на такі міста: Берездів⁴, Берестечко⁵, Білів⁶, Вижва⁷, Волочиськ⁸, Глухи (Новомалин)⁹, Горохів¹⁰, Гоща¹¹, Дорогостай¹², Звинигород (Голятин)¹³, Звягель¹⁴, Камінь¹⁵, Квасів¹⁶, Киселин¹⁷, Козин¹⁸, Козлин¹⁹, Колки²⁰, Красне²¹, Крупа²², Литовиж²³, Ляхівці²⁴, Милятин²⁵,

¹ Костомаров Н. И. Собрание сочинений. Санкт-Петербург, 1903. Кн. 1. Т. 3. С. 654.

² Старченко Н. Честь, кров і риторика... С. 315.

³ Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год / Собр. и изд. под ред. В. Антоновича и К. Козловского. К., 1868. С. 119 – 133.

⁴ Архив ЮЗР. Киев, 1876. Ч. VI. Т. 1. С. –417 – 418, 440 – 441.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 39 зв. – 40 (1567 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 397 зв. – 398 зв. (1573 р.); Спр. 19. Арк. 527 зв. – 532 (1579 р.).

⁶ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 197 – 198 (1566 р.).

⁷ Там само. Спр. 1. Арк. 62 (1566 р.); Спр. 8. Арк. 291 зв. – 292 (1566 р.); Спр. 68. Арк. 403 – 405 зв. (1633 р.); Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы: В 3 т. Москва, 1953. Т. 1. С. 136 (1633 р.).

⁸ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 187 зв. – 188 (1625 р.).

⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 61. Арк. 216 (1600 р.).

¹⁰ Там само. Спр. 119. Арк. 143 (1620 р.); ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 229 (1606 р.); ANK. AS. Teki arabskie. Sygn. 454/26. K. 3 – 39 (1628 р.).

¹¹ Україна перед визвольною війною 1648 – 1654 рр.: Збірка документів (1639 – 1648). К., 1946. С. 7.

¹² ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 92 – 92 зв. (1575 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 253 – 254 зв. (1575 р.); Спр. 28. Арк. 66 зв. – 74 (1582 р.).

¹³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 93 зв. (1559 р.).

¹⁴ Там само. Спр. 113. Арк. 1106 – 1107 (1619 р.).

¹⁵ Архив ЮЗР. 1905. Ч. VII. Т. 3. С. 298 – 304, 636, 639 (1565 р.).

¹⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 562 зв. (1569 р.).

¹⁷ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 416 – 417 (1589 р.).

¹⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 63. Арк. 22 – 25 (1601 р.).

¹⁹ Там само. Спр. 11. Арк. 1112 (1619 р.).

²⁰ Там само. Спр. 34. Арк. 884 зв. – 886 (1585 р.).

²¹ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 143 – 144 (1583 р.).

²² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 113. Арк. 1116 зв. (1619 р.).

²³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 23 зв. – 24 (1590 р.).

²⁴ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 4 – 4 зв. (1594 р.).

²⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 258 (1601 р.); Спр. 57. Арк. 247 – 249 зв., 580 – 581 зв. (1599 р.).

2.3. Фактори розвитку міських поселень

Муравиця¹, Несухойжі², Озеряни³, Олександрія⁴, Поричьк⁵, Радивилів⁶, Райгород⁷, Рівне⁸, Рохманів⁹, Серкизів¹⁰, Сокіл¹¹, Сураж¹², Торчин¹³, Тучин¹⁴, Хорлуп¹⁵, Чернехів¹⁶, Чорторийськ¹⁷, Шумбар¹⁸, Шумськ¹⁹. Інколи магнати включали у свої розбійні загони і підвладних їм міщан²⁰. Наслідки таких наїздів були плачевними. Так, після нападу загону Яна Жоравницького на Свинюхи (1587 р.) возний засвідчив, що, “для наездов частокротных пана Яна Жоравницького [...] месчане тамошние все розбеглися [...] поутекали”²¹. Подібна ситуація була у Вижві (1648 р.)²². Дивуватися тут нічому, бо що говорити про побиття та наругу над міщанами, якщо інколи магнати відважувалися це робити один над одним. 1602 р. на князя Григорія Четвертинського, коли він плыв човном по р. Стир, біля м. Сокіл напали люди князя Стефана Сокольського, взяли його в полон, побили та посадили до тюрми (до речі, в нападі брали участь сокільські міщани)²³. Згубність подібних “домових війн” усвідомлювала й сама шляхта, яка на каптуровому суді в Луцьку (27 липня 1574 р.) закликала до відмови від застосування сили, аби “милось промежку нас захована была”, а “кгде бы

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 354 (1573 р.); Спр. 30. Арк. 429 зв. – 431 (1583 р.).

² Там само. Ф. 28, оп. 1. Спр. 23. Арк. 31 зв. – 32 (1590 р.).

³ Там само. Спр. 11. Арк. 93 зв. (1578 р.).

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 117. Арк. 74 зв. – 78 зв. (1619 р.).

⁵ Там само. Спр. 23. Арк. 171 зв. – 172 (1590 р.).

⁶ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 88 – 89 (1596 р.).

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 499 – 499 зв. (1598 р.); Спр. 55. Арк. 5 зв. (1598 р.); Спр. 57. Арк. 105, 213 зв. – 215 (1599 р.).

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 117. Арк. 74 зв. – 78 зв. (1619 р.).

⁹ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 72 зв. – 74 (1625 р.).

¹⁰ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 256 (1578 р.).

¹¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 119. Арк. 84 (1620 р.); ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 89 (1602 р.).

¹² ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 28 – 28 зв. (1596 р.); Спр. 74. Арк. 141 зв. (1625 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 119. Арк. 84 (1630 р.).

¹³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 119. Арк. 208 – 209 (1620 р.); Спр. 172. Арк. 917 зв. (1630 р.).

¹⁴ Там само. Спр. 14. Арк. 1 (1573 р.); Спр. 15. Арк. 242 – 242 зв., 375 – 375 зв. (1575 р.).

¹⁵ Там само. Спр. 11. Арк. 185 – 187 (1569 р.).

¹⁶ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 311 (1597 р.).

¹⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 677 зв. (1605 р.).

¹⁸ Там само. Спр. 14. Арк. 3 (1573 р.).

¹⁹ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 32 зв. – 33 зв. (1567 р.); Спр. 80. Арк. 106 – 107 зв., 558 – 559 зв. (1629 р.).

²⁰ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 61. Арк. 227 – 227 зв. (Торговиця, 1600 р.), 227 зв. (Горохів, 1600 р.); Спр. 62. Арк. 195 (Горохів, 1601 р.); Спр. 74. Арк. 194 зв. – 195 (Сокіл, 1605 р.); ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 285 (Дубно, 1601 р.).

²¹ Архив ЮЗР. Ч. VI. Т. 1. С. 199.

²² Україна перед визвольною війною... С. 191.

²³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 131.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

кому какое уквивжене в чом колвек было, жебы правом, а не кгвалтом [...] доходил”¹.

Близькими за своїми наслідками до “домових війн” були й так звані лежі – постої у містах військ, що було для міщан значним обтяженням. Жовніри часто брали податок з міщан понад встановлену норму. Так, міщани Гощі 1647 р. скаржилися на жовнірів поручника Олександра Незабитовського за незаконне стягнення ним стацій шляхом насильного відбирання грошей². 1630 р. міщани Несухойж скаржилися на роту пана Каменського, яка, “килка дней лежачи, стации незмерные и незвычайные [...] от мещан тамошних [...] пеняжные и збожем розмаитым побирала”³. Такі надужиття були причиною залишення міщанами міст⁴. Траплялося, що міщани просто не пускали жовнірів до міста. Так було у Вишнівці, де вони “не хотели пустити роты до места, и кгде рота притягнула ку мисту, заразом почали стреляти з дел и з ыньшое стрелбы не яко на жолнеров, але яко на неприятелей”⁵. Надужиття жовнірів нерідко переростали у напади на міста. 1590 р. Ганна Тишкевичова Романовська скаржилась у Володимирському гродському суді на роту пана Каршницького, яка, з її слів, в ніч на 12 січня “праве кгде мело починат свитат конно, збройно, въехавши в местечко ее Литовиж, ударивши в бубны и вчинивши окрик, подданных ее литовижских чловека близ двохсот округне поранили, никоторых з них позабивали, детки малые ничого не винные побили и округне помордовали, все местечко сплюндровали и оных подданных маетность всю, што одно мели, побрали и подданных инших о колконадцат чловека повезавши, до Сокаля зо всею маетностию их отвезли и отпровадили”⁶.

У 1582 р. жовніри роти Пеяжка та Василя Жоравницького, напавши на Несухойжі, “мещан побили и поранили, невестом усиловане и кгвалты чинили, коморы и скрыны отбивали, маетности местские, што где колвек нашли, побрали и, не маючи на том досыт, и место были запалили, а на замок з ручниц стреляли, и шкод всих в месте болшей, нижли на десят тысячей золотых, починили, войта и мещан [...] поймавши, мучили, абы им маетности свои поведали, а кгде ся замучити не могли, тиды войта и тых мещан в округном везенью з собою повезли”⁷. Незавидною 1590 р. була і доля Мельниці, на яку напали жовніри

¹ Архив ЮЗР К., 1861. Ч. II. Т. 1. С. 20. Те саме питання волинська шляхта порушувала 1632 р. (Там же. С. 165).

² Україна перед визвольною війною... С. 191.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 172. Арк. 318 зв. – 319.

⁴ Там само. Спр. 195. Арк. 641 зв., 646, 667 зв. (Мильськ, Локачі, Рожище, 1635 р.).

⁵ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 204 зв. (1583 р.).

⁶ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 23 зв. – 24.

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 831 зв.

2.3. Фактори розвитку міських поселень

роти Андрія Загоровського, “мещан самых постреляли, посекли, поранили, помордовали и трох мещан на смерть забили”¹. Значних втрат 1578 р. зазнали від роти Зборовського мешканці Локачів². У різний час від жовнірських нападів потерпали: Базалія³, Берездів⁴, Білів⁵, Дорогостаї⁶, Козин⁷, Крупа⁸, Корець⁹, Ланівці¹⁰, Милятин¹¹, Миляновичі¹², Межиріч¹³, Мосор¹⁴, Несухоїжі¹⁵, Ожигівці¹⁶, Радивилів¹⁷, Рохманів¹⁸, Смолдирів¹⁹, Торговиця²⁰, Тучин²¹. Траплялося, що під частаких нападів міщани спробували дати гідну відсіч нападникам²². Маврицій Горн зауважив, що побори й знуцання жовнірів можна прирівняти до татарських наїздів²³.

Варшавський сейм 1613 р. визнав, що жовнірські “лежі” були “великим тягарем для населення”²⁴. Шкоду від постоїв жовнірів добре усвідомлювала волинська шляхта, яка на городненському сеймі 1568 р. просила звільнити Волинську землю від жовнірських леж²⁵. Неодноразово вона зверталася через своїх послів до вальних сеймів, аби з Волині були виведені жовніри²⁶. Громади деяких міст (як це було в Києві) зуміли випросити у короля привілеї на звільнення від постою жовнірів²⁷. Цілковиту слушність мав сучасник Шимон Старовольський,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 168.

² ІР НБУ. Ф. 2. Спр. 21698. Арк. 1 зв.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 487 зв. – 490 (1590 р.).

⁴ Там само. Арк. 67 (1590 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 856 – 857 зв. (1589 р.).

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 252 зв. – 253 (1579 р.).

⁶ Там само. Спр. 38. Арк. 456 – 458 (1590 р.).

⁷ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 166 – 167, 294 зв. – 296 (1584 р.).

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 30 зв. (1590 р.).

⁹ Там само. Спр. 50. Арк. 212 – 212 зв. (1597 р.).

¹⁰ Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 57 зв. – 58 (1624 р.).

¹¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 246 зв. (1601 р.).

¹² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 41 зв. (1590 р.).

¹³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 212 (1597 р.).

¹⁴ Там само. Спр. 38. Арк. 36 – 37 (1590 р.).

¹⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 31 зв. – 32 (1590 р.).

¹⁶ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 68. Арк. 191 (1621 р.).

¹⁷ Там само. Спр. 39. Арк. 82 а – 83 (1601 р.).

¹⁸ Там само. Спр. 67. Арк. 37 – 38 (1621 р.).

¹⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 83. Арк. 108 зв. (1609 р.).

²⁰ Там само. Спр. 55. Арк. 287 зв. – 289 (1599 р.); ЛННБ. ВР. Ф. 5. Спр. 4048 / II. Арк. 88 (1595 р.).

²¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 116. Арк. 489 – 520 зв. (1620 р.).

²² Архів ЮЗР. Ч. VI. Т. 1. С. 140 – 142 (1584 р., Березне).

²³ Horn M. Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605 – 1633 na Ruś Czerwoną. Wrocław, 1964. S. 14 – 17.

²⁴ Volumina Constitutionum. T. III. Vol. 1 (1611 – 1626). Warszawa, 2010. S. 118.

²⁵ Документы МАМЮ. Москва, 1897. Т. 1. С. 487 – 488.

²⁶ Архів ЮЗР. Ч. II. Т. 1. С. 83, 109, 160, 275, 279, 389, 412, 420 (1607, 1616, 1630, 1641, 1645 рр.); ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 196. Арк. 1231 зв. (1635 р.).

²⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 42. Арк. 13 – 13 зв. (1609 р.).

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

коли писав, що жовніри у своїй вітчизні є “гарпією і тираном неблаганним”¹. За ради об’єктивності відзначимо, що платня в жовнірів була радше символічною², і це об’єктивно штовхало їх на пошуки джерел поповнення своїх доходів.

Несприятливим для міст був і назагал негативний погляд шляхти на міста як зосередження всього меншовартісного, нижчого³. Можна говорити про зверхнє ставлення шляхти до міщан⁴ – вони ж бо за своєю соціальною природою були антиподом шляхетства. Через сейм, інколи й через короля шляхта ще з XV ст. намагалася впливати у вигідному для неї руслі на формування міських цін і розвиток міської торгівлі та ремесла⁵. Спостерігалася тенденція підпорядкування міст інтересам шляхти⁶, а отже, постійне втручання останньої в міські справи⁷. Щоправда, була висловлена думка, згідно з якою не зовсім коректно говорили про антиміську політику шляхти стосовно XVI – першої половини XVII ст.⁸

Розвиткові торгівлі, визначального чинника успішного становлення міст, перешкождала фіскальна політика держави (а також політика монетарна⁹),

¹ Starowolski Sz. Reformacja obyczajów polskich. Kraków, 1859. S. 109.

² За рішенням варшавського сейму 1613 р. жовнір отримував платню в розмірі 15 золотих на квартал, але на руки він реально отримував менше (Volumina Constitutionum. T. III. Vol. 1. S. 118).

³ Miasta polskie w tysiącleciu. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1955. T. 1. S. 51.

⁴ Батурич А. П. Малопольская шляхта і город в XVII в. // Средневековый город. Саратов, 1978. Вып. 5. С. 35 – 142. Про це писав папський нунцій Джуліо Руджієрі (1565 р.). Див.: Relacje nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690. Berlin; Poznań, 1859. T. 1. S. 126.

⁵ Volumina Constitutionum. T. I. Vol. 1. (1493 – 1526). Warszawa, 1996. S. 71, 76, 78, 130, 190 – 191, 390; T. I. Vol. 2 (1527 – 1549). S. 97– 98, 255 – 256; T. II. Vol. 1 (1550 – 1585). Warszawa, 2005. S. 26, 171.

⁶ Historia państwa i prawa Polski / Pod red. J. Bardacha. Warszawa, 1966. T. 2. S. 62 – 63.

⁷ Górnicki Ł. Dzieła wszystkie. Kraków, 1886. T. 3. 97 – 98; Popiół-Szymańska A. Problematyka handlowa w polityce “miejskiej” szachty w Polsce centralnej w XV i XVI wieku // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. Poznań, 1970. T. 31. S. 63; Wyrobisz A. Zagadnienie upadku rzemiosła i kryzysu gospodarczego miast w Polsce: wiek XVI czy XVII? // Przegląd Historyczny. 1967. T. 58. Zesz. 1. S. 137; Rybarski R. Handel i polityka handlowa Polski w XVI st. Poznań, 1928. T. 1. S. 292, 343; Dziewoński K. Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast. Warszawa, 1967. S. 98. Про надужиття шляхти щодо міщан див.: ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 30 (Птиче, 1617 р.); Спр. 74. Арк. 6, 24, 54 (Рохманів, 1625 р.), 60 (Шумськ, 1625 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 488 (Рожище, 1589 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 172. Арк. 917 зв. (Торчин, 1630 р.).

⁸ Wyczański A. Szlachcic wobec miasta w Polsce w pierwszej połowie XVI wieku // Aetas media aetas moderna. Warszawa, 2000. S. 140 – 146.

⁹ Треба відзначити, що певні кроки в цьому напрямі робилися. Так, сейм 1564 р. прийняв постанову щодо уніфікації монет Королівства Польського і Великого князівства Литовського (Volumina Constitutionum. T. II. Vol. 1. S. 130, 236). 1578 р. був виданий універсал Стефана Баторія з наказом усім посадовим особам і закладам наглядати за іноземною монетою, що перебувала в обігу Речі Посполитої. В універсалі також були перелічені держави, монети яких мали право бути в обігу та наведені їх розцінки; решта ж монет підлягала переплавці на польську монету (ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 911 – 912). Варто відзначити, що в досліджуваний період на Волині існував жвавий грошовий обіг (Котляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. К., 1971. С. 92).

2.3. Фактори розвитку міських поселень

яка не відзначалася упорядкованістю. З купців збирали різноманітні податки, типу “еквект”, “індукт”, “донатив”¹; діяли шкідливі обмеження на вивіз товарів².

Існувала також велика кількість митниць (як прикордонних, так і внутрішніх), які не були об’єднані в єдину митну службу й діяльність яких мала загалом антимицьке спрямування³. Види митних зборів були різними. Так, в Острополі (1580 р.) брали мито “в’їздне, виїздне, мимоездне, ярмаркове, торгове”⁴. Отримувані на митниці гроші повинні були частково спрямовуватися на підтримку справності мостів та гребель, через які пролягали дороги, але так було не завжди⁵. Проблема полягала у тому, що митники були підсудні лише королю⁶ і, користуючись з того, займалися різними зловживаннями⁷, нагромаджуючи значні капітали⁸. Крім дозволених королівською владою, на дорогах з’являлися незаконні митниці, на що скаржилися міщани⁹. Успішним конкурентом міських купців була шляхта, звільнена від

¹ Volumina Constitutionum. Т. II. Vol. 2. S. 120, 138 – 139; Т. IV. Vol. 1 (1641 – 1658). Warszawa, 2015. S. 60.

² Ibid. Т. II. Vol. 1. S. 22 – 23; Т. III. Vol. 1. S. 270 – 271; Т. IV. Vol. 1. S. 94 – 95. Сеймова конституція 1565 р. обмежувала право вивозу товарів за кордон (Ibid. Т. II. Vol. 1. S. 167 – 168).

³ Historia państwa i prawa Polski. Т. 2. S. 70 – 71.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 279 зв. – 282 зв.

⁵ Там само. Спр. 26. Арк. 1088 – 1088 зв. (1582 р.); Спр. 51. Арк. 154 зв. (1598 р.); AGAD. MK. Sygn. 161. K. 219 v. – 220 (1618 р.).

⁶ У королівському універсалі від 7 грудня 1582 р. зазначалося: “[...] целника, писаров выймуем и высвобождает от всякое юрисдиции суду воевод, каштелянов, старост” (ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 29. Арк. 18). Такі ж формулювання були в універсалах 1567, 1569, 1570, 1576, 1580, 1583 рр. (Там само. Спр. 11. Арк. 571 зв. – 572; Спр. 12. Арк. 171 зв.; Спр. 17. Арк. 26 – 27; Спр. 21. Арк. 79; Спр. 30. Арк. 3 зв.; Грамоты великих князей литовских... С. 111). Цього принципу дотримували у щоденній практиці (Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 58; Спр. 14. Арк. 144, 231).

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 168 зв. – 169 (1561 р.); Спр. 10. Арк. 344 (1568 р.); Спр. 11. Арк. 87, 563 зв. (1569 р.); Спр. 12. Арк. 114, 133 зв., 202, 257 зв. – 258, 562 – 562 зв., 597 – 598 (1570 р.); Спр. 14. Арк. 196 (1573 р.); Спр. 15. Арк. 81 (1575 р.); Спр. 16. Арк. 205 зв. – 206 (1576 р.); Спр. 20. Арк. 3 зв. – 4 (1579 р.); Спр. 22. Арк. 411 – 411 зв. (1580 р.); Спр. 34. Арк. 180 зв., 670 зв., 1162 (1585 р.); Спр. 38. Арк. 618 зв. (1590 р.); Спр. 40. Арк. 244 зв. – 245 (1592 р.); Спр. 44. Арк. 453 (1593 р.); Спр. 45. Арк. 560 зв. – 561 (1594 р.); Спр. 47. Арк. 155 – 156 зв., 157 – 159 зв. (1596 р.); Спр. 57. Арк. 30 зв. – 31 (1599 р.); Спр. 61. Арк. 26, 35 зв., 214 (1600 р.); Спр. 140. Арк. 36 (1624 р.); Спр. 172. Арк. 443 (1630 р.); Спр. 458, арк. 170 зв. – 171 зв. (1571 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 52 зв. (1585 р.); Спр. 70. Арк. 51 зв. – 52 зв. (1635 р.); Архив ЮЗР. Ч. V. Т. 1. С. 11. (1619 р.).

⁸ Про прибутковість митницької справи свідчить досвід волинських євреїв Давида Шмерлевича й Ізака Бродавки. Сплачуючи великому князю щорічно 1300 кіп грошів литовських, вони орендували волинські митниці в 1563 – 1566 рр. і вже 1565 р., ще до закінчення цього строку, звернулися до великого князя з проханням продовжити їм оренду на три роки, зобов’язуючись збільшити щорічну плату до 2400 кіп грошів литовських (РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 45. Л. 103 – 105 об.). Так вигідно було бути митником.

⁹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 561. Л. 55 об. – 62, 82, 95 – 96 (1545 р.); Д. 563. Л. 199 – 200 (1552 р.).

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

мит¹, хоча інколи митники ігнорували дані їй відповідні королівські привілеї². Король зазвичай стояв на боці митників і неодноразово письмово закликав усіх урядників сприяти їм³.

На Волині у складі луцької⁴, володимирської⁵, кременецької⁶ та ковельської⁷ митних комор функціонували десятки прикоморків. Вдалося встановити наявність митниць у різний час у таких містах: Берестечко⁸, Білів⁹, Варковичі¹⁰, Вижда¹¹, Голятин¹², Горохів¹³, Дорогобуж¹⁴, Дубно¹⁵, Дубровиця¹⁶, Заслав¹⁷, Збараж¹⁸, Звягель¹⁹, Камінь²⁰, Клевань²¹, Козин²², Корець²³,

¹ Volumina Constitutionum. T. I. Vol. 1 (1496 – 1526). Warszawa, 1996. S. 71; Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и издаваемые Археографическою комиссиею. Санкт-Петербург, 1848. Т. 3. С. 98, 128.

² Наприклад: ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 140. Арк. 36 (1624 р.).

³ Там само. Спр. 12. Арк. 173 зв. (1570 р.); Спр. 16. Арк. 206 зв. – 208, 406 зв. – 407 (1576 р.); Спр. 18. Арк. 575 – 576 (1578 р.); Спр. 19. Арк. 303 – 304 (1579 р.); Спр. 22. Арк. 317 зв. – 318 (1580 р.); Спр. 23. Арк. 26 – 28 (1580 р.); Спр. 29. Арк. 17 – 17 зв. (1583 р.); Спр. 458. Арк. 28 зв. – 29 зв. (1570 р.).

⁴ AS. Lwów. 1887. Т. 3 (1432 – 1534). S. 201, 245 (1520, 1552 pp.).

⁵ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 57 – 57 зв. (1568 р.); Спр. 7 а. Арк. 44 зв. – 45 (1573 р.); Спр. 21. Арк. 125 зв. (1588 р.); Архив ЮЗР. Ч. V. Т. 1. С. 146 (1570 р.).

⁶ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 31. Л. 138 (1547 р.); ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 381 – 382 (1568 р.); Ф. 21. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 29 – 29 зв. (1583 р.); Русско-еврейский архив. Санкт-Петербург, 1882. Т. 2. С. 138.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 1 (Скарб коронний). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 153 зв. (1551 р.); Ф. 35 (Ковельський міський магістрат). Оп. 1. Спр. 1. Арк. 8 зв. – 9 (1555 р.); ІР НБУ. Ф. 2. Спр. 21488. Арк. 1 зв. (1555 р.); Архив ЮЗР. Ч. V. Т. 1. С. 111. (1555 р.).

⁸ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 181 – 182 (1568 р.); Спр. 459. Арк. 9 – 11 (1574 р.).

⁹ Там само. Спр. 11. Арк. 116 зв. – 118 (1569 р.); Спр. 14. Арк. 43 зв. (1573 р.).

¹⁰ Там само. Спр. 7. Арк. 323 (1565 р.).

¹¹ AS. Т. 3. S. 61 – 63 (1508 р.); ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 39 зв. (1585 р.).

¹² ІР НБУ. Ф. 2. Спр. 22160. Арк. 20 зв. (1578 р.).

¹³ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 39 зв. (1585 р.); РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 197. Л. 11 об. – 12.

¹⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 51 зв. – 52 (1572 р.).

¹⁵ AS. Т. 3. S. 87, 245 (1511, 1522 pp.); ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 16 (1581 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 241. Арк. 139 (1645 р.).

¹⁶ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 31. Л. 138 (1547 р.).

¹⁷ AS. Т. 3. S. 201 (1520 р.).

¹⁸ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 48 – 49 (1567 р.).

¹⁹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 112 – 112 зв. (1571 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 358 (1583 р.); AS. Т. 3. S. 87 (1511 р.).

²⁰ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 39 зв. (1585 р.); РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 205. Л. 2 об. – 3 (1611 р.).

²¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 91 зв. (1583 р.).

²² Там само. Спр. 61. Арк. 214 (1600 р.).

²³ Там само. Спр. 40. Арк. 244 зв. (1592 р.).

2.3. Фактори розвитку міських поселень

Красилів¹, Локачі², Любар³, Межиріч⁴, Мельниця⁵, Мильськ⁶, Несухойжі⁷, Олика⁸, Острог⁹, Остропіль¹⁰, Порицьк¹¹, Полонне¹², Рівне¹³, Рожище¹⁴, Сатіїв¹⁵, Свинюхи¹⁶, Сокіл¹⁷, Степань¹⁸, Тихомль¹⁹, Торговиця²⁰, Торчин²¹, Турійськ²², Четвертня²³, Чорторійськ²⁴, Чорторія²⁵, Янушпіль²⁶. Митниками переважно були євреї, які орендували митниці²⁷. 1556 р. король, вихваляючи їх, писав, що “на многих местцах в замках и волостях наших корчмы и мыта через жидов орендами поднеслися и затым, што есть часу, повышаются”²⁸. Коли ж шляхта на городненському сеймі 1566 – 1567 рр. просила короля, аби він не давав у руки євреїв митних оренд, то король відповів, що зробить це лише у тому разі, якщо орендарі-християни заплатять більшу суму²⁹.

¹ AS. T. 3. S. 87 (1511 p.); ЛННБ. ВР. Ф. 5. Спр. 1802/II. Арк. 22 – 22 зв. (1552 р.).

² ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 39 (1585 р.).

³ AGAD, Archiwum Lubomirskich z Małej Wsi. Pudło 20. Sygn. 441. K. 1 (1647 р.).

⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 251 (1598 р.).

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 39 зв. (1585 р.).

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 456 (1573 р.); ІР НБУ. Ф. 60 (М. Ф. Володимирський-Буданов). Спр. 55. Арк. 24 зв. (1579 р.).

⁷ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 39 зв. (1585 р.).

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 197 (1583 р.); Ф. 1237 (Олицька ратуша). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 59 зв. (1588 р.).

⁹ AS. T. 3. S. 87 (1511 p.); AGAD. Metryka Litewska. Summarium. Sygn. 2, K. 22 (1534 р.); ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 181/VI. 4. Арк. 5 (1603 р.).

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 279 зв. – 283 (1580 р.).

¹¹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 39 (1585 р.).

¹² AS. T. 3. S. 87 (1511 p.).

¹³ Ibid. S. 245 (1522 р.); ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 618 (1590 р.).

¹⁴ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 197. Л. 53 – 54 (1595 р.); ANK. AS. Sygn. 56. K. 21 (1595 р.).

¹⁵ AS. T. 3. S. 245 (1522 р.).

¹⁶ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 397 (1592 р.).

¹⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 359 зв. (1577 р.); Спр. 18. Арк. 38 (1573 р.); Спр. 45. Арк. 761 зв. (1594 р.).

¹⁸ Там само. Спр. 13. Арк. 650 зв. (1572 р.); РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 561. Л. 95 (1545 р.).

¹⁹ AGAD. MK. Sygn. 161. K. 219 v. – 220 (1618 р.).

²⁰ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 493 (1573 р.).

²¹ Там само. Спр. 34. 670 зв. (1585 р.); Спр. 63. Арк. 274-а – 275 (1601 р.).

²² AS. T. 3. S. 118 (1514 р.); ІР НБУ. Ф. 2. Спр. 22300. Арк. 3 зв. (1575 р.); Спр. 22302. Арк. 53 (1575 р.).

²³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 297 (1568 р.).

²⁴ Volumina Constitutionum. T. IV. Vol. 1 (1641 – 1658). Warszawa, 2015. S. 69 (1643 р.).

²⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 142. Арк. 8 зв. (1625 р.).

²⁶ Там само. Спр. 10. Арк. 381 – 382 (1568 р.). Значна кількість митниць була розташована у селах. Вдалося встановити їх наявність у 28 волинських селах. На їх засилля скаржилися міщани ревізорам волинських замків у 1545 р.: РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 561. Л. 55 об. – 62.

²⁷ Ця практика вже діяла щонайменше з початку XVI ст. (РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 15. Л. 202 об. – 203).

²⁸ Русско-еврейский архив. Т. 2. С. 56.

²⁹ Документы МАМЮ. Т. 1. С. 461.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

Приватні міста часто віддавалися в оренди та застави, що негативно позначалося на їх розвиткові¹. Траплялося, що міста переходили з рук у руки досить часто. 1580 р. князь В.-К. Острозький від імені племінниці Галшки здав у пожиттєву оренду Альбрехтові Лаському Рівне і Полонне з прилеглими селами за 50 тис. золотих. Інший документ того самого року повідомляє, що Войцех Стариховський з дружиною позичають у князя В. - К. Острозького 15 тис. золотих, а за цю суму заставляють йому Рівне, яке “тримали” від А. Ласького за 15 тис. золотих². Деякі міста здавали в оренду неодноразово. Так, Межиріч від 1582 до 1642 р. побував в оренді щонайменше шість разів³. У різний час в оренду здавали: Андріїв⁴, Базалію⁵, Берездів⁶, Березьк⁷, Берестечко⁸, Берестко⁹, Білів¹⁰, Вижву¹¹, Вишгородок¹², Вишнівець¹³, Володимирець¹⁴, Голятин¹⁵, Голятин-Старий¹⁶, Горохів¹⁷, Гриців¹⁸, Деражню¹⁹, Дорогостаї²⁰,

¹ Див. спостереження: Михайлина П. В. До питання про оренди і застави міст України в кінці XVI – першій половині XVII ст. // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. К., 1974. Вип. 8. С. 69 – 74; Цінні зауваження щодо оренд див.: Гроссман Ю. М. Оренда маєтків та її вплив на становище західноукраїнських селян в першій половині XVII ст. // Питання історії СРСР. Львів, 1958. С. 107 – 119.

² ЛННБ. ВР. Ф. 5. Спр. 1802/II. Арк. 54 зв. – 55.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 120 зв. – 126 (1582 р.); Спр. 53. Арк. 93 (1598 р.); Спр. 64. Арк. 93 (1601 р.); Спр. 84. Арк. 304 зв. (1609 р.); Спр. 86. Арк. 506 зв. – 507 зв. (1610 р.); Спр. 115. Арк. 98 зв. (1642 р.).

⁴ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 151 зв. – 152 (1619 р.); Спр. 62. Арк. 195 зв. – 196 (1619 р.).

⁵ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 75. Арк. 69 – 70 (1628 р.).

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 415 зв. (1573 р.); Спр. 15. Арк. 246 – 248 (1575 р.).

⁷ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 75. Арк. 1084 (1640 р.).

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 140. Арк. 261 – 262 зв. (1624 р.).

⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 277 зв. (1598 р.).

¹⁰ Там само. Спр. 33. Арк. 249 – 249 зв. (1589 р.); Спр. 37. Арк. 240 – 240 зв. (1585 р.).

¹¹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 83. Арк. 630 – 631 зв. (1647 р.).

¹² Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 230 (1584 р.).

¹³ Там само. Спр. 39. Арк. 184 – 184 зв. (1601 р.).

¹⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 84. Арк. 662 зв. – 663 зв. (1609 р.); Спр. 116. Арк. 365 зв. (1620 р.); Спр. 119. Арк. 81 (1620 р.).

¹⁵ Там само. Спр. 153. Арк. 78 зв. (1627 р.).

¹⁶ Там само. Спр. 193. Арк. 381 зв. (1634 р.).

¹⁷ AGAD. MK. Sygn. 121. K. 366 – 368 (1580 р.); ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 844 зв. (1593 р.); Спр. 100. Арк. 537 зв. (1615 р.); Спр. 119. Арк. 81 зв. – 82 (1620 р.); Спр. 153. Арк. 478 – 478 зв. (1627 р.); Спр. 154. Арк. 573 – 576 зв. (1627 р.); Архів ЮЗРЧ. VI. Т. 1. С. 285 (1602 р.).

¹⁸ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 114. Арк. 195 (1642 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 235. Арк. 134 – 135 (1640 р.).

¹⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 61. Арк. 12 (1600 р.).

²⁰ Там само. Спр. 159. Арк. 1072 – 1072 зв. (1644 р.); Спр. 225. Арк. 1056 – 1059 (1640 р.); Спр. 238. Арк. 927 – 929 (1644 р.); Спр. 148. Арк. 515 (1626 р.).

2.3. Фактори розвитку міських поселень

Жуків¹, Заслав², Заслав-Старий³, Збараж-Новий⁴, Камінь⁵, Киликіїв⁶, Киселин⁷, Коблин⁸, Ковель⁹, Козин¹⁰, Корець¹¹, Кошер¹², Красилів¹³, Краснопіл¹⁴, Крупа¹⁵, Литовиж¹⁶, Локачі¹⁷, Любар-Новий¹⁸, Маначин¹⁹, Межиріч (Корецький)²⁰, Мильськ²¹, Милятин²², Мосор²³, Несухойжі²⁴, Ожигівці²⁵, Олександрія²⁶, Острожець²⁷, Острожок²⁸, Перемиль²⁹, Порицьк³⁰,

¹ Там само. Спр. 12. Арк. 79 – 81 (1570 р.); Архив ЮЗР. Ч. VI. Т. 1. С. 160 – 161 (1587 р.).

² ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 80. Арк. 114 – 115 (1628 р.).

³ ANK. AS. Teki rzymskie. Sygn. XL/57. K. 415 (1629 р.).

⁴ Архив ЮЗР. Ч. VI. Т. 1. С. 233 (1594 р.).

⁵ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 662 зв. – 663 (1604 р.); Спр. 43. Арк. 260 – 260 зв. (1611 р.); Спр. 46. Арк. 262 – 262 зв. (1614 р.); Спр. 49. Арк. 5 – 5 зв. (1617 р.); Спр. 66. Арк. 1057 зв. – 1058 зв. (1631 р.).

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 401 зв. – 402 (1594 р.); Спр. 53. Арк. 250 (1598 р.).

⁷ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 459 – 459 зв. (1594 р.); Спр. 31. Арк. 118 – 119 (1598 р.); Спр. 81. Арк. 72 зв. – 73 зв. (1645 р.).

⁸ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 5 (1617 р.).

⁹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 207. Л. 115 (1619 р.); ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 20. (1618 р.).

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 89 (1597 р.).

¹¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 251 зв. (1598 р.); Спр. 54. Арк. 46 (1598 р.).

¹² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 264 – 265 (1578 р.); Спр. 66. Арк. 1057 зв. – 1058 зв. (1631 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 552 зв. – 555 зв. (1593 р.).

¹³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 130. Арк. 981 – 981 зв. (1622 р.); Спр. 149. Арк. 1170 – 1172 (1626 р.); Спр. 151. Арк. 396 – 396 зв. (1626 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 64. Арк. 209 зв. – 210 (1630 р.).

¹⁴ Там само. Спр. 154. Арк. 1144 – 1148 зв. (1627 р.).

¹⁵ Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 441 зв. – 442 (1602 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 468 – 468 зв. (1602 р.); Спр. 75. Арк. 184 (1605 р.).

¹⁶ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 192 зв. – 193 (1594 р.); Спр. 64. Арк. 159 зв. – 160 (1630 р.); ANK. AS. Sygn. 56. K. 54 (1621 р.).

¹⁷ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 14 – 14 зв. (1594 р.); ANK. AS. Sygn. 56. K. 54 (1621 р.).

¹⁸ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 881 зв. (1637 р.).

¹⁹ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 245 (1599 р.).

²⁰ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 126 – 130 (1582 р.); Спр. 110. Арк. 38 зв. – 39 (1618 р.); Спр. 139. Арк. 508 – 510 (1624 р.); Спр. 141. Арк. 163 (1624 р.).

²¹ Там само. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 100. Арк. 63 зв. (1615 р.); Спр. 141. Арк. 34 (1625 р.).

²² Там само. Спр. 105. Арк. 587 – 587 зв. (1615 р.).

²³ Там само. Спр. 153. Арк. 77 (1627 р.).

²⁴ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 1007 зв. (1591 р.).

²⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 204. Арк. 743 зв. – 744 (1637 р.).

²⁶ Там само. Спр. 80. Арк. 306 – 307 зв. (1608 р.).

²⁷ Там само. Спр. 116. Арк. 216 зв. (1620 р.); Архив ЮЗР. Ч. VI. Т. 1. С. 398 (1619 р.); Україна перед визвольною війною... С. 150 – 151 (1645 р.).

²⁸ ANK. AS. Sygn. 308. K. 41 (1645 р.).

²⁹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 27 – 27 зв. (1618 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 424 зв. – 426 (1593 р.); Спр. 72. Арк. 384 зв. – 387 (1605 р.); Спр. 73. Арк. 117 – 117 зв. (1605 р.); Архив ЮЗР. Ч. 8. Т. 4. С. 245 (1569 р.); Ч. 6. Т. 1. С. 285 (1602 р.).

³⁰ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 6 зв. – 9 (1578 р.).

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

Полонне¹, Птиче², Рівне³, Романів⁴, Рожище⁵, Сатіїв⁶, Свинюхи⁷, Смолдирів⁸, Сокіл⁹, Сульжин¹⁰, Сураж¹¹, Тайкури¹², Торговиця¹³, Турійськ¹⁴, Тучин¹⁵, Четвертня¹⁶, Ямпіль¹⁷, Ярунь¹⁸.

Міста часто потрапляли в оренду до євреїв. Про розмах та успішність таких операцій може служити історія єврея Маєра Давидовича із заштатного містечка Колок. У грудні 1613 р. Маєр Давидович разом з Юдою Міхалевичем зі Степаня і Яковом Рубіновичем з Пінська уклали контракт із Софією з Вишневецьких Яновою Пацовою на чотирирічну оренду ними Володимирця і сіл Полоного, Заболоття, Сухої Волі, Лозок, Любахова, Липного, Воронків, Андругова, Рудичева, Хиноча, Дубаїв, Хрінова і Озера за 8000 золотих, з яких 6000 золотих євреї мали дати відразу, а 2000 – в останній рік оренди. Після закінчення терміну оренди вони повинні були повернути маєтки у стані, зафіксованому укладеним інвентарем. Було застережено, що у разі якихось проблем щодо цієї оренди Софія Янова Пацова боронитиме євреїв у судах своїм коштом. Вона ж погодилася не висувати претензій до них, якби під час оренди маєтків були завдані останнім збитки через татарські напади, пошесті

¹ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 146 зв. (1596 р.); Спр. 57. Арк. 193 – 193 зв. (1618 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 433 (1573 р.).

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 149. Арк. 750 зв. – 752 (1626 р.).

³ Там само. Спр. 80. Арк. 306 – 307 зв. (1608 р.).

⁴ Там само. Спр. 45. Арк. 1309 (1594 р.); Спр. 47. Арк. 126 – 127 (1595 р.); Спр. 48. Арк. 150 зв. (1595 р.); Спр. 110. Арк. 584 зв. (1618 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 1007 зв. (1591 р.).

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 140 (1595 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 288 зв. – 291 (1624 р.).

⁶ Там само. Спр. 104. Арк. 346 – 347 (1616 р.).

⁷ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 440 (1588 р.).

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 88. Арк. 277 зв. – 278 зв. (1610 р.); Спр. 131. Арк. 385 – 388 зв. (1622 р.); Спр. 173. Арк. 696 – 698 зв. (1630 р.); VZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 306 (1620 р.).

⁹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 691 (1594 р.); Спр. 53. Арк. 286 – 286 зв. (1598 р.); Спр. 73. Арк. 504 зв. – 505 (1605 р.); Спр. 54. Арк. 58 зв. – 64 (1598 р.); Спр. 101. Арк. 356 зв. – 360 зв. (1614 р.); Спр. 103. Арк. 262 – 263 (1616 р.); Спр. 141. Арк. 266 зв. – 267 зв. (1625 р.).

¹⁰ Там само. Спр. 141. Арк. 619 зв. – 620 зв. (1625 р.).

¹¹ Там само. Спр. 116. Арк. 210 зв. (1619 р.).

¹² Там само. Спр. 117. Арк. 234 (1620 р.); Спр. 140. Арк. 362 – 362 зв. (1624 р.).

¹³ Там само. Спр. 112. Арк. 64 (1619 р.); Спр. 118. Арк. 336 зв. (1624 р.); Спр. 123. Арк. 530 зв. – 532 (1621 р.).

¹⁴ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 1017 зв. (1619 р.); Спр. 83. Арк. 752 – 754 зв. (1647 р.); Спр. 84. Арк. 28. (1644 р.).

¹⁵ Там само. Спр. 33. Арк. 347 зв. – 348 зв. (1600 р.).

¹⁶ Там само. Спр. 119. Арк. 483 (1620 р.); Спр. 133. Арк. 1151 – 1155 (1623 р.); Спр. 135. Арк. 525 – 526 (1623 р.).

¹⁷ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 190 – 190 зв. (1616 р.).

¹⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 250 зв. (1598 р.).

2.3. Фактори розвитку міських поселень

чи відхід підданих. Якщо б град побив урожай, то княгиня повинна була і це компенсувати. Євреї мали право судити і карати підданих, крім тих справ, де загрожувало скарання “на горло”, у цьому випадку покарання погоджувалося з урядником чи намісником із Чорторії. Побор мали вибирати орендарі, згідно зі старими квітами. Земська військова служба лежала на власниці¹. Уже у квітні 1614 р. ці євреї скаржилися на княгиню за те, що вона видала лист селянам, за яким ті мали працювати з волюки не більше двох днів на тиждень і давати “податковъ дорочных” не більше по три золотих². Далі справи пішли ще гірше, бо 21 листопада 1617 р. євреї оскаржували Софію Янову Пацову та її сина Олександра, за те, що останні ще у липні того ж року “вибили” їх з оренди. Свої збитки орендарі оцінили у 4000 золотих. На суді уповноважений від євреїв Ярош Станішевський поставив під сумнів повноваження умоцваного оскарженої сторони Стефана Голинського, однак суд не взяв це до уваги³. 30 листопада євреї подали ще один позов за позбавлення їх оренди⁴. Не відомо, чим закінчилася ця суперечка, але факт укладення нової угоди між Маєром Давидовичем і Олександром Пацом у червні 1618 р. свідчить про якесь замирення між сторонами. Цю угоду укладено на два роки і, згідно з нею, в руки єврею передавали Володимирець та вісім сіл за 5000 золотих, при цьому застережено, що при потребі Маєр може поступитися маєтками комусь іншому, а у разі військових дій власник сам відбудуватиме земська службу⁵. 1620 р. оренда була продовжена ще на рік⁶. У листопаді 1622 р. укладено угоду терміном на п’ять з половиною років, за якою до Володимирця додавалося лише села Андруги, Воронки, Хиноч і Дуба, а сума оренди становила 8000 золотих. Умови оренди були дуже подібні до попередніх, однак містили заборону “палити попел” у лісах і гаях⁷. Скористатися уповні цією орендою Маєру не вдалося, оскільки свої претензії на Володимирець і волость заявив брат Олександра, Ян Казимир Пац. Він зумів невідомо коли захопити місто і частину волості. Але вже 27 листопада 1624 р. Гелена Стеткевичівна, дружина Яна Казимира Паца, скаржилася, що 20 жовтня того ж року белзький каштелян Рафал Лещинський, винайнявши на гроші Маєра Давидовича “купу немалую людей свовольных” (яких очолив чорторійський урядник Юрій Волкер), захопив

¹ ЦДІАУК. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 103. Арк. 61 – 63 зв. 1629 р. у Володимирці було 220 будинків. – Там само. Спр. 170. Арк. 590.

² Там само. Спр. 97. Арк. 287.

³ Там само. Спр. 107. Арк. 765 зв. – 771.

⁴ Там само. Спр. 108. Арк. 442 – 443 зв.

⁵ Там само. Спр. 109. Арк. 73 – 75; Спр. 110. Арк. 133 – 133 зв. У серпні 1619 р. орендарем Володимирця, окрім Маєра, згадується ще Шмойло Зелманович. – Спр. 114. Арк. 217 зв.

⁶ Там само. Спр. 119. Арк. 80 зв. – 81 зв.

⁷ Там само. Спр. 130. Арк. 952 – 952 зв., Спр. 131. Арк. 1047 – 1050 зв.; Спр. 139. Арк. 934 зв.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

Володимирець¹. 7 грудня до Луцького ґроду з'явився слуга Яна Казимира Паца Миколай Жданович зі скаргою, що 22 листопада слуги Р. Лещинського і Маєра Давидовича напали на с. Маюничі і там “буды и печи на палене попелов и поташовъ в пуци поробивши, дерева розного великую личбу поспущалъ и, з бартями в пен вырубати розказавши, попелы з них, поташе, смалцугу палит”. Збитки оцінили у 20 000 золотих². Того ж дня Миколай Жданович зі своїм приятелем Хавертою Ганчевським подали скаргу на Р. Лещинського і Маєра Давидовича за те, що їхні слуги їх побили, пограбували і кинули до в'язниці³. Возний Ян Беглевський 21 березня 1625 р. звітував, що 2 лютого того ж року відніс до Колок п'ять позовів⁴. Суд розглядав цю справу 25 березня 1625 р. Уповноважені від Р. Лещинського (Теодор Сосновський) і Маєра Давидовича (Ян Прегалинський) доводили, що справа мала б розглядатися у земському суді, натомість М. Жданович, покликаючись на сеймову конституцію 1578 р., доводив, що грабіж є компетенцією ґродського суду⁵. У підсумку, уповноваженим оскарженої сторони вдалося перенести розгляд справи до Люблінського трибуналу⁶. Того ж дня Ян Казимир Пац, оскаржуючи позбавлення його Володимирецької волості, оцінив збитки від наїзду на цю свою маєтність у 70 тис. золотих. Натомість уповноважений Маєра Давидовича заявив, що після поділу батьківських маєтків Ян Казимир Пац отримав Чорторийськ, а його брат Олександр – Володимирець із селами, тобто Маєр відбирав своє, орендоване в Олександра ще 1623 р. Тут же з'ясувалося, що Маєр поступився орендою своєму панові Р. Лещинському, з яким тягаться Я.–К. Пацу було набагато важче. А далі уповноважений Маєра згадав про міщанський статус свого клієнта і заявив, що його покликано до неналежного суду, оскільки міщанин перебуває під захистом маґдебурзького права⁷. У підсумку, справу передали до Люблінського трибуналу. Ще раз до неї повернулися у травні 1627 р. і також безрезультатно⁸.

1 березня 1616 р., відповідно до угоди Маєра з князем Стефаном Сокольським, возний Якуб Іздебський увів нашого героя у чотирирічне орендне володіння за 4000 золотих Соколом і селами Старий Сокіл, Смердин, Духче, Навоз⁹. Уже 9 березня князь скаржився на Маєра про невіддачу двох чистих

¹ ЦДІАУК. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 140. Арк. 786 зв. – 787.

² Там само. Арк. 832 – 833.

³ Там само. Арк. 833 – 834 зв.

⁴ Там само. Спр. 141. Арк. 302 – 303.

⁵ Це дійсно було так. Див.: Volumina Constitutionum. T. II. Vol. 1. Warszawa, 2005. S. 411.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 144. Арк. 123 – 125, 154 – 155.

⁷ Там само. Арк. 146 зв. – 147.

⁸ Там само. Спр. 153. Арк. 834 зв.

⁹ Там само. Спр. 103. Арк. 262 – 263; Спр. 106. Арк. 701 зв. 1629 р. у Соколі було 242 будинки. – Там само. Спр. 170. Арк. 458 зв.

2.3. Фактори розвитку міських поселень

мембран (бланків засвідчених підписами і печатками), які той отримав “взглядом аренды места Соколя”¹. Про поведінку єврея у місті свідчать дві скарги. Першу у листопаді 1616 р. подав шляхтич Андрій Чарнацький, і стосувалася вона збройного нападу Маєра зі слугами на його двір у Духчі та пограбування². Друга була подана у квітні 1617 р. міським священиком церкви Вознесіння Господнього Семеном Вижевським, який від імені “приятеля свого” отця Нестора, настоятеля сокільської церкви Іоана Златоуста, скаржився на Маєра і його урядників Шаю та Шмойла Абрамовича, “жидов з места Колковъ”, про спробу захопити ґрунт, що належав церкві, і побиття священика. Отець Нестор, наголошуючи, що оренда не стосується церкви, свідчив: “Тот то жид Маер з Шмойлом, арендар соколский, не маючи жадного права въ арденде ани в посесыи своей церкви светое хрестиянское, перед двором в Соколю стоячое, року теперешнего тисеча шестсот семнадцетого мца марца четвертогонадцат дня, кгда тот свещеникъ Ивановский Златоустский диру роботником своим коло церкви заправить албо огородит указывал и росказовал, теды помененый Маер Давидовичъ [...] пришедши на цвинтар церкви светого Иона в Соколю, заставши оного свесченика отца Нестория и мовил до свещеника: “Для чого бы городил около того цвинътара, кгда ж я маю волю на томъ цвинтару около тое церкви орати и просо посеяти и пожиток мети себе”. Свесченик то поведил на слова Маєровы: ““Иж того не дождешъ, кгда ж на то жадное моци не маешъ и мети не будешъ”. Теды заразом жид Маер при себе казал урядникови своему Шаи жиду за лобъ порвати и иным помочъником своим, которых при себе на тот час мел, бит, мордоват [...] и окрутне на цвинтару при церкви светой попа змордовал, ранъ въ голове, на руце, на плечах, на хрибте немало позадавал, от которого збитя и зраненя и окрутного мордованя не ведаю, если буде живъ”³.

Зі свого боку у червні 1617 р. Маєр скаржився на князя С. Сокольского, який мешкав у дворі міста, що той “сеножати косить, пива на жидовъ и месчанъ тамошнихъ соколских для шинкованя накидает и оных судить и рядит ими. Рыбаков двох, резниковъ двох с посесыи [...] однявъши, пну Кголынскому, войтови тамошнему, отдал, пива оному дават месчаномъ на вышинкъ и во млынах без черъгы, солоды молот позволил”⁴. У липні 1618 р. відбувся цікавий обмін – Маєр Давидович поступився орендою міста волинському підстолю Криштофу Єловицькому, а наступного дня у нього ж узяв в оренду найрибут-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 103. Арк. 165 зв.

² Там само. Спр. 60. Арк. 96 зв. – 97 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 106. Арк. 542 зв. – 543.

⁴ Там само. Арк. 701 – 702.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

ковіші її частини: горілчану оренду, гребельне мито, корчми, чинші¹. Ще раз, 1634 р., Маєр Давидович орендуватиме на чотири роки Сокіл із селами Корсин, Літогоща і Підлісся – тепер в Олександрії Марківни Сокольської, дружини луцького земського судді Криштофа Шимковича Шклинського, але у липні 1636 р. за обопільною згодою оренда була припинена².

21 квітня 1620 р. возний Томаш Мицевський увів на чотири роки Маєра Давидовича в орендовані ним у князя Адама Сангушка Горохів і села Старий Горохів, Озерці, Марковичі та Рачин. В угоді застерігалось, що до оренди не входив замок. Усе це з “дворами, фолварками, зе збожжями вшелякими, з бояры, людми тяглыми, огородниками и подсосудками, з их платы, чинъшами, подводами и всякими повинъностями, з кгрунъты пашными и сеножатными, з ставами, млынами и их вымерками и их спустами и зъ ловенъем рыбъ вшеляких, з гаями, дубровами, лесеми, запустами и зо всіми пожитками малыми и великими”³. В одному з документів за листопад того ж року згадується горохівський урядник Маєра Маїк⁴.

Напевно з 1621 р. Маєр Давидович тримав в оренді Четвертню зі селами Любеч і Лище; з неї його також “вибив” Іван Кукольський⁵. Через десять років він знову орендуватиме згадане містечко з тими ж селами у князя Григорія Четвертинського. У трирічне володіння цими маєтками його ввів у вересні 1631 р. возний Іван Городиський⁶. Але князь засвідчив, що Маєр того року не вступив в оренду. Вона розпочалася лише з 1632 р. та мала тривати чотири роки⁷. Натомість у червні 1634 р. на прохання князя Г. Четвертинського і за згодою Маєра оренда була припинена, а князь компенсував Маєрові не використані два роки⁸.

1620 р. за 12 000 золотих Маєр Давидович орендував у смоленського каштеляна князя Миколая Лева Соломирецького та його дружини Раїни Гаврилівни Гойської маєтки у Пінському повіті – м. Висоцьк і с. Ворони на чотири роки, село Теребежово – на три. Однак після трьох років він за домовленістю з власниками повернув їм усі маєтки та отримав компенсацію стосовно Висоцька і Вороного за скорочення оренди на рік. Маєр “облятував” (вписав до

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 109. Арк. 90 зв. – 93; Спр. 110. Арк. 388.

² Там само. – Спр. 198. Арк. 871 зв. – 872.

³ Там само. Спр. 119. Арк. 82. 1629 р. у Горохові було 152 будинки. – Там само. Спр. 170. Арк. 50 зв.

⁴ Там само. Спр. 123. Арк. 738.

⁵ Там само. Спр. 120. Арк. 290 зв. 1620 р. Четвертню орендував у князя Г. Четвертинського Жигимонт Каленикович, який поступився орендою Маєру Давидовичу (Там само. Спр. 119. Арк. 483). 1629 р. у Четвертні було 354 будинки (Там само. Спр. 170. Арк. 731).

⁶ Там само. Спр. 179. Арк. 417 зв. – 418.

⁷ Там само. Спр. 183. Арк. 557 – 557 зв.

⁸ Там само. Спр. 192. Арк. 373 – 373 зв.

2.3. Фактори розвитку міських поселень

книг) у Луцькому гроді квіт, в якому повідомляв про повернення подружжю маєтків, а також орендного листа та інвентаря маєтку¹.

У листопаді 1624 р. Маєр Давидович, на той час тримаючи в оренді четверту частину Берестечка, віддав її на чотири роки за 16 000 золотих у суборенду белзькому підвоєводі Янові Яскманському і його дружині Ельжбеті².

1 квітня 1634 р. Маєр Давидович разом з братом Лейзором уклав угоду з луцьким старостою Гієронімом Харленським та його дружиною Катериною на оренду містечка Новий Острів (інша назва – Вишеньки) з присілками Суск, Смердин, Носачевичі, Скорч, Біскупичі і Липа терміном на шість років за 15 000 золотих. В угоді застерігалася можливість компенсації братам утрат від татарських нападів, пошесті, природних пожеж, граду. Також зазначалося, що у разі порушення умов оренди штрафні санкції мали становити 15 000 золотих, до яких долучалася і виплати за шкоди, що зазвичай дорівнювали сумі штрафу³. Того ж дня возний Ян Пухальський звітував, що був при укладенні контракту і того ж дня увів братів у посесію тих маєтностей⁴. Утім луцький староста невдовзі позбавив братів оренди, на що вони скаржилися у червні того ж року, посилаючись на зазначені санкції⁵. Джерела мовчать про те, чим закінчилася ця справа, але відомо, що у наступні роки обидві сторони активно співпрацювали, тож є всі підстави говорити про певне мирне розв'язання проблеми.

Якщо згадані орендні операції проводив не найбільш знаний волинський міщанин-єврей з Колок, то що вже говорити про багатих міщан-євреїв з Луцька, Володимира, Острога чи Дубна. Орендарі, які отримали в оренду поселення, намагалися за визначений їм час максимально скористатися з цього, а тому частими були надужиття щодо міщан.

У різний час в оренді у євреїв були: Андріїв⁶, Берестечко⁷, Білів⁸, Білогородка⁹, Варковичі¹⁰, Вишеньки (Новий острів)¹¹, Володимирець¹²,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 137. Арк. 737 зв. – 738; Спр. 139. Арк. 891 зв.

² Там само. Спр. 139. Арк. 1048 – 1050.

³ Там само. Спр. 191. Арк. 356 – 359 зв. 1629 р. у Новому Острові було 154 будинки. – Там само. Спр. 170. Арк. 299 зв.

⁴ Там само. Спр. 192. Арк. 6 – 6 зв.

⁵ Там само. Спр. 193. Арк. 346 – 347.

⁶ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 199 зв. – 200 (1597 р.); Спр. 62. Арк. 195 зв. – 196 зв. (1619 р.).

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 140. Арк. 261 – 262 зв. (1624 р.).

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 797 (1584 р.); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 52 зв. (1598 р.).

⁹ Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 385 зв. – 387 (1631 р.).

¹⁰ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 95 – 96, 453 зв. (1613 р.).

¹¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 191. Арк. 6 – 6 зв., 356 – 359 зв. (1634 р.); Спр. 193. Арк. 346 – 347 (1634 р.).

¹² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 97. Арк. 107 зв. – 108, 227 зв. – 228, 286 зв. (1614 р.); Спр. 103. Арк. 61 – 64 (1613 р.); Спр. 106. Арк. 159 зв. (1617 р.); Спр. 109. Арк. 73 – 75 (1618 р.); Спр. 110. Арк. 133 – 133 зв. (1618 р.); Спр. 114. Арк. 50 зв., 217 зв. – 218 (1619 р.); Спр. 116. Арк. 365 – 366 (1620 р.); Спр. 119. Арк. 80 зв. – 81 зв. (1620 р.); Спр. 130. Арк. 952 – 952 зв. і Спр. 131. Арк. 1047 – 1050 зв. (1622 р.); Спр. 139. Арк. 924 зв. (1624 р.).

2.3. Фактори розвитку міських поселень

Близькою до оренди була застава міст, хоча сама особа орендаря розумілася дещо інакше. Як зазначено в одному з документів, “жадная аренда не ест застава, ани посесыя, одно каждый арандар, яко врандик мает быти разумян и почитан”¹. У заставу міста віддавали за певну суму і на певний строк, і якщо вчасно сума не була повернена, то місто зазвичай ще на такий самий час залишалося в руках того, хто позичав гроші². Застава, як і оренда, перешкоджала нормальному розвитку міст. Як писав Самовидець, “сами державци на Україні не мешкали, тилко уряд держали, и так о кривдах людей посполитих мало знали, албо любо и знали, толко засліплени булучи подарками от старост и жидов арандарей же того не могли узнати, же їх салом по їх же шкури и мажут”³.

Згідно з джерелами, в різний час у заставу віддавали: Андріїв (Новий Олексинець)⁴, Берестечко⁵, Берестко⁶, Білів⁷, Білогородка⁸, Верба⁹, Верхів¹⁰, Вишнівець¹¹, Войсеч¹², Володимирець¹³, Волочища¹⁴, Голятин¹⁵, Горохів¹⁶, Жорнів¹⁷,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 550 зв. (1569 р.).

² Там само. Спр. 14. Арк. 55 зв. – 56 (Мельниця, 1573 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 112 (Кошер, 1621 р.); Спр. 64, арк. 50 зв. – 51 (Порицьк, 1630 р.).

³ Літопис Самовидця / Вид. підгот. Я. І. Дзира. К., 1971. С. 46.

⁴ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 62, 188 (1602 р.); ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 114. Арк. 497 зв. – 498 (1619 р.); Спр. 238. Арк. 1114 – 1119 зв. (1644 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 8 (1617 р.).

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 383 зв. (1593 р.); Спр. 48. Арк. 11 – 11 зв. (1594 р.); Спр. 140. Арк. 261 – 262 зв. (1624 р.); Спр. 199. Арк. 161 – 163 зв. (1627 р.); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 102 зв. – 110 (1595 р.); ANK. AS. Teki rzymskie. Sygn. XXXVIII / 32. K. 169 – 174 (1627 р.).

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 11. (1595 р.); Спр. 53. Арк. 75 – 78 (1598 р.).

⁷ Там само. Спр. 21. Арк. 460. (1580 р.); Спр. 33. Арк. 249 (1589 р.); Спр. 66. Арк. 100 (1601 р.); Спр. 83. Арк. 112 зв. (1609 р.); Ф. 26. Спр. 5. Арк. 500 зв. – 503 зв. (1585 р.); Спр. 7. Арк. 111 – 115 зв. (1589 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 197 (1582 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 124. Арк. 253 – 256 зв. (1601 р.).

⁸ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 96 – 96 зв. (1619 р.); ANK. AS. Teki rzymskie. Sygn. XLI / 6. K. 19 (1630 р.); Sygn. XXVII/18. K. 1 – 2 (1607 р.).

⁹ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 70 (1602 р.); ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 335 (1579 р.).

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 5 зв. – 6 (1595 р.).

¹¹ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 82 – 85 (1599 р.).

¹² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 17 (1578 р.).

¹³ Там само. Спр. 43. Арк. 325 (1593 р.); Спр. 53. Арк. 289 зв. – 290 (1598 р.); Спр. 54. Арк. 64 – 68 (1598 р.); Спр. 55. Арк. 486 зв. (1599 р.); Спр. 148. Арк. 115 – 116 (1626 р.); ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 58 (1602 р.).

¹⁴ ЦДІАК України. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 402 зв. (1593 р.).

¹⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 153. Арк. 78 зв. (1627 р.); ANK. AS. Sygn. 56. K. 24 – 25 (1626 р.); Sygn. 94. K. 53 (1626 р.).

¹⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 104. Арк. 927 зв. (1616 р.); Спр. 212. Арк. 148 (1638 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 548 зв. (1614 р.).

¹⁷ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 77. Арк. 309 зв. (1642 р.).

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

Жуків¹, Дорогобуж², Дорогостай³, Дубно⁴, Звягель⁵, Камінь⁶, Киликіїв⁷, Киселин⁸, Клевань⁹, Коблин¹⁰, Ковель¹¹, Козин¹², Козлин¹³, Колодно¹⁴, Корець¹⁵, Кошер¹⁶, Кунів¹⁷, Литовиж¹⁸, Локачі¹⁹, Ляхівці²⁰, Ляшки²¹, Милятин²², Мильськ²³, Межирич²⁴,

¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 341 – 346 зв. (1587 р.); Спр. 50. Арк. 464 зв. – 465 зв. (1573 р.); Спр. 222. Арк. 694 зв. – 695 зв. (1640 р.).

² Там само. Спр. 21. Арк. 687 (1580 р.); Спр. 45. Арк. 533 зв. (1594 р.); Спр. 53. Арк. 303 зв – 305 (1598 р.); Спр. 111. Арк. 141 зв. (1619 р.); Спр. 145. Арк. 271 (1625 р.); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 148 зв. – 154 (1619 р.); ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 46 (1602 р.); ANK. AS. Sygn. 905. K. 27 (1588 р.); ANK. AS. Teki rzymski. Sygn. XVII a/32. K. 215 – 217 (1588 р.).

³ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 202. Л. 56 – 58 об. (1600 р.).

⁴ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 62 – 62 зв. (1592 р.).

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 25, арк. 62 зв. (1592 р.).

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 241 зв. – 245 зв. (1593 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 571 – 571 зв. (1613 р.).

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 250 – 250 зв. (1598 р.); Спр. 145. Арк. 99. (1625 р.); ANK. AS. Teki rzymskie. Sygn. XXXVII / 17. K. 95 – 97 (1625 р.).

⁸ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 5 зв. – 7 (1613 р.).

⁹ Там само. Спр. 135. Арк. 602 зв. – 603 зв. (1623 р.).

¹⁰ Там само. Спр. 56. Арк. 517 – 517 зв. (1573 р.); Спр. 58. Арк. 14 зв. (1600 р.); ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 62, 70 (1602 р.).

¹¹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 37. Л. 502 – 503 об. (1560 р.); Оpubл.: LM. Knyga Nr. 37 (1552 – 1561). Vilnius, 2011. S. 412.

¹² ЦДІАК України. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 488 – 488 зв. (1595 р.).

¹³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 304 (1598 р.); Спр. 111. Арк. 141 зв. (1619 р.); Спр. 145. Арк. 271 (1625 р.); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 148 зв. – 154 (1619 р.); ANK. AS. Teki rzymskie. Sygn. XVII a/32. K. 1 – 2, 215 – 217 (1588 р.).

¹⁴ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 20. Л. 313 – 314 (1539 р.).

¹⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 251 зв. – 252 (1598 р.).

¹⁶ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 701 – 702 (1589 р.); Спр. 53. Арк. 112 (1621 р.); Спр. 58. Арк. 342 – 342 зв. (1624 р.); Спр. 60. Арк. 1051 – 1051 зв. (1626 р.).

¹⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 207 зв. (1619 р.).

¹⁸ Там само. Спр. 21. Арк. 137 зв. (1580 р.); Спр. 50. Арк. 47 зв. – 48 (1597 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 68 (1600 р.); Спр. 38. Арк. 528 – 529 зв. (1608 р.); Спр. 40. Арк. 175 (1608 р.).

¹⁹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 396 (1605 р.); Спр. 69. Арк. 840 зв. – 841 (1634 р.); ANK. AS. Sygn. 56. K. 50 (1638 р.); AS. Teki arabskie. Sygn. 252/21. K. 2 (1639 р.).

²⁰ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 80. Арк. 178 зв. – 179 (1629 р.).

²¹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 2 (1616 р.); Спр. 50. Арк. 319 зв. (1618 р.); Спр. 81. Арк. 35 – 36 (1645 р.).

²² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 137 зв. (1580 р.).

²³ Там само. Спр. 141. Арк. 34 (1625 р.); Спр. 18. Арк. 234 (1578 р.); ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 171. (1606 р.).

²⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 151. Арк. 102 зв. (1626 р.); Спр. 227. Арк. 189 – 190 зв. (1641 р.).

2.3. Фактори розвитку міських поселень

Мельниця¹, Мосор², Несухойжі³, Острог⁴, Острожець⁵, Перемиль⁶, Радивилів⁷, Рилавиця⁸, Романів (Колки)⁹, Рохманів¹⁰, Рівне¹¹, Рожище¹², Серкизів¹³, Смолдирів¹⁴, Сокіл¹⁵, Стобихва¹⁶, Стрийівка¹⁷, Сураж¹⁸, Теслугів¹⁹, Торговиця²⁰, Торчин²¹, Турійськ²², Тучин-Новий²³, Четвертня²⁴, Чорторійськ²⁵, Чорторійськ-Старий²⁶, Ярунь²⁷.

¹ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 62, 92 (1602 – 1603 рр.); ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 55 зв. – 56 зв. (1573 р.).

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 153. Арк. 77 (1627 р.).

³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 475 – 480 (1624 р.); Спр. 59. Арк. 475 – 480 (1625 р.); Спр. 66. Арк. 814 (1631 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 160. Арк. 1077 зв. (1628 р.).

⁴ ANK. AS. Teki rzymskie. Sygn. XXXVI / 73. K. 427 (1624 р.).

⁵ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 62, 327 (1602, 1607 рр.).

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 81 – 83 зв. (1566 р.); Спр. 11. Арк. 300 зв. – 302 (1569 р.); Спр. 108. Арк. 616 зв. – 617 (1617 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 198 (1570 р.); Спр. 73. Арк. 117 – 117 зв. (1605 р.); ANK. AS. Teki rzymskie. Sygn. XXXVII / 34. K. 215 – 218 (1625 р.).

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 112. Арк. 816 (1620 р.).

⁸ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 1218 зв. – 1219 зв. (1637 р.); Спр. 73. Арк. 1183 зв. – 1184, 1185 зв. – 1186, 1668 зв. – 1669, (1638 р.); Спр. 79. Арк. 1363 зв. – 1364 зв. (1644 р.).

⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 123. Арк. 359 (1621 р.).

¹⁰ Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 309 – 310 (1616 р.).

¹¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 1382 – 1382 зв. (1585 р.); Спр. 36. Арк. 7 – 11 (1585 р.); Спр. 178. Арк. 140 зв. (1631 р.); ANK. AS. Sygn. 905. K. 26 (1586 р.); ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 44. III. 5. Арк. 111 зв. (1629 р.).

¹² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 288 зв. (1624 р.).

¹³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 54. Арк. 442 – 443 зв. (1597 р.); Спр. 57. Арк. 289 зв. – 290 зв. (1624 р.).

¹⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 84. Арк. 601 зв. (1609 р.).

¹⁵ Там само. Спр. 53. Арк. 251 зв. – 252 (1598 р.); Спр. 141. Арк. 181 зв. – 182 (1625 р.).

¹⁶ Там само. Спр. 146. Арк. 29 – 33 (1625 р.); Спр. 191. Арк. 693 зв. (1635 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 69. Арк. 130 – 131 зв., 170 (1633 р.).

¹⁷ Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 170 зв. (1592 р.).

¹⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 116. Арк. 210 зв. (1620 р.).

¹⁹ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 266 – 274 (1609 р.).

²⁰ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 54. Арк. 588 (1598 р.); Спр. 66. Арк. 77 (1602 р.); Спр. 118. Арк. 336 зв. (1624 р.); Спр. 151. Арк. 599 зв. – 600 (1626 р.); Спр. 177. Арк. 484 зв. (1626 р.); ANK. AS. Teki rzymskie. Sygn. XXXVII / 46. K. 349 – 351 (1626 р.); Sygn. XXXVII / 66. K. 429 – 430 (1628 р.).

²¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 599 зв. (1618 р.).

²² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 808 – 808 зв., 837 зв. – 838 (1632 р.); Спр. 72. Арк. 302 зв. (1637 р.).

²³ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 61 – 62 (1602 р.).

²⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 112. Арк. 748 зв. (1620 р.); Спр. 119. Арк. 159 (1620 р.).

²⁵ Там само. Спр. 140. Арк. 233 – 233 зв. (1598 р.); Спр. 148. Арк. 115 – 116 (1626 р.).

²⁶ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 156 – 156 зв. (1598 р.).

²⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 29. Арк. 94 зв. – 103 зв. (1583 р.); Спр. 53. Арк. 250 зв. (1598 р.); Спр. 111. Арк. 169 зв. (1619 р.); Спр. 134. Арк. 194 – 195 (1623 р.); Спр. 227. Арк. 182 – 183 зв. (1641 р.); Спр. 232. Арк. 256 зв. – 257 зв. (1642 р.).

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

Потрапляли міста в заставу і до євреїв. Зокрема, княгиня Анна Ходкевичівна Корецька 1617 р. за 2 000 золотих заставила корецькому єврею Зелманові Єнтоновичу містечко Ярунь з присілками¹, а Криштоф Римінський 1590 р. за 3750 кіп грошів литовських заставив острозьким євреям Яцкові Давидовичу і Афраїмові Докторовичу замок та містечко Верхів². Під 1587 р. є згадка, що м. Порицьк від князя Олександра Порицького мав у заставі єврей Аврам³.

Ставали міста й об'єктами купівлі-продажу. В різний час це відбулося, зокрема, з такими містами: Берестко⁴, Білів та Клевань⁵, Верхів⁶, Володимирець⁷, Горохів⁸, Дрибів⁹, Жуків¹⁰, Коблин¹¹, Лабунь¹², Ланівці¹³, Литовиж¹⁴, Локачі¹⁵,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 125. Арк. 709 – 711, 713 зв. – 715 зв.

² Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 596 – 599 зв.

³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 468 зв.

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 137. Арк. 93 – 93 зв. (1624 р.); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 15 – 18 (1624 р., продано місто і шість сіл за 66 тис. золотих).

⁵ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 17 – 18 зв. (1596 р., продані з кількома селами та Переспонницьким монастирем за 29 228 кіп грошів литовських).

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 246 (1589 р.); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 250 – 254 (1589 р.); РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 199. Л. 91 об. – 94 об. (1590 р., проданий за 30 тис. золотих).

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 642 зв. – 643 зв. (1603 р.); Спр. 140. Арк. 24 зв. – 25 (1624 р.); Спр. 219. Арк. 634 – 638 зв. (1639 р., проданий із замком і 12 селами за 200 тис. золотих); Архив ЮЗР. Ч. VI. Т. 1. С. 428 – 161 (1622 р., проданий за 400 тис. золотих).

⁸ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 241. Арк. 493 – 494 зв. (1645 р., проданий з шістьма селами за 80 тис. золотих).

⁹ Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 2 – 2 зв.; Спр. 24. Арк. 548 зв. – 551 (1615 р., проданий з двома селами за 10 тис. кіп грошів литовських).

¹⁰ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 5 – 6 зв. (1595 р., проданий з сімома селами за 50 тис. золотих); Biblioteka Muzeum Narodowego im. Czartoryskich w Krakowie. Oddział rękopisów. Sygn. 1024. K. 15 (1595 р.); ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 168. Арк. 317 – 320 (1629 р., проданий із замком та трьома селами за 100 тис. золотих).

¹¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 142 зв. – 145 зв. (1572 р., проданий з замком і двома селами за 5 тис. кіп грошів литовських); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 65 зв. (1575 р., проданий за 9 тис. кіп грошів литовських).

¹² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 65. Арк. 507 – 511 (1603 р., проданий із замком і дев'ятьма селами за 130 тис. золотих).

¹³ Там само. Спр. 233. Арк. 60 – 62 зв. (1643 р., проданий із замком і трьома селами за 20 тис. золотих).

¹⁴ Там само. Ф. 27. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 396 – 398 зв. (1598 р., проданий із замком і двома селами за 35 тис. золотих); Biblioteka Muzeum Narodowego im. Czartoryskich w Krakowie. Oddział rękopisów. Sygn. 1035. K. 104 (1598 р., проданий за 35 тис. золотих); ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 76 – 78 (1608 р., проданий з замком і присілками за 60 тис. золотих).

¹⁵ ЦДІАК України. Ф. 27. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 205 – 207 зв. (1616 р., проданий із замком і шістьма селами за 130 тис. золотих). Є, правда, згадка, що Рафал Лещинський 30 жовтня 1615 р. подарував Локачі зі селами князю Олександрові Пронському. – Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 515 – 516.

2.3. Фактори розвитку міських поселень

Мельниця¹, Милятин і Чернехів², Мосор³, Муравиця⁴, Несухойжі та Стобихва⁵, Острожець⁶, Радивилів⁷, Рохманів⁸, Судилків⁹, Четвертня¹⁰, Чорторийськ-Новий і Старий¹¹, Шумськ¹².

Нормальному розвитку міської торгівлі не сприяла велика кількість місцевих мір, що були на Волині. Вдалося встановити функціонування таких мір: володимирська¹³, горохівська¹⁴, дубенська¹⁵, заславська¹⁶, звягельська¹⁷, ковельська¹⁸, локацька¹⁹, луцька²⁰, олицька²¹, острозька²², полонська²³, рівненська²⁴, смолдирівська²⁵, суразька²⁶, торчинська²⁷, тучинська²⁸.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 388–389 (1602 р., проданий із замком і десятьма селами – сума не вказана); ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 184, 296 (1606 р.).

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 103 зв. (1581 р., продані за 10 тис. кіп грошів литовських).

³ Там само. Спр. 23. Арк. 324 зв. – 346 (1580 р., проданий за 4 тис. кіп грошів литовських).

⁴ Там само. Спр. 77. Арк. 915 – 919 (1603 р.); ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 259 (1603 р., проданий за 20 тис. золотих).

⁵ ЦДІАК України. Ф. 27. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 109 – 113 (1634 р., продані за 145 тис. золотих із замками, 19 селами і Мельницьким монастирем).

⁶ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 184, 296 (1606 р., проданий за 12 тис. кіп грошів литовських); ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 389 – 390 (1602 р.); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 1289 – 1295 зв. (1606 р.).

⁷ ЦДІАК України. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 129 – 132 (1631 р., із замком і трьома селами).

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 346 зв. – 350 (1587 р., проданий із замком і двома селами за 10 тис. золотих).

⁹ Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 40 зв. (1630 р., проданий за 60 тис. золотих із замком і чотирма селами).

¹⁰ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 223 зв. – 229 зв. (1617 р., проданий за 80 тис. золотих з замком і 11 селами).

¹¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 65. Арк. 79 – 82 зв. (1602 р., проданий з замком і шістьма селами за 30 тис. золотих); Спр. 67. Арк. 642 зв. – 643 зв. (згадка про продаж); Ф. 26. Спр. 14. Арк. 713 – 718 (1602 р.); ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 58 – 59, 148 – 149 (1602 р., проданий за 30 тис. золотих).

¹² ЦДІАК України. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 232 – 233 (1585 р.).

¹³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 40 (1566 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 415 (1595 р.).

¹⁴ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 48 (1602 р.).

¹⁵ VZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 122 v. (1620 р.).

¹⁶ ANK. AS. Sygn. 47. K. 5 (1599 р.).

¹⁷ VZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 348 v. (1620 р.).

¹⁸ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 69 (1602 р.); AS. 1907. T. 1. S. 8 (1555 р.).

¹⁹ ЦДІАК України. Ф. 27. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 442 (1598 р.).

²⁰ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 215 (1606 р.); VZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 89 v. (1620 р.).

²¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 173. Арк. 1262 (1630 р.); VZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 95. (1620 р.).

²² VZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 229 v., 239 v., 247 v., 285 v. (1620 р.).

²³ Ibid. K. 419. (1620 р.).

²⁴ Ibid. K. 154 v. (1620 р.).

²⁵ Ibid. K. 310 v., 345 (1620 р.).

²⁶ Ibid. K. 233 (1620 р.).

²⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 458. Арк. 120 (1571 р.); ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 70. II. 3. Арк. 54 (1602 р.).

²⁸ VZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 188 (1620 р.).

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

У королівських містах негативну роль відігравали зловживання міської адміністрації та особливо старост, які постійно втручалися у міські справи¹.

На життєдіяльності міських громад на магдебурзькому праві королівських міст позначалася наявність у них юридик – певних обшарів у місті, що належали приватним чи духовним особам і населення яких було звільнено з-під міської влади².

Зважаючи на те, що переважна більшість будинків була дерев'яною, міста зазнавали значних втрат від пожеж (щоправда, після пожеж їх звільняли на певну кількість років від сплати податків, і вони ставали своєрідною “вільною економічною зоною”, що сприяло притоку до міст нових мешканців). Горіли окремі будинки, вигорали вулиці або квартали, але, бувало, що спопелялися й цілі міста. Траплялося, що місто горіло раз у кільканадцять років, а інколи й кілька разів на рік.

Внаслідок пожежі в Острозі 1634 р. було знищено 20 будинків³. 1630 р. в Несухойжах згоріли дві вулиці та передмістя⁴. Відчутно знищений пожежею був 1635 р. й Острог – вогонь спопелив 235 будинків⁵. Двічі 1624 р. горів Ковель, і тому король звільнив його на чотири роки від сплати податків⁶. Також двічі 1629 р. вогонь нищив Олику, а наступного року місто знову зазнало пожежі⁷. 1591 р. погоріли Берестко, Збараж, Базар, Степань⁸, 1634 р. – Рівне, Тайкури, Сокіл, Острог, а наступного року – Дорогобуж, Маначин, Мильськ, Острог, Клевань⁹.

¹ Антонович В. Українські міста // Розвідки про міста... С. 358; Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 5. С. 257 – 260; Довнар-Запольский М. В. Украинские староства в первой половине XVI в. К., 1908. С. 39; Юргинис Ю. М. Судьба магдебургского права в литовских городах. С. 145 – 146; Михайлина П. В. Произвол старост в городах Украины... С. 52 – 55; Wyrobisz A. Zatargi mieszczan ze starostami soleckimi w XVI, XVII i XVIII w. // Studia Historyczne. 1969. Т. XII. № 3. С. 365; *Ejusd. Polityka Firlejów wobec miast...* S. 578. Ковельські старости неодноразово отримували королівські листи з наказом не утискувати міщан. Див.: ЦДІАК України. Ф. 35. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 9, 23 зв. – 24 (1556, 1611 рр.).

² Mazurkiewicz J. Jurudyki lubelskie. Wrocław, 1956. S. 56; Карпачев А. М. Феодальные юридики в королевских городах Белоруссии XVII – XVIII веков (К вопросу о формах землевладения в городах Речи Посполитой) // Советское славяноведение. 1968. № 6. С. 28.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 195. Арк. 668.

⁴ Там само. Спр. 173. Арк. 1592.

⁵ Там само. Спр. 195. Арк. 678 зв.

⁶ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 61. Арк. 173. Згідно з постановою Варшавського звичайного сейму від 14 березня 1635 р. погорілі міста звільнялися від податків саме на чотири роки (Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 196. Арк. 409 зв.).

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 172. Арк. 220 – 220 зв.

⁸ Там само. Спр. 39. Арк. 258 – 260, 269 зв., 272.

⁹ Там само. Спр. 195. Арк. 332 зв., 628, 639, 641, 678 зв., 731; Спр. 196. Арк. 606 зв.

2.3. Фактори розвитку міських поселень

Збереглися відомості про пожежі ще у таких містах: Андріїв (Новий Олексинець)¹, Базалія², Баранівка³, Бережниця⁴, Берездів⁵, Березьк⁶, Берестечко⁷, Буремель⁸, Варковичі⁹, Вишгородок¹⁰, Вишеньки (Новий Острів)¹¹, Вишнівець-Новий¹², Володимир¹³, Володимирець¹⁴, Глухи (Новомалин)¹⁵, Городниця¹⁶, Горохів¹⁷, Гоща¹⁸, Гулевичі¹⁹, Дорогостаї²⁰, Дорогобуж²¹, Жорнів²², Застав'я (Новий

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 178 (1635 р., згорів 191 будинкок).

² AGAD. ASK. Dział I. Sygn. 31. K. 146 (1579 р.); ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 538 зв. (1599 р., вигоріло все місто).

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 214. Арк. 260 зв. (1638 р., згоріло 25 будинків).

⁴ Там само. Спр. 193. Арк. 186 (1634 р., згоріло 13 будинків).

⁵ Там само. Спр. 137. Арк. 515 зв. (1624 р., згоріло 90 будинків).

⁶ Там само. Спр. 222. Арк. 904 (1639 р., згоріло 16 будинків).

⁷ Там само. Спр. 214. Арк. 58 зв. (1638 р., згоріло 143 будинки); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 1359 зв., 1659 зв. (1638 р., дві пожежі, під час яких згоріло 38 будинків).

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 103. Арк. 488 (1616 р. згоріло кілька десятків будинків).

⁹ Там само. Спр. 34. Арк. 932 (1585 р.).

¹⁰ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 128 – 128 зв. (1626 р.).

¹¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 229. Арк. 802 зв. (1640 р., згоріло 11 будинків).

¹² Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 106 – 108 зв. (1596 р., згоріло 6 будинків).

¹³ LM. Knyga. Vilnius, 2011. Nr. 37 (1552 – 1561). S. 474 – 474 v. (1560 р., згоріло все місто); РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 38. Л. 506 об. – 508 об. (1563 р., згадка про сильну пожежу у місті, після чого король звільнив міщан від сплати податків на десять років); ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 157 зв. (1567 р., пожежа у місті); Спр. 3. Арк. 166 зв. (1568 р., пожежа на передмісті Засмочі); Спр. 7-а. Арк. 347 зв. – 348 (1569 р.); Спр. 21. Арк. 152 (1588 р., згадується пожежа у місті); Спр. 47. Арк. 795 – 797 зв. (1616 р., згоріло 7 будинків); Спр. 66. Арк. 507 – 508, 698 зв. (місто втратило під час пожеж 1629 і 1631 рр. щонайменше 53 будинки та десятки господарських приміщень, і король у квітні 1632 р. звільнив міщан від сплати податків на чотири роки – Там само. Спр. 72. Арк. 138); Спр. 67. Арк. 158 – 160, 466 – 466 зв. (1632 р., згоріло кілька будинків); Спр. 76. Арк. 291 – 292 (1641 р., згоріло 8 будинків; про це ж див.: Спр. 78. Арк. 832 зв.); Спр. 78. Арк. 147 – 148 зв. (1643 р., згоріло 6 будинків). Арк. 945 зв. (1642 р., згоріло 11 будинків); Ф. 27. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 167 (1641 р., згоріло 8 будинків).

¹⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 246, 486 зв. (1599 р.).

¹⁵ Там само. Спр. 193. Арк. 1045 (1634 р., згадується пожежа у місті); Спр. 214. Арк. 196 (1635 р., згоріло 69 будинків).

¹⁶ Там само. Спр. 159. Арк. 868 (1644 р., згоріло 402 будинки).

¹⁷ Там само. Спр. 181. Арк. 548 зв. і про те ж: Спр. 184. Арк. 72 (1632 р., згоріло все місто).

¹⁸ Там само. Спр. 85. Арк. 494 (1633 р., згоріло 27 будинків).

¹⁹ Там само. Спр. 169. Арк. 229 (1638 р., згадка про пожежу в місті).

²⁰ Там само. Спр. 14. Арк. 33 зв. – 34 (1573 р., згорів один будинок); Спр. 34. Арк. 439 зв. (1585 р.); Спр. 148. Арк. 515 зв. (1626 р. згоріло 33 будинки); Спр. 193. Арк. 171 зв. (згоріло 3 будинки).

²¹ Там само. Спр. 195. Арк. 628 (1635 р., згоріло 2 будинки); Спр. 214. Арк. 211 (1636 р., згоріло 2 будинки); Спр. 229. Арк. 704 зв. (1641 р., згоріло 4 будинки).

²² Там само. Спр. 103. Арк. 661 (1616 р., згоріло 12 міських фільварків); Спр. 137. Арк. 478 зв. (1624 р., згоріло все місто); Спр. 148. Арк. 548 (1624 р., згадка про пожежу у місті); Спр. 201. Арк. 1018 зв. – 1020 зв. (1636 р., згоріло 42 будинки); Спр. 234. Арк. 413 зв. – 414 (1642 р., згоріло 27 будинків).

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

Острого¹, Камінь², Киселин³, Клевань⁴, Ковель⁵, Козин⁶, Козлин⁷, Корець-Новий⁸, Кошер⁹, Кременець¹⁰, Лабунь¹¹, Литовиж¹², Локачі¹³, Любар-Старий¹⁴, Луцьк¹⁵,

¹ Там само. Спр. 163. Арк. 443 зв. – 444 (1628 р., згоріло 167 будинків); Спр. 229. Арк. 601 (1642 р., згоріло 56 будинків).

² Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область. К., 1970. С. 248 (1607 р.).

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 185. Арк. 483 – 483 зв. (1633 р., згоріло все місто); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 76. Арк. 407 зв. (1641 р., згоріло 76 будинків).

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 108. Арк. 603 – 603 зв. (1617 р., згорів замок); Спр. 195. Арк. 731 (1635 р., згоріло 11 будинків).

⁵ Там само. Спр. 137. Арк. 549 зв. (1623 р., згоріло 104 будинки); Спр. 140. Арк. 38 зв. (1624 р., згадується значна пожежа у місті); Спр. 153. Арк. 730 зв. (1624 р., згоріло все місто); Спр. 158. Арк. 317 зв. (1627 р., згадка, що сильно погоріло місто); Спр. 160. Арк. 35 зв. – 37 (1627 р.); Спр. 167. Арк. 267 (1628 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 57. Арк. 295 зв. – 296 зв. і про це ж: Спр. 61. Арк. 173 (1624 р., місто двічі горіло, і король звільнив міщан від сплати податків на чотири роки); Спр. 70. Арк. 1033 зв. – 1034 (1635 р., згадка про пожежу в місті); Спр. 80. Арк. 914 (1639 р., згадується пожежа у місті).

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 181. Арк. 557 зв. (1631 р., згоріло 99 будинків); Спр. 193. Арк. 216 зв. (1633 р., згоріло 16 будинків і 8 фільварків); Спр. 222. Арк. 455 зв. – 456 (1640 р., згоріло 15 будинків); Спр. 229. Арк. 788 зв. (1642 р., згоріло 2 будинки).

⁷ Там само. Спр. 214. Арк. 211 (1638 р., згоріло 4 будинки).

⁸ Там само. Спр. 252. Арк. 752 (1646 р., згоріло 216 будинків).

⁹ Там само. Спр. 214. Арк. 271 зв. (1638 р., згоріло 45 будинків).

¹⁰ Там само. Спр. 185. Арк. 502 зв. (1633 р., свідчення про те, що згоріло кілька десятків будинків); Спр. 193. Арк. 383 зв. (1634 р., згоріло 134 будинки); Спр. 196. Арк. 606 зв. (1635 р., згорів 161 будинок); Спр. 214. Арк. 256 зв. (1638 р., згорів 21 будинок і згадано, що 1634 р. згоріло 10 будинків); ANK. Archiwum Dzikowskie Tarnowskich. Sygn. 135. K. 357 (1585 р., згадка про значну пожежу в місті); РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 198. Л. 45 – 45 об. (1585 р., пожежа у місті та привілей короля на звільнення від сплати податків на чотири роки); Ф. 22. Оп. 1. Спр. 42. Арк. 62 зв. (1633 і 1634 рр. згадка про пожежі у місті).

¹¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 214. Арк. 260 зв. (1638 р., згоріло 52 будинки).

¹² Там само. Спр. 21. Арк. 495 – 496 зв. (1588 р., свідчення, що вигоріло місто); Спр. 21. Арк. 495 – 496 зв. (1588 р., свідчення, що вигоріло місто).

¹³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 410 (1621 р., згоріла половина міста).

¹⁴ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 90 (1600 р., згоріли 160 будинків та замок).

¹⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 458. Арк. 459 зв. (1571 р., згадується пожежа у місті); Спр. 25. Арк. 106 зв. (1580 р., згадується дві пожежі у місті); Спр. 23. Арк. 196 – 195 зв. (1581 р.); Спр. 29. Арк. 7 – 8, 373 (1582 і 1583 рр. згадуються пожежі в місті та звільнення королем міщан від сплати податків на чотири роки); Спр. 30. Арк. 64 зв. (1583 р.); Спр. 106. Арк. 370 (1617 р., місто сильно погоріло, і того ж року король звільнив міщан від сплати податків на чотири роки – Спр. 108. Арк. 204 – 204 зв.); Спр. 113. Арк. 299 (1617 р., згадується пожежа у місті); Спр. 123. Арк. 411 зв. (1621 р., згоріло 58 будинків); РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 207. Л. 131 об. – 132 об. (1619 р., згадка про пожежу в місті); Д. 209. Л. 5 об. (1617 р., пожежа у місті); AGAD. Zbiór dokumentów pięrgami-powuch. Sygn. 8263 (1633 р., згадується пожежа у місті); LM. Кнуга Nr. 17 (1530 – 1536). Vilnius, 2015. S. 117 (1530 р., згадка про пожежу в місті); Русско-еврейский архив. Т. 1. С. 148 – 149 (1527 р., згоріло майже все місто і великий князь литовський звільнив міщан на десять років від сплати податків).

2.3. Фактори розвитку міських поселень

Межиріч (Корецький)¹, Мосор², Несухоїжі³, Олександрія⁴, Олика⁵, Орлеє⁶, Острог⁷, Остропіль⁸, Перемиль⁹, Полонне¹⁰, Порицьк¹¹, Птича¹², Радивилів¹³, Райгород¹⁴, Рівне¹⁵, Свинюхи¹⁶, Серкизів¹⁷,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 123. Арк. 286, 347 – 347 зв., 555 зв. (1621 р., згоріло 50 будинків); Спр. 145. Арк. 242, 254 зв. (1625 р., вигоріло майже все місто, залишилося 70 будинків. Про те ж само: Спр. 153. Арк. 405); Спр. 148. Арк. 579 зв. (1625 р., вигоріло все місто); Спр. 176. Арк. 514 (1630 р., згоріло 34 будинки); Спр. 184. Арк. 549 (1625 р., згоріло все місто); Спр. 193. Арк. 571 (1632 р., згоріло 27 будинків); Спр. 211. Арк. 911 зв. (1638 р., згоріло 44 будинки); Спр. 214. Арк. 284 зв. (1638 р., згоріло 27 будинків); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 540 (1570 р., згорів замок).

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 254. Арк. 208 зв. (1646 р., згоріло 35 будинків).

³ Там само. Спр. 173. Арк. 1592 (1630 р., згоріло 44 будинки); Спр. 179. Арк. 77 зв., 189 зв. (1630 р., місто горіло двічі: у травні згоріло 44 будинки, а у липні – 42 будинки); Спр. 193. Арк. 172 зв. (1634 р., згоріло 5 будинків); Спр. 204. Арк. 631 зв. (1636 р., згорів 91 будинок).

⁴ Там само. Спр. 88. Арк. 187 – 187 зв. (1610 р., згоріло 200 будинків і 50 міських фільварків); Спр. 214. Арк. 211. (1638 р., згоріло 6 будинків); Спр. 254. Арк. 1305 зв. – 1306 (1645 р., згоріло 33 будинки і ще 26 у жовтні 1646 р.).

⁵ Там само. Спр. 53. Арк. 192 (1598 р., згоріло 12 будинків); Спр. 75. Арк. 124 (1605 р., згоріло 95 будинків); Спр. 137. Арк. 497 зв. (1622 р., згоріло 137 будинків); Спр. 156. Арк. 443 зв. (1627 р., згадується пожежа у місті); Спр. 159. Арк. 771 (1642 р., згорів 31 будинок); Спр. 165. Арк. 72 зв. – 73 (1628 р., згоріло 6 будинків); Спр. 169. Арк. 159 – 159 зв. (1638 р., згадка про пожежу); Спр. 169. Арк. 344 – 344 зв. (1639 р., згоріло 17 будинків); Спр. 172. Арк. 220 – 220 зв. (1630 р., згадується пожежа у місті); Спр. 205. Арк. 93 зв. (1637 р., згоріло 45 будинків); Спр. 229. Арк. 625 зв. (1642 р., згоріло 227 будинків); Спр. 230. Арк. 652 зв. – 653 (1642 р., згадка про пожежу у місті); Спр. 234. Арк. 555 зв. (1642 р., згорів 31 будинок).

⁶ Там само. Спр. 193. Арк. 881 зв. (1634 р., згоріло 4 будинки); Спр. 222. Арк. 506 (1638 р., згорів 51 будинок).

⁷ Львівський літопис і Острозький літописець: Джерелознавче дослідження / Підгот. О. А. Бевзо. К., 1971. С. 130 (1604 р.); ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 165. Арк. 771 зв. (1629 р., згоріло 15 будинків); Спр. 195. Арк. 678 зв. (1635 р., згоріло 12 будинків);

⁸ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 214. Арк. 261 зв. (1637 р., згоріло 55 будинків, а 1638 р. – 7 будинків).

⁹ Там само. Спр. 151. Арк. 80 (1626 р., згадується пожежа у місті); Спр. 163. Арк. 495 – 495 зв. (1628 р., згоріло 3 будинки).

¹⁰ Там само. Спр. 214. Арк. 260 (1638 р., згорів 161 будинок).

¹¹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 133, 136 – 138 (1574 р., згадується пожежа у місті); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 184. Арк. 573 (1632 р., згоріло 6 будинків).

¹² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 222. Арк. 933 зв. (1640 р., згоріло 18 будинків).

¹³ Там само. Спр. 148. Арк. 552 зв. (1626 р., згоріло 140 будинків).

¹⁴ Там само. Спр. 214. Арк. 255 зв. – 256 (1638 р., у квітні згоріло 19 будинків, а у серпні – 16).

¹⁵ Там само. Спр. 137. Арк. 505, 522 зв. (1624 р., згоріло 118 будинків); Спр. 165. Арк. 543 зв. (1629 р., згоріло 158 будинків); Спр. 193. Арк. 551 зв., 865 – 865 зв. (1634 р. згоріло 134 будинки); Спр. 195. Арк. 332 (1634 р. згоріло 11 будинків); Спр. 204. Арк. 771 (1634 р., згоріло 130 будинків); Спр. 214. Арк. 211 (1637 р., згоріло 14 будинків); Спр. 229. Арк. 704 зв. (1641 р., згорів 51 будинок); Спр. 234. Арк. 762 (1641 р., згорів 51 будинок); Спр. 254. Арк. 118 зв. (1645 р., згоріло 77 будинків, а 1647 р. – ще два).

¹⁶ Там само. Спр. 82. Арк. 213 (1609 р., згадується пожежа у місті); Спр. 159. Арк. 734 зв. (1642 р., згоріло 12 будинків); Спр. 193. Арк. 146, 779 (1634 р., згоріло 130 будинків); Спр. 232. Арк. 640 (1642 р., згоріло 32 будинки); Спр. 234. Арк. 950 – 950 зв. (1642 р., згоріло 32 будинки); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 719 (1634 р., згоріло 20 будинків).

¹⁷ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 208 зв. (1586 р., згадується пожежа у місті, а 1588 р. згоріло кілька десятків будинків); Спр. 23. Арк. 61 (1587 р., пожежа у місті).

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

Сокіл¹, Старокостянтинів², Степань³, Судилків⁴, Тайкури⁵, Торговиця⁶, Торчин⁷, Тучин⁸, Хлапотин⁹, Четвертня¹⁰, Чорторийськ-Новий¹¹, Шумськ¹².

Суттєвих втрат зазнавали міста під час різноманітних пошестей, які у джерелах фігурують як “поветрие”. Від жовтня 1566 до лютого 1567 р. “поветрие” лютувало у Луцьку¹³, в листопаді 1568 р. – у Кременці¹⁴. У 1570, 1572, 1625, 1628 та 1630 рр. пошесть фіксували у Володимирі¹⁵. 1571 р. “морование поветрие” було відзначене у Торчині¹⁶ та Кременці¹⁷, 1572 р. – у Клевани¹⁸ та Заславі¹⁹, 1573 р. – в Острозі²⁰. Двічі: 1589 і 1590 рр. пошесть “відвідувала” Дорогобуж та Козлин²¹. 1623 р. епідемія моровиці лютувала у Кременецькому повіті²², а 1625 р. – у Ковелі²³. 1588 р. “морование поветрие” зафіксоване у Володимирсько-

¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 123. Арк. 259 (1621 р., згоріла половина міста); Спр. 128. Арк. 102 зв. (1637 р., згоріло кілька десятків будинків); Спр. 137. Арк. 615 (1621 р., згоріло 50 будинків).

² Там само. Спр. 62. Арк. 538 зв. – 539 (1599 р., згоріло дві третини міста); Спр. 208. Арк. 355 зв. (1637 р., згоріло 45 будинків); Ф. 21. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 180 зв. (1599 р.).

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 157. Арк. 711 зв. (1627 р., вигоріла половина міста); Спр. 158. Арк. 249 зв. (1627 р.); Спр. 170. Арк. 156 (1629 р.); Спр. 193. Арк. 170, 1127 – 1127 зв.; Спр. 59. Арк. 628 зв. – 629 і Спр. 204. Арк. 724 – 724 зв. (1634 р., згоріло 355 будинків); Спр. 211. Арк. 683 (1634 р., згоріло 355 будинків); Спр. 252. Арк. 983 (1646 р., згоріло 210 будинків).

⁴ Там само. Спр. 214. Арк. 260 зв. (1638 р., згоріло 16 будинків).

⁵ Там само. Спр. 193. Арк. 877 зв. (1634 р., згадується пожежа у місті); Спр. 195. Арк. 650 (1634 р., згоріло 40 будинків); Спр. 229. Арк. 789 (1641 р., згоріло 20 будинків).

⁶ Там само. Спр. 211. Арк. 189 зв. (1636 р., згоріло 17 будинків); Спр. 234. Арк. 835 – 836 (1642 р., згоріло 29 будинків).

⁷ Там само. Спр. 137. Арк. 501 зв. (1624 р., згоріло все місто); Спр. 158. Арк. 301 зв. – 302 (1627 р., згоріло 11 будинків); Спр. 163. Арк. 469 зв. (1628 р., згоріло 9 будинків).

⁸ Там само. Спр. 205. Арк. 248 – 248 зв. (1637 р., згоріло 58 будинків).

⁹ Там само. Спр. 176. Арк. 535 зв. (1630 р., згоріло 100 будинків); Спр. 193. Арк. 809 – 809 зв. (1634 р., згадується пожежа у місті); Спр. 243. Арк. 196 зв. – 197 зв. (1645 р., згоріло 111 будинків).

¹⁰ Там само. Спр. 181. Арк. 121 зв. (1631 р., згоріло майже все місто); Спр. 195. Арк. 429 зв. і Спр. 199. Арк. 90 зв. (1634 р., згоріло 24 будинки).

¹¹ Там само. Спр. 94. Арк. 456 (1613 р., згоріло 60 будинків).

¹² Там само. Спр. 214. Арк. 160 (1637 р., згоріло 69 будинків).

¹³ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 67; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 48. У Луцьку спалахи пошесті були у 1592 і 1624 рр. – Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 42. Арк. 443 зв.; Спр. 140, арк. 53.

¹⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 137.

¹⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 403 – 403 зв.; Спр. 7. Арк. 196 зв. – 197 зв.; Спр. 59. Арк. 1406 зв.; Спр. 60. Арк. 524; Спр. 66. Арк. 463 зв., 507 зв.; Архив ЮЗР. Ч. 2. Т. 1. С. 160.

¹⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 248. Арк. 398 – 398 зв.

¹⁷ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 2.

¹⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 302.

¹⁹ ANK. AS. Sygn. 27. К. 132.

²⁰ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 192 – 192 зв., 217 – 217 зв.

²¹ Там само. Спр. 39. Арк. 22 зв.

²² Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 71. Арк. 412.

²³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 116 зв.

2.3. Фактори розвитку міських поселень

му повіті та у краї загалом¹. Джерела свідчать і про інші випадки пошестей на Волині².

Величезних збитків зазнавали міста та їхні жителі від нападів татар³. На Волинь вони приходили “Чорним шляхом”, одне з відгалужень якого від Уланова круто повертало на захід і біля Старої Синяви йшло до Старокостянтинова, виходячи на вододіл між притоками Південного Бугу й Случі та йдучи до Полонного, Острога, Дубна, Луцька, й далі шлях прямував на Володимир⁴.

Татарські набіги зачіпали інтереси шляхти, а тому вона неодноразово через своїх послів зверталась до сейму й короля, просячи допомоги⁵. Однак реальної допомоги держава не надавала, а тому шляхта сама змушена була вживати відповідних заходів. На Луцькому сеймику 11 вересня 1589 р., у час татарського вторгнення, було вирішено зібрати ополчення шляхти воєводства: з Володимирського й Луцького повітів біля Луцька, з Кременецького – під Кременцем, та чекати відповідної команди від гетьмана⁶. Ефективність шляхетських ополчень назагал не була високою. Як зауважував князь Андрій Курбський, таке ополчення, якщо і збиралося, то йдучи за татарами “два дни або три, паки возвратятся восвояси, а что было остало от татар, або сохраненно убогих христиан на лесех нечто со стяжанием яковым, або скотов, – все поядят, а последнее разграбят”⁷. Центральна влада у кращому разі оповіщала шляхту про можливий напад татар. Так було 1615 р., коли про татарський набіг попереджали і король, і коронний гетьман, і волинський воєвода⁸. Вдалося встановити, що у першій половині XVII ст. король мало не щороку видавав

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 514 зв., 796 – 796 зв.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 196 зв., 197 зв., 206 зв. – 207 (1572 р.); Спр. 59. Арк. 1406 зв. (1625 р.); Спр. 67. Арк. 466 – 466 зв. (1632 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 432 – 432 зв., 476 – 476 зв. (1566 р.); Спр. 11. Арк. 136 зв. – 137 (1568 р.); Спр. 66. Арк. 154 а (1601 р.); Спр. 172. Арк. 36 зв. (1630 р.).

³ Атаманенко В. Б. Свідчення про татарські напади на Волинь у луцьких гродських книгах другої половини XVI ст. // Матеріали I – III науково-краєзнавчих конференцій “Остріг на порозі 900-річчя” (1990 – 1992). Остріг, 1992. Ч. 1. С. 12 – 15; див. спостереження: Horn M. Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605 – 1633 na Ruś Czerwoną. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1961.

⁴ Rulikowski E. Dawne drogi i szlaki na prawym brzegu Dniepru i ich znaczenie historyczne // Ateneum. Wilno, 1878. Т. 4. С. 58 – 84; Кісь Я. П. Татарські шляхи на Україні в XVI – XVII // Жовтень, 1986. № 4. С. 134 – 136; Крикун М.Г. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV – XVIII ст. Кордони воєводств у світлі джерел. 2-е вид. К., 1993. С. 88 – 89; *Його ж.* Кордони воєводств Правобережної України. С. 117 – 118.

⁵ ЛННБ. ВР. Ф. 5. Спр. 4048/II. Арк. 77 (1595 р.); AGAD. Archiwum Radziwiłłów. Dział II. Sygn. 455. К. 1 – 2; Sygn. 456. К. 1 (1606 р.); Архив ЮЗР. Ч. 2. Т. 1. С. 93 (1601 р.).

⁶ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 4 зв. – 5.

⁷ Памятники литературы Древней Руси. Вторая половина XVI века. Москва, 1986. С. 294.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 101. Арк. 70 зв. – 71, 141 зв., 259 – 263 зв.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

листи про татарську небезпеку (1605, 1608, 1612, 1614, 1615, 1617, 1618, 1620, 1621, 1622, 1624, 1626, 1627, 1628, 1629, 1634 рр.¹). Аналогічного змісту листи до волинян видавали коронний та польний гетьмани (1601, 1615, 1620, 1624, 1625, 1633, 1637, 1639 рр.²). Повідомляли про напади і волинські воєводи (1605, 1612, 1614, 1617, 1618, 1623 рр.³). Інколи застережні листи надходили і від старост⁴.

Найбільше страждав від татарських вторгнень південний Кременецький повіт. Наслідки цих набігів були дуже руйнівними. Під час нападу татар у 1617 р. лише з Красного Корця було взято в полон 349 осіб (25 відсотків жителів)⁵. 300 чоловік потрапили в полон у м. Закриниче (1618 р.)⁶. Після нападу татар на Волинь 1589 р. м. Збараж та ряд інших міст ще в 1601 р. залишалися спустошеними – “местечка [...] до того часу пусты есть и людей в них нимає”⁷.

Особливо посилювалися напади татар на Волинь зі середини XVI ст. Загалом вдалося встановити, що вони відбувалися у такі роки: 1570, 1573, 1575, 1576, 1577, 1578, 1579, 1580, 1592, 1583, 1589, 1594, 1596, 1601, 1603, 1605, 1615, 1617, 1618, 1619, 1621, 1623, 1624, 1625, 1626, 1629, 1636, 1644⁸.

¹ Там само. Спр. 75. Арк. 150 – 151; Спр. 77. Арк. 857 – 858; Спр. 81. Арк. 1210 зв. – 1211; Спр. 82. Арк. 22 – 22 зв.; Спр. 89. Арк. 739 зв. – 740 зв.; Спр. 101. Арк. 70 зв., 108; Спр. 106. Арк. 197 зв. – 198 зв.; Спр. 109. Арк. 87 – 88; Спр. 112. Арк. 809 зв. – 811; Спр. 124. Арк. 97 зв.; Спр. 131. Арк. 529 зв. – 530 зв.; Спр. 154. Арк. 30 – 31, 1062 – 1063 зв.; Спр. 160. Арк. 1111 зв. – 1112; Спр. 192. Арк. 74 – 75 зв.; Спр. 206. Арк. 641 – 642; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 526 – 526 зв.; Спр. 46. Арк. 365 – 365 зв., 443 – 444 зв.; Спр. 47. Арк. 197 – 197 зв., 233 зв. – 235 зв.; Спр. 49. Арк. 302 – 302 зв.; Спр. 50. Арк. 400 зв. – 402 зв.; Спр. 57. Арк. 25 – 25 зв., 404 – 404 зв.; Спр. 60. Арк. 768 зв. – 769 зв.; Спр. 61. Арк. 603 – 603 зв.; Ф. 21. Оп. 1. Спр. 80. Арк. 272 зв. – 273 зв.

² Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 42 – 43; Спр. 72. Арк. 100 зв. – 101; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 101. Арк. 141 зв.; Спр. 112. Арк. 858 зв. – 859; Спр. 139. Арк. 416 – 416 зв.; Спр. 146. Арк. 19 зв. – 20; Спр. 187. Арк. 810 – 811, 971 зв. – 972 зв.; Спр. 206. Арк. 642 – 643; Спр. 219. Арк. 532 – 533.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 75. Арк. 413 зв. – 414; Спр. 108. Арк. 207 – 208 зв.; Спр. 109. Арк. 63 зв. – 64; Спр. 135. Арк. 34 зв. – 36; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 61 – 62 зв., 81 – 81 зв.; Спр. 46. Арк. 10 – 11; Спр. 49. Арк. 582 зв. – 584; Спр. 50. Арк. 359 – 360; Спр. 56. Арк. 527 зв. – 528 зв.; Ф. 21. Оп. 1. Спр. 71. Арк. 150 зв. – 151 зв.

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 109. Арк. 93 – 94 (1618 р.); Спр. 183. Арк. 625 – 625 зв. (1632 р.).

⁵ ANK. AS. Sygn. 64/6. К. 3; Ворончук І. Демографічні наслідки татарського нападу 1617 року на Краснокорецьку волость Волині // Осягнення історії. Збірник праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя. Острог; Нью-Йорк, 1999. С. 229 – 239.

⁶ Ibid. Sygn. 64/7. К. 6.

⁷ Архив ЮЗР. Ч. VI. Т. 1. С. 292.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 74 – 75 (1596 р.); Спр. 39. Арк. 42 – 43 (1601 р.); Спр. 42. Арк. 50-а – 50-а зв. (1605 р.); Спр. 56. Арк. 51 – 51 зв. (1617 р.); Спр. 58. Арк. 90 а, 117 (1618 р.); Спр. 59. Арк. 61 зв. – 62 (1618 р.); Спр. 62. Арк. 200 зв. – 201 (1618 р.); Спр. 60. Арк. 29 – 29 а (1619 р.); Спр. 62. Арк. 200 зв. – 201 (1619 р.); Спр. 68. Арк. 118, 122 – 123, 124, 125 (1621 р.); Спр. 71. Арк. 150 зв. – 151 (1623 р.); Спр. 72. Арк. 100 зв. – 101 (1593 р.); Спр. 73. Арк. 229 (1626 р.);

2.3. Фактори розвитку міських поселень

Волинські міста функціонували в досить складних умовах. На їхній розвиток активно впливали як позитивні, так і негативні фактори. Останні доцільно поділити на дві групи: соціально-економічного характеру та оказіального. До перших можна віднести: недалекоглядну фіскальну політику уряду, надто велику кількість митниць та значне число місцевих мір, що стримувало розвиток торгівлі, досить поширену практику віддачі міст в оренду та заставу, наявність у королівських містах юридик, а також жовнірські “лежі”. До другої групи належать: часті пожежі, які в окремих випадках винищували мало не цілі міста, епідемії, “поветрия”, котрі були звиклим явищем тогочасної дійсності й під час яких вимирала значна кількість людей, “домові війни” й особливо татарські напади, під час яких найперше страждали невеликі міські поселення. Однак, незважаючи на зазначені стримувальні фактори міського розвитку, бурхливий урбанізаційний процес, що відбувався на Волині, засвідчував про поступальний розвиток регіону та великий “запас міцності” самих міських поселень.

Спр. 80. Арк. 272 зв. – 273 зв. (1629 р.); Ф. 22. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 15 зв., 100 зв. (1575, 1578 pp.); Спр. 8. Арк. 29 (1592р.); Спр. 14. Арк. 228 – 229 (1603 р.); Спр. 23. Арк. 179 – 180 (1615 р.); Спр. 24. Арк. 20 – 21 (1615 р.); Спр. 28. Арк. 74 (1618 р.); Спр. 29. Арк. 247 – 248 (1618 р.); Спр. 32. Арк. 40 (1621 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 129 (1578 р.); Спр. 14. Арк. 85 – 86, 100 зв., 161 зв. (1573 р.); Спр. 15. Арк. 424 (1575 р.); Спр. 16. Арк. 204 (1575 р.); Спр. 17. Арк. 172 – 172 зв., 280 зв., 286, 383, 515 (1577 р.); Спр. 18. Арк. 61 зв. – 66, 70 зв. – 71 зв., 72 – 79, 83 – 86 зв., 215, 569 – 569 зв. (1578 р.); Спр. 21. Арк. 205 зв. (1570 р.); Спр. 24. Арк. 43 зв. – 45 (1579 р.); Спр. 33. Арк. 254 зв. – 255 зв. (1589 р.); Спр. 41. Арк. 558 – 559 зв. (1577 р.); Спр. 43. Арк. 578 зв. (1593 р.); Спр. 45. Арк. 807 зв. (1594 р.); Спр. 63. Арк. 280 – 280 зв. (1601 р.); Спр. 101. Арк. 70 – 71 (1615 р.); Спр. 123. Арк. 659 зв. (1621 р.); Спр. 126. Арк. 255 – 256 (1621 р.); Спр. 140. Арк. 785 зв. – 786 (1624 р.); Спр. 146. Арк. 19 зв. – 20 зв. (1625 р.); Спр. 151. Арк. 80 – 81 (1626 р.); Спр. 171. Арк. 565 зв. (1629 р.); Спр. 204. Арк. 847 зв. (1636 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 7-а. Арк. 258 – 261 (1573 р.); Спр. 10. Арк. 30 зв. – 31 (1573 р.); Спр. 12. Арк. 59 – 60 (1579 р.); Спр. 23. Арк. 4 зв. – 5 (1589 р.); Спр. 46. Арк. 10 – 10 зв. (1614 р.); Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 620 – 620 зв. (1576 р.); ЛННБ. ВР. Ф. 5. Спр. 6746/II. Арк. 167 (1644 р.); ANK. AS. Sygn. 64/6. К. 3 (1617 р.); Sygn. 64/7. К. 1 – 8 (1618 р.); Львівський літопис і Острозький літописець... С. 129 (1577, 1578 pp.); Bielskiego Joachima Dalszy ciąg kroniki Polskiej zawierającej dzieje od 1587 do 1598 r. / W rękopiśmie odkrył i do druku podał F. M. Sobieszczański. Warszawa, 1851. S. 202 – 203 (1593 р.); Starożytności histotyczne Polski czyli pisma i pamiętniki do dziejów dawnej Polski, listy Królów i znakomitych mężów, przypowieści, przysłowia i t. p. / Z rękopismów zebrał A. Grabowski. Kraków, 1840. S. 119 – 124 (1618 р.). Див. також ґрунтовний каталог татаро-турецьких нападів на українські землі, поданий у монографії І. Ворончук: Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині – XVII ст. С. 576 – 603.

РОЗДІЛ 3

РОЛЬ ВЛАСНИКІВ ПРИВАТНИХ І СТАРОСТ КОРОЛІВСЬКИХ МІСТ У СИСТЕМІ МІСЬКОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Добре залюднена на середину XVII ст. Волинь¹ володіла значною мережею міських поселень – 125 міст, з яких 111 були приватними (89 відсотків)², а отже, вплив власників міст на функціонування міських поселень, очевидно, був відчутним. У радянській історіографії свідомо акцентували лише на негативних його сторонах³, які, без сумніву, теж були. Однак почнемо з позитиву.

Варто пам'ятати, що міста не засновувалися самі – хтось ініціював цей процес. Тим “хтось” були зазвичай представники волинської магнатерії та шляхти, які, володіючи певною кількістю сіл, бажали створити для них економіко-адміністративний центр⁴. Однак самого бажання було мало. Заснування міста потребувало немалих коштів від майбутнього власника. Певні суми йшли на отримання від великого князя/короля дозволу локувати місто. Ще більше грошей вкладали у саме заснування та розбудову міського поселення.

Процес заснування міста тривав роки і потребував значної уваги та зусиль містозасновника. Як приклад можна розглянути появу Козлина. На 1580 р. припадає перша згадка про його міський статус: 21 липня козлинський війт Миколай Кургановський разом з луцьким возним Матисом Славогурським їздив у Рожищі до луцького владика Іони Борзобогатого Красенського з листом князя В.- К. Острозького, в якому містилося прохання віддати заарештованих владикою його козлинських міщан, котрі нещодавно як люди вільні “в месте Козлине на воли были осели”. Владика відмовився їх віддати, заявивши,

¹ Крикун М. Воєводства Правобережної України у XVI – XVIII століттях: Статті і матеріали. С. 223 – 235; Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст. С. 436 – 454.

² Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині... С. 35 – 90; *Ejusdem*. Miasta prywatne Wołynia... S. 179 – 198.

³ Копыцкий З. Ю. Экономическое развитие городов Белоруссии... С. 42.

⁴ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині... С. 31 – 32.

РОЛЬ ВЛАСНИКІВ ПРИВАТНИХ І СТАРОСТ КОРОЛІВСЬКИХ МІСТ У СИСТЕМІ МІСЬКОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

що це його піддани¹. Фіксація міського статусу Козлина, наявність вїята та згадка про “волю” свідчили про серйозність намірів князя щодо заснування міського поселення. І вже 20 березня 1583 р. князь В.-К. Острозький надав Козлину магдебурзьке право та 15 років “волі”, дозволив проводити ярмарки і торги². Через чотири місяці, 18 липня, король Стефан Баторій підтвердив це надання та окремо застеріг право міщан мати вільні корчми і виготовляти мед, вино і горілку³.

Не один рік підготовки пішов на заснування Гулевичів. Від 1610 р. у Гулевичах згадується замок⁴, що свідчило про бажання закласти місто. Кілька років Юрій Гулевич витратив на різні організаційні заходи і щойно 24 квітня 1618 р. видав привілей на локацію міста⁵.

Не завжди вдавалося заснувати місто з першого разу – Рожищі локували двічі – 1567 та 1598 рр.⁶ Бувало, що і три спроби закласти місто не були успішними. Так було зі Смідином – його безуспішно локували у 1538, 1556 та 1568 рр.⁷. Всі ці спроби, звичайно, коштували власникам і грошей, і часу. Ряд міських поселень закладалися на татарських шляхах, що сприяло кращій обороноздатності краю⁸.

Заснування міста було обопільно вигідно як власнику, так і міщанам. Власнику, оскільки міське поселення давало панові у 5 – 10 разів більше прибутку, ніж село⁹. Міщанам, бо селяни, які творили основу в таких містах, переходили у соціально кращу для себе верству – міщанство – та ще й звільнялися на значну кількість років від сплати податків і повинностей та отримували право вільно займатися будь-яким ремеслом і торгівлею. Активні та підприємливі міщани отримали змогу самореалізації.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 78 зв.

² BZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 174 v.

³ ANK. Archiwum Dzikowskie Tarnowskich. Sygn. 135. K. 117 – 119. Ширше про Козлин див.: Заяць А. Волинське містечко Козлин... С. 49 – 59; Вихованець Т. Чернетки привілеїв містам Острогу та Козлину на магдебурзьке прово // Студії і матеріали з історії Волині. 2018. Кременець: Кременецько-Почаївський ДІАЗ; Інститут історії України НАН України, 2018. С. 178 – 196.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 88. Арк. 119.

⁵ Там само. Спр. 109. Арк. 16 – 17. Публікація привілею: Заяць А. Невідомі документи до початкової історії містечка Гулевичі. С. 271 – 273.

⁶ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині... С. 52.

⁷ Там само. С. 37.

⁸ Там само. С. 86, 108; Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст. ... С. 387 – 392.

⁹ Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький. С. 26; Kalinowski W. Głos w dyskusji // Miasta doby feudalnej w Europie... S. 304; Lalik F. Funkcje miast i miasteczek w Polsce... S. 557, 560; Samsonowicz H. Tendencje rozwoju sieci miejskiej w Polsce... S. 341 – 348.

РОЗДІЛ 3

Для шляхти/магнатів заснування міст було престижним¹, а ще це був, сучасною мовою кажучи, бізнес-проект, від реалізації якого власник очікував отримати прибуток. Останньому підпорядковувалося все те, що він робив – домагався запровадження ярмарків і торгів, заснував цехи та митниці тощо. Кроки з розбудови міста власник робив у міру своїх вмінь та можливостей і здебільшого це сприяло поживленню життєдіяльності міста².

Більшість міст за сприяння власника або прямо від нього отримала магдебурзьке право³, яке давало міщанам більшу можливість фахових занять та закладало основи самоврядування. Це прилучало їх до європейської міської традиції і давало можливість розвивати її у себе. Не без того, що власники деколи втручалися у процес призначення/обрання вїта чи окремих райців, але це не було повсюдним і обов'язковим. Звичною практикою була апеляція до володаря міста у судових спорах міщан.

Заступаючи інтереси своїх міщан як підданих, власники представляли їхні інтереси у гродських судах. Здебільшого власники самі або уповноважені ними особи були присутніми при розгляді спорів своїх міщан зі сторонніми особами та в інтересах міщан позивали супротивну сторону. Так, князь Марко Солтанович Сокольський у січні 1572 р. оскаржував за побиття своїх сокільських міщан Станіслава Раковського⁴. Князь Януш Заславський у жовтні 1614 р. позивав до суду Станіслава Радзімінського, який заборгував його несухойжським міщанам Васкові та Єрмогену 100 золотих⁵. Князь Домінік Заславський у липні 1627 р. скаржився на Андрія Єловицького за побиття його дубенських міщан⁶.

Однак заснування міст не було добродійністю шляхти, воно переслідувало меркантильні інтереси збагачення. Після закінчення “волі” міщани зобов'язані були виконувати на користь власника повинності, відробляти шарварки, часткову панщину, про що красномовно свідчать збережені інвентарі міст та дослідження істориків⁷. Тут багато чого залежало від особи власника – його

¹ Samsonowicz H. Tendencje rozwoju sieci miejskiej w Polsce... S. 345; Jusiak P. Działalność fundacyjna właścicieli na terenie miast prywatnych Rzeczypospolitej w XVI – XVIII wieku // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 2016. T. LXXVII. S. 272 – 273.

² Див. спостереження: Szczyguel R. Miasta prywatne w Polsce od XIV wieku do 1772 roku – chronologia lokacji, właściciele, pełnione funkcje // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 2016. T. LXXVII. S. 16.

³ Ворончук І. Передмова // Володіння князів Острозьких на Східній Волині... С. 88 – 89.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 18.

⁵ Там само. Спр. 101. Арк. 435 – 436 зв.

⁶ Там само. Спр. 157. Арк. 423.

⁷ Noga Z., Szczyguel R. Miasta prywatne w sieci miejskiej Królestwa Polskiego i Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Uwagi wstępne // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 2016. T. LXXVII. S. 10.

РОЛЬ ВЛАСНИКІВ ПРИВАТНИХ І СТАРОСТ КОРОЛІВСЬКИХ МІСТ У СИСТЕМІ МІСЬКОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

людяності, чесності, вміння зберігати баланс між своїм “апетитом” до заробляння грошей і можливостями міщан. Більше чи менше втручання власника у призначення/вибори міських властей гальмувало формування справжнього міського самоврядування. У приватному місті апеляцію на судовий декрет не можна було скеровувати до короля, а лише до пана, тобто він був повноправним господарем у місті.

Відомі непоодинокі випадки залучення власниками чи їхніми урядниками міщан до нападів на сусідні міста і села. 1573 р. міщани Дорогостаїв за наказом тамтешнього урядника Антона Коханського взяли участь у нападах на Млинівський маєток Олександра Семашка та с. Можків Абрама Яворницького¹. У січні 1614 р. слуга і миківський урядник Адама Чаплича Шпановського Григорій Дубинський скаржився на торговицького урядника князя Самуеля Корецького Станіслава Білецького за те, що той, “зобравши з собою боярь, козаков и месчанъ торговицкихъ [...] наехал моцно кгвалтомъ конно и з возами, из rozmaitym оружьем с пулгакими, сагайдаками, рогатинами войне належачими, на старожитный кгрунтъ его мл пана моего на село Волю Мыковскую”². Князь Олександр Сангушко 1628 р. залучив горохівських міщан до участі у нападі на свого супротивника – луцького войськового Олександра Вільгорського³.

Дошкуляла міщанам і тогочасна практика віддачі міст у застави й оренди. Визиски орендарів сприяли відходам міщан. 1593 р. орендар Голятина Григорій Колмовський був покликаний до суду князем Романом Сангушком, бо за час його врядування шість родин покинули місто⁴.

Ряд міст був у спільному володінні кількох осіб, що викликало непорозуміння і протистояння між міщанами, і відображалося на стосунках їхніх власників. У 1540 р. Перемилем навпіл володіли князі Олександр Андрійович Сангушко та Іван Михайлович Вишневецький. Останній свідчив, що “в том замку и месте межи поддаными нашими великие кривды и незгоды завжды бывали, для которых жо ростырков их мы сами николи в добром приятельском мешканьи и во в покою с собою быти не могли”⁵.

У приватних містах, за умов релігійної заангажованості власника, православних подекуди змушували платити податки на користь католицьких священиків. Так, Мацей Лешневський у привілеї Лешневу (1627 р.) зобов'язав

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 80, 113 зв.

² Там само. Спр. 97. Арк. 54.

³ Там само. Спр. 162. Арк. 30. Горохівські міщани брали участь у розбійних розбірках своїх власників ще у 1600 і 1601 рр. – Там само. Спр. 61. Арк. 277 зв.; Спр. 62. Арк. 195.

⁴ AGAD. Archiwum Zamojskich. Sygn. 2633. K. 125.

⁵- AS. Lwów, 1890. T. IV. S. 254.

РОЗДІЛ 3

православних, як і католиків, платити з кожного будинку католицькому пробощу щоквартально по три гроші¹. Князь Адам Сангушко, фундуєчи костел у Горохові (1619 р.), записав на його користь, крім чотирьох сіл, ще 500 золотих з міста². Нерідко власники-католики закладали костели чи монастирі, надаючи їм прибутки не лише зі сіл, а й міст³.

Очевидно, що вплив власників на життєдіяльність приватних міст був не просто великим, а певною мірою визначальним, і для тогочасних реалій такий стан речей уважався нормальним. Цей вплив у кожному місті був різний і найперше залежав від особи власника і міг змінюватися з часом.

На перший погляд, у суттєво кращих умовах мали перебувати королівські міста, на сторожі інтересів яких стояла королівська владна вертикаль. Однак ряд українських та польських істориків слушно зауважували, що самоврядування у королівських містах значно обмежувалося втручанням старост⁴. М. Грушевський зазначав, що “історія міст се взагалі історія вічних спорів громад з старостами за компетенції й нарікань на старостинські надужиття”⁵. Сергій Іваницький наголошував, що “основне питання з історії маґдебургій Великого князівства Литовського є стосунки міста з замком, маґстрата зі старостою”⁶. Про зловживання старост щодо міщан писав і Михайло Довнар-Запольський⁷. На значній залежності міст від старост акцентував увагу

¹ ЦДІАК України. Ф. 2228. Оп. 1. Спр. 316. Арк. 3. Ширше про ситуацію у місті див.: Заяць А. Заснування містечка Лешнів. С. 86 – 91.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 423 – 424.

³ Довбищенко М. В. Волинська шляхта у релігійних рухах кінця XVI – першої половини XVII ст. К., 2008. С. 350 – 378. Варто наголосити, що і в королівських містах міщан змушували робити внески на користь католицьких храмів. На користь костелу Діви Марії в Луцьку (1560 р.) місто зобов’язане було давати чотири копи грошів литовських та сіль (ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 12 – 12 зв.). У серпні 1562 р. піддекан луцького костелу Св. Трійці Томаш Хоєнський скаржився на війта Івана Борзобогатого Красенського, котрий усупереч королівському розпорядженню не дає їм від міського млина на рік 30 мац солоду, щосуботи – мацу житньої муки, на костел шість каменів воску, а також готівкою 20 кіп грошів литовських (Там само. Спр. 4. Арк. 166). Ксьондз Мартин Іздебський (1620 р.) скаржився на луцьких міських урядників за заборону міщанам давати на користь фарного костелу по 4 гроші від будинку, що робилося завжди ще з часів литовських князів (Там само. Спр. 119. Арк. 670 зв. – 671).

⁴ Михайлина П. Політика адміністрації Речі Посполитої в містах України... С. 39 – 48; Іваницький С. М. Нове в історії міст під маґдебурзьким правом у Великому князівстві Литовському // Праці комісії для виучування історії західноруського та українського права. К., 1929. Вип. 6. С. 486 – 492; Szczygeł R. Lokacje miast w Polsce XVI wieku. Lublin, 1989. S. 137; Kulejewska-Topolska Z. Nowe lokacje miejskie w Wielkopolsce... S. 74.

⁵ Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 5. С. 350.

⁶ Іваницький С. М. Нове в історії міст під маґдебурзьким правом... С. 487.

⁷ Довнар-Запольський М. В. Украинские староства... С. 39.

РОЛЬ ВЛАСНИКІВ ПРИВАТНИХ І СТАРОСТ КОРОЛІВСЬКИХ МІСТ У СИСТЕМІ МІСЬКОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Ю. Юргініс¹. А. Виробіш дійшов висновку, що “містам під старостами було не солодко”². В іншій праці той же дослідник писав, що “фактично в королівських містах старости справляли такий же вплив на вибір і діяльність міської влади, як дідичі у приватних містах”³.

Інститут старостинської влади, міцно закорінений на українському ґрунті у XVI – першій половині XVII ст., був запозичений з Польщі, де він уконституювався наприкінці XIII – XIV ст.⁴. Уже у XIV ст. старостинська влада була знана і на українських землях⁵, а з XV ст. – це тут звичне явище⁶. Старости були ґродові і неґродові. Перші очолювали староства – адміністративно-територіальні одиниці, на які поділялися воєводства. Їм підпорядковувалася судова влада, оскільки вони очолювали повітові суди і були представниками короля на місцях та діяли від його імені. До їхніх обов’язків належало оберігати замок та підтримувати громадський мир і спокій у ввіреному старостві. Владі старости підлягала не лише непривілейована людність, міщани, а й у кримінальних справах шляхта⁷. Старости неґродові були фактично кураторами, управлінцями королівських маєтків.

Перед старостою міщани звітували про виконання зібраних коштів на укріплення/ремонт замку, що передбачало тогочасне законодавство⁸. Староста стежив за торгівлею (зокрема, так званою таксацією товарів), а це були досить вагомим важелі впливу. До того ж, значна частина міських жителів перебувала під безпосередньою владою старости.

¹ Юргініс Ю. М. Судьба магдебургского права в литовских городах. С. 145 – 146.

² Wyrobisz A. Zatargi mieszczan ze starostami... S. 365 – 375.

³ Wyrobisz A. Polityka Firlejów wobec miast... S. 578.

⁴ Kutrzeba S. Historia ustroju Polski. Korona. Poznań, 2001. S. 62 – 63.

⁵ Грушевський М. Барське староство. Історичні нариси (XV – XVIII ст.). Перед., приміт. та покаж. М Крикуна. Львів, 1996. С. 136.

⁶ Крикун М. Подільське воєводство у XV – XVIII століттях. Статті і матеріали. Львів, 2011. С. 113 – 115. Про стосунки старост і міщан див.: Wyrobisz A. Zatargi mieszczan ze starostami... S. 365 – 375; Szczygeł R. Jan Gabriel Tęczyński wobec gmin miejskich Lublina i Parczewa. O roli starostów w życiu miast królewskich w pierwszej połowie XVI wieku // Origines, fontes et narrationes – pośród kręgów poznania historycznego. Prace ofiarowane Prof. M. Antoniewiczowi w 65 rocznicę urodzin. Częstochowa, 2017. S. 401 – 413. Про діяльність старост на Волині в останній третині XVI ст. див.: Старченко Н. Ґродські урядники: слуги старости – члени шляхетської спільноти – “агенти” держави (Волинь останньої третини XVI ст.) // Україна в Центрально-Східній Європі. К., 2016. Вип. 16. С. 128 – 156.

⁷ Kromer M. Polska czyli o położeniu, obyczajach, urządach i Rzeczpospolitej Królestwa Polskiego. Wilno, 1853. S. 94 – 95.

⁸ Volumina Constitutionum. T. II. Vol. 1 (1550 – 1585). Warszawa, 2005. S. 194 (1566 p.), S. 200 (1567 p.); Volumina Constitutionum. T. III. Vol. 1 (1611 – 1626). Warszawa, 2010. S. 276 (1620 p); T. III. Vol. 1 (1611 – 1626). Warszawa, 2013. S. 125 (1631 p.).

РОЗДІЛ 3

Варто також додати, що городовий староста – це зазвичай магнат, до якого і шляхетська братія ставилася з пієтетом, а що вже казати про міщан. Здебільшого уряди волинських старост займали князі, з них луцькими були Костянтин Іванович Острозький (1507 – 1522 рр.), Федір Михайлович Чорторійський (1522 – 1542 рр.), Андрій Михайлович Сангушко (1542 – 1560 рр.), Богуш Федорович Корецький (1560 – 1576 рр.), Олександр Фридрихович Пронський (1580 – 1589 рр.), Альбрехт Станіслав Радзивілл (1618 – 1622 рр.), Владислав Домінік Заславський (1639 – 1656 рр.), володимирськими – Андрій Олександрович Сангушко (1508 – 1531 рр.), Федір Андрійович Сангушко (1531 – 1548 рр.), Василь-Костянтин Острозький (1550 – 1579 рр.), Костянтин Костянтинович Острозький (1579 – 1588 рр.), Василь-Костянтин Острозький (1588 – 1604 рр.), Януш Костянтинович Острозький (1604 – 1620 рр.), Адам Олександр Сангушко (1624 – 1626 рр.), Юрій Заславський (1635 – 1636 рр.); кременецькими – від 1560 до 1627 р. послідовно були князі Миколай, Януш і Криштоф Збараські, Януш Корибут Вишневецький (1627 – 1636 рр.) та Михайло Юрій Чорторійський (1645 – 1653 рр.)¹.

Значний обсяг влади і повноважень, побільшений магнатськими амбіціями, був досить небезпечним для міського соціуму, оскільки давав можливість для втручання у його життя. Часто на місцях замість старост, які займали по декілька урядів, засідали їхні заступники – підстарости, намісники, бургграфі².

Обсяг влади старости чи його заступників та рівень їхнього втручання у міські справи залежав від багатьох чинників – як об'єктивних, так і суб'єктивних. З останніми простіше, позаяк тут важливу роль відігравав людський фактор – характер, моральність старости. Стосовно об'єктивних чинників, то важливо було, в якому місті був староста – привілейованому чи непривілейованому. В останньому староста почувався набагато більшим господарем ситуації. Такого старосту можна умовно прирівняти до власника міста, оскільки він був певною мірою альфою і омегою міського життя. У подібній ситуації могло опинитися і місто з магдебурзьким правом, в якому староста поєднував із своїм урядом ще й уряд вїта. Йдеться про так звану інкорпорацію вїтвства. Класичним прикладом такого міста може бути Ковель. Згідно з королівським привілеєм від 28 листопада 1611 р., тутешні міщани щороку повинні були з-поміж себе обрати вісім осіб, людей “статечних, цнотливих” на уряд бурмистровський і раецький та подати список ковельському старості або його заступнику, з яких він чотирьох осіб затвердить райцями, а одного з них призначить бурмистром.

¹ Urządnicy wołyńscy XIV – XVIII wieku. Spisy. Oprac. M. Wolski. Kórnik, 2007. S. 63, 96 – 99, 120 – 123.

² Łosowski J. Kancelaria grodzka Chełmska od XV do XVIII wieku. Studium o urzędzie, dokumentacji, jej formach i roli w życiu społeczeństwa staropolskiego. Lublin, 2004. S. 94 – 100.

РОЛЬ ВЛАСНИКІВ ПРИВАТНИХ І СТАРОСТ КОРОЛІВСЬКИХ МІСТ У СИСТЕМІ МІСЬКОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Ці четверо райців мали присягти “згідно з правом і звичаєм міст наших при поспільстві”. Щомісяця слід було проводити ротацію уряду бурмистра. Староста одного з міщан призначав лентвійтом, який мав судити карні справи, апеляцію на його присуд скеровували до бурмистра і райців, від них – до старости, а вже від нього – до короля. Крім того, староста контролював міські фінанси¹. Тож згаданий привілей робив ковельського старосту повноправним господарем міста. Не дивно, що під час люстрації Ковеля 1616 р. міщани поскаржилися ревізорам на державцю ковельського вйтівства (старостою з 1610 р. був Фелікс Криський²) за те, що він своїми позовами викликає міщан на суд до замку, а це суперечить нормам маґдебурзького права. Міщани резонно зауважували, що вони повинні судитися своїм міським судом, а до старости (в даному разі його державці) має йти лише апеляція³. Принагідно слід відзначити, що спадкоємцем старостинського уряду Фелікса Криського став його син Павло⁴.

Головним обов’язком старости була турбота про належний стан замку та безпеку і спокій на підвладній йому території. У лютому 1624 р. луцький староста Г. Харленський поскаржився королю, що міщани не підкоряються йому і його намісникові, зокрема щодо оборони замку і міста від татарської небезпеки⁵. Уже в червні король скерував листа вйтові Андрію Загоровському, докоряючи, що в часі татарського нападу міщани не хотіли допомагати старості в обороні міста⁶. 29 січня 1626 р. староста звернувся з листом до бурмистра, райців і поспільства з повідомленням про те, що польний гетьман Станіслав Конєцпольський дав знати про можливе татарське вторгнення. Того ж дня возний Павло Дубинський облятував цей лист у Луцькому гроді. У листі староста наказував провести потрібні у таких випадках приготування, зокрема запастися порохом, кулями, харчовими припасами і в торгові дні оголошувати всім про небезпеку⁷. 16 лютого 1626 р. до Луцького гроду прийшов слуга старости Матіяш Бернацький і від його імені поскаржився на міську владу за небажання виконувати свої військові обов’язки під час нападу татар, коли вони впродовж 9 – 11 лютого були під Луцьком. Згаданий слуга заявив, що міщани не слухалися старости, “жадъное стражи, проховъ, делъ, стрелъбы дати не хотели [...] и зъ валовъ зъ стрелъбою ити възборонили се,

¹ ЦДІАК України. Ф. 35. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 10 зв. – 12.

² AGAD. MK. Sygn. 153. K. 159 – 161.

³ ЦДІАК України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 156 зв.

⁴ Там само. Ф. 35. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 32 – 32 зв.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 129. Арк. 264 зв.; Спр. 137. Арк. 251 – 251 зв.

⁶ Там само. Спр. 139. Арк. 677 зв. – 678.

⁷ Там само. Спр. 149. Арк. 113 – 113 зв.

РОЗДІЛ 3

а некоторые зъ посполства удавати смели, же то не татарове, але козаки, мсьчичачи се кривды свое, на ляховъ се зобрали” – і що лише староста, сказано далі у скарзі, – “зъ челодкою своєю, одъ брамы до брамы бегаючи, места боронилъ”¹. Король листом від 9 березня того ж року дорікав міщанам за непослух старості і небажання давати на замок порох та кулі. Король висловив надію, що в подальшому таке не повториться і наказав міщанам у часі тривоги чітко виконувати вимоги старости². 17 квітня возний Яким Присталовський заявив у гроді, що відніс до ратуші старостинського листа, в якому міщанам наказано вибрати “складки” на завершення робіт з укріплення валів та фінансово прозвітувати перед старостою³. Г. Харленський листом від 17 червня знову повідомив міську владу, що отримав певну звістку про вторгнення татар і вимагав від міщан приготуватися до можливого нападу: поправити паркан, вали, запастися харчами і зброєю⁴. 5 жовтня староста ще раз звернувся до міщан з повідомленням про вторгнення в Україну 30-тисячного татарського війська і закликав міщан бути пильними і стерегти місто⁵. У лютому 1629 р. той же староста звернувся з листом до бурмистра і райців, аби вони, з огляду на татарську небезпеку, вжили негайних заходів по обороні міста. Усіх, хто б не слухався міської влади, читаємо далі у листі, згідно з наказом короля, можна страчувати⁶. Відомі аналогічні листи інших старост⁷.

Залучали старост до поліційних функцій⁸. Зокрема, король листом від 5 березня 1628 р. зобов’язав старост ловити свавільників, які нападають по дорогах на купців і грабують⁹.

Збереглися відомості про захист старостою інтересів міщан. У липні 1574 р. князь В.-К. Острозький у суперечці між володимирським війтом М. Дубницьким та бурмистром, райцями і поспільством підтримав міщан, незважаючи на королівське рішення про сплату міщанами війту значної суми (1336 золотих)¹⁰. У травні 1634 р. у справі виживського міщанина Шимона Вшолковича зі шлях-

¹ ЦДІАК України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 148. Арк. 136 – 137.

² Там само. Арк. 234 – 235, 277 – 277 зв.

³ Там само. Арк. 395 – 395 зв.

⁴ Там само. Арк. 799 зв. У Луцькій гродській книзі є свідчення про татарський напад у червні 1626 р. – Там само. Спр. 151. Арк. 80 – 81.

⁵ Там само. Спр. 149. Арк. 1495 – 1496.

⁶ Там само. Спр. 166. Арк. 84 – 84 зв.

⁷ Там само. Спр. 109. Арк. 93 – 94 (1618 р., лист Альбрехта Станіслава Радзивілла); Спр. 183. Арк. 625 – 625 зв. (1632 р., лист Януша Вишневецького).

⁸ Góralski Z. Urzędy i godności w dawnej Polsce. Warszawa, 1988. S. 196 – 197. Ширше про повноваження старост див.: Łosowski J. Kancelaria grodzka Chełmska... S. 46 – 67.

⁹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 705 зв. – 706.

¹⁰ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 459. Арк. 197 зв. – 199 зв.

РОЛЬ ВЛАСНИКІВ ПРИВАТНИХ І СТАРОСТ КОРОЛІВСЬКИХ МІСТ У СИСТЕМІ МІСЬКОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

тичем Олександром Пясецьким, який заборгував йому 250 золотих, до Володимирського гроду разом із міщанином особисто прийшов ковельський староста Станіслав Конецпольський¹.

Відомі випадки віддачі стороств в оренду, що зазвичай погіршувало становище міщан. У січні 1619 р. ковельські міщани скаржилися на нестерпні шкоди орендаря Ковельського староства Гієроніма Солтана: орендар сам або його слуги б'ють міщан, кидають до в'язниці, забирають коней, примушують міщан своїм коштом вигодовувати кільканадцять волів, у порозумінні з євреями і в їхніх інтересах не допускають до Ковеля купців, у замковому суді міщани не можуть отримати справедливості, а ремісникам, що виконують роботу для потреб замку, не платять та ще й б'ють, і це призвело до відходу з міста кількох десятків з них. Орендар зі слугами також здійснив напад на будинок бурмиистра Федора Микитки, а 6 січня слуги орендаря, перестрівши бурмиистра, схопили його і привели до Г. Солтана, який наказав чотирьом слугам тримати бурмиистра, а двом бити його посторонками. Не задовольнившись цим, орендар наказав тримати слугам бурмиистра – бив уже сам, а далі поривався вбити бурмиистра, але завадили самі слуги. Коли наступного дня мали відбутися вибори міських урядників, то “жаденъ месчанинъ, видячи таковое безъправе и кгъвалтъ, на тотъ урядъ дати се обърати не хочеть и не позволяеть”². Ці зловживання підтвердили возні Авдій Сезкевич та Василь Ковирський. З документа за липень наступного року довідуємося, що Г. Солтан орендував не лише староство, а й ковельське вїтївство³.

Зазвичай старости опікувалися євреями. М. Грушевський зазначав, що євреї, будучи у підпорядкуванні старост, при традиційному протистоянні останніх з міськими громадами “стають *de facto* спеціальними протегованцями старостинських урядів”⁴. Це добре простежується на прикладі Ковеля, де старости один за одним підтверджують євреям привілеї своїх попередників та дають їм нові пільги⁵. У липні 1634 р. возний Роман Кропський свідчив, що за дорученням старости Г. Харленського ходив до ратуші, де ознайомив бурмиистра і райців зі старостинським наказом дотримуватися королівських привілеїв євреям, зокрема щодо сплати податків, підводної повинності тощо. Той же возний з наказу старости наклав заруку в одну тисячу золотих на кожного з міських урядників⁶.

¹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 69. Арк. 468 – 468 зв.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 23.

³ Там само. Спр. 52. Арк. 1395 зв.

⁴ Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 5. С. 257.

⁵ Архив ЮЗР. Ч. 5. Т. 1. С. 117 – 122.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 193. Арк. 569 зв. – 570.

РОЗДІЛ 3

Перевищення старостами своїх повноважень було нормою тогочасного життя. Ще наприкінці XV ст. луцькі міщани просили великого князя Олександра скасувати “новини”, які запровадили старости Іван Ходкевич (1478 – 1480 рр.) та Олізар Шилович (1480 – 1486 рр.). Перший з них вимагав у міщан безпідставно підводи, а другий – змушував міщан “ставъ сыпати и гатити на Стыру”¹. У червні 1587 р. Катерина Фальчевська Вацлавова Подорецька, яка тримала у заставі луцьке вйтівство, скаржилася у Володимирському гроді (очевидно, у Луцькому гроді скарги не прийняли) на луцького старосту Олександра Пронського за арешт ним бурмиистра, райців та лавників. Їх староста посадив без видимої причини до в’язниці верхнього замку, протримав там більше тижня і випустив лише після отримання від них 60 кіп грошів литовських².

У лютому 1592 р. луцькі райці звинуватили старосту Олександра Семашка у побитті міського писаря Яроша Суєтича, міщан і згвалтуванні дівчини Маруші³. У квітні того ж року возний Федір Свиридовський відніс старості королівського листа, в якому зазначалося, що міщани від нього і підстарости Щасного Галенського “великие а незносные кривды, кгвалты, бои и грабежи терпети и отповеди, и пофалки на здоровья свои относити мели [...] и николи от верности твоей такъ с подстаростего, яко слуг и гайдуков, верности твоей, за жалобою своею справедливости одержати не могут”⁴. Возний свідчив, що коли з тим листом та з бурмистром і райцями прийшов до старости на замок, то староста і підстароста “всеъм мешчаномъ луцкимъ, при мне на тот часъ будучимъ, нафукавши, насоромотивши и налаявши, пофалки имъ учинивши, листу его королевское млти не вернулъ и ни отдалъ”⁵. Наступного дня староста наслав слуг до ратуші, які силоміць пробували туди проникнути, виламуючи двері та вікна, але райці забарикадувалися і змогли відбитися. Тоді слуги напали на будинок лентвйта Дахна Горайновича – його “зсоромитили”, а сина Ждана сильно побили, а далі “мало, дей, еще на томъ маючи, вышедши оттоль на рынокъ, переймаючи людей невинных, кого потрафити могли, били и мордовали”⁶. Відомий ще один лист короля до О. Семашка від 4 листопада 1595 р., з якого постає безрадісна картина становища луцьких міщан. Від

¹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 4. Л. 147 об. – 148. Опубл.: LM. Knyga Nr. 4 (1479–1491). Vilnius, 2004. С. 132 – 133; Ф. 389. Оп. 1. Д. 6. Л. 99 об. – 100. Опубл.: LM. Knyga Nr. 6 (1494 – 1506). Vilnius, 2007. S. 169.

² ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 281 зв. – 282 зв., 308 – 308 зв.

³ Там само. Спр. 25. Арк. 2 – 2 зв., 62. Скарга занесена до Володимирського гроду, бо, очевидно, у Луцькому гроді її відмовилися вписувати.

⁴ Там само. Спр. 25. Арк. 217.

⁵ Там само. Арк. 218. Скарга була вписана до Володимирського гроду.

⁶ Там само. Арк. 218 зв.

РОЛЬ ВЛАСНИКІВ ПРИВАТНИХ І СТАРОСТ КОРОЛІВСЬКИХ МІСТ У СИСТЕМІ МІСЬКОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

старости міщани терплять “великие кривды, небезъпеченъства, збытъки, за- бойства, кгвалтъты, нахожене на дому их и бране товаров с комор крамъных”¹.

Син Олександра, також луцький староста, Миколай Семашко в ніч на 12 квітня 1607 р. разом зі слугами-гайдуками напав на ряд міських будинків, арештував міщан, допровадив їх до замкової в'язниці і вони змушені були викупитися у старости за величезну суму в 700 червоних золотих. До цього ще староста брав з міщан мірку понад норму при помолі зерна в голешівському млині². У лютому 1608 р. король у листі до М. Семашка перелічує кривди міщан: похвалки на життя і здоров'я, захоплення маєтностей, гвалти і накладає за- кладу у сумі дві тисячі кіп грошів литовських, з яких половина йшла до скарбу, а половина – зневаженій стороні³. Цікаво, що й цей королівський лист впи- саний у книгу не Луцького, а Володимирського гроду. Дієвість цього листа, як і закладу, була невисока, бо аналогічного листа королю довелося писати ще раз у квітні 1609 р.⁴. Однак і цей лист мало вплинув на старосту, оскільки у серпні 1609 р. з наказу М. Семашка було забрано інструменти в ремісників теслярського цеху, а цехмістра побито і кинуто до замкової в'язниці⁵. Той же староста у вересні 1608 р. незаконно брав мито з купців, що приїхали до Луцька на Семенівський ярмарок⁶.

У червні 1624 р. луцький міський писар Іван Половкович у Кременецькому гроді (а не у Луцькому!) від імені бурмистра, райців, лавників, цехмістрів і всьо- го поспільства скаржився на старосту Г. Харленського, який, незважаючи на королівські привілеї Луцьку, “от каждого дому, пивом шинковного, капъсчизну на каждый рокъ по золотых осми и по грошей пол осма полских берет”, крім того, зі солоду від кожної мірки – чверть, від різників – щодня по два польські гроша, у неділю – по плечку, а також частку від продажу сала та риби⁷. На до- вершення староста переслідував і тероризував бурмистра Нестора Ювковича⁸. У березні 1626 р. слуги того ж старости побили і кинули до в'язниці бурмистра Андрія Сезеновича та лавника Яна Михайловича, де їх тримали чотири місяці. Староста вимагав від міщан стацій для своїх слуг. Через ті зловживання “ме- щане одни выежджають, а другие, до остатнего убозъства пришедши, внивеч

¹ ЦДІАК України. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 67.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 326 зв. – 327, 328 зв. – 329. Скарга знову таки-занесена не до Луцького, а до Володимирського гроду.

³ Там само. Спр. 40. Арк. 96 – 97.

⁴ Там само. Спр. 41. Арк. 286 зв. – 287.

⁵ Там само. Арк. 357 – 357 зв. Скарга занесена до Володимирського гроду.

⁶ Там само. Спр. 40. Арк. 457 – 458 зв. Скарга також занесена до Володимирського гроду.

⁷ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 114 зв. Скарга занесена до Кременецького гроду.

⁸ Там само. Арк. 117 – 118.

РОЗДІЛ 3

се оборочати мусять”¹. Збитки міщани оцінили у шість тисяч золотих. Король листом від 20 березня 1626 р. (вписаним знову ж таки до володимирської гродської книги) наказав старості не утискувати міщан². Невдовзі міщани знову скаржилися на старосту – він побив і кинув до в’язниці бурмистра Нестора Гороховича, самих міщан позивав до гродського суду та збирав з них незвичні податки. Король листами від 15 травня і 25 липня 1626 р. ганив старосту і погрожував йому штрафом у 100 гривень за кожне порушення прав міщан та заборонив старості утримувати своїх слуг коштом міщан. Виправдовуючись, староста заявив, що міщани його не хочуть слухати, забороняють католицькі процесії у місті, а в час татарських наїздів 1624 і 1627 рр. не боронили місто³. Король у червні 1629 р. звернувся до Г. Харленського з вимогою захистити міщан від нестерпних зловживань шляхти, яка вчиняє напади на будинки міщан, з яких трьох убито⁴.

Незважаючи на можливі штрафні санкції, Г. Харленський у травні 1631 р. конфіскував на луцькому передмісті у колківського єврея Маєра Давидовича цеглу і вапно на суму майже тисячу золотих⁵. Бурмистр Іона Михайлович подав до Луцького гроду королівського листа від 27 жовтня 1641 р., скерованого до старости князя Домініка Заславського. Король наказав старості оберігати міщан від шляхетського свавілля, бо шляхта з озброєними слугами робить розбійні напади на міські будинки. Зокрема, у листі згадується напад на кам’яницю лентвійта і райці Яна Гепнера – висікли двері, ображали дружину і челядь та робили “похвалки” на здоров’я відсутнього в той час лентвійта⁶.

Не безхмарними були стосунки і володимирських міщан зі своїми старостами. Ще 1534 р. великий князь Сигізмунд I картав старосту князя Федора Андрійовича Сангушка за перевищення владних повноважень і переслідування міщан його слугами⁷. 1571 р. дійшло до видання королівського декрету в протистоянні між міською громадою і старостою, князем, В.-К. Острозьким. Король зобов’язав міщан у часі повені допомагати ремонтувати греблю і млини (можливо міщани уникали це робити), натомість звільнив їх від сплати старості так званого торгового і заборонив кидати міщан до замкової в’язниці – їх можна було лише після відповідного рішення міського уряду утримувати в міській тюрмі. Король вирішив, що євреї, які проживають на міському ґрунті,

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 138 зв. – 139, 486 зв.

² Там само. Арк. 201 – 201 зв., 486 – 486 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 154. Арк. 381 зв. – 384.

⁴ Там само. Спр. 168. Арк. 474 – 474 зв.

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 179 зв. – 180. Скарга занесена до Володимирського гроду.

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 230. Арк. 211 зв. – 212 зв.

⁷ РГАДА, Ф. 389. Оп. 1. Д. 41. Л. 167 об.

РОЛЬ ВЛАСНИКІВ ПРИВАТНИХ І СТАРОСТ КОРОЛІВСЬКИХ МІСТ У СИСТЕМІ МІСЬКОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

повинні платити міські податки і звітувати перед бурмистром і райцями, а судитися у війтівському суді. Старості мають підлягати лише євреї, що не живуть на міській території. Апеляція від бурмистра і райців мала йти до старости¹. Князь В. - К. Острозький активно старався підпорядкувати своїй владі міщан і спроби їхнього спротиву не залишав без покарання². У січні 1595 р. король у листі до князя наказав, щоб ані він сам, ані підстароста чи його слуги не чинили збитків міщанам і дотримувалися міських привілеїв, отриманих від великих князів литовських/королів польських – під зарукою трьох тисяч кіп грошів литовських³.

У червні 1631 р. король звернувся з листом до володимирського старости Романа Гойського, наказуючи йому опікуватися, а не утискувати володимирських міщан⁴. Однак уже у вересні бурмистр і райці оскаржували старосту за те, що він своїми діями завдав міщанам збитків на тисячу золотих⁵.

Натерпілися міщани Володимира і в час старостування Габрієля та Данієля Стемпковських. Аналізований нижче документ подає широку палітру старостинського перевищення влади та упослідження міщанства. Тамтешній війт Станіслав Корчминський, який одночасно був земським суддею, 1644 р. разом з бурмистром, райцями і лавниками подав скаргу на колишнього володимирського старосту Г. Стемпковського (старостою був у 1636 – 1643 рр.). Скарга була занесена не до гродських книг, а до земських, що, очевидно, було зумовлено банальною причиною – на місце Г. Стемпковського прийшов його син – Данієль-Стефан (1643 – 1668 рр.)⁶. Міщани заявили, що ще до прибуття до міста Г. Стемпковський прислав до Володимира свого слугу Андрія Рогалевського, який розпочав розмову з міськими урядниками з погроз, змусив скликати міщан до ратуші, де їм від імені старости заявив про новий, раніше не знаний, податок, непередбачений міськими правами і привілеями. Йшлося про необхідність сплати міщанами щомісяця шістьох грошів польських від кожного будинку на користь замку. Тих міщан, хто був проти, побили гайдуки старости, а згаданих шість грошів збирали з міщан впродовж врядування старости. Євреям-орендарям наказано було давати гроші не війтові, а старості. Те ж стосувалося і євреїв-різників, яким наказали податок від худоби давати не війтові, а старості. Частина доходів старости від млинів традиційно скеровувалася

¹ ЦДІАК України. Ф. 27. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 223 зв. – 225 зв.; Волинські грамоти XVI ст. / Упоряд. В. Д. Задорожний, А. М. Матвієнко. К., 1995. С. 152 – 155.

² ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 19 зв. – 20 (1574 р.).

³ Там само. Спр. 46. Арк. 51 – 51 зв.

⁴ Там само. Спр. 66. Арк. 981.

⁵ Там само. Арк. 1582 зв. – 1583.

⁶ Urzędnicy wołyńscy XIV – XVIII wieku. Spisy. S. 123.

РОЗДІЛ 3

на володимирський шпиталь – ці гроші староста тепер брав лише собі. Крім того, староста закликав міщан нічого не платити війтові, райцям і лавникам, а їх самих не слухати. Всупереч війтові староста дозволив міщанам збудувати власну лазню у місті, щоб не ходити до війтівської. Сам Г. Стемповський прибув до Володимира 1638 р. Бурграбієм він поставив Петра Сосновського, який безжально обкладав міщан штрафами. Його заушником/підслухачем став Томаш Мойсеювич, який ходив під вікнами міщан, по корчмах, підслуховуючи тих, хто скаржився на нові порядки. Невдоволених хапали гайдуки, допроваджували у замок, де їх били, а бурграбій “виписував” бідолахам на власний розсуд штраф – 10, 15, 20 талерів. Неспроможних заплатити кидали до в’язниці, морили голодом і холодом, вимагаючи викупу¹. Обмовив бурграбій і бурмистра Томаша Луцкевича, який звернувся до нього з проханням не чинити кривд міщанам, показуючи міські привілеї. Бурграбій подав перед старостою справу так, що неначе бурмистр є бунтівником. Староста викликав бурмистра до себе у с. Несвіч (там була його резиденція), де гайдуки побили його до півсмерті. 1639 р. староста наслав майже 80 драгунів і гайдуків на дім володимирського війтівського писаря шляхетного Василя Яргогена. Писаря схопили зранку ще сонного, зв’язали і допровадили до вже згаданого Несвіча, де його впродовж кількох годин били, далі кинули до в’язниці, а ввечері езекуція повторилася. Писаря утримували у тюрмі п’ять днів. Активно староста втручався і міське судочинство. Незважаючи на вже винесене міським судом рішення у справі міщанина Марка Кінплевича зі шляхтичами Пневським і Порадевським, староста закликав їх до себе, і Марко, який виграв справу, тепер її не лише програв, а й ще півроку відсидів у в’язниці невідомо за що. Той самий Марко, до речі, невдовзі мав судову справу з володимирською єврейкою (її ім’я не вказане), і ця справа була скерована на апеляцію до асесорського суду. Однак у справу втрутився староста, й перемогла єврейка, а Марко втратив усе майно, яке пограбували гайдуки, та ще й змушений був покинути місто. Як бачимо не лише староста, а й бурграбій перебирав на себе функції війтівського суду.

Володимирські ремісники скаржилися, що їх примушують безоплатно працювати на старосту та його драгунів, а під час торгів і ярмарків гайдуки відбирають у купців речі, через що купці починають обминати володимирські торги і від цього втрачає місто. Перед Великодніми святами 1644 р. бурграбій викликав до себе золотаря Федора Карацевича, який був міським лавником,

¹ ЦДІАК України. Ф. 27. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 626 зв. – 630; Воссоєдинение Украины с Россией. Т. 1. С. 385 – 387; Заяць А. Вплив старостинської влади на функціонування міських громад Правобережної України... С. 145 – 146; Кравченко В. До історії взаємин володимирського міщанства зі старостинською адміністрацією у 40-х роках XVII століття // Український археографічний щорічник. К., 2016. Т. 19/20. С. 414 – 417.

РОЛЬ ВЛАСНИКІВ ПРИВАТНИХ І СТАРОСТ КОРОЛІВСЬКИХ МІСТ У СИСТЕМІ МІСЬКОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

і змушував терміново виконати для себе роботу. Коли ж золотар відмовився, мотивуючи це тим, що має докінчити для церкви якусь уже проплачену роботу (а була великодня п'ятниця), то був жорстоко побитий і кинутий до в'язниці, з якої його випустили пізно ввечері у суботу¹.

Володимирські міщани звинувачували бурграбія і за те, що він розподіляє жовнірів на постій, нехтуючи тим, що це функція міських властей, а коли жовніри покидають місто, бурграбій замість вїта і райців дає їм за хабарі атестати (довідки доброго поведження у місті). На початку зими 1644 р. через необережне поведження з вогнем жовнірів, що перебували на постої, в ринку згоріло сім будинків, але з вини бурграбія, який узяв подарунки від капітана хоругви, міщани отримали компенсації лише по 50 золотих.

З нагоди вступу Д.-С. Стемпковського 1643 р. на староство у міщан безоплатно повідбирали мед, пиво, вина. Вже не будучи старостою, Г. Стемпковський, приїжджаючи до міста, ставав тут на постій і примушував міщан утримувати себе разом із челяддю. Ба більше, Г. Стемпковський у 1644 р., перебуваючи у Володимирі, наказав випустити з міської в'язниці Федора Фортуну, посадженого туди за рішенням вїтївського суду, оскільки той погрожував підпалити місто².

Не все гаразд було у стосунках з місцевим старостою і у кременецьких міщан. Кременецькі передміщани 1567 р. скаржилися, що їм з наказу старости, князя Миколая Збараського без їхньої згоди після волочної поміри дали кам'янистий ґрунт, який вони не обробляли, але за який з них вимагають по 10 грошів з волоки³. У вересні 1569 р. король у листі до того ж старости наказав не погрожувати і не утискувати кременецького вїта Матиса Гришковського під закладом у дві тисячі кіп грошів литовських⁴. Райця Михайло Дякович з двома міщанами у вересні 1571 р. у Луцькому ґроді свідчив, що вони кілька днів перед тим ходили у Кременецький замок до старости і просили його дати возного, при якому вони могли б подати старості королівський лист з вимогою не утискувати міщан. Староста відмовився дати возного, заявив, що не збирається слухати королівського листа та став погрожувати міщанам. З Луцького ґроду відправили до старости возного Марка Збранного, якому міщани дали королівського листа для вручення його старості. Останній зняв копію з листа, але не вписав його до ґродської книги⁵.

Реакцією на протистояння у 1637 р. православної громади Кременця зі старостою Петром Даниловичем був глейтовий лист короля міщанам терміном

¹ ЦДІАК України. Ф. 27. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 634 зв.

² Там само. Арк. 635.

³ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 71 зв. – 72 зв.

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 475 зв. Лист вписаний до Луцької ґродської книги.

⁵ Там само. Спр. 458. Арк. 436 – 438.

РОЗДІЛ 3

на шість місяців для з'ясування стосунків у суді. Під королівський захист узято не лише самих міщан, а й їхнє майно¹. У грудні 1642 р. кременецькі бурмистр та райці у Луцькому ґроді оскаржували Мартина Якубовського, який за розпорядженням старости П. Даниловича займався збором чопового з міщан – збирав понад звичай більше і квитів не давав, а міщанина Войтеха Ябушовича, який відмовився платити збільшене чопове, побив і кинув до замкової в'язниці². Згаданий староста активно втручався у вибори райців, не допускаючи православних до зайняття міських урядів³.

Час від часу король виступав на захист міщан. У січні 1507 р. великий князь Сигізмунд I звільнив луцьких міщан від постоїв старостинських слуг, чого від міщан вимагав тогочасний староста Федір Янушевич, а також на прохання луцьких кравців зменшив річну плату від них на користь старости з 20 до 10 кіп грошів литовських і наказав, щоб кравці, які працюють і служать шляхті, платили свою частину податку разом з міськими кравцями та підлягали владі кравецького цехмістра. Інакше вони втрачали право займатися цим ремеслом під страхом штрафу у 50 кіп грошів литовських⁴. Підтримуючи міщан, король змушував старост обороняти міські інтереси. Так, у березні 1635 р. король наказав кременецькому старості князю Янушу Вишневецькому впродовж трьох років добитися повернення місту земель, якими безправно заволоділи шляхтичі, поосаджували там своїх підданих і мало того, що не платять міських податків, так ще грабують і б'ють міщан⁵.

Траплялося, що король позивав до суду міщан за скаргою старости. Так було у березні 1595 р., коли володимирський староста, князь, В.-К. Острозький нарікав на міщан, які завдали йому збитків на 10 тис. золотих (що саме за збитки, не вказано)⁶.

Роль власників міських поселень у життєдіяльності міст була значною і двоякою. До позитивного впливу можна зарахувати вже самі зусилля із заснування нових міст, сприяння їх розбудові, надання маґдебурзького права, права на ярмарки і торги, захист міщан у судових процесах зі сторонніми особами. Містозасновницькі проекти не були філантропічними, а передбачали

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 199. Арк. 183 – 183 зв.

² Там само. Спр. 200. Арк. 53-а – 54-а зв.

³ ANK. AS. Teki arabskie. Sygn. 58/3. K. 23 – 26.

⁴ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Кн. 8. Л. 163 – 164; LM. Knyga Nr. 8 (1499 – 1514). Vilnius, 1995. S. 189 – 190.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 196. Арк. 776 зв. – 777 зв.

⁶ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 143 – 143 зв.

РОЛЬ ВЛАСНИКІВ ПРИВАТНИХ І СТАРОСТ КОРОЛІВСЬКИХ МІСТ У СИСТЕМІ МІСЬКОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

отримання прибутку. Шкодили міській громаді втручання власників у міське життя, віддача міст в оренду та заставу.

Подібна ситуація була із впливом старост на міста. Поряд з певними позитивами, як-от: турбота зі зміцнення обороноздатності замків, організація захисту міщан від татарських нападів та підтримка правопорядку, в діяльності старост простежуємо низку таких негативних чинників – прагнення підпорядкувати своїй владі міщан, втручання у міські справи і, зокрема, у міське судочинство, спроби збагатитися коштом міщан. Усе це, з одного боку, гальмувало розвиток громади на маґдебурзькому праві, з іншого – сприяло консолідації та прагненню відстояти свої інтереси. Очевидно, що протистояння було обопільним. Джерела подають скарги міщан на старост, але мовчать про реакцію останніх, а їх влада розповсюджувалася також на замкових міщан і в полі зору старост були інтереси всієї міської спільноти, а не лише громади на маґдебурзькому праві.

РОЗДІЛ 4

ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

4.1. Війт, лентвійт, лава

Війт. Заснування міст і надання їм маґдебурзького права покликали до життя інститут війтівства, який став центральним у системі міського самоврядування з огляду на те, що війт був ключовою фігурою громади на маґдебурзькому праві. Сам інститут війтівства розповсюдився з німецьких земель до Корони Польської та Великого князівства Литовського, а звідти і на українські землі.

Згідно з нормами маґдебурзького права, обирати війта мали міщани, натомість практика була дещо іншою – війта, як правило, призначали: король – у містах королівських, або власник – у приватних. Перед ними війт і звітував. У наданні володимирського війтівства шляхтичу Михайлові Дубницькому (1566 р.) король прямо вказує, що війт “ни перед кого иного, одно перед нас, господара, позыванъ и через насъ сужонъ быти маеть”¹. Війтівство надавали або “до живота”, як це було у Кременці з війтом Матисом Ришковським², або з правом передачі потомкам, що бувало частіше³.

Щодо вибору війта у приватних містах, то зазначу: це був “вибір без вибору”. Власник міста призначав його з кола своїх слуг чи клієнтів, які вірно дбали

¹ LM. Knyga Nr. 51 (1566 – 1574). Vilnius, 2000. S. 50.

² РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 38. Л. 267 – 268, 339 – 340 (1560 р.).

³ LM. Knyga Nr. 51. S. 131 – 133 (1568 р., кременецький війт Федір Новоселецький); S. 48 – 50 (1566 р., володимирський війт Михайло Дубницький); РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 209. Л. 45 об. – 46 об. (1614 р., володимирський війт Юрій Будзишевський).

4.1. Війт, лентвійт, лава

про інтереси свого патрона. Так, війт Четвертні Калиш Драбович (1615 р.) за відсутності свого пана князя Григорія Четвертинського скаржився в Луцький грод на Михайла і Марка Гулевичів, які здійснили наїзд на село його патрона Яблунку¹. Князь Домінік Заславський довірив поєднувати війтівський уряд з підстаростинським (фактично заступник/помічник урядника в приватному місті) Альбрехту Собоцькому².

Засновуючи Бережницю (1610 р.), князь Януш Острозький зробив застереження, що міщанам вільно обирати уряд міста, крім війта, якого призначав сам князь³. 1569 р. князь Костянтин Вишневецький призначив свого слугу Бартоша Кривецького війтом у Маначині⁴. Локуючи Немирів (1636 р.), Юрій Немирич застеріг, що війта він призначить сам, а бурмистрів і лавників міщани обиратимуть у його присутності⁵. Подібна ситуація була на початку XVII ст. в Олиці⁶. Чи не єдиним винятком був Горохів, у привілеї якого (1600 р.) зазначено, що міщани обирають п'ятьох райців, а з-поміж них одного війтом⁷. Біскуп Богуслав Радошевський, невдоволений безгосподарністю державці війтівства Торчина Андрія Трушковського, дозволив міщанам за 700 золотих викупити війтівство та обрати чотирьох кандидатів, з яких одного він призначить війтом⁸. Лист біскупа датований 2 квітня 1634 р., а вже 7 квітня до Луцького гроду з'явився А. Трушковський і заявив, що він тримає “доживотно” торчинське війтівство від Войцеха Мончевського і його дружини Барбари зі згоди вже покійного луцького біскупа Ахатія Гроховського і тепер, отримавши грошову сатисфакцію від міщан, поступається війтівством бурмистрам і райцям: Яцкові Ламану, Станіславу Вишневському, Дахнові Пашкевичу і Марку Воеводці⁹. Цей випадок засвідчує силу міської громади, яка спромоглася викупити війтівство. Згаданому А. Трушковському посада війта, очевидно, сподобалася, бо у червні 1642 р. він за 200 золотих отримав війтівство у містечку Гулевичі від його власника Яна Гулевича¹⁰.

Займаючи свій уряд, війти мали присягати, але не завжди це робили. Андрій Загоровський 1620 р. розпочав виконувати обов'язки луцького війта¹¹,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 114. Арк. 216 зв. – 217.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 130. Арк. 463 зв.: “[...] шляхетного пана Альбрехта Собоцького, который есть подстаростимъ и войтомъ дераженъским” (1621 р.).

³ AGAD. Archiwum Publicznego Potockich. Sygn. 9. T. 2. K. 172.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 16 – 17.

⁵ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 219. Л. 82 об.

⁶ Білоус Н. Миський уряд Олики на початку XVII ст. С. 64 – 67.

⁷ Архив ЮЗР. Ч. 5. Т. 1. С. 97.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 216. Арк. 397 – 399.

⁹ Там само. Спр. 191. Арк. 377 зв. – 380.

¹⁰ Там само. Спр. 230. Арк. 885 – 887.

¹¹ Заяць А. Луцькі війти у XV – першій половині XVII ст. С. 226.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

але міщани ще 1639 р. скаржилися, що він урядує, “не будучи на уряд свій войтовъский присягълымъ”¹.

Є підстави припустити, що у значній кількості випадків війтами ставали осадчі міст, що виглядало цілком логічно. Зазвичай у приватних містах війтівство надавалося власником “до ласки”, тобто такий війт був у повній залежності від власника, або ж війтівство надавалося в держання чи заставу на певний час за певну суму². Натомість у королівських містах переважали дідичні війтівства, як це було у Луцьку, Володимирі, Кременці, Ковелі.

У королівських містах непоодинокими були випадки надання війтівств за вірну службу та заслуги перед королем, як це було з володимирськими війтами – дяком королівської канцелярії Михайлом Дубницьким³, королівським коморником Леонартом Стронським⁴; кременецькими війтами – писарем королівської канцелярії Яном Бедерманом⁵, королівським секретарем Томашем Уейським⁶; ковельським війтом Петром Жебром⁷; зі спробою ув’язати у луцьке війтівство Яна Добецького⁸.

Попри важливість війтівського уряду, він усе ж поступався в ієрархії великокнязівським/королівським замковим урядовцям. Красномовним підтвердженням цього є перелік урядів одним із луцьких війтів (1561 р.): “Я, Иван Яцкович Борзобагатый Красенский, ключник, городничий, мостовничий и войт луцкий”⁹.

Часом траплялося повторне королівське підтвердження війтівства. Так, у церковному містечку Рожищі війт Ян Ємеловський отримав надання у квітні 1618 р.¹⁰ та лютому 1633 р.¹¹, хоча цим урядом він володів ще з 1610 р.¹² і до його смерті у грудні 1643 р.¹³

Зважаючи на вигідність війтівств, частими були суперечки за право займати цей уряд, використовуючи при цьому найменшу юридичну можливість,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 169. Арк. 512 зв.

² Щоправда, відомі випадки дідичності війтівств у приватних містах. Зокрема, дідичним названо війта Озерян Григорія Кнегининського (1596 р.) – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 929 зв.

³ LM. Knyga Nr. 51. S. 48 – 50.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 47 зв. – 48.

⁵ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 219. Л. 49 об. – 50.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 97 – 97 зв.

⁷ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 199. Л. 142.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 570 зв. – 571.

⁹ Там само. Спр. 3. Арк. 214 зв.

¹⁰ Там само. Спр. 110. Арк. 314 зв.

¹¹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 214. Л. 27 – 27 об.

¹² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 90. Арк. 803 зв. – 804.

¹³ AGAD. MK. Sygn. 189. K. 33 v – 35.

4.1. Війт, лентвійт, лава

завичай пов'язану із заборгованістю війтів. Так, за володимирське війтівство Михайло Дубницький сперечався з Максимом Лудовичем¹, Леонардом Овлучимським². Дійшло до того, що сперечалися між собою син і мати – Абрам і Томила Дубницькі³. Остання також оскаржувала війтівські повноваження Яна Сокольницького⁴, натомість на неї скаржився Малхер Овлучимський⁵. Мали клопоти зі суперниками і луцькі війти. Іван Борзобагатий Красенський судився з Михайлом Малинським⁶, останній – з Миколою Лисаковським⁷ та Яном Добецьким⁸, а Матвій Малинський – зі Станіславом Граєвським⁹. Найбільше суперники допекли Маркові Жоравницькому – з ним конкурували: Матвій Малинський¹⁰, Герман Гак і Ганус Воншот¹¹, Вавринець Лібішевський¹², Андрій Борзобагатий Красенський¹³, Раїна Михайлівна Єловичівна Малинська¹⁴ та Адам Ольшамовський¹⁵. За кременецьке війтівство 1641 р. сперечалися Андрій Мисловський і Анна Будзишевська (дружина колишнього війта Юрія Будзишевського)¹⁶.

За нормами маґдебурзького права війт очолював лише лаву і мав займатися судочинством кримінальних справ¹⁷, але у практиці життя лава і рада під загальним керівництвом війта творили те, що називалося маґстратом міста¹⁸. Люстрація Кременця 1563 р. засвідчила, що війт повинен був стежити за порядком, справедливо вести міські справи й особливо дбати про примноження королівських прибутків, за які він звітував перед старостою. Бурмистр і райці повинні допомагати війту, підлягаючи його владі, однак і він зобов'язаний управляти містом разом з ними¹⁹.

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 127 зв. – 129 (1569 р.).

² Там само. Ф. 27. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 307 зв. – 311 зв., 323 – 330 зв., 331 – 338 (1590 – 1592 рр.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 572 – 648 зв. (1586 р.); Спр. 24. Арк. 1077 зв. – 1078 (1591 р.).

³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 376 зв. – 377 (1599 р.).

⁴ Там само. Спр. 25. Арк. 213 – 214 (1592 р.).

⁵ Там само. Спр. 31. Арк. 26 (1598 р.).

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 392 зв. – 394 зв. (1565 р.).

⁷ Там само. Спр. 8. Арк. 25 зв. (1566 р.).

⁸ Там само. Спр. 12. Арк. 570 зв. – 571 (1570 р.).

⁹ Там само. Спр. 17. Арк. 526 – 526 зв.; Спр. 20. Арк. 509 (1577 – 1579 рр.).

¹⁰ Там само. Спр. 25. Арк. 48 – 50 зв., 88 – 88 зв., 90 (1581 р.).

¹¹ ANK. Archiwum Dzikowskie Tarnowskich. Sygn. 135. K. 471 – 472 (1585 – 1587 рр.).

¹² ЦДІАК України. Ф. 223. Оп. 1. Спр. 578. Арк. 1 – 2 (1602 р.).

¹³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 76. Арк. 687 – 687 зв.; Ф. 223. Оп. 1. Спр. 572. Арк. 1 – 1 зв. (1606 р.).

¹⁴ Там само. Спр. 88. Арк. 96, 258 (1608 – 1610 рр.).

¹⁵ Там само. Спр. 78. Арк. 598 (1607 р.).

¹⁶ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 215. Л. 116 – 118; Д. 219. Л. 249 – 252.

¹⁷ Groicki V. Postępek sądów około karanía na gardle. Warszawa, 1954. S. 32 – 33.

¹⁸ Дружчыц В. Войты і іх улада ў беларускіх гаспадарскіх местах з майдэборскім правам // Запіскі аддзелу гуманітарных навук. Менск, 1928. Кн. 3. Т. 2. С. 280 – 281.

¹⁹ ЦДІАК України. Ф. 20. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 45.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

Крім своєї головної судової функції, вїйт був дотичний до різних сфер міського життя. Володимирські міщани (1615 р.) про це висловилися так: “войтъ в справах местъских при месте завше ставати и сполне прав и кривъдъ местъских боронити повинен”¹. Документи свідчать, що великими благодійниками назвати вїйтів важко, та все ж непоодинокими були випадки їхньої опіки над міщанами та вболівання за міські справи. Зокрема, у квітні 1554 р. красилівський вїйт Івашко ручався за заславського підданого Хому Ку-везевича, який з п’ятьма синами мав іти на службу до князя Кузьми Івановича Заславського, що він не залишить самовільно службу, а якщо б це сталося, то або його вїйт віднайде, або заплатить “за кождую голову, яко за отчичов”². Миляновецький міщанин Матеуш Павлович (1586 р.), “будучи в летех”, віддав в опіку своїх дітей вїйту Янові Мошнинському³.

Дбали вїйти про порядок та моральність у місті. Так, вїйт Муравиці доводив до відома Луцького гроду, що 8 травня 1576 р. до цього містечка прийшли двоє чоловіків, які впродовж дня пиячили у корчмі а далі, недалеко відійшовши від міста, побилися і один з них пограбував іншого⁴. Сокільський вїйт Михайло (1594 р.) в інтересах свого міщанина Івана заніс скаргу на луцького єпископа, підданий якого з Рожища так побив цього Івана, що той втратив мову – “от которого збитья в тот же час и реч замъкнулъ и тепер не мовит”⁵. Пильнуючи торгові інтереси міщан, луцький вїйт Остафій Малинський (1575 р.) заарештував і опечатав крамницю С. Граєвського за незаконний продаж сукна на лікті, а не гуртом⁶. Обстоюючи інтереси міщан ратушної юрисдикції від засилля юридик, луцький вїйт Андрій Загоровський (1633 р.) підтримав протест міських урядовців до Луцького гроду, аби там не приймали записів міщан на користь шляхти і духовних осіб без відома міського уряду⁷. Той же вїйт викликав до суду свого лавника Самуеля Кириловича (1638 р.), який заборгував міщанинові Андрію Плускевичу гроші за експлуатацію позиченого коня⁸. У жовтні 1638 р. перед луцьким вїйтом А. Загоровським та міськими урядовцями постали міщани і скаржилися, що після ярмарку залишилися неприбраними з ринку торгові буди. Вїйт ініціював рішення – знести буди впродовж трьох днів під загрозою штрафу 100 кіп грошів литовських⁹.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 101. Арк. 51.

² ANK. AS. Teki rzymskie. Sygn. VIII / 20. К. 145.

³ ЦДІАК України. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 21 зв.

⁴ Там само. Спр. 16. Арк. 142 зв.

⁵ Там само. Спр. 45. Арк. 995.

⁶ Там само. Спр. 15. Арк. 79 – 79 зв.

⁷ Там само. Спр. 185. Арк. 52.

⁸ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 65 зв. – 66 зв.

⁹ Там само. Арк. 58 зв.

4.1. Війт, лентвійт, лава

Відомі випадки, коли, за потреби, війт завіряв документи. У червні 1585 р. купівлю півволоки землі миляновецького міщанина Мація Павловича крім лентвійта та двох міщан, підписав війт Іван Мошнинський, зазначивши: “[...] а для липшое свідомости я, войт, приложил печат свою и руку свою подписал”¹. Завіряли війти заповіти міщан. Зокрема, миляновецький війт Іван Богушевський (1626 р.) поставив свій підпис під тестаментом міщанина Юрія Васковича².

Інколи війтів залучали до роботи гродської канцелярії. Так, володимирський війт Михайло Дубницький упродовж 1581 – 1583 рр. кілька разів виконував обов’язки підстарости³.

Ведучи мову про владу війта у приватному місті, варто звернути увагу на те, що цей уряд був обмежений не лише зверхністю власника, а й до певної міри урядником пана. Водночас відносини війта та урядника не були чітко ієрархізованими та мали свою специфіку у кожному конкретному місті в різний час. У 1567 р. мельницький війт Ян, заступаючи урядника Степана Мора, “писався” “будучий на местцу урядника”⁴. 1565 р. власниця містечка Жукова Федора Богушівна (дружина гнєзненського каштеляна Миколая Требуховського) доручила уряднику провести судове розслідування щодо війта⁵. Цікавий пасаж спостерігаємо у записі від 9 березня 1584 р. миляновецької міської книги, де розглядаються справи перед урядником і війтом, але на першому місці значиться урядник⁶. У той же час співвідношення “урядник – війт” не було однозначним. Свідченням цьому є події у вересні 1566 р. у Муравиці. У підданих Михайла Дзялинського вкрали коней, яких знайшли в Муравиці в якогось Протаса. Потерпілі звернулися до урядника Івана Скриби, якого на той час заміщав Маскадон Берух, і просили в нього вижа. Останній дав їм свого служебника Гришка. Потерпілі наполягали, аби злодія Протаса посадили до замкової в’язниці, “а в той час, дей, пришел войтъ муравицкий з мешчаны до врьадника Маскадона и почали, дей, на него фукати иж вижа давал на злодейство”. У підсумку війт з міщанами звільнив злодія, а заарештував потерпілих. Останні поскаржилися до Луцького гроду, де їм дали вижа, що прибув до Муравиці і вів розмову вже з урядником Іваном Скрибою, який ухилився від

¹ ЦДІАК України. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 10 – 10 зв.

² Там само. Арк. 80.

³ Запис від 14 червня 1581 р. гласить: “Передо мною, Михайломъ Дубъницькимъ, войтомъ володимерским на тот час будучимъ, на местцу его млсти князя Александра Курцевича подстаростего володимерського”. – ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 184 зв. – 185. Аналогічного змісту записи зроблені 19 травня 1582 р. та 22 вересня 1583 р. – Там само. Спр. 15. Арк. 221 зв.; Спр. 16. Арк. 290 зв.

⁴ Там само. Арк. 23.

⁵ Там само. Спр. 10. Арк. 157.

⁶ Там само. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 4.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

неї, повідомляючи, що тільки недавно (у вівторок пізно ввечері) приїхав до Муравиці і нічого не знає. Потерпілі настоювали, аби справедливість була вчинена згідно з правом посполитим і “статутом земъским”¹. Ця історія засвідчує, що у відносинах між війтом і урядником останній деколи був змушений зважати на першого. Зрештою, бачимо приклади, коли урядник і війт у міських інтересах діють одноставно. У лютому 1567 р. писар Торчина Миколай Угринович скаржився у Луцькому гроді від імені урядника Івана Городельського та війта Мацея Яцковського на жовнірів роти князя Януша Збаразького, які на торгу в Торчині побили міщан, а двох дівчат згвалтували та ще й забрали їх зі собою². Відомі також випадки поєднання уряду війта і урядника/старости в одній особі, як це було в Козлині (1610 р.), коли ці уряди були в руках Яна Ремінського³, та у Вишнівці (1598 р.), де їх поєднував Костянтин Чешинський⁴.

З огляду на те, що війтами переважно була шляхта, на них лежав обов’язок військової служби⁵. У липні 1578 р. володимирський війт Михайло Дубницький прислав до Володимирського гроду свого слугу, який заявив, що через хворобу його пан не може вирушити в посполите рушення повіту. Справжність заявленого засвідчив возний Михайло Голуб Сердяницький, який з двома шляхтичами відвідав війта і бачив його важко хворим⁶. 17 липня 1579 р., від’їжджаючи на військову виправу до Литви, луцький війт Олександр Жоравницький облятував у Луцькому гроді запис про передачу, у разі його смерті, війтівства дружині Ганні Красенській “до живота еє [...] а дети мои в том держанью и вживаню еє менованого войтовства луцкого жадного перенагабана, шкоды, переказы и никоторое трудности чинити и задавати не мают”⁷. Цей випадок наголошує, що війтівство – це не просто уряд, а власність особи, що його посідала, звідсіля – можливість його передання як власності до рук жінки, яка призначила замість себе намісника війтівства. 1621 р. участь у військовій виправі брали володимирський війт Юрій Будзишевський⁸ і рожищанський війт Ян Ємеловський⁹.

¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 14 зв. – 16.

² Там само. Арк. 71 зв.

³ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 25 v.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 543 зв.

⁵ Zajączkowski S. M. Obowiązki wojskowe wójtów w państwie polskim w okresie monarchii stanowej // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. Warszawa, 1978. Т. XXI. S. 4 – 44.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 105 – 105 зв. Цей факт дещо не узгоджується з королівським привілеєм йому на війтівство, де війт звільнявся від військової служби, про що мовилося раніше.

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 97 зв.

⁸ Там само. Спр. 123. Арк. 748.

⁹ Там само. Арк. 679 – 680 зв.

4.1. Війт, лентвійт, лава

У джерелах знаходимо непоодинокі згадки про війтівських слуг. Серед таких у володимирського війта Михайла Дубницького подибуємо: Андрія¹, Матея², Мартина Жибинського³, Сидора Івановича⁴, Васка Войтковича⁵, Назара Кузьмича⁶, Сася Семеновича⁷. Луцький війт Марко Жоравницький користувався послугами Кропивницького⁸, Яна Хоровського, Вацлава Куницького, Івана Батятицького⁹, Яна Пилитовського, Васка Гайдука, Гаврила Романовича Виростка, Шимка, Якуба Кухаря¹⁰. Луцькому війту Янові Жоравницькому служили Оверко Семенович¹¹ і Кіндрат Хорошко¹². Серед слуг луцького війта Андрія Загоровського фігурує ціла когорта шляхтичів: Миколай Рожковський¹³, Томаш Дембінський¹⁴, Юзеф Тишковський¹⁵, Ян Чарнолозький¹⁶, Ян Казимир Покрицький¹⁷. У березні 1646 р. А. Загоровський поминався у Лукаша Гулеви-ча Воютинського “до видання подъяданого и вихованъца власного [...] на йме Труша Форытара, безъ листу высверъчноного збеглого”¹⁸. Крім того, у його домі жив кравець Шимон¹⁹. У луцького війта Матвія Малинського згадується слуга Федець²⁰, у володимирського війта Юрія Лади – слуга шляхетний Ян Павловський²¹, а у кременецького війта Миколая Мисловського – Волковицький²².

Відомо про як дбайливе, так і не дбайливе ставлення війтів до своїх слуг. Якщо згаданий Марко Жоравницький у тестаменті спеціально зробив застереження про потребу розрахуватися зі слугами²³, то на іншого луцького війта

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 159; Спр. 14. Арк. 478 (1574, 1581 рр.).

² Там само. Спр. 14. Арк. 493 зв. (1581 р.).

³ Там само. Спр. 16. Арк. 331 зв. (1583 р.).

⁴ Там само. Арк. 390 (1583 р.).

⁵ Там само. Спр. 8. Арк. 159 (1574 р.).

⁶ Там само. Спр. 19. Арк. 902 зв. (1586 р.).

⁷ Там само Спр. 20. Арк. 330 зв. (1587 р.).

⁸ Там само. Ф. 27. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 816 зв. (1603 р.).

⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 76. Арк. 760, 973 зв. (1606 р.).

¹⁰ Там само. Спр. 93. Арк. 131 зв. (1611 р.).

¹¹ Там само. Спр. 34. Арк. 164 зв. – 165 (1585 р.).

¹² Там само. Спр. 35. Арк. 153 (1565 р.).

¹³ Там само. Спр. 174. Арк. 274 зв. (1630 р.).

¹⁴ Там само. Спр. 205. Арк. 146 зв. (1637 р.).

¹⁵ Там само. Спр. 205. Арк. 478 (1637 р.).

¹⁶ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 77. Арк. 111 (1642 р.).

¹⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 163. Арк. 300 зв. – 301 зв. (1628 р.).

¹⁸ Там само. Спр. 246. Арк. 617.

¹⁹ Там само. Спр. 249. Арк. 36 (1647 р.).

²⁰ Там само. Спр. 17. Арк. 434 зв. (1577 р.).

²¹ Там само. Спр. 201. Арк. 342 зв. (1636 р.).

²² Там само. Спр. 185. Арк. 503 зв. (1633 р.).

²³ Там само. Спр. 93. Арк. 131 зв. (1611 р.).

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

Івана Яцковича Борзобагатого Красенського скаржився слуга Ян Буцинський, якому за два роки служби вїт мав “платити на кон по шести коп литовских, а по сукну лунскому и по кожуху”, натомість не лише не заплатив, але ще й позичив і не віддав двох коней, а двох коней слуга втратив на службі вїту¹. Правда, траплялися і недбайливі слуги. Володимирський вїт Юрій Будзишевський скаржився на свого рукодайного слугу шляхетного Олександра Тиравського “о неучинене личбы так с пинези, яко инших речи у него в заведываню од его мл протестуючого се будучих и оному до заведываня даныхъ и повероныхъ и о одехане [...] без даня руки и одстаня порядного”².

Соціальна належність вїтів приватних міст означена лише у менш як третині згадок про них. Серед близько 180 відомих вїтів 33 названі шляхтичами і 21 міщанами³. Щодо решти вїтів, то орієнтуючись на їхні імена та прізвища, можна припустити, що дещо більше половини з них були шляхтичами. Точно ідентифікувати їх важко, лише інколи згаданий їхній шляхетський статус дає змогу це зробити. Так, дорогостайський вїт Ян Вересковський (1581 – 1592 рр.) віднотовавий у джерелах п’ять разів, але тільки один раз його названо шляхтичем. Щонайменше десять разів джерела фіксують сокільського вїта Михайла Рудовського (1577 – 1612 рр.) і лише один раз його названо шляхтичем⁴. Міщани, що перебували на вїтівському уряді, прагнули “до-скочити” шляхетства, як це робив острозький вїт Павло Малишевич Новоселецький⁵. Траплялося, як з олицьким вїтом Яном Олексичем, що у джерелах його називали і славетним, і шляхетним. Якщо вїти-міщани не змогли отримати шляхетства, то, бувало, що шляхтичами згадуються їхні діти. Так було з горохівським вїтом-міщанином Миколаєм Никифоровичем Островським, який з перервами обіймав цей уряд щонайменше від 1580 до 1622 р., а вже його син Ян (як вїт відомий з 1627 р.) названий шляхетним.

Точно визначити етнічну належність вїтів ще важче. Це яскраво показує приклад з милянoveцьким вїтом Яном Мошнинським, якого можна було вважати поляком, але крапку над “і” поставив його кириличний підпис⁶.

У королівських містах вїтів-міщан було явно менше. У Луцьку до таких, з певними застереженнями, можна віднести хіба що двох перших вїтів: Вацюту

¹ ЦДІАК України. . Спр. 3. Арк. 95 (1561 р.).

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 744 (1626 р.).

³ Див. додаток: вїти приватних міст.

⁴ Михайло Рудовський 1605 р. згадується як колківський вїт. – Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 643.

⁵ Тесленко І. Чечелі-Новоселецькі та їхнє родове гніздо // Метафора спільного дому... С. 28 – 30.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 1401. Оп. 1. Спр.1. Арк. 11 (1586 р.).

4.1. Війт, лентвійт, лава

(1461 р.)¹ та Труша (1490 – 1492 рр.)². У Кременці, очевидно, міщанином був перший відомий війт Юрко з Буська (1438 р.)³ і достеменно знаємо, що у 1560 р. великий князь Сигізмунд Август надав війтівство міщанину Матисові Гришковському⁴. 21 листопада 1548 р. королева Бона дала привілей на ковельське війтівство невідомому з імені міщанину (у тексті пропуск, очевидно, його мав призначити староста Богдан Михайлович Семашко)⁵. У Володимирі, Вижві та Милянвичах усі війти були шляхтичами.

Влада війта була зазвичай значною й утримати її якомога довше було природним бажанням. Так, в Олиці війт Олехно Петрович Скуйбіда перебував на уряді щонайменше від 1562 – до 1568 р.; від 1590-х рр. до 1601 р. війтом був Венцеслав Слонічевський; принаймні від 1601 до 1606 р. цей уряд займав Миколай Старнігель⁶. Досить довго при владі в Острозі перебував Павло Малишевич (щонайменше від 1575 до 1592 р.)⁷. Від 1577 до 1612 р., з невеликою перервою, війтом міста Сокола був Михайло Рудовський⁸. Щонайменше від 1580 до 1585 р. на війтівському уряді містечка Острожця перебував Андрій Гринкович⁹. Від 1580 до 1622 року, з невеликою перервою, війтом Горохова був Омелян Никифорович Островський¹⁰. Від 1568 до 1586 р. у Корці займав уряд війта Томило Манцевич¹¹. 19 років (1611 – 1630 рр.) війтом Олики був Ян Олексич¹². 29 років (1613 – 1642 рр.) урядував у Милянвичах Іван Богушевський¹³.

Маючи у своїх руках значну владу, війти часто зловживали нею, утискуючи міщан. Особливо цим прославилися у середині – другій половині XVI ст. володимирські війти. Міська громада 1566 р. скаржилася на війта Максима Лудовича за різноманітні фізичні насилля, вимоги хабарів, самовільне використання міського майна і розтрату грошей¹⁴. Того ж року король, беручи до

¹ АС. Т. 1 (1366 – 1506). С. 54.

² АС.Т. I. С. 92; Акты ЛМ. Т. 1. С. 88 – 89; Акты Литовской метрики / Собр. Ф. Н. Леонтовичем. Варшава, 1896. Т.1. С. 88 – 89, 147 – 148; РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 6. Л. 99 об., 157; Опубл.: ЛМ. Т. 6. С. 169, 229.

³ Архив ЮЗР. Ч. 5. Т. 1. С. 3.

⁴ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 38. Л 267 – 268, 339 – 340.

⁵ Там же. Д. 32. Л 23 об.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 33; Спр. 10. Арк. 304 зв. – 305; Спр. 61. Арк. 33; Білоус Н. Міський уряд Олики на початку XVII в. С. 66.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 134.; Спр. 40. Арк. 237 зв.; Спр. 42. Арк. 211.

⁸ Там само. Спр.17. Арк. 165; Спр. 92. Арк. 283.

⁹ Там само. Спр. 21. Арк. 202; Спр. 34. Арк. 488.

¹⁰ Там само. Спр. 22. Арк. 450 зв.; Спр. 130. Арк. 987.

¹¹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 186; Ф. 25. Спр. 26. Арк. 900 зв.

¹² Там само. Ф. 25. Спр. 90. Арк. 1004 зв.; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 295 зв.

¹³ Там само. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 58 зв., 136.

¹⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 261 – 264; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 95 – 97, 112 зв., 121 – 122, 123 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

уваги скарги міщан, усунув Максима Лудовича від влади і видав привілей на вїтївство Михайлові Дубницькому¹. Однак і новий вїт, як показала розвідка Н. Старченко, грїшив перевищенням владних повноважень. Дослідниця слушно підмітила неминучість конфлікту вїта-шляхтича як члена шляхетської корпорації з громадою міщан, яка вповні усвідомлює свої власні інтереси і їх відстоює. Сама природа конфлікту полягала у тому, що міську громаду мала представляти стороння особа, з власними, часто протилежними громаді інтересами².

Скаржилися на свого вїта Федора Новоселецького (1570 р.) і кременецькі міщани, звинувачуючи його у надужиттях та відібранні міського ґрунту³. У 1606 р. міщани усунули від влади вїта Яна Новоселецького, сина Федора, звинувативши його у зловживаннях⁴. З 1615 р. новим вїтом став Миколай Мисловський, який теж конфліктував з міщанами. Знайти управу на нього міщанам було складніше, бо дочка вїта вийшла заміж за кременецького бурграбія Івана Бобовського, який активно допомагав тестеві. Зокрема, у травні 1633 р. бурграбій відмовився прийняти від міщан скаргу на вїта. У квітні того ж року бурграбій за вписання у ґродську книгу закладного листа короля щодо кривд вїта взяв з міщан 5 золотих, хоча мав уписати лист безкоштовно, а в червні за вписання інформації про пожежу у місті взяв 1 золотий та 10 грошів. Не допомогла і королівська зарука у 6 тисяч кіп грошів литовських⁵. Не відставав від батька і син Андрій Мисловський, що успадкував вїтївський уряд і на якого теж скаржилися міщани⁶.

Зважаючи на запрограмованість конфлікту, “воювали” з вїтами і луцькі міщани. Останні у 1506 р. оскаржували перед королем утиски вїта, але його реакція, очевидно, не дуже втішила міщан, бо король відповів, що “если то видится кривда, ино им вольно хто вѣсхочет опустивши право немецкое добровольно нехай входити з немецкого права в право городовое под присуд старостин”⁷. Іван Яцкович Борзобагатий-Красенський (вїт з 1548 р.) поводився владно, неодноразово зловживаючи владою, свідченням чого були скарги не лише міщан, але й замкових урядників. Так, 1560 р. він разом зі сином Василем та помічниками здійснив наїзд на помешкання замкового пи-

¹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 51. Л. 35 – 37 об. Опубл.: LM. Vilnius, 2000. Knyga Nr. 51 (1566 – 1574). S. 47 – 50; IP НБУ. Ф. 2. Спр. 22093. Арк. 1 зв. – 3 зв.

² Старченко Н. Конфлікт у Володимирі 1566 р. ... С. 65 – 98.

³ AGAD. MK. Sygn. 109. K. 230 – 234.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 7 – 8, 10 – 10 зв., 13 зв., 44 зв. – 45, 122 – 122 зв.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 185. Арк. 501 зв. – 504.

⁶ Там само. Спр. 196. Арк. 376.

⁷ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 222. Л. 174.

4.1. Війт, лентвійт, лава

саря Романа Перевеського, яке знаходилося у луцькому Окольному замку. Там вони побили воротного замку Юрія Хармуза і кинули його до міської в'язниці, а своєму синові війт наказав відрубати бідоласі обидві руки. Під час нападу у писаря відібрали “реистра записные, книги судовые и иные листы и sprawy”¹.

Значними перевищеннями владних повноважень у Луцьку вирізнявся період врядування Григорія Колмовського (1592 – 1596 рр.). Уже в лютому 1593 р. король звертався до нього з вимогою не зловживати при судочинстві та збиранні поборів². У червні 1594 р. бурмистр і райці скаржилися на Г. Колмовського за те, що той, незважаючи на заручний лист короля, наслав своїх слуг Ігната, Мартина, Павла Кривоноса, Пархома Бузяку та інших на дім бурмистра Тимоша Кузьмича – побили його дружину і пограбували. Крім того, міщани звинувачували війта в тому, що він “права, волности наши нарушаючи, sprawy людские не водле права посполитого майдебурского, але водле мысли и уподобания своего отпраувет и судит, паметные с пересуды, вины неслухные и неслыханые берет, коледы, ралци якие с каждого дому по шести грошый, а з особ, хотя которые и в суседех мешкают, по два гроши собе кгвалтовне за грабежами з винами давати примушает”. Далі міщани оповідали, що війт змушує їх купувати горілку у війтівських будках, а “навет и тых, которые от пороженя своего горелки не пивают, пити примушает”. Дісталось війту і за розбазарювання міського арсеналу – з 800 рушниць залишилося заледве 300, а решта “от него сут выграблены”. Загальні збитки від зловживань війта міщани оцінили у 5000 золотих, – читаємо у скарзі, – “зачым судов гайных, которые ся в месте ведле права майдебурского порядком своим отпрауют, отпраовати не можем”³. Того ж 1594 р. Г. Колмовський отримав від короля ще одного заручного листа з вимогою не утискувати міщан⁴. 1595 р. міщани знову скаржилися королю на зловживання війта, бо самі не можуть оборонитися “для того, ижъ войта дедичного на тот час в месте нашомъ Луцку нет, толко закупный, который не ведати за якимъ правомъ тое войтовство деръжит”. Король листом від 4 листопада вкотре наказав старості оберігати міщан від війтівської сваволі⁵.

Під час вересневого ярмарку 1595 р. возний М. Славогурський свідчив, що на прохання міщан ходив до ратуші, де зібралася “вся лавица зуполная” і куди

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 134 зв. – 135; див. також: РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 254. Л. 90 об. – 91. Публ.: LM. (1559 – 1563). 40-oji Teismų bylų knyga. Vilnius, 2015. S. 78.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 108. Міщани писали королю “о чинене безправья в справахъ ихъ судовых местских и о бране доходовъ з суду на врьдъ ихъ приходячихъ, и о бране мыта незвыклого въ ярмарок от нихъ самих и от гостей приездчих”.

³ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 453 – 453 зв.

⁴ Там само. Арк. 439 зв.

⁵ Там само. Спр. 10. Арк. 66 зв – 67; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 2/1 – 2.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

прийшов Г. Колмовський. Міщани скаржилися, що під час ярмарку вїт “на ратушъ для судов ярмарочных не зышол, пересудов беручи, з нами водлугъ правъ и привилеевъ [...] месту наданых, не делил, паметные и вины незвыклые и не водлугъ права [...] з них самыхъ, также и гостей берешъ”. Натомість вїт заявив, що не зобов’язаний ділитися судовими прибутками, “бо ми то вольно”. Побаришне вїт назвав своїм, суто вїтївським прибутком, як це і було раніше, і твердив, що це обумовлено в інвентарі – “бо тот увесь пожитокъ на мене, яко войта приходить, кгдаж его от тяхъ, которые были войтами тутошними, на инвентаре маю”¹. Свої збитки міщани на цей раз оцінили у 2000 кіп грошів литовських. Історія з Г. Колмовським ще раз засвідчує, що вїт-шляхтич прагнув купити цей уряд, розглядаючи його як засіб до збагачення.

Джерела фіксують зловживання владою відомого луцького вїта Марка Жоравницького (1584 – 1611 рр. з перервами). Так, 20 травня 1600 р. у міському суді розглядалася справа про привласнення колишнім лентвїтом Ярошем Суєтичем грошей, які вкрав Прокіп Кротович у Себастьяна Венгерського. Злодій зізнався, що вкрав 300 червоних золотих і кількадесят просто золотих, але скриньку з ними передав Я. Суєтичу і готовий це підтвердити на “пробі”, вимагаючи щоб ця процедура була застосована і до Я. Суєтича. На це пристав і С. Венгерський, але М. Жоравницький відклав справу на три дні, а згодом лентвїт та райці виправдали Я. Суєтича². У січні 1601 р., зустрівши на ринку монастирського підданого Симона Кобильницького, вїт наказав слугам допровадити його до свого дому, де бідолаху було побито³. У вересні 1606 р. Павло Монвид Дорогостайський скаржився на М. Жоравницького за збір мита з його комор, незважаючи на королівське звільнення від замкової і міської юрисдикції⁴. Слугами вїта згадуються Ян Хоровський, Вацлав Кунницький, Іван Бятецький⁵. Із скарги міщан на лентвїта Олександра Бедермана 2 жовтня 1608 р. видно, що свої судові повноваження М. Жоравницький орендував йому⁶.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 1/157 – 159 зв.

² Там само. Спр. 56. Арк. 575 – 576 зв.

³ Там само. Спр. 62. Арк. 86.

⁴ Там само. Спр. 76. Арк. 844 зв.

⁵ Там само. Арк. 760, 973 зв.

⁶ Там само. Ф. 28. Оп.1. Спр. 40. Арк. 460 зв. Міщани скаржилися “о закупене и арендоване за певную суму пнзей урядов, судов войтовских и о неслушное паметного бране над право и звычай, так и вин противко праву майдеборскому и звычайю для пожитку аренды его з винных и не винных людей вытегане. А над то водлуг повинности суду войтовского з бурмистром, з райцами и зъ присежниками три дни в тыдне незаседане, але место одного гроша, который ему с права належал, чотыри брал, по розных местцах не на местцу звыклом заседане и сужене в шинку, в дому его при судах держанях, о ховане писара не присяглого и не оселого”.

4.1. Війт, лентвійт, лава

1605 р. сталася ганебна для цього війта історія. 10 серпня він прислав лавника Андрія Романовича до будинку писаря Яцка Богушевича, де мешкала міщанка вдова Ганна Андріївна з дочкою Раїною. Лавник спробував забрати дочку, але мати зуміла оборонити її. Невдовзі той повернувся з підмогою і силоміць забрав дівчину, якій щойно виповнилося 12 років, та допровадив її до с. Підгайців М. Жоравницькому. Останній, за словами матері, “чинячи досыт непристойному умыслови своему, казавши дочку мою з сорочки зволучи, абы на кошули знаку кгвалту не было, так з нагою на постели учинок обридливый полнил и дочку окрутъне згвалтовал, а потом, згвалтовавши ее, могло быти година дня з середи на четвергъ, до мене одослалъ”¹. Те, що сталося, підтвердив возний Станіслав Янковський і відібрані для цього двоє міщанок, які перед возним констатували “под сумненем своим, же суть знаки кгвалту и отънятъе девицтва ее”².

За “доброю” звичкою своїх попередників теж зловживав владою і новий війт Олександр Загоровський. Володимирський єврей Шмойло Ізакович скаржився на нього, що під час вересневого ярмарку 1612 р. незаконно взяв у нього мито³. У квітні 1618 р. райці та міщани оскаржували перед королем заборону війта виготовляти та шинкувати горілкою, що дозволяли королівські привілеї⁴. У травні того ж року король наказав луцькому старості Альбрехтові Станіславу Радзивілу заступитися за міщан, бо війт їх “бъет, мордует, отповеди и похвалъки на здоревее их чинит” – під закладом 2000 кіп грошів литовських⁵. Тоді ж у травні міщани заявили, що війт два роки не контролював міські фінанси, а міщанам перешкоджав скаржитися королю⁶. У травні 1619 р. за недотримання церковних привілеїв на війта скаржився луцький унійний єпископ Євгеній Єло Малинський⁷.

На початку 1620 р. О. Загоровський передав війтівство сину Андрію, який теж не вирізнявся лагідністю характеру і поводився самовпевнено та зверхньо, а тому міщани неодноразово змушені були захищати свої права. 24 жовтня 1624 р. бурмистр Нестор Ювкович з райцями скаржився на А. Загоровського, який “за лентвойта слугу своего неприяглого, присяжъников албо лавников люди простых не толко права неумеетныхъ албо несведомых, але другихъ и читат не умеетных, а до нихъ Парфена Голузку, человека въ юриздиции

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 75. Арк. 269 зв. – 271.

² Там само. Арк. 365 – 367.

³ Там само. Спр. 93. Арк. 846.

⁴ Там само. Спр. 110. Арк. 70 зв.

⁵ Там само. Спр. 109. Арк. 79 зв.

⁶ AGAD. T. zw. Metryka Litewska. Sygn. B. 37. K. 78 – 79.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 465 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

местской неоселого а на тот уряд писарский неприяглого, за писара на депакътацию и вытягане вин неправныхъ з убоженъемъ и знищенемъ мешан и на зънесене прав, привилеюв и волности местских, хотечи мимо уряд рядецкий всем местомъ рядити, подал”¹. Крім того, суди відбувалися у лентвіята вдома, а не в ратуші, і вїйт перешкоджав поданню апеляцій королю. У червні 1630 р. король, реагуючи на скарги міщан про вїйтівські зловживання та погрози, скерував до старости Г. Харленського листа, в якому для нормалізації ситуації у місті наклав між сторонами заруку в сумі 50 000 золотих, а возний Яким Присталовський, за розпорядженням гродського уряду, “тотъ листъ [...] тутъ в замъку луцькомъ вышшнымъ и околъным, такъже и въ месте на местцахъ звычайныхъ обволалъ и опубликовалъ”². 8 квітня 1633 р. бурмистр Ян Матвійович з райцями скаржився на вїйта, який, незважаючи на згадану королівську заруку, ображає і б’є міщан, зокрема, спершу побив скаржника, а згодом ще й збройно вночі напав на його будинок. Того ж дня вїйт через слугу скликав до ратуші райців і лавників, а сам, “местце свое войтовское заседши, зараз словы ущипливыми пана бурмистра и всих панов райцов соромити почалъ”. Коли ж старий райця Кирило спробував його вгамувати лагідними словами, то вїйт і його “такими ж словы золжилъ, мовечи: “милъчъ ты хлопе, кобелю, негоднику. Летала твоя борода од пана отца моего, тое ж тебе теперь и од мене не минет, и каждого з васъ кажу з дому обухами водити до себе, бо-мъ я есте-мъ паномъ вашимъ”. А потомъ всимъ паномъ бурмистрови и райцом, и огулом всему посполъству одповедалъ кобелями, негодниками, злых матокъ сынами называючи, до губы се их порывалъ, обухами всимъ и каждому зособна грозечи. Которые таковые обелги, деспекъта и погрозки протестующиеся панове бурмистръ и радъци зо всими теръпеливе молчанъемъ знесли”³. Крім того, міщани заявили, що вїйт їх судить не у ратуші, а по своїх маєтностях. 15 червня того ж року новий король Владислав IV, замість покарати вїйта, видав ще один заручний лист на таку ж суму⁴.

17 вересня 1639 р. бурмистр Павло Антонович від імені всього поспільства скаржився на А. Загоровського, “ижъ его мл панъ войтъ, не будучи на уряд свой войтовъский присягълымъ”, чинить кривди міщанам: забирає міські прибутки, понад 12 років для своїх потреб використовує міську лазню і воскобійню, забрав на ринку кілька плаців і збудував на них будинки, податки з яких бере собі, вимагає від купців вигадане мито. Зафіксували міщани зловживання і в судочинстві “а суды теж свое особомъ рознымъ конъдиции шляхецькое

¹ ЦДІАК України. Спр. 140. Арк. 680 зв. – 681.

² Там само. Спр. 173. Арк. 1449 – 1450 зв.

³ Там само. Спр. 185. Арк. 257 зв. – 258.

⁴ Там само. Спр. 187. Арк. 928 – 929.

4.1. Війт, лентвійт, лава

Покрицькому, Немискому и инъшимъ на утяжене през того места всего запродаеть и оные теж не в ратушу на местъцу звычайнымъ судовымъ, але по домах приватных, шиньковъных и то самъ безъ лавъниковъ, такъ же и по селах своих приватить частокротъне и их теж бурмистровъ под тые ж приватные суды свое квалтомъ притягаючи, самъ одправуетъ и его теж ланътвойтове и аренъдаре такъже сами толко през себе одправуютъ, зачим вины безвинъне над право и слушъность незносе на людех сказуютъ. Апеляции теж ланътвойтове и тые закупъные наместъники до его мл пана войта, где мешъкаетъ по селах дедичных, на знисченъе людское вымышляючи допускають и за ними по маетьностях десеть мил и далее людей ездити примушають”¹. Тих, хто відважується апелювати до короля, війт штрафує, заявляючи: “Я тутъ паномъ вашимъ, а высте хлопи и подданные мое, волно ми што хотечи то з вами чинити, бо я естемъ вашъ войтъ дедичный, а не дочастъный”². Окрім того, війт невчасно призначає вибори бурмистрів – часом достроково, а часом із запізненням, втручається в бурмистрівські суди, йому не належні, “и з раменя своего на уряды теж бурмистровъские од себе особъ двох што рокъ, их толко для приватъ своих одменяючи, тых и таковых, которые се корумпъти находятъ и уряду того докупають, а што болшая, же тые ж и секрета с конъсультовъ меских его мл выносят”³. У вину війту міщани поставили і те, що він зовсім не обороняє і не підтримує міщанські інтереси, а дуже часто сам їх ображає, б’є, зокрема бурмистрів та райців.

На ринку А. Загоровський мав два будинки, в яких було десять яток і на роботу до яких він залучав міщан нератушною юрисдикцією⁴. Матеріальні вигоди від свого уряду війт оберігав особливо ретельно, і всі спроби міщан обмежити їх, найперше під час ярмарку, викликали бурхливу реакцію⁵. А. Загоровський, очевидно, добряче допік міщанам, бо 1628 р. у Коршовці під Луцьком були знайдені пасквілі на нього⁶, а у травні 1634 р. його побили студенти єзуїтського колегіуму⁷.

На думку істориків, уряд війта значною мірою був синекурним, приносячи його власнику чималі прибутки⁸. Наявні джерела підтверджують цю думку. Ще

¹ Там само. Спр. 169. Арк. 513 – 513 зв. Згаданий у документі Ян Покрицький жив у війтівському будинку. – Там само. Спр. 63. Арк. 300 зв. – 301 зв. (1628 р.).

² Там само. Спр. 169. Арк. 513 зв.

³ Там само. Арк. 513 зв.

⁴ Там само. Арк. 514 – 516.

⁵ Там само. Спр. 222. Арк. 50 зв. – 51. Спроба міщан обмежити апетит війта при стяганні ним мит під час ярмарку 1640 р. була оцінена ним як збитки у 6000 золотих.

⁶ Там само. Спр. 158. Арк. 346 – 346 зв.

⁷ Архив ЮЗР. Ч. 1. Т. 6. С. 683.

⁸ Jarmolik W. Rozwój niemieckiego prawa miejskiego na Podlasiu do Unii Lubelskiej 1569 roku // Przegląd Historyczny. 1982. T. 73. Zesz. 1 – 2. S. 35 – 37; Zientara B. Odpowiedź referenta // Miasta doby feudalnej w Europie. S. 310.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

з кінця XV ст., в період урядування у Володимирі Федка Івановича, війтівству належали значні прибутки. На користь війта шевці щороку повинні були давати по 5, пекарі – по 3, торговці з яток – по 4 гроші литовські, а різники – “третее плечо”. Крім того війт мав на ринку дві вільні ятки; від судочинства отримував третій гріш; вдова, що виходила заміж та йшла з міста, платила 10 грошів литовських, від дівчини, що виходила заміж і залишалася у місті, – 4 гроші і стільки ж давав злодій, пійманий “з лицом”. Третій гріш отримував війт від виявленої у місті краденої худоби, “а к тому иные платы и доходы”¹. У привілеї Сигізмунда Августа (1566 р.) Михайлові Дубницькому на володимирське війтівство, крім підтвердження вище зазначених прибутків, згаданий на передмісті став з млином. Йому належала єдина у місті лазня, в ринку – будинок, а за містом – сінокос. Врешті, війта та його потомків звільнено від військових походів і кампаній. Вартість цих доходів оцінювалася у тисячу кіп грошів литовських².

Обширність цих володінь добре окреслена у записі на продаж володимирського війтівства (1633 р.) Романом Гойським Юрію Ладі. Тут зазначено війтівські ґрунти на “передместю [...] Запятничу [...] с поддаными, на нем оселыми, и их всеми и вшьелякими огулом в посполитости и кождыми зособна в особливости роботами, податками, послушенства и повинностями, и землю всю, до того войтовства здавна прислухающую, так же с полми, сеножатми, огородами, криницами, болотами, ставами, озерами, фолваркомъ albo огородом, садом и сеножатми на передместю Засмоцю на Кривой улици над ставом войтовским лежачий и будущий, и на том огороде, тепер ново през нас, дворомъ и млынком збудованым и сажавками при том дворе поробленими, юриздициею судовою, судами, пересудами, винами, провентами торговыми, ярмарковыми и иншими всеми и вшьелякими. Так же теж з домом на пляцу войтовским в рынку [...] и броваром на том же пляцу стоячом ово згола зо всеми и вшьелякими меноваными и неменоваными пожитками, доходами, приходами, приналежностями и околичностями”³. Інвентар володимирського війтівства 1635 р. засвідчив 15 війтівських підданих⁴. Під 1591 р. є згадка, що до війтівства належало с. Шистів⁵.

Перший відомий кременецький війт Юрко з Бузька (1438 р.) отримав право на шостий гріш з плати міщанських ланів, оплати з крамів і яток (різничих, пекарських, шевських); дозволено йому будувати млини на р. Ікві та вільно

¹ LM (1522 – 1530).). 4-oji Teismų bylą knyga. Vilnius, 1997. S. 265 – 266.

² LM Knyga Nr. 51. S. 47 – 50; IP НБУ. Ф. 2. Спр. 22093. Арк. 1 – 3.

³ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 68. Арк. 651 зв. – 652.

⁴ ANK. AS. Sygn. 103. К. 1 в. Оупубл.: Старченко Н. Конфлікт у Володимирі 1566 р. ... С. 98.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 385 – 385 зв. (485 – 485 зв.).

4.1. Війт, лентвійт, лава

ловити рибу, займатися мисливством і рубати ліс; міщан зобов'язано молоти зерно у війтівському млині; дозволено мати лазню у місті, а також надано села Підлісці та Денятин з полями, сіножатями, лісами і т. ін.¹. Згідно з привілеєм Сигізмунда Августа (1568 р.), кременецькому війту Федорові Новоселецькому належали, крім доходів з присуду, ще чотири волоки землі, два пасовища, дві сіножаті з фільварком, город біля міста, вільний від податків будинок у місті, лазня, помірне і дві ятки з крамницею².

Не обділені прибутками були і луцькі війти. Ще привілеєм 1497 р. війт отримав право на дві вільні корчми у місті, четвертий гріш від міських прибутків, третій гріш від судочинства та мірку від продажу збіжжя та меду³. 1544 р. війтівству належали три будинки у місті, дві лазні, помірне від збіжжя і меду, ятка, плата від міських лазень, що були у міщанських будинках, судові штрафи та інші оплати⁴. Під 1569 р. є згадка, що війтівству належали села Красне і Омеляники⁵. Згідно з люстрацією 1552 р. війт отримував такі прибутки: від продажу горілки – 160 кіп грошів литовських, з помірного – 40 кіп грошів, з найму чотирьох будинків у місті, що йому належали, – 40 кіп грошів, від воскобійні – 20 кіп грошів, від лазні – 15 кіп грошів, від яток – 60 кіп грошів, з присуду і штрафів – 100 кіп грошів. Крім того, війту йшли різноманітні прибутки на кшталт дачі “плеча” від продажу худоби і т. ін.⁶. Луцькі міщани зобов'язані були купувати горілку лише у війтівській корчмі⁷. Чималі суми отримував луцький війт від ярмаркового податку з приїжджих купців, проти чого виступали міщани, закликаючи їх не давати жодних податків. Збитки від цих дій міщан війт оцінив у шість тисяч золотих (1645 р.)⁸. При продажу луцького війтівства (1578 р.) В. Красенським своєму швагрові О. Жоравницькому так окреслено війтівські добра: “[...] то есть меновите пляц пустый в рынку, на которомъ ничего нет, толко троха муру в земъле может быти, с половицу skleпу, а на верху ничего нет. Другий пляц пустый, где две лазъни стояли – одна

¹ Архив ЮЗР. Ч. 5. Т. 1. С. 4.

² ЦДІАК України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 266 зв.; AGAD. ASK. Dz. XLVI. Sygn. 17. K. 69.

³ Архив ЮЗР. Ч. 5. Т. 1. С. 14 – 15.

⁴ AGAD. Zbiór dokumentów pergaminowych. Sygn. 4805. Оpubл.: AS. Lwów, 1910. Т. IV. S. 401 – 402; Архив ЮЗР. Ч. 5. Т. 1. С. 46 “[...] войтовство луцкое зо всеми доходы, к войтовству прислухающими, то ест три дома войтовских, две лазни, померное з меду пресного и збожа, ятка, а к тому плат з лазен мещанских, которые в домех своих мещане мают, а вино горелое, а коляда и великоноцное, вины малыи и великии, а домъ, где Кграбинский мешкал, которые доходы староста луцкий теперешний и потом будучий мают на себе брати, с которых доходов в каждый год шло нам плату сто и тридцат копь грошей”.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 105 – 106.

⁶ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 563. Л. 181-а – 181-а об.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 80 – 81 зв.

⁸ Там само. Спр. 222. Арк. 50 зв. – 51.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

музская, а другая жоноцкая [...] А третій великий плаць, который лежить в рынку одънимъ бокомъ ку дому попа Дмитровского, а другимъ бокомъ к улицы Жидовской, што зъ рынъку идетъ, а тыломъ ку дому кравца луцкого Соловя и с тыми двема зрубы, што на томъ пляцу есть. К тому с присуды, пожытки и належностями и зо вѣсимъ на все такъ, якося оное войтовство само въ себе во всей справе, владности, порядъку и пожитъкохъ своихъ водъле лисьтовъ и пѣривилевъ его кр. мл. здавна маеть”¹.

Ковельському вйтівству (1605 р.), крім відрахувань від судочинства, належали с. Колодниця, два будинки в місті, дві волоки землі². Острозькому вйтівству належало с. Довгалівка (1584 р.)³. Миляновецькому вйту, окрім доходів з присуду та будинку на ринку, йшли прибутки від 28 сільських ремісників Миляновецького ключа (1576 р.)⁴. 1601 р. Миколай Криштоф Радзивілл по смерті В. Слонічевського надає вйтівство в Олиці Миколаю Старнігелю з двома волоками землі, належностями до того вйтівства, а також вільний від податків і повинностей дім. Це надавалося до ласки і волі синів, які можуть підтвердити чи відмінити це надання⁵.

Зважаючи на те, що шляхту ця посада цікавила найперше з фінансових міркувань, не дивними були часті здачі вйтівств в оренду, заставу, а подекуди відбувався і продаж. Чотири рази в оренду віддавав володимирське вйтівство Юрій Будзишевський: 1616 р. на 5 років Юрію Овлучимському⁶, 1621 р. на три роки Павлові Роговському⁷, 1623 р. на три роки Павлові Гулевичу⁸, 1626 р. на один рік Габріелю Іваницькому⁹. 1631 р. Роман Гойський віддав на рік в оренду вйтівство Миколаю Мишці Холоневському¹⁰. Востаннє володимирське вйтівство потрапило в оренду 1646 р. – від Данієля Стемпковського до Михайла Воронецького¹¹.

Частенько в оренду потрапляло луцьке вйтівство. Зокрема, його орендували: Миколай Гидзинський (1584 р.)¹², Матей Суський (1587 р.)¹³, Михайло

¹ ЦДІАК України. Ф. 26. Оп.1. Спр. 3. Арк. 449 зв.; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 3 – 4 зв.; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 919 зв.; ІР НБУ. Ф. 60. Спр. 55. Арк. 62 зв. – 63.

² РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 218. Л. 2 об. – 3 об.; AGAD. ASK. Dz. I. Sygn. 31. K. 42-a.

³ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 185 – 185 зв.

⁴ AGAD. ASK. Dz. I. Sygn. 31. K. 450, 458 – 458 v.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 1237. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 31 – 31 зв. Волока – близько 20 га.

⁶ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 324 – 325.

⁷ Там само. Спр. 53. Арк. 225 – 225 зв.

⁸ Там само. Спр. 26. Арк. 989 зв.

⁹ Там само. Спр. 60. Арк. 1192 зв. – 1193 зв.

¹⁰ Там само. Спр. 66. Арк. 1562 – 1563 зв.

¹¹ Там само. Спр. 82. Арк. 290 зв. – 291.

¹² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 460. Арк. 275 зв.; Спр. 29. Арк. 182; Спр. 30. Арк. 586 зв.; Спр. 31. Арк. 466 – 467.

¹³ Там само. Спр. 39. Арк. 334.

4.1. Війт, лентвійт, лава

Гулевич (1604 р.)¹, Томаш Жоравницький (1605 р.)². Луцький єврей Юда Леменович орендував на три роки (1624 – 1626 рр.) у війта А. Загоровського прибуткову частину війтівства: “[...] вси провента в месте Луцку до войтовъства луцького належачие, вынявши толко суды войтовъские, лазню и два дома Засланского и Омеляновъ, въ которыхъ провентах всих войтовских, в записе арендовъном меновите описаных”³.

Отримати війтівство можна було і через заставу. У Володимирі Малхер Овлучимський (1590 р.) заставив війтівство Янові Сокольницькому за тисячу золотих⁴. Кременецький війт Андрій Мисловський (1637 р.) за дві тисячі золотих заставив війтівство Маркові Гуляницькому⁵ та міщанину Олександрові Фурсовичу (1644 р.) на пів року за 160 золотих⁶. Найчастіше заставу практикували у Луцьку. 1566 р. Іван Яцкович Борзобагатий за 4 тисячі золотих заставив війтівство Михайлові Малинському і мав його викупити до 1572 р., але не зробив цього, і війтівство надалі залишалося у руках Малинських: Івана (1572 р.), Костянтина (1573 р.)⁷, Остафія (1575 р., 1577 р., 1578 р., 1581 р.)⁸, Матвія (1576 р., 1577 р., 1578 р., 1581 р.)⁹. 1585 р. Марко Жоравницький за 8 тисяч золотих заставив війтівство своєму дядькові Яну Марковичу Жоравницькому¹⁰. Наступного року, через заборгованість, М. Жоравницький поступився війтівством гданським купцям Германові Гаку і Ганусу Воншотові¹¹, а вони майже відразу заставили його за 9 тисяч золотих Катерині Фальчевській Вацлавовій Подорецькій¹². Вацлав і Катерина Подорецькі (1591 р.) поступилися за таку ж суму війтівством кременецькому підкоморію Адамові Боговитину Козерадському, одруженому з донькою Катерини від першого шлюбу Марушею Козечанкою¹³. Підкоморій не довго “бавився” війтівством, бо в серпні 1592 р. по-

¹ ЦДІАК України. Спр. 70. Арк. 607.

² Там само. Спр. 75. Арк. 71 – 272, 274 – 275; Спр. 76. Арк. 190 зв., 975 – 975 зв.; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 798; Спр. 17. Арк. 754.

³ Там само. Спр. 141. Арк. 32 зв. – 34.

⁴ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 637 зв.

⁵ Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 373 зв.

⁶ Там само. Спр. 46. Арк. 381 – 382.

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 254 зв., 327.

⁸ Там само. Спр. 459. Арк. 302, 309, 373 зв., 418 зв.; Спр. 15. Арк. 79, 184, 419 зв. – 420; Спр. 17. Арк. 647 зв., 662 – 662 зв.; Спр. 18. Арк. 562, 910; Спр. 25. Арк. 438 зв. – 439.

⁹ Там само. Спр. 13. Арк. 657 зв. – 659; Спр. 16. Арк. 42, 219 зв.; Спр. 17. Арк. 349 зв., 434 зв., 526; Спр. 18. Арк. 337; Спр. 25. Арк. 49 зв.

¹⁰ Там само. Спр. 34. Арк. 80 зв. – 81. У квітні 1585 р. Ян Жоравницький заявив, що війтівство “за певним правом от Марка Жоравницкого держу от немалого часу” – Спр. 34. Арк. 291.

¹¹ Там само. Спр. 36. Арк. 459 зв.

¹² Там само. Спр. 37. Арк. 28 – 33 зв., 96 – 96 зв.; Спр. 38. Арк. 245 зв., 937 – 937 зв.

¹³ Там само. Спр. 40. Арк. 278 – 278 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

зичив разом з дружиною у Г. Колмовського 4 тисячі золотих, перезаставивши йому вйтівство¹. Г. Колмовський 2 листопада 1596 р. видав квит А. Боговитину у поверненні боргу і передав йому вйтівство, а останній того ж дня позичив у луцького підкоморія Яна Харленського 6 тисяч золотих під перезаставу вйтівства². У 1607 р. М. Жоравницький за 6 тисяч золотих передав у заставу те саме луцьке вйтівство зведеному братові Михайлові Гулевичу³. У жовтні 1608 р. Катерина Подорецька через заборгованість Марка Жоравницького у 6 тисяч золотих була введена у вйтівство⁴, яке відразу ж передала своєму синові від першого шлюбу Андрію Козеці⁵. 1611 р. М. Жоравницький заставив вйтівство за 9 тисяч золотих чоловікові своєї сестри Олександри Олександрові Петровичу Загоровському⁶, який майже відразу віддав в оренду судові функції цього уряду Андрію Рачковському⁷.

Час від часу вйтівства продавали. Десь у 50-х роках XVI ст. Михайло Скуйбіда кременецьке вйтівство “певною сумою пнзей первъшую войтовою кременецькую неякую Целяровую с того войтовъства скупилъ”⁸. Кілька разів предметом торгу ставало володимирське вйтівство. Ще перед 1488 р. вйтівство купив перший відомий володимирський вйіт Іван Луд⁹. Великокнязівський привілей на вйтівство М. Дубницькому (1566 р.) фактично передбачав його викуп у М. Лудовича за 1 тисячу кіп грошів литовських¹⁰, що у кілька етапів і було зроблено¹¹. За таку ж суму син Михайла, Андрій Дубницький, продав вйтівство (1599 р.) Юрію Овлучимському¹². 1626 р. Юрій Будзишевський продав за 8 тисяч золотих вйтівство володимирському старості Романові Гойсь-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 158 зв. – 160 зв., 189 – 193; Спр. 42. Арк. 322 – 323 зв.

² Там само. Спр. 47. Арк. 2/281 зв. – 283 зв., 292 – 296 зв., 858 – 858 зв. А. Боговитин зазначив, що для викупу вйтівства він позичив 4000 золотих у Яна Харленського, а потребуючи більше грошей, позичив у нього ще 2000 золотих, заставивши йому вйтівство.

³ Там само. Спр. 78. Арк. 689 – 689 зв.

⁴ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 716 зв. – 717.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 88. Арк. 95 – 96 зв.; Спр. 90. Арк. 401, 1008; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 484 зв., 500 зв.

⁶ Там само. Спр. 90. Арк. 640 зв.

⁷ Там само. Арк. 1141 зв.

⁸ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 38. Л. 339 об.

⁹ LM. Knyga Nr. 3 (1440 – 1498). Vilnius, 1998. S. 79.

¹⁰ LM. Knyga Nr. 51 (1566 – 1574). S. 48.

¹¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 168 зв. – 169, 220 – 220 зв.

¹² РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 202. Л. 15 об. – 16. 1614 р. Ю. Овлучимський вніс до володимирських земських книг дарчу на володимирське вйтівство своєму зятю Юрію Будзишевському, а король це підтвердив 7. 11. 1618р. – РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 209. Л. 45 об. – 46 об. Натомість вже 1616 р. Юрій Будзишевський орендував на п'ять років вйтівство Юрію Овлучимському. – ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 324. – 325.

4.1. Війт, лентвійт, лава

кому¹, який 1633 р. за таку ж суму відпродав війтівство Юрію Ладі². Останній 1643 р. уже за 10 тисяч золотих продав його Станіславові Корчминському³.

Траплялося, що дану за війтівство суму не завжди вдавалося повернути. Каспор Радомита тримав війтівство в Озерянах від владики Феодосія в сумі 200 золотих (1579 р.). У відповідному листі було зазначено, що у разі відібрання війтівства владики повинен повернути цю суму. Однак владики, відібравши війтівство, гроші не віддав до смерті Каспора. Сини Каспора Андрій та Миколай через посередників Дмитра Козеку, Войтеха Русецького і Яна Негоцького просили владику вернути гроші та забрати листа. Владика “яко пань хрестиянський” повернув лише 60 золотих, а брати змушені були віддати листа⁴.

Активно вели війти також фінансово-підприємницьку діяльність: позичали гроші і самі надавали позики, орендували/заставляли поселення, займалися спуском ставів тощо. Позичання грошей війтами було звичною тогочасною практикою, правда, не зовсім безпечною, бо невчасне повернення взятої суми тягнуло за собою штраф, так звану совитість – тобто подвоєність узятого. Так було з горохівським війтом Омеляном Никифоровичем (1620 р.), який, узявши у шляхтича Войтеха Станішевського 230 золотих і вчасно не віддавши, потрапив у штрафні санкції – “заклад и шкоди”⁵. 1617 р. торчинський війт Якуб Ласький позичив у Павла Плонського і його дружини Катерини 350 золотих⁶, а 1622 р. – ще 250 золотих у Софії Шистовської⁷. Значно більшу суму – 2500 золотих – у Полонії Павлової Гулевичівної Воютинської позичив володимирський війт Юрій Будзишевський (1619 р.)⁸. 1620 р. олицький війт Ян Олексич позичив 340 золотих у Наума Шумського⁹. Кременецький війт Федір Григорович Новоселецький разом із дружиною Ганною Семенівною (1579 р.) позичив у Федора Рудецького 120 кіп грошів литовських¹⁰.

Найбільше напозичалися луцькі війти. 1561 р. І. Я. Борзобогатий заборгував Малхерові Волбаху 2 тисячі кіп грошів литовських і вчасно не віддав, потрапивши у “совитість”¹¹. У травні 1565 р. І. Я. Борзобогатий позичив у мар-

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 1232 – 1236; AGAD. MK. Sygn. 175. K. 50 v. – 51 v.

² РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 214. Л. 42 об. – 43; ЦДІАК України. Ф. 27. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 348 зв. – 353; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 68. Арк. 651 – 654 зв.; Спр. 72. Арк. 694 зв.

³ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1098 – 1102 зв.; РГАДА. Ф. 389. Д. 214. Л. 334 об.

⁴ Там само. Спр. 12. Арк. 483 зв. – 484 зв.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 116. Арк. 317 зв.; Спр. 117. Арк. 358 зв. – 360.

⁶ Там само. Спр. 109. Арк. 27 – 29.

⁷ Там само. Спр. 131. Арк. 128 – 131 зв.

⁸ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 844 зв. – 847.

⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 127. Арк. 937 зв. – 941.

¹⁰ Там само. Спр. 20. Арк. 301 зв. – 302.

¹¹ Там само. Спр. 3. Арк. 69 зв. – 70.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

шалка і королівського писаря Яна Шимковича 1313 червоних золотих та зміцнив угоду заручним листом, згідно з яким у разі невчасного повернення грошей передбачалося, крім штрафних санкцій, ув'язати позичкодавця у луцьке в'їтвство¹. У березні 1580 р. Василь Красенський під запис позичив у гданського купця Г. Воншота 4400 золотих, а луцький староста О. Жоравницький, який доводився йому швагrom, ручився за вчасне повернення боргу, а якщо ні – то він чи його потомки оплатять його². Того ж дня ще одним записом В. Красенський позичив у Г. Воншота 8500 золотих і знову гарантом виступив луцький староста³. Того ж року В. Красенський позичив 1 тисячу золотих у підляського стольника Станіслава Граєвського⁴. 1585 р. Я. Жоравницький позичив 200 золотих у Яна Малинського та 500 – у Януша Угриновського⁵.

Чи не найбільше напозичався Марко Жоравницький. 1586 р. в'їт позичив 300 кіп грошів литовських у ковельського єврея Мордухая Симчича – вчасно не віддав, але виручив його дядько Ян Жоравницький, який покрив борг єврею⁶. Того ж року позичив у берестейських євреїв Шаї та Песаха Нахимовичів 351 копу і 26,5 грошів – вчасно не віддав, і возний Фронц Бромирський зробив спробу ввести позичкодавців у с. Блудів, та на заваді знову став Ян Жоравницький⁷. У 1601 р. наш герой позичив у Адама Буркацького 500 золотих, які вчасно не повернув⁸. 1602 р. Марко позичив у князя Юрія Михайловича Чорторійського 3 800 золотих⁹. 1603 р. М. Жоравницький позичив 2300 золотих у королівського секретаря Войтеха Бобеля – вчасно не повернув і потрапив у совитість та шкоди¹⁰, а через небажання віддавати гроші позивався до королівського суду¹¹. Того ж року 1000 золотих в'їт позичив у Богдани з Угриновських Янової Ворониної – знову вчасно не повернув і попав під штрафні санкції, а борг зріс до 3000 золотих і 100 кіп грошів литовських, при цьому ув'язати у свої маєтності не дозволяв¹². Того ж 1603 р. М. Жоравницький заборгував Янові Лібішевському 52 золоті – традиційно вчасно не віддав, заробив штрафні санкції, але віддавати і не думав¹³. Під час розгляду справи

¹ LM (1562 – 1566): 47-oji Teismų bylų knyga. Vilnius, 2011. S. 115 – 121.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 358 зв. – 359 зв.; Спр. 28. Арк. 1013 – 1013 зв.

³ Там само. Спр. 21. Арк. 360 – 362.

⁴ Там само. Спр. 21. Арк. 355 – 357 зв.

⁵ Там само. Спр. 34. Арк. 385 – 385 зв., 511 – 511 зв.

⁶ Там само. Спр. 35. Арк. 498 – 499 зв.

⁷ Там само. Спр. 35. Арк. 500 – 500 зв.

⁸ Там само. Ф. 27. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 171 зв. – 174; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 811 зв.

⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 65. Арк. 123 зв. – 124 зв.

¹⁰ Там само. Спр. 67. Арк. 931 зв.

¹¹ Там само. Спр. 70. Арк. 173 зв. – 174.

¹² Там само. Спр. 68. Арк. 267 – 268, 840 – 941, 1276 зв. – 1278; Спр. 70. Арк. 160 – 161 зв.

¹³ Там само. Спр. 67. Арк. 796.

4.1. Війт, лентвійт, лава

у Луцькому гроді староста Миколай Семашко, незважаючи на всі хитрування позваного, став на бік Я. Лібішевського і суд змусив позваного сплатити борг¹. 1604 р. М. Жоравницький заборгував Овдотії Коптіївні Михайловій Кендзерській 1400 золотих і не допустив ув'язання в с. Підгайці². 1605 р. війта викликали до Люблінського трибуналу через два боргові записи (сума не вказана) Раїні Красенській³. Того ж року М. Жоравницький не віддав вчасно 250 золотих Галшці з Бранських Станіславовій Олдаковській⁴. Наступного 1606 р. він заборгував Олександрові і Василю Зубцовським 2000 кіп грошів литовських, теж вчасно не віддав і борг подвоївся. Позичкодавці через возних Федора Селицького і Михайла Поповського спробували ув'язатися у с. Підгайці і луцьке війтівство, але безуспішно⁵. Це їм вдалося зробити 1609 р., доплативши війтові 2500 золотих, але поступаючись селом, він наробив збитків: вирубав багато дерев, понищив господарські споруди, позабирав речі та худобу у селян⁶. 1607 р. М. Жоравницький узяв у борг 100 золотих в Олександри Григорової Гулевичової – вчасно не віддав, подвоївши заборгованість⁷. Того ж року Марко позичив у луцького бурграбія Адама Ольшамовського 1500 золотих – за традицією вчасно не віддав, і возний М. Славогурський за рішенням суду зробив невдалу спробу ув'язати бурграбія у війтівство, бо не дозволив цього зробити лентвійт Олександр Бедерман⁸. 1608 р. Лаврентій Древинський позивав М. Жоравницького за борг 100 золотих, які позичив його брат Василь у батька позивача⁹. Того ж року війт заборгував по 200 золотих Матіяшу Крогулецькому¹⁰ та Іванові Гулевичу¹¹. 1609 р. М. Жоравницький взяв під запис у братів Івана і Богдана Гавсовичів Кукольських по 3000 золотих у кожного і, звичайно, “забув” вчасно віддати¹². Так само він вчинив з львівським купцем Яковом Аведиком, якому заборгував 326 золотих, а через совитість отримав удвічі більший борг¹³.

Старався не відставати від М. Жоравницького і його племінник Андрій Загоровський. 1622 р. він позичив в Овдотії Гулевичівни 1 тисячу золотих¹⁴.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Там само. Спр. 68. Арк. 1183 – 1187.

² Там само. Спр. 70. Арк. 132 – 132 зв.

³ Там само. Спр. 75. Арк. 76 зв.

⁴ Там само. Арк. 149 зв.

⁵ Там само. Спр. 76. Арк. 473 зв. – 474 зв., 511 зв. – 512.

⁶ Там само. Спр. 83. Арк. 152 зв. – 153 зв., 154 – 158; Спр. 84. Арк. 355 зв. – 356 зв.

⁷ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 798 – 799.

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 598 зв. – 599 зв.

⁹ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 812 – 812 зв.

¹⁰ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 80. Арк. 246.

¹¹ Там само. Спр. 80. Арк. 1425 зв.

¹² Там само. Спр. 84. Арк. 53 зв. – 54.

¹³ Там само. Спр. 84. Арк. 256; Спр. 85. Арк. 57 – 58 зв.

¹⁴ Там само. Спр. 127. Арк. 7 – 8 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

1629 р. А. Загоровський позичив 480 золотих в Андрія Ласки під закладом такої ж суми та збитків¹. Ще 400 золотих вїт позичив (1639 р.) у Павла Заблоцького та його дружини Ядвіги з Боруцьких². Двічі брав гроші А. Загоровський у 1642 р.: 4500 золотих у свого дядька Андрія Петровича Загоровського³ та 2000 – у Гелени Порванецької Іванової Колпитовської⁴.

Водночас відомі випадки, коли вїти давали гроші у борг. Князь Юхим Корецький (1580 р.) позичив у свого служебника і корецького вїта Томила Манцевича 800 кіп грошів литовських, заставивши за це на три роки с. Черницю. У разі невчасного повернення село ще на три роки залишалося у розпорядженні вїта⁵. Наступного року князь позичив у вїта ще 1300 кіп грошів литовських, давши у заставу с. Русивль⁶. Той же князь у березні 1586 р. позичив в острозького вїта Павла Малишевича Новоселецького 880 кіп грошів литовських⁷, а у травні – ще 1000 кіп грошів, давши у заставу села Крилів, Бриків та Богданівщину⁸. Торчинський вїт Ян Жерницький (1596 р.) позичив луцькому біскупу Бернату Мацієвському 400 золотих⁹. Князь Григорій Друцький Любецький позичив у сокільського вїта Михайла Рудовського 35 кіп грошів литовських, які повинен був повернути у 1591 р., але помер не віддавши боргу. 1604 р. вїт позивався до дітей князя, виставивши штрафні санкції у сумі 100 кіп грошів литовських. Уповноважений позваних Григорій Черник доводив, що згідно з коронним правом, якщо позивач так довго не звертався до суду, а борговий лист не облятував у ґроді і не був впродовж року перенесений до земського суду, то втрачає право поминатися боргу, а поза тим його підзахисного викликано до неналежного суду (мається на увазі, що викликати потрібно було до земського суду). Натомість умоцований вїта Юзеф Гуляницький доводив, що згідно з волинським правом його підопічний не зобов'язаний був цього робити, покликаючись на сьомий артикул сьомого розділу Литовського статуту (цікаво, що артикул цього розділу відповідає не Другому, а Третньому Статуту!). Суд фактично став на бік позваних, відправивши позивача до належного (тобто земського) суду¹⁰. Станіслав Семашко (1618 р.)

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Там само. Спр. 168. Арк. 633 зв. – 635.

² Там само. Спр. 221. Арк. 27.

³ Там само. Спр. 244. Арк. 1024 зв. – 1026.

⁴ Там само. Спр. 255. Арк. 718.

⁵ Там само. Спр. 21. Арк. 435 зв. – 437 зв.

⁶ Там само. Спр. 26. Арк. 900 зв. – 901.

⁷ Там само. Спр. 35. Арк. 295 зв.

⁸ Там само. Спр. 35. Арк. 473 зв.; Спр. 36. Арк. 174 зв. – 181.

⁹ Там само. Спр. 47/II. Арк. 137 зв. – 138.

¹⁰ Там само. Спр. 71. Арк. 141 зв. – 144 зв.

4.1. Війт, лентвійт, лава

позичив в олицького війта Яна Олексича 35 золотих¹. Волинський хорунжий Григорій Гулевич з дружиною Магдаленою Дахновною позичив (1585 р.) у володимирського війта М. Дубницького 400 золотих, заставивши свій маєток Ківерці². Інший володимирський війт Юрій Будзишевський (1619 р.) позичив 2000 золотих Янові і Миколаю Рафицьким³. Брали війти гроші і у власних родичів. Володимирський війт Юрій Лада (1635 р.) надав під запис 400 червоних золотих брату Петрові, який їх вчасно не віддав і потрапив під штрафні санкції⁴. Вже мовилося, що луцький війт М. Жоравницький досить часто позичав гроші, але джерела свідчать, що він також і надавав позики. 1602 р. князь Юрій Михайлович Чорторійський позичив у нього 3800 золотих⁵, а 1605 р. Лаврентій Древинський зробив невдалу спробу віддати війтові 650 золотих⁶.

Кілька разів надавав позики ще один луцький війт – А. Загоровський. 1628 р. він поминався у пріора луцького конвенту Діви Марії Домініка Шанявського повернення боргу у 4000 золотих, узятих у нього ще попереднім пріором Яцеком Любонським⁷. Боржниками у А. Загоровського (1642 р.) були дружина та брати луцького ключника Яна Станішевського, який ще 1636 р. позичив у війта 300 золотих і помер 1640 р., не повернувши боргу⁸. 1645 р. війт позичив 5000 золотих Кіліянові Вільгорському⁹. Зробив спробу А. Загоровський (1643 р.) повернути собі борг у дітей Максима Хом'яка, який позичив 8000 золотих ще у його батька – Олександра Загоровського¹⁰.

Не уникали війти підприємницької діяльності. Острозький війт Павло Малишевич Новоселецький (1575 р.) орендував в Андрія Ходкевича спуск березького ставу на р. Ківі¹¹, а від князя Юхима Корецького (1582 р.) отримав у держання містечко Межиріч зі селами¹². Той же війт (1592 р.) купив у Михеля Хейзаровича 5 лаштів і 5 бочок поташу і допровадив на склад до Корця для подальшого перепродажу¹³. 1592 р. війт Муравиці Яцко Мелешкович орендував збирання шосу з Муравиці та Дорогостаїв з присілками¹⁴.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Там само. Спр. 127. Арк. 1221.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 86, 402 – 406.

³ Там само. Спр. 53. Арк. 1126 – 1127 зв.

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 699.

⁵ Там само. Спр. 65. Арк. 123 – 124 зв.

⁶ Там само. Спр. 75. Арк. 258, 349 – 349 зв.

⁷ Там само. Спр. 162. Арк. 507 – 509.

⁸ Там само. Спр. 231. Арк. 265 зв. – 267 зв.

⁹ Там само. Спр. 244. Арк. 1101 – 1104 зв.

¹⁰ Там само. Спр. 234. Арк. 551 – 551 зв.

¹¹ Там само. Спр. 15. Арк. 134 – 135.

¹² Там само. Спр. 26. Арк. 580 зв. – 581 зв.

¹³ Там само. Спр. 40. Арк. 237 зв. – 239 зв. Лашт – дві тонни.

¹⁴ Там само. Арк. 279 зв. – 280 зв.; Спр. 42. Арк. 95 – 96.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

Старокостянтинівський війт Сергій Скрага двічі орендував збір чопового у Волинському воєводстві: 1593 р. у Богуша Гораїна за 4 100 золотих¹, а 1597 р. у Миколая Семашка – за 8000 золотих². Олицький війт Ян Олексич 1622 р. орендував спуск торговицького ставу у князя Самійла Корецького³.

Небайдужим до підробітків був володимирський війт М. Дубницький. По-над два роки (1569 р.) він тримав у заставі від єпископа Феодосія с. Хрипаличі⁴. 1570 р. війт заставив міщанинові Василю Каплі належне йому право збирати “плечка” на ринку⁵, а 1573 р. Жданові Коїленському та його дружині Ганні Хрінницькій за 20 кіп грошів литовських орендував “половину плечок доходу свого войтовского, который здавна на войтовство приходит так з резников местских, яко и с чиихколвек, откол на мене и жону мою тот доход мял так з быдла великого и малого, яко теж и с полтей мяса приходит ничего на себе особно не выймуючи ани зоставуючи”⁶. 1581 р. М. Дубницький здав в оренду замковим слугам свій став на Зап’ятницькому передмісті⁷. Кременецький війт Андрій Мисловський (1636 р.) віддав на три роки за 2000 золотих в оренду с. Новосілки, належне до війтівства, Маркові Гуляницькому⁸, а наступного року позичив у нього таку ж суму, заставивши на рік війтівство. 1638 р. А. Мисловський, не віддавши грошей, “вибив” М. Гуляницького з посесії села і війтівства, через що потрапив під штрафні санкції, обумовлені в договорі, – 5000 золотих. Дев’ять років між ними тривала судова тяганина, в підсумку якої А. Мисловський отримав баніцію і помер, не віддавши грошей, що спонукало М. Гуляницького позиватися до дружини покійного Єви з Підгороденських, яка успадкувала с. Новосілки⁹.

Не забували про матеріальне збагачення і луцькі війти. 1561 р. І. Я. Борзобогатий уклав угоду з господарським маршалком Петром Кирдеєм Мильським на виготовлення у його пущах 200 лаштів попелу, але зумів виробити лише 115, “бо болшъ лесу не было”¹⁰. Того ж року війт у берездівських та хлапотинських лісах княгині Беати Острозької випалив 200 лаштів попелу, який

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 503 – 504 зв.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 231 зв.

³ Там само. Спр. 132. Арк. 950.

⁴ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 165.

⁵ Там само. Спр. 5. Арк. 99 – 99 зв. “[...] абы мясо плечка на рынку на себе брал и иншие пожитки его вживал, которые, дей, пан войт тому Капли до певного часу в некоторой суме заставил”,

⁶ Там само. Спр. 7-а. Арк. 204. Ж. Коїленський повторив цю оренду 1577 р. – Там само. Спр. 10. Арк. 22 – 22 зв.

⁷ Там само. Спр. 14. Арк. 215 зв.

⁸ Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 372 зв. – 373 зв.

⁹ Там само. Арк. 374 зв. – 375.

¹⁰ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 63 зв.

4.1. Війт, лентвійт, лава

княгиня своїм коштом мала доправити до р. Буг¹. 1562 р. він взяв у великого князя Сигізмунда Августа в оренду митну комору в Луцьку², а луцькому єврею Мошеєвичу віддав в оренду комору в Дубровиці³. Того ж року він разом з племінником Іваном Олехновичем, за угодою з королівським справцею Ганускопом, мав поставити до Гданська 600 лаштів жита (по 19 золотих за лашт), 100 лаштів пшениці (по 28 золотих за лашт), раніше заборгований 91 лашт попелу⁴. На Матвія Малинського скаржилася Федора Дзялинська за невиконання ним обіцянки доставити в Устилуг 15 лаштів попелу для відправлення у Гданськ⁵. М. Жоравницький орендував (1610 р.) у Михайла Янушовича Гулевича і його дружини Ганни Коритенської с. Вовничі⁶. Один із документів проливає світло на підприємницьку діяльність О. Загоровського, який, будучи власником шпихліра (приміщення для зберігання зерна), очевидно, активно займався доставкою і сплавом до Гданська зерна, поташу, попелу, клепок і т. ін. 1612 р. Олександр Кисіль Дорогиницький винайняв у війта судно (шкуту), яку мав повернути в Устилузі “на берегу под штихлиром” війта “под закладомъ тисечи золотых полских и под нагороженем шкод, голым словом ошацовыних”⁷. Ксьондз луцького домініканського монастиря Олександр Заєць від себе і від ксьондза Домініка Шанявського (1628 р.) скаржився на А. Загоровського, який з орендованого у домініканів гаю і запустів брав більше, ніж було домовлено, дров і продавав їх у Луцьку⁸, натомість війт з дружиною Федорою Гулевичівною Воютинською оскаржував Д. Шанявського і братію за невіддання позичених 4000 золотих⁹. Того ж року А. Загоровський за 4000 золотих узяв у заставу в луцьких єзуїтів сіл Коршів та Верб’яїв¹⁰.

Історики, що негативно оцінювали магдебурзьке право, загалом схильні вважати війта чужорідним вкрапленням у міську громаду, і для цього є вагомі підстави. Значна прибутковість цього уряду приваблювала до нього шляхту¹¹, яка навіть робила спроби законодавчо закріпити її за собою¹². Сама особа війта-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Арк. 64.

² Там само. Арк. 78.

³ Там само. Арк. 161 – 161 зв.

⁴ Там само. Арк. 32 зв.

⁵ Там само. Спр. 16. Арк. 42.

⁶ Там само. Спр. 88. Арк. 926 зв. – 927.

⁷ Там само. Спр. 98. Арк. 657 зв.

⁸ Там само. Спр. 158. Арк. 341 зв. – 342 зв., 361 зв., 926.

⁹ Там само. Арк. 399.

¹⁰ Там само. Спр. 163. Арк. 114 – 115.

¹¹ Jarmolik W. Rozwój niemieckiego prawa miejskiego na Podlasiu... S. 35 – 37; Zientara B. Odpowiedź referenta // Miasta doby feudalnej w Europie... S. 310.

¹² Volumina Constitutionum. T. II. Vol. 2. Warszawa. 2008. S. 345 – 346 (1607 p.); T. III. Vol. 1. Warszawa, 2010. S. 267 (1620 p.).

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

шляхтича у міському середовищі певною мірою ставила його поза/над громадою, на яку він дивився зверху, а сама громада цікавила його як об'єкт, що приносив прибутки. Тобто війтівство було певною синекурою, яка давала непоганий зиск при мінімальних зусиллях. В. Антонович зауважував, що “посада міського війта поєднувала у собі два різні значення: в силу одного з них війт набував земельну власність і ставав у ряди служилого стану – зем'ян [...], в силу іншого значення війт був представником міщанського стану і його суддею у справах кримінальних”¹. На думку З. Кописького, незважаючи на певну відчуженість, війт, якого присяга зобов'язувала сприяти благополуччю міста, був усе-таки частиною міської громади². Видається, що зваженіше висловився Ю. Бардах, який вважав, що війт був специфічним міським урядником, який діяв в інтересах монарха та контролював міське самоврядування³.

Війти розглядали війтівство як певний капітал, який можна орендувати, заставити чи продати. Орендували рідше, частіше передавали у заставу/держання. Особливо часто це відбувалося у другій половині XVI – на початку XVII ст. Державці війтівства на своїх урядах могли перебувати від кількох днів до багатьох років. У кількох випадках війтівство перебувало у руках жінок. Такі випадки відомі і дослідникам білоруських міст⁴. Інколи особа, що отримувала війтівство, сама виконувала судово-врядні функції та збирала прибутки з “пожитків”, але здебільшого судові повноваження перекладали на лентвійтів, які отримували посаду як плату за службу чи орендували її, а прибутки з нерухомості віддавали в оренду/заставу, зокрема і євреям. Зрештою, відомі випадки коли, особи, що отримали у заставу війтівство, орендували його судово-врядні функції іншим, як це було в Луцьку у випадку з Матеєм Суським та Андрієм Рачковським. Часта зміна війтів не сприяла повноцінному функціонуванню міських органів влади, хоча вже сама наявність війта з тим набором прав, що були у нього, суттєво обмежувала міське самоврядування⁵.

Ступінь зловживання владою війтів як дідичних, так і державців значною мірою залежав від особи війта. Хоча ідеальних війтів не було, та все ж окремі з них у певних обставинах обстоювали міські інтереси, що було радше винятками, ніж правилом. Владний і сильний війт був до певної міри небезпечним для

¹ Антонович В. Предисловие // Архив ЮЗР. Ч. V. Т. 1. С. 27; див. спостереження: Załęska M. Wójtostwa dziedziczne w miastach Małopolski w późnym średniowieczu (studium historyczno-prawne). Warszawa, 2005. S. 65.

² Копыцкий З. Ю. Социально-политическое развитие городов Белоруссии... С. 94.

³ Bardach J. O dawnej i niedawnej Litwie. Poznań, 1988. S. 105 – 106.

⁴ Стренкоўскі С. П. Гарадское самакіраванне на тэрыторыі Беларусі (канец XIV – XVIII ст.). Мінск, 2013. Ч. 1. С. 280.

⁵ Błaszczyk G. Litwa na przełomie średniowiecza i nowożytności. 1492 – 1569. Poznań, 2002. S. 180.

4.1. Війт, лентвійт, лава

міщан. З іншого боку, сигналізатором незрілості міської громади Луцька середини XVI ст. є реакція міщан на боротьбу кількох претендентів за уряд війта: “[...] хто будет дужший, того мы будемъ послушни”¹. Для звичайних міщан великої різниці між дідичним і недідичним війтом, мабуть, не було, позаяк реальну владу мали і ті, і другі. Відомі випадки, коли при розгляді судової справи війт-орендар залучав дідичного війта. Так було, зокрема, 10 листопада 1584 р., коли луцьке війтівство було в оренді Миколая Гидзинського при розгляді справи про видачу втікача на суд зібралися “пан Марко Жоравницький яко войть дедичный, маючи при себе на тот чась ихъ милость пна Яна Жоравницкого, стрья своего, и пна Миколая Кгидзинского, на тот чась держачого войтовства луцкого, к тому бурмистра, радець и лавников, судъ зупольный местъский”².

Те, що впродовж XV – першої половини XVII ст. міські громади Волині не спромоглися викупити війтівство, як це бувало в інших королівських містах, або суттєво обмежити його повноваження³, засвідчує певну їхню слабкість⁴. Міська рада та лава перебували у значній залежності від дідичного війта та тих, кому він передавав свої повноваження. У той же час настійні прагнення міщан обстоювати свої права у боротьбі з війтами свідчили про силу і відпирність міської громади, зростання правової культури і правосвідомості міщан.

Лентвійтівський уряд, як і війтівський, був запозичений з німецьких земель до польських, а звідти потрапив на українські землі. Його еволюцію на польських теренах досліджували ряд істориків⁵, а останньо ґрунтовно підсумувала Марта Залевська⁶. Цікаві спостереження висловив також Мар’ян Миколайчик⁷. З українських істориків луцьким лентвійтам присвятила розвідку Наталія Білоус⁸.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 24 зв.; Архив ЮЗР. Ч. 8. Т. 6. С. 169 (1566 р.).

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 1176 зв.

³ Див. для порівняння як відбувався цей процес у Любліні: Myśliński K. Wójt dziedziczny i rada miejska w Lublinie. 1317 – 1504. Lublin, 1962. S. 45 – 61, 96 – 137.

⁴ Певна спроба викупити війтівство у Володимирі й обрати власного війта проговорювалася міщанами у Володимирі 1570 р. – ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 21 – 21 зв.

⁵ Gawlas S. O kształt zjednoczonego królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społeczno-ustrojowej odrębności Polski. Warszawa. 1996. S. 49 – 58; Mazurkiewicz J. O zmianach treści terminu landwójt // Czasopismo Prawno-Historyczne. 1962. T. XIV. Zesz. 2. S. 171 – 174; Tęgowski J. Landwójtowie i sołtysi wielkopolscy XIII wieku // Społeczeństwo Polski średniowiecznej: zdiór studiów. T. VII / Pod red. S. Kuczyńskiego. Warszawa. 1996. S. 129 – 134; Zarzycki Z. Z dziejów sądownictwa opata koprzywniczkiego od XIV do XVI wieku // Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa / Red. W. Uruszcak, D. Malec. Kraków. 2004. T. 1. S. 46 – 59.

⁶ Załęska M. Wójtostwa dziedziczne w miastach Małopolski... S. 93 – 98.

⁷ Mikołajczyk M. Proces kryminalny w miastach Małopolski XVI – XVIII wieku. Katowice. 2013. S. 26.

⁸ Білоус Н. Луцькі лентвійти XVI – XVII ст. ... С. 94 – 113; Biłous N. Urzędnicy miejscy Łucka w XV – XVII wieku. S. 19 – 20.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

Уряд лентвійта у волинських містах значною мірою був покликаний до життя бажанням вїтїв перекласти частину своїх обов'язків на заступника. На яких умовах це робили, не завжди можемо встановити, бо, очевидно, у кожному конкретному випадку були свої особливості. Стверджувати можемо лише те, що робили це зазвичай або як своєрідну плату слугі, або ж лентвійтівство здавалося в оренду/держання. Так, ставши владикою, луцький вїт І. Я. Борзобогатий Красенський залишався ним радше формально, переклавши ці функції на лентвійта. У січні 1564 р. писар митної комори Давид Маркович скаржився на лентвійта Василя Костю, “который ест на местцу войтовском от пана Ивана Яцковича Борзобогатого”¹. 11 жовтня 1586 р. возний Стефан Княгининський через заборгованість луцького вїта Марка Жоравницького за допомогою посполитого рушення повіту ввів Адама Прусиновського у держання луцького вїтівства². Під час його введення з'ясувалася цікава деталь – орендарем “пожитков войтовскихъ” був єврей Шая, а судові функції виконував лентвійт Богущ Ванкович, тобто М. Жоравницький переклав свої судові обов'язки на лентвійта, а прибуткову частину вїтівства передав в оренду.

Зазвичай кожен новий вїт призначав свого лентвійта, а з огляду на те, що непоодинокими були баталії за вїтівство, то траплявся хаос і з лентвійтами. Так, упродовж вересня – грудня 1581 р. свої претензії на луцьке вїтівство заявив Матвій Малинський. У вересні його мати Богдана Гнівошівна Єловицька призначила лентвійтом Якуба Клімашевського, який відразу почав збирати мита і штрафи, що викликало протест райців, які заявили, що від'їжджаючи, М. Жоравницький залишив лентвійтом Яроша Суєтича і що вони новопризначеного лентвійта не визнають. Свої дії Богдана Гнівошівна пояснила розпорядженням свого сина Матвія³.

Вїти впродовж врядування могли змінювати лентвійтів. Так, Адам Боговитин Козерадський, ставши 1 листопада 1591 р. луцьким вїтом, призначив новим лентвійтом (перед тим був Богущ Ванкович) Бальцера Берлінського, а вже 8 лютого 1592 р. лентвійтом у нього згаданий Якуб Клімашевський⁴. Упродовж урядування луцького вїта Яна Харленського (1596 – 1599 рр.)⁵ було чотири лентвійти: Олександр Ворона Боротинський, Абрам Ліневський,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 11 зв.

² Там само. Спр. 35. Арк. 1048 зв. – 1049. Намісником/лентвійтом при А. Прусиновському був Ян Чаїнський (27. 11. 1586 р.) та Юзеф Боришовський (29. 11. 1586 р.). – Там само. Арк. 1150 зв., 1152.

³ Там само. Спр. 25. Арк. 48 – 50 зв., 88 – 88 зв., 90.

⁴ Там само. Спр. 40. Арк. 246 зв., 541 – 542.

⁵ Там само. Спр. 49. Арк. 858 – 858 зв.; Спр. 47. арк. 2/292 – 296 зв.; Спр. 53. Арк. 322; Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 48 v. – 49.

4.1. Війт, лентвійт, лава

Ярош Суетич і Флоріан Лостайський (був ним лише два тижні під час ярмарку 1598 р.¹). Б. Гроїцький зазначав, що лентвійта мали обирати війт і лавники з не дуже багатих, осілих міщан². Заступаючи на уряд, лентвійти мали виконувати присягу, і якщо це не відбувалося, то міщани протестували, як то було у Кременці (1631 р.)³.

Час врядування лентвійтів був різним. Досить коротко на цьому уряді перебували такі луцькі лентвійти: Станіслав Стапковський (1566 р.)⁴, Бальцер Вілкошевський (1570 р.)⁵, Юзеф Баришовський (1586 р.)⁶, Матей Суський (1587 р.)⁷, Андрій Романович (1600 р.)⁸, Ян Казимир Покрицький (1639 р.)⁹, Іон Михайлович Богумаз (1641 р.)¹⁰, Костянтин Болтутович (1644 р.)¹¹. Роками (правда, з перервами) цей уряд утримували Якуб Клімашевський¹², Богуш Ванкович¹³, Ярош Суетич¹⁴,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 322 зв. Про згаданих лентвійтів див.: Білоус Н. Луцькі лентвійти XVI – XVII ст. ... С. 107 – 108; Wiłous N. Urzędnicy miejscy Łucka w XV – XVII wieku. S. 44 – 45. Абрам Ліневський і Ярош Суетич згадуються лентвійтами ще у грудні 1598 р. (Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 49 v.). Ярош Суетич вперше як лентвійт фіксується ще 1581 р. (ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 49 зв.).

² Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej. Warszawa, 1954. S. 54.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 179. Арк. 320 зв.

⁴ Там само. Спр. 8. Арк. 124 зв.

⁵ Там само. Спр. 12. Арк. 570 зв. – 571.

⁶ Там само. Спр. 35. Арк. 1152.

⁷ Там само. Спр. 37. Арк. 810 зв.

⁸ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 66 v, 135.

⁹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 169. Арк. 513.

¹⁰ Там само. Спр. 227. Арк. 342 зв.

¹¹ Там само. Спр. 159. Арк. 1253.

¹² Н. Білоус подає роки: 1575, 1576, 1581, 1584. Див.: Білоус Н. Луцькі лентвійти XVI – XVII ст. ... С. 106; Wiłous N. Urzędnicy miejscy Łucka w XV – XVII wieku. S. 43. Джерела дають змогу ще говорити про такі роки: 1577 – 1580, 1582, 1583, 1586. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 362; Спр. 18. Арк. 53 зв., 337, 401 зв., 412; Спр. 20. Арк. 390; Спр. 21. Арк. 144, 305, 385; Спр. 22. Арк. 400; Спр. 28. Арк. 80 зв.; Спр. 29. Арк. 183 зв.; Спр. 35. Арк. 1150 зв.; Спр. 460. Арк. 275 зв.; РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 195. Л. 26 об. – 27 об. Як адвокат Я. Клімашевський згадується у березні 1592 р. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 294 та у серпні 1600 р. – Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 105 v.

¹³ Н. Білоус подає роки: 1585, 1586, 1588, 1590, 1592, 1596. Див.: Білоус Н. Луцькі лентвійти XVI – XVII ст. ... С. 107; Wiłous N. Urzędnicy miejscy Łucka w XV – XVII wieku. S. 43 – 44. Крім того, Богуш Ванкович фігурує лентвійтом у 1593, 1597 рр. – ЦДІАК України. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 216 зв.; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 189 зв.

¹⁴ Н. Білоус подає роки: 1598, 1599, 1601, 1602, 1606. Див.: Білоус Н. Луцькі лентвійти XVI – XVII ст. ... С. 108; Wiłous N. Urzędnicy miejscy Łucka w XV – XVII wieku. S. 45. Дані про лентвійтство Яроша Суетича маємо за 1581, 1600, 1603, 1604, 1605 рр. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 49 зв.; Спр. 80. Арк. 1166 зв.; Спр. 67. Арк. 379; Спр. 70. Арк. 691; Спр. 72. Арк. 600. Спр. 73. Арк. 161.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

Зигмунт Ігнатович Русовецький¹, Криштоф Немиський², Ян Гепнер³, Шимон Злоторович⁴. У Володимирі тривалий час з перервами врядували Кирило Васильович (Дубницький) (1582 – 1588 рр.)⁵, Марцин Станіславович (1609 – 1619 рр.)⁶, Ян Шимаковський (1625 – 1630 рр.)⁷, Павло Стомич (1637 – 1639, 1648 рр.)⁸, Філон Святогорович (1642 – 1645 рр.)⁹. У Кременці чи не найдовше врядував з перервами Щасний Шлюбовський (1620 – 1642 рр.)¹⁰. У Ковелі від 1625 до 1629 р. лентвійтом був Ян Гуменецький¹¹. Серед миляновецьких лентвійтів урядовими “довгожителами” були Зенко Волосович (1586 – 1589 рр.)¹², Ян Токарський (1598, 1605 – 1609, 1621 рр.)¹³, Арасим Самотія (1627 – 1630 рр.)¹⁴, Єронім Самотія (1632 – 1635 рр.)¹⁵, Панас Вікторович Коваль (1643 – 1647 рр.)¹⁶.

Є свідчення, що уряд лентвійта орендувався. Зокрема, луцький лентвійт Максим Томилкович (1606 р.) орендував цей уряд у війта Томаша Жоравниць-

¹ Н. Білоус подає лише 1613 р. Див.: Білоус Н. Луцькі лентвійти XVI – XVII ст. С. 108; *Więci N. Urzędnicy miejscy Łucka w XV – XVII wieku*. S. 46. Джерела подають ще 1612, 1614 рр. – ЦДІАК України. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 658; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 20; ЦДІАЛ України. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 425. Арк. 2, 4, 8.

² Н. Білоус подає лише 1628 р. Див.: Білоус Н. Луцькі лентвійти XVI – XVII ст. ... С. 108; *Więci N. Urzędnicy miejscy Łucka w XV – XVII wieku*. S. 46. Джерела подають ще 1627, 1635, 1636 рр. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 157. Арк. 538 зв.; Спр. 197. Арк. 452, 724; Спр. 201. Арк. 719; Спр. 205. Арк. 104 зв.; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 828 зв. – 829.

³ Н. Білоус подає лише 1636 р. Див.: Білоус Н. Луцькі лентвійти XVI – XVII ст. ... С. 108; *Więci N. Urzędnicy miejscy Łucka w XV – XVII wieku*. S. 46. Згадки про його лентвійтство є під 1639 – 1642, 1646 – 1647 рр. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 169. Арк. 540 – 540 зв.; Спр. 223. Арк. 114, 492 зв., 557; Спр. 227. Арк. 302, 307 зв., 509; Спр. 230. Арк. 211 зв.; Спр. 252. Арк. 664 зв.; Спр. 254. Арк. 692 зв.; Спр. 255. Арк. 463 зв.

⁴ Крім поданих Н. Білоус років (1638 – 1641) – Білоус Н. Луцькі лентвійти XVI – XVII ст. ... С. 109; *Więci N. Urzędnicy miejscy Łucka w XV – XVII wieku*. S. 47 є згадка, що він був лентвійтом у 1637 р. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 205. Арк. 75 зв.; Спр. 208. Арк. 205.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 36 зв., 287, 679 зв.; Спр. 19. Арк. 126 – 126 зв., 589, 629 – 629 зв., 695 – 896, 901 зв., 904, 922.

⁶ Там само. Спр. 41. Арк. 219 зв.; Спр. 45. Арк. 244, 576 зв.; Спр. 48. Арк. 324 – 325; Спр. 51. Арк. 206 зв.; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 90. Арк. 996; Ф. 27. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 540.

⁷ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 525; Спр. 62. Арк. 1029; Спр. 63. Арк. 1460 зв., 1557 зв.; Спр. 64. Арк. 146 зв.; Спр. 66. Арк. 517-а – 518 зв., 521 зв.; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 173. Арк. 581 – 582.

⁸ Там само. Ф. 27. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 463 зв.; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 299; Спр. 74. Арк. 969; Спр. 84. Арк. 230.

⁹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 77. Арк. 780 – 780 зв.; Спр. 78. Арк. 293 зв.; Спр. 81. Арк. 904 зв.

¹⁰ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 65. Арк. 91 зв.; Спр. 80. Арк. 413; Спр. 114. Арк. 172 зв.

¹¹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 103 зв., 116 зв.; Спр. 63. Арк. 1376.

¹² Там само. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 19 зв., 21 зв., 22, 24, 26.

¹³ Там само. Арк. 23, 36 – 36 зв., 39 зв., 41, 48.

¹⁴ Там само. Арк. 66 зв. – 67, 71 зв., 76, 78 зв., 79 зв.

¹⁵ Там само. Арк. 92 зв., 93 зв., 101, 106.

¹⁶ Там само. Арк. 140, 145 зв., 154 зв., 156, 159.

4.1. Війт, лентвійт, лава

кого¹. Орендарями луцького лентвійтства від Андрія Загоровського були Андрій Рачковський (1611 р.)², Криштоф Немиський (1635 – 1636 рр.)³, Шимон Злоторович (1637 р.)⁴. У Ковелі лентвійтство орендував Петро Словацький (1616 р.)⁵. Очевидно, що таких оренд було більше, але джерела, на жаль, не завжди повідомляють про це.

Скупі відомості про лентвійтів не дають змоги впевнено говорити про їхнє соціальне та національне походження, хоча наявний матеріал дозволяє зробити певні висновки. Серед 50 відомих луцьких лентвійтів, що врядували до середини XVII ст., дещо більше половини були міщанами. У XVI ст. переважали шляхтичі, натомість у першій половині XVII ст. – міщани. За національністю явно переважали українці, решта в основному поляки, бачимо шотландця Олександра Бедермана та, напевно, німця з походження Яна Гепнера. Серед 16 відомих володимирських лентвійтів переважали шляхтичі, близько чверті були вихідцями з Корони, решта – місцеві⁶. З дев'яти кременецьких лентвійтів, про яких маємо відомості, лише двоє були міщанами і порівну українців та поляків (щоправда, важко визначити, ким був лентвійт Міклаш і чи взагалі правильно написано його

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 76. Арк. 247.

² Там само. Спр. 90. Арк. 1141 зв.

³ Там само. Спр. 197. Арк. 452; Спр. 201. Арк. 719; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 829.

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 205. Арк. 75 зв.; Спр. 208. Арк. 205.

⁵ Там само. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 150 – 150 зв.

⁶ Серед володимирських лентвійтів фіксуємо: *Трохима Матвійовича* (1569 р. – Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 129); *Андрія Мисевського* (1570 р. – Там само. Спр. 5. Арк. 257); *Пашка Сорокопеню* (1571 р. – Там само. Спр. 6. Арк. 83; Ф. 27. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 143); *Себестіяна Маковського* (1571 р. – Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 212, 311 зв.); *Яска* (1573 – 1574 рр. – Там само. Спр. 7-а. Арк. 62, 175 зв., Спр. 8. Арк. 20 зв.); *Кирила Васильовича* (1582 – 1586, 1587 – 1588 рр. – Там само. Спр. 15. Арк. 36 зв., 287, 679; Спр. 19. Арк. 126 – 126 зв., 589, 629, 695, 901 зв., 904, 922; Спр. 21. Арк. 209); *Івана Кося* (1586 р. – Там само. Спр. 19. Арк. 925); *Бартоша Мисевського* (1591 р. – Там само. Спр. 24. Арк. 800 – 800 зв.); *Абрама Дубницького* (1601, 1603 рр. – Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 492; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 310); *Марцина Станіславовича* (1609, 1611 – 1613, 1616, 1619 рр. – Там само. Спр. 41. Арк. 219 зв.; Спр. 45. Арк. 244, 576 зв.; Спр. 48. Арк. 324 – 325; Спр. 51. Арк. 206 зв.; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 90. Арк. 996; Ф. 27. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 540); *Яна Шимаковського* (1625, 1628 – 1630 рр. – Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 525; Спр. 62. Арк. 1029; Спр. 63. Арк. 1460 зв., 1551 зв.; Спр. 66. Арк. 517-а – 518 зв., 521 зв.; Спр. 64. Арк. 146 зв.; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 173. Арк. 581 – 582); *Олександра Колесницького* (1632 р. – Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 839; Спр. 68. Арк. 57 зв.); *Лукаша Павловського* (1635 р. – Там само. Спр. 70. Арк. 115 зв.); *Филимона Святогоровича* (1635, 1642 – 1643, 1645 рр. – Там само. Спр. 70. Арк. 718 зв.; Спр. 77. Арк. 780 – 780 зв.; Спр. 78. Арк. 293 зв.; Спр. 81. Арк. 904 зв.); *Павла Стомича* (1637, 1639, 1648 рр. – Там само. Спр. 72. Арк. 299; Спр. 74. Арк. 969; Спр. 84. Арк. 230; Ф. 27. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 463 зв.); *Томаша Андрійовича Луцкевича* (1641 – 1642 р. – Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 76. Арк. 406; Спр. 77. Арк. 270).

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

ім'я)¹. Серед дванадцяти лентвійтів Миляновичів, знаних у першій половині XVII ст., можливо, лише Ян Токарський був шляхтичем і поляком, а решта – місцеві міщани². У першій половині XVII ст. у Ковелі згадуються у джерелах шість лентвійтів, з яких двоє були шляхтичами, інші – міщанами – українцями³.

Були лентвійти і по інших містах. Зокрема вони згадуються у Берездові⁴, Берестечку⁵, Вижві⁶, Дубні⁷, Застав'ї⁸, Козлині⁹, Озерянах¹⁰, Олександрії¹¹, Олиці¹², Острозі¹³, Рівному¹⁴, Торчині¹⁵. Щодо місця їхнього проживання, то окрім власних

¹ Кременецькі лентвійти: *Міклаш* (1563 р. – Там само. Ф. 20. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 7 зв.); *Богдан Кравець* (1567 р. – Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 87 зв.); *Богдан Петрович* (1567 р. – Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 149); *Болеслав Свирський* (1570, 1574 рр. – Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 286 – 286 зв.; Ф. 21. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 55 зв.); *Матис Скринський* (1581 р. – Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 11 зв.); *Ян Лесковський* (1583 р. – Там само. Спр. 21. Арк. 211); *Адам Жулима* (1596 р. – Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 806 – 808); *Григорій Гуляницький* (1607 р. – Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 7); *Щасний Шлюбовський* (1620, 1629, 1642 рр. – Там само. Спр. 65. Арк. 91 зв.; Спр. 80. Арк. 413; Спр. 114. Арк. 172 зв.).

² *Зенко Волосович* (1581, 1586, 1587, 1589, 1592 рр. – Там само. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 10, 19 зв., 21 зв. – 22, 24, 26, 32 – 32 зв.); *Іван Турчинович* (1584, 1600, 1601 рр. – Там само. Арк. 2 зв. – 3, 34, 35 зв.); *Ждан Чирський* (1585 р. – Там само. Арк. 5 – 7); *Іван Богушевський* (1590 р. – Там само. – Арк. 27 зв.); *Васко Богданович* (1590 р. – Там само. Арк. 27); *Клим Лук'янович* (1591 р. – Там само. Арк. 30); *Ян Токарський* (1598, 1695, 1607, 1609, 1621 рр. – Там само. Арк. 23, 36 – 36 зв., 39 зв., 41, 48); *Оксентій Михнович* (1619 – 1620 рр. – Там само. Арк. 44, 45 – 45 зв., 59); *Гриць Мацієвич* (1621 р. – Там само. Арк. 48 зв.); *Іван Романович* (1623 р. – Там само. Арк. 62); *Іов Васкович* (1624 – 1626 рр. – Там само. Арк. 63 зв. – 65); *Арасим Самотія* (1627 – 1630 рр. – Там само. Арк. 66 зв. – 67, 71 зв., 76, 78 зв., 79 зв.); *Єронім Самотія* (1632 – 1635 рр. – Там само. Арк. 92 зв., 93 зв., 101, 106); *Панас Вікторович Коваль* (1643 – 1648 рр. – Там само. Арк. 140, 145 зв., 154 зв., 156, 159).

³ *Василь* (1604 р. – Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 1033); *Потан Хілченя* (1614 р. – Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 626); *Петро Римар Словацький* (1616, 1617 р. – Там само. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 150 зв.; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 618); *Ян Гумецький* (1625, 1626, 1629 рр. – Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 103 зв., 116 зв.; Спр. 63. Арк. 1376); *Микола Данилович* (1634 р. – Там само. Спр. 69. Арк. 801); *Ян Александрович* (1644 р. – Там само. Спр. 79. Арк. 629).

⁴ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 288 v. (*Іван*).

⁵ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 905 (1616 р., без імені).

⁶ Там само. Спр. 68. Арк. 403 зв. (1633 р., шляхетний *Стефан Шолковський*); Ф. 32. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 261, 270, 279, 286 (1643 – 1644 рр. – *Семен Лапчик*); Арк. 302 зв. (*Ян Щаснович*).

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 88. Арк. 346 зв. (1610 р., *Станіслав Кирилович*).

⁸ Там само. Спр. 229. Арк. 705 зв. (1642 р. *Мойсій*).

⁹ ВРАН. OR. Sygn. 262. K. 3 (1603 р., *Іван Малоїдович*), K. 1 – 2 (1604 р., *Микола Чернацький*), K. 14 v. (1607 р., *Станіслав Козаковський*), K. 18, 28 v., 33 v., 87, 103 v. (1609 – 1610 рр., *Матвій Панасович*), K. 100 – 100 v. (1625 р., *Іван Хомич*).

¹⁰ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 69. Арк. 185 (1634 р., без імені).

¹¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 159. Арк. 742 зв. (1644 р., *Ян Картановський*).

¹² Там само. Спр. 230. Арк. 652 зв. (1642 р., без імені).

¹³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 348 (1631 р., *Войтех Вахликович*).

¹⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 200. Арк. 167 зв. – 168 (1644 р., *Кирило*).

¹⁵ Там само. Спр. 13. Арк. 403 (1572 р., *Богушевич*).

4.1. Війт, лентвійт, лава

помешкань, відомі випадки коли деякі з них орендували будинки. Луцький лентвійт Василь Григорович (1561 р.), орендував для проживання будинок, який належав костелу Св. Якуба, у Францишка Фальчевського. Щороку за нього мав платити останньому два червоних золотих, а костелу 12 грошів литовських¹. Натомість інший луцький лентвійт Станіслав Романовський (1566 р.) з дозволу війта Михайла Єловича Малинського проживав у його будинку, який знаходився поруч зі щойно згаданим костельним домом².

Траплялося, що лентвійт суміщав свій уряд з іншими урядами. Так, дубнівський лентвійт Станіслав Кирилович (1610 р.) одночасно був бурмистром³. Луцький лентвійт Денис Богушевич Несвіцький у серпні 1562 р. згадується як луцький підключий⁴. Інший луцький лентвійт Богуш Ванкович у квітні – травні 1597 р. фігурує як бурмистр⁵, а Михайло Пархонович Половко у травні 1621 р. був ще й райцею⁶. Луцький лентвійт Ян Гепнер суміщав свою посаду з расцьким урядом у 1637, 1639, 1640 і 1646 рр.⁷, а Фронц Бромірський одночасно був возним (1596 р.)⁸. Ще один луцький лентвійт Якуб Клімашевський неодноразово засідав у гроді на місці підстарости. Це було 19. 02., 5. 03., 22. 07. 1580 р.⁹; 22. 05. 1583 р.¹⁰; 11. 06. 1585 р.¹¹; 16. 06. 1586 р.¹². Володимирський лентвійт Кирило Васильович (1582 р.) одночасно виконував обов'язки райці¹³.

Багато хто з лентвійтів до чи після свого врядування займали різні міські уряди. Серед луцьких лентвійтів Степан Пінчук згадується як райця у 1563, 1565 – 1567, 1569 – 1674, 1578 – 1580, 1582 – 1584 рр.¹⁴; Богуш Ванкович фігурує як міський писар у 1569, 1574, 1582 – 1584 рр.¹⁵, а як бурмистр і райця – у

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 222 зв.

² Там само. Спр. 8. Арк. 76 зв. – 77 зв.

³ Там само. Спр. 88. Арк. 346 зв.

⁴ Там само. Спр. 4. Арк. 163 зв. (“Приходши до мене, Дениса Богушевича Несвецкого, подключого луцкого и лантвойта”).

⁵ Там само. Спр. 50. Арк. 189 зв., 722 зв.

⁶ Там само. Спр. 123. Арк. 175.

⁷ Там само. Спр. 204. Арк. 962 – 963; Спр. 217. Арк. 193; Спр. 222. Арк. 557 зв.; Спр. 252. Арк. 664 зв. – 665; Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 95 зв., 106.

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 83.

⁹ Там само. Спр. 21. Арк. 166 зв., 201 зв. – 202, 205; Спр. 22. Арк. 77 зв.

¹⁰ Там само. Спр. 29. Арк. 182.

¹¹ Там само. Спр. 34. Арк. 519.

¹² Там само. Спр. 35. Арк. 595.

¹³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 36 зв.

¹⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 177 зв., 278 зв.; Спр. 8. Арк. 60 зв.; Спр. 458. Арк. 283.

¹⁵ Там само. Спр. 5. Арк. 3; Спр. 8. Арк. 24; Спр. 9. Арк. 45 зв.; Спр. 11. Арк. 131, 259, 459, 571; Спр. 12. Арк. 124 зв., 554; Спр. 13. Арк. 59, 72; Спр. 14. Арк. 130 зв., 372 зв.; Спр. 16. Арк. 44 зв.; Спр. 21. Арк. 54 зв.; Спр. 26. Арк. 575 – 575 зв., 618 зв., 1147 зв.; Спр. 31. Арк. 573 зв.; Спр. 41. Арк. 654-а зв., 788 зв. – 789; Спр. 459. Арк. 195, 308 зв.; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 319 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

1596 – 1602 рр.¹; про Дахна Гораїновича відомо, що він займав уряд лавника у 1593 і 1595 рр.²; Парфен Голузка був війтівським писарем у 1611 – 1613, 1624 – 1626 рр.³; Ярош Суєтич виступає як міський та війтівський писар у 1587, 1592 – 1596, 1598 – 1599, 1605 – 1606 рр.⁴ та як бурмистр і райця – у 1608 – 1609 рр.⁵; Олександр Бедерман 1606 р. значиться як лавник⁶, а уряд бурмистра і райці посідав у 1611 – 1614, 1619 – 1623, 1625 – 1628 рр.⁷; Зигмунт Ігнатович Русовецький у 1612 р. – лавник⁸; Ян Матвійович Косацький – лавник у 1613 – 1614 рр.⁹ та бурмистр і райця у 1616, 1618 – 1619, 1624 – 1631, 1633 – 1640 рр.¹⁰; Михайло Половко 1608 р. – лавник¹¹, а у 1614, 1620 – 1621 рр. – бурмистр і райця¹²; Станіслав Засланський – бурмистр 1623 р.¹³; Криштоф Не-

¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 385 – 385 зв.; Спр. 49. Арк. 284, 660; Спр. 50. Арк. 189 зв., 722; Спр. 51. Арк. 171, 173; Спр. 55. Арк. 173, 461; Спр. 56. Арк. 576; Спр. 62. Арк. 328 зв., 494 зв., 666 зв. – 667; Спр. 63. Арк. 243; Спр. 65. Арк. 345; Спр. 66. Арк. 578 зв.; Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 9 v., 41, 49 – 50, 110, 115 v., 137.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 245 – 254 зв.; Спр. 46. Арк. 125 зв.

³ Там само. Спр. 89. Арк. 521; Спр. 93. Арк. 354; Спр. 94. Арк. 251; Спр. 139. Арк. 296; Спр. 141. Арк. 125; Спр. 168. Арк. 769.

⁴ Там само. Спр. 33. Арк. 385; Спр. 37. Арк. 835 зв.; Спр. 42. Арк. 92; Спр. 43. Арк. 245 зв.; Спр. 46. Арк. 101, 130 зв.; Спр. 47. Арк. 2/266 зв.; Спр. 49. Арк. 660; Спр. 53. Арк. 376, 467 зв.; Спр. 55. Арк. 173; Спр. 75. Арк. 522 зв.; Спр. 76. Арк. 238 зв.

⁵ Там само. Спр. 80. Арк. 1370 зв., 1461 зв.; Спр. 82. Арк. 48, 220; Спр. 83. Арк. 68 зв.; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 96 зв.

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 83. Арк. 68 – 68 зв.

⁷ Там само. Спр. 90. Арк. 401, 488, 629, 936 зв., 1008; Спр. 93. Арк. 456; Спр. 94. Арк. 938; Спр. 96. Арк. 553; Спр. 113. Арк. 814; Спр. 119. Арк. 541; Спр. 121. Арк. 407; Спр. 123. Арк. 411 зв.; Спр. 133. Арк. 241 зв.; Спр. 134. Арк. 97, 485 зв.; Спр. 142. Арк. 642; Спр. 145. Арк. 580 зв.; Спр. 148. Арк. 81 зв., 285 зв., 456 зв.; Спр. 153. Арк. 117 зв., 772; Спр. 156. Арк. 468; Спр. 157. Арк. 503; Спр. 160. Арк. 935; Спр. 161. Арк. 564 зв. – 565; Спр. 163. Арк. 386, 401 зв.; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 124 зв.; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 1111; РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 206. Л. 28; ЦДІАЛ України. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 425. Арк. 2.

⁸ ЦДІАЛ України. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 425. Арк. 1.

⁹ Там само. Арк. 4, 10.

¹⁰ Там само. Арк. 15, 21, 26; ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 103. Арк. 316; Спр. 109. Арк. 168 – 169; Спр. 111. Арк. 82, 93 зв.; Спр. 118. Арк. 1050 зв.; Спр. 140. Арк. 169, 680; Спр. 148. Арк. 81 зв., 136; Спр. 153. Арк. 117 зв.; Спр. 156. Арк. 468; Спр. 157. Арк. 503; Спр. 160. Арк. 935; Спр. 161. Арк. 564 зв. – 565; Спр. 163. Арк. 401 зв. – 402; Спр. 165. Арк. 58, 514 зв.; Спр. 168. Арк. 719 зв.; Спр. 179. Арк. 242; Спр. 185. Арк. 375 зв. – 376; Спр. 193. Арк. 235, 822 зв.; Спр. 194. Арк. 137; Спр. 197. Арк. 723; Спр. 198. Арк. 887 – 887 зв.; Спр. 199. Арк. 293 зв.; Спр. 201. Арк. 1020 зв., 1446; Спр. 203. Арк. 483; Спр. 204. Арк. 875 зв.; Спр. 211. Арк. 813; Спр. 214. Арк. 85 зв.; Спр. 217. Арк. 199 зв.; Спр. 247. Арк. 276 зв.; Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 17, 43, 130; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 469; Спр. 60. Арк. 1111; AGAD. MK. Sygn. 178. K. 185.

¹¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 83. Арк. 68 зв.

¹² Там само. Спр. 98. Арк. 623; Спр. 99. Арк. 116 – 116 зв.; Спр. 116. Арк. 596 зв.; Спр. 120. Арк. 314 зв., 825 зв.; Спр. 123. Арк. 175, 198.

¹³ Там само. Спр. 135. Арк. 542 зв.

4.1. Війт, лентвійт, лава

миський – 1628 р. міський поборця¹; Костянтин Яцкович – міський писар у 1633 р.² та райця у 1634 – 1635 рр.³; Ян Гепнер – лавник у 1633 – 1635, 1645 рр.⁴ і бурмистр та райця у 1637 – 1640, 1644 рр.⁵; Роман Легонович – міський синдик 1637 р.⁶ та лавник у 1637 – 1642, 1644 – 1645 рр.⁷; Шимон Злоторович – лавник у 1645 р.⁸ і райця у 1616 – 1619, 1624, 1626 – 1628, 1631, 1633 – 1642, 1644 рр.⁹; Василь Шилневич – лавник у 1629, 1632 – 1633, 1635 – 1636 рр.¹⁰ та бурмистр і райця у 1637 – 1638, 1640 – 1648 рр.¹¹; Федір Липка – лавник у 1645 р.¹² і бурмистр та райця у 1646 – 1647 рр.¹³.

Ряд володимирських лентвійтів також займали міські уряди. Трохим Матвійович був райцею у 1573, 1579, 1581, 1582 рр.¹⁴; Андрій Мисевський –

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 163. Арк. 386.

² Там само. Спр. 185. Арк. 51 зв.

³ Там само. Спр. 193. Арк. 235, 878; Спр. 194. Арк. 137; Спр. 197. Арк. 70 зв.

⁴ Там само. Спр. 187. Арк. 928 – 929; Спр. 193. Арк. 235; Спр. 197. Арк. 723; Спр. 243. Арк. 798.

⁵ Там само. Спр. 159. Арк. 1350 зв.; Спр. 199. Арк. 293 зв., 316 зв.; Спр. 204. Арк. 19; Спр. 205. Арк. 441 зв., 445 зв.; Спр. 207. Арк. 331 зв.; Спр. 208. Арк. 149 зв., 172; Спр. 211. Арк. 813; Спр. 213. Арк. 570; Спр. 214. Арк. 85 зв.; Спр. 217. Арк. 193; Спр. 222. Арк. 236, 492 зв., 557 зв.; Спр. 240. Арк. 195 зв.; Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 9 зв., 17, 95 зв., 106, 130, 139.

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 206. Арк. 584.

⁷ Там само. Спр. 159. Арк. 1253, 1256 зв., 1350 зв.; Спр. 199. Арк. 293 зв.; Спр. 204. Арк. 875 зв.; Спр. 227. Арк. 342, 374; Спр. 232. Арк. 522 – 523; Спр. 240. Арк. 88 зв.; Спр. 241. Арк. 508 зв.; Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 37, 43, 80 зв., 95 зв., 128, 131; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 185 зв. – 186.

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 243. Арк. 798.

⁹ Там само. Спр. 103. Арк. 316; Спр. 107. Арк. 225; Спр. 108. Арк. 204, 205 зв., 262; Спр. 110. Арк. 129; Спр. 111. Арк. 93 зв.; Спр. 137. Арк. 151 зв.; Спр. 153. Арк. 117 зв.; Спр. 156. Арк. 468; Спр. 157. Арк. 503; Спр. 161. Арк. 564 – 565 зв.; Спр. 163. Арк. 401 зв. – 402; Спр. 169. Арк. 512 зв.; Спр. 179. Арк. 731; Спр. 87. Арк. 928 – 929; Спр. 194. Арк. 137; Спр. 197. Арк. 70 зв.; Спр. 198. Арк. 792 зв.; Спр. 201. Арк. 958 – 958 зв., 1020 зв., 1062, 1446; Спр. 203. Арк. 483; Спр. 211. Арк. 813; Спр. 214. Арк. 85 зв.; Спр. 222. Арк. 62, 492 зв.; Спр. 223. Арк. 114; Спр. 227. Арк. 336; Спр. 240. Арк. 374; Спр. 243. Арк. 798; Спр. 247. Арк. 276 зв.; Ф. 21. Спр. 72. Арк. 114 зв.; Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 35, 37, 80 зв., 95 зв., 106, 130, 168; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 185 зв. – 186, 230 – 230 зв.; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 65 – 66; спр. 60. Арк. 1111; ЦДІАЛ України. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 425. Арк. 15, 21, 26, 31; РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 214. Л. 98 – 98 об.; AGAD. T. ZW. Metrika Litewska. Sygn. 37. K. 143.

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 165. Арк. 58; Спр. 183. Арк. 302 зв.; Спр. 187. Арк. 928 – 929; Спр. 197. Арк. 723; Спр. 198. Арк. 792 зв.

¹¹ Там само. Спр. 159. Арк. 1253; Спр. 199. Арк. 316 зв.; Спр. 204. Арк. 19, 962 – 963; Спр. 208. Арк. 149 зв., 372; Спр. 211. Арк. 813; Спр. 213. Арк. 570; Спр. 222. Арк. 62, 236; Спр. 225. Арк. 1239 зв.; Спр. 227. Арк. 374; Спр. 231. Арк. 97, 143, 508; Спр. 235. Арк. 1215 – 1215 зв.; Спр. 236. Арк. 403 зв.; Спр. 241. Арк. 508 зв.; Спр. 244. Арк. 709; Спр. 243. Арк. 1010; Спр. 245. Арк. 59; Спр. 252. Арк. 286; Спр. 254. Арк. 692 зв.; Спр. 257. Арк. 393 зв.; Спр. 260. Арк. 268; Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 37, 130.

¹² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 243. Арк. 798, 1090.

¹³ Там само. Спр. 59. Арк. 674; Спр. 245. Арк. 892 – 892 зв.; Спр. 254. Арк. 692 зв.; Спр. 260. Арк. 97, 268.

¹⁴ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 7-а. Арк. 65 зв.; Спр. 12. Арк. 171 – 171 зв.; Спр. 14. Арк. 476; Спр. 15. Арк. 80.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

війтівським писарем у 1572, 1595, 1599 рр.¹ та райцею у 1567 р.²; Абрам Дубницький у 1596 – 1599 рр. – вїт³; Ян Шимаковський згадується як бурмистр у 1631 і 1638 рр.⁴; Филімон Святогорович бурмистр і райця у 1641 і 1648 рр.⁵; Томаш Андрійович Луцкевич згаданий 1645 р. як старий райця⁶; Павло Стомиш – бурмистр і райця у 1628 – 1630, 1635, 1643, 1645 рр.⁷.

Щодо відомих кременецьких лентвійтів, то лише Матис Скринський згаданий 1566 р. як бурмистр та пушкар⁸. З милянцевецьких лентвійтів лавником (1619 – 1620 рр.) був Гриць Мацієвич⁹, писарем (1648 р.) – Єронім Самотія¹⁰, райцею (1627 – 1630 рр.) – Панас Коваль¹¹. Вижівський лентвійт Семен Лапчич у 1642 – 1643 рр. фігурує як бурмистр¹², а Ян Щаснович відновлений бурмистром і райцею у 1619, 1627 – 1631, 1635 – 1636, 1642 – 1644 рр.¹³. Микола Данилович у 1619 і 1627 рр. був міським писарем¹⁴, 1644 р. – бурмистром¹⁵. Зі знаних ковельських лентвійтів лише Петро Римар 1619 р. значиться як бурмистр¹⁶.

Крім судочинства, лентвійти стежили за порядком і дотриманням християнської моралі у місті. Так, луцький лентвійт Олександр Ворона Боротинський (1597 р.) свідчив: “[...] послал, дей, есми слугъ его мл пна войтовых в домъ жидовки Шаулиной в справе врядовой моему належачой для позваня скрыпъку, который своволне без ведомости моей врядовой дни теперешний посный смели на веселю жидом кграти”¹⁷. Траплялося, що лентвійтам передоручали отримати борг. У жовтні 1600 р. перед луцьким міським урядом постав німець Малхер, слуга і уповноважений двох міщан: гданського – Ольбрихта Бетенстена і ельблонзького – Павла Ритера, яким луцькі караїми Шлома і Сим-

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 362 – 362 зв.; Спр. 28. Арк. 578; Спр. 32. Арк. 12 зв. – 13.

² Там само. Спр. 2. Арк. 13 зв., 195.

³ Там само. Спр. 29. Арк. 389; Спр. 31. Арк. 50; Спр. 32. Арк. 12 зв. – 13; РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 202. Л. 15 об. – 16.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 1652 зв.; Спр. 73. Арк. 1168 зв.

⁵ Там само. Спр. 76. Арк. 69 зв.; Спр. 84. Арк. 230, 377.

⁶ Там само. Спр. 81. Арк. 904 зв.

⁷ Там само. Спр. 62. Арк. 1337; Спр. 64. Арк. 148 зв.; Спр. 66. Арк. 517-а – 518 зв.; Спр. 70. Арк. 718 зв.; Спр. 79. Арк. 670; Спр. 81. Арк. 904 зв.; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 173. Арк. 581 – 582.

⁸ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 11 зв.

⁹ Там само. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 45 – 45 зв.

¹⁰ Там само. Арк. 159.

¹¹ Там само. Арк. 66 зв. – 67, 71 зв., 76, 78 зв.

¹² Там само. Ф. 32. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 261, 270.

¹³ Там само. Арк. 45, 89 зв., 91 зв., 93 зв., 104 зв., 118, 121, 128 зв., 146 зв., 261, 268 зв. – 269, 276, 281 зв.

¹⁴ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 19 зв.; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 153. Арк. 730.

¹⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 79. Арк. 629.

¹⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 258 зв.

¹⁷ Там само. Спр. 50. Арк. 135.

4.1. Війт, лентвійт, лава

ха Лелієвичі заборгували 578 золотих, а Малхер передоручив і уповноважив лентвійта отримати з них цю суму¹.

Маючи значну владу, лентвійти, очевидно, могли як зловживати своїм становищем, так і викликати незадоволення своїми діями, що знаходило відображення у скаргах. Як і у попередніх випадках, визначити їх правдивість важко. Зокрема, 1564 р. писар луцької митної комори Давид Маркович скаржився на лентвійта Василя Костю, який відмовився дати йому міського кликуна для оголошення королівського розпорядження щодо сплати мита з нових товарів, бо міщани, “до речей купецких крамарских товары новыи привожовоючи, потаємне при давных товарах своих продают”, а до того ж лентвійт “каждого дня торгового по колко десят маць муки житное и пшеничное скупуючи, без всякого мыта и оповеданя в домъ войтовский у коморы зсыпает”². Наступного року на того ж лентвійта скаржився Василь Петрович Загоровський за арешт та ув’язнення осначів (сплавщиків на ріках), які за наказом великого князя мали везти зерно до Києва, Канева і Черкас³. У лютому 1592 р. бурмистр, райці, цехмістри та міське поспільство Луцька оскаржували лентвійта Якуба Клімашевського за “грабежъ ремесникамъ и людемъ некоторымъ тутешним [...] невинне вымышляючи якиесть коледы и за запаленье где в месте огня вины привлащаючи то на пна войта”⁴. Інший луцький лентвійт Криштоф Немиський (1635 р.) на ярмарку “взглядомъ якогос мыта мимо либертацїе” взяв у бродівських міщан Томаша Нівіна, Петра Брезва і Яна Поукса 500 золотих⁵.

Як і війтів, лентвійтів звинувачували у використанні фізичної сили. Острозький міщанин Юско Котляр (1615 р.) перед луцьким гродським урядом заявив, що луцький лентвійт Олександр Бедерман під час ярмарку без видимих підстав побив його і відібрав мішечок із грішми (18 червоних і 60 звичайних золотих) та оцінив свої втрати від неможливості торгувати у 100 золотих⁶. Луцький лентвійт Ян Гепнер у вересні 1639 р., закликавши до свого дому, через урядового слугу Опанаса, кравця Яна Кучковського, так побив його кием, що, зі слів останнього, на лікування бідолаха витратив понад 100 золотих⁷. Діставалося від Яна Гепнера не лише міщанам. Шляхтич Вавринець Блажеєвич (1641 р.) свідчив у гроді, що лентвійт запросив його до своєї аптеки і “словы барзо обѣтяжъливими, поцстивому уроженю его щкодячими, золжылъ, зсо-

¹ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 131 v. – 132 v.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 11 зв.

³ Там само. Спр. 7. Арк. 277.

⁴ Там само. Спр. 40. Арк. 246 зв.

⁵ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 829.

⁶ Там само. Спр. 102. Арк. 307 – 307 зв.

⁷ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 114.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

ромотил, але есче далшыє и горшыє дисгнорациє што разъ понавляючы, до киювъ се порываючы, челяд свою зобравъшы, до турмы своеє вести казалъ”¹. Траплялося, що побиття закінчувалося смертю потерпілого. Так було у липні 1633 р., коли луцький лентвійт Миколай Лахнович побив підданого Марцибели Волинцівни Євтуха Клочка, який, прохворівши місяць, помер².

Отже, уряд лентвійта був тісно поєднаний як з війтом, виразником волі якого він зазвичай виступав, так і з райцями та лавниками, через виконання своїх обов’язків, а останніх він ще й очолював. Крім того, лентвійти часто самі були райцями і лавниками. Свій уряд лентвійти отримували як плату за послуги війтові або його орендували. Крім головної своєї функції – судової, лентвійти брали участь в управлінні містом, слідкували за порядком, виконували разові доручення, а з огляду на зосередження у їхніх руках значної влади непоодинокими були випадки, коли вони нею зловживали.

Лава. Запровадження у містах Волині магдебурзького права покликало до життя інститут лавників/присяжників, які були у підпорядкуванні війта/лентвійта. Діяльність лавників волинських міст лише частково висвітлювали українські історики³. Безпосередньо цій проблемі на прикладі Луцька присвятила свою розвідку О. Штанько⁴. У покажчику міських урядовців Луцька, який опублікувала Н. Білоус, є коротка характеристика лавничого уряду і подано списки лавників, їй же належить стаття про міський уряд Олики, де йдеться про міських лавників⁵. Лавничий уряд Кременця досліджував В. Кравченко⁶.

Діяльність лавників, як і вони самі, дуже бідно представлено у джерелах, оскільки вони були явно у тіні райців, адже власне останні фактично представляли міське поспільство. Оскільки найбільше збереглося луцьких гродських і земських книг, то, природно, більшість відомостей стосуються саме луцьких лавників.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 227. Арк. 509 зв. Серед челяді лентвійта, названої “аптекаричниками”, були: Мацей Лесевський, Ян, Станіслав і Миколай. – Там само. Спр. 223. Арк. 114 – 114 зв. (1640 р.). У той же час Я. Гепнер у липні 1639 р. відмовився давати “складку” на користь міста, про що повідомляв райця Шимон Злоторович. – Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 97 зв.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 189. Арк. 156 зв. – 157 зв. (Миколай Лахнович у лютому 1630 р. виступає у Кременецькому земському суді як умоцований луцького міщанина Василя Шилневича – Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 401 – 403).

³ Сас П. М. Феодальные города Украины... С. 176 – 178, 181.

⁴ Штанько О. Ф. Міське судочинство Луцька першої половини XVII ст. // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. К., 2014. Вип. 90 (11). С. 32 – 37.

⁵ Wiłous N. Urzędnicy miejscy Łucka w XV – XVII wieku. S. 23 – 24; її ж. Міський уряд Олики на початку XVII ст. С. 64–67.

⁶ Кравченко В. Структура міської влади Кременця другої половини XVI ст. // Студії і матеріали з історії Волині. 2009 / Під ред. В. Собчука. Кременець, 2009. С. 45 – 46.

4.1. Війт, лентвійт, лава

Чисельність лавників у волинських містах була різною, але ніколи не досягала одинадцяти чоловік, рекомендованих Б. Гроїцьким¹. У Луцьку впродовж ряду років найбільше фіксується сім лавників², хоча під час елекції 1639 р. їх лише п'ять³. Сім лавників п'ять разів фіксуються у Володимирі⁴, по одному разу – у Кременці (1596 р.)⁵, Олиці (1601, 1603 р.)⁶ та Горохові (1638 р.)⁷. Зазвичай у тих кількох міських книгах, що збереглися та у міських справах, що потрапили на сторінки актових книг, згадується від 1 – 2 до 3 – 5 лавників. Під час елекції міських урядовців Миляновичів (1634 р.) відготовано двох лавників⁸, хоча 1621 р. їх було шість⁹. У цьому ж місті впродовж 1589 – 1590 рр. згадуються п'ять лавників (Ласко Горошкович, Михно Горошкович, Шимко Павлович, Васко Богданович, Лук'ян Никонович), з яких перші три продовжують урядувати у 1591 – на початку 1592 рр.; у 1627 – 1630 рр. присяжниками були лише Лук'ян Качан та Левон Верешкович, у 1630 – 1632 рр. – Олешко Мончевський і Никон Захарович¹⁰. У рівненській міській книзі впродовж 1623 – 1626 рр. постійно згадується лише один лавник – Степан Денисович, 1627 р. – лише Іван Пушкаревич та Григорій Ярмолич¹¹. У Володимирі здебільшого одночасно згадуються 2 – 3 лавники¹², хоча нерідко у справах фігурує лише один лавник¹³.

Щодо інших міст Волині, то якогось сталого числа лавників не зауважуємо. У джерелах спостерігається значний різнобій – від 1 – 2 до 5 – 6 чоловік. Вище

¹ Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej. S. 38.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 259 (1569 р.); Спр. 42. Арк. 108 (1592 р.); Спр. 47. Арк. 2/266 (1592 р.); Спр. 49. Арк. 340, 660 (1596 р.); Спр. 83. Арк. 68 – 68 зв. (1606 р.); Спр. 90. Арк. 401, 488, 1008 – 1008 зв. (1611 р.).

³ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 80 зв. Вони ж згадані і наступного 1640 р. – Там само. Арк. 131, 156.

⁴ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 34 – 37 (1582 р.); Спр. 19. Арк. 695 – 696 (1587 р.); Спр. 20. Арк. 336 зв. (1587 р.); Спр. 66. Арк. 1930 зв. (1630 р.); Спр. 72. Арк. 299 (1637 р.).

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 806 – 808.

⁶ Там само. Ф. 1237. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 31 – 31 зв., 69.

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 212. Арк. 147 зв.

⁸ Там само. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 101.

⁹ Там само. Арк. 48 зв.

¹⁰ Там само. Арк. 26, 27 зв., 30, 30 зв., 32 – 32 зв., 66 зв. – 67, 71 зв., 76, 78 зв., 79 зв., 83, 86.

¹¹ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 44. III. 5. Арк. 1 зв., 5, 7 зв., 11, 15, 17, 19, 34, 36 зв., 37, 55, 60 зв., 62, 63, 67, 68 зв.

¹² ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 159, 180 (1574 р.); Спр. 17. Арк. 100 зв. (1582 р.); Спр. 20. Арк. 493 зв. (1587 р.); Спр. 21. Арк. 209 (1588 р.); Спр. 24. Арк. 739 (1591 р.); Спр. 32. Арк. 12 зв. – 13 (1599 р.); Спр. 43. Арк. 223 зв. (1611 р.); Спр. 66. Арк. 521 зв. (1629 р.); Спр. 76. Арк. 291 – 291 зв. (1641 р.); Спр. 77. Арк. 270 (1642р.); Спр. 84. Арк. 230 (1648 р.).

¹³ Там само. Спр. 2. Арк. 23 (1567 р.); Спр. 7. Арк. 10 – 10 зв. (1572 р.); Спр. 7-а. Арк. 357 зв. (1573 р.); Спр. 8. Арк. 123 (1574 р.); Спр. 19. Арк. 126 – 126 зв., 589, 904 (1586 р.); Спр. 20. Арк. 297 (1587 р.); Спр. 31. Арк. 626 (1598 р.); Спр. 51. Арк. 41 (1619 р.); Спр. 62. Арк. 701 зв. (1628 р.); Спр. 66. Арк. 1930 зв. (1631 р.); Спр. 69. Арк. 1033 (1634 р.); Спр. 70. Арк. 933 зв. (1635 р.); Спр. 72. Арк. 264 зв. (1637 р.).

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

ззначалося, що у Горохові 1638 р. було сім лавників, але під 1630 р. таких лише два¹. У Торчині 1624 р. згадано два лавники², а 1646 р. – чотири³. У Соколі фіксуємо шість лавників у 1619 р.⁴ і лише два – у 1630 р.⁵. У Козлині два лавники у 1607, 1625 рр., три – у 1604 р., чотири – у 1608, 1609, 1610 рр.⁶. У Вижві маємо відомості про одного лавника (1626 р.), про двох (1625, 1632, 1640, 1644, 1648 рр.), про трьох (1618 р.)⁷. Подібна ситуація була у Ковелі: один лавник у 1616 і 1635 рр., два – у 1644 р., три – у 1584, 1617 рр.⁸. В окремих документах за різні роки згадуються лавники: у Лешневі (1647р.) – один⁹, в Осницьку (1648р.) – два¹⁰, у Дубні (1614р.) – три¹¹, а в Старокостянтиніві (1646р.) – шість¹².

Час виконання лавничих повноважень був різний і коливався від одного року до кількох. У Володимирі відносними “довгожителами” лави можна назвати Юска Коваля (1581 – 1582, 1587 рр.)¹³, Юрія Яциничча (1596, 1598, 1599 рр.)¹⁴, Тимофія Остаповича (1630, 1639, 1642 – 1643, 1648 рр.)¹⁵, Хилимона Святогородовича (1628, 1630 рр.)¹⁶, Павла Ласчинського (1639, 1641 – 1642 рр.)¹⁷, Олександра Святогородовича (1642, 1646, 1648 рр.)¹⁸. Ряд володимирських лавників авансували на вищі посади. Згаданий Хилимон Святогородович 1631 р – райця, 1637 р. – бурмистр, а 1643 р. – лентвійт¹⁹; Назар Постригач – лавнику у 1581 – 1582 рр., 1586 р. – райця²⁰; Григорій Михайлович Холявич Дворецький у 1582 р. лавник²¹,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 172. Арк. 181.

² Там само. Спр. 137. Арк. 501 зв.

³ Там само. Спр. 246. Арк. 501-а.

⁴ Там само. Спр. 111. Арк. 90 зв.

⁵ Там само. Спр. 173. Арк. 773 зв.

⁶ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 1 – 2 v., 13, 14 v. – 15 v, 16, 18, 28 v., 33 v, 56, 75 v., 87, 100 – 100 v., 103 v.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 32. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 15, 38, 71, 80, 85, 190 зв., 290, 327.

⁸ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 273 зв.; Спр. 49. Арк. 618 зв.; Спр. 70. Арк. 801 – 801 зв.; Спр. 79. Арк. 629; РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 206. Л. 157 об.

⁹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 259. Арк. 640 зв.

¹⁰ Там само. Спр. 249. Арк. 272 зв.

¹¹ Там само. Спр. 100. Арк. 229.

¹² ЦДІАЛ України. Ф. 52. Оп. 2. Спр. 59. Арк. 729.

¹³ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 429 – 429 зв.; Спр. 15. Арк. 34 – 35; Спр. 19. Арк. 695 – 686; Спр. 20. Арк. 336 зв.

¹⁴ Там само. Спр. 31. Арк. 626; Спр. 32. Арк. 12 зв. – 13; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 779.

¹⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 64. Арк. 146 зв.; Спр. 74. Арк. 969; Спр. 77. Арк. 780 – 780 зв.; Спр. 78. Арк. 23; Спр. 84. Арк. 230.

¹⁶ Там само. Спр. 62. Арк. 701 зв.; Спр. 64. Арк. 146 зв.

¹⁷ Там само. Спр. 74. Арк. 969; Спр. 76. Арк. 291 – 291 зв.; Спр. 77. Арк. 780 – 780 зв.

¹⁸ Там само. Спр. 77. Арк. 270; Спр. 82. Арк. 340; Спр. 84. Арк. 1210 зв.

¹⁹ Там само. Спр. 66. Арк. 1652 зв.; Спр. 72. Арк. 299, 731 зв.; Спр. 78. Арк. 23.

²⁰ Там само. Спр. 14. Арк. 429 – 429 зв.; Спр. 15. Арк. 34 – 35; Спр. 19. Арк. 925.

²¹ Там само. Спр. 15. Арк. 34 – 36; Спр. 17. Арк. 100 зв.

4.1. Війт, лентвійт, лава

натомість уже 1586 – 1588, 1595, 1607 рр. – райця і бурмистр¹, а в 1614 р. – бурграбій і намісник володимирського підстароства².

У згаданому покажчику луцьких урядників XV – XVII ст. відомої київської дослідниці Н. Білоус³, є порічний перелік лавників. У ряді випадків, через складність дослідження цієї теми та з огляду на бідність джерельної бази, дослідниця змушена була гіпотетично відтворювати можливість урядування окремих лавників у певні роки. З тієї ж причини до списку лавників не потрапили деякі з них⁴.

У Луцьку ряд лавників займали уряди порівняно недовго, як-от: Ян Озембловський (1581 – 1582, 1584 рр.)⁵, Пархом Половко (1578, 1581 – 1582 рр.)⁶ чи Федір Нагончий (1605 – 1608 рр.)⁷. Натомість деякі лавники на цьому уряді були значно довше: Петро Федорович (1580, 1582, 1583, 1585, 1587, 1592 – 1593,

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 186, 695, 925; Спр. 20. Арк. 28 зв., 293 зв. – 294, 302, 336 зв.; Спр. 21. Арк. 35 зв.; Спр. 28. Арк. 721 зв.; Спр. 39. Арк. 533 зв.

² Там само. Спр. 46. Арк. 560 зв., 598 зв.

³ Wiłous N. Urzędnicy miejscy Łucka w XV – XVII wieku. Spisy. Toruń. 2017.

⁴ Подаю лавників під окремими роками, яких вдалося віднайти у джерелах. **1580 р.** – Петро Федорович (ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 510); **1582 р.** – Петро Федорович, Зенко Намонович, Пархом Половкович (Там само. Спр. 26. Арк. 1048 зв., 1112 – 1112 зв.); **1585 р.** – Тимош Кузмич, Зенко Никонович, Іван Дубницький, Петро Федорович (Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 52 зв.; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 76 зв.); **1588 р.** – Іван Дубницький (Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 139 зв.); **1592 р.** – Михайло Маляр (Там само. Спр. 42. Арк. 274 зв.); **1593 р.** – Дахно Горайнович (Там само. Спр. 43. Арк. 245 – 245 зв.); **1600 р.** – Ієв Партичич (Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 1115 v.); **1604 р.** – Сава Томилович [Римар] (ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 728; Спр. 72. Арк. 324 зв.); **1605 р.** (поклик у покажчику на документ стосується насправді 1604 р.) – Михайло Федорович, Олексій Андросович, Федір Нагончий, Роман Трушевич, Парфен Карпович, Андрій Романович (Там само. Спр. 75. Арк. 251 зв., 302, 522 зв.); **1606 р.** – Іван Дубницький, Федір Нагончий (Там само. Спр. 83. Арк. 68 зв.); **1607 р.** – Андрій Романович (Там само. Спр. 83. Арк. 68 зв.); **1612 р.** – Роман Трушевич, Ієв Вакулч, Яцко Федорович, Зигмунт Ігнатович, Іван Стефанович (ЦДІАЛ України. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 425. Арк. 1); **1613 р.** – Роман Трушевич, Ян Матвійович, Іван Андросович, Іван Стефанович (Там само. Арк. 4); **1614 р.** – Ян Загайко, Ян Матвійович (Там само. Арк. 10); **1616 р.** – Ян Загайко, Іван Олексійович (Там само. Арк. 15); **1622 р.** – Михайло Шишка, Нестор Ювкович, Іона Михайлович (ЦДІАК України. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 124 зв.; Архів ЮЗР. Ч. 1. Т. 6. С. 505); **1632 р.** – Євстафій Вирозуб (ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 193. Арк. 810 зв.); **1633 р.** – Нестор Ювкович, Ян Соколениця, Іона Михайлович, Ян Геннер, Василь Шилневич (Там само. Спр. 187. Арк. 929); **1635 р.** – Василь Шилневич, Ян Геннер (Там само. Спр. 197. Арк. 723); **1636 р.** – Василь Шилневич (Там само. Спр. 198. Арк. 792 зв.); **1645 р.** – Шимон Злоторович, Роман Тропка, Ян Геннер, Дзялак Кравець, Андрій Липка, Федір Липка, Костянтин Болтутович (Там само. Спр. 243. Арк. 798, 1090); **1648 р.** – Нестор Ювкович, Василь Шилневич (Там само. Спр. 260. Арк. 268).

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 49 – 50, 220 зв., 1185; Спр. 26. Арк. 1048 зв., 1112 – 1112 зв.

⁶ Там само. Спр. 18. Арк. 868; Спр. 25. Арк. 220 зв.; Спр. 26. Арк. 1048 зв., 1112 – 1112 зв.

⁷ Там само. Спр. 75. Арк. 251 зв.; Спр. 83. Арк. 68 зв.; Спр. 80. Арк. 1165 зв. – 1166, 1461 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

1595 рр.)¹, Стефан Булгак (1624, 1630, 1633, 1635, 1639 рр.)², Самуель Кирилович (1634, 1637 – 1640, 1642, 1644 – 1645 рр.)³, Сава Томилович (з перервами 1587 – 1611 рр.)⁴, Андрій Романович – (з перервами 1599 – 1611 рр.)⁵, Роман Левович (1637 – 1645 рр.)⁶. Дехто з лавників згодом став райцею/бурмистром (Яцко Степанович Біркоз⁷, Томило Максимович⁸, Іван Дедеркал⁹, Матвій Трушевич¹⁰, Олексій Андросович¹¹ та ін.). Траплявся і зворотний процес. Так, луцький бурмистр 1572 р. Михайло Федорович від 1593 р. згадується як лавник¹², а Іван Дубницький почергово був лавником (1585 – 1588 рр.), райцею/бурмистром (1592 – 1593 рр.), лавником (1600 р.), бурмистром (1605 р.) лавником (1606 р.)¹³. Часом, як це було в Олиці (1601 р.), згадується старший і молодший лавник¹⁴.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 510; Спр. 26. Арк. 1147 зв.; Спр. 30. Арк. 586 зв. – 587 зв.; Спр. 42. Арк. 274 зв.; Спр. 43. Арк. 245 – 245 зв.; Спр. 44. Арк. 620 зв.; Спр. 48. Арк. 590; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 76 зв.; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 282, 308 зв.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 140. Арк. 680 – 680 зв.; Спр. 172. Арк. 847; Спр. 197. Арк. 723; Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 92; РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 214. Л. 98 об.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 159. Арк. 1253, 1256 зв., 1350 зв.; Спр. 193. Арк. 774 зв., 822 зв.; Спр. 204. Арк. 875 зв.; Спр. 236. Арк. 408; Спр. 241. Арк. 508 зв.; Спр. 243. Арк. 1090; Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 6 – 6 зв., 17, 43, 44, 80 зв., 95 зв., 131.

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 385 – 385 зв. (1596 р.); Спр. 44. Арк. 620 зв. (1593 р.); Спр. 46. Арк. 125 зв. (1595 р.); Спр. 48. Арк. 590 (1595 р.); Спр. 49. Арк. 868 (1596 р.); Спр. 51. Арк. 227 зв. (1598 р.); Спр. 53. Арк. 113 зв. (1598 р.); Спр. 66. Арк. 578 зв. (1602 р.); Спр. 67. Арк. 150 – 150 зв., 379 (1603 р.); Спр. 70. Арк. 779, 926 (1604 р.); Спр. 73. Арк. 36 (1604 р.); Спр. 80. Арк. 1461 зв. (1608 р.); Спр. 83. Арк. 68 – 68 зв. (1606 – 1608 рр.); Спр. 82. Арк. 48 (1609 р.); Спр. 90. Арк. 401, 488, 629, 1008 – 1008 зв. (1611 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 282, 308 зв. (1587 р.); Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 18 v., 41, 49 v. – 50 v., 63, 115 v.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 461, 464 (1599 р.); Спр. 62. Арк. 328 зв. (1601 р.); Спр. 66. Арк. 578 зв. (1602 р.); Спр. 67. Арк. 150 – 150 зв., 379 (1603 р.); Спр. 75. Арк. 251 зв., 302 (1605 р.); Спр. 83. Арк. 68 зв. (1606 – 1608 рр.); Спр. 80. Арк. 1165 зв. – 1166, 1461 зв. (1608 р.); Спр. 89. Арк. 27 зв. (1610 р.); Спр. 90. Арк. 401, 488, 1008 – 1008 зв. (1811 р.); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 672 зв., 675 зв. (1610 р.); Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 8 v., 9 v., 41, 63, 115 v.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 159. Арк. 1253, 1256 зв., 1350 зв. (1644 р.); Спр. 199. Арк. 293 зв. (1637 р.); Спр. 204. Арк. 875 зв. (1637 р.); Спр. 227. Арк. 342, 374 (1641 р.); Спр. 232. Арк. 522 – 523 (1642 р.); Спр. 240. Арк. 88 зв. (1644 р.); Спр. 241. Арк. 508 зв. (1645 р.); Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 36, 37, 38 зв., 44, 60, 65, 68, 73-а, 74, 80 зв., 95 зв., 128, 131 (1639 – 1640 рр.); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 185 зв. – 186 (1639 р.).

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 571 зв. (райця від 1570 р.).

⁸ Там само. Спр. 45. Арк. 920 (1594 р.); Спр. 46. Арк. 101 (1595 р.); Спр. 47. Арк. 159 (1595 р.).

⁹ Там само. Спр. 31. Арк. 1180 зв. (1584 р.); Спр. 34. Арк. 291 зв. (1585 р.).

¹⁰ Там само. Спр. 34. Арк. 1263 (райця від 1585 р.).

¹¹ Там само. Там само. Спр. 67. Арк. 488 зв. (райця від 1603 р.).

¹² Там само. Спр. 13. Арк. 189; Спр. 33. Арк. 385 – 385 зв.; Спр. 44. Арк. 620 зв.

¹³ Там само. Спр. 33. Арк. 139 зв.; Спр. 40. Арк. 525; Спр. 41. Арк. 178 зв.; Спр. 42. Арк. 340 зв.; Спр. 47. Арк. 2/266; Спр. 75. Арк. 302, 522 зв.; Спр. 83. Арк. 68 зв.; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 76 зв.; Спр. 8. Арк. 216 зв.; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 282, 308 зв.; Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 63.

¹⁴ ЦДІАК України. Ф. 1237. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 49.

4.1. Війт, лентвійт, лава

Щодо соціального походження лавників, то хоча деякі з них і були шляхтичами, то все ж переважали міщани. Етнічно склад лави був переважно українським. Винятком був Кременець. 1642 р. король викликав до свого задвірного суду райців і лавників через ігнорування привілею Кременцю, за яким райцями і лавниками можуть бути лише католики, а міщани взяли у королівській канцелярії старіший привілей, за яким католиків та православних мало бути порівну. Король скасував цей попередній привілей, а міщанам погрожував покараннями¹.

Крім своїх прямих обов'язків – судових, описаних у збірнику Б. Гроїцького², лавники займалися й іншими міськими справами. Їх залучали для підтвердження вчинення юридично значущих дій. Зокрема, у лютому 1576 р. луцькому лавникові Федору Скрипиці було доручено разом з возним Андрієм Сікорським та двома шляхтичами з'ясувати суть звинувачення міщанина Степана Герецького писарем митної комори Мордухаєм, який звинуватив його у несплаті мита за куплене у бузького купця вино³. У жовтні 1593 р. луцькі лавники Сава Томилович і Михайло Федорович проводили ув'язання у дім Матея Готарського⁴. У червні 1600 р. луцькі лавники Андрій Романович та Бальцер Берлінський звітували перед лентвійтом Якубом Козицьким, що вони за в'язовим дорученням у справі про заборгування Павла Жигули перед шевським цехмістром Григорієм оцінили та описали рухомі речі боржника і передали цехмістру⁵. У вересні того ж року перед тим же лентвійтом скаржилися луцькі міщани Олексій Андросович та Іван Дубницький на торчинського міщанина Миска Чернишевича, який продав їм неякісний солод, що з'ясувалося при варінні ними пива, а тому вони просили лентвійта дати їм лавників для огляду солоду. З'ясувати ситуацію відправили присяжних Андрія Романовича та Саву Томиловича⁶. У липні 1608 р. козлинських лавників Лавра, Івана Книша й Івана Данилковича міський уряд відправив з'ясувати приналежність сіножаті, через яку виник спір між міщанкою Хоминою і Адамом Крещеновським⁷. Возний Ісакій Долмацький свідчив, що у серпні 1613 р. разом з володимирськими лавниками Яном Станіславовичем та Федором Гуковичем ходив до дому балвера Фройми у справі непричетності міщанина Гриця Кочурки до побиття слуги володимирського підстарости Яна Прилепського Яска⁸. У

¹ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 114. Арк. 117.

² Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej. S. 37.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 47 – 47 зв.

⁴ Там само. Спр. 44. Арк. 621.

⁵ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 68 v.

⁶ Ibid. K. 114 – 114 v.

⁷ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 60.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 575 зв. – 576.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

червні 1639 р. луцькі лавники Роман Лєвонович та Самуель Кирилович були присутні як свідки при укладенні договору купівлі-продажу ділянки землі з будинком на Вірменській вулиці Мартою Іванісновою львівському міщанину Івашкові Бернатовичу¹. Разом з возним Іваном Городиським (1637 р.) луцькі лавники Самуель Кирилович та Роман Лєвонович проводили ув'язання у ґрунт міщанина Кирила Клавшу. Возний заявив, що зроблено це було “для болшое ваги и сведоцътва”². Присутність лавників була необхідною для видачі виписів з міських книг³.

Залучали лавників як свідків при укладенні тестаментів. Зокрема, луцькі лавники Сава Томилович та Михайло Федорович (1604 р.) були присутніми при укладенні заповіту Андрія Рожковського⁴, а Роман Лєвонович та Самуель Кирилович (1639 р.) своєю присутністю засвідчували справжність заповіту Стефана Булгака⁵. Олицький лавник Ян Мозеловський (1601 р.) засвідчував заповіт Анни Черетячини⁶, а його колега Давид Бабінський – Насті Шеметихи (1602 р.)⁷ та разом з Олехном Полупановичем – Проня Горкавого⁸. Лавник Миколай Лашович (1606 р.) був свідком при укладенні тестаменту олицького міщанина Грицька Олізаровича⁹, а останню волю Валентого Влоховича (1606 р.) засвідчували три олицькі лавники – Бенедикт Заховський, Олехно Полупанович та Себастьян Ілецький¹⁰. Чотири лавники: Вітко Михайлович, Башко і Клим Борисовичі та Іван Саколець були при укладенні заповіту сокільського вїта Марціана Іршинського¹¹. У Козлині лавники утримували ключ від міської скриньки (1609 р.)¹².

Лавникам доводилося виконувати і не дуже приємні, фактично, поліційні обов'язки. У січні 1606 р. олицький міщанин Ігнат приїхав до Луцька на торг з рибою і “на рынъку, яко звычай естъ, заплативши все доходы местские, торговал”. Однак лентвїйт з райцями послав до нього лавників Антона Добрянновича Литвина і Романа Трусевича, які “взглядом якогос незвычайного и неслыханого мыта” пограбували його, забравши всю рибу, яка коштувала 50 золотих та ще й наявні у нього готівкових 30 золотих¹³.

¹ ЦДІАК України. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 96 зв.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 204. Арк. 875 зв.

³ Там само. Спр. 34. Арк. 220 (Луцьк, 1585 р.).

⁴ Там само. Спр. 70. Арк. 923 зв. – 926 зв.

⁵ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 92.

⁶ Там само. Ф. 1237. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 47.

⁷ Там само. Арк. 93 зв.

⁸ Там само. Арк. 60 зв.

⁹ Там само. Арк. 87 зв.

¹⁰ Там само. Арк. 95.

¹¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 103. Арк. 218 зв.

¹² ВРАН. ОР. Sygn. 262. к. 90 v.

¹³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 76. Арк. 83 зв.

4.1. Війт, лентвійт, лава

Прагнення поліпшити свій матеріальний стан підштовхувало лавників суміщати свій уряд з підприємницькою діяльністю. Так, луцький лавник Семен Федорович разом з міським писарем Ярошем Суєтичем і євреєм Абрамом (1594 р.) орендував збір чопового у Богуша Гораїна¹.

Бідність джерельної бази утруднює визначення рівня заможності лавників, місця їхнього проживання, ступінь освіченості. Певним критерієм заможності володимирського лавника Яна Маєвського може слугувати наявність його будинку на ринку (1641 р.)². Про будинок луцького лавника Федора Юрієвича після нападу на нього слуг біскупа Вікторіана Вербицького (1580 р.) возний Ян Пелчинський свідчив – “видил хату, то ест избу, и сени розметаные, толко печь стоит”³.

Специфіка роботи передбачала певний рівень освіти лавників, однак, очевидно, не завжди вона була належною. У жовтні 1624 р. луцькі райці скаржилися на війта Андрія Загоровського, який набрав до лави “присяжъников албо лавников люди простых, не толко права не умеетныхъ албо несведомых, але другихъ и читат неумеетных”⁴. Не вмів писати луцький лавник Сава Томилович⁵. Луцький лавник Андрій Романович (1601 р.), виправдовуючись за неправий вчинок (лжесвідчення), пояснив, що не зміг відмовити бурмистрові Богушу Ванковичу у його справі з доктором медицини і філософії Адамом Запацьким – “мене, – свідчив він, – до того привел пан Богуш Ванкович бурмистръ, который, пришедши до мене в дом, намовил ме на тое, а кгда-м се взбранял, упевънил ме тымъ: “не бойся, на мне того гледи”. Я человеком простымъ неправным будучи, яко присяжъник, и яко молодой старшого послухалем и яко бурмистра, и учинилем му то кгволи”⁶. У вересні 1631 р. райці та міське поспільство Кременця скаржилися на війта Миколая Мисловського, який “присяжъныхъ албо верныхъ права ани письма несъведомыхъ и неумеетныхъ наставляетъ и обираетъ”⁷.

Стосунки лавників з райцями не завжди були гармонійними. Володимирський лавник Сасин Семенович (1587 р.) скаржився на райців Тишка Пахеровича і Григорія Холявича, які, “седечи на дереви под ратушом, на увес суд места Володимерского и на него самого словами неучтивыми торгалися, соромотили, лаяли, псами называли”⁸. У липні того ж року володимирський

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 571.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 76. Арк. 291 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 395 зв.

⁴ Там само. Спр. 140. Арк. 680 зв.

⁵ Там само. Спр. 70. Арк. 926.

⁶ Там само. Спр. 62. Арк. 414 зв.

⁷ Там само. Спр. 179. Арк. 321.

⁸ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 336 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

війт М. Дубницький викликав до свого суду райців, але останні заявили, що лава обсаджена людьми війта і вимагали, щоб “лавицу свою засадилъ водлугъ права и статуту нашего майдеборского, не братом своим рожоным Кирилом и не братанком своим Юскомъ и иными лавниками в месте не оселыми и мясту не присяглыми, што не естъ водле права нашего”¹. Луцький райця Ян Гепнер у листопаді 1638 р. скаржився на лавника Романа Лєвоновича, який без дозволу будував будинок біля муру, а його дружина і дочка словесно обрали його, райцю². У липні наступного року на того ж лавника скаржився райця Шимон Злоторович за відмову платити податок на користь міста та ще й підбурювання до цього міщан. На засіданні суду лавник говорив непристойні слова і погрожував, а далі пішов додому і, взявши корд, прийшов до будинку райці та викликав його на поєдинок, хоча знав, що це заборонено робити³. У серпні 1642 р. згаданий лавник скаржився на бурмистра Івана Антоновича та райців Василя Шилневича і Іону Михайловича, які побили його⁴.

Відомі випадки зловживання лавниками алкоголем. У січні 1639 р. луцький лавник Антон Перетяткович прийшов на засідання гайного суду п'яним і пообзивав колег, за що був оштрафований на 10 гривен і три дні був зобов'язаний просидіти у ратуші⁵. У січні наступного року ситуація повторилася, і його знову притягнули до відповідальності, оштрафувавши на 10 гривень⁶.

Джерела свідчать і про протиправні дії лавників. У травні 1600 р. Лукаш Скрипка оскаржував луцького лавника Матвія Демковича за напад на будинок Остафія Свищовського, у якому скаржник винаймав помешкання⁷. Подібна ситуація сталася у грудні 1603 р., коли на дім луцького єврея Юзефа Лемєновича здійснив збройний напад з помічниками лавник Андрій Романович⁸. Останній, узявши у жовтні 1600 р. у Сімхи Аврамовича мед, відмовився оплачувати, мотивуючи це його поганою якістю⁹. 1641 р. відзначився вже згадуваний Роман Лєвонович, який разом з вїтївським писарем Яном Томковичем побив киями возного Івана Городиського, котрий приніс незручний для лавника королівський мандат¹⁰.

Отже, колегія лавників формувалася під впливом вїтї/лєнтвїтї, якому безпосередньо підпорядковувалася. Число лавників у повітових та де-

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Арк. 387.

² Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 68 зв.

³ Там само. Арк. 97 зв.

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 232. Арк. 522 – 524 зв.

⁵ Там само. Арк. 81.

⁶ Там само. Арк. 133.

⁷ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 43 v.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 1083 – 1083 зв.

⁹ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 139 v. – 140.

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 227. Арк. 342 – 342 зв.

4.2. Міська рада: склад, персоналії, повноваження

яких інших містах досягало семи, а у менших містах коливалося в межах трьох – п'яти чоловік. Серед лавників за етнічним та соціальним походженням переважали українські міщани. Існувала можливість просування лавників по ієрархічній драбині – вони посідали уряди райців, бурмистрів, лентвійтів. Окрім виконання судових функцій, лавники активно залучалися до засвідчення фактів набуття майнових прав (введення міщан у володіння нерухомістю – земельними ділянками, будинками), з'ясування на місцях спірних питань, підтвердження укладання заповітів, виконання поліційних обов'язків, різного роду адміністративних та судових разових доручень. Простежується також певне протистояння лавників з райцями. Незважаючи на встановлені правом освітні вимоги до лавників, серед них траплялися неписьменні або малоосвічені особи. Не всі лавники дотримувалися морально-етичних норм поведінки, встановлених для їхнього уряду, – зловживали своїми повноваженнями, неодноразово вчиняли побиття міщан, розбійні напади на будинки, з'являлися на засідання лави у нетверезому стані.

4.2. Міська рада: склад, персоналії, повноваження

Діяльність раецького уряду волинських міст тією чи іншою мірою була предметом студій істориків. Зокрема, загальних питань функціонування міської ради торкався ще М. Грушевський¹. Розлогий опис основних функціональних обов'язків ради в українських містах подали Т. Гошко² та М. Кобилецький³. Деякі аспекти діяльності райців на прикладі Володимира, Кременця та Луцька описав П. Сас⁴. Кілька статей про організацію міської ради Луцька XVI – першої половини XVII ст. опублікувала О. Штанько⁵. Невдалу спробу розглянути міське самоврядування на прикладі довільно вибраних кількох волинських міст зробила А. Бортнікова⁶. Низку ґрунтовних статей з історії королівських міст

¹ Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 5. С. 343, 348 – 353.

² Гошко Т. Нариси з історії магдебурзького права в Україні... С. 140 – 171.

³ Кобилецький М. Магдебурзьке право в Україні... С. 201 – 218.

⁴ Сас П. М. Феодальніе города Украины... С. 179 – 185.

⁵ Штанько О. Урядники Луцького магістрату XVI ст. ... С. 297 – 305; *ІІ ж.* 1566: один рік з історії Луцького магістрату. С. 90 – 109; *ІІ ж.* Вибори міської влади у Луцьку... С. 188 – 190; *ІІ ж.* Міська рада Луцька... С. 31–36.

⁶ Бортнікова А. В. Державна влада та місцеве самоврядування на Волині (кінець XIV – середина XVII ст.): монографія. Луцьк, 2013. 552 с.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

Волині, в яких предметом дослідження стала діяльність ратуш у житті міщан та самоврядування у Кременці, опублікував В. Кравченко¹. Ряд статей, в яких більшою чи меншою мірою порушуються питання діяльності раецького уряду надрукувала Н. Білоус². Цій же авторці належить згаданий покажчик міських урядників Луцька, в якому коротко охарактеризовано раецький уряд та подано списки райців³. Цікаві спостереження про механізм функціонування міського соціуму в середині – другій половині XVI ст. у Володимирі висловила Н. Старченко⁴.

Рада традиційно вважалася головним органом міського самоврядування⁵. Класичний посібник Б. Гроїцького зазначав, що райцями повинні бути люди добрі, розумні, які досягли 25-річного віку, осілі у місті, середнього достатку, доброї слави і з порядної сім'ї, богобоязні та такі, що люблять справедливість, не схильні до хабарництва, здатні не поширювати міські таємниці, не п'яниці, не брехливі, не підлабузники, не нав'язливі, не чужоложці, не лихварі, не фальшувальники, не сварливі⁶. Як бачимо, набір вимог до кандидатів був серйозним і знайти таких людей серед міщан, якщо слідувати за Б. Гроїцьким, було, очевидно, непросто. Однак, як відомо, реальне життя вносить корективи у письмові приписи. Колишній луцький міський та вїтївський писар, райця і лентвійт Ярош Суєтич (1611 р.) зазначав, що бурмистр і райці повинні бути “сторожами и оборонцами прав и волности месткихъ”⁷, а володимирський гродський писар (1637 р.) писав про бурмистра і райців, “которые, яко сторожове места того и обывателей в немъ мешкающих,

¹ Кравченко В. Ратуша у самоврядному житті громади міста Володимира в кінці XVI століття // Український археографічний щорічник. К., 2009. Вип. 13/14. С. 417 – 455; *Його ж.* Документи до історії ратуші в місті Ковелі 30-х – 40-х років XVII століття // Український археографічний щорічник. К., 2012. Вип. 16/17. С. 337 – 362; *Його ж.* Книги гродських судів Володимира і Луцька до історії Кременця та його замку // Релігія і церква в історії Волині: Збірник наукових праць / Під ред. В. Собчука. Кременець, 2007. С. 40 – 45; *Його ж.* Структура міської влади Кременця другої половини XVI ст. // Студії і матеріали з історії Волині. 2009 / Під ред. В. Собчука. Кременець, 2009. С. 41 – 50.

² Білоус Н. Магдебурзькі привілеї Кременця XV – XVI століть // Студії і матеріали з історії Волині. 2009 / Під ред. В. Собчука. Кременець, 2009. С. 33 – 40; *Її ж.* Міський уряд Олики на початку XVII ст. С. 64–67; *Її ж.* “Вірність” і “зрада” у світосприйнятті міщанства Київщини та Волині в XVI – першій половині XVII ст. // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. К., 2006. Вип. 6. С. 141 – 160; *Її ж.* Насильство над жінками: сюжети з міщанського і селянського повсякдення Волині XVI – початку XVIII ст. // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. К., 2015. Вип. 11 – 12. С. 135 – 146.

³ Вілюс Н. Urządnicy miejscy Łucka w XV – XVII wieku. S. 21 – 23.

⁴ Старченко Н. Конфлікт у Володимирі 1566. ... С. 65 – 98.

⁵ Дружчыч В. Магістрат у беларуських містах... С. 379 – 381.

⁶ Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej. S. 29.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 90. Арк. 1009.

4.2. Міська рада: склад, персоналії, повноваження

целости присеги своее на тот уряд выконаное пилнующи”, прийшли у міських справах до гроду¹.

Зазвичай рада засідала в ратуші або ж у будинку котрогось з міщан, як це було у Володимирі, поки ще не була зведена ратуша². У січні 1581 р. луцькі бурмистр, райці, лентвійт і лавники зібралися для обговорення міських справ у будинку міщанина Матвія Щетинки³.

Вибори бурмистра і райців у містах відбувалися по-різному і в різний час. У королівському привілеї Ковелю (1611 р.) зазначено, що міщани щороку в найближчий після нового року понеділок вибирають вісім осіб “статечних і чесних” на уряд бурмистра і райців, а староста чи його заступник їх затверджує: чотирьох – райцями, а одного – бурмистром. Обрані та затвержені райці склали присягу, після чого починали виконувати свої обов’язки. Щомісяця один із райців виконував повноваження бурмистра⁴. Князь Григорій Львович Сангушко, надаючи привілей Горохову (1600 р.), обумовлював, щоб до міського уряду на день св. Мартина (11 листопада) самі міщани обирали людей добрих, чесних, які знають право, а стара рада повинна відзвітувати про свою діяльність перед поспільством, тоді як нова – виконати присягу перед ревізорами князя⁵. Королівським привілеєм 1570 р., конфірмованим 1633 р., вибори райців у Володимирі мали відбуватися на Новий рік⁶. На початку січня, після свята Трьох королів, проходили вибори у Луцьку. 12 січня 1639 р. відбувалося це в ратуші за присутності вїйта, чинних та “старих” райців, лавників, цехмістрів і поспільства. Двох райців обрали міщани, а двох – вїйт, після чого новообрані урядовці склали присягу⁷. Аналогічні вибори у Луцьку відбулися у той самий день і наступного року⁸. У Миляновичах (1634 р.) елекція міських урядників відбувалася 2 липня⁹, а в Олиці (1601 р.) – 29 червня¹⁰.

Чи завжди расецькі уряди були бажаними для міщан – не знаємо, але історія з багатолітнім луцьким райцею Матвієм Демковичем наводить на певні міркування. У січні 1614 р. він скаржився до гроду на вїйта Андрія За-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 731 зв.

² Там само. Спр. 7. Арк. 10 – 11 (у березні 1572 р. райці зібралися в домі Волоса Семеновича). Ратуші у Володимирі та інших волинських містах та її значення для міського соціуму присвячено кілька згаданих добротних статей відомого дослідника Волині В. Кравченка.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 39.

⁴ Там само. Ф. 35. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 10 зв.

⁵ Архив ЮЗР. Ч. 5. Т. 1. С. 92, 95.

⁶ Там же. С. 144.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 80 зв. – 90.

⁸ Там само. Арк. 130 – 130 зв.

⁹ Там само. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 101.

¹⁰ Там само. Ф. 1237. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 49.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

горовського, який за порадою бурмистра Кирила Дем'яновича під час виборів райців заочно подав скаржника на уряд райці. А діялося це якраз тоді, коли він через хворобу та старість не був присутній на виборах. Про себе Матвій Демкович свідчив: він чоловік уже в літах і хворий, “през килка двадцетъ литъ юж перед тымъ на розных урядехъ будучи, речи посполитой мєства Луцького служиль”, а його, не питаючи, обрали і ключі та міську печатку передали. Через возного Станіслава П'яновського він відіслав ці міські атрибути назад війтові, але останній знову прислав їх скаржнику “силою, кгвальтомъ в дому скаржучого покинулъ, грозечи скаржучому”¹. Зазначене у скарзі Матвієм Демковичем, напевно, було правдою, бо, невдовзі, у лютому 1616 р. він помер². Не прагнули урядів деякі ковельські райці. У січні 1556 р. королева Бона визнала, що бурмистр, райці й писар не хочуть тримати свої уряди, бо не мають з того ніякого зиску, лише збитки і кривди³. Для заохочення кременецьких райців король 1571 р. підтвердив привілеї королеви Бони (1536, 1549 рр.)⁴ та звільнив їх від сплати чиншу з однієї волюки і дозволив варити 10 солодів для пива⁵.

Присягали райці не лише при обранні на уряди, але й при вчиненні юридичних дій, пов'язаних з правами громади: звітуванні про фінансові витрати чи свідченні про наслідки пожежі у місті тощо. Для прикладу, в луцькій гродській книзі за 1584 р. збереглася присяга райців щодо їхнього розпорядження фінансами. Почергово Юсько Богомолець, Іван Андросович, Кузьма Андросович, Ярмола Васильович Чиж і Яцько Степанович Біркоз присягали: “Я [...] присягаю пану Богу всемогущему в Тройци единому, створителеви неба и земли и мене грешного, иже-мъ ни в чомъ посполитого скарбу местского луцкого себе не привлащаль и на свой властный пожитокъ домовый не оборочал, толко на потребу места Луцкого, водлуг повинности вряду моего верне а справедливое доходы все з места приходячие оборочал и выдавалъ. Такъ ми Пана Боже помози, который прийдешъ всего света судит зо всеми святыми и мене грешного такъ и евангелия святая”⁶. З огляду на пожежу у Луцьку (1639 р.), коли згорів будинок райці Яна Матвійовича, міщанин Шимон Кравець свідчив у ратуші під присягою, піднявши догори два пальці⁷.

Про те, що присяги міських урядовців були у полі зору міщан свідчить ситуація, зафіксована у грудні 1569 р., коли володимирські міщани скаржилися на райців Степана Заваду і Василя Каплю “о невчиненъе присяги ихъ, которую они весполк з войтомъ чинити мели”⁸.

¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 97. Арк. 50 зв.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 690.

³ Там само. Ф. 35. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 23.

⁴ ІР НБУ. Ф. 2. Спр. 22120. Арк. 5; РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 33. Л. 4.

⁵ ІР НБУ. Ф. 2. Спр. 22116. Арк. 2.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 865 зв. – 866.

⁷ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 91.

⁸ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 303.

4.2. Міська рада: склад, персоналії, повноваження

Чисельність райців по містах була різною, хоча найчастіше їх було чотири¹. Під час виборів міських урядовців у Милянвичах (1634 р.) фігурують один бурмистр і три райці². Зазвичай такий комплект лише зрідка згадується у відповідній міській книзі, натомість нормою є у ній два – три райці, а часом і один. Під час елекції міських урядовців в Олиці (1601 р.) нотуємо чотирьох райців³. Бурмистр і три райці діяли у Кременці⁴. Чотири райці були характерними для Володимира, хоча в окремих справах задіяні були один – два, або два – три з них. Щоправда, під 1586 р. згадано аж вісім райців, але, мабуть, у документі поруч з чинними просто забули позначити старих райців⁵. У Луцьку також діяли чотири райці, хоча не завжди всі вони одночасно фігурують у справах. Траплялося, що згадували більше райців: п'ять чоловік (1566, 1584, 1614, 1628, 1633 рр.)⁶ або шість (1561, 1625 рр.)⁷. Порічний перелік луцьких райців подано у згаданому покажчику міських урядовців Луцька Н. Білоус⁸, а опрацьовані автором джерела дали змогу дещо доповнити його⁹.

¹ Анатолій Грицкевич зазначав, що неусталеність числа райців була звичною для тогочасних міст. Див.: Грицкевич А. П. Частновладельческие города Белоруссии... С. 196.

² ЦДІАК України. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 101.

³ Там само. Ф. 1237. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 49.

⁴ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 211 (1583 р.); Спр. 43. Арк. 13 зв. (1606 р.); Ф. 22. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 244 (1639 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 806 – 807 (1596 р.); Спр. 204. Арк. 843 (1637 р.); Спр. 211. Арк. 141 (1638 р.); Спр. 217. Арк. 309 зв. (1639 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 77. Арк. 454 – 454 зв. (1642 р.).

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 925.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 60 зв., 94; Спр. 31. Арк. 865 зв.; Спр. 90. Арк. 401; Спр. 161. Арк. 564 зв. – 565; РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 206. Л. 28; Д. 214. Л. 98 – 98 об.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 214 зв.; Спр. 148. Арк. 136; Спр. 154. Арк. 382 зв.

⁸ Вітоус Н. Urzędnicy miejscy Łucka w XV – XVII wieku. S. 49 – 66.

⁹ Подаю луцьких райців, незауважених Н. Білоус: **1566 р.** – *Стецько Ленкович* (ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 24 зв., 325 зв.); **1570 р.** – *Василь Лукашевич, Петро Дубов'яка, Яцько Біркоз* (Там само. Спр. 12. Арк. 53 зв., 571 зв.); **1582 р.** – *Юсько Щока Богомолець, Урбан Балвер* (Там само. Спр. 26. Арк. 575 – 575 зв., 1119 – 1119 зв.); **1583 р.** – *Юсько Щока Богомолець* (Там само. Спр. 460. Арк. 144 зв.); **1592 р.** – *Яцько Перетятко, Михайло Билчинський* (Там само. Спр. 41. Арк. 178 зв.; Спр. 42. Арк. 340 зв.; Спр. 47. Арк. 2/266); **1593 р.** – *Іван Дубницький, Зенко Никонович* (Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 216 зв.); **1595 р.** – *Михайло Филипович* (Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 159); **1602 р.** – *Петро Вишковець* (Там само. Спр. 63. Арк. 243); **1605 р.** – *Кирило Дем'янович, Юв Іванович, Тимош Кузмич, Іван Дубницький* (Там само. Спр. 72. Арк. 600; Спр. 75. Арк. 302, 522 зв.); **1606 р.** – *Тимош Кузмич* (Там само. Спр. 83. Арк. 68); **1618 р.** – *Ян Матвійович* (Там само. Спр. 109. Арк. 168 – 169; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 469); **1622 р.** – *Олександр Бедерман* (Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 124 зв.); **1623 р.** – *Станіслав Засланський* (Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 135. Арк. 542 зв.); **1626 р.** – *Нестор Горохович, Андрій Сезонович* (Там само. Спр. 154. Арк. 382 зв.; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 1111); **1627 р.** – *Шимон Злоторович* (Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 153. Арк. 117 зв.; Спр. 156. Арк. 468; Спр. 157. Арк. 503); **1628 р.** – *Шимон Злоторович, Кирило Косацький, Нестор Ювкович, Матіяш Косацький* (Там само. Спр. 161. Арк. 564 зв. – 566; Спр. 163. Арк. 386, 401 зв. – 402); **1629 р.** – *Павло Антонович* (Там само. Спр. 165. Арк. 58, 514 зв.); **1632 р.** –

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

Час виконання райцями бурмистрівських функцій був різним, подекуди доволі тривалим і, як відзначали дослідники, не завжди обмежувався одним роком¹. У Вишві довший час на своїх урядах перебували Ярмола Коречко (з перервами у 1599 – 1625 рр.)², Яцько Коречко (1634 – 1651 рр.)³, Пархом Ониськович (з перервами у 1616 – 1631 рр.)⁴, Ян Щаснович (з перервами у 1619 – 1648 рр.)⁵, Іван Поридубський (з перервами у 1627 – 1645 рр.)⁶. У Козлині впродовж 1603 – 1610 рр. бурмистром і райцею був Станіслав Козаковський⁷, у Милянєвичах райцями були Ласко Горошкович (з перервами у 1584 – 1611 рр.)⁸, Шимко Павлович (з перервами у 1585 – 1611 рр.)⁹, Петро Андрійович (з перервами у 1613 – 1630 рр.)¹⁰, Андрій Кашчич (з перервами у 1634 – 1645 рр.)¹¹. У Кременці расцькими “довгожителлями” були Андрій Легеза (1636 – 1642 рр.)¹² та Іван Бобовський (з пере-

Кирило Дем'янович, Нестор Ювкович (Там само. Спр. 182. Арк. 145); **1633 р.** – *Федір Терешкович* (Там само. Спр. 185. Арк. 174 зв.); **1635 р.** – *Іван Яцкович, Юнас Шолц, Костянтин Яцкович* (Там само. Спр. 195. Арк. 626; Спр. 197. Арк. 70 зв.); **1636 р.** – *Іван Цар, Нестор Ювкович* (Там само. Спр. 201. Арк. 1446); **1638 р.** – *Шимон Злоторович* (Там само. Спр. 204. Арк. 875 зв.; Спр. 214. Арк. 85 зв.); **1639 р.** – *Нестор Ювкович, Іван Богомаз, Ян Геннер, Василь Шилневич, Ян Косацький* (Там само. Спр. 196. Арк. 39 зв.; Спр. 217. Арк. 199 зв.; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 185 зв. – 186); **1640 р.** – *Шимон Злоторович, Ян Матвійович* (Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 130); **1641 р.** – *Іван Антонович Добриянович* (Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 225. Арк. 1178 зв.); **1642 р.** – *Іона Михайлович, Іван Антонович Добриянович, Шимон Злоторович* (Там само. Спр. 230. Арк. 210; Спр. 232. Арк. 635; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 230); **1643 р.** – *Андрій Сезонович, Іона Михайлович, Іван Антонович* (Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 236. Арк. 403 зв.; Спр. 237. Арк. 208 зв.); **1644 р.** – *Адам Гоголя* (Там само. Спр. 159. Арк. 1350 зв.); **1645 р.** – *Іона Михайлович, Самуель Кирилович* (Там само. Спр. 243. Арк. 325, 798); **1646 р.** – *Ян Геннер, Павло Антонович* (Там само. Спр. 252. Арк. 664 зв. – 665; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 544); **1647 р.** – *Ян Счирба, Федір Липка, Адам Гоголя* (Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 59. Арк. 674; Спр. 254. Арк. 236 зв., 692 зв.; Спр. 257. Арк. 393 зв.; Спр. 260. Арк. 97).

¹ Сас П. М. Феодальные города Украины... С. 179.

² ЦДІАК України. Ф. 32. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1 – 4 зв., 38, 41, 44, 68 зв., 80, 121 зв. – 122.

³ Там само. Арк. 42, 75, 128, 139, 146 зв., 149, 190 зв., 200 зв., 209 зв., 228, 257, 271 зв., 276, 279, 281 зв., 302 зв., 308, 317 зв., 324 – 324 зв., 334 зв.

⁴ Там само. Арк. 34, 41, 44, 45, 68 зв., 85, 89 зв., 91, 93 зв., 104, 118, 121.

⁵ Там само. Арк. 45, 89 зв., 91 зв., 93 зв., 104, 118, 121, 128 зв., 146 зв., 261, 271 зв., 276, 279, 302 зв., 327.

⁶ Там само. Арк. 91 зв., 93 зв., 104, 118, 121, 162, 176, 289, 290, 293 зв., 299 зв., 302 зв.

⁷ ВЗНО. ОР. Sygn. 3669 / II. К. 1 – 2, 3, 13, 14 v. – 15 v., 16, 18, 33 v., 56, 75 v.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1 – 2 зв., 3, 19 зв., 21 зв., 22, 24, 26, 34, 35 зв., 36 – 36 зв., 37, 39 зв., 41.

⁹ Там само. Арк. 6 – 6 зв., 22, 23, 26, 27 – 27 зв., 30, 32 – 32 зв., 34, 35 – 36 зв., 39 зв.

¹⁰ Там само. Арк. 42 зв., 43, 44, 45 – 45 зв., 48 зв., 50, 51, 57 зв., 59, 60, 66 зв. – 67, 71 зв., 76, 78 зв.

¹¹ Там само. Арк. 101, 106, 111, 114, 144 зв., 147 зв.

¹² Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 42. Арк. 61; Спр. 45. Арк. 344; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 211. Арк. 141; Спр. 217. Арк. 309 зв.; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 77. Арк. 454 – 454 зв.

4.2. Міська рада: склад, персоналії, повноваження

рвами у 1633 – 1647 рр.)¹. У Володимирі багато років при владі були Михайло Семенович Задерейко (1581 – 1587 рр.)², Томило Демкович (1626 – 1629 рр.)³, Кіндрат Воронович (з перервами у 1611 – 1619 рр.)⁴, Павло Стомич (з перервами у 1628 – 1645 рр.)⁵. Міщани ще 1566 р. скаржилися, що володимирські райці “от пети и от десети лет в раде местской седят”⁶. У Луцьку тривалий час урядували Іван Андросович (з перервами у 1569 – 1584 рр.)⁷, Ярмола Васильович Чиж (1572 – 1573, 1576 – 1584 рр.)⁸, Матвій Трушевич (1585 – 1590, 1592 – 1596 рр.)⁹, Яцько Біркоз (1570, 1576 – 1585 рр.)¹⁰, Богуш Ванкович (1596 – 1602 рр.)¹¹, Парфен Карпович (1606 – 1617 рр.)¹², Шимон Злоторович

¹ Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 12 зв.; Спр. 49. Арк. 403; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 185. Арк. 501; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 77. Арк. 454 – 454 зв.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 429 – 429 зв., 476 зв.; Спр. 15. Арк. 36 зв., 80, 287, 679 зв.; Спр. 19. Арк. 309, 446 – 446 зв., 589, 925, 927; Спр. 20. Арк. 289, 293 зв., 387.

³ Там само. Спр. 60. Арк. 524 – 524 зв.; Спр. 61. Арк. 794; Спр. 63. Арк. 158, 1271; Спр. 64. Арк. 146 зв.; Спр. 66. Арк. 517-а – 518.

⁴ Там само. Спр. 43. Арк. 223 зв.; Спр. 44. Арк. 376, 400; Спр. 46. Арк. 541 зв.; Спр. 54. Арк. 749 зв.; РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 209. Л. 73.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 173. Арк. 581 – 582; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 1337; Спр. 64. Арк. 148 зв.; Спр. 66. Арк. 517-а – 518; Спр. 70. Арк. 718 зв.; Спр. 81. Арк. 904 зв.

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 95.

⁷ Там само. Спр. 11. Арк. 259, 571 зв.; Спр. 13. Арк. 189; Спр. 14. Арк. 254 зв.; Спр. 16. Арк. 219 зв.; Спр. 18. Арк. 676 зв.; Спр. 19. Арк. 236 зв., 352 зв. – 353, 625; Спр. 21. Арк. 131, 516; Спр. 23. Арк. 286; Спр. 25. Арк. 220 зв.; Спр. 26. Арк. 536, 575 – 575 зв., 1147 зв.; Спр. 29. Арк. 182; Спр. 31. Арк. 8, 135, 208, 573, 865 зв.; Спр. 41. Арк. 654-а зв.; Спр. 122. Арк. 283; Спр. 459. Арк. 362 – 362 зв.

⁸ Там само. Спр. 13. Арк. 623; Спр. 14. Арк. 323, 371; Спр. 16. Арк. 48 – 49; Спр. 17. Арк. 362; Спр. 18. Арк. 241, 334, 337, 338; Спр. 19. Арк. 352 зв. – 353; Спр. 21. Арк. 131, 516; Спр. 25. Арк. 216 зв., 220 зв.; Спр. 26. Арк. 575 – 575 зв., 1111 зв.; Спр. 29. Арк. 182; Спр. 31. Арк. 8, 208, 865 зв.; Спр. 41. Арк. 654-а зв.

⁹ Там само. Спр. 33. Арк. 139 зв.; Спр. 34. Арк. 1262; Спр. 35. Арк. 46; Спр. 36. Арк. 534; Спр. 37. Арк. 428, 510; Спр. 38. Арк. 1038 зв.; Спр. 41. Арк. 178 зв.; Спр. 42. Арк. 456 зв.; Спр. 43. Арк. 245 зв., 461; Спр. 45. Арк. 12, 367 – 367 зв., 920 зв.; Спр. 46. Арк. 125 зв.; Спр. 47. Арк. 159, 2/266; Спр. 49. Арк. 340, 585, 868; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 282, 308 зв.

¹⁰ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 571 зв.; Спр. 16. Арк. 48, 49; Спр. 17. Арк. 594; Спр. 20. Арк. 390; Спр. 21. Арк. 67 зв., 71 зв., 131; Спр. 31. Арк. 208; Спр. 34. Арк. 291 зв.; Спр. 41. Арк. 654-а зв.; Спр. 460. Арк. 144 зв., 275 зв.; Архив ЮЗР. К., 1859. Ч. 1. Т. 1. С. 155.

¹¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 385; Спр. 49. Арк. 284, 340, 679, 868; Спр. 50. Арк. 189 зв., 722 зв.; Спр. 51. Арк. 171, 173; Спр. 55. Арк. 173, 461, 464; Спр. 56. Арк. 576; Спр. 62. Арк. 328 зв., 494 зв., 666 зв. – 667; Спр. 63. Арк. 243; Спр. 65. Арк. 345; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 242 зв.; Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 9 v., 41, 110, 115 v., 137. Про Богуша Ванковича, державця вийтвства, Ян Харленський у вересні 1598 р. зазначав, що він “нигды з себе уряду бурмистровского не спускаеть и до оного упередитися не даеть, хотя и на которого иньшого с промежку ихъ колея приидеть”. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 467 зв.

¹² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 76. Арк. 599 зв.; Спр. 80. Арк. 862, 1461 зв.; Спр. 82. Арк. 48; Спр. 83. Арк. 68 зв.; Спр. 88. Арк. 446 зв.; Спр. 90. Арк. 936 зв. – 937; Спр. 93. Арк. 456; Спр. 94. Арк. 790; Спр. 96. Арк. 547 зв., 553; Спр. 98. Арк. 623; Спр. 99. Арк. 116 – 116 зв.; Спр. 103. Арк. 256 зв.; Спр. 108. Арк. 204, 205 зв., 262; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 675 зв.; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 96 зв.; Спр. 46. Арк. 20, 264; ЦДІАЛ України. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 425. Арк. 2; РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 206. Л. 28, 125 об.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

(з перервами у 1616 – 1644 рр.)¹. За багаторічну службу на раецькому уряді Шимон Злоторович у 1635 р. отримав від короля ґрунт у Луцьку з дозволом побудувати будинок².

Дехто з райців зумів піднятися у службовій кар'єрі. У Луцьку Михайло Половка Пархонович 1621 р. фігурував і як райця, і як лентвійт³. Одночасно при виконанні функції райців і лентвійтів згадуються Станіслав Засланський⁴, Ян Матвійович Косацький⁵, Ян Гепнер⁶, Василь Шилневич⁷, Шимон Злоторович⁸. У Володимирі багаторічний райця Павло Стомич (1628 – 1635 рр.) у 1637, 1639 і 1648 рр. згадується як лентвійт⁹, а Филімон Святогорович фігурує як райця (1641, 1648 рр.)¹⁰ і лентвійт (1635, 1643, 1645 рр.)¹¹. У Вижві Семен Лапчич – спершу райця¹², а далі – лентвійт¹³, а Зенко Волосович у Милянвичах і райця (1585, 1590 рр.)¹⁴, і лентвійт (1581, 1586 – 1587, 1589, 1592 рр.)¹⁵. В Олиці бакалавр мистецтв і філософії райця Миколай Старнігель 1601 р. став вйтом¹⁶.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 103. Арк. 316; Спр. 107. Арк. 225; Спр. 108. Арк. 204, 205 зв., 262; Спр. 110. Арк. 129; Спр. 111. Арк. 93 зв.; Спр. 113. Арк. 814; Спр. 118. Арк. 1050 зв.; Спр. 137. Арк. 151 зв., 501 зв.; Спр. 140. Арк. 680; Спр. 148. Арк. 136; Спр. 153. Арк. 117 зв.; Спр. 156. Арк. 468; Спр. 157. Арк. 503; Спр. 161. Арк. 564 зв. – 565; Спр. 163. Арк. 401 зв. – 402; Спр. 169. Арк. 512 зв.; Спр. 179. Арк. 731; Спр. 185. Арк. 75 – 75 зв., 375 зв. – 376; Спр. 187. Арк. 928 – 929; Спр. 193. Арк. 235; Спр. 194. Арк. 137; Спр. 197. Арк. 70 зв., 723; Спр. 198. Арк. 792 зв.; Спр. 201. Арк. 958 – 958 зв., 1020 зв., 1062, 1446; Спр. 203. Арк. 483; Спр. 211. Арк. 813; Спр. 222. Арк. 62, 236, 492; Спр. 223. Арк. 114; Спр. 227. Арк. 336; Спр. 247. Арк. 276 зв.; Ф. 21. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 114 зв.; Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 17, 35, 37, 80 зв., 95 зв., 106, 130, 168; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 65 – 66; Спр. 60. Арк. 1111; РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 214. Л. 98 – 98 об.; AGAD. Tak zwana Metrika Litewska. Sygn. 37. K. 143; МК. Sygn. 354. K. 31 (король у привілеї Шимонові Злоторовичу свідчить, що він понад 20 років перебував на раецькому уряді).

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 204. Арк. 69 – 70 зв.

³ Там само. Спр. 123. Арк. 175. У 1622 р. як лентвійт. – Там само. Спр. 133. Арк. 63.

⁴ Там само. Спр. 135. Арк. 542 зв., 551 (1623 р.). Він же лентвійт у 1625 р. – Там само. Спр. 141. Арк. 125.

⁵ Там само. Спр. 203. Арк. 320 зв. (1636 р.).

⁶ Там само. Спр. 204. Арк. 962 – 963 (1637 р.); Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 95 зв. (1639 р.).

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 241. Арк. 508 зв.; Спр. 243. Арк. 798, 1010; Спр. 244. Арк. 709 (1645 р.).

⁸ У 1638 р. він райця і лентвійт (Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 17), 1642 р. ще й королівський секретар (Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 230 зв.), а у 1645 р. – лавник (Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 243. Арк. 798).

⁹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 299; Спр. 74. Арк. 969; Спр. 84. Арк. 230.

¹⁰ Там само. Спр. 76. Арк. 69 зв.; Спр. 84. Арк. 230, 377.

¹¹ Там само. Спр. 70. Арк. 718 зв.; Спр. 78. Арк. 293 зв.; Спр. 81. Арк. 904 зв.

¹² Там само. Ф. 32. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 261 (1642 р.).

¹³ Там само. Арк. 270, 279, 286 зв. (1643, 1644 р.).

¹⁴ Там само. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 6 – 6 зв., 27 зв.

¹⁵ Там само. Арк. 10, 19 зв., 21 зв. – 22, 24, 26, 32 – 32 зв.

¹⁶ Там само. Ф. 1237. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 31 – 31 зв.

4.2. Міська рада: склад, персоналії, повноваження

Що стосується соціального походження райців, то переважна більшість з-поміж них – міщани, хоча бували і шляхтичі. Переважна більшість райців – місцеві українці. У листопаді 1581 р. плебан луцького костелу Святого Духа Андрій Луневський звинувачував райців у відібранні костельного начиння, закидаючи при цьому, що зробили вони це “будучи Русь, межі собою жадного радцы не маючи ляха”¹. Винятково несприятлива ситуація склалася у Кременці, де королівський привілей місту 1642 р. вимагав, аби райці та лавники були лише католиками, отже, фактично поляками². Чужинців у місті здебільшого сприймали з певною засторогою, особливо, якщо з ними виникали якісь протистояння. Так, у липні 1600 р. слуга Матвія Косацького Ганус скаржився на луцького міщанина Антона Добрияновича, який його обізвав: “[...] ты, скурвый сыну немецкий, жадный вольности тут мети не будешь и зъгола мешкати з нами тутъ в Луцкю не будешь”³.

У першій половині XVII ст. спостерігаємо значне проникнення польської мови у діловодство⁴. Луцький бурмистр Кирило Дем’янович (1627 р.) облятував у ґроді квит (розписку) поручнику Войні Чарноті – квит поданий польською мовою, а підпис бурмистра – кириличний⁵. Луцький міщанин українець Лукаш Майко з дружиною Параскою (1623 р.) позичив 500 золотих у Станіслава Вольського, давши йому заставний лист, написаний польською мовою⁶. Дедалі частіше у першій половині XVII ст. з’являються латиномовні документи або ж кириличні із значними вкрапленнями латинських слів і фраз, чого у XVI ст. майже не було. Так, королівський привілей володимирським євреям 1570 р., написаний латинською і польською мовами, перш ніж уписати до ґродської книги, переклали і вписали кирилицею⁷. 1579 р. єврей з Галича Савул Шаєвич скаржився луцькому підстарості Андрію Ківерецькому на луцького єврея Єска Богдановича, який заборгував йому 16 золотих і подав декрет галицького земського суду, писаний латиною. Підстароста відправив скаржника назад до Галича, щоб йому документ переклали на польську чи руську мову, бо як він заявив: “[...] я не могучи з оного декрету вырозумети с тых причин, же по латине писанъ”⁸. 1581 р. кустош луцького костелу Св. Трійці А. Луневський

¹ Архив ЮЗР. Ч. 1. Т. 1. С. 156.

² ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 114. Арк. 117.

³ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 81.

⁴ Спостереження про мову документів див.: Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики. С. 73 – 85. Гонтарук Л. Характер запозичень із польської мови в українську XVI – першої половини XVII ст. // Проблеми слов’язнавства. Львів, 2004. Вип. 54. С. 78 – 103.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 172. Арк. 238 зв.

⁶ Там само. Спр. 135. Арк. 47 – 49.

⁷ Там само. Спр. 17. Арк. 299.

⁸ Там само. Спр. 20. Арк. 306 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

просив бурмистра Кузьму Андросовича, аби райці визначили межу між згаданим костелом і церквою св. Миколая. Бурмистр не був проти, але не захотів робити цього райця Іван Андросович, мотивуючи це тим, що він просив кустоша перекласти латинський привілей “нашим языком”¹. 1583 р. лист Григорія Колмовського до єврея Рубіна перш ніж вписати до луцької гродської книги, переклали з польської мови на “руську”². 1574 р. кременецький староста князь Миколай Збаразький відмовився виконати наказ короля у справі єврея Ісаака Ленковича, бо лист писаний польською, а не руською мовою³. Подібна ситуація повторилася у серпні 1581 р., коли у Луцькому ґроді постановили не брати до уваги королівського листа, представленого однією зі сторін, бо він писаний латиною, а не руською мовою⁴. У липні 1578 р. володимирські євреї принесли до ґроду королівський привілей Сигізмунда Августа і просили перекласти його з латинської і польської на руську мову та вписати переклад у гродську книгу⁵.

Траплялися і неписьменні райці. У Кременці (1564 р.) вїйт Матис Ришковський заявив, що “райца жаден писма не умеет”⁶. Не вмів писати бурмистр Сокола Войтех Яновський (1630 р.), замість якого на реєстрі міського чопового підписалися міщанин Ян Охримович⁷ та його колега з Козлина Ян Томкович (1631 р.)⁸.

Б. Гроїцький зазначав, що райці повинні щонайменше раз на тиждень або коли виникне потреба збиратися в ратуші для обговорення міських проблем. Рада повинна запобігати дорожнечі продуктів і карати “зловмисників” – продавців, пильнувати ваги і міри, щоб не було ошуканства, залагоджувати сварки у місті, обороняти сиріт і вдів та звітувати про міські прибутки і видатки⁹.

Одне з практичних завдань, що поставало перед райцями, – оборона прав міщан ратушної юрисдикції та примноження їхньої чисельності. Актуальною була проблема переходу міської нерухомості у руки нератушних господарів. У 1630 р. луцькі райці просили короля, щоб у разі продажу міщанином будинку новий власник залишався під міською юрисдикцією¹⁰. Ще у травні 1525 р. вїйт і райці Луцька, обстоюючи міщан своєї юрисдикції, доповідали велико-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 286 зв.

² Там само. Спр. 460. Арк. 94 зв.

³ Там само. Спр. 459. Арк. 114 – 115 зв.

⁴ Там само. Спр. 23. Арк. 340 – 341.

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 114.

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 36.

⁷ Там само. Спр. 172. Арк. 238 зв.

⁸ Там само. Спр. 177. Арк. 1010 – 1010 зв.

⁹ Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej. S. 29 – 31.

¹⁰ AGAD. MK. Sygn. 178. K. 185.

4.2. Міська рада: склад, персоналії, повноваження

му князю, що частина міщан переходить під зверхність світських та духовних осіб і уникає міських повинностей¹. Сигізмунд I у привілеї Володимирі (1534 р.) зазначав, що старостинські слуги, що живуть у місті, на території, що належала громаді на маґдебурзькому праві, повинні бути під присудом міським і виконувати міські повинності². 1645 р. король скерував листа до тих луцьких міщан, що проживали на міському ґрунті, ганячи їх за те, що вони не хочуть підлягати магістратові, уникають сплати податків, не виконують міських повинностей і заводять свої окремі суди. Король, покликаючись на конституцію 1611 р., наказував їм підкорятися міській владі та виконувати на користь міста належні повинності³. У лютому 1633 р. луцькі райці оскаржували шевця Євхима, чий покійний батько Мисько Козел отримав від міста ґрунт, на якому побудувався, і ось тепер Євхим, без відома міста, “ку здраде места” піддався луцьким домініканцям, яким записав ґрунт з будинком. Це викликало обурення райців, які заявили, що то “ест реч неподобная, жебы коли руского набоженства человек на костел, а не на церковь лекговат што мел”⁴. У червні 1645 р. луцький бурмистр Войтех Липець та райця Іона Михайлович оскаржували продаж шляхтичем Юзефом Синицьким ґрунту і двору Ягнишці Станішевській. Міщани свідчили, що шляхтич невідомо яким правом купив ґрунт у міщанина і випросив у міського уряду право побудувати на цьому ґрунті будинок, обіцяючи платити чинш до міської скарбниці і не продавати будинку без відома магістрату, однак слова не дотримав⁵. Не завжди суперечка зі шляхтою закінчувалася перемогою міщан. У листопаді 1645 р. луцький бурмистр Войтех Липець з райцями скаржився на шляхтича Себастьяна Шанавського, який випросив у короля дев’ять волок землі, “якобы праву земьскому подълегълье”, хоча вони віддавна насправді належали місту⁶. У цій суперечці король став на бік шляхтича (1646 р.), і тепер уже останній позивав міщан, заявивши, що через них зазнав збитків на 1500 золотих, а судді відіслали справу на розгляд королівського задворного суду⁷. Історія мала продовження 1647 р., коли С. Шанавський знову позивав міщан, але суд і цього разу відправив її на розсуд короля⁸.

¹ РГАДА. Ф. 389. Д. 14. Л. 284 об. – 285 об. Опубл.: ЛМ. Кныга Nr. 14 (1524 – 1529). Vilnius, 2008. S. 311.

² РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 41. Л. 167 об.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 245. Арк. 556.

⁴ Там само. Спр. 185. Арк. 76. Вчинок Євхима опротестували у ґроді два його брати Матвій та Іван. – Там само. Арк. 116 зв. – 117.

⁵ Там само. Спр. 243. Арк. 325.

⁶ Там само. Арк. 1132 – 1134.

⁷ Там само. Спр. 253. Арк. 247 – 252.

⁸ Там само. Спр. 256. Арк. 619 – 624.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

Обстоювали райці торгові та ремісничі інтереси своїх міщан. У березні 1633 р. підданий князя Павла Друцького Любецького луцький кушнір Лукаш Терешкович заявив у гроді, що він, “будучи в цеху ремесла свого здавна”, в торговий день вийшов з своїм товаром на ринок, а бурмистри Іван Антонович і Казимир Покрицький наказали ратушному слугі Іванові Брончику привести його до них, на що Л. Терешкович заявив, що він має свого пана, а владі магістрату не підлягає, тому відмовився виконати наказ. За це ратушний слуга почав його шарпати і забрав кілька шапок. Натомість того ж дня згадані бурмистри заявили у гроді, що Лукаш, “добродействъ, месту належачих, заживаючи”, не хоче платити міських податків і виконувати міські повинності¹. 2 жовтня 1641 р. Райці, “постерегаючи ряду в месте”, побачили перекупника Трохима, що на міському ґрунті продавав сіно та овес і хотіли його покарати, але той поскаржився шляхтичам Криштофові Свіщовському та Янові Гуляницькому (очевидно, своїм панам), які спершу словесно ображали райців, а далі схопилися за шаблі, однак інші шляхтичі їх стримали². Дбали райці про безпечне проведення у місті ярмарку. У вересні 1587 р. луцькі райці заявили, що довідалися від купців, які прибули з Ярослава і повідомили, що під час тамтешнього ярмарку було багато “лотровства злодеевъ”, які двічі влаштували у місті пожежі, аби легше було красти. Частину злодіїв піймали, але частина втекла, і є небезпека появи їх у Луцьку, тому райці заборонили міщанам і передміщанам приймати до себе на час ярмарку непевних осіб³.

Непокоїла райців велика активність єврейської громади Луцька на території міської юрисдикції та виробництво і збут ними алкоголю. Зокрема, у жовтні 1637 р. бурмистр Нестор Ювкович від імені райців та поспільства скаржився у Луцькому гроді на старших обох єврейських зборів Якуба Гитлина та Ізраеля Краков'янина про те, що євреї своєю торгівлею алкоголем (до всього ще й скуповують горілку у приїжджих євреїв і видають за свою) шкодять місту, не платячи нічого до міської скриньки, прикриваючись замковою юрисдикцією. Крім того, вони “домовъ немало зъ юрысдыцый местских, такъ же и на кгрунъте местскомъ побудовали, такъ тежъ броваровъ на валахъ местских, которые з великимъ небезъпеченъствомъ всего места од неприятеля Крыжа Святого аж досченту пороскопавшы и знесшы, баръзо веле наставяли и набудовали [...] до того податъковъ ани послушенъства жадного отдаватъ урядови не хотят”⁴. До переліченого райці додали й те, що євреї не виставляють протипожежну сторожу й обмовляють міський уряд.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 185. Арк. 172 зв. – 175.

² Там само. Спр. 227. Арк. 451 зв. – 452.

³ Там само. Спр. 37. Арк. 832 зв.

⁴ Там само. Спр. 208. Арк. 372 – 372 зв.

4.2. Міська рада: склад, персоналії, повноваження

Збитки місту оцінили у 10 тисяч золотих¹. У відповідь євреї заявили, що дії райців порушують їхні привілеї, а щодо збору грошей повідомили, що міська влада самовільно встановлює їх і не звітує перед ними за витрачені кошти².

Значну увагу райці приділяли обстоюванню міських інтересів у протистоянні з костельною юрисдикцією. Плебан і канонік луцьких костелів св. Якуба та Св. Хреста Мацей Поплавський (1637 р.) скаржився у ґроді на райців, які проводили жорстку політику щодо костельних підданих. Райці сприяли усуненню з посад цехмістрів кушнірського та кравецького, а також шевського і різницького, які були під костельною юрисдикцією і не підтримали бурмістрів у їхньому протистоянні із Шимоном Злоторовичем, який закидав тим понаднормове перебування на своїх урядах. Окрім того, райці своїми рішеннями забороняли костельним “юрисдичанам” торгувати у понеділок, середу і п’ятницю, а бурмістр Іона Михайлович Богомаз написав до володимирського митника, що Василь Колбаска перейшов під костельну юрисдикцію, тому не може користуватися міськими вольностями. Це коштувало йому 100 золотих, які стягнув з нього володимирський митник³. Наступного року луцький піддекан Матеуш Вишинський від імені біскупа Андрія Гембицького протестував проти райців і міщан, які різними способами перетягували під владу магістрату костельних підданих, а тих, хто цьому противився, зневажали, обзивали, грабували, били і приковували до гармат⁴. Луцький бурмістр Ян Соколениця з райцями у квітні 1621 р. використав у протистоянні з костельними підданими запорозьких козаків, що проїжджали через місто⁵.

Напрямом діяльності для райців була і боротьба із замковими підданими, що давалося нелегко, оскільки ними опікувався староста. У грудні 1637 р. Ян Стефанович і Марцин Марцинович від себе та від цехмістра рибальського цеху Яцька Пикули протестували проти бурмістра Яна Гепнера і райців за порушення ними прав рибачького цеху, які надав ще Сигізмунд I. Згідно з ними цех був під замковою юрисдикцією, з чим ніяк не міг погодитися магістрат і що призводило до матеріальних втрат цеху⁶. Свої претензії до рибачького цеху бурмістр і райці висловили наступного року⁷ та повторили 1640 р.⁸. Протистояння із замковими підданими хочеш не хочеш погіршувало стосунки зі

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 208. Арк. 372 зв. – 373.

² Там само. Арк. 402 зв. – 404 зв.

³ Там само. Спр. 204. Арк. 962 – 964.

⁴ Там само. Спр. 214. Арк. 406 зв. – 408.

⁵ Там само. Спр. 120. Арк. 825 зв. – 826 зв.

⁶ Там само. Спр. 208. Арк. 652 зв. – 653.

⁷ Там само. Спр. 210. Арк. 312 – 313.

⁸ Там само. Спр. 222. Арк. 65 – 66.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

старостою, а важелем впливу магістрату на нього була спроба зменшити його прибутки. Це вбачається з королівського листа (1608 р.) до луцьких райців, у якому король ганить їх за приховування “провентів” з ремісників, що йшли на користь старости¹.

Володимирські райці (1598 р.) разом з війтом скаржилися на “незносні кривди”, ув’язнення і надмірні податки, що вони терплять від старости князя В.-К. Острозького. Справа розглядалася у Володимирському земському суді. Інтереси міщан представляв шляхтич Станіслав Яцковський, але уповноважені від князя Матіяш Іваницький та Андрій Дахнович заперечили повноваження свого візаві, мотивуючи це тим, що міська печатка, притиснена на документі про його уповноваження, не є дійсною, позаяк “не ест важна звласта до таких справ, бо печат местская толко до их власных справ належит, которые з урядов их выходятъ и не могут ся они ею, яко иншие упривилеванные станы шляхетские, печатовати”. На це поведова сторона заявила, що “моц ест слушная и ведле права справленая, кгдаж от всих мещан огулом естъ даный так от войта, яко и старое рады и от всего посполства места володимерского под печатю енералною, которая всему месту володимерскому служитъ и ест упривилевана, при которой печат войтовская ест притиснена и руками так войтовскою, яко и писара местского подписана, и инакшее моци никгда мещане не звыкли дават”, а до того міська печатка надана королем, а “сам бурмистръ и рада местская и человек посполитый очевисто перед судомъ стоят”². Суд визнав рацію за міщанами, але на вимогу князівських уповноважених дозволив апелювати їм до Трибуналу. Князь В.-К. Острозький не відзначався лагідністю і до луцьких міщан, бурмистр і райці яких скаржилися на Павла Ступницького, княжого служебника, який їм заявив: “[...] иж, дей, маю в том науку и росказане его млти князя воеводы киевкого пана своего, абых вас имал, бил, речи и статки ваши брал и самих до везеня сажал, што, дей, я водле науки и росказаня княжати его млти пана своего, завжды чинити буду готов”³. Варто вказати на те, що коли до луцького бурмистра Ярмоли Чижа (1573 р.) звернувся слуга князя В.-К. Острозького Габріель Прусиновський з проханням не перешкоджати збиранню мостового податку на його користь, то бурмистр навіть не взяв цього листа до рук⁴.

Протистояння з князями “меншого калібру” бувало успішним. Князь Ян Курцевич Булига оскаржував дії бурмистра і райців Володимира (1609 р.), які забрали у нього “добра его власные дедичные земские Стривяжь, под

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 460.

² Там само. Ф. 27. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 313 – 313 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 222.

⁴ Там само. Спр. 14. Арк. 323.

4.2. Міська рада: склад, персоналії, повноваження

местом Володимером от Дубник кгрунтом лежачие”, беручи з них прибутки на користь міста¹. Справа мала продовження у лютому 1611 р., коли бурмистра і райців покликали до земського суду. Однак урядовці і тут дали собі раду, “збивши” позов тим, що він неналежно оформлений, бо у ньому не названі імена бурмистра і райців, а також не вказаний вїйт, який є головним суддею міста. Суд погодився з такими аргументами і звільнив міських урядників від королівського позову².

Обстоюючи міські інтереси, райці деколи ігнорували королівські розпорядження. Зокрема, у квітні 1603 р. Станіслав Маковський, слуга королівського секретаря Бартоломея Опралка, скаржився на луцького бурмистра Кирила Согнейковича, який відмовився, незважаючи на королівський лист, дати коней, мотивуючи це тим, що вже 13 коней дворяни короля взяли і не повернули³. Подібна ситуація зафіксована у Луцьку 1605 і 1631 рр.⁴.

Райці розпоряджалися міськими фінансами і звітували за їх використання, хоча не завжди це робили вчасно. Так, у Кременці (1575 р.) міщани заявили, що райці кілька років не звітували про витрати⁵. Райці опікувалися збором та передачею подимного податку з міщан. Так, 1635 р. володимирський бурмистр Леонтій Германович звітував у гроді, що у порівнянні з 1629 р. зібрали подимне додатково ще з 85 будинків⁶. Збір подимного був “головним бодем” райців, бо не всі міщани сумлінно сплачували його. 1632 р. володимирські райці скаржилися у гроді на міщан за небажання платити подимне⁷. За скаргою бурмистра і райців Луцька (1642 р.) вироком гродського суду за відмову сплачувати подимне було піддано баніції мечника Станіслава Вонса. Возний Іван Городиський за розпорядженням гродського суду “тую баницю на позваном при бытности велю людей зацъных, справ своих у суду пилнуючих, голосом вынеслым обволал и публиковал, приводечи то всимъ до ведомости, абы с преречоным жадного сполку ани обцованя не мели, рады и помочи ему ни в чом не додавали, в домахъ и маетностях своих не переховывали, з нымъ не конъвертовали и овшем се яко з банитом и выволанъцем правом переконаным во всем водлугъ срокгости правное заховали под винами, в праве описаными”⁸. На райцях тяжіла відповідальність за не повністю сплачений

¹ ЦДІАК України. Ф. 27. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 125 зв.

² Там само. Спр. 20. Арк. 149 – 151.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 420 зв. – 421 зв.

⁴ Там само. Спр. 75. Арк. 412 зв. – 413; Спр. 179. Арк. 551.

⁵ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 24-а – 24-а зв.

⁶ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 934 – 934 зв.

⁷ Там само. Спр. 67. Арк. 493 – 493 зв.

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 231. Арк. 595 – 595 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

податок з міста. Зокрема, через це 1621 р. були піддані баніції володимирські райці¹. 1628 р. за несплату поборці шести поборів, ухвалених на сеймі, оголошили баніцію бурмистрові і райцям Володимира². Аналогічна ситуація щодо володимирських райців повторилася у 1631 та 1633 рр.³ 1633 р. так само покарано ковельських райців⁴. За несплату чопового у 1631 р. баніції були піддані бурмистри і райці міст: Андрієва (Березного), Дорогобужа, Заслава, Козлина, Колок, Красилова, Курчика, Локачів, Олександрії, Рівного, Старокостянтінова, Сульжинців, Тучина, Чорторійська⁵. У Горохові (1629 р.) бурмистр і два райці цоквартально вибирали чопове і відвозили у Луцьк поборці⁶.

Зазвичай райці звітували за витрачені гроші як перед своїм магістратом, як це робив луцький бурмистр Шимон Злоторович 1639 р.⁷, так і перед старою чи вйтом, як це було у Володимирі 1570 р.⁸, або ж перед власником чи його ревізорами у приватних містах, як це бачимо у Горохові 1600 р.⁹. У Кременці (1563 р.) ключі від міської скриньки райці почергово передавали один одному¹⁰, а у Володимирі (1569 р.) райці з міської скриньки, в разі потреби, видавали в борг гроші міщанам¹¹.

1630 р. возний Яким Присталовський свідчив у гроді, що у справі луцьких євреїв обох зборів (рабинського та караїмського) ходив разом зі старшими цих зборів до ратуші, де питав бурмистра, райців, лавників і цехмістрів, чому вони уникають виконувати королівські привілеї і декрети, згідно з якими для розпорядження грошима, зібраними з міщан ратушної і костельної юрисдикції та євреїв, потрібно обрати чотирьох чоловік: двох представників від міста й по одному від євреїв та підданих костельної юрисдикції. Гроші, як зазначив той самий возний, зберігатитуться у скриньці, ключі від якої матимуть згадані чотири особи, які за потреби видаватимуть гроші, беручи від одержувачів розписки, що зберігатимуться у тій же скриньці, а згодом вони звітуватимуть перед магістратом та поспільством, але також і перед старшими єврейських зборів. Бурмистр і райці, не заперечуючи явно проти цього порядку, заявили, що незабаром піст, а вже після нього вони розглянуть це питання, тобто

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 121. Арк. 1299 – 1300 зв.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 336 – 336 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 180. Арк. 223 – 223 зв.; Спр. 188. Арк. 487 зв. – 490 зв.

⁴ Там само. Арк. 496 зв. – 498 зв.

⁵ Там само. Спр. 178. Арк. 490 зв. – 497, 507 – 510 зв.

⁶ Там само. Спр. 171. Арк. 88 зв. – 89.

⁷ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 99.

⁸ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 162.

⁹ Архив ЮЗР. Ч. 5. Т. 1. С. 95.

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 194 зв.

¹¹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 208 зв. – 209.

4.2. Міська рада: склад, персоналії, повноваження

фактично зволікали, відтягуючи час розв'язання проблеми. Натомість євреї застерегли, що без виконання цих умов платити міські податки не будуть¹.

Траплялося, що райці не погоджувалися між собою. Зокрема, володимирський райця Яким Слабош (1629 р.) скаржився на своїх колег Томила Демковича, Павла Стомича та Івана Кондратовича, які без його відома невідомо де поділи зібрані з міщан і передміщан 450 золотих для оплати міських податків². У липні 1640 р. луцький бурмистр Шимон Злоторович протестував проти райців Яна Гепнера і Василя Шилневича, котрі, незважаючи на обов'язки свого уряду, не дбають про добробут міста, бо, розпочавши судові справи з різними особами в королівському задворному суді, не приділяють належної уваги міським справам, не приходять до ратуші на наради і не віддають подвійного подимного поборці³. Ще з кінця 1636 р. почалося протистояння луцького райці Шимона Злоторовича з колегами, бо у лютому наступного року цехмістри кравецький і кушнірський Станіслав Кренциголова, шевський – Войцех Лисович та різницький – Василь Сичевка заявили у гроді (у ратуші їхньої заяви не прийняли), що не давали згоди на включення їх до списку райців і тих, що скаржилися на Ш. Злоторовича⁴. У липні справа розглядалася у гроді і тепер уже старого райцю звинувачували у завданні кривди і шкоди місту, а саме: знесенні хлібних яток, невидачі квитів і рахунків з публічних прибутків, дозволу євреям розкопувати вали для будівництва будинків та броварів. Окрім того, Ш. Злоторович не прозвітував про щорічні контрибуції впродовж багатьох років його урядування та заборгував міщанам кошти, отримані як відшкодування жовнірських постоїв. Збитки оцінили у 93 400 золотих⁵. Жінка райці заперечила цей позов і заявила про відсутність чоловіка, який поїхав до Варшави шукати захисту в короля⁶. У травні 1637 р. Ш. Злоторович скаржився на вїйта А. Загоровського та райців: останні захопили його ґрунт, не видали екстракту з міських книг, ігнорували королівський привілей йому на сервіторат, порушували час обирання райців і чинили тиск на цехмістрів, котрих схиляли підписати скаргу на нього⁷. У липні Ш. Злоторович постав у гроді зі скаргою на бурмистра і райців, через переслідування яких він зазнав збитків на 20 000 золотих⁸. Того ж дня бурмистр Ян Гепнер і райці подали скаргу на свого візаві⁹. У серпні воз-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 172. Арк. 259 зв. – 260.

² Там само. Спр. 173. Арк. 581 – 582.

³ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 168.

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 204. Арк. 793 зв. – 796 зв.

⁵ Там само. Спр. 206. Арк. 584 зв. – 585.

⁶ Там само. Спр. 205. Арк. 72 – 73.

⁷ Там само. Спр. 205. Арк. 75 – 75 зв.

⁸ Там само. Арк. 441 – 442 зв.

⁹ Там само. Арк. 445 – 446.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

ний Іван Городиський вручив Ш. Злоторовичу позов до королівського суду за скаргою бурмистра і райців¹. 6 жовтня 1637 р. Ш. Злоторович укотре скаржився у гроді на вїта і райців, додавши до попередніх звинувачень нові: вїт і райці поставили під сумнів королівський привілей на сервіторат, внесли до міських книг образливі для нього акти, усунули від урядування цехмістрів, що не побажали підтримувати випаді проти нього². Нарешті у грудні 1637 р. до гроду була подана мирова угода, якою Ш. Злоторович зобов'язався заплатити міському урядові 200 битих талярів, а магістрат – зняти свої претензії³. У січні 1640 р. райця Ян Гепнер скаржився, що коли уряд міста (райці, лавники, цехмістри) зійшовся до ратуші радитися у міських справах, то райця Павло Антонович уживав щодо нього образливі слова і знеславлював його⁴. Цей документ цікавий ще й тим, що Павло Антонович був на той час старим райцею, а все ж мав право приходити на зібрання райців. У червні 1634 р. старі луцькі райці разом із чинними внесли до гроду репротестацію⁵.

Міські інтереси райці зрідка обстоювали на сеймах. Так було 1638 р., коли луцькі міщани відправили до Варшави на сейм райцю Василя Шилневича лобіювати інтереси міста⁶. Наступного року луцькі діючі та старі райці разом із лавниками та цехмістрами постановили зібрати 100 червоних золотих для коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського як подарунок за протекцію й окремо – на видатки посланцям на сейм, із завданням лобіювати увільнення Луцька від жовнірських постоїв⁷. Зверталися до сейму луцькі райці 1645 р., оскаржуючи зловживання луцького кустоша Францишка Гоголинського⁸.

Хоча райці повинні були дбати про оборону міста, то маємо свідчення володимирського возного Дем'яна Маренського про відмову, всупереч королівському розпорядженню, вїта М. Дубницького і райців ремонтувати вежу та дві городні у Володимирському замку⁹. У січні 1628 р. луцький староста П'єронім Харленський звертався до бурмистра і райців, аби вони, з огляду на татарську небезпеку, обміркували заходи з оборони міста, запаслися живністю і виставили сторожу. Стежили райці за справністю міських мостів. Зокрема, у жовтні 1573 р. володимирський бурмистр Данило Давидович та райці Томило Матвійович, Семен Мордашевич і Кирило Васильович скаржилися на митника

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Арк. 449 зв. – 450.

² Там само. Спр. 208. Арк. 204 зв. – 206.

³ Там само. Спр. 199. Арк. 292 – 293 зв.

⁴ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 132 зв. – 133.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 193. Арк. 235.

⁶ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 17 зв.

⁷ Там само. Арк. 108 – 108 зв.

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 241. Арк. 509.

⁹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 149 зв. – 150.

4.2. Міська рада: склад, персоналії, повноваження

Іцхака Вронку, який не виділив грошей на добудування мосту через р. Смоч біля Засмоцької вежі¹. Луцький кустош Францішек Гоголинський (1645 р.) протестував проти райців, які недопильнували справності мосту, через що, в'їжджаючи до міста, його кінь зламав ногу на мосту². У полі зору магістрату був стан доріг, і коли луцький пекар Йонас Шолц (1627 р.) біля свого будинку спробував звузити вулицю, що вела на замок на три лікті, то це викликало заперечення членів магістрату³. Бурмистр і райці Володимира (1587 р.) скаржилися на вїйта М. Дубницького, який свавільно перегородив вулицю, що вела до річки Смочі і використовувалася “для гашеня а припадку на место от огню”⁴. Обстоюючи міські інтереси, луцький райця Ян Гепнер (1638 р) опротестував незаконні дії лавника Романа Лєвоновича, який будував будинок “на мурі”⁵. Король звертався до райців (1630 р.) з вимогою, аби вони стежили за монетним обігом у місті і вилучали фальшиві монети⁶. До магістрату на зберігання здавали свій товар купці⁷. Очевидно, для уникнення можливих правопорушень луцькі райці (1618 р.) заборонили продаж у місті алкоголю через годину після настання темряви⁸.

Пильнуючи порядок, райці виявляли заблудлу худобу, пробували віднайти власника, і якщо це не вдавалося зробити, то заявляли про це до ґродського уряду. Так було у листопаді 1624 р., коли до Володимирського ґроду прийшли бурмистри Григорій Григорович Золотник і Семен Кошка та привели заблудлого коня, якого виявили на ринку. Вони “яко уряд местский объволат и по килка дней в торги волать казали, абы се хто до него (коня. – А. З.) бы власне былъ призьнавъши взялъ и такъ ажъ до того часу, поневажъ се жаденъ не призналъ, а они, заховуючи се во всемъ водле права, того коня, яко блудъного безъ узды, тут до обори его кор милости на замокъ володимеръський до кґроду отдали и презентовали”⁹.

В обов'язки райців входило виставляти міську охорону та допомагати їй. Коли у серпні 1604 р. слуги Миколая Харленського побили міську сторожу, то члени магістрату, заручившись підтримкою цехмістрів та поспільства, занесли

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 7-а. Арк. 298 зв. – 299.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 241. Арк. 429. Подібна ситуація склалася у Луцьку 1604 р., коли Вацлав Грабський ставив у вину райцям поганий стан мосту, через що його кінь зламав ногу. – Там само. Спр. 70. Арк. 27.

³ Там само. Спр. 157. Арк. 501 – 501 зв.

⁴ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 335 зв.

⁵ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 68 зв.

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 173. Арк. 1056.

⁷ Там само. Спр. 16. Арк. 86 зв. (Луцьк, 1576 р.).

⁸ Там само. Спр. 109. Арк. 687.

⁹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 531 зв. – 532.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

скаргу до гроду, заявивши, що на сторожу напали, “кгда сторожа местская из слугами местскими, водлугъ звыклости давное и повинности своее по ринку и по улицах для остережения небезпеченства от огня и злодейства обходили”¹.

Відомі випадки, коли райці завіряли своїми підписами документи. Так, під листом писаря королівської канцелярії Яна Бедермана (1629 р.) про передання ним луцьким євреям двох шкіл поставили свої підписи луцькі райці Олександр Бедерман (батько Яна) і Ян Косацький².

Важливим обов’язком магістрату було захищати права та інтереси міщан від протиправних зазіхань сторонніх осіб, що райці не раз робили правим і не правим шляхом. У жовтні 1638 р. возний Яким Присталовський свідчив, що у справі унівського архімандрита отця Ісайї Сулятицького ходив разом з ним до ратуші з декретом Трибуналу, який наклав інфамію на Кирилка Кравчика, вимагаючи вчинити арешт рухомого і нерухомого майна цього міщанина. Бурмистр і райці обіцяли це зробити, але відклали виконання “на ден третей”, однак у призначений день суд виявився не у повному складі – “не зуполный” і справу знову відклали на третій день. Однак у призначений час бурмистр і райці без видимої причини відклали справу ще раз на третій день, узявши міщанина в “протекцию свою и волным от юрисдиции своее в той справе учинивъши, оному во въсем рады и помочы додаваючи”³, тобто спустили справу “на гальмах”.

Активна позиція райців, при виконанні службових обов’язків наражала їх на певну небезпеку. Після протестів проти неналежного поведження жовнірів у місті ті побили луцьких райців Яна Матвійовича (1629 р.)⁴ та Іону Михайловича (1635 р.), останнього возний застав “на смерътельной постели лежачого”⁵. Під час протистояння між володимирським війтом М. Дубницьким та братами Овлучимськими загинув володимирський бурмистр Василь Ілінський⁶. Непоодинокими були випадки протистояння райців з війтами/лентвійтами. Ковельські райці Богдан Козка і Тимош Поповка (1604 р.) силоміць відібрали у лентвійта Василя ключ від вїтївської скрині, з неї взяли міську печатку і відмовилися віддавати⁷. Син володимирського війта М. Дубницького, Абрам, скаржився на бурмистра і райців “о кгвалтовное взятъе войтовства его володимирского, судов и всее владзы войтовское, так же скрынки присяжничое, печати судовое, актов и о выруценъе лентвойта и лавников з урядов их, вста-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 777 зв.

² Там само. Спр. 168. Арк. 565 – 567 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 214. Арк. 707 – 708.

⁴ Там само. Спр. 165. Арк. 58 – 58 зв.

⁵ Там само. Спр. 197. Арк. 723 – 723 зв.

⁶ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 390.

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 1033 – 1033 зв.

4.2. Міська рада: склад, персоналії, повноваження

новень и приняте яко слушное а квалтовное инших войтов, лентвойтовъ и лавников и о шкоды”¹. Державця луцького вїтївства Г. Колмовський (1595 р.), який віддав цей уряд в оренду своєму слугі Абрамові Ліневському, скаржився на райців Томила Максимовича, Матвія Трушевича, Тимоша Кузмича і Миска Кобилку, які напали на будинок орендаря і побили його².

Честь і гідність райців перебували під захистом права, тому зневажливе ставлення до райців мало наслідком застосування санкцій. Зокрема, у Луцьку в січні 1640 р. райця Василь Шилневич поскаржився на кравця Шимона за обзивання. Суд присудив кравця до трьох днів ув’язнення в ратуші “під дзвінком”³. Подібна ситуація склалася у травні того ж року, коли міщанин Кирилко Тимохнович прийшов до ратуші на судове засідання зі зброєю і обізвав того ж Василя Шилневича, за що отримав аналогічне покарання та ще й змушений був заплатити 10 гривень штрафу⁴.

Не хетували райці і підприємницькою діяльністю. У 1569 р. володимирський райця Василь Капля під запис позичив городельському єврею Мошкові Яцьковичу 71 золотий. Останній вчасно їх не віддав і потрапив під штрафні санкції, з чого виграв райця. Того ж року згаданий райця орендував у володимирського єпископа млини у с. Білі Береги. Луцький митник Давид Маркович (1564 р.) скаржився на луцького бурмистра Василя Лук’яновича, який “у дворе пана Григоря его млти Гулевича на передместю, подле гостинца, шинкара своего и шинкарку ховает, который медомъ, пивом и горелкою шинкует”, а податку не платить⁵. Той же райця заявив у гроді (1562 р.) про несплату йому у визначений термін 9 кіп і 20 грошів литовських зем’янкою Тацею Вовковианкою разом із синами Гаврилом і Сидором. За ці гроші вони заставили райці “дворище свое Дудчинское в Подгайцах Волковыйских с полми, з сеножатми и зо свим на все так, якося тое дворище здавна само в себе мает”⁶. Тому ж таки райці належало “гумно” у с. Підгайцях, яке він оцінив у 200 кіп грошів литовських⁷. Луцький бурмистр Миско Федорович Чех уклав угоду (1570 р.) з княгинею Богданою Василівною Четвертинською про спуск ставу у с. Подрижі, сплативши за це 126 кіп грошів литовських⁸. Ще більшу суму – 520 кіп грошів литовських – за спуст ставу, заоренованого у Софії Богданівни Семашкової,

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 384 зв.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 101 – 101 зв.

³ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 136 зв. – 137.

⁴ Там само. Арк. 159 – 159 зв.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 238 зв.

⁶ Там само. Спр. 4. Арк. 193 зв.

⁷ Там само. Спр. 6. Арк. 81.

⁸ Там само. Спр. 12. Арк. 409 зв. – 410 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

заплатив луцький бурмистр Миско Клавша (1575 р.)¹. На вигідних умовах луцький бурмистр Семен Федорович (1599 р.) позичив 67 золотих Абрамові Ліневському, який помер, не віддавши грошей, і тепер його брат Ян як опікун малолітнього сина повинен повернути вже 201 золотий². На 1622 р. луцький міщанин, а в подальшому райця і бурмистр Йонас Шолц, мав кілька будинків у місті, в яких займався шинкуванням, не платячи з того податку³. Кременецький райця Войтех Гамрат (1583 р.) згадується ще й як митник⁴. Вижівський райця Петро Францишкович (1634 р.) виступає умоцтованим виживівського радника Шимона Вшолковича, який довіряє йому провадити свої судові справи⁵. Джерела фіксують наявність у райців слуг. Зокрема, такі були у луцького бурмистра і райці Михайла Филиповича⁶.

Маючи у руках владу, райці, цілком можливо, не завжди коректно нею користувалися, зловживали нею чи перевищували свої повноваження. Так, дераженський єврей Мошко скаржився на сокільського бурмистра Бориса (1613 р.) про те, що той без видимої причини його пограбував, забравши у нього коня з товаром⁷. Володимирські євреї Шмойло Длугач, Нахим Шиманович, Лейзар Іляшевич та Песах Сачкович (1571 р.) від імені євреїв міста протестували проти бурмистра і райців, які взяли у них 77 кіп грошів литовських на міські потреби, але не прозвітували перед ними про їх використання⁸. Того ж року володимирські євреї скаржилися на райцю Грицька Конаховича, який “непооднокрот упившись, находячи на дому наши жидовские, нас самых соромотит, двери, окна в домех выбиваетъ”⁹. Вдався до застосування сили і володимирський бурмистр Даніель Раєвич (1643 р.), побивши та забравши рибу у локацьких міщан Олександра Богдановича й Остапа Богушені¹⁰.

Збереглась інформація про позашлюбні стосунки деяких райців. 10 березня 1609 р. до гроду прийшов Федір Дмитрович і від імені свого брата Євмена Дмитровича скаржився на володимирського бурмистра Петра Гервета, який “от давного часу потаємне и зрадливе, маючи сполок и учинок чужоложный из жоною менованого брата моего Евмена на ймя Любкою Тальяшковною”. А далі він оповів, що брат, повертаючись з Хотечова додому, вночі піймав бурмистра,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 120.

² Там само. Спр. 57. Арк. 804 – 806.

³ Там само. Спр. 132. Арк. 1073 – 1074.

⁴ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 29.

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 69. Арк. 400 зв.

⁶ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 69 v. – 70.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 129 зв. – 130 зв.

⁸ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 198 зв. – 199.

⁹ Там само. Спр. 6. Арк. 180 180 зв.

¹⁰ Там само. Спр. 78. Арк. 595 зв. – 596.

4.2. Міська рада: склад, персоналії, повноваження

котрий якраз ліз у вікно до його дружини і поранив його, щоб той не втік¹. Для з'ясування цієї справи возний Наум Кузминський відвідав дім Євмена і питав про це кухарку, яка підтвердила описаний перебіг подій, заявивши: “Я одну душу маю и тую Богу ховаю. Як-ми пан мой не брат, так теж и пани не сестра – правду казати буду”².

Луцький бурмистр Яско Андросович (1604 р.) без пояснень відмовився дати підводу королівському коморникові Станіславу Мишці Варковському (він повертався з Вінниці, де за королівським дорученням увів у вінницьке староство Валентія Александра Калиновського), хоча той і готовий був за це заплатити³. Не все гаразд було і з фінансовою дисципліною. У серпні 1585 р. члени новообраної ради разом з возним з'ясовували, чи платили податок орендарі членам старої ради. Під час опитування з'ясувалося, що податки були заплачені, але чомусь не потрапили до міської скриньки, а були привласнені старими райцями⁴.

Не гребували окремі райці і рукоприкладством. За нез'ясованих обставин, у квітні 1562 р. луцькі райці Грицько Посолейко, Томило Костюкович і Стецко Ленкович, прийшовши у дім луцького замкового воротного Войтеха Красовського, побили та пограбували слугу королівського дворянина Остафія Гридича, шляхетного Андрія Івановича⁵. У вересні 1598 р. райці побили шляхетних братів Філона, Андрія, Павла і Григорія Котельницьких, які їх оскаржували “о неслушъное, безправъное, невинъное, кгвальтовъное зазвоненъе на кгвалт и на ратушу, и по вьсимъ церьквамъ и побитъе, помордоване ихъ самых и посаженъе ихъ у везенью на ратушу”⁶. Луцькі міщани Матвій Слюсар і Павло Коваль (1637 р.) побили та кинули до в'язниці юридичанина уніатського капітулу церкви Іоана Богослова Прокопа Куявінського. Коли його визволяти до райці Яна Гепнера прийшов гайдук єпископа Єремії Почапівського Бартоломей, то райця “в губу так барзо дал, же аж на землю обвалитсе мусил”⁷. Той же Ян Гепнер у липні 1637 р. вбив Євхима, підданого старости Гієроніма Харленського, зі с. Борохова, що під Луцьком⁸. У лютому 1640 р. на Яна Гепнера скаржився королівський дворянин Єжи Єрлич, який, прибувши до Луцька, хотів вручити йому королівського листа, але райця, будучи п'яним, обізвав посланця “корчемними” словами і стріляв у його слуг⁹. Возний Андрій Доманський був у листопаді 1645 р. в ратуші у справі

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 59 зв. – 60.

² Там само. Арк. 65 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 833.

⁴ Там само. Спр. 34. Арк. 876 – 877 зв.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 73 зв.

⁶ Там само. Спр. 53. Арк. 391 зв.

⁷ Там само. Спр. 205. Арк. 149.

⁸ Там само. Арк. 421 – 421 зв.

⁹ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 138 зв.

4.3. Наймані міські урядники та слуги

Крім ради та лави, повноцінну міську життєдіяльність забезпечувала більша чи менша у кожному місті когорта урядників і слуг. Серед таких були: писар, шафар, інстигатор, кликун, кат, міська сторожа, міські та вїтївські слуги. В українській історіографії це питання принагідно порушував В. Марочкін¹, а спеціальні розвідки присвячені містам Волині опублікувала Н. Білоус².

Писарі. Діяльність міського уряду потребувала ведення міських книг та іншої документації, що своєю чергою покликало до життя уряд міського писаря. Г. Самсонович зазначав, що писар був неодмінним атрибутом міської влади, через якого так чи інакше проходила вся міська документація³. Б. Гроїцький влучно зауважив, що гідний, чесний, статечний і тверезий писар був окрасою та оздобою міста⁴.

Специфіка джерельної бази не дає змоги визначити, у скількох міських поселеннях Волині вели міські книги. Можемо лише з упевненістю твердити, що таких міст було щонайменше двадцять. Окрім того, збереглися відомості про писарів не менш як у тридцяти містах (див. додаток “Міські писарі”). Їхня наявність дає змогу з великою часткою вірогідності припустити, що вони вели міські книги. Отже, разом щонайменше у п’ятдесяти містах вели міську документацію, хоча, мабуть, таких міст було більше. Парадокс полягав у тому, що люди, які “записували” міську “історію” поселення, самі здебільшого залишилися у тіні.

Для переважної більшості “писарських” міст нотуємо згадки просто про міських писарів без розрізнення, раєцькі вони чи вїтївські. Лише писарів Станіслава Орховського (Нове Полонне)⁵ та Самуеля Зубрицького (Торчин)⁶ окреслено як раєцьких. Деякі писарі ради і лави (і то не завжди) діяли у Луцьку, Володимирі та Кременці. Лучани Іван Половкович (1616 р.)⁷ та Андрій

¹ Марочкін В. Українське місто від XV до середини XVII ст. Звичаєво-правова атрибутика як історичне джерело. Історична монографія. Торонто, 1999.

² Biłous N. Służby miejskie na ratuszu w miastach Wołynia w XVI – XVII w. // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 2015. T. LXXV. S. 225 – 238; Білоус Н. Стражі порядку у пізньосередньовічному Луцьку // Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник ЛДІКЗ. Луцьк, 2012. Вип. VIII. С. 121 – 128.

³ Див.: Samsonowicz H. Z badań nad kancelarią małych miast w Polsce... S. 245.

⁴ Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa magdeburskiego w Koronie Polskiej. S. 41.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп.1. Спр. 82. Арк.330 зв. (1609 р.).

⁶ Там само. Спр. 111. Арк. 233 зв. (1619 р.).

⁷ Там само. Спр. 105. Арк. 407.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

Іванович Квасневич (1619 р.)¹ виконували одночасно повноваження і раецьких, і вйтівських писарів. Найбільше даних про міських писарів збереглося щодо Луцька.

Соціальний стан міських писарів лише зрідка зазначено у джерелах. Виходячи з імен та прізвищ відомих писарів, можна припустити, що не менше половини з них були шляхтичами. Такими названо писарів: Яна Чарнацького (Володимир)², Яна Борисовича Завальського (Володимир)³, Василя Ярмогена (Володимир)⁴, Миколу Скибневського (Деражня)⁵, Григорія Сколдицького (Ковель)⁶, Лукаша Стефановича (Луцьк)⁷, Яна Томковича (Луцьк)⁸, Войтеха Насиловського (Олександрія)⁹, Станіслава Михайловича (Остропіль)¹⁰, Яна Павловського (Полонне)¹¹, Лукаша Равинського (Сокіл)¹². Міщанський статус мали згадані вище Іван Половкович (1621 р.)¹³ та Іван Квасневич (1637 р.)¹⁴, першого названо славетним, другого – “учтивим” (чесний/поштивий). За етнічним походженням писарі у Луцьку та Володимирі були переважно українці, натомість в інших містах, опираючись на відомі їхні імена та прізвища – значним був відсоток поляків.

Вступаючи на уряд, писарі складали присягу. В окремих випадках у документах це артикулювалося. Так, “присяглими” названо Яна Хоєнського (Андріїв)¹⁵, Мартина Куренича (Берестечко)¹⁶, Блазея Савостьяновича (Луцьк)¹⁷, Костянтина Яцковича (Луцьк)¹⁸, Станіслава Вихровського (Луцьк)¹⁹, Альберта Голембовича (Острог)²⁰, Станіслава Михайловича (Остропіль)²¹, Яна Павловсь-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 211. Арк. 264.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 390 (1581 р.).

³ Там само. Спр. 58. Арк. 63, 119 (1624 р.).

⁴ Там само. Спр. 64. Арк. 146 зв. (1630 р.).

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 83. Арк. 95 (1609 р.).

⁶ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 469 (1646 р.).

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 945 (1594 р.).

⁸ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 8 (1638 р.).

⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 159. Арк. 741 зв.

¹⁰ Там само. Спр. 214. Арк. 259 зв. (1638 р.); Спр. 222. Арк. 865 (1640 р.).

¹¹ Там само. Спр. 214. Арк. 259 зв. – 260 (1638 р.).

¹² Там само. Спр. 109. Арк. 153 зв. (1618 р.).

¹³ Там само. Спр. 120. Арк. 824.

¹⁴ Там само. Спр. 208. Арк. 335 зв.

¹⁵ Там само. Спр. 172. Арк. 341 (1630 р.).

¹⁶ Там само. Спр. 134. Арк. 943 зв. (1635 р.).

¹⁷ Там само. Спр. 157. Арк. 521 (1627 р.).

¹⁸ Там само. Спр. 185. Арк. 51 зв.; Спр. 187. Арк. 928 (1633 р.).

¹⁹ Там само. Спр. 260. Арк. 1003 зв. (1648 р.).

²⁰ Там само. Ф. 2228. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 2 (1624 р.).

²¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 214. Арк. 259 зв. (1638 р.).

4.3. Наймані міські урядники та слуги

кого (1638 р.)¹, Яна Загайка (Торчин)². З березня 1639 р. у присутності вїта А. Загоровського, бурмистра, райців і лавників луцький писар Ян Томкович, згідно з “формою, у праві магдебурзькому описаною”, присягнув дослівно так, як це зазначено у збірнику Б. Гроїцького³. Писар обіцяв бути вірним місту, не розголошувати міських таємниць, справедливо записувати до книг перебіг судових засідань та доручені йому документи, безвідносно до матеріального становища міщан і не лакомитись на хабарі. Після присяги міський уряд з дозволу вїта та поспільства визначив матеріальне забезпечення писаря: 10 кіп грошів литовських, 3,5 ліктя доброго фалендишу (тонкого сукна) на доломан (різновид верхнього одягу), поле із “застінком”, яке перед тим належало до цього уряду, з чиншем та десятиною⁴. Андрій Іванович Квасневич, який був 1637 р. півроку писарем, мав за це отримати 100 золотих, отже, за рік – 200⁵. При елекції міських урядників Милянкович (1634 р.) зазначено, що для оплати міського писаря Павла Ремішевського лавники збиратимуть з кожного будинку по грошу, а писар звільнявся від сплати міських складок⁶. Якщо 1556 р. у Ковелі в розпорядженні писаря був звільнений від податків морг землі⁷, то вже 1616 р. – волока⁸. Траплялося, що писарем був неприсяглий та неосілий у місті чоловік, як це було у Луцьку 1595 р., про що йшлося у скарзі тамтешніх міщан на вїта Г. Колмовського. Прізвище писаря у ній не вказано, можливо, ним був Лукаш Стефанович, який згадується як вїтівський писар у липні 1594 р.⁹. Неприсяглого писаря утримував кременецький вїт Миколай Мисловський (1631 р.), на що скаржилися міщани¹⁰. Траплялося, що певний час у місті не було писаря. Зокрема, про це свідчив кременецький вїт Матис Ришковський у березні 1564 р.¹¹, хоча ще попереднього року у місті був писар Лукаш, який мав будинок на ринку¹². Згадуються писарі в юридиках. У травні 1634 р. в езуїтській юридиці Луцька фіксується вїт, який за писаря мав “хлопа простого [...] неприсяглого”¹³.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 214. Арк. 259 зв. – 260 (1638 р.).

² Там само. Спр. 47. Арк. 2/127 (1596 р.).

³ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 92; Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa magdeburskiego... S. 40.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 92.

⁵ Там само. Арк. 168 зв.

⁶ Там само. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 101.

⁷ Там само. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 4 зв. Морг – 0,7 га.

⁸ Там само. Спр. 5. Арк. 152.

⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 945.

¹⁰ Там само. Спр. 179. Арк. 320 зв. – 321.

¹¹ Там само. Спр. 6. Арк. 36.

¹² Там само. Спр. 5. Арк. 184 зв.; Ф. 21. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 129 зв.

¹³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 193. Арк. 123 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

Коло обов'язків міського писаря було досить широким. Передусім писар провадив міські книги. Він виписував позови, якими позивали до суду оскаржуваних, отримуючи за це від скаржників винагороду. Так, служебник володимирського та берестейського владики Іван Бобрикович упоминався у червні 1587 р. у володимирського писаря Семена про видачу позову на міщанина Василя Радковича, за який "вжо ему заплатил и досыт учинил"¹. Відомі випадки, коли міські писарі завіряли тестаменти. У Ковелі це робив Андрій Збиковський (1584 р.)², у Луцьку – Парфен Григорович Голузка (1611 р.)³, Іван Половкович (1621 р.)⁴, Ян Томкович (1638 р.)⁵, у Милянвичах незнаний з імені міський писар (1626 р.)⁶, в Олиці Ян Млодкович (1602, 1606 рр.)⁷, Миколай Франк (1611 р.)⁸. Певний час писарі утримували у себе поточні міські книги⁹.

Присутність писаря при поданні королівського листа вйтові була, якщо не обов'язковою, то принаймні бажаною. Так, 1569 р. володимирський вйт М. Дубницький відмовився прийняти королівський мандат за відсутності писаря (та райців)¹⁰. Королівський лист до міського уряду Луцька 1566 р. було доручено читати міському писарю Богушеві Ванковичу¹¹. Аналогічна ситуація у Луцьку була у березні 1616 р., коли королівський лист зачитував міський писар Іван Половкович¹².

У ряді випадків міський писар представляв інтереси міста. Зокрема луцький писар Іван Половкович у 1619 та 1624 рр. від імені бурмиистра, райців та поспільства оскаржував у гроді дії у першому випадку луцьких караїмів, а у другому – луцького старости¹³. Уписання у вересні 1633 р. до луцької гродської книги королівського заручного листа стосовно справи між луцьким вйтом А. Загоровським та міським поспільством подав міський писар Блажій Сабостіянович¹⁴. У серпні 1643 р. інтереси міської громади Берестечка у луцькому гроді представляв разом із лавником міський писар Станіслав Погоновський¹⁵.

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 325 зв.

² Там само. Спр. 17. Арк. 275.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 89. Арк. 521.

⁴ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 127 зв.

⁵ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 32.

⁶ Там само. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 80.

⁷ Там само. Ф. 1237. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 93 зв., 60 зв.

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 131. Арк. 135.

⁹ Там само. Спр. 460. Арк. 573 зв. (Луцьк, 1583 р.); Спр. 159. Арк. 741 (Олександрія, 1644 р.).

¹⁰ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 135 зв. – 136.

¹¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 24 – 24 зв. Мав будинок на ринку. – Там само. Спр. 50. Арк. 291 (1597 р.).

¹² ЦДІАЛ України. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 425. Арк. 15 зв.

¹³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 114. Арк. 611; Ф. 21. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 114 зв.

¹⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 187. Арк. 928 – 928 зв.

¹⁵ Там само. Спр. 237. Арк. 449 зв.

4.3. Наймані міські урядники та слуги

Писарі були свідками при виконанні певних юридичних дій. Так, у березні 1569 р. возний Тихно Оранський свідчив у Володимирському гроді, що разом із міським писарем Адамом Андрієсовичем був присутній при знесенні, за розпорядженням короля, двох незаконно збудованих у Володимирі будинків¹. Торчинський писар Ян Загайко своїм підписом у серпні 1596 р. скріпив мирову угоду між міщанами та шляхтичем Патрикієм Окорським, слуга якого Ясько вбив міщанина Івана Драба. Шляхтич зумів через приятелів порозумітися з родичами загиблого, заплативши замість слуги головщину у сумі 52 золотих².

Міським урядом у стислому, властивому значенні була рада, але, як видно з наступного документа, інколи міщани за такого урядника вважали і писаря. У серпні 1584 р. луцькі міщани домагалися від бурмистра і райців звіту про зібрані з них податки, але останні від різними приводами ухилялися від пояснень. Тоді міщани звернулися за роз'ясненнями до міського писаря Богуша Ванковича, який, уникаючи прямої відповіді, заявив їм: “[...] я ест писар дворный, толко я до двора его кр млти повиненъ ехать в справе местцкой”³.

Протистояння ради і вїта з лавою у місті не було чимось незвичним і не раз райці висилали міського писаря до вїта як свого речника. Так, через міського писаря Яна Чарнацького райці Володимира (1587 р.) опротестовували неправі, на їхню думку, дії вїта і лавників⁴.

Не завжди писарі поводитися відповідно до виконаних ними присяг. Відомі випадки звинувачення їх у фальшуванні веденої ними документації. Зокрема, у березні 1606 р. Солтан Васкович скаржився на луцького писаря Яроша Суєтича, який на шкоду йому видав випис з міських книг “с подписом руки своее писарьское и печатью лавничою”⁵, хоча насправді такого запису в міських книгах не було. 1628 р. на покійного на той уже час луцького писаря Парфена Григоровича Голузку скаржився луцький караїм Мошко Ізакович. Писаря звинувачено у тому, що він брав хабарі від супротивників скаржника, фальшуючи виписи зі судових справ⁶. Траплялося, що писарі намагалися взяти з міщан зайві гроші. Згаданий Іван Бобрикович скаржився (1587 р.) на володимирського писаря Семена за вимагання від нього окремої плати за притиснену до випису міську печатку, хоча вїт забороняв це робити⁷.

Важко назвати зразковою поведінку луцького писаря Богуша Ванковича. У березні 1583 р. на нього скаржився лентвїт Ян Чаїнський. Син писаря Яцко

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 51 зв.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 2/166 – 167.

³ Там само. Спр. 31. Арк. 612.

⁴ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 28 зв., 261 – 261 зв.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 76. Арк. 238 зв.

⁶ Там само. Спр. 159. Арк. 1792 – 1792 зв.

⁷ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 325 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

у ратуші пиячив з ув'язненим там Радком, а на зауваження ленвійта, аби цього не робив, відреагував лайкою і пішов додому, однак невдовзі повернувся з батьком та помічниками при зброї. Лентвійта знову пообзивали і змусили забратися з ратуші¹. Подеколи доходило до рукоприкладства. Володимирський писар Адам Андрієсович у серпні 1574 р. не лише побив, а й завдав кілька рубаних ран у голову міщанинові Гордію Михалковичу².

Діставалося часом і писарям. Згаданий Богуш Ванкович у жовтні 1566 р. скаржився на луцького єврея Іллю та берестейського – Шлому Єсковича, які напідпитку влаштували перегони містом на возах, запряжених кіньми, найжджаючи на людей, і переїхали возом його сестру. На зауваження писаря євреї відреагували його побиттям³. Син Богуша Ванковича, теж міський писар, Яків (Яцько) Богушевич так допік міщанам своїми діями, що 6 серпня 1605 р. його викликали до ратуші, де, крім поспільства, були шість лавників та три цехмістри і, за його словами, без пояснень пообзивали, побили і кинули до в'язниці⁴. Тримали його у в'язниці до осені, а 20 жовтня змусили написати від себе, матері Настасії Томилівни і дружини Федори Іляшівни “мамрам” на 200 золотих⁵.

Олександрійський писар шляхетний Войтех Насиловський нарікав на тамтешнього вйта Якуба Клесчовського за те, що у січні 1644 р. він попросив у вйта розрахуватися з ним “за пять чверти року” писарства, але вйт у присутності міщан, незважаючи на його шляхетство, його “кием ганебне и нелютосътиве збилъ, стовкъ, зокрѣвавилъ”⁶.

Відомі випадки, коли писарі, крім своєї основної роботи, займалися іншими видами діяльності. У жовтні 1570 р. вітебський городничий Петро Кисель доручив своєму приятелеві луцькому вйтівському писареві Івану Павловичу Дедеркалу забрати у луцького й острозького єпископа Іони Борзобогатого Красенського борг – 20 червоних золотих і 10 кіп грошів литовських⁷. Можемо припустити, що за це писар міг отримати певну винагороду. Очевидно, що не безкоштовно захищав у квітні 1570 р. у суді міщанина Волоса Семеновича від звинувачень Василя Гарабурди володимирський писар Адам Андрієсович⁸. Уповноваженим у судовій справі від Грицька Шабельника (1600 р.) з Огафією

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 460. Арк. 275 – 276 зв.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 180.

³ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 67.

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 75. Арк. 251 зв.

⁵ Там само. Арк. 524 – 524 зв.

⁶ Там само. Спр. 159. Арк. 741 зв.

⁷ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 319 зв.

⁸ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 84.

4.3. Наймані міські урядники та слуги

Петровою Ковалевою виступає луцький міський писар Яків Богушевич, який зумів виграти справу¹. Юридичною практикою займався і володимирський писар Василь Ярмоген. У травні 1634 р. він представляв у суді інтереси володимирського єврея Шмойла Цирлича², у квітні наступного року – володимирського єпископа Йосипа Баковецького³, у травні 1639 р. – рилавицького єврея Мордохая Ноевича⁴, а у червні 1641 р. – володимирського єврея Якуба Цирлича⁵. Володимирські райці Павло Стомич та Яким Слабош (1630 р.) доручили раецькому писареві Григорію Борисовичу Завальському вести свої судові справи⁶. Луцький міський писар Ярош Суєтич 1594 р. згадується як орендар чопового податку у Волинському воєводстві. Тоді ж на нього скаржився луцький єврей Шавул Дашкович за спробу взяти з нього завищений податок⁷. Той же Ярош Суєтич 1611 р. від шинкування горілки мав заплатити чопового податку 10 золотих за пів року⁸.

Шафарі опікувалися міськими фінансами. Згадок про них мало і вони дуже епізодичні. У грудні 1619 р. шафарям (імена не зазначені) доручили оцінити збитки від безчинств у луцькій ратуші місцевих караїмів⁹. Луцькі євреї Лейба Аширович від рабанського збору та Нахім Юзефович від караїмського (1634 р.) нарікали на луцьких міщан, які не виявляли бажання до двох своїх міських шафарів додати третього від євреїв, щоб вони разом звітували щороку про міські фінанси¹⁰. 31 серпня 1639 р. до луцьких райців прийшли міські шафарі вірменин Бальтазар і Самійло Лебідь та заявили, що вночі група озброєних людей розібрала на ринку дерев'яну буду, поставлену міським коштом для при- множення міського прибутку під час ярмарку. Шафарі просили райців з'ясувати, як це сталося, що останні, залучивши лавників, зробили¹¹. Зі скарги луцького бур- мистра Василя Шилневича можемо припустити, що не завжди шафарі виявляли належну турботу про міські інтереси. Бурмистр у травні 1640 р. скаржився на шафарів Андрія Липку та Андрія Яворського, які, крім того, що проігнорували якесь його розпорядження у міських справах, то ще й обізвали, а Андрій Липка викликав бурмистра на двобій. Суд присудив винуватцеві відсидіти тиждень на ратуші і заплатити штраф 10 кіп грошів литовських¹².

¹ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 67 – 68.

² ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 69. Арк. 404 – 406 зв.

³ Там само. Спр. 70. Арк. 557.

⁴ Там само. Спр. 74. Арк. 586 – 586 зв., 742 зв. – 743.

⁵ Там само. Спр. 76. Арк. 854 – 854 зв.

⁶ Там само. Спр. 64. Арк. 154 зв. – 155.

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 848.

⁸ Там само. Спр. 91. Арк. 869 зв.

⁹ Там само. Спр. 114. Арк. 611.

¹⁰ Там само. Спр. 193. Арк. 570 – 570 зв.

¹¹ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 106 зв.

¹² Там само. Арк. 160. А. Липка у 1645 і 1648 рр. був луцьким лавником. – Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 243. Арк. 798; Спр. 263. Арк. 23 зв. – 24.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

Інстигатор був публічним обвинувачувачем та охоронцем інтересів міщан. Так, у липні 1584 р. завдяки інстигатору від поспільства Федорові Семеновичу з'ясувалися фінансові зловживання луцького райці Ярмоли Васильовича Чижя¹.

Міські та вйтівські слуги виконували різні доручення та розпорядження як раецького, так і вйтівського уряду і подеколи виступали під різними назвами. З уривкової інформації джерел відомо, що зазвичай вони були присягли. Так, у червні 1638 р. згадується луцький раецький присяглий слуга Томаш Кратовецький². А володимирські райці та лавники оскаржували вйта М. Дубницького (1586 р.) у побитті присяглих міських слуг³. Виконували такі слуги найрізноманітніші доручення міських урядників. Так, у січні 1563 р. луцький бурмистр Стецко Ленкович і писар Богуш Ванкович вислали “з уряду посла своего местского на имя Яцка” для поставлення по “господах” татарських послів до великого князя литовського. Ця місія для Яцка виявилася невдалою, бо в одному з будинків він був побитий, після чого помер⁴.

Виконували міські слуги і поліційні обов'язки. У липні 1565 р. рівненський єврей Сахар Шанкович скаржився на луцьких райців, які послали двох міських слуг, неназваних з імені, “пограбувати” його за неначе б незаплачене ним вагове з купленого воску⁵. Використовували міських слуг для скликання міщан на збори. Так було у травні 1618 р., коли луцьких міщан скликали “за обосланемъ наперед через слуги местские в небытности дзвонка, который, кгда место горело, згорель”⁶. Слуга олицького вйта Вацлава Слонічевького Іван (1602 р.) був присутній при укладенні тестаменту Насті Шеметихи⁷. Луцького міщанина Івана Пушкаря (1588 р.) названо “слуга потребный всего места Луцкого”⁸. Через міських слуг до суду викликали оскаржених осіб, як це робили у Луцьку Яцко Самотеський (1600 р.), Андрій (1616 р.), Федко Томич (1616 р.), Опанас Паткович (1638, 1640 рр.), Ян Пекулицький (1640 р.)⁹. Міські слуги згадуються у Ляхівцях¹⁰, Птичах¹¹ та Заславі¹².

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 589 – 589 зв., 610 зв. – 611, 865 – 866.

² Там само. Спр. 214. Арк. 87.

³ Там само. Спр. 35. Арк. 1083 – 1083 зв.

⁴ Там само. Спр. 5. Арк. 3 – 6 зв.

⁵ Там само. Спр. 7. Арк. 178.

⁶ Там само. Спр. 110. Арк. 80.

⁷ Там само. Ф. 1237. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 93 зв.

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 80.

⁹ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 8, 33 v.; ЦДІАК України. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 32, 122, 133, 160. Відомі й інші випадки, коли вйтівські слуги розносили судові позови. – Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 352 зв. (1579 р.); Спр. 70. Арк. 607 зв. (1604 р.); ЦДІАЛ України. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 425. Арк. 15, 21.

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 54 (1584 р., безіменний слуга); Ф. 22. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 278 зв. (1629 р., безіменні слуги).

¹¹ ANK. AS. Sygn. 117. K. 5 (1640 р., міський слуга Миколай).

¹² ANK. AS. Teki arabskie. Sygn. 453/19. K. 9 (1640-ві рр., згадуються п'ять слуг).

4.3. Наймані міські урядники та слуги

Можна припустити, що слуг, які носили позови, могли називати *позовчиками*. Так, у квітні 1621 р. ксьондз луцького костелу св. Якуба Марцин Іздебський оскаржував не лише бурмистра і райців, а й “противъко слугам их местъским позовъчикомъ”¹. Лентвійтівський позовчик Мартинець зафіксований у Луцьку (1584 р.)². Луцький вїтївський позовчик Оверко згадується у листопаді 1583 р.³ У той же час позовчиків залучали до каральних заходів. Зокрема у вересні 1587 р. пріор луцького костелу Діви Марії Григор Куницький скаржився на лентвійта Яна Шмоневського, який наслав “позевъчиков войтовъских” на дім костельного міщанина Прокопа Шевця⁴. Фіксуються випадки, де міського слугу назвали “паробком”. У березні 1569 р. кременецькі вїт і райці заявили єврею Маєрові Мошеевичу, що до них потрібно приходити не “з возънымъ ани вижомъ замковым, одно паробкомъ местскимъ”⁵. У червні 1576 р. возний Григорій Красносельський свідчив, що у присутності “паробка места Луцкого” оголосив міщанам королівського листа⁶. Міські “паробки” Гурко і Мишко (1569 р.) згадуються у Володимирі⁷. При збиранні підводного податку з луцьких міщан (1560 р.) згаданий “Иванец, што был молодцем местским”⁸. Міські слуги у Луцьку фіксуються неодноразово⁹. У Кременці (1548 р.) для збирання з міщан грошей задіювали *бірчого* (його обирали самі міщани) і *дяка*, якого залучив вїт Венцеслав¹⁰.

Одним із міських слуг був *підвойський*, який виконував різні доручення. У грудні 1581 р. володимирський підвойський Андрій згадується як сильний від лавників до райців¹¹. Через три тижні іншого підвойського Матея вїт М. Дубницький послав на ринок “выволаты, абы жаден з нихъ, мешчан, не въездчал до дубров”¹². У лютому 1587 р. володимирські райці просили у вїта М. Дубницького підвойського “ку обволаню и опытаню” міщан для з’ясування, хто зняв із стовпа оголошень притиснену до листа міську печат-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 120. Арк. 825 зв.

² Там само. Спр. 31. Арк. 212.

³ Там само. Спр. 30. Арк. 586 зв., 587 зв. У вересні 1587 р. згадуються безіменні луцькі вїтївські позовчики. – Там само. Спр. 37. Арк. 810.

⁴ Там само. Спр. 37. Арк. 810.

⁵ Там само. Спр. 11. Арк. 138 зв.

⁶ Там само. Спр. 16. Арк. 237.

⁷ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 159.

⁸ Там само. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 5.

⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 284 (міський слуга Федко); Спр. 110. Арк. 165 (безіменні ратушні слуги); Спр. 185. Арк. 174 зв. (ратушний слуга Іван Брончик); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 359 (міський сторож Миско).

¹⁰ LM. Кнуга Nr. 32 (1548 – 1549). Vilnius, 2012. S. 25 – 26.

¹¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 478.

¹² Там само. Арк. 493 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

ку¹. Підвойського, якого вважали передусім слугою вїйта, інколи використували проти останнього. У березні 1570 р. дружина М. Дубницького Томила Данилівна скаржилася на володимирських райців і міщан, які “Войтка подвойського вряду войтовского розказали на месте волати, абы все мешчане того места гсдръского малжонка моего не были послушни”². Протистояння між вїйтом і міською громадою тривало і наступного, 1571 р., коли до Володимира прибув королівський коморник Павло Крупка, який наказав підвойському оголосити на ринку, щоб міщани зїйшлися до нього³. Луцькі райці у протистоянні з вїйтом А. Загоровським (1628 р.) вирішили позбавити його прибутків від ярмарку, а оголосити про це доручили “подвойскому местскому з диктованя с карты писара местского публице по месте и по всих улицах”⁴. Залучали підвойських до різного роду оголошень і возні. Так, у лютому 1599 р. возний Филип Жабич Верпетицький у справі про прибудлого коня, звітуючи у гроді, заявив, що “слуга албо подвойский войтовский в месте Луцком на торгу на всих чотырох рогах рынку обволол”⁵. У листопаді 1624 р. до гроду прийшли володимирські бурмистри Григорій Григорович та Семен Кошка і заявили, що знайшли на ринку заблудлого коня та впродовж кількох днів оголошували про це – “яко уряд местский объволат и по килка дней в торги волать казали, абы се хто до него былъ призънавъши взялъ”, але ніхто не зголосився⁶. У вересні 1581 р. у розпорядженні луцького лентвїйта Якуба Клімашевського згадуються підвойські, які мали у своєму підпорядкуванні трьох служебників⁷.

Виконували підвойські і поліційні функції. Зокрема, у лютому 1616 р. володимирський підвойський Павло зробив спробу привести до вїйта замойського купця Криштофа Валаса, який, на думку урядовців, неналежно поставив на ринку свої ятки, та купець обізвав підвойського і поривався побити його⁸. Заступаючи на свій уряд, підвойські мали складали присягу, але так було, мабуть, не завжди, про що свідчить скарга міщан на луцького вїйта Г. Колмовського (1596 р.) за те, що мав неприсяглого підвойського⁹.

Обов’язком *кликунів* було оголошувати у місті різні постанови, розпорядження та потрібну міщанам інформацію. У лютому 1569 р. писарі

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 57.

² Там само. Спр. 5. Арк. 52.

³ Там само. Спр. 6. Арк. 212.

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 163. Арк. 402. Аналогічна ситуація повторилася 1640 р. – Там само. Спр. 222. Арк. 50 зв.

⁵ Там само. Спр. 55. Арк. 146 зв.

⁶ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 532.

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 48 зв.

⁸ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 685.

⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 39 зв.

4.3. Наймані міські урядники та слуги

володимирської митниці Маєр Ізаяшевич та Ігуда Агронович скаржилися на вїйта М. Дубницького, який “в месте на рынку трикрот дал выкликат кликунове своему войтовскому, иж бы мещане володимерьские [...] нас не слухали”¹. У червні 1569 р. у Володимирі згадується кликун Войтко². У вересні того ж року королівський коморник Станіслав Треценський з возним Хацьком Чуватою Туличовським приїхав до Ковеля з двома королівськими листами, одним – глейтовим для ковельських євреїв, а другим – для князя Андрія Курбського. Самого князя у місті не було, і коморник звернувся до вїйта Матуша Трашковського, щоб той “дал кликуна местского ку обволаню кглейту”, але вїйт відмовився, заявивши: “[...] я маю пана своего, коли ми пан роскажет тогды я вчиню”. На нагадування коморника, що це королівський документ, вїйт заявив: “[...] я королю не служу, едно князю”³. На звернення до ковельського урядника Івана Келемета коморник отримав аналогічну відповідь: “[...] я королю не служу ани росказаня его слухат повинным не есть, кгда мамъ пана своего, которому служу и того-м слухат повинен”⁴. У листопаді 1602 р. нотуємо луцького ратушного кликуна Андрія Кулю⁵.

Зазвичай кликуни оголошували у місті про збір чергового податку. Так, у липні 1573 р. возний Андрій Сікорський передав магістрату прохання гродського уряду, “абы дали кликуна местского, который бы мель закликати на ринку, ижъ бы водле листу его млти князя воеводы волынского чоповое з места Ионасу Изаковичу, мытнику коморы земли Волынское, давали”. З огляду на пізній час бурмистр Федір Іконник обіцяв дати кликуна наступного дня⁶. Один із документів засвідчує, що кликунів могли залучати до поліційних функцій. Таке трапилося у липні 1574 р., коли за розпорядженням вїйта М. Дубницького володимирський кликун Андрій був залучений до “пограбування” міщан, які чимось провинилися⁷ (на жаль, документ не розкриває причини цього).

Оголошення у міських справах робили не лише міські слуги/кликуні, але й возні. У липні 1575 р. возний Хацко Чуват Туличовський у справі київського гродського судді Івана Суцанського, звинуваченого київською міщанкою Овдотею Постригачівною, свідчив, що “копею з листу его кролевское млти

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 31 зв. – 32.

² Там само. Арк. 159. Вже згадувалося, що Войтко наступного року фіксується як підвойський (Там само. Спр. 5. Арк. 52).

³ Там само. Спр. 4. Арк. 219.

⁴ Там само. Арк. 219 зв.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 870.

⁶ Там само. Спр. 14. Арк. 240; див. також: Biłous N. Służby miejskie na ratuszu w miastach Wołynia... S. 234.

⁷ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 159.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

кблейтового, который тут у во вряде от его мл пна Ивана Сущанского покладан был на рынку тутошнего места Володимерского, есми прибывал и обволявал”¹. Возні оголошували у містах інформацію призначену не лише міщанам, а й ширшому загалу мешканців. У березні 1588 р. возний Семен Хмара свідчив у гроді, що за дорученням намісника луцького підстарости Лукаша Малаховського “быль есми при том кгда листы з сойму коронации для ведомости людское на звыклыхъ местцахъ прибывано и опубликовано, при чом и я для лепъшое ведомости тые листы обволял и в голось то до ведомости вшехъ при бытно-сти веля людей объяснил”². Возний Матис Славогурський звітував у гроді, що він 2 лютого 1596 р. “листы его королевское мл сеймовые [...] в месте Луцком на торгу обволял и за росказанем врядовым приводечи то всемъ вобец до ведомости до брам местских, до ратуша и индей [...] поприбывал и опубликовал”³. Той же возний 3 вересня 1602 р. у луцькій ратуші віддав бурмистру, райцям та міському писарю королівського листа у справі оборони луцького міщанина Якуба Козицького у його протистоянні з райцями. Цей глейтовий лист возний “зараз в ратушу первой особам вышей описаным ознаймил и опубликовал [...] а потом и на рынку голосом вынеслым тотъ то листъ кблейтовый обволял и опубликовал, абы се вси водлуг того листу кблейтового спокойне заховали и ничего противъко нему квалтом ани силою одно правом поступовали”⁴. У червні 1626 р. бурграбій володимирського замку Андрій Мисевський свідчив, що принесений Яном Мисевським до гроду королівський універсал про татарську небезпеку він спершу вписав до гродської книги, а далі “копий з него чотыри, слово въ слово написаных, печатю кгородскою запечатованых и рукою моею подписаных, одну з них на воротах брамы замку тутошнего, другую на дверях церкви соборное, третюю на дверях костела отцовъ доминикановъ, а четвертую на воротах ратуша тутошних володимерских водлуг давного звычаю поприбывати и шляхетному Николаеви Закревъскому, возному земскому, енералови воеводства Волынского, приводячи то всем их млстям пном обывателям повету тутошнего володимерского до ведомости, на чотырох рогах любо сторонах рынку места тутошнего Володимерского обволяти и опубликовати росказалем”⁵.

Скликали міщан не лише міські слуги/кликуни – в екстрених випадках це робили за допомогою дзвонів. У жовтні 1576 р. урядник князя Юхима Корецького Мартин Іскрич оповідав у Луцькому гроді, що коли він зупинився в

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 89.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 98 зв.

³ Там само. Спр. 49. Арк. 56 зв.

⁴ Там само. Спр. 66. Арк. 686.

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 769 зв.

4.3. Наймані міські урядники та слуги

одному домі у Межирічі (Корецькому), то місцевий урядник Нестор Семенович Новоселецький зі слугами і помічниками, “закликавши и зазвонивши на кгвалтъ, а приходчи кгвалтовне на господу мою, в которой есми стоял, мене мощно кгвалтом збил и зранил”¹. Священик з Рожища Андрій Труш (1579 р.) скаржився на владика луцького Іону Борзобогатого Красенського, з наказу якого здійснено напад на його будинок і сильно побито слугу Мартина. При цьому владика “въ звон, дей, звонити на кгвалт казал”². Малхер Овлучимський, оповідаючи про напад володимирського вїта М. Дубницького з міщанами на дїм шляхтянки Овдотті Хмелецької (1584 р.), свідчив, що вїт казав “в дзвонь на ратушу и в церкви мурованой на кгвалт зазвонити”³. Побиття у Кременці у липні 1624 р. слуг князя Юрія Заславського теж сталося із залученням дзвонів. Слуги князя свідчили у гроді, що у місті “ве дзвонки так ратушъный, яко и иншиє ударивши на кгвалтъ, челяд кнежати его мл и козаков, шляхтичов и иншое кондыцьи людей постреляли, позабияли, поранили, полапали и не ведати где их обернули”⁴. Використання дзвонів у подібних випадках зафіксовано у Торчині (1567 р.)⁵ та Соколі (1625 р.)⁶.

Міська сторожа відіграла важливу роль у життєдіяльності міської громади. На неї покладався обов’язок підтримувати порядок у місті, оберігати міщан від злодіїв та займатися протипожежними заходами. Допомагали сторожі це робити міські слуги. Зокрема, у Луцьку в травні 1604 р. “сторожа местская из слугами местскими водлугъ звыклости давное и повинности своеє по рынку и по улицах для остереженя небеспеченства от огня и злодейства обходили”⁷. Міська сторожа згадується в Острозі⁸, Любарі⁹, Ковелі¹⁰. У міській брамі Торчина (1628 р.) був озброєний міщанин “для стражи”¹¹. Траплялося, що проблеми з наявністю сторожі були навіть у великих містах. Так, володимирські міщани, оскаржуючи у липні 1566 р. неправі дії свого вїта М. Лудовича, зазначали, що “сторожи в месте для огню и иншихъ припадков местъскихъ николи не бываетъ и тепер нетъ”¹².

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 425.

² Там само. Спр. 20. Арк. 150.

³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 626.

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 140. Арк. 70 зв.

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 14 – 15.

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 144. Арк. 114.

⁷ Там само. Спр. 70. Арк. 777 зв.

⁸ Там само. Спр. 151. Арк. 680 (1626 р.).

⁹ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 54. Арк. 16-в зв. (1616 р.).

¹⁰ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 408 зв. (1614 р.); Спр. 80. Арк. 914 (1639 р.).

¹¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 164. Арк. 128 зв.

¹² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 95 – 95 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

М. Горн зазначав, що євреї старалися всіляко позбутися участі у сторожі, відкупляючися від неї¹. У Володимирі єврейська сторожа була. 23 грудня 1586 р. до городу прибігла “страж жидов места володимерского Иццо Мошков зять а Ян, оповедаючи, иж, дей, [...] кгды есмо по улицы Жидовской, перестерегаючи огня и иных небезпечностей, ходили” то на них здійснили напад піддані з Фалимичів². В Олиці (1599 р.) під час проведення ярмарку обов’язки сторожі виконували цехові братчики, які “водлугъ звичаю давного, якое в ынших местехъ кгловнейшихъ, строны порядку въ ярмаркохъ заховуеть, ходили цехмистъ зъ братею своею, яко стражъ ярмарковая по улицахъ, постерегаючи того, абы се в месте бунты, бои, раны, забойство и шкоды не деяли”³.

Крім денної, у місті була ще нічна сторожа, яка також пильнувала порядку у місті та підтримувала протипожежну безпеку. Незважаючи на те, що сторожа була озброєна і захищена законом, джерела свідчать про непоодинокі випадки нападів на вартових порядку. У червні 1585 р. бурмистр, райці та міщани скаржилися на шляхтичів, які, приїжджаючи до Луцька, зупиняються у будинках міщан, безчинствують – “кривды незносные господаром деют [...] з ручниц стреляют, в ночи з огнями по домах ходят, сторожу местскую ночью збивают”⁴. У січні 1604 р. луцькі міщани скаржилися на шляхтича Вацлава Грабинського, який, на кілька днів зупинившись у місті, пиячив, а в ніч на 21 січня на коні ганяв за міською сторожею, б’ючи її⁵. У побитті міської сторожі брали участь і княжі слуги. Зокрема, 1 вересня 1569 р. слуга князя В. - К. Острозького Федір Петрович Хом’як “відзначився” побиттям луцьких міських сторожів⁶. У березні 1640 р. луцький магістрат констатував, що місто потерпає від шляхетської сваволі та злодіїв, які уночі грабують крамниці. Вирішили збирати з міщан щоквартально гроші для утримання шести сторожів: з багатших – по одному золотому, а з бідніших – згідно з можливістю⁷.

Діставалося нічній сторожі і від міщан. Так, у травні 1611 р. цехмістр рибацького цеху Мартин з колегами по цеху побив луцьких міських сторожів Данила, Матвія, Івана, Уласа, Лукаша та міського слугу Павла, при цьому одного з них, Данила, вбили. За вбитого його дружині цех мав заплатити “головщизну”, а за побитих сторожів цехмістр з братією мали відсидіти в замку два тижні,

¹ Horn M. Powinność wojenne Żydów w Rzeczypospolitej w XVI – XVII wieku. Warszawa, 1978. S. 72.

² ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 928.

³ Там само. Спр. 55. Арк. 479 – 479 зв.

⁴ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 359.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 44.

⁶ Там само. Спр. 11. Арк. 434.

⁷ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 139 зв.

4.3. Наймані міські урядники та слуги

беспосередні ж призвідники – шість тижнів, і “на каждую неделю и свято через службу Божую и вечерню, взявъши на плечы ланъцох, кождый з них у браме, ним служба Божая и вечерня одыдетъ, стояти”¹. Ображали та піднімали руку на сторожу і євреї. У ніч на 24 лютого 1580 р. луцька сторожа, обходячи місто, на Жидівській вулиці побачила у вінниці орендаря Ножки великий вогонь. На зауваження сторожів з дому вискочив слуга Ножки Мошко Гайдук і почав їх обзивати та поривався до них з кордом, який сторожі відібрали². 22 грудня 1619 р. луцькі караїми Алім Новахович та Яків з помічниками напали та побили нічну сторожу, а серед них нічного бурмистра Грицка³. Крім ловлення злодіїв, сторожа часом доправляла їх до місця покарання. Так, у лютому 1605 р. луцькі міські сторожі упіймали “з лицем” (з речовим доказом злочину) кременецького гончара Федорця, якого відразу засудили до страти через повішання, але коли його вели до шибениці, то слуги князя Юрія Пузини силоміць відбили злодія⁴.

Важливим міським слугою був *кат*, до послуг якого час від часу зверталися міські і гродські урядовці⁵. Возний Хацко Чуват Туличовський свідчив у січні 1569 р., що був у Ковелі під час проведення катом Андрієм страти злодія, який вкрав коня⁶.

У липні 1610 р. у Дубні до рук ката за крадіжку був відданий Грицко Воронич⁷. Крадіжка коня Криштофом Угликом закінчилася для нього смертним

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 90. Арк. 629 – 631 зв., 938.

² Там само. Спр. 21. Арк. 171 зв.

³ Там само. Спр. 114. Арк. 611 – 611 зв. (“з недели на понеделокъ о године осмой в ноч, кгда сторожа звыкляя местская, уфаленая от всее речи посполитое для упокою и престоги вшеляких импедиментов так от огня яко и инших припадков водлуг повинности и звычайу давного своего, обходивши мисто и улици и до ратуша на звыклое местце пришедши для остороги большое скарбов местских, которые есть в ратушу речи посполитое. Там же, неведати откол взявшыся, наполненные злым умыслом покой посполитый згвалтивши на местцу ратушном покоем обварованое, яко местце судовое, сторожу побил, покрывавил и от скарбу местцкого их поодганял. И при той сторожи над ними звирхност положоного яко ночного бурмистра Грицка, слугу радецкого присяглого, зранили, побили, помордовали и на твари на левой стороне рану тятюю задали”).

⁴ Там само. Спр. 73. Арк. 94 зв. – 95.

⁵ Про ката у місті див. спостереження: Wojtucki D. Kat i jego warsztat pracy na Śląsku, Górnych Łużycach i w hrabstwie kłodzkim od początku XVI do połowy XIX wieku, Warszawa 2014; Zaremska H. Niegodne rzemiosło. Kat w społeczeństwie Polski XIV – XVI w. Warszawa, 1986; Kamler M. Złoczyńcy. Przestępczość w Koronie w drugiej połowie XVI i w pierwszej połowie XVII wieku (w świetle ksiąg sądowych miejskich). Warszawa, 2010. S. 299 – 303; Karpiński A. Kaci a problem oczyszczania miast koronnych w XVI – XVIII w. // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 2005. № 3 – 4. S. 351 – 359; Rosa W. Po stronie przestępców czy służb porządkowych, czyli miejsce kata w systemie wymiaru sprawiedliwości w dawnej Polsce // Studia z dziejów państwa i prawa polskiego. Kraków; Lublin; Gdańsk; Warszawa, 2016. T. XIX. S. 69 – 80. Історія європейської ментальності / за ред. П. Дінцельбахера. Львів, 2004. С. 586 – 587.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 17 – 17 зв.

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 88. Арк. 348 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

вироком (1593 р.) та переданням до рук ката¹. Виконував кат не лише смертні вироки, а й здійснював різного роду покарання, зокрема біля прангера².

До послуг міського ката звертався і гродський суд. У жовтні 1574 р. до луцьких міських властей звернувся волинський підвоєвода Богдан Борейко Кнерутський, коли потрібно було скарати єврея Гошка, райці виконали це клопотання³. У травні 1639 р. луцький міський суд засудив до повішення Мацея Вітковського, який вкрав скриню з грішми та речами у Яна Свідерського, попередньо піддавши злочинця тортурам ката⁴.

З міської служби меншого рангу у джерелах згадуються *пушкарі, слюсарі, шабельники, пастухи та сурмачі*. У Кременці 1584 р. згадуються пастухи – Мойсей Ляшкович та Павло Креско⁵. Худобу деражненських міщан (1616 р.) випасали два міські пастухи – Савка і Станіслав, яким допомагали два “підпасичі”⁶. У травні 1561 р. у Луцьку міським пушкарем занотовано якогось Костянтина⁷, а у січні 1596 р. міським пушкарем та слюсарем був Іван Лазарович⁸. У червні 1576 р. один раз як луцький міський слюсар, а другий раз як шабельник, що мешкав у ратуші, виступає Лаврин⁹. У Луцьку фіксуємо міських сурмачів Яцка (1618 р.)¹⁰ та Андрія (1639 р.)¹¹. Сурмач Юста Залуцький (1573 р.) віднотований у Заславі¹², а Савка (1617 р.) та Лукаш (1637 р.) – у Новому Заславі¹³. Сурмач Федір та трубач Матіаш згадану 1620 р. у Застав’ї¹⁴.

Отже, писар у місті був потрібною і поважаною особою. Займаючи уряд, писарі складали присягу, а за виконувану роботу отримували, непогану для тих часів винагороду. У королівських містах писарі переважно були місцевими міщанами, натомість у приватних – переважали шляхтичі і серед них було немало поляків. Коло обов’язків писаря було досить широке – ведення раецьких/війтівських книг, виписування позовів по оскаржених, присутність

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 69 зв. – 70 зв.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 124 зв. (1569 р., Володимир).

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 459. Арк. 363.

⁴ Там само. Арк. 174 – 175 зв.

⁵ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 246 зв.

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 104. Арк. 952 зв.

⁷ Там само. Спр. 3. Арк. 103 зв.

⁸ Там само. Спр. 49. Арк. 49 зв.

⁹ Там само. Спр. 16. Арк. 218 – 219 зв.

¹⁰ Там само. Спр. 110. Арк. 165.

¹¹ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 106 зв.

¹² ANK. AS. Sygn. 27. K. 328.

¹³ Ibid. Sygn. 64/13. K. 13; Sygn. 64/5. K. 17.

¹⁴ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 205.

4.4. Участь міщанства у самоврядуванні

при розгляді справ у міському суді, видача виписів з міських книг, читання королівських та інших листів, скерованих міським властям, обстоювання у гроді міських інтересів, засвідчування різних юридичних дій, виконання разових доручень. Джерела свідчать, що в окремих випадках писарі перевищували свої службові повноваження, а інколи неналежно поводитися.

Міські шафарі оберігали фінанси поспільства, пильнуючи справність доходів і видатків міської скриньки. Інтереси міщан брав під захист інстигатор. Обидва уряди фіксуємо лише у Луцьку, хоча можемо припустити, що вони могли бути і в інших більших волинських містах. Міські та війтівські слуги виступають під різними назвами. Це і просто міські слуги, але також позовчики, підвойські, паробки тощо. Вони виконували разові доручення, поліційні обов'язки, розносили судові позови. Міські кликуни оголошували міщанам різноманітні постанови міських властей, воєвод, старост, ознайолювали з королівськими універсалами, привілеями, декретами. Важливу роль відігравала міська сторожа, яка найперше пильнувала за правопорядком та пожежною безпекою. Крім денної, була і нічна сторожа. Джерела свідчать, що не лише у більших, але й у невеликих містах були кати (містри), які виконували судові покарання над тими, хто порушував закон. Окремі згадки фіксують міських пушкарів, шлюсарів/шабельників, сурмачів та пастухів.

4.4. Участь міщанства у самоврядуванні

Крім міських очільників в особі вїта, лентвїта, райців та лавників певну роль у міському самоврядуванні брали участь прості міщани, у джерелах звані поспільством (ширше поспільством називали усю міську громаду). При всій умовності поділу міщан на три групи: патриціат, поспільство і плебс¹, дослідники ним користуються, інколи називаючи його технічним². Традиційно поспільством вважають середній прошарок міщан і до нього зараховують ремісників, купців, багатших перекупнів/перекупок, представників вільних професій (лікарів, аптекарів, малярів), власників міської нерухомості³. Не-

¹ Samsonowicz H. *Życie miasta średniowiecznego*. Poznań, 2001. S. 54 – 58.

² Czaja R. *Grupy rządzące w miastach Nadbałtyckich w Średniowieczu*. Toruń, 2008. S. 15.

³ Heimann H-D *Wprowadzenie do historii Średniowiecznej*. Toruń, 1999. S. 249 – 250; Szczygiel R. *Konflikty społeczne w Lublinie w pierwszej połowie XVI wieku*. Warszawa, 1977. S. 28 – 31; Bogucka M., Samsonowicz H. *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce...* S. 476 – 477.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

одноразово у джерелах поспільство називали “річ посполита міська”¹ (цей же термін вживали і до всієї міської громади), чим фактично підкреслювали згуртованість та спільність інтересів міщанства.

Міста були королівськими і приватними/духовними, великими і малими, економічно сильнішими чи слабшими – все це давало різні можливості впливати міщанам на управління та самоврядування у місті. У королівських містах міщани належали до різних юрисдикцій (ратушної, замкової, шляхетської, церковної/костельної), що роз’єднувало їх і спонукало до взаємного протистояння. Магнати та шляхта, що проживали у містах, утримували при собі служилу людність і значну кількість підсудних їм міщанських осель. Відомі випадки таких підданих проти ратушних міщан. Так, у жовтні 1639 р. луцький швець Шимон Волосович скаржився на трьох “мещанъ теж луцьких [...], иж они мешъкаючи в суседстве с протестующимъ на кгрунте уроженого его мл князя Павла Друцъкого Любецъкого” побили його².

Активно боролася громада на магдебурзькому праві проти підданих костельної юрисдикції. У листопаді 1606 р. луцький лентвійт Ярош Суєтич зі слугами зайняв належний кляштору Діви Марії плац, на якому містилися кузня і буди³. У березні 1620 р. луцький біскуп Андрій Липський обстоював у Луцькому гроді інтереси 14 своїх підданих міщан⁴. Вікарій луцької катебри Войцех Колович (1637 р.) від імені біскупа Богуша Радошевського скаржився на бурмистра Іону Богумаза і райцю Яна Гепнера за побиття та посадження до ратушної в’язниці “славетного” Яна Свідерського, “мещанина, на кгрунъте ихъ мешъкающого, им во всемъ ровного”⁵. Свідченням копіювання міських структур костельною владою на підконтрольних собі юридиках є такий запис 1629 р.: “[...] славетный Андрей Ткач, лавникъ войтовский кляшторный, купецъ и мещанин луцкий, на кгрунъте кляшторном луцьком мешъкающий”⁶.

У жовтні 1598 р. кустош луцького костелу св. Якуба Андрій Луневський представив до Луцького гроду лист старости Марка Собеського, в якому згадується порозуміння між кустошем і міщанами, щоб не допустити втручання останніх у костельну юрисдикцію. Однак міщани заперечили таку угоду, заявивши, що “тот комъпромис, который тут показывают, не есть за зезволенемъ усеє речи посполитое учиненый, бо кгда бы было позволено речи посполитое, певне же бы был за печатю местскою, яко актътъ признаный”, а понад те – не

¹ ЦДІАК України. Ф. 2228. Оп. 1. Спр. 316. Арк. 2 зв.; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 54. Арк. 432 – 432 зв.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 169. Арк. 633 – 634 зв.

³ Там само. Спр. 76. Арк. 987 – 988 зв.

⁴ Там само. Спр. 117. Арк. 673 зв. – 675 зв.

⁵ Там само. Спр. 208. Арк. 149 – 151.

⁶ Там само. Спр. 166. Арк. 639 зв.

4.4. Участь міщанства у самоврядуванні

проставлена його дата, а отже, це “мниманий компромис, през особу якую зознаний, ничого правом и вольностямъ речи посполитое местской дерекговати не может, бо не может одна особа неволе на всю реч посполитую класти, хиба жебы конъсенсъ всее речи посполитое приступил”. І суд визнав рацію за міщанами¹. Скаржився на міщан магдебурзької громади луцький та острозький унійний єпископ Єремія Почаповський (1624 р.) за спробу розширити міську юрисдикцію на залежних від нього міщан².

Траплялося, що міщани різних юрисдикцій домовлялися про спільні дії в інтересах міста. Так було у жовтні 1628 р., коли до Луцького ґроду прийшов лентвійт Олександр Бедерман і пред’явив для впису угоду між різними юрисдикціями міста про спільну оборону від неприятеля. Домовилися укласти список усіх міщан незалежно від юрисдикції (включаючи євреїв), яких повинні були розписати по полках, і вони мали ставати там, де їм визначить місце міський уряд³. У вересні 1639 р. міщани спромоглися зібрати 100 червоних золотих для посланців на сейм, аби домогтися звільнення міста від жовнірських леж⁴.

Своєрідні відносини були у міщан ратушної юрисдикції з євреями. Ще у жовтні 1570 р. євреї запропонували луцьким міщанам допустити їх до міських вольностей, обіцяючи сплачувати потрібні податки та фінансово допомагати місту, але міщани згоди не дали⁵. У листопаді 1618 р. протистояння міщан з євреями призвело до скликання комісії, яка за дорученням короля підготувала декрет у цій справі. Комісари постановили, що оскільки євреї користуються такими ж вольностями, як і міщани, причетні до оборони міста, – сплачують суми для укріплення валів, парканів і оборонних потреб міста, то їхні представники повинні входити до складу тих міщан, перед якими фінансово звітують міські урядники⁶. Очевидно, міщани не дуже сумлінно виконували ці постанови, бо у березні 1627 р. возний Михайло Селецький свідчив, що з чотирма єврейськими старшими рабинського збору ходив до ратуші і нагадував міським урядникам та цехмістрам, аби вони дотримувалися королівських привілеїв і декретів щодо луцьких євреїв. Згідно з цими привілеями, євреї повинні були оплачувати міські потреби до міської скриньки, ключі від якої мали бути у двох міщан, представника духовної юрисдикції та одного представ-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 54. Арк. 432 – 445.

² Там само. Спр. 118. Арк. 1051 зв.

³ Там само. Спр. 109. Арк. 175 зв. – 177.

⁴ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 108 – 108 зв.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 554 – 554 зв.

⁶ Там само. Спр. 149. Арк. 465 – 466.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

ника від євреїв¹. У подальшому міщани, видно, не завжди виконували зазначені приписи. У січні 1630 р. возний Яхим Присталовський свідчив, що з чотирма єврейськими старшими (по два від рабинської та караїмської громад) ходив до ратуші, де застав міських урядників, цехмістрів та “немало посполства” і питав їх, чи вони дотримуються викладених умов з євреями. Міщани заявили, що дотримуватимуться цих умов, але починаючи з Великого посту, на що невдоволені євреї відповіли, що тоді вони не будуть виконувати міських повинностей і платити податків².

Траплялося, що міщани виходили з-під ратушної юрисдикції. Так сталося у серпні 1583 р., коли володимирський міщанин Ярмош Грицкович Конахович (його батько у 1569, 1571 і 1572 рр. був бурмистром і райцею) з невідомих причин залишив міську юрисдикцію та ще й погрожував розправою міщанам³. У січні 1629 р. бурмистр і райці Луцька свідчили, що значна частина міщан не хоче визнавати міську юрисдикцію, віддаючись під зверхність шляхти і духовенства, тому незаконно користуються міськими правами, не беруть участі у виборах міських урядовців, не слухають обраних, і дійшло до того, що під владою ратуші залишилося близько 60 міщан⁴. Критична ситуація склалася 1638 р. У липні того року до Луцького гроду прийшли бурмистр і райці, скаржачись на частину міщан, які вже кілька років “виламуються” з міської юрисдикції, але й далі користуються міськими привілеями у ремеслі та торгівлі. Ці міщани, читаємо у скарзі, “препомневши присягъ и субмисий своих, которые в ратушу при набытѹ ин персонас суась волности, месту служачих, выконывали и чинили”, а тепер “войтов, бурмистров, лавников неприсяглых з межи себе креовавши, в домах своих приватных sprawy вшелякие там цивилес, квам криминалес судят, лявда межи собою, списки, звязки, выповедаючи послушенъство ратушови, становят окладки пенежные, выбираючи неналежне с посполства, на пожитокъ свой то оборочают”. У той же час вони відмовляються платити міські податки і виконувати повинності, “обалаяючи то все на юриздицию ратушъную, под которою болшей не машъ, вже толко домов двадцат и шест”⁵. Крім того, вони утримують у своїх домах коморників, підсусідків, шинкарів, ремісників, з яких беруть податки на свою користь, а також відмовилися платити подимний податок, а вже зібраний міськими службниками відібрали, а їх побили. Ба більше, один із “відщепенців”, Іонас Шолц, що неодноразово займав уряди бурмистра і райці, прийшов до будинку

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 153. Арк. 451 – 451 зв.

² Там само. Спр. 172. Арк. 259 зв. – 260 зв.

³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 237 зв. – 238 зв.

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 165. Арк. 95 зв. – 97 зв.

⁵ Там само. Спр. 214. Арк. 86 – 86 зв.

4.4. Участь міщанства у самоврядуванні

бурмистра Яна Матвійовича Косацького, обізвав непристойними словами його і міський уряд та заявив: “[...] не только ваших слуг бит и забият будемо, але и вас самых. Из моих трох камениц (которые сут на власном кгрунъте ратушным местским) никгды ничего не дам”¹. Сказане міськими урядовцями підтвердив возний Іван Городиський, який заявив, що досить часто на запрошення райців приходив до ратуші на сходки міщан і бачив, що частина з них не приходила, а ті, що приходили, відмовлялися виконувати міські повинності, “шъчитечисе своими протекторами”².

Участь поспільства у виборах міських урядників була неоднаковою в різних містах. У приватних містах – зазвичай меншою і зводилася до санкціонованого дозволу власника обирати тих чи інших урядовців під контролем власника або його урядника. Так, князь В.-К. Острозький 1600 р. дозволив міщанам Олександрії вибрати з-поміж себе трьох лавників, які б допомагали вйтові у судочинстві, а дружина князя Олександра Острозького Анна Костчанка 1603 р. надала право полонським міщанам обирати райців³. Активніше обирали міських урядників міщани королівських міст, найперше – повітових.

Збереглося, на жаль, небагато свідчень про вибори міських урядовців, але й вони дають можливість зорієнтуватися у ролі в цій справі поспільства. 1 січня 1596 р. у луцькій ратуші зібралися старі райці, лавники, цехмістри та поспільство для обрання нових райців. Бурмистром обрали Богуша Ванковича, райцями – Матвія Трушевича, Тимоша Кузмича і Михайла Пилиповича, обумовивши, що виконувати свої обов’язки вони повинні один рік, після чого мають подати фінансовий звіт перед вибраними від поспільства старшими. Тоді ж міщани зобов’язалися оплачувати поїздки райців до короля у справах міста та визначили їм винагороду за виконання своїх функцій. Крім того, вирішили щочетверга за сигналом ратушного дзвоника “до ратуша сходити и о речи посполитой радити”, а на тих, хто проігнорує такі сходки, накладали штраф у п’ять грошів і шеляг до міської скриньки “на речъ посполитую”. Зобов’язалися міщани приходити до ратуші на заклик райців у разі екстрених випадків, застерігши для “прогульників” зазначений штраф⁴. З документа видно, що луцьке поспільство не лише обирало урядовців, забезпечувало їх фінансово, контролювало, але й само брало участь у вирішенні міських справ.

На виборах луцьких міських урядників у січні 1639 р. були присутні вйт, діючі та старі райці, лавники, цехмістри та поспільство. Міщани обрали двох

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Арк. 87 зв.

² Там само. Арк. 88.

³ BZNO. OR. Sygn. 3669 / II. K. 143 – 143 v., 365 v.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 385 – 386 зв. Про роль дзвону див.: Myśliwski G. Rola dźwięku w społecznościach tradycyjnych // Aetas media aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin. Warszawa, 2000. S. 695 – 698.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

райців, а інших двох подав вїйт. Новообрані райці виконали присягу вірно служити місту та берегти цілість і спокій у ньому. Лавників не переобирали, залишивши тих самих, і на найближчу суботу призначили фінансовий звіт старих райців та лавників перед вїйтом і поспільством. Як бачимо, ситуація змінилася не на користь поспільства, бо вже двох райців призначав вїйт¹.

З певними баталіями відбувалися вибори у Кременці. У червні 1636 р. у Луцькому гроді старий райця Федір Омелянович від себе та колег райців, лавників і всього поспільства скаржився на незаконність виборів нових райців, які “смели и важилис безъ бытности и обирања всего посполства бурмистровъ и райцовъ старых, под тотъ час в ратушу кременецькомъ, яко то звычай стародавній был елекции, зшедшися обирати, але сами толко в малой личьбе людей, которых не было болшей шести и права ничего не ведомыхъ”, були обрані, усунувши старих райців, яких обирало все поспільство².

У травні 1642 р. возний Семен Осташевський на прохання старих райців та всього поспільства ходив до намісника кременецького старости Юзефа Фрикача з проханням прийти до ратуші для заслуховування присяги обраних міщанами бурмистрів та райців. Останній відповів, що не може цього зробити, бо не має дозволу старости Петра Даниловича. Тоді возний пішов з аналогічним проханням до кременецького вїйта Андрія Мисловського, однак і той відмовився, покликаючись на заборону старости. Повернувшись до ратуші, возний розповів про це міщанам, які заявили, що без бурмистрів не можуть обійтись, позаяк вони дбають про міські потреби та пильнують порядку, а тому згодні самі прийняти присягу новообраних бурмистрів. Возний засвідчив, що присяга була складена “подлуг роты, в праве майдебурским описаное”, при ньому, лавниках, шляхті та близько 200 міщан³. Опір старости та наполегливість міщан стали зрозумілими, коли невдовзі староста подав скаргу королю, звинувачуючи міщан у тому, що вони обманом випросили у короля привілей, згідно з яким половина райців та лавників повинні бути православними, а друга половина – католиками, тоді як попередній привілей передбачав, що всі райці та лавники мають бути католиками. Крім того, читаємо у скарзі, міщани без відома і подання старости самі обирають райців та лавників. Староста звинуватив міщан у бунті та просив скасувати привілей, на який покликалися міщани. Король дослухався до клопотання старости і визнав, що нещодавно випрошений міщанами привілей суперечить привілею Сигізмунда Августа і давньому звичаю, а тому скасовує його. Одного з обраних бурмистрів король залишив на уряді, а питання про решту дору-

¹ ЦДІАК України. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 80 зв. – 81.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 201. Арк. 797 – 798 зв., 800 – 801.

³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 77. Арк. 454 зв. – 455.

4.4. Участь міщанства у самоврядуванні

чив війтові вирішити впродовж шести тижнів¹. Отже, бачимо і упослідження православного міщанства, і його спробу зарадити цій ситуації, хоча і не дуже вдало, що не дивно в умовах тогочасної Речі Посполитої.

Показувала свій характер і міська громада у Володимирі. Війт М. Дубницький 9 січня 1582 р. скаржився у місцевому гроді, що міщани без його відома зібралися не у його будинку, а в помешканні Волоса Семеновича і там обрали нових райців, хоча, як заявив війт, “кгдаж водле права посполитого и подле права и привилею нашего местского жаден инший, толко я, яко войтъ дзедичный, с посполитым члвком радец новых и то на певный час, на Новое лето, обирати и встановляти моц и волност мам”². Уже наступного дня до гроду прийшов раецький писар Ян Чарнацький і від імені бурмистрів, райців та “всее речи посполитое мещан володимерских” заявив, що згідно з привілеєм і стародавнім звичаєм міщани зібралися для виборів бурмистрів, райців, лавників, цехмістрів та заслуховування фінансового звіту і закликали війта, який лише через певний час зволив прийти, але відразу і покинув це зібрання, очевидно тому, що міщани поставили його перед фактом, що залишають на новий термін старих райців, а це, мабуть, не задовольняло війта. Тричі міщани посилали за ним, однак безрезультатно³. З подальшого перебігу бачимо, що згадані райці залишилися на своїх урядах⁴, а отже, війт змушений був змиритися з вибором міщан.

Така ж ситуація повторилася у січні 1588 р. М. Дубницький зранку закликав до себе міщан для виборів міських урядників, але ті не з’явилися. Тоді він відсторонив стару раду, але нової без міщан не обирав, хоча при ньому була певна кількість міщан. Пізно ввечері до війта прийшов знайомий нам раецький писар Ян Чарнацький і запросив його до ратуші для обрання урядників. Війт заявив, що не варто так пізно проводити вибори, бо частина міщан могла бути напідпитку (“вжо ноч заходить, а ден минает, могли ся другие опить, не годиться такъ позно такихъ речей справовать, одно рано а трезво”). Почувши це, писар відійшов, але через певний час повернувся і заявив: “[...] ведай о томъ, пане войте, ижъ мы, мещане, вже сами, кромъ тебе, радецъ тыхъ же старыхъ обрали и ихъ потвердили”⁵.

Міщани брали участь у заслуховуванні фінансових звітів урядовців. У липні 1584 р. луцький староста Олександр Пронський наказав, аби урядовці, які розпоряджаються грошима міщан, звітували перед райцями і представни-

¹ ANK. AS. Teki arabskie. Sygn. 58/3. K. 23 – 26; ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 114. Арк. 117 – 117 зв.

² ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 9 – 10.

³ Там само. Арк. 34 – 36, 38 – 39 зв.

⁴ Там само. Арк. 80, 287, 679 зв.; Спр. 17. Арк. 100 зв.

⁵ Там само. Спр. 21. Арк. 36 – 36 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

ками від поспільства¹. 31 липня райці за присутності возного Матвія Витвицького звітували перед депутатами від поспільства. Райця Ярмола Васильович Чиж заявив, що за будівництво вежі заплатив теслі Блажею сім кіп грошів литовських, але коли на вимогу інстигатора від поспільства Федора Семеновича закликали теслю і той заявив, що грошей не брав, то виник скандал, і подальший звіт урядовця міщани не побажали слухати². Справа мала продовження 8 вересня, коли через звинувачення міщан староста зобов'язав райців відзвітувати і виконати присягу. Вони це зробили, але забажали скласти із себе урядницькі повноваження. Міщани їм відповіли: “[...] иж, дей, вы вже урядом рядецким не справуйте от сего дня, бо, дей, вже пан войтъ приехалъ рады новые в месте обирати”³. Брали участь міщани і в обговоренні збору міських податків, як це було у грудні 1638 р. у Луцьку⁴. Не завжди, щоправда, така цікавість міщан подобалася урядникам. У вересні 1586 р. володимирський міщанин Васко Войткович, який настійно цікавився питанням, на що витрачаються міські гроші, був запрошений райцями до ратуші, побитий і кинутий до в'язниці⁵, хоча у грудні того ж року лентвійт Кирило Васильович заявляв, що “райцы перед старшими и цеснейшими с посполства личбу чинит повинни”⁶.

Залучали представників поспільства для виконання присяг міщанами. У вересні 1619 р. через пожежу у Луцьку погорільців мали звільнити від сплати податку, але потрібно було виконати присягу щодо того, хто саме погорів. Для цього у грудні постановили, що мають це зробити троє міщан – один від райців, другий – від лавників, третій – від поспільства⁷.

Траплялося, що цехмістри чи прості міщани засідали при вирішенні судових справ у місті. У лютому 1585 р. разом із милянковицьким лентвійтом Жданом Чирським засідали міщани Петро Юхимович, Янко Воронко і паламар Куц Михайлович, а в листопаді 1586 р. при лентвійті та райцях засідали два священики⁸. Неодноразово у джерелах є згадки, що поруч з луцькими райцями і лавниками засідають цехмістри⁹, яких можемо назвати елітою поспільства. Правда, цехмістри нерідко були райцями і тоді їх би треба було трактувати як патриціат. Можна простежити певну тенденцію коли у зверненнях короля, старост чи просто скаржників до міщан поруч з райцями і лавниками значаться також цехмістри¹⁰.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 574.

² Там само. Арк. 589 – 589 зв., 610 зв. – 611, 865 – 866.

³ Там само. Арк. 874.

⁴ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 68 зв. – 69.

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 446 – 446 зв.

⁶ Там само. Арк. 922 зв.

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 113. Арк. 814 зв.

⁸ Там само. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 5, 21 зв.

⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 80. Арк. 1461 зв.; Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 105.

¹⁰ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 153. Арк. 451; Спр. 193. Арк. 569 зв. – 570.

4.4. Участь міщанства у самоврядуванні

Обираючи бурмистрів та райців, поспільство противилось неналежному виконанню ними своїх обов'язків. У квітні 1567 р. луцький міщанин Петро Радивонович від імені "всього посполства" скаржився на райців, які несправедливо роблять розкладку поборів, основний тягар яких лягає на простих міщан¹. У квітні 1618 р. міщани разом з цехмістрами скаржилися королю на райців, які при виконанні своїх обов'язків не дотримуються норм маґдебурзького права, не дбають про міські інтереси, на власний розсуд витрачають зібрані кошти, не звітуючи про них, при парканах допускають поставлення солодовень і броварів, крами і буди дозволяють ставити по приватних будинках, а не біля ратуші на ринку, роздають приватним особам ґрунти над річкою Глушцем, збирають податки з погорільців, хоча вони на чотири роки були звільнені від них. Свої збитки міщани оцінили у 3 тисячі золотих². У відповідь на це вже через місяць з наказу бурмистра міський слуга оголосив, щоб над річками Стирем і Глушцем не зводили будинків³. У травні видано королівський декрет, в якому містилися пояснення райців на зазначені закиди міщан. Окремі з них привідкривають завісу над міським життям Луцька. Райці пояснили, що два роки фінансово не звітували через постійне відкладання цього питання війтом. Щодо звинувачення у будівництві на парканах, то райці заявили, що не лише за їхнього врядування, але й за їхньої пам'яті ніяких парканів не було і вони не знають, чи були вони колись. Стосовно крамів і буд у приватних будинках, то так, мовляв, було здавна і зумовлено це тим, що ратуша розташована незручно, та й ще дуже понищена, а поставлення біля неї буд пожежонебезпечне. Король постановив: суди мають відбуватися не у приватних будинках, а в ратуші під штрафом у 3 тисячі золотих; за справедливий характер вирішення судових справ відповідає війт; з'ясування питання про парканне будівництво король поклав на призначених ним ревізорів. Стосовно яток і буд, з'ясувалося, що згідно з королівським привілеєм лише шевці, пекарі та різники мали право мати їх під ратушою; при цьому король вказав, що міщани повинні шанувати міський уряд під страхом штрафу⁴.

Значні управлінські повноваження належали війтам, але вони не завжди належно їх виконували. Міщани, через свої можливості, прагнули обстоювати свої права. 28 січня 1618 р. луцькі міщани разом з цехмістрами були покликані до ратуші з наміром поговорити з війтом О. Загоровським про міські справи, але останній без видимої причини спершу пообзивав міщан, а далі зі слугами ще й побив їх. Через три дні війт у гроді скаржився на міщан, яких він, за

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 155 зв. – 156.

² Там само. Спр. 110. Арк. 71 – 71 зв.

³ Там само. Арк. 156.

⁴ Там само. Спр. 109. Арк. 168 – 172 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

його словами, покликав обирати четвертого бурмистра, бо старий Парфен Карпович помер, але тричі покликані міщани проігнорували його запрошення, натомість зібралися у домі Івана Климовича і заявили вїттові: “[...] нехай тут до нас на Глушець панъ войтъ и панове райци прийдут, кгда ж болшая ест реч посполитая”¹. Зловживання О. Загоровського продовжив його син А. Загоровський, якому король неодноразово видавав заручні листи, ігноровані². У вересні 1639 р. не лише міщани, але й райці та лавники скаржилися на А. Загоровського за побиття, привласнення міських прибутків, передання судових повноважень своїм заступникам, яких часто змінює і які не знаються на міському праві та проводять судові засідання у приватних будинках, втручається у раєцькі суди і несвоєчасно призначає вибори райців³.

Важко назвати зразковими вїттів Кременця. Ще 1548 р. великий князь через незадовільне управління містом усунув від вїттівства Вацлава Осецького⁴. У квітні 1606 р. вїт Ян Новоселецький скаржився на міщан за усунення його від вїттівства⁵, як виявилось тимчасово, бо і надалі він згадується як вїт⁶. У вересні 1631 р. міщани разом з цехмістрами та райцями скаржилися на вїта Миколая Мисловського, який незважаючи на мандати та заручні листи короля, продовжував упосліджувати міську громаду. Вїт звинувачувався у тому, що призначив не заприсяглих лентвїта і писаря, апеляційні листи зі Львова відкривав не в ратуші, а брав додому, визначав штрафи з міщан на власний розсуд, а не за нормами маґдебурзького права, допускав, аби пленіпотентами (уповноваженими) у суді проти християн були євреї, лавниками призначав людей малограмотних і не ознайомлених з нормами маґдебурзького права, судові засідання проводив не в ратуші, а у себе вдома, безправно усував міських урядників і сам призначав інших, бив райців. Збитки міщани оцінили у 8 тисяч золотих⁷. Зловживання вїта тривали, бо у листопаді 1631 р. король видав заручний лист, визначивши йому заклад за порушення у сумі 6 тисяч золотих⁸. Подібно діяв як вїт його син Андрій. У відповідь на скаргу міщан на нього король у березні 1635 р. видав заручний лист, у якому зазначалося, що кожне порушення вїта коштуватиме йому 600 кіп грошів литовських⁹. У березні 1637 р. уже вїт А. Мисловський оскаржував дії міщан, які без його

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 80 – 80 зв.

² Там само. Спр. 173. Арк. 1449 – 1450 зв. (1630 р.); Спр. 187. Арк. 928 – 929 зв. (1633 р.).

³ Там само. Спр. 169. Арк. 512 – 516.

⁴ LM. Кнуга Nr. 32 (1548 – 1549). Vilnius, 2012. S. 43.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 7 – 8, 44 зв.

⁶ Там само. Спр. 45. Арк. 77.

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 179. Арк. 320 – 322.

⁸ Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 17 – 17 зв.

⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 196. Арк. 775 зв. – 776 зв.

4.4. Участь міщанства у самоврядуванні

відома і дозволу обрали собі всіх бурмистрів, проігнорувавши те, що одного з них мав би призначати він¹.

Цілі баталії у Володимирі 60 – 80-х років XVI ст. відбувалися між міською громадою та війтом Михайлом Дубницьким, що дуже добре простежила Н. Старченко². Правда, у першій половині XVII ст. гострота протистояння міщанської громади з війтами істотно послабилася.

Траплялося, що протистояння міщан з війтом закінчувалося полюбовною угодою. Так було у Луцьку, коли 6 вересня 1595 р. міський писар Ярош Суєтич від імені бурмистра, райців і всіх міщан, з одного боку, а війт Г. Колмовський – з іншого, задекларували спробу укласти “постановене приятелское”. У документі згадано 46 декретів луцьких гродських та 6 декретів трибунальських “о розыски, кривды и грабежъ” між міщанами та Г. Колмовським, який твердив, що понад право нічого не робив, тому на св. Михайла мав скласти щодо цього присягу. До того часу приятелі з обох сторін мали вивчити права обох сторін – “што пну войтови водлуг права его и давных обычаев належати будеть, а чому тежъ водлугъ права и привилев своих место не подлегаеть”. Міщани свідчили, що “урядъ войтовский не присяглый и не на звыклом местцу суды отпрауесть. Тогды [...] тые жъ приятеле, – сказано далі в документі, – углянувши в порядокъ и право их майдеборское, так же розознати мають, если такой уряд войтовский наставити и быти мает, або инший присяглый войт подати будеть повинен”³.

Укладення згаданої угоди затяглося до наступного року. Нарешті 25 травня 1596 р Г. Колмовський приніс її до гроду для вписання. Посередниками між ним і міською громадою стали луцький підкоморій Ян Харленський, земський підсудок Іван Хрінницький, Дем’ян і Андрій Гулевичі. В угоді зазначалося: війт “жадныхъ вин, паметныхъ, пересудовъ, крыжового, поклонов, ралец, колодь неслушныхъ и не правныхъ и всего, што ему не належить, абы не брал, одно, што ему бы слушне с права належало”. Обумовлювалося, що війт має судити згідно з магдебурзьким правом “на местъцу звыкломъ судовомъ” у певні дні – понеділок, середу, п’ятницю, і щоб він “пожитъками на суде гайномъ тым водле права ся делилъ с тымъ кому то належити будеть”. Ярмаркові “пересуди” поділялися навпіл – одна половина війтові, а інша – райцям, при цьому війт у час ярмарку не повинен збирати мита, а може брати його лише з ташів (полотняних палаток) приїжджих купців, згідно зі стародавнім звичаєм. Зазначалося також, що побаришне під час ярмарку мало збиратися на користь міста.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 204. Арк. 843 – 843 зв.

² Старченко Н. Конфлікт у Володимирі 1566 р. ... С. 65 – 98.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 1/155 – 156 зв.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

Війт зобов'язався відшкодувати збитки місту в сумі 500 золотих. І міщани, і війт мали скасувати всі свої відповідні позови, протестації і декрети, на якій судовій стадії вони б не були. Міщани зобов'язалися купувати горілку лише у війтівських корчмах, під зарукою трьох кіп грошів литовських, з яких половина б ішла війту, а друга – на ратушу. Міщани отримали право виробляти горілку тільки на весілля і хрестини. Порушник цієї угоди мав сплатити штраф 200 кіп грошів литовських¹.

Втручання у міське самоврядування вчиняли старости. У квітні 1592 р. луцький возний Федір Свиридовський відніс королівського листа у справі міщан до луцького старости Олександра Семашка, але, мабуть, через спротив старости облятував його до володимирської гродської книги. Возний свідчив, що староста, отримавши королівського листа, обзивав міщан і погрожував розправою. І дійсно, наступного дня старостинські слуги спершу напали на ратушу і лише рішучий опір урядників, що забарикадувалися, не дав можливості розправитися з ними, а далі напали на дім лентвійта Дахна Гораїновича, якого “зсоромитили”, а сина побили². У червні 1624 р. луцький міський писар Іван Половкович вписав до книги Кременецького гроду від усіх міських урядників та поспільства скаргу на луцького старосту Г. Харленського в тому, що він безпідставно переслідує бурмистра Нестора Ювковича. Староста, звинувативши його у небажанні сприяти обороні міста та в ігноруванні католицької процесії на день Божого Тіла, наслав гайдуків на будинок цього бурмистра, однак той, будучи попереджений, зумів уникнути розправи. Війт А. Загоровський заявив, що бурмистр готовий прийти до старости, але потребує гарантій безпеки. Коли 7 червня війт разом з Нестором Ювковичем ішов територією замку, то, побачивши їх, “староста з рукъ пана войтовых оного Нестера самъ vyrвавши, гайдуком своимъ обухами побити и до турмы албо карцеру всадити розказал”³. На початку 1626 р. міщани скаржилися королю на чергові зловживання Г. Харленського. Зокрема, староста примушував міських урядників виправдовуватися перед гродським судом, ображав і кидав до в'язниці райців і лавників. Король зобов'язав старосту шанувати міські права і привілеї під страхом штрафу 100 гривен за кожне порушення⁴.

Міцніші позиції мав староста, якщо він ще поєднував функції війта. Так було у Луцьку, коли староста Миколай Семашко у 1601 – 1602 рр. був ще й дер-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Арк. 2/ 55 зв. – 57 зв. Наступний документ – це та сама угода, яку подали вже міщани. – Там само. Арк. 2/57 зв. – 59 зв.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 218 – 218 зв.

³ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 117 – 118.

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 154. Арк. 384 зв. – 386.

4.4. Участь міщанства у самоврядуванні

жавцею вїтївства¹. Під посиленим контролем старости був у першій половині XVII ст. Ковель, коли старостами і вїтїями були батько та син Фелїкс і Павло Криські. Так, за привїлеєм 1611 р. міщани обирали 8 кандидатів, з яких староста призначав чотирьох райців, а також підзвітного йому лентвїйта².

Можна констатувати певну (не дуже активну) участь поспільства у міському самоврядуванні. Міщанство не спромоглося викупити вїтївств, без чого важко говорити про повноцінне міське самоврядування. Королівським привїлеєм Кременцю від 1615 р. дозволено заснувати контрольний орган – колегію 24-х мужїв, які мали бути “радою і допомогою” бурмїстрам і райцям, але без права втручатися у судочинство³, однак даних про діяльність цього органу не вдалося віднайти. Не зафіксовано у джерелах відомостей про функціонування подібних колегій в інших містах. У королівських містах міщан роз’єднувала належність до різних юрисдикцій і дуже розмите поняття міського громадянства, яке певною мірою замїнялося ратушною юрисдикцією над ними. Міщанами у джерелах називають підданих замкової, шляхетської/духовної юридик, а також євреїв, що було незвичним для міст сусіднього Руського воєводства чи етнічно польських воєводств. Цей релікт залишився у спадок ще з часу перебування Волині під владою Великого князівства Литовського. У приватних містах самоврядування суттєво обмежували урядники і власники, і відбувалося воно лише в рамках, прийнятних для них. Перешкоджало згуртуванню міщан і те, що воно не мало спільного органу самоврядування на кшталт шляхетських сеймиків, а король традиційно апелював лише до міщан королівських міст⁴.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 721; Спр. 78. Арк. 689 зв.

² Там само. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 156 зв.; Ф. 35. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 10 зв. – 12, 32 – 32 зв.; AGAD. MK. Sygn. 153. K. 159 – 161.

³ ANK. AS. Teki rzymskie. Sygn. XXX / 64. K. 325; IP НБУ. Ф. 2. Спр. 22117. Арк. 1 зв.

⁴ Russocki S. Mieszczanie w strukturach stanowych późnośredniowiecznej Polski // Czas, psze-strzeń, praca w dawnych miastach. Studia ofiarowane H. Samsonowiczowi. Warszawa, 1991. S. 217.

РОЗДІЛ 5

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

Судочинством у волинських містах ранньомодерної доби історики цікавилися принагідно. Зі старшої когорти дослідників певну увагу йому приділяли М. Владимирський-Буданов, В. Антонович та М. Грушевський¹. Радянська історіографія цим питанням майже не переймалася. Небагато що змінилося за останні десятиліття. Лише поодинокі судові сюжети стосовно Заслава та Олики стали предметом розгляду у розвідках Н. Білоус² та І. Тесленка³. Останньому також належить стаття про задворний суд князів Острозьких⁴. Судочинство у приватних містах проаналізовано у статті автора⁵. Глибше дослідження цього питання утруднюється малою кількістю міських книг, що дійшли до нашого часу, та обмаллю матеріалів гродських книг, в яких лише окремі документи стосуються зазначеної теми. Проте ці джерела дають змогу в основних рисах окреслити специфіку міського судочинства Волині.

Королі чи власники міст, надаючи/підтверджуючи містам маґдебурзьке право, зазвичай застерігали, що судитися між собою та з приїжджими купцями міщани мають за нормами маґдебурзького права. Більш-менш стандартна фраза звучала так: “[...] права майдебургского во всихъ члонкахъ и артыкулахъ его уживати и онымъ в речах великихъ и малыхъ завжди ся радити и судити”⁶.

¹ Владимирський-Буданов М. Німецьке право в Польщі й Литві. С. 57 – 64, 159 – 166, 261 – 267, 276 – 285; Антонович В. Предисловие // Архив ЮЗР. Ч. 5. Т. 1. С. 28 – 32, 54 – 64, 67 – 69; Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 5. С. 353 – 356.

² Білоус Н. Міський уряд Олики на початку XVII в. С. 64 – 68.

³ Тесленко І. Заславська замкова книга як джерело до історії Південно-Східної Волині // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. К., 2009. Т. 19. Кн. 1. С. 233 – 246.

⁴ Тесленко І. Організація і функціонування задворного суду князів Острозьких (до постановки проблеми) // Магнацкі двор і сацьяльнае ўзаемадзеянне (XV – XVIII стст.): Зборнік навуковых прац / Пад рэд. А. М. Янушкевіча. Мінск, 2014. С. 197 – 208.

⁵ Заяць А. Судочинство в приватних містах Правобережної України... С. 219 – 243.

⁶ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 197. Л. 121 об. (Кошар, 1603 р.).

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

У королівському привілеї Луцьку від 26 жовтня 1586 р. сказано, що судитися міщани повинні за цими нормами¹. В іншому привілеї від 23 серпня 1604 р. вказано, що луцькі міщани, не володіючи земськими маєтками, судитися мають своїм міським судом і не повинні позиватися до земського і гродського судів². Королівський конфірмаційний привілей Кременцю від 23 січня 1556 р. обумовлює, що міщани повинні судитися за магдебурзьким правом лише перед своїм війтом чи лентвійтом, – як православні, так і католики, а судовий вирок допускався аж до винесення смертної кари³. Застереження, аби міщани Володимира судилися за магдебурзьким правом, було у великокнязівському привілеї від 17 липня 1509 р.⁴. Відсилання до норм цього права було дуже загальним. Які саме його кодекси мали на увазі, можна лише здогадуватися.

Королівським привілеєм Сигізмунда Августа від 7 липня 1570 р. володимирські євреї віддавалися під присуд старости, а за його відсутності – підстарости, а війт з райцями не повинні притягувати їх до міського суду. Цей привілей був підтверджений Стефаном Баторієм 7 серпня 1576 р. з доповненням про те, що староста мав судити євреїв на Жидівській вулиці у присутності чотирьох старших євреїв, натомість самі вони мали право судити лише дрібні справи. Єврейські судові книги, сказано у підтвердженні, повинні зберігатися під замком у самих євреїв, а ключ від нього – у підстарости⁵.

Певні приписи щодо статусу суду містилися у привілеях власників міст. Так, у привілеї Лешневу (1627 р.) Мацей Лешневський зазначав, що міщани повинні судитись за нормами магдебурзького права перед війтом, райцями і присяглими лавниками, а замковий уряд не повинен втручатися у міське судочинство. Штрафи з міщан повинні збиратися згідно з нормами цього ж права, причому штрафи від злочинства, “гвалту” і підпалу йтимуть на користь замку⁶. У привілеї на війтівство в Рожищі (1634 р.) зазначено, що дві частини судових штрафів ітимуть до міської скриньки, а третя — війтові за його працю⁷. У заставному привілеї на сокольське війтівство (1614 р.) застережено, що міщани на декрет міського суду можуть апелювати до замкового суду⁸. Ян Гулевич, надаючи війтівство в Гулевичах Андрію Трушковському (1642 р.), вказує, що суд має відбуватися не перед бурмистрами, а перед війтом⁹.

¹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 193. Л. 60 об. – 61.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 77. Арк. 1004 зв. – 1005.

³ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 251. Л. 34.

⁴ Там же. Д. 192. Л. 36 об. – 37.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 113 зв. – 115.

⁶ Там само. Ф. 2228. Оп. 1. Спр. 316. Арк. 2.

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 216. Арк. 398.

⁸ Там само. Спр. 95. Арк. 279 зв.

⁹ Там само. Спр. 230. Арк. 886.

РОЗДІЛ 5

Власник Муравиці Криштоф Монвид на прохання міщан видав “Уставу” (1604 р.), в якій регламентувались і окремі аспекти судових санкцій за делікти у місті. Зокрема, стверджувалось, що за крадіжку речі у міщан злодій без “лиця” (тобто той, хто не був пійманий на місці злочину і у кого не було знайдено краденої речі) зобов’язаний заплатити три копи грошів литовських. Міщанин чи єврей, котрий прийняв до свого будинку якогось “приходня” і не повідомив про це урядника, повинен заплатити штраф у розмірі 100 грошів литовських. Якби, чуючи дзвін, міщанин чи єврей не вийшов на “гвалт” до греблі, то змушений буде заплатити штраф у дві копи грошів литовських. За переорану межу штраф становив копу грошей. За стародавнім звичаєм, при розгляді судових справ міщани мали сплачувати “пересуд” і давати чотири гроші литовські “пам’ятного”. Штраф за побиття становив 12 грошів, за обзивання – 6 грошів. Вижеві або слuzі урядника встановлювали платню: “від злодійства” – 12 грошів, за оглядання ран – гріш, за “записне” – також гріш¹.

1604 р. до Дорогостаїв для ревізії маєтку приїхав Костянтин Заровський, слуга Криштофа Монвида. До нього звернулися міщани з проханням упорядкувати повинності. Порадившись з урядником Герцем Станіславським та міщанами, К. Заровський уклав “Уставу”, в якій були пункти, що стосувалися судочинства. Зокрема, регулювався розгляд справ про бійку зі застосуванням зброї: особа, яка у ній постраждала через поранення і засвідчила це у суді, але згодом пішла на примирення з винуватцем, була зобов’язана заплатити штраф 12 грошів литовських – аби не допускати подібних ексцесів “щоб між підданими не ширилося свавілля”. Такий же штраф визначено за словесну образу міщанина².

Природно, що міщани вирішували свої судові спори у міському суді. Однак непоодинокими були їх звернення і до замкового суду, особливо коли вони мали справу зі шляхтичем, або мешканцем юридики. У королівських містах це було зумовлено примушуванням звертатись до міського суду підданих юридик і незадоволенням рішеннями міського суду. Так, у серпні 1613 р. луцький міщанин, але костельний підданий, Іонас Шольц у гроді скаржився на вїйта О. Загоровського, який, оспорюючи плац, проданий йому попереднім вїйтом М. Жоравницьким, змушував потерпілого судитися у вїйтівському суді³. Неможливість вирішити справу у міському суді змушувала міщан звертатися до суду гродського. У травні 1579 р. луцький міщанин Федір Олехнович звернувся до гроду зі скаргою на лентвїйта Якуба Клімашевського, позаяк останній опечатав його комори, і не хотів передати скаргу до міського суду⁴.

¹ ANK. Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów. Sygn. 369. K. 98.

² Ibid. K. 89 – 90.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 688 зв. – 689.

⁴ Там само. Спр. 19. Арк. 352 зв.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

У приватних містах звернення до замкового уряду було фактично зверненням до суду урядника. Причини цього були різні. Зазвичай до замкового суду звертались як до апеляційної інстанції. Правда, інколи застерігалось, що це можна робити лише після рішення міського суду, маючи на руках відповідний декрет¹. “Іти на замок” міщан спонукали зловживання вїта. Так, заславські міщани 1640 р. скаржилися, що протиправні дії вїта змушують їх звертатися до замкового суду². Інколи проводилися спільні засідання замкового і міського судів. 1567 р. на торчинському ринку ротмістр Бернат Любартовський побив кременецького вїта Матиса Гришковського. Скаргу про це постраждалий заніс до “книг замку торчинського”, взявши відразу з них випис. Справа розглядалась “передъ врядом замковим местцким [...] то есть перед паномъ Ивановъ Городинскимъ и перед паномъ Матысом Яцковскимъ, войтом, з радцами места торчинского”³. У приватних містах замковий суд, будучи апеляційною інстанцією стосовно міських декретів, уособлював собою, крім того, щось на кшталт гродського суду, позаяк до нього звертались як шляхтичі та бояри, так і селяни з волості, що “тягнула” до замку.

Міський суд зазвичай очолював вїт або лентвїт, як цього і вимагали приписи магдебурзького права і без якого не могли відбуватися судові засідання. Так, у вересні 1592 р. володимирські міщани скаржилися на те, що Томила Новоселецька, дружина покійного вїта М. Дубницького, яка на той час утримувала вїтівство (але не мала права сама виконувати судові функції), не призначала довгий час лентвїта, без якого не можуть відбуватися судові засідання⁴. Щоправда, відомі випадки, коли за дорученням лентвїта засідання очолював лавник. Так було у квітні 1594 р. коли за дорученням луцького лентвїта Миколая Чернацького судові засідання очолював лавник Семен Федорович⁵. У привілеях приватним містам теж підкреслювали ключову роль вїта у судочинстві. Зокрема, про це сказано у наданні вїтівства Андрію Трушковському (1642 р.) власником Гулевичів Яном Гулевичем⁶. У привілеї Тайкурам (1613 р.) князь Юрій Вишневецький, зазначивши, що лава не може бути без вїта, призначив вїтом свого давнього слугу Войтеха Парульського⁷. В олицькій міській книзі під 1601 р. читаємо, що по смерті вїта Вацлава (Венцеслава) Слончевського “sady czas niemały wakowały”⁸. У квітні 1584 р. возний Василь Волковський свідчив, що через відсутність вїта Миколая Сербицького

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 95. Арк. 280 (Сокил, 1613 р.).

² ANK. AS. Teki arabskie. Sygn. 453/19. К. 8.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 70 зв.

⁴ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 667 зв.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 515.

⁶ Там само. Спр. 230. Арк. 886.

⁷ Там само. Спр. 112. Арк. 491.

⁸ Там само. Ф. 1237. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 51 зв.

РОЗДІЛ 5

бурмистр і райці Ляхівців не змогли розглянути скаргу полоцького воєводи Миколая Монвида на місцевого міщанина Грицька, звинуваченого у крадіжці коня; війт поїхав до Козина, не залишивши замість себе лентвійта, в дорозі захворів і там залишився, а райці заявили: “[...] мы теж того сами на себе браты и в уряд войтовский вступоватися не хочемъ, и учинити того не можемъ”¹.

Зазвичай у королівських привілеях розпливчасто зазначалося перед ким повинні судитися міщани. У магдебурзькому привілеї Базалії (1578 р.) король констатує, що судитись міщани мають “одно перед войтом албо передъ бурмистромъ и радою местскою оного места”².

Збережені міські книги Козлина й Олики подають досить широкий спектр формулювань щодо складу міського суду. Для Козлина характерні такі означення складу суддів: “мы вряд места Козлина”³, “перед урядомъ места козлинского”⁴, “перед урядомъ места козлинского, перед зуполнымъ судом”⁵, “перед бурмистрами места козлинского”⁶, “передо мною Криштофом Пачинскимъ на тот час лантвойтомъ”⁷, “передо мною Миколаем Чарнацьким войтом козлинским а бурмистрами”⁸. Такі актові конструкції дають підстави стверджувати, що функції суду не були відокремлені від адміністрації та залежно від резонансу та складності виконувалися міським урядом.

В олицькій міській книзі знаходимо такі формулювання: “перед урядом вйтівським, бурмистровським, раєцьким і лавничим”⁹, “перед повним урядом вйтівським, бурмистровським і раєцьким”¹⁰, “перед повним урядом раєцьким олицьким”¹¹, “перед судом нинішнім”¹², “на нинішньому суді виложеному (звичайному) гайному”¹³, “перед повним урядом вйтівським, раєцьким і лавничим”¹⁴, “перед урядом вйтівським”¹⁵, “перед урядом вйтівським і раєцьким”¹⁶, “перед урядом нинішнім”¹⁷, “перед повним урядом бурмистровським і раєцьким”¹⁸.

¹ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 53 зв.

² РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 195. Л. 123 об.; ЦДІАЛ України. Ф. 52. Оп. 2. Спр. 17. Арк. 738.

³ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 1.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid. К. 6 в.

⁶ Ibid. К. 7, 9.

⁷ Ibid. К. 8.

⁸ Ibid. К. 91.

⁹ ЦДІАК України. Ф. 1237. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 1, 35.

¹⁰ Там само. Арк. 34 зв.

¹¹ Там само. Арк. 3, 12, 14, 15 зв., 36.

¹² Тама само. Арк. 6 зв., 9, 27 зв.

¹³ Там само. Арк. 4 зв., 25, 26 зв., 29, 32, 41.

¹⁴ Там само. Арк. 9, 13.

¹⁵ Там само. Арк. 10, 13 зв.

¹⁶ Там само. Арк. 15.

¹⁷ Там само. Арк. 16 зв.

¹⁸ Там само. Арк. 46 зв.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

Траплялося, що у приватних містах в одній особі очолював суд староста / урядник і війт. Під 1610 р. у козлинській книзі зазначено: “Передо мною, Яном Реминским, на тот час будучи старостою и войтомъ козлинским”¹. Того ж року в Козлині на чолі суду бачимо священика: “Предо мною, о(т)ц(е)м Грегорием, с(ве)щ(ен)ником козлинским, з розказаня пн̄а старосты а при мне будучими бурмистрами [...] верными (тобто лавниками. – А. З.) [...] а при бытъности пн̄а Ярухома, арендаря жида козлинского”². У Заславі присутніми під час судових засідань 4 грудня 1572 р. та 20 жовтня 1573 р. поруч з намісником, служебником і війтом згадано євреїв (Шлому Зраїловича і Маєра)³, а 21 липня 1572 р. підданих: Павла Савчина (зі с. Бродів), Утку Сахна (зі с. Прилук) та Андрія Ходаневича (з Ожигівців)⁴. На судовому засіданні у Соколі 17 січня 1593 р. “при лавицы зуполной”, поруч з війтом Михайлом були присутні возний Андрій Жирицький, який у той час принагідно був у місті, і п’ять шляхтичів⁵.

У Ковелі (1611 р.), з огляду на те, що староста одночасно був війтом, то він призначив одного з міщан лентвійтом, який мав проводити судочинство, апеляція йшла до бурмистра і райців (з восьми обраних міщанами кандидатів староста/війт чотирьох призначав на ці уряди), а від них – до старости⁶. У Милянвичах (1585 р.) поруч з лентвійтом Жданом Чирським у суді засідали Петро Юхимович, Янко Воронко і Куш Михайлович “панамар” (паламар)⁷.

Записи луцької війтівської книги за 1600 р. свідчать про змішані засідання урядовців при судочинстві. Разом з лентвійтом Якубом Козицьким засідали: 24 лютого – райця Михайло Филипович і лавники Сава Томилович та Михайло Федорович, 27 квітня – райця Семен Федорович, 5 травня – райця Богуш Ванкович, 12 травня – бурмистр Петро Федорович та райці Богуш Ванкович і Семен Федорович, 16 травня – райці Богуш Ванкович і Семен Федорович, 20 травня – райця Семен Федорович і лавник Бальцер Берлінський, 23 травня – бурмистр Михайло Филипович, райці Богуш Ванкович, Семен Федорович і лавник Андрій Романович, 5 липня – бурмистр Михайло Филипович, 7 липня – ті ж, що 23 травня, 20 липня – бурмистр Михайло Филипович, райця Семен Федорович, лавники Сава Томилович і Андрій Романович, 19 серпня – бурмистр Михайло Филипович, райці Богуш Ванкович і Семен Федорович⁸.

¹ ВРАН ОР. Sygn. 262. К. 25 в.

² Ibid. К. 35.

³ АНК. АС. Sygn. 27. К. 131, 351.

⁴ Ibid. К. 33.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 69 зв.

⁶ Там само. Ф. 35. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 11 – 11 зв.

⁷ Там само. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 5.

⁸ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. К. 19 в., 37 в., 43 в., 45 в., 46 в., 48, 67, 67 в., 72 в., 74, 86 в., 105.

РОЗДІЛ 5

Записи луцької міської книги за 1639 – 1640 рр. засвідчують, що поряд з діючими райцями засідали райці попередніх каденцій, так звані старі. Зокрема, 10 вересня 1639 р. у судовому засіданні брали участь: бурмистр Павло Антонович, райця Шимон Злоторович, старий райця Ян Матвійович, лавники: Антоній Перетяткович, Роман Левонович, Стефан Несторович, цехмістри і представники поспільства¹. 1640 р. старі райці засідали: 27 квітня, 4 і 14 травня, 8 і 15 червня та 1 липня². Непоодиноким явищем була присутність на судовому засіданні цехмістрів³, тобто склад суду не був стабільним. Відомі випадки, коли ремісники підлягали суду цехмістрів, на що скаржилися вийти, бо це зменшувало їхні прибутки⁴.

Місцем засідання міського суду мала бути ратуша, якщо вона була у місті. Досить часто так і було⁵. Однак знаємо випадки, коли вийти та лентвійти проводили судові засідання поза ратушею. 1616 р. горохівський вийт Омелян Никифорович скаржився на шляхтича Станіслава Олізаровського, який з озброєними слугами напав “на домъ его власний в Горохове месте будучий, в которым суды войтовские звыкли се одправовати”⁶. У вийтівському будинку проводилися судові засідання у липні 1594 р. в Ляхівцях⁷ та 1616 р. у Ковелі⁸. Також у власному будинку судили міщан луцькі лентвійти Якуб Клімашевський (1577, 1580, 1581 рр.)⁹, Богуш Ванкович (1585 р.)¹⁰, Олександр Бедерман (1608 р.)¹¹, Костянтин Яцкович (1629 р.)¹² та Ян Гепнер (1639 р.)¹³. Поза ратушею (не уточнено, де саме) судив луцький лентвійт Ян Чаїнський (1582 р.)¹⁴. У січні 1581 р. луцький лентвійт Якуб Клімашевський з райцями та лавниками за-

¹ ЦДІАК України. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 110 зв.

² Там само. Арк. 156, 159, 164, 166 зв., 167 зв., 168.

³ Там само. Арк. 105 (Луцьк, 18. 08. 1639 р., згадуються цехмістри: кравецький і кушнірський Станіслав Буковський, шевський – Михайло Васильович, різницький – Іван Сачивка).

⁴ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 72 – 72 зв. (Кременець, 1606 р.).

⁵ Маємо згадки про проведення судового процесу у луцькій ратуші 20. 04. 1590р., 9. 08. 1608 р., 4. 04. 1618 р., 23. 05. 1619 р. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 189; Спр. 80. Арк. 1166; Спр. 110. Арк. 70зв.; Спр. 111. Арк. 465 зв. У Ковелі 10. 09. 1644 р. суд теж відбувався у ратуші. – Там само. Ф. 27. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 80. Під 1617 р. є згадка, що суди у Рожищі проводили у ратуші. – Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 106. Арк. 561 – 561 зв.

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 113. Арк. 52 зв.

⁷ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 4.

⁸ Там само. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 150 – 150 зв.

⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 362; Спр. 21. Арк. 131; Спр. 25. Арк. 88.

¹⁰ Там само. Спр. 34. Арк. 1052.

¹¹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 460 зв.

¹² Там само. Ф. 25. Оп. Оп. 1. Спр. 165. Арк. 189 зв.

¹³ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 97 зв.

¹⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 1178 зв.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

сідав у будинку Матвія Щетинки¹. Луцькі міщани скаржилися на державцю луцького вйтівства Г. Колмовського (1595 р.), який засів судити не в ратуші, а в якійсь “господі”². Поза ратушею у вересні 1598 р. провадив судочинство луцький державця вйтівства Ян Харленський³. Ще один державця луцького вйтівства князь Андрій Козека у березні 1611 р. з райцями та лавниками судив у будинку лентвійта Андрія Рачковського⁴. Часто поза ратушею провадив судові засідання вйт О. Загоровський, на що скаржилися луцькі міщани (1618 р.)⁵. Є згадка, що лентвійт Олександр Бедерман провів засідання суду в шинку (1608 р.)⁶. Такі факти свідчать про порушення правових вимог щодо місця проведення судових засідань та публічності судового розгляду і зловживання владою суддями.

Відомі випадки коли поза ратушею проводили судочинство й у Володимирі. У січні 1600 р. тамтешній вйт Юрій Овлучимський провадив судові засідання у будинку райці Назара Несторовича⁷; у червні 1639 р. суд відбувався в помешканні лентвійта Павла Стомича⁸, а в березні 1642 р. – лентвійта Филимона Святогоровича⁹. Характерним також було передання в оренду судових повноважень вйтом іншим особам. Зокрема, є згадка про те, що у вересні 1587 р. Матей Суський “тые присуды войтовские арендовалъ у ее млть кнегини Дмитровое Козичиное”¹⁰. Кременецький міщанин Олександр Фурсович 1641 р., позичив вйтові Андрію Мисловському 160 золотих, а останній на півроку передав вйтівство “в диспозыцію поводовую”, але О. Фурсович “не тылко през пул рока, але и през недел десят тых судов не отправывал и приходовъ жадных не брал, кгдаж тые суды зараз от повода отнято и отправоват их заборонено”¹¹.

Викликали до суду позовом, який в ідеалі мали давати у руки тому, кого позивали до суду, але так було не завжди. Так, не заставши вдома луцького лавника Андрія Романовича (1603 р.), позов віддали його дружині¹². Запис у луцькій міській книзі за липень 1600 р. фіксує виклик до суду “презь позовъ

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 39.

² Там само. Спр. 47. Арк. 159.

³ Там само. Спр. 53. Арк. 323.

⁴ Там само. Спр. 90. Арк. 1008 – 1008 зв.

⁵ Там само. Спр. 110. Арк. 70 зв.

⁶ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 460 зв.

⁷ Там само. Спр. 33. Арк. 20 зв. – 21

⁸ Там само. Спр. 74. Арк. 969 зв.

⁹ Там само. Спр. 78. Арк. 23 зв.

¹⁰ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 810 зв. (Луцьк).

¹¹ Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 381 зв. – 382.

¹² Там само. Спр. 67. Арк. 114.

РОЗДІЛ 5

устъный”¹. Призначення терміну судового розгляду залежало від в'їта/лент-в'їта. Коли колишній володимирський в'їт М. Лудович (1570 р.) прийшов зі скаргою на бурмистра і райців до чинного в'їта М. Дубницького, то останній призначив засідання судового розгляду через два тижні².

Призначали не лише день судового розгляду, а подеколи й годину. Луцький в'їт А. Загоровський викликав до суду райцю Павла Антоновича (1639 р.) до ратуші на восьму годину “na pułzegaru”³. Зазвичай суд відбувався від ранку до полудня. Так, на скаргу Станіслава Граєвського (1569 р.) про небажання луцьких урядників почекати його до вечора останні мотивували це тим, що магдебурзьке право визначає термін до полудня – “мы от полудня у праве сидит и чинити его не повинни”⁴. 16 травня 1600 р. у луцькій ратуші Ярош Суєтич “пилность чиниль, почавъши от тринадцатое години ажъ до шестънадцатой години до полудня”⁵, а через п'ять днів там само Мацей Чиж чекав на виконання присяги від Орини Ковалевої, “почавши от години тринадцетой ажъ до полудня”⁶. Справи повинні були вирішуватися завидна. Луцький міщанин Єсиф Андросович у листопаді 1583 р. скаржився, що лентв'їт Ян Кравець з лавниками хотіли приймати щодо нього рішення вже по заході сонця – “уже было по заходе сонца з годину, в который часъ вже ся sprawy не справують”⁷. У липні 1587 р. володимирські райці чекали на в'їта і лавників “до години правное аж до полудня”⁸.

Наскільки об'єктивним був судовий процес у містах важко сказати, але є певні підстави твердити, що “добитися” правди в суді можна було. У жовтні 1600 р. до луцького лентв'їта Якуба Козицького прийшов міщанин Сімха Аврамович зі скаргою на лавника Андрія Романовича, який купив у нього мед за шість кіп грошів литовських, але самих грошей не заплатив. Лавник заявив, що дійсно купив мед у позивача, однак не за шість, а, поторгувавшись, за три копи. Мед виявився неякісним, тому лавник нічого і не заплатив. Свідок Петро підтвердив, що ціну за мед було знижено до трьох кіп грошів, і суд зобов'язав лавника впродовж двох тижнів розрахуватися із Сімхою⁹. 1610 р. козлинський лентв'їт Матвій скаржився на міщанина Шимона Павловича, який неначе обі-

¹ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 76.

² ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 83 – 83 зв.

³ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 96-а. Ще один виклик до суду в іншій справі теж був призначений на восьму годину. – Там само. Арк. 100 зв.

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 456 зв.

⁵ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 48.

⁶ Ibid. K. 67.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 587 зв.

⁸ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 387.

⁹ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 139 v. – 140.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

цяв йому дати 8 золотих “за пожогу фолварку”. Міщанин це заперечив, а тому, що лентвійт не зміг виставити свідків, то уряд ухвалив рішення звільнити Шимона Павловича від плати грошей¹. Два роки перед тим козлинський сотник Савка скаржився на вїта Миколая Чернацького про побиття, що підтвердили лавники. Справу розглядав намісник Миколай Жирославський. Сам документ у книзі закреслений, а внизу дописано: “[...] тая справа през уряд скасована”, що може свідчити про полюбовне її вирішення².

Суперечка між торчинським міщанином Богданом Вігурою і старостою міста Станіславом Олтаровським (1613 р.), яку не зміг розв’язати луцький біскуп Павло Волицький, дійшла аж до Люблінського трибуналу³.

У той же час бажання міського уряду захистити “своїх” міщан перед “чужими” сприяло подвійним стандартам у судочинстві. У березні 1617 р. возний Луцького гроду Якуб Іздебський засвідчив, що їздив до Рожища у справі полонського міщанина Стефана Киселевського Пончошки, якому рожищанський міщанин Ждан Чечуркович заборгував 104 золоті, вчасно не віддав і тепер йшлося “о совитост и о шкоды”. Міський уряд Рожища у ратуші призначив термін віддачі боргу через 12 тижнів, залишивши Ж. Чечурковича у в’язниці при ратуші (“в ратушу албо ли в дому тамошнем рожиским судовомъ помененый уряд местский рожиский, везенем опатривши, zostавил”)⁴. Після цього судді і С. Пончошка з возним залишили ратушу. Але за якийсь час С. Пончошка з возним знову завітали до в’язниці, однак в’язня там не виявилось. Прийшовши до дому вїта Яна Ємеловського, вони застали там і Ж. Чечурковича, відтак просили вїта або повернути винуватця до в’язниці, або видати їм, але вїт ні того, ні іншого зробити не захотів⁵. У червні 1617 р. вже інший возний Труш Овчина заявив, що їздив до Рожища, і вїт повідомив йому про втечу Ж. Чечурковича з міста. Його борг зі штрафами (совитістю і т. ін.) зріс до 380 золотих, тоді як майна в боржника виявилось не більш як на 50 золотих. Заклопотаному позивачеві вїт з легкістю дозволив самому шукати збіглого (“яко спротивного и права посполитого непослушного доеждчати и шукати позволяем”)⁶.

Подібні випадки спостерігалися і по інших містах. Кременецький війський Федір Сенюта Ляховецький у квітні 1573 р. оскаржував бездіяльність луцького вїта і райців, до яких звертався для вчинення справедливості з луцьким міщанином Леском, якому заставив корд і вже віддав гроші, а міщанин заставлене

¹ ВРAN OR. Sygn. 262. К. 35.

² Ibid. К. 79.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 99. Арк. 93 – 94.

⁴ Там само. Спр. 106. Арк. 561.

⁵ Там само. Арк. 561 зв.

⁶ Там само. Арк. 742.

РОЗДІЛ 5

не повертає. Не дочекавшись справедливості у міському суді, позивач звернувся до гродського суду, але тепер уже зі скаргою на міську владу¹. У вересні 1595 р. слуга київського каштеляна Івана Чаплича Шпановського шляхетний Іван Кулекович скаржився на луцького війта Г. Колмовського, який визначив термін видання декрету разом з райцями і лавниками щодо міщанина Миска Слизня, звинуваченого у крадіжці грошей у каштеляна, але виїхав з міста, не виконавши обіцянки².

Захищати своїх уміли і у Володимирі. У травні 1571 р. виж Гришко свідчив у гроді, що ходив до будинку війта М. Дубницького, де в той час були райці, у справі підданого Анни Жоравинської єврея Аншеля Ізаєвича. Останній скаржився на кількох міщан за кривди і невиплату боргів. На прохання єврея вчинити йому справедливість міські урядники відповіли: “[...] пойди, дей, до дябла, не до тебе тепер”³. Згаданий війт не відзначався лагідним характером. З документа за грудень 1586 р. довідуємося, що він у своєму домі тримав в ув’язненні міщанина Івана Сушковича. Бурмистр і райці старої ради просили, щоб війт того міщанина “у кълетце своей на морозе таким срокгим везенемъ не держаль и не мордовалъ”, на що війт відповів: “[...] буду его держати в том везеню на морозе хоч бы и здохъ”⁴.

Прямий стосунок до судочинства мали такі явища, як віддача міст у заставу й оренду, оскільки державці та орендарі втручалися в міські справи. У червні 1634 р. князь Юрій Заславський віддав у заставу Флоріанові Стемпковському Шепетівку. У листі до міщан князь повідомляв, що перед Ф. Стемпковським мають відбуватися всі суди та доводив до відома райців і лавників, щоб замість попереднього осадника Абеля Тошковського за осадника та дозорцю замку і міста відтепер мали Ф. Стемпковського⁵. Про війта у листі не згадано, з чого можна припустити, що осадник виконував одночасно і його повноваження. Наслідки застави невдовзі далися взнаки. У березні 1643 р. міщани скаржилися на надужиття Ф. Стемпковського. Загалом у супліці зафіксовано 76 скарг міщан, серед яких – нарікання бурмистрів на побиття, ув’язнення і пограбування. Виправдовуючись, державця заявив: “[...] ia nie byłem arendarzem, tylko zastawnikiem”⁶. Скарги міщан повторилися у 1644, 1645 і 1646 рр.⁷. Аналогічна ситуація була стосовно Судилкова, який у заставу від князя отримав той же

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 57.

² Там само. Спр. 48. Арк. 370 зв.

³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 154 зв.

⁴ Там само. Спр. 19. Арк. 906 зв. – 907.

⁵ ANK. AS. Teki arabskie. Sygn. 146/8. K. 3 – 4.

⁶ Ibid. K. 13 (загалом к. 13 – 40).

⁷ Ibid. K. 89 – 96, 159 – 161, 171, 176.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

Ф. Стемповський. Супліку зі скаргою на зловживання державці в 1644 р. підписала “вся громада судилківська”¹.

1609 р. княгиня Софія Вишневецька віддала в оренду Семенові Кмиті та Ааронові Ізаковичу Володимирець. У відповідному договорі зазначалося, що орендарі мають право міщан і бояр судити та карати, крім виносити смертні вироки, які потрібно було узгоджувати з урядником княгині².

Документи свідчать, що не лише сам орендар а і його дружина втручалася у судові справи. Так було у Колках, які 1618 р. перебували в оренді у Каспара Тудоровецького і його дружини Анни. На них і на колківського вїйта Франциска Бромарського скаржився яровицький урядник Вавринець Бенецький за те, що вони прихистили в Колках кілька десятків циган, над якими “был старшимъ ниякий Павел Циганъ”. Циган звинуватили в обкраденні бортника села Чолниці Тимоша, в якого забрали речі та готівкою 400 золотих. Урядник В. Бенецький звернувся до орендаря і вїйта з проханням – видати винуватців або ж негайно вчинити “справедъливост [...] неодволочную”. На таку вимогу Анна Тудоровецька і вїйт “зложили термін”. Однак, коли на вказаний день урядник з возним і шляхтичами прибули до Колок, то справедливого суду не дочекалися, оскільки Анна Тудоровецька і вїйт “тых выволанъцовъ цигановъ [...] овъшем их боронили, поведаячи, же добрие люде”³.

Традиційно міщани могли подавати апеляції на судові рішення міського уряду чи урядника до власника міського поселення, який був повноправним господарем у своїх маєтках⁴. Зазвичай це обумовлювали в локаційно-магдебурзьких або окремих привілеях містам. Надаючи магдебурзьке право Локачам (1611 р.), король акцентує, що апелювати міщани можуть до власника Рафала Лещинського⁵. Подібна ситуація була з Кошовградом, який 1635 р. отримав локаційно-магдебурзький документ від свого власника Яна Кошовського⁶.

Євреї приватних міст інколи отримували від їхніх власників окремі привілеї, в яких викладалися їхні права та обов’язки. Юрій Чаплич Шпановський, видаючи 1641 р. такий привілей євреям Киселина, обумовив, що судити їх

¹ Ibid. К. 103, 113, 117, 119.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 95. Арк. 146 зв.

³ Там само. Спр. 110. Арк. 584 зв. – 585 зв.

⁴ Baranowski B. *Życie codzienne małego miasteczka w XVII i XVIII wieku*. Warszawa, 1975. S. 6 –7; Mazurkiewicz I. *O niektórych problemach prawno-ustrojowych miast prywatnych w dawnej Polsce // Annales Universitatis Mariae Curie Skłodowska*. Lublin, 1964. Sec. G. Vol. XI. S. 116; ширше про апеляції див.: Załęska M. *Wójtostwa dziedziczne w miastach Małopolski...* S. 110 – 120; Копыцкий З. Ю. *Экономическое развитие городов Белоруссии...* С. 42; Грыцкевич А. П. *Частновладельческие города Белоруссии...* С. 200.

⁵ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 205. Л. 29.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 714.

РОЗДІЛ 5

буде за Литовським статутом, а якщо б дійшло до судової справи між християнином і євреєм, то християнин у разі потреби свідчень має виставити трьох свідків – двох християн і одного єврея, за відсутності ж єврея може присягнути сам; також і євреї у суперечці з християнами повинні подати двох свідків християн і одного єврея¹. Окремий привілей євреям містечка Гулевичів видав 1618 р. Юрій Гулевич. У ньому зазначено, що євреї “волныи судити се перед доктором мают, а жид не мает до права местского стати, не повинен, толко до замку за позвом стати мает, яко и по инших местахъ королевъских. Такъ же даю и позволяю (сказано у привілеї. – А. З.) если би-с што трафило, о що бы шло жидом моим, о криминал и о счо бы се колвекъ трафило, теда буду повиненъ жидовъ судити водлугъ привилею, наданого от короля его м[и] л[ости] жидом всим волынскимъ”². Прагнення єврейських громад міст отримати окремі привілеї було викликане бажанням дистанціюватися від міщан і юридично убезпечити себе³. Дослідники відзначають, що попри загальне переконання про обмеження і упослідження євреїв насправді їхнє становище було не таким поганим⁴.

Важливу роль у судовому процесі відігравав адвокат/ прокуратор/ уможовнений⁵. У лютому 1592 р. у луцькій ратуші розглядалася справа про вбивство гнідавського тивуна Оношка Білоусовича міщанином Іваном Голузкою. Останній просив у лентвійта, райців і лавників відкласти справу на два тижні, “бо, дей, прокуратора жадною мерою способит себе не могу”, оскільки він перебуває в ув’язненні. Міський уряд пішов назустріч цьому проханням⁶. У травні 1640 р. луцький єврей Мос Абрамович звинуватив якогось Клосінського у пограбуванні свого склепу і захопленні грошей і товару. Коли звинуваченого привели на суд з в’язниці, він зажадав, щоб йому дали захисника, і за такого

¹ IP НБУ. Ф. 2. Спр. 21640. Арк. 52 – 52 зв. Така норма радше відповідала принципам магдебурзького права, ніж артикулам Литовського статуту. Див.: Groicki V. Porządek... S. 60.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 109. Арк. 17 зв. – 18 зв. Див. публікацію цього документа: Заяць А. Невідомі документи до початкової історії містечка Гулевичі. С. 266 – 275.

³ Goldberg J. O motywach nadawania przywilejów dla gmin żydowskich w dawnej Rzeczypospolitej // Parlament. Prawo. Ludzie. Studia ofiarowane Profesorowi Juliuszowi Bardachowi w sześćdziesiątecie pracy twórczej. Warszawa, 1996. S. 76.

⁴ Бершадский С. А. Литовские евреи. История их юридического и общественного положения в Литве от Витовта до Люблинской унии. 1388 – 1569 г. Санкт-Петербург, 1883. С. 410 – 414; Kaźmierczyk A. Żydzi w dobrach prywatnych w świetle sądowniczej i administracyjnej praktyki dóbr magnackich w wiekach XVI – XVIII. Kraków, 2002. S. 23 – 25.

⁵ Спостереження про волинських адвокатів див.: Старченко Н. Уможовнені-прокуратори-приятелі. Хто вони? (становлення інституту адвокатури на Волині в кінці XVI ст.) // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. К, 2002. Вип. 1. С. 111 – 144.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 274 зв.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

дали возного Івана Городиського¹. Часто доля позову чи судового процесу залежала від уміння адвоката правильно побудувати захист чи претензії свого клієнта. У лютому 1630 р. єврей з Ляхівців Мошко через уповноваженого шляхетного Матіяша Толстецького скаржився на Криштофа Мисловського, у якого орендував корчму у с. Поляхові і з відома якого Миколай Желиславський здійснив наїзд на корчму – вигнав та пограбував єврея. Шкоду Мошко оцінив у 130 золотих. Умоцований від К. Мисловського Василь Дашковський на першому етапі зумів загальмувати розгляд скарги, подавши до суду “лист отрочоний” про хворобу свого клієнта. Зваживши на це, справу відклали до наступних років². Вдруге справа розглядалася аж 31 липня 1631 р. Умоцованим єврея далі виступав М. Толстецький. У підсумку позвана сторона на засідання не з’явилася, і суд визнав перемогу за позивачем та зобов’язав К. Мисловського у двотижневий термін сплатити 130 золотих під страхом баніції³. У січні 1646 р. луцький райця Павло Антонович через умоцованого шляхетного Павла Шолгена судився зі шляхтичем Андрієм Калениковичем Струпинським, якому позичив 46 золотих ще 1638 р. Спроба позивача нагадати шляхтичу про борг завершилася словесними образами, а дружина позваного ще й намагалася побити києм його, а возного, який супроводжував скаржника, так ударила кулаком у груди, “же ся аж заточил”. Суд, з огляду на неприсутність позваної сторони, присудив виграш справи райці⁴.

Відкладення справи до наступних років/рочків чи на розгляд Трибунальського суду вже було певним успіхом адвокатів, бо це затягувало вирок у потенційно програшній справі та давало можливість порозумітися або в якийсь інший спосіб уникнути програшу⁵. У квітні 1635 р. локацькі міщани Семен Скалчення, Миско Куский та Іван Кудика мали справу у суді зі шляхтичем Станіславом Папроцьким, який напав на них у Порицьку, побив та пограбував. Міщан представляв умоцований Григорій Завальський. Уповноважений від позваного Бартош Папроцький (очевидно, родич) заявив, що у позові його підзахисного безпідставно названо неосілим, хоча він таким не є і готовий документально це підтвердити, але для цього потребує часу і тому просить відкласти засідання до наступної судової сесії. Натомість умоцований від позивачів заявив, що позвана сторона в такий спосіб лише затягує час, бо позов був даний вчасно і шляхтич міг прибути до суду з потрібними документами,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 175 зв. – 177.

² Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 261 – 262.

³ Там само. Спр. 38. Арк. 237 зв.

⁴ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 544 – 546 зв.

⁵ Старченко Н. Про ефективність судочинства на Волині (на прикладі роботи Луцького гродського суду 1598 і 1600 рр.) // Український історичний журнал. 2011. № 5. С. 11.

РОЗДІЛ 5

та просив суд продовжити засідання. Суд не підтримав цього клопотання і таки відклав судовий розгляд до наступної сесії. Уповноважений від міщан з цим не погодився і просив дозволу апелювати до Коронного трибуналу, що було дозволено, хоча це загрожувало ще більше затягнути вирішення спору¹.

Вести справи адвокатам безпосередньо у міському суді міщани доручали рідко, натомість дуже часто наймали їх, коли справи провадилися у ґродському/земському, трибунальському чи королівському судах. У лютому 1590 р. возний Ісакій Долматський свідчив у ґроді, що був у ратуші Володимира, де міщани одностайно дали Якимові Стривязькому, Михайлові Семеновичу Залужському, Назарові Несторовичу, Ляшеві Андрійовичу, Тимофію Пахировичу та Данкові Давидовичу “во всемъ моц зуполную, зыски и утрату на противку” свого вїйта М. Дубницького². У березні 1632 р. до Володимирського ґроду прийшли бурмистр і райці та заявили, що невдовзі припадає час розгляду різних міських справ у Варшаві перед королівським судом, у яких міщани є як поведовою, так і позваною сторонами. Зважаючи на неможливість їх бути у Варшаві, вони уповноважили вести ці справи шляхтичів Андрія Янецького і Данієля Іжицького та дозволили їм залучати на допомогу за потреби інших осіб. Уповноважені мали “в тыхъ всихъ справахъ правне поступовати, контровертовати, декрета односити, росписовати, вздавати и оными яко власными своими водълугъ воли и уподобангя своего оборочати, приймуочи во всемъ зыскъ и страту”³. З такою ж заявою звернувся до Володимирського ґроду вижівський міщанин Шимон Вшолкович (1634 р.), уповноважуючи шляхтича Яна Рожинського та райцю Петра Францишковича вести його справи, “где колъвекъ будучих”⁴.

Доручали вести свої справи адвокатам і євреї. У вересні 1634 р. “старшие жиди и мещане володимерские” від себе і від усього рабинського збору заявили, що, “маючи справи свои розные у розныхъ судахъ и урядахъ”, доручають їх вести Вольфові Маєровичу та Абрамові Марковичу⁵. Наступного року їхніми умоцованими стали єврейський синдик Марко та Якуб Калманович⁶. Подібні доручення у той час були звичною практикою⁷.

Досліджуючи міське судочинство, задаємося закономірним питанням: яке право діяло в містах? Аналіз джерел дає змогу висловити припущення,

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 509 зв. – 511.

² Там само. Спр. 23. Арк. 132.

³ Там само. Спр. 67. Арк. 191 зв. – 192.

⁴ Там само. Спр. 69. Арк. 400 зв.

⁵ Там само. Арк. 1139 – 1140.

⁶ Там само. Спр. 70. Арк. 42 – 42 зв.

⁷ Там само. Спр. 71. Арк. 634; Спр. 74. Арк. 586 – 586 зв.; Спр. 79. Арк. 1240 зв. – 1241 зв.; Спр. 82. Арк. 38 – 38 зв.; Спр. 84. Арк. 449 – 450; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 236. Арк. 108.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

що це була суміш приписів маґдебурзького права, Литовського статуту і звичаєвих норм. Крім того, кожне міське поселення, хоча зазвичай орієнтувалося чи брало за взірець котресь з більших міст, творило лише йому притаманні правові особливості.

Стосовно маґдебурзького права, то традиційно думки істориків кардинально різняться. В. Антонович твердив, що маґдебурзьке право в містах Правобережної України було малознане, його кодекси реально не доходили до міст, а в кращому разі використовувались “польські редакції маґдебурзького права, які радше були юридичними трактатами і роздумами, складеними краківськими і львівськими юристами XV – XVI століть, аніж збірками статей обов’язкового законодавства”¹. Таку думку вченого заперечував Федір Тарановський, який доводив, що праці Бартоломея Гроїцького і Павла Щербича були власне збірками, хрестоматіями норм маґдебурзького права, а не юридичними трактатами².

Наявний стан джерел, найперше незначна кількість збережених міських книг, не дає змоги однозначно відповісти на це питання, проте опрацьований матеріал дозволяє висловити певні припущення.

Бажання міщан отримати маґдебурзьке право опосередковано свідчить про те, що його цінували, позаяк воно не лише давало можливість ширшого впровадження самоврядування, але й судочинства³. З окремих фраз документів видно, що норми маґдебурзького права застосовувалися при вирішенні судових справ, хоча звучали вони надто загально. У травні 1608 і червні 1609 р. міський уряд Козлина, розбираючи суперечку міщан, виніс вирок “водлуг права майдеборского”⁴, а в жовтні 1609 р. в іншій справі – “ведлуг порядку месцького артикулу в судех месцьких”⁵. Міський суд Торчина (1614 р.) справу між Войтехом Дрогожинським та Зубрицьким розглядав “водлугъ права своего майдеборского и артикулов, до тое sprawy належачих, чинечи досыт справедливости”⁶. Війт і міський уряд Рожища (1617 р.), виправдовуючись перед позивачами про збіглого боржника, “показовали артыкулы с права май-

¹ Антонович В. Предисловие. С. 59.

² Тарановский Ф. В. Обзор памятников магдебургского права западно-русских городов Литовской эпохи. Историко-юридическое исследование. Варшава, 1897. С. 38.

³ Варьяш О. И. Городское право и право в городе как фактор единения // Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Москва, 2000. Т. 3: Человек внутри стен. Формы общественных связей. С. 247. Ширше про міське право див.: Берман Г. Д. Право і революція. Формування західної традиції права. К., 2001. С. 351 – 397, 502 – 505.

⁴ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 49, 94 в.

⁵ Ibid. К. 106.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 97. Арк. 455 зв. – 456.

РОЗДІЛ 5

дебурского в пол саксоню описаные о таковом збегълом должнику”¹. Загальні поклики на норми маґдебурзького права утруднюють відповідь на питання, чи правильно воно застосовувалося.

У кількох документах згадуються конкретні посилання на норми маґдебурзького права. У квітні 1608 р. міський уряд Козлина розглядав скаргу міщанина Андрія Кравця, який винайняв в обійсті Тимоша Чоргацького пекарню (кухню) і комору. Останній взяв за це завдаток, а в подальшому передумав і вигнав позивача. На суді Тимош Чоргацький визнав, що така угода була, але не зміг обґрунтувати свого рішення не допускати Андрія Кравця до користування пекарнею і коморою. Тоді судді, “прихилиючисе праву майдеборскому артикул в титулех описаный лист сто семдесят чвартый”, наказали, “абы был (Кравець. – А. З.) в спокойном держаню найму своего в дому Тимошовым до року ведлукгъ постановена”². Ця постанова відповідає розділу “O najemnikach a o najmiech” у збірнику Б. Гроїцького “Artykuły prawa majdeburskiego...”³.

У травні 1628 р. той же міський уряд розглядав справу між міщанами мельником Пархомом та Пилипом. Пархом взяв у Пилипа занедбаний “рез поля” і впродовж трьох років обробляв його, аж доки Пилип без його відома вирішив продати цю землю іншому, заявивши, що це його земля і він вільний нею розпоряджатися. На це Пархом відповів: “[...] я тебе мил дати пол маци жита и, розкопавшы, то уживаю [...] податки такъ к[о]роля его мл, яко и чинши кнежати его м[и]л[о]сти плачу”. Порадившись, судді зазначили: “[...] а такъ мы, заховавши их водлуг права майдебурского, в статуте порядку местского описаного, лист трынастый о промовчане кгрунту местского, наказуемо абы мелникъ при том ризи выкопаным с праці своей вечными часы зостал, кгдыж вшелякие ценжары и платы местские с того чинит от лит трох, а Пилипови ж бы отдал пол маци жита за тыжден с тых причин, же он был с померы влочниковый, дубину занял, которой не копал”⁴. Згаданий у судовому рішенні вердикт відповідає розділу “O dawnościach” збірника Б. Гроїцького⁵.

1643 р. в олицькому міському суді розглядалася справа між Мартином Буковичем та Яном Мозеловським і його дружиною Регіною. Обидві сторони претендували на маєток за тестаментом Мацея Пушка. Мартин був племінником заповідача, Регіна – його пасербицею. Позивач обґрунтовував свою правоту цілою низкою артикулів зі “Speculum Saxonom” (арт. 6 книги 2, арт. 83 книги 3, арт. 70 книги 1), “Ius municipale” (арт. 55, 20, 140) та посилався на

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 106. Арк. 742.

² ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 44.

³ Groicki B. Artykuły prawa majdeburskiego... S. 61 – 62.

⁴ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 46 – 46 v.

⁵ Groicki B. Artykuły prawa majdeburskiego... S. 22.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

12 лист “Artykułów...”¹. Останній поклик відповідає розділу “O przedawaniu i o kupowaniu imienia i o wzdaniu prawa” збірника Б. Гроїцького². Відповідають дійсності і статті з “Саксонського зеркала”³. На жаль, сторінки цього документа сильно пошкоджені і не мають закінчення (як, зрештою, і початку), тому не знаємо чим закінчилася ця справа.

Застосування норм маґдебурзького права у Луцьку чітко окреслено в одному з документів. У липні 1567 р. луцький міський суд розглядав справу між несухоїжським євреєм Шмарлом та місцевим міщанином Парфеном Васильовичем. Уповноважений від князя Романа Сангушка (Несухоїжі належали князю) служебник Стахій зажадав, аби суд відбувався за нормами Литовського статуту, на що лентвійт Степан Маскович відповів: “Мы не судимъ статутомъ земским, толко водлугъ привилевъ своихъ и наданя права от его кролевское млти статутом майдеборскимъ, а не земским, прото и тепер не будем иначе судити”⁴. Посилання на маґдебурзьке право не раз було загальним, але свідчило, що його застосовували при судочинстві. У лютому 1566 р. у справі між війтом Кодні Матвієм Панковичем Скерсновським та луцьким міщанином Яном Золотарем, коли останній без видимих причин просив відкласти судове засідання на два тижні, то почув від позивача, що “то не ест реч слушная ани того право мандеборское не несетъ абы гостеви приежчому право далее третего дня откладати мяно”⁵. Подібно було й у січні 1570 р., коли через скаргу Яна Монвида Коблинського на луцьких міщан про якусь завдану йому кривду райці призначили судове засідання “водлуг обычаю права нашего майдеборского”⁶.

При розгляді судових справ у Луцьку відомі також посилання на конкретні статті маґдебурзького права. У травні 1600 р. у луцькому суді слухалася справа між Себастьяном Венгерським та Ярошем Суєтичем. У ратуші засідали війт Марко Жоравницький, князь Юрій Чорторійський, підкоморій Ян Харленський, гродський суддя Матей Стемпковський, райці та лавники “при немаломъ зобраню людей зацных”. Суть справи була такою. С. Венгерський тримав у міщанки Богданової Смиковської свої речі і між ними шкатулку з грішми та документами. Якийсь Прокопко Кротович вкрав цю шкатулку, але найняті потерпілим люди зловили злодія і доправили до Я. Суєтича, на той час лентвійта, а цей, не вчинивши, на думку скаржника, справедливості, від-

¹ ЦДІАК України. Ф. 1237. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 81.

² Groicki V. Artykuły prawa majdeburskiego... S. 18 – 20.

³ Саксонское зеркало. Памятник, комментарии, исследования / отв. ред. акад. АН УССР В. М. Корецкий. Москва, 1985. С. 47, 50, 114 – 115.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 313.

⁵ Там само. Спр. 8. Арк. 52.

⁶ Там само. Спр. 12. Арк. 38 зв.

РОЗДІЛ 5

пустив злодія. Я. Суєтич пояснив це тим, що пійманий назвався шляхтичем і привели його вночі “без лица”. Виправдовуючись, Я. Суєтич виконав відповідну присягу, і суд звільнив його від звинувачення. Однак С. Венгерський і далі позивав його, мотивуючи тим, що спершу звинувачував оскарженого у тому, що той відпустив злодія, а тепер пропонує і злодія, і Я. Суєтича віддати на “пробу” катові, підозрюючи останнього у порозумінні зі злодієм. Війт, “бачечи то иж ся так великая справа, якая перед тымъ не бывала”, разом з поважними засідателями пішов до замку і відклав судове засідання на третій день. У призначений термін суд зібрався (був присутній знову князь Ю. Чорторийський). Я. Суєтич, покликаючись на достатність своєї присяги, показав “артыкулы у права майдеборского, напервей в Саксоне о присягахъ, листъ триста тридцать вторый, на другомъ местцу листъ триста тридцать шостый, а в порядку права майдебурского в третьей части листъ осмъдесять пятый и листъ осмъдесять девятый, просячи водлугъ тыхъ артыкуловъ вольности”, що суд і вчинив¹.

У серпні 1600 р. луцький міщанин Федір Мельник у спорі з євреями Ліпманом та Мошком мав виконати присягу, але скаржники не з’явилися до суду самі та не прислали уповноважених. Суд, поглянувши “в право майдеборское водлуг артикулу оденънадцатого в листу двадцать первомъ” звільнив Федора від позову². Згаданий поклик відповідає розділам “O przysięgach” та “O przysiędze na roku nie oddanej” збірок Б. Гроїцького³. Аналогічна ситуація повторилася в Луцьку у вересні того ж року, коли на виконання присяги Ганусом Шотом не прийшов єврей зі Сокола Гірш. Покликаючись на згаданий артикул норм маґдебурзького права, вердикт суду був такий самий⁴. У березні 1616 р. при розгляді справи у луцькому суді уповноважений від Андрія Колачковського Станіслав Павловський у суперечці з львівським міщанином Івашком Торосовичем покликався на артикул 51 книги 1 “Speculum Saxonum”⁵.

Практика життя інколи заставляла цікавитися нормами маґдебурзького права шляхтичів. Семен Богданович Круневич, оскаржуючи луцького міщанина Івана Голузку за вбивство свого гнідавського тіуна Оношка Білоусовича, покликався на артикул 57 збірки Б. Гроїцького “Porządek sądów i spraw miejskich”⁶.

¹ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 48 v. – 53 v. Скарга В. Венгерського на Я. Суєтича була занесена також до Луцького гроду 16 грудня 1598 р., з якої довідуємося, що у шкатулці було 300 червоних золотих. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 621 – 622.

² Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 106 v.

³ Groicki B. Artykuły prawa majdeburskiego... S. 32 – 33; Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego. S. 145.

⁴ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 119 – 120.

⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 425. Арк. 17 зв.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 294.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

Приписи маґдебурзького права використовувалися й у міському судочинстві Володимира. Слуга Василя Древинського Ярош Семенович (1567 р.) скаржився, що міський суд, відсудивши у нього фільварок на користь райці Василя Каплі, не хоче видати йому відповідного випису з цієї справи, а це суперечить маґдебурзькому праву¹. У жовтні 1583 р. Аннуша Сачківна скаржилася бурмистру та райцям на володимирського вїйта М. Дубницького, який відібрав їй фільварок, сіножать і ґрунт на передмісті. Вїйт заявив, що це неправда і покликано його до неналежного суду, бо, згідно з нормами маґдебурзького права, судити його повинен лентвїйт². Неприйнятність цього для поведової сторони полягала у тому, що лентвїйтом був рідний брат вїйта Кирило Васильович. Ситуація повторилася у вересні 1585 р. Тепер на М. Дубницького скаржилися Малхер Овлучимський та Авдотія Хмелецька, але вїйт знову твердив, що відповідати буде лише перед лентвїйтом³.

1608 р. у козлинському міському суді слухали справу стосовно оскарження Павла Шкотиня і його помічників Петра й Омеляна у крадіжках меду в різних осіб. Підозрюваних міський кат піддав тортурам (“пробам”), після чого вони у всьому зізналися (згадка про ката важлива, оскільки традиційно вважається, що вони були лише у більших містах). Суд виніс вердикт – смертну кару “ведлуг права статуту майдебургского части четвертой и статуту земского розделу четвертогонадцат артыкулу четвертого”⁴. Згадані поклики відповідали IV артикулу збірки Б. Гроїцького “Postępek sądów...”⁵ та 4 артикулу 14 розділу Другого Литовського статуту⁶. Цей унікальний документ засвідчив, що поряд з нормами маґдебурзького права міські суди використовували і Другий Литовський статут.

Не менш цікаво і те, що в тому ж таки козлинському суді використовувався і Третій Литовський статут. У жовтні 1609 р. міщанин Борис Михаленя скаржився на побиття і поранення його Хацком Листопадом, що останній заперечував. Тоді судді постановили: “[...] нарадившисе и прихилиючися праву посполитому в разделе аї (11) в артыкуле ї (10) наказуемы помененому Бурисови на ранах присягнут а кгда присягнет, теды Хоцко повинен его ведлуг стану

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 195 – 195 зв.

² Там само. Спр. 16. Арк. 327 – 328 зв.

³ Там само. Спр. 18. Арк. 637 зв. – 641.

⁴ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 50. Про тортури див.: Kamler M. Rola tortur w polskim sądownictwie miejskim drugiej połowy XVI i pierwszej połowy XVII wieku // Kwartalnik Historyczny. 1989. № 3. Roczn. XCV. S. 107 – 125.

⁵ Groicki B. Postępek sądów około karanania na gardle. S. 105 – 108.

⁶ Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. Одеса, 2003. Т. 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 року /за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова С. 192 – 193.

РОЗДІЛ 5

навезат”¹. Також є всі підстави припустити, що суперечку між козлинськими міщанами Антоном і Харком у липні 1608 р. судді також вирішили, спираючись на Литовський статут, щоправда без означення артикулів і розділів, — “абы кождый спокойне своего уживал под закладом вины, в статуте описаным”².

Норми Литовського статуту використовувалися при так званому гонінні сліду (див. Другий Литовський статут, арт. 6, розд. XIV). Судова справа між володимирським війтом М. Дубницьким та братами Овлучимськими розглядалася у вересні 1586 р. Війт звинувачував останніх у нападі на його будинок 1584 р. та вбивстві бурмистра Василя Ілінського. Обґрунтовуючи арешт Малхера Овлучимського, війт заявив, що “в погоненю албо во втеканю на следу волно поймати не толко в дому, поки юрисдыщей местъское ставаеъ, але и в костеле албо на цвинтару такового злочинцу в гоненю где бы дойти могли, волно поймати, посадити и на горячом учинку судити”³.

У заславській замковій книзі неодноразово посилались на Другий Литовський статут, бо у ній висвітлено діяльність не міського, а замкового суду, хоча значна частина справ стосувалася власне міщан. У вересні 1573 р. заславський “доктор жидовский” Шмоїл скаржився на єврея Шмаїла Мошковича, що той запросив його на учту до свого дому і там побив. Виж оглянув рани і засвідчив побиття. У відповідь Шмаїл Мошкович заявив: “Я на том бои и на ранах своих [...] готов присегу учинити, беручи себе на помочъ артыкул статутовой в разделе первомнадцат артыкул трыдцат пятый, в которомъ пишет (далі йде цитата з Другого Литовського статуту⁴. – А. З.) [...] А иж доктор светков не мел, теды в том же артыкуле так ся ест написано нижей (тут знову цитувався згаданий артикул)”⁵.

У січні 1574 р. заславський дяк Андрій Ленцович звинуватив міщанина Мелешка Мишковича Нащоковича в крадіжці 10 возів сіна, що останній категорично заперечив і закинув позивачу ославлення – “мене на доброй славе моей забиваеш”⁶. Намісник заславський Василь Копоть, який судив справу, вирішив так: “А так я углянувши у статут в разделе четвертомнадцат артыкула семого, в которомъ пишетъ: хто бы кого обвинил без лица и без кождое слушное причины и злодейство таково обвинене оному ничого шкодити не маеъ и за такое обвинене будет его повиненъ навезати так, якобы

¹ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 105 v.; див.: Статути Великого князівства Литовського: у 3 тт. Т. 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 кн. Кн. 1. Одеса, 2004. С. 589.

² ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 61 v.

³ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 615 – 615 зв.

⁴ Статути Великого князівства Литовського... Т. 2. С. 194.

⁵ АНК. АС. Sygn. 27. К. 322 – 323.

⁶ Ibid. К. 390.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

его ранил. А такъ я подлугъ того артыкула усказаломъ на томъ Анъдрею навезки оному Мелешкови за тое обвинене пят копъ гр[о]шей”¹. Цитата з Другого Литовського статуту близька, але недослівна зі списком Василя Усовича (який опублікований)², однак найцікавіше, що цей артикул стосується шляхтича, яким міщанин Мелешко не відомо чи був (принаймні таким він не названий у документі).

Другий Литовський статут цитували й при розгляді інших справ, записи про які вміщено в заславській замковій книзі³. Використання норм Литовських статутів було цілком вмотивоване, бо сам Статут окреслювався як кодекс позастановий, а низка артикулів цих законодавчих збірників прямо чи опосередковано стосувався міського життя⁴. Н. Яковенко звернула увагу на один з волинських рукописних кодексів Другого ЛС, в якому після тексту Статуту вміщено витяги з Саксону і припустила, що він міг належати одному з міських судів⁵.

Крім приписів магдебурзького права та артикулів Литовських статутів, у міському судочинстві застосовували ще й звичаєві норми, про що сигналізували дослідники⁶. Неодноразово в міській книзі Козлина та замковій книзі Заслава згадується так зване ставлення шапки⁷. У вересні 1573 р. Дорота, дружина заславського кухаря Станіслава, скаржилася про побиття її міщанкою Кулиною. Остання це заперечувала і заявила, що не біла, а лише відіпхнула її від свого чоловіка, “а так Дорота, доводечи того, – читаємо у документі, – ставила шапку до людей и выдала светковъ трохъ”⁸. У вересні 1573 р. заславський священник Зеновій скаржився на священника зі с. Михля Данила, який “на спаши

¹ ANK. AS. Sygn. 27. K. 391.

² Статути Великого князівства Литовського... Т. 2. С. 194.

³ ANK. AS. Sygn. 27. K. 62, 77, 430.

⁴ Заяць А. Міщани поміж Литовськими статутами і практикою життя // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. К., 2010. Вип. 9. С. 9 – 19.

⁵ Яковенко Н. Шляхетська правосвідомість у дзеркалі обігу правничої літератури на Волині й Наддніпрянщині // *Її ж.* Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. К.: Критика, 2002. С. 91 – 92.

⁶ Łysiak L. Recenzja // *Kwartalnik Historyczny.* 1973. N 1. S. 128; Kulejewska-Topolska Z. Nowe lokacje miejskie w Wielkopolsce... S. 64, 116, 157; Тарановский Ф. В. Обзор памятников магдебургского права... С. 11.

⁷ Словник староукраїнської мови дає таке пояснення цього вислову: “[...] судова запорука у вигляді грошової застави, покладеної в шапку, яка зберігалася у сторонніх людей до рішення суду, після чого застава того, хто програв, переходила в казну, суддям або тим, хто виграв справу”. – Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. К., 1978. Т. 2. С. 554. Про “ставлення шапки” див. спостереження Войцеха Кулісевича: Kulisiewicz W. Zaruka (vadium) w prawie litewskim XV – XVII wieku. Warszawa, 1993. S. 15 – 32.

⁸ ANK. AS. Sygn. 27. K. 324.

РОЗДІЛ 5

поймалъ” його вола. Отець Зеновій посилав до нього дяка і “людей добрых мужов”, однак повернути вола не вдалося. Своєю чергою отець Данило заявив, що тримає вола через вчинені йому шкоди, а “мужов, дей, я не знаю”. Тоді позивач, “доводечи того, иж его мужи за лихою горожою волнымъ учинили, ставил шапку до мужей с копы гр[о]шей, але попъ мехолский приставити не хотел”¹.

У грудні 1573 р. у заславському суді дійшло до розгляду трагічної й водночас комічної справи. Степан Покощовський від імені Соні Гусарової скаржився на заславського єврея Віктора Маєровича, який “нет ведома, для которое причины небожчика Гусара, мужа оное [...] неким напиткомъ з примусу замордовалъ, от которого напитокку з сего света зышолъ”. На це єврей відповів, що Гусар дійсно в його корчмі, “пиво беручи, своволне пил, на которого мне, яко орандарови, ся по колко раз оповедали, и я, вишодши з ызбы, в сенех воды дожчовое набравши, на столе поставил. Он место пива самъ доброволне ся напил, але, дей, я его к тому напитокки не примушал, ани о том ведаю. Пан Покощовский на довод шапку ставил. Виктор шапку приставил и подал пан Покощовский светка первого на име Маца а Гордея Ананчича, а в недостатку третего светка поведил, иж, дей, Соня готова сумненемъ своимъ того поправити. Жид поведил и просил, абы был захован подлуг привиля им даного, абы светок был при тых двух хрестиянохъ, третий светок жид. А так мы не чинечи того коротко, взяли то на розмышлене его мл п[а]на Василя Коптя”².

“Ставлення шапки” зафіксовано і для судочинства міста Козлина. Згідно з записами у міській книзі, в листопаді 1608 р. Андрій Трохимович скаржився на олеського єврея Аврама за порушення домовленості, за якою останній мав купити у згаданого міщанина горілку вартістю один гріш за кварту. Перед судом в особі вїйта та лейтвїйта єврей визнав факт домовленості, але заявив, що до горілки “мял ми котлов дат на перегнание той горилки на оквиту”. Андрій Трохимович заперечив це, а свідків у єврея не виявилось. Тоді “Андрій приставил шапку на довод, а жид приставит не хотил”³. У грудні 1608 р. козлинський швець Петро скаржився на свого учня Селівона за те, що, взявши у сина Криштопа ремонтувати боти, залишив свого майстра. Селівон заперечив це, і тоді “Петръ приставил шапку до сына Крыштопова с пол золотого, хотячи то показат, же не ему дано до рукъ, але Селивону. Свитокъ, сын Крыштопов вызнал, же боты дал для направованя Селивону, учню его. Наказали есмо абы Селивон боты заплатил за дви недили, што соби Петрикъ дал записати”⁴.

¹ ANK. AS. Sygn. 27. K. 321 – 322.

² Ibid. K. 372.

³ ВРАН. ОР. Sygn. 262. K. 76.

⁴ Ibid. K. 80.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

Використовувалося “ставлення шапки” у суді і при розгляді справ про побиття. Так, у грудні 1608 р. козлинський міщанин Іван Литвин скаржився на Левка за побиття, що останній заперечував. Тоді Іван, “доводячи збитя свого, ставил шапку до свитка Матфяя догтяра, который под сумненем сознал, же кгда крикъ почув, пошед до дому Левкова и нашов двери защилены, а кгда отчинив, Иван з ызбы вышов, нарекаючи на Левка”. Уряд за тим доводом наказав “абы Левко Ивана водлуг стану навезал сто грошей”¹.

При судовому розгляді боргових справ також зафіксовано “ставлення шапки”. У липні 1607 р. козлинський кушнір Давид скаржився на шинкаря Пархома, який не заплатив йому 25 грошів литовських за “роблення” кожуха. На це шинкар відповів: “[...] я ему за роботу заплатил водлуг постановеня, то ест выпил у мене пол цебра пива, до чого ся Давид и сам признал. А такъ мы, – дали читаемо, – уряд, на тот остатокъ заплаты пытали: “если бы на то мели довод”. Пархом ставил шапку на довод, хотячи показат же заплатил. Корния, который свитокъ, кгда был пытан, повидил под сумнинем, же я о том не вим и ни было-м при том. А такъ мы уряд за тым недостатечным доводом наказали есмо, абы Пархом Давиду грошей петнадцет заплатил, а выкладу грошей чотыры”².

Елементом правового звичаю було і так зване Боже право, яке у нашому випадку виявилось через кидання жереба. У січні 1574 р. заславська єврейка Тамара Ёскова скаржилася, що Марушка Грицкова заборгувала їй копу і п’ять грошів литовських, а віддавати не хоче. Марушка визнала, що винна гроші, але заявила, що вже заплатила 40 грошів, однак не мала на це свідків. Тоді Тамара “просила, абы о тую сорокъ гр[о]шей жеребъи чинены были под таким обычаем: чий ся жеребей выймет, тот зыщет; до чого Марушка поведила: “иж, дей, я ей винна гр[ошей] двадцат пят, а о тую сорок гр[ошей] позволила, иж бы жеребъи чинены были. А коли межи них жеребъи мотаны были, тогды вынял ся жеребий Томарин”³.

Специфіка джерельної бази дослідження не дає змоги вичерпно відповісти на питання, які види судів відбувалися у містах, але все ж дозволяє зорієнтуватися у цій проблемі. Основними судами, що діяли у той час у містах Речі Посполитої, були: виложений або звичайний гайний, поточний або потрібний, гостинний і так зване гаряче право⁴. Гайні виложені суди відбувалися, як правило, щотижня, або раз на два тижні (тому вони й “виложені”, бо “відложені”, відкладені/відтерміновані), гайні поточні (потребні) – частіше (кілька разів

¹ ANK. AS. Sygn. 27. K. 80 v.

² Ibid. K. 60 – 60 v.

³ Ibid. K. 392 – 393.

⁴ Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburkiego... S. 74, 80, 81, 83.

РОЗДІЛ 5

на тиждень, залежно від потреби), “гарячі” (ardua) – скликалися за потреби, коли злочинця впіймано “на гарячому”.

У Луцьку неодноразово згадується гайний виложений суд¹, який зазвичай засідав у п’ятницю². З документа за 10 жовтня 1608 р. бачимо, що у цьому суді засідали: лентвійт Олександр Бедерман, бурмистр Ярош Суєтич, райці Парфен Карпович, Михайло Федорович, Кирило Дем’янович, старі райці: Матвій Оркович і Григорій Давидович, лавники Сава Томилович, Андрій Романович, Федір Нагончий, Миско Половкович та цехмістри³. Згадується 26 березня 1592 р. проведення у Луцьку потребного суду, у якому засідали: лентвійт Дахно Гораїнович, бурмистр Зенко Никонович, райці Матвій Трушевич, Іван Дубницький, Михайло Билчинський, сім лавників (не названих поіменно)⁴. В угоді луцьких міщан з війтом Г. Колмовським (1596 р.) було застережено, щоб суди відбувалися згідно з маґдебурзьким правом у понеділок, середу та п’ятницю⁵. Гайні суди також згадуються у Кременці⁶ та Торчині⁷. Потребний суд фіксується у Володимирі⁸. Світло на те, які оплати брали під час судочинства у Луцьку, проливає документ від 22 квітня 1594 р. За використання війтівського слуги – гріш, пам’ятне – чотири гроші, декрет – вісім грошів, крижове – дванадцять грошів литовських⁹.

Документ від 8 листопада 1629 р. засвідчує, що норми маґдебурзького права використовували у юрисдикції домініканського монастиря в Луцьку. У виписові з війтівських книг цієї юрисдикції згадуються війт Іван Хакас і лавник Даніель Шматко, які під час розгляду справи судили “według prawa maudeburskiego”¹⁰.

У міському суді не раз “зустрічалися” представники різних юрисдикцій. Зокрема у травні 1561 р. у луцькому міському суді розглядалася справа про вбивство луцькими міщанами-шевцями боярина князя Матвія Четвертинського Івана Васковича. Незважаючи на вимоги князя проводити судовий процес за нормами Литовського статуту, лентвійт та лавники заявили, що мають

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 413 зв. (1601 р.); Спр. 75. Арк. 535 зв. – 536 (1605 р.).

² Там само. Спр. 19. Арк. 352 зв.; Спр. 22. Арк. 94 зв. (1579 р.); Спр. 48. Арк. 589 зв. (1595 р.); Спр. 80. Арк. 1461 зв. (1608 р.); Спр. 89. Арк. 27 зв. (1610 р.); Спр. 90. Арк. 1009 зв. (1592 р.); Спр. 185. Арк. 257 зв. (1633 р.).

³ Там само. Спр. 80. Арк. 1461 зв.

⁴ Там само. Спр. 47. Арк. 2/266.

⁵ Там само. Арк. 55 зв. – 56 зв.

⁶ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 89 зв. – 90 (1601 р.).

⁷ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 364 зв. (1585 р.).

⁸ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 927 (1586 р.); Спр. 21. Арк. 237 зв. (1588 р.); Спр. 66. Арк. 521 зв. (1629 р.).

⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 515.

¹⁰ Там само. Спр. 168. Арк. 699 зв.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

привілей на ведення суду за маґдебурзьким правом¹. У січні 1581 р. кустош і канонік луцького костелу Андрій Луневський скаржився на лентвійта і райців за їхнє втручання в костельний присуд. На це лентвійт Якуб Клімашевський заявив, що робив і буде це робити, позаяк має розпорядження щодо цього вїйта Василя Жоравницького². У луцькому міському суді (1639 р.) з'ясовували стосунки два кушніри різної юрисдикції. Семен Самійлович, належний до ратушної юрисдикції, покликав до міського суду цехмістра кравецького та кушнірського цеху Станіслава Буковського, який жив під юрисдикцією отців домініканів³.

Час від часу між радою і лавою міського уряду, між останнім і вїйтом було протистояння. Воно негативно впливало на судочинство і не раз закінчувалося у суді. Володимирські райці (1581 р.) п'ятьма позовами викликали до свого суду вїйта М. Дубницького, який, “вышедши з дому своего на улицу тые, дей, вси позвы, вкинувши в кал и ногами их потоптал”, а райцям грозив розправою⁴. Через два тижні вже вїйт заніс до гроду скаргу на райців, – вони, перетягуючи на свій бік лавника Юска Коваля і не зумівши цього зробити, його, “до вежи отослали и до казни всадили”⁵. Райці відмовлялися приходити на суд до вїйта, мотивуючи це тим, що судові засідання проводитиме лентвійт Кирило Васильович, який є рідним братом вїйта. На це вїйт заявив, що цього не забороняє маґдебурзьке право і “к тому показал в статуте права посполитого майдеборского колко артыкулов, иж его, войта, ни хто инший, толко шолтыс, тоест лентвойт, в судов загаеных судити мает”⁶. Не все гаразд було у вїйта і з лавниками, бо коли возний Ждан Чирський 17 листопада того ж року застав у домі райці Степана Завади трьох лавників (Назара Постригача, Тишка Глобу, Гарасима Андрійовича) і запитав їх, чому вони не виконують своїх судових обов'язків, то ті відповіли: “[...] мы до суду не поидемъ, для того же судити не умеемъ”, а вїйт заявив, що лавники зумисне так говорили, бо не хочуть засідати разом з ним у справі проти його неприятелів⁷.

У грудні 1586 р. володимирські райці викликали позовом до свого суду лентвійта Кирила Васильовича, однак останній відмовився з'явитись⁸. Протистояння тривало і наступного, 1587 р., коли у червні райці скаржилися у

¹ Там само. Спр. 3. Арк. 144 – 114 зв. Опубл.: Луцька замкова книга 1560 – 1561 рр. / Підгот. до вид. В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук. Луцьк, 2013. С. 304 – 305.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 2.

³ Там само. Арк. 122 – 123.

⁴ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 412.

⁵ Там само. Арк. 429 зв.

⁶ Там само. Арк. 469.

⁷ Там само. Арк. 468 зв.

⁸ Там само. Спр. 19. Арк. 921 зв. – 922 зв.

РОЗДІЛ 5

гроді, що вїт з лавниками, незважаючи на безкоролів'я, проводить суди зі своїм братом лентвійтом Кирилом, племінником лавником Юском Івановичем і писарем своїм слугою Семеном Юсковичем Ковалевичем, та ще й робить це не в ратуші, а вдома¹. У лютому 1590 р. вїт подав 19 позовів на райців, скаржачись, зокрема, “о квалтовное обранье радець, о торгненье на учтивость его шляхетскую, о потварь нахоженья на ратушь, о одерванье и осаженье до окрутного везенья лавниковъ, о чотыриста золотыхъ шкодъ за отнятье правъ судовыхъ”².

Протистояння ради і лави виявлялося, зокрема, у спробі заперечити вже прийняте судове рішення. Так було у Володимирі (1630 р.), коли державця вїтівства Миколай Мишка Холоневський та лавники скасували рішення райців у справі між Іваном Русовецьким та Григорієм Рижновським, на що райці скаржилися до гроду³.

Не завжди гармонійним було судочинство і в Луцьку. У жовтні 1579 р. бурмистрові Яцькові Биркозовичу міщанин Леско Сідельник заявив, що його побив Грицько Пінчукович. Бурмистр на це відповів, що хоча “то суду бурмистровському судити было належало”, все ж він вирішив прийти разом з потерпілим до лентвійта Якуба Клімашевського, аби спільно вчинити справедливість. Наслідки виявилася для бурмиистра несподіваними, бо лентвійт без видимої причини обізвав бурмиистра і погрожував києм та заявив: “[...] вас тут непотреба, абыс-те поспол зо мною судити мели”⁴. У липні 1594 р. державця вїтівства Г. Колмовський оскаржував дії бурмиистра і райців за те, що посадили до в'язниці Семена Согнейковича – “мимо зверхность старшого вряду его млти войта, панъ бурмистръ съмель и важился вден, чого ему право его звычайемъ стародавнымъ не позволяеть, того Согнейковича судити и до везенья бурмистровського всадиць”⁵. У травні 1600 р. лентвійт Якуб Козицький оскаржував лавника Андрія Романовича, з вини якого втік з тюрми кравець Сегединець⁶.

Непорозуміння між райцями Василем Шилневичем і Яном Гепнером, з одного, та іншими райцями і лавниками Павлом Антоновичем, Яном Соколенцею й Андрієм Сазоновичем, з другого боку, сталися у Луцьку 1638 р. Обидва обмовили своїх візаві, які, перебуваючи на ярмарку в Ярославі, були заарештовані разом з товаром. Реагуючи на скаргу дружин потерпілих урядників,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 289 – 290, 299 – 299 зв.

² Там само. Спр. 23. Арк. 147.

³ Там само. Спр. 64. Арк. 146 – 147 зв.

⁴ Там само. Спр. 20. Арк. 390.

⁵ Там само. Спр. 45. Арк. 923.

⁶ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 66 v. – 67.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

вїт А. Загоровський разом з лавниками та цехмістрами прийняв рішення, аби винуватці за власний кошт поїхали до Ярослава визволяти заарештованих товаришів під штрафом 100 кіп грошів з кожного¹.

Протистояння урядників засвідчено і у Кременці. У лютому 1607 р. вїт Ян Новоселецький скаржився на лентвіта Григорія Гуляницького та райців Матеуша Сарнацького, Павла Барана і Кіндрата Васильовича за невидачу збіглої до Кременця родини з його, вїтівського, села Новосілок. Райці заявили, що їх неналежно покликано до гродського суду, оскільки вони мають королівський привілей на звільнення від присуду гродського і земського. По-друге, якщо вїт хоче, то може їх позивати до королівського задвірного суду, бо до гроду за збіглих підданих їх, райців, може позивати лише шляхта стосовно своїх маєтків, а не вїт щодо маєтку, який належить до вїтівства. Крім того, райці повідомили, що Федір Лисович, про якого йшлося, живе у місті вже 20 років, був міським урядником, і вїт ніколи його не позивав до суду. До того ж, райці заявили, що Федір прийшов до Кременця не з Новосілок, а з королівського села Цеценівці, маючи відпускнуго листа від старости, який райці показали². У лютому 1639 р. кременецькі райці скаржилися на вїта Андрія Мисловського, який призначав лентвітів, “права посполитого неумеетныхъ [...] што болшая, неприсяглыхъ и тежъ сыне конъсенсу всего посполства не на местцу публичномъ, меновите в ратушу кременецкимъ, але на приватномъ, обраныхъ установяет и обирает, што противъко праву посполитому и декретом задворнымъ его мл панъ войт чинит, ижъ уряд неприсяглый жадное ваги мети не можетъ и декрета жадные важные быти не маот”³.

Відомі випадки звернення міських судів до Львова за роз'ясненнями як до вищого суду. Подібна практика відома і для інших міст Речі Посполитої⁴. Міщани Кременця за привілеєм 1536 р. у разі потреби могли апелювати до “міста Львова як до права вищого”⁵. Кременецький міський суд у серпні 1596 р., розглядаючи справу про спадок будинку між Юском Дашкевичем і Петром Мунтяном по смерті Остапа Бобровича, звернувся за роз'ясненнями до “радець места Львова права вышнего”⁶. У вересні 1631 р. кременецькі міщани Сидор Іляшевич та Олександр Фурсович закупили у ямпільських євреїв Абрама Давидовича, Шимона і Лейзора спуск ставів за сім тисяч золотих. Однак євреї

¹ ЦДІАК України. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 35 зв.

² Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 7 – 8 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 217. Арк. 311.

⁴ Maisel W. Ortyłe sądów wyższych miast wielkopolskich w XV – XVI wieku. Wrocław, 1959. S. XVI – XXXV.

⁵ ІР НБУ. Ф. 2. Спр. 22121. Арк. 4 зв.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 806 зв.

РОЗДІЛ 5

спершу чинили різні перешкоди міщанам, а далі взагалі вигнали їх. Скарга розглядалася лентвійтом “и тамъ презъ апеляцію тую справу до суду лвовьского радецького выточили и, в ротуль запечатовавъши, до суду лвовьского суд лентвойтовъский кременецький одослалъ”¹.

До Львова апелювали також у Луцьку. Зокрема, у травні 1574 р. служебник холмського підкоморія Михайла Дзялинського Федір Іванович мав справу у міському суді з міщанином Станіславом Чаплинським, який заборгував йому 18 кіп грошів литовських. Суд кілька разів без видимої причини відкладав судові засідання, але попередньо застеріг, що борг С. Чаплинський має віддавати без совитості та шкод, що не задовольняло позивача, який “оного декрету ихъ не приималъ и до вышшого права до Львова апелевалъ”².

У королівському підтверджувальному привілеї Володимиру (1560 р.) зазначалося, що гродський суд повинен судити “квалъты, шляхетскую рану, вьсильство, похвалку, пожогу, а о инъшие всякие члонъки, што в майтборскихъ правехъ выписуються, судити то маеть войт з бурмистры и радцы”³. У привілеї Луцьку (1552 р.) вказувалося, що у разі позову шляхтича проти міщанина суд повинен відбуватися за нормами маґдебурзького права⁴.

Зверталися міщани за справедливістю і до гродського суду, якщо оскаржуваний перебував під його юрисдикцією. У липні 1564 р. луцький міщанин Яцко Лис оскаржував у гроді напад на його дім міщанина Ярмолу Чижя, “который ест под присудом костела замкового”⁵. Луцька міщанка Дробна Миськова (1576 р.) зверталася до гроду з позовом на свою боржницю Варвару Пашкову; судовий розгляд провадив воротний замок Офанас Рупша⁶. У спорах зі шляхтою міщани доходили не лише до гродського, але й Трибунальського суду, як це було з луцьким міщанином Бальцером Берлінським та шляхтичем Семеном Борщевським, який заборгував міщанину 210 золотих (1598 р.)⁷. Натомість володимирський війт М. Дубницький за скаргою на нього міщанина Миколая Ганібела Влоха (1570 р.) відмовився прийти до гроду, заявивши, що якщо останній має якісь претензії до нього, то нехай звертається до короля⁸.

Обстоюючи своє право судитися за нормами маґдебурзького права, ковельські міщани під час люстрації 1616 р. скаржилися ревізорам на старосту

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 179. Арк. 314.

² Там само. Спр. 459. Арк. 104 зв.

³ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 41. Л. 166 об.

⁴ Там же. Д. 28. Л. 131 – 131 об. Опубл.: Метрика Вялікага Княства Літоўскага. Менск, 2000. Кніга 28 (1522 – 1552). С. 202.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 158 зв. – 159.

⁶ Там само. Спр. 16. Арк. 267 зв. – 268.

⁷ Там само. Спр. 54. Арк. 387 зв. – 389 зв.

⁸ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 49.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

Фелікса Криського, який своїми позовами викликає їх до замкового суду¹. З огляду на те, що євреї підлягали замковому суду, луцькі бурмистр і райці за побиття ними міщанина поскаржилися до гроду, але підвоєвода Богдан Борейко Кнерутський не прийняв скарги, мотивуючи це тим, що коли цей міщанин побив тих самих євреїв, то міський суд не захотів розглядати їхній позов².

Рішення міських судів були різними, відомі непоодинокі випадки винесення смертних вироків. Підтвердженням думки Арсена Турцевича про існування копного суду в непривілейованих містах³ є ситуація в Любчому (1568 р.), коли копний суд присудив Яна Небецького, його дружину Ганну і їх помічника Лаврика до смертної кари за крадіжку одягу і шкір⁴. У цій же судовій справі згадується про повішення за злочини Степана Москвитина в Озерянах⁵. Смертним вирокком закінчилася справа про крадіжку вола козлинським міщанином Савкою. Кат (“мистр”) піддав його тортурам, випитуючи про обставини злочину, і винуватець все розповів – “теды болшей ничего не мог поведет и тую всю повест свою смертью запечатал”⁶.

Під час ярмарку в Соколі (1584 р.) було вбито рожищанського міщанина (місто належало луцькій єпископії). Брати вбитого (його ім'я не вказано) Яцко і Васко звинуватили у злочині підданого Богдана Дрозденського коваля Труша. Цей шляхтич зі своїм підданим прибув до Сокола у призначений час і заявив, що ця справа, згідно з 27 артикулом 3 розділу Другого Литовського статуту, має судитися у гродському або земському суді. Але війт Михайло з райцями та лавниками розпочав судове засідання, проігнорував протест відповідача та заперечення своєї вини Трушем і виніс смертний вирок ковалеві, хоча жодного свідка, який би підтвердив вбивство, не було⁷.

У січні 1593 р. у Соколі розглядалася справа про крадіжку коня краків'янином Криштофом Угликом у підданого Матиса Чернчицького Семена Яцковича з Володимира. Піймали його “з лицем”, і злодій визнав свою вину. Суд п'ять разів питав М. Чернчицького, чи наполягає він на покаранні винуватця смертною карою, чи “абы был отъ горла освобожен або горлом откупити”, та позивач обстоював винесення смертного вироку, дорікаючи суддям, що вони допомагають злодію – “вижу, пане вряде, же болшей за злодием помагаете, ани ж ли при справедливости святой стоите”. На це судді відповіли: “[...] пане

¹ ЦДІАК України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 156 зв.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 46 зв. – 47 зв.

³ Турцевич А. Русские крестьяне под владычеством Литвы и Польши. Краткий исторический очерк. Вильна, 1911. С. 4.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 68 – 71 зв.. Опубл.: Архив ЮЗР. Ч. 6. Т. 1. С. 70.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 70.

⁶ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 3.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 1128 – 1129 зв.

РОЗДІЛ 5

Черньчицький, нам не мий за зле, вшелякий вряд водле права маєть мити ухоту вызволеню, а не ку караню”¹. Семен Яцкович, у якого вкрали коня, виконав присягу над головою злодія, а М. Чернчицький власноручно передав злодія катові².

Погано закінчилися для Грицка Вороновича крадіжки речей у господарів, у яких він зупинився. Суд Дубна у липні 1610 р. віддав його в руки ката, і злодій був “раз, другий, третій од мистра пробований”, а далі страчений³. З пригодами відбулося покарання конокрада (ім’я в документі не вказане) у Ковелі. Злодія засудили до повішення, і коли провадили його до шибениці, то піддані князя Лева Олександровича Кошерського спробували відбити винуватця, при цьому були побиті ковельські міщани і кат Андрій. Щоправда, ковельчани не розгубилися, задзвонили у дзвони, і з наспілою допомогою відбили злодія і таки передали у руки ката, який його повісив⁴.

У вересні 1541 р. у Володимирі розглядалася справа грабіжного нападу на берестейських міщан. Одного з грабіжників удалося затримати, він був міським урядом засуджений до смертної кари⁵. Смертним вироком міського суду у квітні 1588 р. закінчилося для володимирської міщанки Ганни Банчанки викрадення нею перини у священника Максима⁶.

Смертні вироки застосовував і луцький міський суд. У квітні 1566 р. міщани напали на тюрму у с. Гнідаві під Луцьком і силоміць забрали звідти єврея Шмойла Гошвича, звинуваченого у вбивстві турецького купця⁷. За такі дії міщан на них скаржився від імені луцького ключника і городничого Олександра Жоравницького підключий Лев Лесота. Лентвійт Мартин Кобильський обіцяв, що без О. Жоравницького єврея судити не будуть, але невдовзі з’ясувалося, що міщани, незважаючи на накладену у 10 тисяч кіп грошів литовських заставу, таки відважилися це зробити, заявивши: “Мы, дей, на заруки жадные так и на вряд ключовой не дбаемъ, одно судити, радити и на смерть его всказати хочемъ. Такъ же потомъ врхле, осадивши право в дому войтовском, того истого Шмойла Гошвича, всказавши на смерть, стяти казали”⁸. У травні 1639 р. луцький міський суд, після тортур, засудив до повішення Мацея Вітковського, який вкрав скриню з грішми у Яна Свідерського⁹. Така ж доля спіткала у

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 70.

² Там само. Арк. 70 зв.

³ Там само. Спр. 88. Арк. 348 зв.

⁴ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 17 – 17 зв.

⁵ LM. Кнуга Nr. 27 (1541–1542). Vilnius, 2016. S. 105.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 237 зв. – 240 зв.

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 90 – 90 зв.

⁸ Там само. Арк. 94.

⁹ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 174 – 175 зв.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

квітні 1640 р. Яцка Клодковського, звинуваченого у крадіжці восьми шабель у мечника Грицька. Суд віддав винуватця катові для повішення¹.

Відомі непоодинокі випадки, коли гродський суд звертався до міського уряду з проханням дати ката для проведення так званих “проб”, або ж забезпечити виконання смертного вироку, винесеного гродом. У травні 1566 р. у володимирському гроді розглядалася справа про крадіжку якимось Васком Дереванчичем, що “перемешкивал” у Володимирі, та підданим пана Ждана Коіленського Івашком (також жив у цьому місті) шевського котла у володимирського міщанина Радка. Під час слідства з’ясувалося, що Івашко невинний, бо котел Васко приніс йому, реміснику, для ремонту як свій власний. Гродський суд Івашка виправдав, а Васка “ведлугъ обычаю права посполитого и статуту земского, подле устного признания его самого при лицы, яко злодея, сказали на горъло и водле звыклого обычаю здали до места до вряду местского абы былъ каранъ горломъ яко злодей”². У травні 1570 р. до Володимирського гроду прийшла Вірка Вітошина і заявила, що з допомогою Вівді Войткової, яка проживала з нею в одному домі, та Стецька і Павла Сологуза вбила свого чоловіка Івана Ветошку. Гродський уряд звернувся до міського уряду з проханням прислати ката (“мистра”) з помічниками, але вийт з райцями цього не зробили, хоча, зі слів гродських урядників, це було їхнім обов’язком – “слуг своих до вряду местского, то ест до войта и радец посылали, абы они ведле повинности своее местское, яко завжды, сут повинни по каждого злочинцу, за обосланемъ вряду кгородского з суду на горло всказаного, мистра и при немъ помочъ з места послати ку взятю з замку злочинцу”³. Покарання відклали до розгляду справи старостою князем В. - К. Острозьким. У червні 1581 р. у Володимирському гроді розглядалася справа про спробу служебниками Павла Зависта Мартинем Нетем і Щасним Клопотовським вбити свого пана. Останній напившись, розповів про задум панові. Мартина Нетя було заарештовано, а “покаяльника” ні, бо був шляхтичем та ще й дав слово, що не втече, але не дотримав обіцяного. Винуватця доправили до гроду, де М. Дубницький зі шляхтичами, що були на гроді, ухвалили таке рішення: “[...] иж он, яко здрайца, мает быти каран на горло и для оного караня отослан до вряду местского, абы был каран водле права майдеборского, которого на горло скарано”⁴.

Послугами луцького міського ката у жовтні скористався 1574 р. волинський підвоєвода Богдан Борейко Кнерутський для виконання смертного вироку щодо єврея Гошка, “который за вчинокъ его злый за жалобой Батка Мисановича и сына его Мошка, жыдов луцкихъ, на горло всказан”⁵. Луцький

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Арк. 177 – 178 зв.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 22.

³ Там само. Спр. 5. Арк. 128.

⁴ Там само. Спр. 14. Арк. 185 зв.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 459. Арк. 362.

РОЗДІЛ 5

бурграбський суд у травні 1639 р. засудив Стефана Пастуха на страту через повішання за крадіжку шкатулки з грішми у шляхтича Томаша Блонського, і це рішення, з відома міського уряду, виконав міський кат¹.

Піддані Жидичинського монастиря Миско та Іван Гайдук були звинувачені (1614 р.) у вбивстві міщанина з Нового Острова (Вишеньок) Федора Литвина. Під час слідства з'ясувалося, що до цієї справи причетний молодший брат Миска Лучко. Суд постановив стратити всіх трьох, а виконати присуд доручили міському урядові Нового Острова². У січні 1625 р. Луцький гродський суд засудив (у документі не вказано, за що саме) на страту через повішання Івана Волошина. Винуватця супроводжувано “на шибеницу през мистра при цехах местских луцких дорогою звичайною през место”³.

Згадується у джерелах покарання біля стовпа ганьби – прангера. У Володимирі (1569 р.) міщани скаржилися на вїйта М. Дубницького за ув'язнення 15-ти міщан. Це підтвердив возний Тихно Оранський, який свідчив, що двоє міщан сиділи “у пивниці в дому концовом в паркани”, решта – “у вежи Запятницкой у везеню”, а Данила Салника возний бачив “у прангира у куне стоячого”⁴. У вересні 1600 р. до луцького міського уряду прийшов торчинський райця Роман, оскаржуючи львів'янина Івана Копанецького за крадіжку сідла. Останній це заперечував, але скаржник виставив свідка Мартина, який з двома іншими товаришами це підтвердили, та ще й представили суду крадене сідло. Зважаючи на це, суд вирішив, щоб злодій “у пренги от мистра былъ каран и зъ мяста выгънан”⁵. У березні 1639 р. до луцького міського уряду, на виконання рішення бурграбського суду, скеровано Францішека Клеха, який обікрав ятку єврея Шломи Нахімовича. Бурграбський суд вирішив віддати злодія до рук міського ката і біля прангера “postronkiem skaгac” (посторонок – міцний ремінь з упряжі), що і було зроблено при згромадженні багатьох міщан⁶. Місцем утримання злочинців були в'язниці, які згадуються у ряді міст⁷.

¹ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 172 зв. – 173 зв.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 98. Арк. 123 – 124 зв.

³ Там само. Спр. 141. Арк. 56 зв.. Опубл.: Довбищенко М. Архів Української Церкви: Серія 2. Джерела. Вип. 1. С. 116.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 124 зв.

⁵ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 116.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 172 – 172 зв.

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 276 (Дорогобуж, 1567 р.); Спр. 11. Арк. 89 зв. (Луцьк, 1659 р., вїйтівська); Спр. 25. Арк. 220 зв. (Луцьк, 1581 р., лентвійтівська); Спр. 45. Арк. 96 – 96 зв. (Клевань, 1594 р.); Спр. 48. Арк. 29 зв. (Торчин, 1595 р.); Спр. 50. Арк. 229 зв. – 230 (Горохів, 1597 р.); Спр. 93. Арк. 236 (Берестечко, 1612 р.); Спр. 114. Арк. 347 (Соکیل, 1619 р.); Спр. 201. Арк. 1043 зв. (Клевань, 1636 р.); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 203 зв. (Торговиця, 1593 р.); Спр. 47. Арк. 288 (Володимир, 1616 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 627 зв. (Володимир, 1590 р.); ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 57 (Козлин, 1608 р.).

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

У міських судових справах згадується так званий грабіж як вид компенсації за невиконані договірні зобов'язання однієї зі сторін. У липні 1607 р. Ждан Мордаш зі с. Великий Житин скаржився на козлинського міщанина Ілляша, який узяв у нього шкіру для пошиття двох пар ботів, але виготовив лише одну. Суд постановив, щоб Ілляш заплатив селянину за невиконану роботу 20 грошів литовських — “а иж не мил чим заплатит розказали есмо абы был пограбен”. Конфіскували у нього “ложник”, який лавники оцінили в 35 грошів. Різницю 15 грошів мав компенсувати Ж. Мордаш, але Ілляш, “будучи упорным, пошед проч и доплаты от него не хотил”¹.

При розгляді судових справ одним із доказів для встановлення обставин справи були показання свідків. В “Artykułach...” Б. Гроїцького зазначено: “Świadek jeden w prawie majdeburskim nie waży nic, jedno, dwaј або treј”². Аналогічні вимоги ставили також Перший і Другий Литовські статuti³. Якщо не було свідків, то звинувачення могло бути зняте, як це було при розгляді судової справи у липні 1572 р. у Заславі⁴. У листопаді 1603 р. козлинський міщанин Михалко скаржився на побиття його сідельником Ониськом, однак зміг виставити лише одного свідка – Федка Перехриста. Судді заявили, що свідків потрібно три або ж скаржник змушений буде присягати, на що Михалко погодився – “а кгда присягнетъ, теда Ониско мает ведлуг стану его навезати”⁵. Подібна ситуація сталася в липні 1608 р., коли на побиття козлинським міщанином Сергієм скаржився інший міщанин – Богдан. Свідка також мав лише одного. Суд вирішив: “[...] иж болшей доводу не мил в недостатку трех свитков, наказали есмо на бою присегу, которой присези рокъ третий ден”⁶. Натомість одного свідка вистачило при розгляді справи у Луцьку (1600 р.). До лентвійта Якуба Козицького прийшов з дружиною Петро Левковський і оскаржив кравця Давида Блазниковича, який узяв у них завдаток на частину будинку. Давид перед лентвійтом заявив, що гроші давали не йому, а його мамі. Позивач виставив свідка Валентого Нелембовського, який це підтвердив, і суд наказав Давидові віддати завдаток упродовж двох тижнів⁷.

Скористався свідками в середині 40-х років XVII ст. також шепетівський міщанин Іван Добош, оскаржуючи дії іншого міщанина Пархома, який “гвалтом”

¹ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 56.

² Groicki B. Artykuły prawa majdeburskiego... S. 29.

³ Статuti Великого князівства Литовського: У 3 т. Т. 1. Статут великого князівства Литовського 1529 року. С. 251 (цей артикул узято зі Слуцького списку); Т. 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 року. С. 117.

⁴ АНК. АС. Sygn. 27. К. 38.

⁵ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 7.

⁶ Ibid. К. 60 v.

⁷ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. К. 114.

РОЗДІЛ 5

вдiбрав у нього частину гаю з ґрунтом. А ґрунт цей виявився стародавнiм – ще його батька, “вiд початку осади того мiстечка”, на пiдтвердження чого І. Добош виставив трьох свiдкiв, якi це пiдтвердили. Трьох свiдкiв виставив i Пархом, але i вони пiдтвердили правду позивача¹. Три свiдки зафiксованi 1573 р. у Заславi, коли мiщанка Настася Мазепинка “подавала двохъ светковъ, а в не достатку третего брала се до присеги”².

Зафiксованi свiдки / баришники i при продажу будинку, що мало б убезпечити вiд можливих проблем у майбутньому. Так, у березнi 1609 р. козлинський мiщанин Савка продав свiй будинок тучинському мiщанину Яновi Петровському, що засвiдчили три свiдки / баришники³. Недаремно досить часто трансакцiї продажу навить рухомих речей фiксували у мiських книгах⁴.

В однiй iз судових справ, що розглядалася у луцькому судi в серпнi 1616 р., є розлогi сентенцiї пленiпотента щодо того, хто має i хто не повинен би свiдчити у судi. Ян Андрияшевич, уповноважений луцького мiщанина Андрия Мурадиновича, захищаючи свого поручителя, у спорi зi шляхтичем Андриєм Колачковським скаржився на лентвiйта, райцiв, лавників та писаря, що вони, порушуючи свою присягу, не допустили до присяги людей його пiдопiчного, натомiсть дозволили присягати особам, якi цього не мали б робити. Пленiпотент заявив: “[...] право учить, же, выслушавшы сведоцтва, мает их урядъ писареви пры обещности обудвухъ розказати за певным солярыюмъ его пречытати, зачымъ конътрадикцые неважности светковъ сторона поводовая такъ стороны летъ если есть назбыт старый сведокъ, если в голову зашлый сведецтво выдаетъ”. А далi вiн зауважив, що покази свiдкiв супротивної сторони не мали б братися до уваги, бо “Иван Богомазъ, сведок на тотъ час, опившисе горилки, светчилъ, Иванъ Крутиборода тотъ есть назбытъ старый, же ледво и день паметаеть, которому есть летъ болшей нижли сто, Роман Блажникъ от розуму отходит и пяница барзо великий и на тотъ час был пяний, Иван Сезень тотъ тежъ в летех зошлый болшей, нижъ семдесят лет”⁵.

Важливим засобом доказу у судовому процесi була присяга, що визначено в “Artykułach...” Б. Гроiцького⁶. У сiчнi 1574 р. заславський єврей Вiктор Хомич оскаржив у замковому судi побиття його боярином Романом Никошовським.

¹ ANK. AS. Teki arabskie. Sygn. 146/8. K. 115.

² Ibid. Sygn. 27. K. 155.

³ BPAN. OR. Sygn. 262. K. 88.

⁴ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 48 – 48 v., 55, 120 v. – 121.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 105. Арк. 407 – 407 зв.

⁶ Groicki B. Artykuły prawa majdeburskiego... S. 29. Про присяги див.: Mikołajczyk M. Proces kryminalny w miastach Małopolski XVI – XVIII wieku. Katowice, 2013. S. 371 – 394; Старченко Н. Честь, кров i риторика... С. 353 – 359.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

Останній усіляко ухилився від розгляду справи. Натомість єврей присягнув “на ранах своих”, і тоді намісник Василь Копоть заявив: “Я за выполньенем доводу его, навезки ему, яко шляхтичу, подлугъ волностей и привильевъ их жидовских дванадѣцать рублевъ гр[о]шей присудивши, рокъ заплате чотыри недели зложилъ и то Никишовъскому устне и через листъ свой ознаймил”¹. Остання фраза про усне і письмове повідомлення оскарженого проливає світло на “технічний” бік справи судового процесу.

Возний Матис Славогурський свідчив (1594 р.), що був у ратуші у справі луцького міщанина костельної юрисдикції Северина Бедрицького, якого неначе б словесно образив Миколай Пригалинський. Останній відкинув звинувачення і виявив готовність на цьому присягнути. Час присяги випав на католицьке Різдво, коли за розпорядженням короля справи потрібно було переносити на наступний день, а міський суд це проігнорував – “тых фалєбныхъ святъ не учтивши, яко люде народу руского, иншее релей водлуг декрету его королевъское млти присягу учинили”².

Справа між Петром і Гаврилом Підгаєцькими та луцькими міщанами про знищення ними збіжжя скаржників тяглася впродовж 1593 – 1596 рр., аж поки четверо міщан – двоє з райців, а двоє з поспільства – не виконали присяги у земському суді про свою невинуватість³.

Присяги виголошували також у церкві. У листопаді 1603 р. козлинська міщанка Яцкова Кайдашиха перед судом заявила: “[...] наказали были присегу Ивашку Тишковичу на том, якобы ему от мене за сукъман заплаты сто грошей не дошло. Теды присягат не пошол, але ани забожитися [...] крыж на соби казал положит. А такъ я яко-м ему заплатила и не винна, то-м у церкви перед людми учинила и дал ми покой”⁴. Отже, певним еквівалентом присязі було “забожитися”. У володимирській замковій церкві св. Йоакима і Анни (1575 р.) у присутності возного і вижа склав присягу володимирський міщанин Олехно Воронович, звинувачений кравцем Максимом і його дружиною Ганною у загубленні скриньки з дорогоцінностями, що належали князю Андрію Курбському та Василю Загоровському⁵.

Зазвичай міщани старалися уникати виконання присяг, та все ж вони не були рідкістю. Найперше уникали присяг у сумнівних справах⁶. У збереженій луцькій міській книзі лише впродовж червня – серпня 1600 р. зафіксовано ви-

¹ ANK. AS. Sygn. 27. K. 415.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 9.

³ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 216 – 220 зв.; Спр. 11. Арк. 661 – 662.

⁴ ВРАН. ОР. Sygn. 262. K. 7 v. – 8.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 16 – 16 зв.

⁶ Старченко Н. Про ефективність судочинства... С. 7.

РОЗДІЛ 5

конання дев'ятьох присяг міщан. Здебільшого вони стосувалися заперечення у причетності до обзивання, побиття, порушення боргових зобов'язань¹. Як приклад наведу присягу луцької міщанки, виконану 9 червня 1600 р. перед лентвійтом Якубом Козицьким: “Я, Богдана Лавришова, присегаю Пану Богу во Тройцы единому на томъ, ижъ я Оришце Бузуковой за мед копъ полторы и за вошины пол копы грошей тых есми грошей не винна. Такъ ми Боже помози, а если несправедливе присегаю Боже ми не помози”².

Наявні матеріали дають широкий спектр питань, з якими міщани зверталися до суду. Характер більшості цих справ так чи інакше відображено в нормах магдебурзького права, найперше в “*Artykułach...*” та “*Porządku...*” Б. Гроїцького і в Литовських статутах. Як було показано, лише зрідка в актах вказували конкретні статті приписів магдебурзького права і Литовських статутів, здебільшого такі поклики на них були не конкретизованими.

Міщани досить болісно реагували на різноманітні “похвалки” та образу честі. У липні 1609 р. козлинський міщанин Пархом у суперечці за землю скаржився на “Пилиповую жону иж, дей, на мене перехвалилася, же, дей, нездоров тую волоку поживатимеш”³. Через три дні в тому ж суді розглядалася справа міщанина Харка на Максима Пийка, який його під час суперечки за чергу до млина “злаял и сромотил”⁴. Чим закінчилася ця справа не відомо, але на позованого була накладена “зарука” в сумі 20 кіп грошів литовських⁵.

Через відсутність свідків “легким переляком” закінчилася справа для козлинського міщанина Андрія Трохимовича, якого в листопаді 1608 р. бурмистр Тимко звинуватив у тому, що, “пиючи в карчми, сромотил, шкаловал, неуцтивьи слова задавал”⁶. Натомість словесна нестриманість дорого коштувала іншому міщанину – Леску (1603 р.), який обізвав міщанку Яцкову Кайдашиху “безецною и катовкою”. Свідки це підтвердили і суд присудив винуватцю штраф 5 кіп грошів литовських⁷. На слово “баламут” дуже образився Ясько Щасневич, який, позиваючи у квітні 1609 р. Іванка Тимчената, заявив: “[...] иж, дей, мене назвалъ баламутомъ пред урядом самым, то ест пред паном Матфеем лантвойтомъ, що я почуваячисе быт цнотливым, а не жадным баламутом промежку людий добрых. На што (Ясько Щасневич. – А. З.) дал [...]

¹ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 68 – 69, 81 v. – 82, 89, 97 v., 104 – 105, 111 – 112.

² Ibid. K. 68 v.

³ ВРАН. ОР. Sygn. 262. K. 96 v. Відомі випадки, коли суд заборонив одному або обом учасникам процесу застосувати “похвалки” під загрозою штрафу. Див.: Ibidem. K. 26 (травень 1610 р.).

⁴ Ibid. K. 97.

⁵ Ibid. K. 97 v.

⁶ Ibid. K. 77.

⁷ Ibid. K. 6 – 6 v.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

паметное и просил, абы то было до книг записано”¹. Не стерпів образливих слів у червні 1609 р. Яско Стасевич, оскаржуючи словесні випадки Яска Лозки: “Торгуючи нам на торгу житом, назвав ме неуцтивым матки сыном, то ест скурвым сыном”. Оскаржений це визнав, а суд “ведлуг права майдеборского нарадившись”, оштрафував його на 20 грошів литовських². У липні 1628 р. рівненський міщанин Гришко Ярмолич скаржився на Ганну Репецьку, яка сказала, що він “szablerz machliaz”. У суді за неї відповідав чоловік Петро, який визнав це, а суд зобов’язав Ганну відшкодувати Гришкови образу³.

Траплялося, що словесних образ завдавали під час судового засідання. Так було у липні 1638 р., у Луцьку, коли Ян Гепнер пообзивав членів судового засідання і свого супротивника Гаврила Вірозуба. Війт наклав заставу в дві тисячі кіп грошів литовських у разі подальшого приниження Г. Вірозуба⁴.

Часом словесна образа переростала в бійку. Так було у Заславі в червні 1572 р., коли міщанка Ганна Чорна Миколаєва скаржилася на війта Богдана Сажку, який у корчемному будинку Васка заявив їй: “[...] ты, дей, ведма, а муж, дей, твой Миколай злодей”, а потім ще й києм побив її. Оправдовуючись, війт заявив: “[...] мовила, дей, она мне слово соромотное, и я, дей, за то был”. За таку самодіяльність намісник заславський Юрій Яхимович, що розглядав цю справу, присудив війтові штраф два рублі грошів⁵.

Фінансовими витратами для заславського тивуна Семена закінчилося судове протистояння з Миском Семеновичем та його дружиною Кулиною (1573 р.), яку оскаржений обізвав відьмою. На суді він знову повторив своє твердження – “стоечи у права поведил, яко-м, дей, перво сего мовил, так и тепер мовлю, иж есть ведма, и сын, дей, мой ни от кого ест хор, толко от нее и от матки ее”. Довести своїх слів тивун не зміг, і суд зобов’язав його “водле стану ее навезати”⁶.

Міцне слівце адресували і шляхтичам. У червні 1573 р. шляхтич Андрій Білоберезький скаржився на заславського гончаря Мацка, який його “безвинне зсоромотил, псом быти мениль и инших непочтивых слов задавал”. З тексту документа стає зрозуміло, що словесна перепалка відбувалася в корчмі. Шинкарка підтвердила слова А. Білоберезького. Суд, враховуючи шляхетство останнього, яке він, правда, мусив засвідчити, оштрафував Мацка на 20 кіп грошів литовських⁷.

¹ ВРAN. ОР. Sygn. 262. К. 91.

² Ibid. К. 94 v.

³ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 44.ІІІ. 5. Арк. 87.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 24 – 24 зв.

⁵ ANK. AS. Sygn. 27. К. 120; див. також: К. 41 (квітень 1608 р.).

⁶ Ibid. К. 327 – 328.

⁷ Ibid. К. 325 – 326.

РОЗДІЛ 5

Зловживали “корчемними” словами і євреї. У вересні 1573 р. заславський трубач Юста Залуцький скаржився на єврея Шмонка, який обізвав його дружину Софію злодійкою та іншими непристойними, на думку потерпілого, словами, за що поплатився штрафом у п’ять кіп грошів литовських¹.

Хороша репутація, “добре ім’я” не були порожнім звуком для тогочасних людей, які при першій-ліпшій нагоді старалися його обстояти. 1608 р. козлинський міщанин Гаврило заявив перед судом, що в торговий день загубив нагайку, яку знайшов Грицько Калитникович, але віддати не захотів, через що вони “пошарпалися”, і міський уряд посадив винуватця до в’язниці. За якийсь час Гаврило, пригадавши, що Грицько не ховався з нагайкою, а відкрито з нею ходив, дійшов висновку, що так не міг поводитися злодій, і вирішив зняти з нього звинувачення, “менуючи его за доброго а цнотливого члвка, бо якъ был добрым члвком, такъ и тепер ест”².

Не завжди суперечки закінчувалися словесними баталіями, непоодинокими були і бійки між міщанами, причини яких зазвичай мали побутовий характер. У травні 1610 р. козлинський міщанин Тимко Курилович побив коваля Феска, що засвідчили троє чоловік. Вердикт суду – винуватець має сплатити п’ять кіп грошів литовських³. У жовтні того ж року сотник Савка скаржився на Стася Бороду, який його побив. Через кілька днів обвинувач прибув до суду, аби виконати присягу, від ранку до полудня даремно чекав приходу обвинуваченого, відтак справу було відкладено⁴. Траплялось, що учасником бійки ставав священник. У жовтні 1609 р. козлинський священник Григорій Якимович скаржився на Стецька Маскевича, який його “збил и змордовал то ест дал му поличек в губу”, очевидно – ляпаса (хоча вжито стандартну для таких справ фразу “збил и змордовал”). Виправдовуючись, Стецько пояснив, що священник обізвав його і трьох братів злодіями та вдарив, на що оскаржений відповів ляпасом та звинуватив священника – “он ме теж забил в лоно, от которого удареня малом не умер”⁵. Рішення суду було таким: “[...] абы Стецько свещеника навезал, а свещеникъ аби на ных того злодейства доводил и о бои се теш усправедливиль”⁶. Ретельне документування в актових книгах словесних та фізичних образ міщан свідчило про важливість для них обстоювання своєї честі та гідності.

До міського суду звертались і шляхтичі. У вересні 1608 р. перед козлинським міським урядом постав шляхтич Миколай Бойковський із заявою про те, що в липні того ж року, коли він приїхав на ярмарок до Козлина, то разом

¹ ВРAN. OR. Sygn. 262. К. 328 – 329.

² Ibid. К. 68.

³ Ibid. К. 26.

⁴ Ibid. К. 69 v. – 70.

⁵ Ibid. К. 104.

⁶ Ibid.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

зі своїм слугою Федором Підляським був безпричинно побитий шляхтичем Адамом Крещеновським, який на той час був козлинським війтом. Очевидно, з цієї причини шляхтич звернувся не до міського, а до замкового суду державці Миколая Чернацького, перед урядом якого розповів свою історію, а тепер просив усе це записати до міської книги¹. Зроблено це було, очевидно, для того, щоб згодом, узявши випис з книги, звернутися до гродського суду.

В окремих випадках доходило до примирення між позивачем і відповідачем. Володимирський єврей Ілля Докторович (1541 р.) купив у Хотині у грека з Константинополя Юрія вино, давши розписку, завірену печаткою, але з оплатою відтягував, що змусило грека звернутися до великого князя із скаргою. При розгляді справи єврей заперечив свою причетність до розписки, натомість грек готовий був присягнути. Визначили термін – на третій день, але до присяги не дійшло, оскільки єврей “переєднал” грека і згодився заплатити більшу частину боргу, а решту грек йому вибачив². У липні 1608 р. козлинський бурмистр Станіслав Козаковський скаржився на кількох міщан, худоба яких понищила його капусту. Факт потрави засвідчили відправлені на місце “злочину” лавники. Перед урядом обидві сторони дійшли мирової: власники худоби зобов’язались повернути бурмистру капусту з осіннього врожаю³. У листопаді того ж року міщанин Криштоп скаржився на бурмистра Шимона про побиття. Свідків у Криштопа не було, і суд ухвалив рішення: якщо він присягне “на бою”, то бурмистр змушений буде заплатити п’ять кіп грошів литовських. Однак через три дні “сталася угода”: сторони домовились, що присягати Криштоп не буде, а бурмистр заплатить йому половину вказаної суми⁴.

Подібна ситуація склалася 1572 р. у Заславі. Кременецький міщанин Костюк Іванович і Ярмола Савчич під час липневого ярмарку передали на утримання стаднику Андрію коня, який пропав. 7 серпня вони в замковому суді виставили претензію стаднику, підтвердивши її листом кременецького старости князя Миколая Збараського про купівлю цього коня за шість кіп грошів литовських. За рішенням суду постраждалі мали ще заприсягнути, але до складання присяги не дійшло, оскільки згаданий стадник і його товариш Бартош Романович погодилися залагодити справу полюбовно. Три копи грошів литовських стадники віддали відразу, ще дві копи мали віддати до дня Святого Михайла (за це поручився Гришко Богданович Прилуцький)⁵.

¹ ВРAN. OR. Sygn. 262. К. 63 v.

² LM. Knyga Nr. 27 (1541–1542). Vilnius, 2016. S. 162 – 163.

³ ВРAN. OR. Sygn. 262. К. 55 v.

⁴ Ibid. К. 78 v. Примирення або так зване єднання було передбачене нормами маґдебурзького права. Див.: Groicki B. Artykuły prawa majdeburskiego... S. 34.

⁵ ANK. AS. Sygn. 27. К. 92.

РОЗДІЛ 5

У травні 1572 р. луцький міський суд за розбійний напад і забрання коня у селянина Федця, що був слугою міщанина Гришка Степановича, засудив Лукаша Лапу до смертної кари. У подальшому сторони зуміли порозумітися, а винуватець пообіцяв не мстити міщанам і підтвердив це присягою та заявою, що у разі недотримання слова міщани можуть його вбити без негативних наслідків для них¹. У червні 1573 р. возний Юрій Рогачевський був присутнім при полюбовному вирішенні спору між дубенським міщанином Лаврином Турчиним і побитим ним луцьким міщанином Кунашем. Замирення полягало у тому, що Лаврин мав відсидіти 12 тижнів у вежі, а за рани “досыт учинити и заплатити водле статуту права майдеборского”².

Траплялося, що у міську книгу записували “угоду и еднане” селян. Так було в липні 1608 р. у Козлині. Яцко (зі с. Річиця) та селянка Пархомова (зі с. Головін) заявили про зняття взаємних претензій у якійсь докладніше неозначеній справі і просили здійснити відповідний запис до міської книги³.

Щоправда, бувало й так, що сторони, домовившись про порозуміння (“єднання”), згодом змінювали своє рішення. У квітні 1594 р. луцький єврей Якуб та його дружина Фрейда мали якусь суперечку з міщанкою Софією, але разом вирішили помиритися, і євреї мали заплатити Софії 20 золотих. Остання спершу погодилася, а у подальшому передумала⁴. Подібне сталося в липні 1609 р. у Козлині. Міщанин Олексій Здрок скаржився на Карпа Туруковича (той обізвав скаржника). Закликаний до суду Карп просив Олексія, “абы не уступовалъ у право и еднал его на тым же месци, на што Олексей призволив, кгда му досыт за до вчинит”. Справу відклали до ранку, а вранці Карп передумав, заявивши: “[...] я, дей, не буду тебе еднати”. Олексію нічого не залишалось, як просити суддів записати про його відмову в міську книгу⁵.

Полюбовно завершилася справа про борг луцького міщанина Станіслава Аптекара з його боржником Павлом Пиклугом (1600 р.). У разі порушення домовленості винний мав заплатити 3 копи грошів литовських на війтівський уряд, з чого половина належала б другій стороні⁶. У серпні 1638 р. луцький міщанин Якуб Радзішевський скаржився на іншого міщанина Яна Малішевського за те, що останній його побив, а полюбовної домовленості не виконує – не заплатив правного викладу і не хоче “засісти” на вежі. На суді позваний заплатив виклад правний, а щодо “сидіння”, то просив йому відпустити. На

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 280 – 280 зв.

² Там само. Спр. 14. Арк. 154 зв.

³ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 56.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 524 – 525.

⁵ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 97.

⁶ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 43 – 43 v.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

це позивач з криком відповів: “[...] przysięgam Panu Bogu, yz temu głuchowi krawcowi w łeb s pistoletu strzele”¹.

Траплялося, що судові засідання спеціально відкладали в надії, аби супротивні сторони мали час помиритися. Так, у серпні 1611 р. розгляд справи між євреєм з Тучина Захаріяшем Мошковичем і Самоелем Полченським, який побив і пограбував скаржника під час повернення його з дорогобузького ярмарку, відклали “в надею згоды и приятельского померкованья”².

До полюбовного розв’язання проблеми вдавалися навіть у випадку вбивства. Зокрема син луцької єврейки Стехни Іцкової Шенко вбив сина шевця Сенка Сергія. Родичі домовилися, що єврейка заплатить головщину за вбитого (на жаль, сума не вказана) та оплатить усі “шкоды и наклады”, а потерпілі пообіцяли не повертатися у майбутньому до цієї історії³. У серпні 1596 р. до Луцького ґроду для вписання була подана угода між торчинськими міщанами і Патрикієм Окорським, слуга якого Ясько вбив міщанина Івана Драба. Міщани кинули вбивцю до в’язниці, але П. Окорський через приятелів зумів порозумітися з міщанами, заплативши за слугу головщину – 52 золоті і родичі вбитого згодні укласти мирову угоду, скріплену міською печаткою та підписом міського писаря⁴. Як бачимо, вартість життя міщанина була оцінена не дуже високо.

З аналізу судових справ вбачається, що суди вживали заходів до полюбовного вирішення спорів у справах майнового характеру, образи честі і гідності та навіть при вчиненні тяжких злочинів, якщо родичі потерпілого примирилися з підсудним. Позасудове вирішення справ було нормою тогочасного життя⁵.

Суди розглядали значний обсяг справ, що виникали з договірних зобов’язань. На відміну від справ публічного обвинувачення, для яких порядок розслідування та межі покарання були нормативно регламентовані, вирішення цивільних спорів характеризувалося більшою свободою суддів. Для прикладу, у козлинській міській книзі є записи про боргові спори міщан, стягнення боргу, терміни і умови його повернення, погашення боргу шляхом відбирання будинків тощо. Зазвичай кредитор з’являвся до суду і заявляв, що хтось з міщан заборгував йому певну суму. Так, у червні 1609 р. лентвійт Матвій заявив, що Максим Пийка винен йому 4 копи грошів литовських. Останній це визнав і його зобов’язано у двотижневий термін віддати гроші⁶. Кількома

¹ ЦДІАК України. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 29.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 92. Арк. 191 – 191 зв.

³ Там само. Спр. 22. Арк. 396.

⁴ Там само. Спр. 47. Арк. 2/166 – 167.

⁵ Див.: Старченко Н. Честь, кров і риторика... С. 373 – 408.

⁶ ВРAN. OR. Sygn. 262. К. 95.

РОЗДІЛ 5

днями пізніше десятник Зенко скаржився на Тимка Заворотного, що той завинив йому 4 копи і 3 гроші литовські. Тимко визнав: “[...] иж му так веле винен”. Уряд зобов’язав боржника за два тижні повернути борг¹. Інколи йшлося про порівняно невеликі грошові суми. У грудні 1629 р. Деско Горбаченя заявив, що Янко Скрипка винен йому один золотий, що останній і підтвердив. Уряд постановив віддати борг і за тиждень оплатити “виклад правний” (судовий видаток) у сумі 5 грошів і 2 пенязів².

Подекуди у рішеннях суду обумовлювали, що борг потрібно віддати готівкою, а не речами (“фантами”)³. З окремих позовів стає зрозуміло, що боржники давали розписки на взяті у борг гроші чи речі/товари. У липні 1608 р. єврей Урем перед судом визнав, що “мел мамрам на Андрия Берку и на Федка Каменецкого на чотири бочки дюгтю”⁴. Серед боржників згадуються і священики. У жовтні 1609 р. Ян Кругулецький скаржився на священика Григорія Якимовича, який заборгував йому п’ять з половиною золотих. Суд зобов’язав священика віддати борг за два тижні⁵.

Траплялося, що суд встановлював своєрідний графік віддачі боргу. Так було в листопаді 1609 р., коли єврей Юрій заніс скаргу на Яцка Листопада, винного йому три з половиною копи грошів. Суд постановив, щоб за два тижні Яцко повернув півтори копи грошів, ще одну копу грошів – на Різдво Христове і ще одну копу – “о масниці”. У разі невчасної виплати грошей єврей міг забрати фільварок у Яцка і тримати його до повного повернення суми⁶.

У травні 1608 р. єврей Урем заявив, що міщанка Опарба Гаска Максимова винна йому 8 кіп грошів і що державця Миколай Микитський наклав, з подачі міського уряду, арешт на земельну ділянку боржниці. Відтак суд дозволив єврею цю землю використовувати (засіяти і зібрати врожай) до часу повернення боргу⁷.

Заборгованість міщан приховувала в собі небезпеку втрати житла, як це передбачали норми магдебурзького права⁸. У листопаді 1610 р. єврей Абрам Сахарович скаржився на міщанина Яцка, який заборгував йому півтори копи грошів. Віддати їх боржник не міг, тож погодився на продаж свого будинку кредиторіві, що і було зроблено. Оцінили житло в три з половиною копи

¹ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 96 v.

² Ibid. К. 110; див. також: К. 44 v., 108.

³ Ibid. К. 45.

⁴ Ibid. К. 56.

⁵ Ibid. К. 103 v.

⁶ Ibid. К. 108.

⁷ Ibid. К. 46.

⁸ Groicki B. Porządek sądów... S. 107.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

грошів і зобов'язали єврея повернути різницю¹. Аналогічна ситуація була у листопаді 1609 р. Єврей Ярухом заявив, що Собко Козоріз заборгував йому 2 копи 20 грошів, але не має чим платити. Собко погодився віддати свій будинок, який оцінили в 3 копи 20 грошів. Суд встановив час на виселення з будинку – 4 тижні². Подібно втратив будинок Яцко Листопад, заборгувавши єврею Абрамові Сахаровичу 6 кіп грошів (будинок оцінили в 7 кіп 20 грошів)³. Той же Абрам Сахарович у квітні 1608 р. скаржився, що Саско Старинка винен йому півкопи грошей і тепер хворий, а тому просив, “абы тот долгъ на дому и на маетности его шацован был” і “абы арештъ мой перший был”. Уряд це дозволив, і “през соцкого рассказали арештоват”⁴. Інший єврей Ярохом у квітні 1608 р. заявив, що Іван Гуринович перед смертю зізнався перед лавниками, що винен йому 5 кіп грошів “и ставил в заплату дом”. Тепер, коли він помер, Ярохом вимагає оцінити будинок. Оцінено його в п'ять з половиною кіп грошів. Дім передали єврею “в моц и в держане” та зазначили: “[...] волно ему будет тот дом и продат”⁵.

За борг доводилося віддавати будинки і луцьким міщанам. У квітні 1600 р. перед війтівським урядом Ієв Партиха заявив, що Ярош Нагай заборгував йому 8 кіп грошів литовських. Останній це підтвердив, але повідомив про свою неплатоспроможність і запропонував оцінити його будинок, що два лавники і зробили. Оцінили будинок у 12 кіп грошів литовських, а Ієва Партиха, перш ніж він займе будинок, зобов'язали доплатити боржникові різницю суми⁶. У червні того ж року в подібній ситуації опинилася Марія Сасковка, яка заборгувала єврею Іцхакові Шенковичу 21,5 копи грошів литовських і за цю суму віддала єврею в держання свій будинок за Глушцем зі солодовнею та ґрунтом до часу повернення боргу⁷.

У козлинській міській книзі зафіксовано випадок ув'язнення боржника Федка Каменецького, який не розрахувався з євреєм Уремом. Його вирішили “до везеня посадит, с которого везеня мает аж поруку по соби дат по готовых грошох”⁸.

Невчасна сплата грошей за куплений будинок могла закінчитись виселенням з нього. Так було у листопаді 1603 р. в Козлині, коли на міщанина Собка

¹ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 109.

² Ibid. К. 41 v.

³ Ibid.

⁴ Ibid. К. 42.

⁵ Ibid.

⁶ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. К. 34 – 34 v.

⁷ Ibid. К. 70 v. – 71.

⁸ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 57. Таку норму передбачали приписи маґдебурзького права. Див.: Groicki B. Porządek sądów... S. 107.

РОЗДІЛ 5

скаржився Андрій, який продав йому свій будинок за 6 кіп грошів. Собко за домовленістю дав лише розписку, а гроші повинен був заплатити на день Св. Михайла, однак слова не дотримав. Суд, побачивши цю розписку, зобов'язав його у двотижневий термін виселитися¹.

Важливу роль під час продажу будинку відіграла дружина, яка могла не дозволити / заборонити трансакцію. У жовтні 1608 р. у Козлині Максим Курилович перед міським урядом заявив, що продав Іванові Ничипоровичу свій будинок і взяв завдаток, але проти виступила його дружина, яка хотіла повернути завдаток, позаяк “кгда же-м был продал без ведомости и без позволения еи”. На це уряд відреагував таким рішенням: “[...] порадившись собою и порозумившись правом посполитым, иж еще зданя ани записованя до книг не было, такъже еще водлуг права давност не зашла, наказали есмо абы Иван задатокъ свои взял а Макъсиму тую халупу вернул”. Дано було час на виселення шість тижнів. Крім того, постановлено покласти між міщанами “заруку” – на уряд міський копу грошей і на княжий двір – три копи².

Хоча жінка була в “тіні” чоловіка, який вважався її опікуном, то все ж вона не раз сама виступає суб'єктом права і самотужки обороняє себе у суді. Зокрема луцька міщанка Анна Зинківна Яцкова (1615 р.) сама оскаржувала у суді неправомірні дії орендарів чопового Шлomu Єсифовича та Абрама Мордушевича, які взяли з неї мито, хоча вона показала їм уже заплачені рахунки³.

Розгляд ряду боргових зобов'язань зафіксовано у збереженій луцькій міській книзі за 1600 р. 24 квітня до лентвійта Якуба Козицького прийшов Ждан Дахнович і заявив, що швець Федір Гордунович заборгував йому 10 золотих і 3 гроші, подавши письмове підтвердження сказаного. Боржника зобов'язали впродовж трьох днів повернути борг та заплатити виклад правний⁴. Подібним вердиктом завершилася справа Гануса, слуги Косацького, якому Миколай Пригалинський заборгував 3 золоті – боржника зобов'язали віддати їх упродовж двох тижнів “з выкладомъ правнымъ”⁵. Борг Хінки Павлової Лейбі Менделевичу у дві з половиною копи грошів литовських суд дозволив повернути за два тижні не лише готівкою, а й товаром – за умови, що вона не має готівки і на цьому присягне⁶. Невчасне повернення боргу тягнуло за собою штрафні

¹ ВРAN. OR. Sygn. 262. К. 8.

² Ibid. К. 73 v. Незважаючи на провідну роль чоловіка у сім'ї, жінка користувалася досить значними правами. Див.: Głowacka-Pańczyńska A. Kobieta w małych miastach Wielkopolski w drugiej połowie XVI i w XVII wieku. Warszawa, 2010. S. 40 – 44.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 100. Арк. 455 зв. – 456.

⁴ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. К. 36.

⁵ Ibid. К. 47 v.

⁶ Ibid. К. 47 – 47 v.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

санкції – так звану совитість, тобто подвоєння заборгованого. Саме така умова була передбачена при позичанні грошей кравцем Яном Кадлубовським у його колеги кравця Марцина¹ та кременецькими міщанами боржником Прокопом Гавриловичем і позичкодавцем Григорієм Романовичем². З липня 1600 р. до луцького лентвійта Якуба Козицького прийшов Ясько Юсикович і засвідчив, що позичив у Яцка Пацковича зі с. Теремне 10 кіп грошів литовських, які має повернути наступного року, а за це має дати йому “госътинъца” – баранячий габач і кожух, а у разі смерті борг повернуть спадкоємці³. Було прийнято також зголошувати перед міським урядом повернення боргу⁴, а злісного боржника чекала в’язниця⁵. Відомі випадки, коли без видимих причин міський уряд покривав боржника, як це було у Луцьку (1620 р.), коли міські урядники проігнорували скаргу деражнянського єврея Лавра Аврамовича, якому міщанин Янас Солц не повернув 150 золотих⁶.

Своєрідний спосіб “вибивання” боргу придумали у Рівному. У червні 1629 р. міщанин Оначко Іванович скаржився на шевського цехмістра Федора Ярошевича, якому він дав з ув’язнення свого боржника шевця Миска Копилича, що заборгував йому 10 кіп грошів литовських. Цехмістр мав використовувати працю боржника, а частину грошей віддавати Оначкові, щоб з часом покрити борг. Однак через кілька тижнів Миско втік від цехмістра, який ще нічого не перерахував Оначкові. Покликаний до суду цехмістр заявив, що взагалі ніякої угоди з Оначком не було, але це заперечив свідок-могоричник Гаврило Гудок. Тоді суд зобов’язав цехмістра заплатити Оначкові за час, що у нього працював швець Миско⁷.

У судовій практиці міщани змушені були звертатися до такої правничої категорії, як “давність” – вона допомагала визначити справжнього власника будинку, землі, сіножаті чи якоїсь іншої нерухомості. У серпні 1608 р. козлинський міщанин Іван Ляшко скаржився на Андрія Щербича, який претендував на його сіножать. Делятор (позивач) заявив, що купив сіножать у Воска і вже десять років користується нею. Це підтвердили виставлені ним свідки, тож суд визнав правоту позивача⁸. І хоча рішення суду не було аргументоване якоюсь

¹ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 72 v. – 73.

² Ibid. K. 113 v. – 114.

³ Ibid. K. 71 v. – 72.

⁴ Ibid. K. 73 v., 135.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 89 зв. (1569 р., Луцьк).

⁶ Там само. Спр. 116. Арк. 93 зв. – 94.

⁷ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 44. III. 5. Арк. 115 зв. – 116. У цій же міській книзі зафіксовано низку заяв міщан про заборгованості перед ними інших міщан. – Там само. Арк. 26 – 26 зв., 59 зв., 79.

⁸ ВРAN. ОР. Sygn. 262. K. 61.

РОЗДІЛ 5

правничою нормою, воно відповідало одному з “Artykułów...” Б. Гроїцького¹. В олицькій міській книзі непоодинокими є записи про “нагадування” строку давності щодо нерухомості. У квітні 1601 р. жорнівський міщанин Григорій Шпилька від імені свого небожа Івана Пінчуковича (мешканця Олики) заявив, що олицький міщанин Полуян Богданович користується півволокою поля – насправді вона природним правом мала належати його племіннику². Цю заяву зроблено для того, щоб не “пропустити давність” і в подальшому домагатися повернення земельної ділянки.

Аналогічно вчинив олицький міщанин Лазар Нешчорчич, який перед олицьким гайним виложенем судом здійснив нагадування (“przypominanie”). Йшлося про город, що його невідомо яким правом тримав Мацко Коваль, але насправді природним правом після смерті батька мав би належати заявнику³. Того ж 1601 р., обстоючи інтереси дітей небіжчика Блазка Кунашевича, до суду з’явився Павло Томкович із нагадуванням про волоку поля, яку тримає Миколаєва Вісловська, колишня дружина Кунашевича, і яка насправді природним правом належить дітям покійного⁴.

У березні 1586 р. миляновицька міщанка Барбара зі сином Романом скаржилася на райцю Шимка Павловича, якому її чоловік продав “подварок” за 15 грошів литовських, який вона хоче повернути. На це Шимко відповів, що тримає згаданий “подварок” вже 12 років, “а жадного припоминання водлуг тое купли своее не мил и вживал то спокоем”. Міський суд визнав його аргументи слушними і залишив у силі попередню трансакцію⁵.

Нагадування про щось у суді часом називали “пильність”. Так, у травні 1600 р. луцька міщанка Марушка Миколаївна перед лентвійтом Якубом Козицьким “пильность чинила” супроти Стефана Дворецького, маючи намір присягнути в ратуші, однак відповідач не з’явився і тому вона просила, “абы тая пильность до книгъ была записана”⁶. Аналогічна ситуація повторилася у вересні того ж року, коли перед тим же лентвійтом єврей караїмського збору Сімха Сачкович “пильность чинил”, що мав бути присутнім при виконанні присяги римарем Гапоном, який не з’явився для її виконання⁷.

За тогочасних важких обставин життя нерідко траплялося, що діти залишалися сиротами і дбали про них опікуни. На них лежав ряд обов’язків, чітко

¹ Groicki B. Artykuły prawa majdeburskiego... S. 23.

² ЦДІАК України. Ф. 1237. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 16 зв.

³ Там само. Арк. 25 – 25 зв.

⁴ Там само. Арк. 5 зв.

⁵ Там само. Ф. 1401. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 12.

⁶ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 47 v. – 48.

⁷ Ibid. K. 115 v.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

визначених у нормах маґдебурзького права¹. Звіт про опіку складали не лише самі опікуни, а й їхні діти. Козлинський міщанин Іван Маско був опікуном дітей Гринюка, син якого Колюшко видав квит про відсутність претензій дітям Івана Маска. Вони ж своєю чергою заявили це перед міським урядом: “[...] отец нашъ дал личбу с того опекунства детем Гринюковим, на що Калюшко Гринюкович и квит дал нам же я вас квитиую и волными чиню вечными часы”².

Потреба у готівкових коштах змушувала міщан заставляти рухомі речі, які згодом не завжди вдавалося вчасно викупити і тоді справа доходила до судового розгляду. У липні 1607 р. острозький міщанин Андрій Мартинович скаржився на козлинського міщанина Веленця, який за дві копи грошів заставив йому панцир, а викупити бажання не виявляв. Суд постановив оцінити панцир (вартість становила дві з половиною копи грошів), і якщо Веленець і далі ухилятиметься від викупу, продати його, а виторгувані гроші передати позивачеві³.

У міському судочинстві застосовувалася порука, передбачена нормами маґдебурзького права⁴. У липні 1572 р. під час заславського ярмарку перед намісником Богушем Сошенським острозький єврей Давид Аврамович оскаржив білоцерківського міщанина Артюха Митковича за борг у дві з половиною копи грошів литовських. Намісник присудив віддати борг упродовж двох тижнів, але єврей висловив сумнів у платоспроможності боржника. Тоді присутній на засіданні зем'янин Юсько Свіневський “ручил тому жиду острозскому Давыду в тых полтрети копах грошох на том Артюху Митковичи и подвезалсе оного Артюха о светом Михайле в року нынешнем семдесят втором у Полоном тому жиду Давыду поставити, а если б не поставил, самъ поднелсе за его тые пнзи тому жиду Давыду заплатити”⁵. У грудні 1579 р. володимирський міщанин Грицко Конахович визнав, що позичив у єврея Лейзара Іляшевича 2 копи 50 грошів литовських і на визначений час не віддав. Лейзар погодився перенести термін віддачі на початок 1580 р., а поручителем виступив міщанин Лазар Іванович Повхович, “приймаючи на себе тые гр[о]ши з совитосътью заплатити”⁶. Траплялося, що покликання на поруку було вигаданим. Так, у липні 1600 р. луцький караїм Сачко скаржився на міщанку Параску Уласову, яка неначе поручилася за свого чоловіка щодо віддачі 65 грошів литовських. Оскаржена відповіла, що поруки не давала і вимагала показати їй запис про це

¹ Groicki B. Artykuły prawa majdeburskiego... S. 50 – 53.

² ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 21 v.

³ Ibid. К. 57 v.

⁴ Groicki B. Porządek sądów... S. 110 – 111; *Ejusdem*. Artykuły prawa majdeburskiego... S. 35 – 37.

⁵ АНК. АС. Sygn. 27. К. 34 – 35.

⁶ ЦДІАК України. Ф, 28. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 465 зв. – 466.

РОЗДІЛ 5

у вїтївських книгах, якого дійсно не виявилось, тому суд увільнив її від позову¹. У квітні 1608 р. козлинські міщани Сенко Толстий і Андрій Трохимович “ручили” панові Крогулецькому за міщанина Сидора, який заборгував йому 5 кіп і 12 грошів. Маєтність боржника потрапила під арешт і він – без згоди поручителів – не мав права її продати чи вчинити якісь інші трансакції, аж доки не розрахується з кредитором².

Запис у рівненській міській книзі від 16 червня 1629 р. містить згадку про покарання за чарівництво. Міщанин Семен Ярмолич скаржився на міщанку Марушку Маркову за підливання під його будинок відвару зілля та підкидання жаб, вимазаних дьогтем. Марушка це заперечувала, але Семен виставив свідка Станіслава Кушніра, який підтвердив звинувачення. Суд зобов’язав позвану відшкодувати збитки, бо загинула худоба, а при повторенні таких дій погрожував покарати згідно з нормами права³.

Не завжди сімейне життя міщан було щасливим, і деколи доходило до розлучення. Це старалися фіксувати у міських чи замкових книгах. У вересні 1609 р. козлинський міщанин Мартин перед міським урядом заявив, що Максим “злотникъ” взяв собі за дружину Галжбіту Мартинову, однак жити з нею не захотів і залишив її. Мартин запевняв, що Максим до неї не повернеться і Галжбіта може бути вільною. Якщо б Максим передумав і захотів мати її за дружину, то повинен “єи заступити и [...] шкоду нагородити”⁴

Не склалося подружнє життя у “міжміської” сім’ї Прокопа з Рівного і Зенки з Козлина – “не хочечи межи себе мешкат”. Зенка хворіла і два роки була у батьків. Розуміючи безперспективність шлюбу, батьки молодих у липні 1610 р. уклали угоду при з обох сторін довірених особах, “а так доброволне ани промушоны, – сказано в ній, – дали себе руки Прокоп и Зенька жона его власная и волным одно одного менили вечними часы”. Було вирішено, щоб батько молоді “выкладъ правный вернул [...] и золотыхъ 10 пороховавши выклад слушный, и до того теж жаден з нихъ не мают спозыват до жадного уряду”⁵.

Інше добровільне розлучення сталося в лютому 1574 р. у Заславі. До замкового уряду з’явився міщанин Стас Миколаєвич і заявив, що був одружений з Галеною Кобилковною, з якою має двох синів і “з оною жоною своєю в добрый обычай се розышол”, і вона, будучи вільною, вийшла заміж за “барбера” (цирульника) Стася Яновича, якому він продає свій будинок. За половину будинку

¹ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 76.

² ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 44 v. – 45.

³ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 44. III. 5. Арк. 117 – 117 зв.

⁴ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 17.

⁵ Ibid. К. 27 v.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

Стас Миколаєвич бере гроші, а другу половину дарує дітям, мотивуючи це так: “[...] дей, я паметаючи на Бога, иж бы и оные дети мои [...] по чужихъ кутехъ не блукали”¹.

У заславській замковій книзі зафіксований факт існування “громадянського” шлюбу, який, щоправда, стосувався підданих зі с. Родосівки (на північ від Заслава)². За нормами християнства та магдебурзького права спільне проживання без шлюбу вважали гріхом, кваліфікували як конкубінат та карали³.

Джерела засвідчують випадки заручин батьками дітей. У травні 1592 р. до володимирського гродського уряду з’явився торчинський міщанин Євхим зі сином Гаврилом і заявив, що кілька років тому з поради людей “неопатрне и нерозсудне змовил есми былъ за сына своего, летъ недорослого и праве розуму зуполного про молодость не маючого, дочку [...] Илька Шабунчича Падарку, прозываемую Восю, и шлюбъ им свесченик давал. А иж, дей, тепер кгда вжо сын мой к лепшому розуму и летам болшимъ, але еще не зуполнъм, пришолъ, з обудвух сторон, так сын мой, яко и девка менованая, себе не взлюбили и в том пошлюбеню мешкат не хочут”. Батьки вирішили розлучити дітей. Стоячи перед Богушем Гулевичем Воютинським, який заступав володимирського підстаросту Федора Загоровського, Гаврило заявив, що “дочку Илкову с пошлюбленя своего вызволяет и волною чинить, позволяючи ей за кого хотечи поити в стан малъженъский, в чом онъ прекажати не мает. Также Илко Шабунъчич того Гаврила именемъ дочки своее с того пошлюбенъя вызволил, позволяючи ему кого хотечи поняти”⁴.

Важким гріхом у спільному житті вважали зраду – так зване чужоложство. Б. Гроїцький змушений з прикрістю констатувати, що суспільство XVI ст. надто м’яко, порівняно зі Святим Письмом, ставилося до цього злочину⁵. Цього, звичайно, не можна сказати про конкретну сім’ю, в якій це сталося, бо виявлення такого факту загрожувало розпадом подружжя або щонайменше довготривалим з’ясуванням стосунків. У березні 1608 р. козлинський єврей Уря перед міським судом звинуватив міщанина Матвія Русака в тому, що слуга єврея Гречаник застав його “на цузолостви в дому своем из жоною своею”. Сам Гречаник цього перед судом “не оповедал”, однак суд, розуміючи, що “то ест криминал”, вирішив сам з’ясувати суть справи. Матвій усе заперечував і гото-

¹ ANK. AS. Sygn. 27. K. 427.

² Ibid. K. 714.

³ Krawiec A. Seksualność w średniowiecznej Polsce. Poznań, 2000. K. 104, 109, 128; Maciejewski T. Historia ustroju i prawa Polski. Warszawa, 2011. S. 129; Kamler M. Złoczyńcy. Przestępczość w Koronie... S. 284 – 286.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 374 зв. – 375.

⁵ Groicki B. Porządek sądów... S. 205 – 206.

РОЗДІЛ 5

вий був “присягою телесною отвестися”. Перед судом він заявив, що Гречаник запросив його на вечерю, що останній підтвердив. Далі судді допитали жінку Гречаника, але вона звинувачення єврея відкинула і готова була на цьому присягнути. Суд, зваживши всі доводи, визнав Матвія невинним і вільним “от той помови”, а також “и жону поменного Гречаника при уцтливости заховал”¹.

Не так добре закінчилося інше звинувачення у подружній зраді. У липні 1609 р. до козлинського міського уряду звернувся міщанин Лаврин Юсченя зі скаргою на свою тещу Янкову, яка не завадила відходу від нього дружини. Остання, зрадивши йому з рохманівським міщанином Гарасимом, втекла. Ображений Лаврин перед судом заявив: “А иж жона моя на цужолоство вдала теды я для тыи причины ее вечными часы се вырикам и за жону ее мет не хочу, zostawуючи себе с тещею своею о то право волне о шкоды своее”². І в першому, і в другому випадку суд з належною увагою поставився до звинувачень у подружній зраді, обстоюючи суспільну мораль та норми права.

Траплялося що батьки дружини виганяли з дому свого зятя. Така доля спіткала 1563 р. луцького єврея Боруха Зраїловича Докторовича. Невдаха скаржився на Мошка Духаїна і його дружину Сару, які, віддавши за нього дочку Рифку, виділили молодим терміном на чотири роки частину свого помешкання, але невдовзі без видимої причини вигнали його “толко в одной кошули” та ще й присвоїли його “маетност” – золото, срібло, гроші, одяг та товар. Свою шкоду Борух оцінив у 600 червоних золотих, а заодно скаржився на луцького підключого Мартина, у якого не міг знайти справедливості³.

У 1575 р. від луцького міщанина Степана Герецького втекла жінка (не зовсім зрозуміло, чи це була законна дружина, чи співмешканка), забравши зі собою деякі речі. Знайшли її у домі возного Адама Маєвського і, незважаючи на її запевнення, що вона взяла лише “кожухъ бараний, сорочку а две переметце”, заарештували і посадили до замкової в’язниці⁴.

Ціла баталія розгорілася у Луцьку впродовж 1614 – 1616 рр. з приводу спадкування маєтку покійного луцького вірменина Федора Мурадиновича. У жовтні 1614 р. у луцькій ратуші замойський міщанин Богдан Мурадинович виступив з претензією на цей спадок до луцького вірменина Андрія Федоровича та його опікуна львів’янина Івашка Торосовича. Перший називав себе братом померлого, другий – сином. Богдан Мурадинович через свого уповноваженого Олександра Криштофовича заявив, що Андрій Федорович є “zle urodzonym” від нешлюбної жінки, яка була у брата кухаркою і з якою він сплотив того Андрія,

¹ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 13 – 13 v.

² Ibid. К. 97 v.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 76 – 76 зв.

⁴ Там само. Спр. 15. Арк. 50 зв. – 51.

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

а отже, останній не може претендувати на спадок. Натомість опікун Андрія Івашко Торосович заявив, що хоча Андрій народився позашлюбно, але вихований порядно і до того часу своє життя провадив чесно і гідно. Вони обоє представили королівський лист від 16 січня 1612 р., який урівнював Андрія з людьми добре народженими, та тестамент батька від 10 травня 1613 р., в якому Андрій визнаний за сина і спадкоємця, а брат Богдан усунутий від спадку. Суд, вислухавши доводи сторін, прихилиючись до посполитого права та листа короля і враховуючи тестамент, визнав права Андрія Мурадиновича¹.

Однак справа мала продовження. У березні 1616 р. у луцькій ратуші лент-війт Олександр Бедерман з райцями і лавниками розглядав справу королівського коморника шляхетного Андрія Колачковського проти Андрія Федоровича Мурадиновича і його опікуна Івашка Торосовича. Андрій Колачковський у варшавському гроді (1615 р.) уповноважив вести справу свого рідного брата Станіслава, а той (1616 р.) переуповноважив її до цього шляхетного Станіслава Павловського. Останній, поставши перед міським судом, подав королівський лист, згідно з яким кадуковим правом маєток покійного Федора Мурадиновича передавався Андрію Колачковському. Далі С. Павловський подав два мандати короля від 22 липня та 29 грудня 1615 р., відповідно до яких усе нерухоме і рухоме майно, включаючи готівкові гроші, має бути передане Андрію Колачковському або його уповноваженому та просив ввести його в маєтність покійного вірменина (не знаємо, чому змінилася позиція короля у цьому питанні). На це Івашко Торосович заявив, що видані королем мандати датуються 1615 р., а привілей Андрію Федоровичу – 1612 р., тобто мандати видані, очевидно, через незнання привілею 1612 р. Своєю чергою С. Павловський повідомив, що не ставить під сумнів королівський привілей 1612 р., але опирається на пізніший, отже, більш вартісний привілей і зажадав ввести його в успадкований маєток. Івашко Торосович заявив, що не дозволяє ув'язання, вважаючи більш чинним попередній привілей. Міський суд, вислухавши доводи обох сторін, ухвалив рішення виконати останнє розпорядження короля і дозволив інтромісію в маєтки покійного Федора Мурадиновича А. Колачковському. Для цього виділили трьох лавників, які того ж дня зробили спробу ввести А. Колачковського у маєток, але спротив Івашка Торосовича не дозволив це зробити. Це змінило лінію поведінки С. Павловського, який тепер заявив, що привілей 1612 р. отриманий обманом (“ad male narata”). Крім того він покликався на норми маґдебурзького права – артикул 51 книги 1 “Speculum Saxonum” та аморальність Федора Мурадиновича, який спершу жив з кухаркою, а далі з її дочкою від першого шлюбу, від якої і народився Андрій Федорович. Далі

¹ ЦДІАЛ України. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 425. Арк. 10 – 10 зв.

РОЗДІЛ 5

С. Павловський наголошував, що у привілеї 1612 р. йшлося про право Андрія спадкувати майно материнське, а не батьківське. У ситуації, що склалася, суд вирішив відіслати справу на розгляд короля, який у відповідь на це звернення відіслав справу до луцького міського суду на додаткове з'ясування суті справи. Під присягою було проведено опитування міщан, які могли повідомити суттєві факти у цій справі. Серед опитаних були лавники Роман Трушевич та Яцко Федорович, а також Якуб Козицький, який у той час був лентвійтом. Від семи опитаних міщан суд довідався, що Федір Мурадинович мав дружину зі Львова, але розійшовся з нею. Далі він викупив у вірменина Ростка якусь латвійку (її ім'я не називається), яка була у нього кухаркою, і жив з нею як з жінкою без шлюбу, а по її смерті почав жити з її дочкою від першого шлюбу, яку згвалтував, і від неї народився Андрій. За це тогочасний вїйт і староста Миколай Семашко посадив його до в'язниці¹, але вірменин відкупився бочкою вина, поставом сукна і "жменею" червоних золотих. Вірменське духовенство за той вчинок відлучило його від церкви, і він не ходив до вірменського храму, але інколи приходив до костелу св. Якуба. Ці свідчення міщан письмово засвідчив міський писар Іван Половкович.

Справа мала продовження у серпні 1616 р., коли до ратуші прийшов Ян Андріяшевич і від імені Богдана Мурадиновича та його сина Якуба просив заарештувати маєтності Федора Мурадиновича, передані А. Колачковському. Тоді ж було подано до ратуші королівський лист, в якому вказаний лише рік, а замість числа і місяця залишені так звані віконця – пропуски. Цим листом король викликав до себе на суд вїйта і міський уряд за невиконання його розпорядження щодо передачі кадуковим правом майна Федора Мурадиновича А. Колачковському. 5 серпня 1616 р. у луцькій ратуші засідав суд за скаргою А. Колачковського проти Андрія Федоровича. Цього разу заслухали ще дев'ять свідків, які здебільшого повідомили те саме, що і попередні свідки. Уряд послав двох лавників взяти у секвестр майно покійного вірменина. Повернувшись, лавники доповіли, що у присутності слуги А. Колачковського та возного були у вірменського священика Шимона Миколаєвича і у пані Михиларової. Священик відмовився дозволити провести інвентаризацію майна покійного, а Михиларова, яка мешкала у будинку Федора Мурадиновича, повідомила, що вселилася у пустий будинок, ніякого майна брата Андрія (!) не має, а листи і церографи у неї забрали ще тиждень тому. Наступного дня вірменський священик прийшов до лентвійта Олександра Бедермана і заявив, що готовий відкрити церкву і допустити ревізію, що райці та лавники й зробили у при-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 721 ("которого для певное ведомости до везеня для загамованя злого прикладу людом казалом был взяти").

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

сутності возного і двох шляхтичів. Описати речі покійного вірменина урядовці змогли, але забрати – ні, бо цьому спротивилися і священник, і Михилярова. Слуга А. Колачковського Якуб Висоцький класифікував це як непокору королівському розпорядженню, що вплинуло на рішення, бо в подальшому є згадка про передання маєтності Федора Мурадиновича А. Колачковському¹.

Судитися у тогочасному суспільстві, з одного боку, було справою звичною (хоча все-таки це були певні клопоти, яких старалися уникати), а з другого – це зачіпало добре ім'я людини. Так, Воцтех Хмелецький (1606 р.) обурювався на олицького вїтца (ім'я не вказане, але це, очевидно, був Миколай Старнігель), який його, “чоловека невинного и никгда до книгъ о жадную речъ такую немазаного, смиль внесъти до книгъ, кладучи якоес забите бакалара”². Свідченням правової свідомості міщан було тверде усвідомлення ними, що протиправними є дії, не узгоджені з рішенням суду. У грудні 1598 р. володимирська міщанка Марія Яциничова оскаржувала міську владу за несправедливе ув'язнення її чоловіка Юрія та їхнього сусіда Семена Лиска. Міщанка вимагала, “аби людей невинных, правом не переконавши, и личбы не выслушавши, а до того добре оселых, не сажали, а они нас не слушаючи, предсе посажали до везеня”³. Коли у грудні 1611 р. орендар вїтївських судових функцій Андрій Рачковський незаконно ув'язнив луцького міщанина Василя Кравця і вимагав у нього три копи грошів литовських, то міщанин резонно вимагав аби орендар “ему винност его указал”⁴.

Надзвичайно цікаве розуміння міщанами правової справедливості розкрили ними у спорі з луцьким підкоморієм Яном Харленським. Останній у жовтні 1605 р. скаржився на луцьких міщан за невидачу збіглих до міста трьох його підданих. Умоцований від міщан (його ім'я не вказане) заявив, що оскаржені не є підданими скаржника, бо ще їхні батьки переселилися до міста 30 років тому і показали відповідні виписи з міських книг та нагадали підкоморію, що 1598 р., коли він вже раз домагався їхньої видачі, міщани присягнули на тому, що не є його підданими. Ба більше, міщани занесли до городу зустрічну скаргу на підкоморія, який, зустрівши одного з тих міщан у місті, наказав слугам схопити бідолаху і кинути до в'язниці. Міщани з обуренням заявили: “[...] ижъ маемо право о сполномъ усправедливленью, в такихъ припадках, же

¹ ЦДІАЛ України. Ф. 52. Оп.1. Спр. 425. Арк. 11 – 31. Аналізу цієї справи присвятила статтю О. Штанько. Див.: Штанько Н. “Злого ложа син”: луцький міщанин-illegitimus Андрій Федорович // Студії і матеріали з історії Волині. 2018. Кременець: Кременецько-Почаївський ДІАЗ, 2018. С. 165 – 177.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 76. Арк. 629.

³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 622.

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 90. Арк. 1142.

РОЗДІЛ 5

се первой повинень справит его мл пан подкоморий, а до того жаден не маеть себе справедливости чинити, а ни своее власное речи кгвалтовне брати, бо право для того поставлено, абы кождый своее кривды правом доходил, а не кгвалтом”¹ (Тут і далі виділено нами. – А. З.).

У багатьох містах вели міські і замкові книги, але, на жаль, до нашого часу вони дійшли в поодиноких екземплярах та фрагментарно. Однак і ті книги, що збереглися, дають змогу висловити певні твердження щодо судочинства у містах. Це, найперше, визначальний вплив власника / посесора / урядника на міське судочинство у приватних містах через привілеї, “устави”, апеляції і т. ін. У судочинстві застосовувалися ще такі джерела права, як норми маґдебурзького права, Литовських статутів, звичаєвих практик. Певний вплив на міське судочинство мали орендарі та державці міст. За справедливістю до суду зверталися не лише міщани, а й околична шляхта та селяни. У королівських містах найбільший вплив на судочинство мали війти та старости, а суди більш строго дотримувалися норм маґдебурзького права. Суд мав змагальний характер. Міщани сприймали злочин як переступ проти суспільства. Переважна більшість справ, що розглядалася в судах, мала приватний (цивільний) характер (угоди, договірні зобов’язання, що закінчувалися мировими угодами, поручительство, захист честі, “доброго імені”, боргові зобов’язання, опікунство, розлучення тощо). Невелика частка справ мала за змістом публічний (кримінальний) характер (вбивство, подружня зрада, крадіжка, погрози /“похвалки”, “грабіж”).

¹ ЦДДАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 1249 зв. – 1250.

РОЗДІЛ 6

МІСЬКА ГРОМАДА

6.1. Джерела формування міщанства

Ранньомодерна Волинь була однією з найбільш залюднених українських територій. Період XVI – першої половини XVII ст. був часом як розвитку вже наявних, так і масової появи нових міст. Для кожного міського поселення актуальною була проблема поповнення чисельності його населення. Це було зумовлено насамперед об'єктивними причинами: татарськими нападами, пошестями, високою загальною смертністю людей тієї доби. Власники міст бажали кращої їх заселеності з цілком зрозумілої причини – це були нові робочі руки і платники податків.

Поза всяким сумнівом, місто тогочасна людність сприймала як центр не лише торгово-економічний, а й культурний, духовний. Місто притягувало до себе як магніт. Тут було більше шансів для професійного і кар'єрного зростання; воно захищало незрівняно краще від небезпеки татарських нападів; статус міщанина давав більше прав і свобод – словом, тут було надійніше, впевненіше, вільніше. Це все сприяло тому, що багато хто з посполитого люду мав бажання стати мешканцем міста.

Стосовно джерел поповнення населення міст можна виділити три основні його складові: природне відтворення, переселення й утечі до міст. Першу з них стан джерельної бази не дає можливості достеменно з'ясувати, оскільки переписів населення тоді не вели. Тогочасні люстрації та інвентарі міських поселень мало що можуть допомогти, хоча для окремих міст (Заслав, Красний Корець, Межиріччя) збереглися інвентарі за ряд років.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Більше відомостей збереглося про переселення і втечі до міст. Вже саме існування міста провокувало приплив до нього нових мешканців. Особливо це стосувалося щойно локованих приватних міст, у привілеях яких нерідко новоприбулі отримували значну (зазвичай від 10 до 30) кількість років так званої волі, упродовж якої вони не виконували повинностей і не сплачували податків¹. На думку дослідників, переходи та втечі до міст були характерним явищем тієї доби і сприяли розвитку міст².

Переселення до міст було бажаним для самих міст і для його власників (магнатів) чи розпорядників (старост у королівських містах), однак цей процес мав бути легітимним. Формально у містах могли оселятися лише особисто вільні люди: у понад тридцяти відомих нам локаційних привілеях містилося застереження, щоб міста осаджувалися вільними людьми³. Однак досягти цього на практиці було складно – міста виростали як “гриби після дощу” і наповнити їх лише вільними людьми було нелегко. Дуже рідко трапляються документи, які свідчать, що власники відпускали своїх підданих, даючи так звану вольную. Зрештою, таке звільнення краще було б назвати викупом, оскільки без матеріального зиску для себе власник навряд чи відпустив би підданого. 1594 р. власник села Ключна Іван Ключський перед членами Луцького гроду заявив, що позвав до суду троцького каштеляна Олександра Пронського, до чийого містечка Берестечка втік його підданий Іван Тимошевич. Але, як з’ясувалося, останній зумів домовитися зі своїм власником, “вчинивши досит”, і І. Ключський змушений був заявити, що звільняє його від свого підданства та оголошує “на вічні часи” вільним⁴.

Очевидно, що не без фінансових затрат отримав звільнення від підданства і луцький міщанин Іван Нагай. Його колишній власник Микола Хрницький перед Луцьким гродом засвідчив, що І. Нагай, ще з молодих літ відійшовши

¹ Див.: Aleksandrowicz S. Zaludnienie miasteczek Litwy i Białorusi... S. 44; Jarmolnik W. Rozwój niemieckiego prawa miejskiego na Podlasiu... S. 40; Szczygieł R. Początki miasta Lewartowa na tle rozwoju miast prywatnych w Polsce XVI w. // Lubartów i Ziemia Lubartowska. Lublin, 1983. S. 98; Janeczek A. Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo Bełskie od schyłku XIV do początku XVII w. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1991. S. 291.

² Копыцкий З. Ю. Экономическое развитие городов Белоруссии... С. 40 – 41; Крикун М. Кам’янецькі земські книги про міграції населення на українських землях у першій половині XVII ст. // *Його ж.* Подільське воеводство у XV – XVIII століттях. Статті і матеріали. Львів, 2011. С. 341 – 347; Історія українського селянства. К., 2006. Т. 1. С. 159 – 163; Город средневековой цивилизации Западной Европы. Москва, 1999. Т. 1: Феномен средневекового урбанизма. С. 198; *Historija chłopów polskich.* Warszawa, 1970. Т. 1. S. 309; Zientara B. Mączek A. Ihnatowicz I. Landau Z. *Dzieje gospodarcze Polski do roku 1939.* S. 158.

³ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 35, л. 284; Д. 38. Л. 16 об., 17 об., 76 об., 219 об., 229, 249, 250 об., 342, 444; Д. 49 л. 32 об.; Д. 191. – л. 98 об., 161, 234 об.; Д. 193. Л. 67, 102; Д. 195. Л. 21, 215, 311 об.; Д. 202. Л. 85; Д. 209. Л. 85 об.; Д. 210. Л. 120 об.; Д. 216. Л. 48.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 171 – 171 зв.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

євреї. Останні були на особливому становищі – уважалися вільними людьми¹ і могли поселятися в королівських містах, а у приватних – з дозволу власника. Так само вони могли вільно відходити з міст (принаймні опрацьований джерельний матеріал не фіксує жодного випадку втечі євреїв із сіл чи міст). За даними О. Барановича, чисельність євреїв у волинських містах коливалася від 3 до 50 відсотків².

Якщо природний приріст населення та легальне переселення до міст відігравали важливу роль у життєдіяльності міських осередків, то не менш важливе значення мали втечі, переманювання, викрадення та насильне переселення до міст. Тогочасні джерела, передовсім книги судово-адміністративних установ, зберегли досить багато свідчень про втечі селян як форму соціального протесту та намагання останніх знайти кращі умови життя. Утікали здебільшого до інших сіл, з огляду на звичний спосіб життя та заняття, але досить багато селян утікало і до міст. Вже мовилося про те, що в місті вони мали більше шансів для своєї реалізації і надію отримати свободу або довготривалу “волю” у приватних містах. Утікали як поодинокі селяни, так і сім’ї, а часом досить значні групи селян. У другій половині XVI ст. селяни-втікачі неодноразово прибували до Берестечка³. У 1568 і 1579 рр. по одній сім’ї осіли у Торговиці⁴. Двічі у 1578 р. зафіксовані втечі селян до щойно локованого Мосора⁵. По одній сім’ї втікачів поповнилися 1593 р. Торчин, а 1599 р. – Рожище⁶. По дві родини осіли в Бережниці (1610 р.) та Корці (1624 р.)⁷. Трьома сім’ями поповнилися Горохів (1614 р.) і Кунів (1620 р.)⁸. Але неодноразово села покидали цілими групами. По десять родин знайшли притулок у Корці (1613 р.)⁹ та Тайкурах (1620 р.)¹⁰. 1620 р. до містечка Новий Острів (Вишеньки) прибули 11 родин зі с. Боратина і 9 – з с. Литви¹¹. Із маєтностей Михайла Мишки Варковського (сіл

¹ Бершадский С. А. Литовские евреи. История их юридического и общественного положения в Литве от Витовта до Люблинской унии. 1388 – 1569 г. Санкт-Петербург, 1883. С. 227 – 228.

² Баранович А. И. Украина накануне Освободительной войны середины XVII в. С. 106.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 495 зв. – 496 (1566 р.); Спр. 38. Арк. 620, 669 зв. (1590 р.); Спр. 40. Арк. 276 – 276 зв. (1592 р.); Спр. 44. Арк. 431 – 431 зв. (1593 р.); Спр. 45. Арк. 403, 879 зв. – 880 (1594 р.); Спр. 48. Арк. 462 зв., 482 зв. (1595 р.); Спр. 61. Арк. 317 зв. – 318 (1600 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 160 зв. – 161 (1593 р.).

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 148; Спр. 20. Арк. 306.

⁵ Там само. Спр. 18. Арк. 353 – 354, 724 – 725.

⁶ Там само. Спр. 44. – Арк. 125; Спр. 57. Арк. 639 зв.

⁷ Там само. Спр. 87. Арк. 25; Спр. 118. Арк. 358 зв.; Архив ЮЗР. Ч. 6. Т. 1. С. 615 – 617.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 98. Арк. 656 зв.; Спр. 117. Арк. 960 зв. – 961 зв.

⁹ ANK. AS. Teki arabskie. Sygn. 537/1. K. 45 – 46.

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 117. Арк. 234 зв.

¹¹ Там само. Спр. 97. Арк. 76 зв. – 77

6.1. Джерела формування міщанства

Варкович, Молодавки, Хрилова і Застав'я) до м. Верхів упродовж 1584 – 1585 рр. втекла рекордна кількість родин – 69¹.

Нерідкими були втечі селян до юридик у королівських містах. Є підстави припустити, що ще наприкінці XV – на початку XVI ст. приплив населення до юридик був порівняно вільним. На таку думку наводить скарга вінницьких зем'ян на старосту Федора Сангушка (1546 р.), в якій вони заявили, що раніше старости не забороняли приймати їм людей до своїх маєтків у Вінниці². 1581 р. Гнівош Стрижовський свідчив, що при пожежі Вінницького замку згоріли привілеї. Один із них (дата не вказана) – обивателям Брацлавського воєводства на вільне проживання шляхті і їхнім підданим у Брацлаві і Вінниці. Останні звільнялися від юрисдикції старост, але залучалися до будівництва мостів і виконання повинностей з оборони замку³. Під час люстрації 1616 р. у Володимирі зафіксовано 40 шляхетських дворів, в яких перебувала різна кількість підданих, – від 7 до 42⁴. 1584 р. до маєтку Миколи Лисаковського у Володимирі прибуло дві сім'ї зі с. Божанка⁵. 1593 р. селяни-втікачі осіли у дворі Михайла Оранського⁶. Приймали втікачів у Володимирі двори князів Януша Вишневецького (1624 р.), Олександра Заславського (1625 р.), Домініка Заславського (1641 р.)⁷. Князь Роман Сангушко на Михайлівському передмісті Володимира (1570 р.) мав 29 будинків підданих і ще 4 стояли пустими⁸. Оселялися селяни і в церковних юридиках. Так, 1595 р. зі с. Калусів до маєтку церкви св. Іоанна у Володимирі втекли дві сім'ї⁹.

Селяни не лише самі втікали у міста. Непоодинокими були випадки переманювання їх власниками міст. 1610 р. луцький підсудок Андрій Загоровський скаржився на княгиню Магдалену Сокальську за переманювання її слугами селян скаржника зі с. Смердина до Сокола¹⁰. 1572 р. волинський каштелян Михайло Мишка Варковський, своєю чергою, скаржився на князя В.-К. Острозького, який переманив з його с. Варковичів трьох селян-ремісників: ткача, сідляра і лучника. Вони йшли до міста Костянтинова, але слуги М. Мишки Варковського зуміли їх перехопити і в одного зі селян знайшли лист князя, в якому він просив шляхту безмитно пропускати цих селян (у листі вказані їх

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 318 – 318 зв., 592 зв – 593 зв.

² РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 30. Л. 156.

³ Там же. Д. 195. Л. 330 об – 332.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 224 – 226.

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 429 – 429 зв.

⁶ Там само. Спр. 27. Арк. 42.

⁷ Там само. Спр. 60. Арк. 500 зв., 841 – 843 зв.; Спр. 80. Арк. 1086 зв. – 1089.

⁸ Там само. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 327 – 327 зв.

⁹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 513 – 514.

¹⁰ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 86. Арк. 157 зв.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

імена – своєрідний іменний документ) через свої маєтки і не затримувати їх, а він, зі свого боку, обіцяє віддячити їм за це¹. Цей документ певною мірою можна назвати унікальним (хоча подібних, очевидно, було немало) оскільки нічого подібного більше не вдалося виявити.

Не гребували магнати у справі поповнення населення своїх міст і так званім викоченням – тобто організацією втеч чужих підданих. Особливо цим “уславився” князь В.-К. Острозький. 1575 р. М. Мишка Варковський заявив, що дубенський війт Василь з міщанами та слугами князя вночі викрали з його с. Молодавки дві сім’ї і доправили їх до Дубна². Того ж року литовський стольник Микола Дорогостанський свідчив, що дубенський урядник Якуб Людецький з міщанами і князівськими слугами викрали з його с. Дорогостаїв багатьох селян³. У травні 1575 р. заславський намісник Василь Копоть скаржився на берездівського урядника Прокопа Мервицького, який з наказу князя, узявши війта Потапа Остаповича, міщан і слуг здійснив збройний наїзд на с. Семаки і забрав чотирьох бояр та всіх селян (возний свідчив про 24 порожні хати)⁴. У липні 1575 р. той же Василь Копоть скаржився, що згаданий берездівський урядник “викотив” зі сіл Меречівки, Корчика і Бачманівки 22 сім’ї і переселив їх до Берездова⁵. 1616 р. Миколай Свенцицький оскаржував дії степанського бурграбія Семена Кмити, який за наказом князя Януша Острозького з козаками, боярами та стрільцями “викотив” з його с. Кам’янки 12 сімей, переселивши їх до міста Степаня⁶.

Міська влада і власники міст робили все, щоб затримати у себе втікачів, натомість ті, від кого вони втекли, докладали різних зусиль, аби повернути своїх підданих. На сторожі скривджених шляхтичів стояв закон. Конституція 1588 р. передбачала компенсацію у розмірі 500 гривень за кожну збіглу сім’ю⁷, але протилежна сторона намагалася усіляко уникнути цього, зволікаючи, відкладаючи розгляд справи до Люблінського трибуналу, шукаючи найменших юридичних зачіпок, аби вийти “сухою з води”.

1567 р. князь Дмитро Козека заявив, що звертався до володимирського війта М. Лудовича з приводу втечі до міста двох його підданих. Війт призначив розгляд справи на 28 травня, але того дня справу не розглядали і перенесли

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 430.

² Там само. Спр. 15. Арк. 312 зв.

³ Там само. Арк. 371 – 371 зв.

⁴ Там само. Арк. 186 зв. – 187 зв.

⁵ Там само. Арк. 342.

⁶ Там само. Спр. 69. Арк. 18 зв.

⁷ Volumina constitutionum. T. II (1550 – 1609). Vol. 2 (1587 – 1609) / Do druku przyg. S. Grodziski. Warszawa, 2008. S. 86.

6.1. Джерела формування міщанства

на 4 червня. Однак і цього разу на суд вїйт представив лише одного збіглого та доводів князя слухати не захотів¹. 1573 р. урядник Муравиці Ян Гусинський на вимогу дорогостайського урядника Антона Коханського повернути збіглих селян заявив, що йому важко вчинити справедливість, бо він не знає чи є вони в маєтку його пана².

У липні 1601 р. Гнівош Гулевич Дрозденський скаржився на луцького єпископа Кирила (Терлецького), позаяк з його церковного містечка Рожище не хотіли видати сім'ю втікачів, які ще 1598 р. осіли в місті. Уповноважений Кирила (Терлецького) заявив, що позов єпископу поданий неправильно, оскільки Рожище є містом привілейованим (тобто наділеним маґдебурзьким правом) і звертатися потрібно було до вїйта і райців. Судді відхилили таке твердження, тоді уповноважений єпископа зажадав дозволити перенести розгляд справи до Люблінського трибуналу, але і це прохання судді не задовольнили. Суд ухвалив рішення, аби двоє людей з луцького капітулу присягнули, що збігла родина є дійсно їхньою дідичною, однак захиснику Кирила (Терлецького) такий вердикт видався неприйнятний, і він просив дозволу апелювати до Люблінського трибуналу³, що суд дозволив і чим справа затягнулася на невизначений час.

Місяць по тому на Кирила (Терлецького) скаржився Олександр Загородський, бо ще 1599 р. до Рожища втекли дві родини його підданих. Уповноважений єпископа Сасин Русинович Берестецький спробував перенести розгляд справи до Люблінського трибуналу, однак судді прийняли аналогічне попередньому рішення – присягнути двом членам луцького капітулу, що збіглих у місті немає, як твердив уповноважений⁴.

Інколи як привід відкласти справу оскаржена сторона використовувала спробу поставити під сумнів володіння скаржником селом чи підданими. Так було з Миколаєм Удрицьким, який у травні 1601 р. мав одразу дві судові справи. Одну – з князем В.-К. Острозьким, до щойно заснованого міста якого Олександрії (Першків Міст) втекли у 1599 – 1601 рр. зі с. Гостинного десять його сімей. Другу – з Юрієм Кирдеєм Мильським, до чийого містечка Мильська втекли дві родини скаржника з того ж села. Уповноважені обох оскаржених сторін поставили під сумнів належність села Гостинного Миколаю Удрицькому, але останній висловив готовність скласти щодо цього присягу, і суд цим задовольнився. Уповноважені князя і Ю. Кірдея Мильського, аби затягнути справу, домагалися передачі її до Люблінського трибуналу, що в підсумку їм і вдалося⁵.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 239 зв.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 90 – 91.

³ Там само. Ф. 25 Оп. 1. Спр. 63. Арк. 40 – 41.

⁴ Там само. Арк. 148 – 148 зв.

⁵ Там само. Арк. 34 – 36, 41 зв. – 43 зв.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

У серпні 1601 р. равський каштелян Вавринець Третинський заявив, що з його села Згуйця у 1600 – 1601 рр. втекли чотири родини до міста Рівного, власником якого був князь В.-К. Острозький. Справу В. Третинського провадив уповноважений Миколай Чарноцький, якого уповноважений князя Криштоф Гуйський звинуватив у неосілості, і через це просив увільнити його патрона від позову. М. Чарноцький це заперечив, заявивши, що є осілим і вже не раз виступав у суді. Останній став на бік М. Чарноцького, а К. Гуйський просив суддів подати апеляцію до Люблінського трибуналу (це було дозволено), аби зтягнути справу¹.

Крім зволікань, правового крутіїства та банальної відмови видати втікачів, міська влада та власники/зверхники міст старалися, якщо була така можливість, юридично обґрунтувати невидачу колишніх селян. Вдалося зафіксувати випадки, коли власники міст без більших пояснень просто відмовляли у видачі втікачів². Але більш цікавими є ситуації, коли міські власті пробували юридично обґрунтувати свою правоту. Так було 1620 р., коли від холмського підсудка Фрідріха Підгородецького зі с. Верби втекла сім'я до Володимира. Війт Юрій Будзишевський, бурмистр і райці не виявили бажання їх віддавати. Вони доклали максимум зусиль, щоби законним шляхом утримати селян. Гродський суд на скаргу відреагував так: або видати втікачів, або заплатити штраф у 500 гривен. Однак міщани не розгубились і заявили, що: а) позов був вручений не за правилами, оскільки возний вручив його не в руки війтові або в його маєтності, а даний був лентвійтові на ринку; б) справа розглядалась одразу в гродському суді, а мала б спершу вирішуватись у міському. Внаслідок цього суд звільнив міських урядників від цього позову³.

Показовий випадок стався з кременецьким земським суддею Антонієм Яловицьким, який звернувся до луцького війтівського суду з проханням повернути його підданого Труша Воловачевича. Під час розгляду справи з'ясувалося, що А. Яловицький купив с. Суха Воля у князя Юхима Корецького, а той 1577 р. дав "вільну" Трушеві Воловачевичу. Війт Марко Жоравницький попросив А. Яловицького показати інвентар підданих купленого села, а коли той відмовився, то війт заявив, що згідно, з нормами Литовського статуту 1566 р. (29 артикул III розділу), шляхетські піддані, які прийшли до королівських міст, купили нерухомість і перебували в місті шість і більше років, війти не повинні видавати⁴. У Рум'янцевському списку Другого Литовського статуту

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Арк. 211 – 213.

² Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 81. Арк. 29 – 30 зв.; Спр. 114. Арк. 172 зв. – 173 (Кременець, 1630, 1642 рр.); Спр. 63. Арк. 299 – 299 зв. (Шепетівка, 1619 р.).

³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 956 – 958.

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 1177 зв.

6.1. Джерела формування міщанства

(інша назва списку – Василя Усовича) текст артикулу звучить по-іншому¹. Такий самий текст дає Волинський (інша назва – Адама Залуського) список². Почаївський список, на жаль, неповний – є тільки початок артикулу³, а от Луцький і так званий список Матиса Савіцького дають ідентичний війтовим словам текст артикулу⁴.

Подібна історія сталася 1585 р. у Володимирі, коли війт М. Дубницький та бурмистри відмовили князю Романові Сангушку видати збіглих від нього селян із с. Михайлівці, покликаючись також на шість років засидження згаданого артикулу⁵. У пізнішому Третьому Литовському статуті зазначено, що селяни-втікачі, які прожили в місті десять років і мали нерухомість, не підлягали видачі, але повинні були відкупитися грішми⁶. 1575 р. Михайло Коритенський вимагав від базалійського намісника Андрія Хоецького видачі збіглого зі с. Коритного Євпаша Куцевича. Намісник викликав втікача і питав, коли і від кого він пішов. Євпаш чемно визнав, що М. Коритенський був його паном, але він пішов від нього 15 років тому, і пан його ніколи не поминався, а отже, він засидів десять років і є вільним, тим більше, що до Базалії він прийшов не від М. Коритенського безпосередньо, а з маєтку князя Богуша Корецького. Намісник і війт Петро Лось відмовились видавати втікача⁷.

Непоодинокими були випадки, коли вимога віддати втікачів не закінчувалася простою відмовою, а ті, хто клопотався про їхнє повернення, стикалися зі збройним опором і зазнавали словесних образ та побиття. Так, 1587 р. Андрій Сенковський, від якого втекло кілька родин до Четвертні, скаржився у гродський суд, що коли він зі слугами приїхав до міста за підданими, то війт Радко Мисечич і священник збунтували міщан, які ображали його і слуг спершу словесно, а далі ще й побили їх⁸. Подібні ситуації зафіксовано щодо Вижви (1577 р.)⁹, Киликієва (1594 р.)¹⁰, Володимира (1570 р.)¹¹, Рожища (1569,

¹ Временник императорского Московского общества истории и древностей Российских. Москва, 1855. Кн. 23. Отд. II. С. 57 (там ідеться про “засидження” десяти років).

² Національний музей у Львові. Відділ рукописів. Фонд: Латинські рукописи. Спр. 977. Арк. 50 зв.

³ ЛННБ. ВР. Ф. 9. Спр. 15. Арк. 12 зв.

⁴ ІР НБУ. Ф. Мел. м-П/120. Арк. 75 – 76; Ф. 8. Спр. 1629/178. Арк. 14.

⁵ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 198. Л. 184 – 186.

⁶ Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. Одеса, 2004. Т. 3. Кн. 2: Статут Великого князівства Литовського 1588 року. С. 108.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 39 – 39 зв.

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 279 зв.

⁹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 87 зв.

¹⁰ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 262 – 263.

¹¹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 20 зв. – 21.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

1573 рр.)¹, Торговиці (1573, 1588 рр.)², Осницька (1648 р.)³. Удалося виявити випадок, коли збіглих до містечка Киселина селян було віддано лише тоді, коли до міста прибув володимирський підстароста Олександр Курцевич з посполитим рушенням володимирського повіту (1580 р.)⁴.

З огляду на те, що від утеч підданих не був ніхто застрахований, то шляхта інколи укладала угоди про повернення втікачів. Так було у жовтні 1579 р., коли через приятелів угоду уклали князь Матис Воронецький і Михайло Харленський і лише у разі порушення котроюсь із сторін домовленостей вони могли звертатися до гродського суду⁵. Подібна угода 1547 р. була укладена між князем Кузьмою Заславським і княжною Беатою Острозькою, яка, правда, все ж її порушила⁶, а в 1592 р. – між Томашем і Олексієм Білецькими та князем Янушем Острозьким⁷. У 1611 р. полюбовно вирішили справу князь В. - К. Острозький та Іван Гулевич Воютинський, піддані якого втекли до князівського міста Киселина⁸. Прагнення селян до волі було настільки сильним, що коли 1600 р. збігло до м. Павлочі від Г. Колмовського селянина Івана Обиходовича віддали його панові, то селянин наклав на себе руки, заявивши: “[...] волю умерети нижли в неволи быт у пана Колмовского”⁹.

Джерела засвідчують, що обидві сторони у судових суперечках старалися уникати присяги. Так було 1579 р., коли Іван Єло Букоємський, вимагаючи повернути свого селянина, що втік до Торговиці, готовий був присягою підтвердити свої твердження, але не допускаючи цього, торговицький урядник Стефан Сербин видав утікача¹⁰. Н. Старченко слушно зазначає, що за першої-ліпшої нагоди люди ранньомодерної доби старалися уникати присяги, а кривоприсязство вважалося смертним гріхом¹¹.

Щодо переходів міщан з одного міста до іншого, то за рідкісними винятками¹² це теж були втечі, оскільки відомі десятки випадків, коли власники прагнули повернути своїх міщан. Міське повітря приватних міст робило вільні-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 245-а – 245-а зв.; Спр. 14. Арк. 36 – 36 зв.

² Там само. Спр. 14. Арк. 111; Спр. 33. Арк. 106 зв., 114 – 115.

³ Там само. Спр. 249. Арк. 373 – 376 зв.

⁴ Там само. Спр. 21. Арк. 426 зв.

⁵ Там само. Спр. 20. Арк. 387.

⁶ AS. Lwów, 1890. Т. 4. S. 526.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 47 зв., 102 зв.

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 91. Арк. 117 зв. – 118 зв.

⁹ Там само. Спр. 61. Арк. 113.

¹⁰ Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 410 зв. – 411.

¹¹ Старченко Н. Честь, кров і риторика... С. 355

¹² Десять наприкінці XVI – на початку XVII ст. переселилися з м. Потелич (Белзьке воєводство) і стали луцькими міщанами Василь Федорович і Гаврило Іванович. – Там само. Спр. 103. Арк. 260.

6.2. Правове становище міського населення

шим, але не зовсім вільним. Судовими справами завершилися переходи міщан Вишгородка до Любара й Острополя¹, з Ляховець до Острога (1630 р.)², з Орлея до Кунева (1620 р.)³. На жаль, приходили не лише до міст, але й зафіксовано відходи з міст, зокрема, і до сіл. 1577 р. кілька міщан з Берестечка переселилися до маєтків Валеріана Пудловського і Яна Жоравницького⁴, а у 1618 р. зі Серкизова до села Осмиголович також переселилася міщанська родина⁵.

Покидали міста здебільшого через важкі умови проживання, зловживання урядників і власників. Так було у Білогородці (1602 р.)⁶, Новому Заславі (1609 р.)⁷, Закриничому (1612 р.)⁸, Рожищі (1635 р.)⁹. Інколи причиною відходів міщан називали жовнірські лежі: Мильськ (1635 р.)¹⁰, Локачі (1635 р.)¹¹.

І все ж, безумовно, переважав процес припливу нових мешканців до міст, яких часто називали “новиками”¹². До того ж цей процес був досить бурхливим, інтенсивним і, що важливо, стабільно постійним. Разом з природним процесом відтворення це давало можливість розвитку міст, концентрації в них вільних (у королівських) і вільніших, порівняно зі селянами, (у приватних) мешканців-міщан.

6.2. Правове становище міського населення

Правовий статус та проблема міського громадянства міщан Волині ранньомодерної доби недостатньо досліджені в українській історіографії. Правове становище міщан частково у своїх працях аналізували М. Грушевський, П. Сас,

¹ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 54 – 56.

² Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 81. Арк. 289 – 289 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 116. Арк. 1041.

⁴ Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 76, 78.

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 935 – 938 зв.

⁶ ANK. AS. Sygn. 59/1. К. 55; Sygn. 59/2. К. 4.

⁷ Ibid. Sygn. 64/2. К. 12.

⁸ Ibid. Sygn. 64/4. К. 9.

⁹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 195. Арк. 667 зв.

¹⁰ Там само. Арк. 641 зв.

¹¹ Там само. Арк. 646.

¹² ANK. AS. Sygn. 64/9. К. 17 (Красний Корець, 1625 р.); Sygn. 64/10. К. 13 (Новий Заслав, 1625 р.); Sygn. 64/10. К. 10; Sygn. 64/10-а. К. 74 (Шепетівка, 1625 р.); Sygn. 64/11. К. 36 (Шепетівка, 1632 р.); ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/1. Арк. 35 зв., 57 зв., 115 зв. (Кузьмин, Красилів, Степань, 1615 р.); BZNO. OR. Sygn. 3669/ II. К. 318 в., 364 в., 375 в. (Звягель, Полонне, Баранівка, 1620 р.); AGAD. Archiwum Lubomirskich z Małej wsi. Pudło 10. Sygn. 349. К. 45 (Сульжин, 1617 р.).

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

В. Щербак та автор цих рядків¹. Натомість проблема міського громадянства (тобто прийняття до міського права) стосовно волинських міст взагалі випала з уваги істориків. Правове становище передбачало комплекс як прав, так і обов'язків міщан. Основними правами були: право обирати і бути обраними до органів міської влади, право повноцінно займатися господарською діяльністю (найперше торговельною та ремісничою), право володіти нерухомістю у місті. Щодо обов'язків міщан, то це насамперед обов'язок платити податки та виконувати повинності.

Міщанами на Волині вважали мешканців міста, які провадили міський спосіб життя і займалися переважно торгово-ремісничою діяльністю. Правове становище міщан не було однаковим у різних регіонах Великого князівства Литовського, а далі – Речі Посполитої та в межах окремих земель / воєводств. Важливою була також майнова належність міських поселень, тобто були вони приватними, чи королівськими. Заснування міст на території Волині мало певну особливість. Так звана локація (заснування) міста на теренах Корони Польської, зокрема у Руському, Белзькому та Подільському воєводствах, передбачала автоматичне надання міщанам маґдебурзького права. Натомість на теренах Волині, Київщини і Брацлавщини, які до Люблінської унії входили до складу Великого князівства Литовського, так було не завжди². В окремих випадках привілей на заснування міського поселення містив одразу норму про надання маґдебурзького права (так званий локаційно-маґдебурзький привілей, за класифікацією Миколи Ковальського), однак ціла низка привілеїв давала право заснувати місто без надання права на самоврядування. Цей фактор був базовим для правового становища міщан, позаяк виразно поділяв міста (а з ними – міщанство) на привілейовані, тобто такі, що були наділені маґдебурзьким правом, і непривілейовані – такі, що цього права не отримали. Тут лише варто зазначити, що у подальшому частина непривілейованих міст усе ж отримала таке право, а отже, стала привілейованими. За даними автора, близько 85 відсотків волинських міст були наділені маґдебурзьким правом³. Великокнязівські / королівські міста Волині були привілейованими, чого не можна сказати про міста Київщини та Брацлавщини.

¹ Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 5. С. 222 – 287, 342 – 355; Сас П. М. Феодальные города Украины... С. 153 – 162; Щербак В. О. Соціальне та правове становище міщанства... С. 21 – 25; Заяць А. Правове становище міщан Правобережної України... С. 149 – 157; *Його ж.* Міщани поміж литовськими статутами і практикою життя... С. 9 – 19.

² Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині... С. 91 – 105; Білоус Н. Приватні міста Київського воєводства в першій половині XVII ст.: кількість, особливості розвитку та функціонування // Україна в Центрально-Східній Європі. К., 2015. Вип. 15. С. 125 – 141.

³ Zajac A. Miasta prywatne Wołyńia... S. 188.

6.2. Правове становище міського населення

Певна різниця була і серед привілейованих міст – це залежало від того, яким було місто за правом власності – великокнязівським/королівським чи приватним (магнатським, церковним/костельним). Обсяг прав і привілеїв, наданий великим князем / королем, був зазвичай більшим і, що важливо, стабільнішим. Дуже рідко король вносив корективи у бік їх зменшення чи зовсім ліквідував їх. Натомість привілеї, надані міщанам їхніми приватними власниками, були більш гнучкими і залежали цілком від волі магнатів. Якщо на повітових сеймиках шляхта і боронила інтереси міст, то здебільшого переслідуючи власні інтереси, що було природно для неї. Слушно зазначив Петро Кулаковський: “[...] якщо до інструкцій [сеймикових ухвал] і потрапляли прохання щодо міст, то вони насамперед відповідали інтересам їхніх власників, передбачаючи збільшення прибутків шляхом влаштування митниць, проведення ярмарків і торгів, звільнення від сплати податків до скарбниці [...] Прохання ж стосовно королівських міст мали на меті покращити якість приватного життя та публічної діяльності шляхти. Так, життєво важливим було підвищення обороноздатності міст, бо чимало шляхтичів володіло тут нерухомістю, а крім того, у містах зберігалися книги земських і ґродських канцелярій, що відігравали ключову роль у доведенні прав власності й шляхетства”¹.

Основні засади правового становища міщан містилися у привілеях – як локаційно-магдебурзьких, так і в окремих наданнях прав і вольностей міщанам. Королівські міста час від часу на прохання міщан отримували конфірмаційні (підтверджувальні) привілеї або й нові, які розширювали міські права: звільняли від підводної повинності, міських зборів, розширювали самоврядування тощо.

Інколи розширення міських прав було пов'язане з політичними причинами. Так, після укладення Люблінської унії король Сигізмунд II Август 18 липня 1569 р. видав привілей міщанам Луцька, яким не лише підтверджував попередні привілеї міста, а й до права безмитно торгувати луцьким купцям у межах Великого князівства Литовського додав таке ж право безмитної торгівлі і в Короні Польській, тобто на теренах цілої щойно утвореної держави – Речі Посполитої². Зазвичай у текст підтверджувального привілею місту вносилися повні тексти попередніх привілеїв. Зокрема, 1576 р. король Стефан Баторій, підтверджуючи магдебурзьке право Луцьку, долучив у привілей ще й тексти привілеїв місту за 1498, 1502, 1507, 1558, 1569 рр.³.

Щодо приватних міст, то їхні королівські привілеї на магдебурзьке право були лаконічнішими, оскільки проблеми самоврядування таких міст вирі-

¹ Кулаковський П. Перший образ ранньомодерного українського сеймику // Український гуманітарний огляд. К., 2008. Вип. 13. С. 71 – 72.

² Луцьку 900 років. 1085 – 1985: зб. документів і матеріалів. К., 1985. С. 281.

³ АЮЗР. Ч. 5. Т 1. С. 17 – 27.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

шувалися самими власниками. Крім того, такі привілеї не містили положень про звільнення від сплати мит, зменшення чи ліквідації підводної повинності, заборони жовнірських постойв у містах (так званих леж). Натомість так звані локаційні документи, які видавали приватним містам їхні власники, набагато детальніше регламентували правове становище міщан і ширше – загалом життя міста, зокрема його самоврядування та співвідношення влади вїйта і урядника, якого призначав магнат.

Мацей Лешневський у привілеї міщанам новозаснованого Лешнева (1627 р.) обумовив досить широкий спектр питань життя міста – від детальної розмітки терену і видачі “плаців” (ділянок) міщанам – до організації управління. У місті дозволяли оселятися “людям різних народів як релігії римської католицької, так і релігії грецької”¹. Останнім дозволено будувати стільки церков, скільки їм буде потрібно (натомість костел і монастир при ньому власник зобов’язувався збудувати власним коштом). Okремо згадано про вірмен, шотландців і греків, які могли вільно поселятися, безперешкодно купувати собі будинки на ринку, вулицях та передмісті. Свою нехїть М. Лешневський виявив лише до євреїв, яких, як зазначено: “[...] не хочу мати в місті, а особливо в ринку”. Але в подальшому ця категоричність пом’якшилася, оскільки євреям таки виділено п’ять будинків у східній частині ринку і вулицю, що виходила з ринку, на якій можна було збудувати до 50 будинків. Місту надавалося маґдебурзьке право, згідно з яким міщани мали судитися вїйтом, райцями і лавниками. Замковий (“дворний”) уряд не повинен був втручатися в міське судочинство, апеляція від якого скеровувалася власникові. Застережено, щоб вїйт, райці й лавники брали штрафи лише згідно з нормами маґдебурзького права. Натомість штрафи від “злодійського, гвалтовного і вогневого”, що відповідало так званим чотирьом артикулам (тобто старостинській компетенції), мали належати до замкового суду. На час перебування на уряді вїйт і райці звільнялися від міських податків, але не від панських, а поза тим вони не звільнялися від робіт щодо укріплення міста, позаяк “то є річ потрібна кожному”. Міські податки спрямовувалися на потреби міста, передусім оборонні. Після закінчення терміну “волі” (міщани отримали її на 15 років) на користь міста повинні збиратися податки від продажу хлібопекарських виробів, риби, збіжжя. На потреби міста мали також збиратися оплати від постригальні, воскобійні та лазні, але за умови, що міщани збудують їх власним коштом. Після виходу терміну “волі” міщани зобов’язані були платити дідичному панові торгове, а на замок давати по лопатці м’яса. Власники повних волочних земельних наділів щороку мали платити по одному золотому і мірку (мацу, близько 100 літрів)

¹ ЦДІАК України. Ф. 2228. Оп. 1. Спр. 316. Арк. 1 зв.

6.2. Правове становище міського населення

вівса. Той, хто не матиме ріллі, повинен платити від ринкового будинку один золотий, а від городу та сіножаті – по 12 грошів. Лешнівці мали також два дні брати участь у жнивах на панських полях. Опікуючись католицькою парафією, М. Лешневський зобов'язав міщан (католиків і православних) щоквартально давати пробощу по три гроші. Застережено, що нерухомість католиків може спадкуватися лише католиками. Якби хтось хотів покинути місто, то мав продати будинок і заплатити міському уряду шість грошів (комірники платили тільки три гроші), і лише тоді вільно залишити місто¹.

Поступове зростання ролі міст у житті держави сприяло тому, що ними щораз більше цікавилася центральна влада. Незважаючи на тогочасну специфіку управління, коли більшість міських проблем розв'язувалася через надання відповідних привілеїв, все ж міська проблематика потрапила до статей загальнодержавного зведення законів – Литовських статутів (далі – ЛС). Останні були значним досягненням правової думки Великого князівства Литовського.

Статути передбачали гарантії міщанам свобод і вольностей. У Першому ЛС це відбито у такій формулі: “Зобов'язуємося своїм ім'ям господарським зберігати за всією шляхтою, княжатами, панами хоруговними і всіма боярами, *міщанами* і їхніми людьми свободи і вольності, що дані їм як нашими предками, так і нами”². Аналогічна стаття є і в Другому ЛС³. Сама присутність міщанства в зазначеному переліку доволі промовиста. Значною мірою розвитком та деталізацією цих свобод і були численні надання містам зазначених привілеїв, в яких підтверджувалися старі вольності і надавалися нові (надання маґдебурзького права, привілеї на торги, ярмарки, безмитну торгівлю тощо).

Литовські статути регулювали низку важливих для функціонування міст питань. Зростання міст сприяло переселенню до них селян, більшість з яких робило це самовільно. Важливим для міської життєдіяльності був 29 артикул III розділу Другого Литовського статуту, в якому йшлося про втікачів до міст (за Першим ЛС (11 арт. розд. XI) зауважувалась можливість потрапити в місто лише челяді невольній, вигнаній паном під час голоду). Артикул хоч і однозначно обстоював інтереси шляхти, все ж залишав деякі шанси і втікачам.

З огляду на зростання значення міст як економічних центрів у Статутах приділено увагу “економічним” питанням. Вже в Першому ЛС з різних причин фігурують міські торги. В артикулі 9 розділу XII вказувалося: “[...] міщани і наші

¹ Заяць А. Заснування містечка Лешнів. С. 86 – 91.

² Статути Великого князівства Литовського... Т. 1. С. 224 (далі – Перший ЛС); Див. також аналогічні застереження у Другому і Третньому Литовських Статутах: Статути Великого князівства Литовського... Т. 2. С. 277 (далі – Другий ЛС); Статути Великого князівства Литовського... Т. 3. Кн. 2. С. 45 – 46 (далі – Третій ЛС).

³ Другий ЛС. С. 276.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

піддані за якісь свої кредити не повинні у місті на торгу свавільно відбирати власність селян наших, також чиюсь іншу, духовних і світських грабувати, учиняти перешкоди і тим добиватися від них відновлення у правах, але стосовно цих боргів вони повинні добиватися повернення боргу від боржників у їхніх панів, а від наших підданих – у наших урядників”¹. Другий ЛС зафіксував втягнення шляхти у внутрішню та зовнішню торгівлю і лобювання нею своїх економічних інтересів. Це виявилось у тому, що шляхта звільнялася від сплати мита з товарів і збіжжя, вироблених в її маєтках і транспортованих на продаж². Шляхта ставала серйозним конкурентом міщан, унаслідок чого ремісники та купці зазнавали від цього серйозних економічних збитків. Правда, великий князь у Статуті суворо наказував, аби ніхто зі шляхти “не смів нових мит вимішляти, ані встановляти ні на дорогах, ні на місцях, ані на греблях, ані на річках, ані на торгах, ані в містечках”³. Водночас відомі десятки скарг на те, що шляхта незаконно збирає мито у своїх маєтках⁴. Третій ЛС, турбуючись про міські торги, забороняє ставити “єзи” (загородки для затримання та вилову риби) на річках, – “бо щоб мав на ста підводах до міста [...] живності, що не використаною зосталася, для продажу послати, то може судом (комягою) водним шляхом, тільки з кількома людьми відправити”⁵.

За Третім ЛС⁶ шляхта для примноження прибутків отримала право самостійно засновувати міста: “[...] хто б хотів на землі своїй містечко нове садити, то йому вільно буде те вчинити, і торгове в ньому згідно давнього звиклого звичаю, як те в містечках інших князівських і панських зберігається, встановити”⁷. Цей артикул отримав підтвердження на практиці, позаяк саме після 1588 р. почали з’являтися випереджувальні магнатські локаційні документи на заснування міст, які лише згодом підтверджували королівські локаційні привілея⁸.

Статути врегульовували судову процедуру в суперечках між шляхтичами і міщанами. Перший ЛС зазначав, що шляхтич у такій суперечці міг уникнути

¹ Статути Великого князівства Литовського... Т. 1. С. 224 (далі – Перший ЛС); Див. також аналогічні застереження у Другому і Третьому Литовських Статутах: Статути Великого князівства Литовського... Т. 2. С. 277 (далі – Другий ЛС); Статути Великого князівства Литовського... Т. 3. Кн. 2. С. 45 – 46 (далі – Третій ЛС). С. 287.

² Другий ЛС. С. 264.

³ Там само. С. 263.

⁴ Заяць А. Волинські міста XVI – першої половини XVII ст.: митна політика... С. 78 – 81.

⁵ Третій ЛС. С. 68.

⁶ Про застосування Третього Литовського статуту на Волині див.: Заяць А. Судочинство в приватних містах Правобережної України... С. 230.

⁷ Третій ЛС. С. 66.

⁸ Див.: Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині... С. 103.

6.2. Правове становище міського населення

судового розгляду лише у трьох випадках: коли б він через державні справи був в ув'язненні в іншій державі; перебував на державній службі і не міг відлучитися з неї; був важко хворий, що мав підтвердити присягою¹. Статут 1566 р. дещо видозмінює ці умови: пожежа чи затоплення маєтку, розбійницький напад на маєток, зубожіння чи розорення шляхтича, які сталися заради державних справ². Щодо стягнення боргу, то Перший ЛС у цьому питанні ще ліберальний – “щоби жоден шляхтич і міщанин не давав у борг без боргового запису більше десяти коп. А якби хто зі шляхтичів або міщан дав у борг без боргового запису більше десяти коп грошей [...] то має втратити”³. Натомість Другий ЛС (арт. 26, розд. 7) категоричніший – “міщани чи жида, що не належать до шляхти, не можуть добиватися ніяких боргів жодними іншими документами, окрім записів в урядових чи церковних книгах”⁴, а шляхтичі могли домагатися виплати боргів через свідків і присягу, яка відігравала винятково важливу роль у шляхетському середовищі. Це підтвердив і Статут 1588 р.⁵

Місто як економічний і торговий центр “втягувало” у свою орбіту навколишні села, що сприяло підприємницьким контактам міщан із селянами. Відповідна стаття Першого ЛС унормувала правові суперечки між міщанами і селянами на міських торгах⁶, а домагатися повернення боргу міщани мали від власників селян чи великокнязівських урядників. Статут 1588 р. має цікаве доповнення: “[...] міщани [...] як міст привілейованих, так і містечок менших наших, також князівських, панських і шляхетських”⁷, тобто наводить явно розширене коло міських поселень. Це мало б свідчити про зростання торгово-грошових стосунків села і міста та збільшення ролі локальних ринків, осередками яких були невеликі міста. Розвиткові міської торгівлі мала сприяти також стаття Другого ЛС про уніфікацію мір і ваг. У ній вказувалося, що у всіх великокнязівських і приватних містах на торгах збіжжя має продаватися однаковою мірою⁸. На практиці цю норму не завжди виконували, бо і далі по містах міряли регіональними мірами⁹.

Звичним явищем у тогочасних містах були пожежі. На захисті майна міщан, яке ставало предметом крадіжок під час пожеж, був 27 артикул XIV розділу Другого ЛС, який передбачав стягнення чотирикратного штрафу вартості речі¹⁰.

¹ Перший ЛС. С. 210.

² Другий ЛС. С. 317.

³ Перший ЛС. С. 278.

⁴ Другий ЛС. С. 350.

⁵ Третій ЛС. С. 221 – 222.

⁶ Перший ЛС. С. 287.

⁷ Третій ЛС. С. 106.

⁸ Другий ЛС. С. 289 - 290.

⁹ Заяць А. Умови функціонування міських поселень Волині... С. – 116.

¹⁰ Другий ЛС. С. 406.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Литовські статuti гарантували міщанам право на заповіт. Артикул 9 розділу III Першого ЛС звучав так: “Після смерті батьків, діти: сини і дочки, не можуть бути позбавлені маєтків, отриманих у спадщину від батьків і діда, але ці маєтки відповідно до закону вони самі зі своїми нащадками отримують у повне володіння і як княжата і пани хоруговні, шляхтичі та міщани Велико-го князівства Литовського володіють ними і мають від них прибуток”¹. Але Статут 1566 р. обмежував спадкові права міщан непривілейованих міст, тобто, нагадуємо, таких, які не були наділені маґдебурзьким правом. Вони могли вільно заповідати лише третину свого рухомого майна, а дві третини мали переходити до дітей, а якщо б дітей не було, то – до пана². У королівських містах майно міщанина, який помер і не залишив спадкоємців, переходило до короля. Тобто і в першому, і в другому випадках майно переходило до власника.

Поступальний розвиток міст сприяв вивищенню міщанської верстви, інтереси якої в багатьох випадках перетиналася з інтересами шляхти. Це призводило до протистояння, яке не завжди було мирним, а отже, потребувало втручання держави. Перший ЛС у разі побиття міщанином шляхтича передбачав таке: “Якщо ж на шляхтича підйме руку, поб’є його і пустить кров простий селянин або міщанин, а шляхтич би те довів, тоді селянина або міщанина має бути покарано тільки відтинанням руки [...] за винятком, якби той міщанин був радним”³ – тоді такий міщанин, як і шляхтич, мав би заплатити штраф дванадцять рублів грошей. Аналогічні артикули передбачали Статuti 1566 і 1588 р., з тією різницею, що вони вже регулюють випадки вбивства шляхтича, що опосередковано може свідчити про загострення суперечностей між міщанами і шляхтою⁴. Водночас згадані артикули засвідчують не лише соціальне, але й правове розшарування міщанства, оскільки міські бурмистри фактично прирівнювалися до шляхти.

Артикули Статутів 1566 і 1588 рр. регламентували порядок розгляду справами між міщанами і шляхтичами. У випадку, коли правопорушення скоєне міщанином з міста на маґдебурзькому праві то його справу зі шляхтичем розглядав міський суд, а у випадку відмови шляхтича – ґродський. Якщо ж злочин вчинив шляхтич проти міщанина, то розгляд такої справи покладався на земський суд⁵. 1590 р. на луцькому ярмарку слуга князя Олександра Пронського Симон Крупа забрав у долинських міщан-купців вози з сіллю. Спроба притягнути його до луцького міського суду викликала його протест у ґродському суді, в якому він зазначав, що згідно з артикулами 19 і 42 розділу IV він підсудний ґродському суду⁶. Інколи міська влада вдавалася до хитро-

¹ Перший ЛС. С. 225.

² Другий ЛС. С. 353.

³ Перший ЛС. С. 226.

⁴ Другий ЛС. С. 378; Третій ЛС. С. 267.

⁵ Другий ЛС. С. 317.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 323 – 323 зв.

6.2. Правове становище міського населення

щів, зволікаючи з вирішенням справ. 1587 р. служебник Януша Збараського Григорій Дедеркал скаржився на кременецький міський уряд і вїта Федора Новоселецького, бо в його справі з міщанином Павлом Бараном, який побив і поранив Г. Дедеркала, кременецький вїт дозволив міщанину апелювати до Львова як вищого суду¹.

У 1561 р. по дорозі на жидичинський ярмарок троє луцьких шевців убили боярина князя В. Четвертинського і останній вимагав, щоб убивць судили за правом земським, згідно з Першим ЛС, а не міським, як цього вимагали міщани. І навіть після того, як були продемонстровані відповідні статті Статуту, міщани стояли на своєму².

Щодо судочинства між міщанами і духовенством, то 26 артикул III розділу Другого ЛС зазначав: “[...] єпископи і всі прелати стану духовного і їх посередники [...] міщан [...] не мають у своїх справах до духовного суду про світські справи визивати; так і [...] міщани [...] не мають до духовного суду звертатися і позивати про справи світські, під закладом сторони позваній двадцятьма рублями грошей”³.

Певна частина міщан володіла маєтками, з яких держава зобов’язувала їх відбувати військову службу (арт. 1, розд. II Статуту 1566 р.): “[...] міщанин [якщо б] не мав у своєму маєтку людей так багато, як встановлено буде, той сам має їхати і служити; так теж, який не має, пішки іде з рушницею або рогатиною, і на місці, вказаному у листах наших або гетьмана нашого великого, має особисто кожний становитися на той день, який через нас або через гетьмана нашого [...] буде встановлений”⁴.

Річ Посполита була становою державою, де саме шляхта була наділена всім обсягом прав, зокрема, політичних – брати участь в управлінні державою через своїх представників на сейм, що обиралися на повітових сеймиках. Шляхта формувала урядницьку мережу держави. Для міщанства місця у цій структурі управління не було. Міста хіба могли звертатися до сеймиків і сейму з проханнями і клопотаннями, хоча, як вже зазначалося, шляхту міста цікавили передусім з меркантильних міркувань⁵.

¹ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 574 – 575 зв.

² ІР НБУ. Ф. II. Спр. 21631. Арк. 3 – 4.

³ Другий ЛС. С. 288.

⁴ Там само. С. 266.

⁵ Кулаковський П. Миська проблематика на шляхетському сеймику Волинського воєводства (перша половина XVII ст.) // Студії і матеріали з історії Волині. 2009. Кременець, 2009. С. 15 – 24; Lewandowska-Malec I. Sejm walny koronny Rzeczypospolitej obojga narodów i jego dorobek ustawodawczy (1587 – 1632). Kraków, 2009. S. 331; Mazur K. W stronie integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569 – 1649. Warszawa, 2006. S. 107 – 120; Bogucka M. Miasta a życie polityczne w Polsce... S. 39 – 46; *Ejusdem*. Miasta a władza centralna w Polsce i w Europie wczesnonowoczesnej (XVI – XVII w.). Warszawa, 2001. S. 28 – 40.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Важливим аспектом правового становища міщан був ступінь їхньої особистої свободи. У значній кількості привілеїв на заснування міст містилося застереження, щоб у місті поселялися лише вільні люди. Так, у привілеї, наданому містечку Смідину (1556 р.), зазначено: “[...] людьми вольными место ку пожитьку своему садити”¹. Аналогічні клаузули були внесені у привілеї Чорторії, Купіля, Вишнівця та інших міст².

Традиційно вважається, що “міське повітря” робило міщан вільними³, але, як правильно зазначав Микола Колесницький, повної свободи міщани не мали і в містах Західної Європи⁴. У низці міських привілеїв приватним містам були виписані застереження, згідно з якими міщанин, який захотів залишити місто, мав сплатити певну (зазвичай невелику) суму грошей⁵. У разі самовільного залишення міщанином міста власник домагався його повернення⁶. Натомість міщани королівських міст були вільнішими. Водночас відомі випадки серйозної залежності міщан від волі старости, який отримував свій уряд за позику королю грошей.

У вересні 1571 р. кременецькі міщани скаржилися до Луцького гроду на утиски місцевого старости князя Миколая Андрійовича Збараського, який не зважав на надані королем міські привілеї і заявив: “[...] я [...] ни толко передмещан, але и вас самых мещан у присуде своемъ замъковомъ мети, дей, буду, бо, дей, я за вас господару королю его млти немалую суму пнзей дал и вас в себе в заставе маю”⁷. А далі він же зауважив, що якщо міщани мають бажання, то можуть “выкупитися, яко лвовяне, и мешкати волно, а передместя, дей, я вамъ не поступлю и его боронити буду”⁸. Про заставу чорторійських міщан ішлося в листі Миколая Мороховського, вписаному у жовтні 1612 р. до книги Луцького земського суду. З листа довідуємося, що покійний на той

¹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 35. Л. 284.

² Там же. Д. 38. Л. 219 об; Д. 191. Л. 98 об; Д. 31. Л. 112; Д. 193. Л. 67, 102; Д. 195. Л. 21, 215, 311 об.

³ Ястребицкая А. Л. Предисловие... С. 16; Щербак В. О. Соціальне та правове становище міщанства Правобережної України... С. 23; Kulejewska-Topolska Z. Nowe lokacje miejskie w Wielkopolsce... S. 129.

⁴ Колесницький Н. Ф. Феодальное государство (XVI – XVIII вв.). Москва, 1967. С. 94.

⁵ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 219. Л. 83 об.; Д. 215. Л. 37 об.; ЦДІАК України. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 714.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 116 Арк. 34 (Ланівці, 1642 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 936 (Серкизів, 1618 р.); Спр. 27. Арк. 25, 83 зв. (Порицьк, 1590 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 169 – 169 зв. (Любче, 1579 р.); Спр. 26. Арк. 170 зв. (Рохманів, 1582 р.); Спр. 32. Арк. 52 – 53 (Лабунь, 1595 р.); Спр. 62. Арк. 549 (Сокіл, 1601 р.); Спр. 207. Арк. 639 – 640 зв. (Кошовград, 1635 р.); Ф. 21. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 33 – 35 (Полонне, 1598 р.).

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 458. Арк. 436 зв.

⁸ Там само. Арк. 437 зв.

6.2. Правове становище міського населення

час Ян Злотський “держаль за листомъ” князя Юрія Чорторийського в сумі 400 золотих село Гудлю і “килку мешчан в месте Старимъ Чарториску правомъ заставъным”, однак, потребуючи грошей, перезаставив село та згаданих міщан М. Мороховському. Далі Чорторийськ зі селами відійшов княжні Софії Андріївні з Вишневецьких Яновій Пацовій, яка, за словами М. Мороховського, “зо мъною ей мл о подданые мешчане чарториские на Старом месте певный контрактъ и постановене учинила, за которымъ я мешчан чарториских и всих пожитков, на Старом месте мне за правом моим служащих, ей мл уступил”¹. У грудні 1605 р. князь Юрій Чорторийський за 1200 золотих віддав Павлові Богушевичу “с пляцами, с полями, сеножатми, чиншами и подводами в местечку Рохманове тридцать человека и оранду горелчаную”².

Про безумовно залежний стан міщан довідуємося з наступного документа. У серпні 1595 р. князь Олександр Пронський з дружиною Федорою Сангушківною продали Жуків зі селами Адамові Горайському. З огляду на це, князь написав листа, в якому читаємо: “[...] всим бояром, войтом, мешчаном и подданым нашимъ жуковским такъ в местечку, яко и во всих селахъ и приселках жуковских. Ведомо вамъ чинимо, ижъ есми вас всих на вечность продали [...] абысте вже от того часу яко властность пана своего дедичного во всем послушны были, за пана своего дедичного его мл признавали, чинши и всякие повинности его мл отдавали, так яко дотул нам самым”³. З документа виходило б, що князь не робив різниці між міщанами і селянами, бо з погляду князя і одні, і другі – його піддані. Очевидно, що у практиці життя різниця таки була, але просто втаємничена від нас скупістю джерел.

Водночас відомі випадки, коли шляхтичі передавали своїх підданих у заставу міщанам. Казимир Ледницький у серпні 1571 р. позичив від луцького міщанина Парфена Васильовича Щетинчича 135 кіп грошів литовських, під які дав йому у заставу сім підданих з полями, сіножатями, податками і повинностями⁴. У грудні 1613 р. Христина Ярофіївна Гостська позичила у дорогобузького міщанина Лаврина Войташкевича 800 золотих, натомість передала йому в селі Майків у заставу “чоловековъ на волоках чотырох из службами их и зо всеми повинностями их [...] на два годы, до выкупна тыхъ менованыхъ подъданныхъ”⁵. Отримували у заставу підданих і євреї. Возний Дем’ян Зарембський заявив, що 20 березня 1618 р., маючи при собі двох шляхтичів, був у справі торговицького орендаря єврея Абрама Якубовича в маєтку Більче, де Станіслав Білецький за

¹ ЦДІАК України. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 564.

² Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 42. Арк. 93 зв. – 94.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 157.

⁴ Там само. Спр. 459. Арк. 95 зв. – 97.

⁵ Там само. Спр. 94. Арк. 972.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

115 золотих передав єврею “подданных своих отчизныхъ трох на имя Демида, Игната, Пашка обычаем заставнымъ”¹.

Відомий випадок дарування міщанину бранця. У серпні 1612 р. Ян Ластовський у Луцькому гроді заявив, що “славетному Федорови Мурадиновичови, месчанинови луцькому, хлопца москвитинъка своего власного на име Феска, которого зъ Москвы сам вывезлъ, дал, даровал и на што скриптъ рукою своею власною подписаный дал”².

Юзеф Мазуркевич слушно зауважив, що міщан приватних міст у того-часних актах нерідко окреслюють як підданих, але між залежністю міщан і підданством селян була величезна різниця, яку розуміли і підкреслювали самі власники³. Означення “підданий” не було чимось принизливим для міщан приватновласницьких міст, оскільки це сприймалось як цілком буденна і само собою зрозуміла річ. Зрештою, і міщани королівських міст також були підданими – підданими короля. Самі міщани теж артикулювали свою підданість, що добре видно з міських присяг. Так, 1635 р. у Луцькому гроді одночасно міщанами і підданими власників назвали себе міщани Гощі⁴, Шепетина⁵, Сульжина⁶, Ляхівців⁷, Бережниці⁸, Нової Четвертні⁹, Несухойж¹⁰. Траплялося, що міщани називали себе не просто підданими, а дідичними підданими¹¹. У скаргах шляхти на міщан їх теж не раз називали підданими¹², не забуваючи

¹ ЦДІАК України. Спр. 110. Арк. 257.

² Там само. Спр. 93. Арк. 786 зв.

³ Mazurkiewicz J. O niektórych problemach prawno-ustrojowych miast... S. 113 – 114.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 25. “Я, Грицко Береза, месчанин и подданный его мл пана Романа Гостского кашътеляна киевського”.

⁵ Там само. Арк. 91. “Я, Янъ, месчанинъ и подданный его мл пана Яна Козловського”.

⁶ Там само. Арк. 115 зв. “Я, Левъко, месчанин и подданный зъ местечька Шульжинець” (власник князь Домінік Заславський).

⁷ Там само. Арк. 176. “Я, Гарасимъ Чайко, месчанин и подданный его мл пана Сенюты”.

⁸ Там само. Арк. 554 зв. “Я, Сидор Любарец, бурмистръ и подданный ясне освецоного кнежати его мл Владислава Доминика на Острогу Заславского”.

⁹ Там само. Арк. 642. “Я, Ерий Литвиновський, месчанинъ и подданный кнежати его мл Стефана Четвертенского”.

¹⁰ Там само. Арк. 27. “Я, Иван Янчикович, войтъ з местечка Несухойжъ подданный и месчанин ее мл панее Евы с Кашева Сапизыное”. В одному з актів за квітень 1644 р. читаємо: “[...] в жалобе уцтывого Василя Романовича Кульжича, месчанина несухоезкого, подданого велможного его мл пана Крыштофа на Несухоежахъ Сапеги”. – Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 79. Арк. 281.

¹¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 153. Арк. 405. “Мы, Мартынъ Сикура бурмистр и Иванъ Чыжыкъ, подданные дедичные ясне освецоного кнежати его млти Кароля Корецького” (Межиріч, 1627 р.); Спр. 229. Арк. 840 зв. “Я, Иванъ Ластовецкий, месчанин и подданный ясьне освецоного кнежати его мл пана конюшого коронного дедичный” (Корець, 1642 р.).

¹² Там само. Спр. 102. Арк. 500 зв. “подданные albo мешчане з Мосора” (1615 р.); Арк. 686 “мешчан ольцких, подданных кнежати его мл [Альбрехта Станіслава Радзивілла]” (1616 р.); Спр. 175. Арк. 654 зв. “славетный Левъко Трушович подданный и мешъчанинъ местечька Мосора” (1630 р.).

6.2. Правове становище міського населення

при цьому, що вони таки міщани. У червні 1626 р. Бальцер Раєцький скаржився на “подданных albo рачей месчан яновских”¹. В одному з документів понижено статус міщан. У серпні 1621 р. слуга князя Павла Друцького Любецького Дем’ян Гуляницький скаржився “противко робочим Климови Мостовому, Андрееви Дубкови и Селешковы Колчинцови, подданым и мещаномъ [...] рожыским”². У той час слово “робочий” було чітким окресленням селянина³.

Міщани приватновласницьких міст перебували в юрисдикції свого пана, який представляв їх у городських судах в разі їхніх кривд чи шкод. У листопаді 1589 р., оскаржуючи Мартина Івановича з Дубна за борг перед князем Богданом Масальським, возний відніс позов не боржнику, а князю В.-К. Острозькому⁴. Торчинський міщанин Роман, оскаржений Войтехом Борковським, прийшов до суду в квітні 1629 р. разом з власником міста луцьким біскупом Ахацієм Гроховським. Останній заявив суддям, що розгляд справи не може відбутися, оскільки поданий міщанинові позов суперечить правовим приписам, бо за неправові дії підданих мають відповідати пани; і суд дозволив йому апелювати до трибуналу⁵. Скарги до суду на образу міщан теж не раз подавали не самі міщани, а за них це робили власники міст. У липні 1586 р. на Марка Жоравницького, який забрав у голятинських міщан кілька десятків волів, скаржилися не вони, а власник міста князь Роман Сангушко⁶.

Правове становище міщан добре розкриває наступна судова справа. У вересні 1608 р. володимирський міщанин Василь Гордієвич Хивчич скаржився до Володимирського земського суду на холмського підсудка Фрідріха Підгородецького за те, що його вербський урядник Савицький з помічниками напав на скаржника під час збирання останнім врожаю проса. Його побили, поранили і пограбували. Збитки потерпілий оцінив на 100 золотих. У судовому процесі його інтереси представляв шляхетний Семен Зеленський. Уповноваженим від Ф. Підгородецького був Андрій Дахнович. Після прочитання позову оскаржуваний разом з його адвокатом поставив під сумнів право міщанина без присутності вїйта позивати шляхтича. Ба більше, адвокат заявив, що позивач є не володимирським міщанином, а передміщанином, і що без присутності старости чи вїйта не вправі сам провадити процес. На цій підставі представник просив увільнити свого підопічного від позову. Уповноважений від міщанина Семен Зеленський на це відповів, що позов даний правильно, бо “того право

¹ ЦДІАК України. Спр. 148. Арк. 630.

² Там само. Спр. 123. Арк. 532.

³ Słownik Polszczyzny XVI wieku. Warszawa, 2011. Т. 35. S. 298.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 6 зв. – 7, 309 – 309 зв., 417 – 417 зв.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 167. Арк. 82 – 83.

⁶ AGAD. Archiwum Zamojskich. Sygn. 2633. K. 87.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

не учит, абы мещанин зъ его мл паном войтом против шляхтичови справедливости себе доводити мел, кгда ж мещане свое бенефициум, от королей их мл надано, мают, же кождому мещананови права майдеборского волно без пана войта самому в кривды своей з шляхтичом справедливости себе доводити, бо то толко пан подданому своему справедливости доводит, а мещанин каждый своего права заживает”¹. На підтвердження своїх слів адвокат навів 47 артикул IV розділу Другого ЛС, де чітко сказано, що такі справи підсудні земському суду. Суд, вислухавши обидві сторони, все ж став на бік Ф. Підгородецького. Адвокат міщанина не визнав такого рішення суду й апелював до трибуналу, що йому було дозволено².

Ще у більш невизначеному становищі були міщанки. Традиційно вважалося, що жінки, з огляду на “вразливість статі”, не вповні дієздатні, а тому потребували опіки чоловіка³. У червні 1644 р. володимирська міщанка Катерина Шимонова Чапличівна, побита шляхтичем Каспером Савицьким, прийшла скаржитися до Володимирського гроду “зъ притомъностю и персоналною ассистенъциею славетъного Шымона Чапълича яко опекуна стану малъженъского, мещанина места кор мл Володимера”⁴. Однак в іншому випадку володимирська міщанка Овдотія Олешкова у липні 1632 р. сама прийшла до гроду зі скаргою на жовніра Гієроніма Кантора, винного у пожежі її дому⁵. Жінка, залишаючись у тіні чоловіка, була захищена законом і активно цим користувалася, про що свідчать судові процеси за їх участю⁶.

Права міщан у сфері соціально-економічних відносин стосувалися найперше торгівлі і передусім проведення торгів та ярмарків, які були важливим інструментом тогочасного господарського життя міста. Так, Петро Семашко, отримавши привілей на осадку Добрятина з правом на щотижневий торг, за певний час 1559 р. звертається до великого князя литовського Сигізмунда Августу з проханням надати місту ще й ярмарок, “бо жодного пожитку в том месте своем без ярмарку мети не может”⁷. Можливість професійно займатися торгівлею, тобто бути купцем, було прерогативою власне міщанина: шляхтичеві це забороняв закон, тобто він не міг бути професійним торговцем (хоча на практиці були й винятки). Селянин також ще не міг цим займатися, бо такі привілеї селам, а відповідно й селянам не надавалися.

¹ ЦДІАК України. Ф. 27. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 357.

² Там само. Арк. 357 зв.

³ Dąbkowski P. Prawo prywatne Polskie. Lwów, 1910. S. 208.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 79. Арк. 336.

⁵ Там само. Спр. 67. Арк. 645 – 645 зв.

⁶ Заяць А. Судочинство в приватних містах Правобережної України... С. 219 – 243.

⁷ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 38. Л. 219 об.

6.2. Правове становище міського населення

Ще одним соціально-економічним надбанням міщан було право засновувати цехи. У приватних містах такий дозвіл надавав власник, у королівських – король. Корпорації ремісників – цехи отримували зазвичай свій статут. Самі цехові статuti є першорядним джерелом з'ясування цехового життя – їх організації, структури, стосунків, частково самого виробництва¹. Цехи, як за свідчують статuti, виникали на прохання ремісників відповідних професій. У королівському привілеї ковельським кравцям (1634 р.) зазначено: “Били нам чолом міщани ковельські, піддані наші, [...] і просили [...] аби ми їм порядком і звичаєм інших міст наших головних право на обирання собі цехмістра в тому ремеслі дали”². Спершу цеховий статут затверджувала міська влада, а далі і король³. Обраний цехмістр, що очолював цех, представляв його інтереси перед іншими професійними корпораціями, а також перед міським управлінням і королівською владою. Усі спірні справи у межах цеху повинен був вирішувати цехмістр, а ті, хто хотів би оминати цеховий суд і звернутись із скаргою до міського управління, підлягав грошовому покаранню. Лише після цехового присуду можна було апелювати до міської влади⁴.

Важливим складником правового статусу міщан було право утворювати громадські організації – братства, зокрема церковні. Самі цехи мали яскраво виражений змішаний характер – одночасно економічно-професійний і релігійно-добродійний. Таке братство – цех, було у Степані на початку XVII ст.⁵. Як зауважував Ярослав Ісаєвич, “цехи і братства взаємно впливали одне на одного”⁶. Траплялося, що міщани відігравали у братстві другорядну роль. Так, 1617 р. започатковується історія Луцького Хрестовоздвиженського братства, в якому, на думку Михайла Довбищенка, провідна роль відводилася волинським православним шляхтичам, а на других ролях були міщани⁷. Братства дбали про моральність та боронили православ'я, активно допомагали священикам, випускаючи релігійну полемічну й освітню літературу. Участь міщан у діяльності братств формувала корпоративізм та допомагала обстоювати свої інтереси.

Були чинники, які негативно впливали на правове становище міщан. Місто було тереном, де стикалися інтереси різних соціальних груп, передусім міщан

¹ Швидько А. К. К вопросу о ремесленном цехе в средневековом городе... С. 5; Методические рекомендации по подготовке к спецсеминару по источниковедению истории Украины XVI – XVII веков (Цеховые уставы городов Украины) / сост. Н. П. Ковальский, Г. Н. Виноградов. Днепропетровск, 1986. С. 5 – 16.

² РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 214. Л. 53.

³ Там же. Д. 206. Л. 62 об. – 63 об. (цеховий статут володимирським шевцям, 1615 р.).

⁴ Там же. Д. 197. Л. 84 (підтвердження привілею володимирським кушнірам, 1596 р.).

⁵ Кудринский Ф. Цеховые братства в м. Степані // Киевская старина. 1890. № 7. С. 88 – 104.

⁶ Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI – XVIII ст. К., 1966. С. 19.

⁷ Довбищенко М. В. Волинська шляхта у релігійних рухах кінця XVI – першої половини XVII ст. С. 185 – 187.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

і шляхти, що породжувало бажання оволодіти владним простором задля розподілу ресурсів різного характеру¹.

Міщанин не був власником земельної ділянки, на якій розташовувався його будинок, він лише нею користувався², і саме це становило основу його залежності. Згідно з конституцією 1588 р., спадок після смерті бездітного міщанина (так званий кадук) переходив на користь власника міста³, що не раз траплялося⁴. С. Кулеєвська-Топольська слушно зазначала, що підданство, а з ним повинності міщан впливали з того, що “місто локоване було на землі феодала. Підставою повинностей була феодална власність землі. Власник зосереджував у своїх руках владу і найвище право в місті, виявом чого була його ключова роль у царині законодавства і судочинства; з цього впливала і залежна позиція міщан щодо пана – власника міста”⁵. Перелік міщанських повинностей містили локаційні документи, ординації, інвентарі тощо⁶.

Отже, крім прав, міщани мали певні обов’язки. Як піддані, вони виконували повинності, які здебільшого були троякі: грошові, натуральні й відробіткові. Державні податки сплачували як королівські, так і приватні міста, однак останні робили це ще й на користь власника. Значна частина міщан, що займалася сільськогосподарськими заняттями, платила чинш, залежно від величини земельного наділу та його якості. Міщани Берестка 1578 р. давали з волюки 30 грошів литовських⁷, а Білогіродки 1601 р. – 66⁸. Згідно з даними інвентаря маєтків князів Острозьких 1620 р., міщани Олександрії платили з волюки один золотий, Рівного – два, Баранівки і Дорогобужа – три, Смолдирева – шість, Жорнова – вісім, Суража – по червоному золотому, Берездова, Хлапотина та Старого Полонного – по копії грошів литовських⁹. Крім того, міщани Смолдирева давали по дві курки та одній гусці, Рівного – по маці вівса, Дорогобужа – по курці і десятку яєць, Суража, Берездова та Хлапотина – по маці вівса, по дві курки, а десять кіп яєць та баранячу десятину загалом з міста.

На міщанах лежав обов’язок різноманітних ремонтних робіт. Зокрема у червні 1572 р. володимирські міщани брати участь у ремонті веж та городень

¹ Miasta polskie w tysiącleciu. T. 1. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1955. S. 51.

² Opas T. Własność w miastach i jurdykach przywatnych w dawnej Polsce. Lublin, 1990. S. 49 – 50; Kulejewska-Topolska Z. Nowe lokacje... S. 128 – 129, 133, 159.

³ Volumina Constitutionum. T. II. Vol. 2 (1587 – 1609). Warszawa, 2008. S. 64.

⁴ AGAD. MK. Sygn. 129. K. 267 – 267 v. (Кременець, 1583 р.), Sygn. 163. K. 183 v. – 184 (Ковель, 1619 р.), Sygn. 174. K. 203 – 204 (Володимир, 1626 р.).

⁵ Kulejewska-Topolska Z. Nowe lokacje... S. 133.

⁶ Ibid. S. 134.

⁷ IP. НБУ. Ф. II. Спр. 22167. Арк. 6 зв. – 7.

⁸ ANK. AS. Sygn. 59/1. K. 3.

⁹ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 109, 131 v., 143, 183, 276 v., 275, 290, 293, 306, 365.

6.2. Правове становище міського населення

місцевого замку¹. Постійним обов'язком сульжинських міщан (1632 р.) було за потреби ремонтувати греблю і мости². Такі ж повинності стосувалися міщан Берездова, Старого Полонного та Лабуні (1620 р.)³. Ремонтувати млини і утримувати в належному стані стави мали міщани Красилова (1615 р.)⁴.

Обтяжливою для міщан була підводна повинність, яка лише зрідка чітко регламентувалася в інвентарях⁵. Міщани Лабуні (1620 р.) зобов'язані були відвозити з трьох тамтешніх ставів рибу до Любліна і дві фури врожаю з волюки до Львова чи Ярослава⁶. Везити рибу до Любліна було обов'язком і міщан Красного Корця (1637 р.)⁷. Давати підводи до Львова повинні були міщани Закриничого (1637 р.)⁸. Підводну повинність виконували також міщани Дорогобужа (1620 р.)⁹. Інколи міщани відкуповувалися від цієї повинності. Так, 1585 р. міщани Білева князю Юрію Чорторийському "чиншъ по три золотых полских за фуру от возен до Буга зъ особна досыт были [...] учинили"¹⁰. Великокнязівські/королівські міста зазвичай давали підводи гінцям. Зубожілі через татарські напади міщани Луцька просили зняти з них цей обов'язок, і великий князь Олександр зробив це у квітні 1501 р.¹¹, однак згодом ця повинність була відновлена. У квітні 1612 р міські урядники Луцька скаржилися на королівського коморника Самуеля Каменського, який узяв у міщан четверо коней і двох не віддав¹². Знана для міщан приватних міст була і панщина, яку, щоправда, можна вважати символічною, оскільки йшлося про кілька днів роботи під час сівби та жнив¹³. Певним винятком були міщани Сульжина, які за інвентарем 1621 р. мали відробляти на користь власника два дні на тиждень¹⁴.

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 149 зв. – 150.

² ANK. AS. Sygn. 99. K. 3.

³ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 290, 365 v., 477.

⁴ ЛННБ. ВР, Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 57. Оубл.: Опис володінь князя Януша Острозького... С. 187. Питання повинностей міщан Південно-Східної Волині досліджувала у своїй кандидатській дисертації Ірина Рибачок. Див.: Рибачок І. О. Соціально-економічний розвиток міст Південно-Східної Волині в останній третині XVI – першій половині XVII ст. Дис. ...канд. іст. наук. Остріг, 2012. С. 133 – 146.

⁵ Buczek K. Publiczne usługi transportowe i komunikacyjne w Polsce... S. 287; Крикун М. Г. Передмова // Селянський рух на Україні. 1569 – 1647 рр.: збірник документів і матеріалів. К., 1993. С. 11; Його ж. Селянський рух на українських землях Речі Посполитої... С. 152.

⁶ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 477 – 477 v.

⁷ ANK. AS. Sygn. 64/13. K. 93.

⁸ Ibid. K. 146.

⁹ Biblioteka PAN w Kórniku. Sygn. 1275. K. 4 v.

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 185 зв.

¹¹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 6. Л. 191. Оубл.: LM. Кнуга Nr. 6 (1494 – 1506). Vilnius, 2007. S. 263.

¹² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 456.

¹³ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині... С. 155 – 156.

¹⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 131. Арк. 479 зв.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Міщани мали “почесний” обов’язок нести військовій повинності. Уже сама поява міст у великій кількості була серйозним оборонним фактором регіону. Частина з них свідомо закладали на татарських шляхах (Купіль, Шпанів, Стохот, Воронівці, Остропіль, Краснопіль)¹. Деякі міста (Торговиця, Старокостянтинів, Волочища, Столпин, Милятин) були локовані при наявних уже замках². Розуміючи значення замків, держава робила певні кроки до їх зміцнення, хоча важко назвати їх достатніми. Це засвідчили описи волинських замків 1545 і 1552 рр.

Оглядаючи луцький замок, люстратори записали зі слів шляхти, що почав його будувати князь Любарт, а завершив князь Свидригайло. Люстратори зазначили, що його довжина 52,5, а ширина – 48 сажнів³. До замку вів міст, утримувати який у належному стані повинні були міські столяри, а дерево для цього мали давати “панове земляне волости мельницкое”. В замку було три вежі. Тут же містився собор св. Іоанна Богослова. Крім Верхнього, в місті був так званий Окольний, або Нижній замок. Ланцюги для підйомних мостів Верхнього та Окольного замків виготовляли і ремонтували власним матеріалом місцеві рудники. Під час люстрації 1545 р. ревізори довідалися, що для сторожі верхнього замку с. Радомишль надсилає двох чоловік на тиждень і вирішили збільшити цю кількість до шести, зважаючи на великий розмір села – вони зобов’язані “завжди вдень стереч, а вночі кликати”⁴. Крім того, чотири сторожі були в Окольному замку. 1568 р. луцький воротний Ярош Палікієвський скаржився, що київський воєвода князь В. - К. Острозький наказав своїм радомишльським селянам давати йому щотижня не по грошу і курці, як це було раніше, а тільки курку⁵. У замку перебував пушкар Ірик Вацлавович, який отримував за працю 24 копи грошів литовських. Обороноздатність замку знижувала відсутність колодязя, хоча була “фортка, которая [...] к воде вчинена”⁶. До замку були приписані 11 риболовів і 3 огородники. Крім того, на замкові потреби йшла капщизна (податок на виготовлення пива і меду та шинкування горілкою) від корчем і шинків.

Про Володимирський замок сказано, що він “з дерева дубового отъ осмидесятъ летъ справоу городничего некогда пана Солтана роблень”⁷. У

¹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 191. Л. 97 об., 233 об.; Д. 195. Л. 310 об.; Д. 202. Л. 85; Д. 207. Л. 76 об.; Д. 210. Л. 120 об.

² Там же. Ф. 389. Д. 38. Л. 341 об., 225 – 225 об., 75 об.; Д. 21. Л. 222; Архив ЮЗР. К., 1905. Ч. 7. Т. 1. С. 212.

³ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 563. Л. 161 (1552 р.).

⁴ Литовська Метрика. Книга 561. Ревізія українських замків 1545 року / підгот. В. Кравченко. К., 2005. С. 132 – 133.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 360.

⁶ Литовська Метрика. Книга 561... С. 144 – 145.

⁷ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 563. Л. 191 об. (1552 р.).

6.2. Правове становище міського населення

замку було чотири вежі. Староста розповів, що він наймає до замку двох – трьох сторожів на рік; вони стоять при брамі вдень і вночі. Міщани скаржилися на шляхту і духовенство через небажання брати участь у ремонті мурів. Люстратори у відповідь наказали мешканцям юридик допомагати міщанам, “бо оборона местъская всимъ потребна есть”. Міст перед замком був у доброму стані, ремонтувати його повинна була шляхта всього Володимирського повіту. На території замку знаходилася церква св. Якима і Анни. Пушкар Грицько Сенькович мав вільний від податків будинок і корчму у місті. До замку належав млин на р. Лузі з двома колами. Крім того, згадується дев'ять слуг “поездников”, яких використовували як посильних. Щотижня “на день постний” шість риболовів мали давати рибу на замок.

Кременецький замок розташовувався на високій горі і, як зазначено, “з долу до стени нигде з лука дострелити не може”¹. У замку містилася церква св. Михайла. Біля неї при мурі пушкарня. Пушкарів було троє: Ганус німець, Матуш поляк, яким платили на рік по 12 кіп грошів литовських, а третій був місцевим і отримував 5 кіп грошів².

Міщан приватних міст зобов'язували мати зброю і залучали до оборони міста³. Замки та міські укріплення приватних міст здебільшого були дерев'яними. Лише більші міста мали добре укріплені муровані замки та пристойну міську оборонну систему. З інвентарного опису 1605 р. довідуємося про укріплення Клеванського замку, який був мурованим, мав муровану браму і такі ж вежі та досить велику кількість зброї, а на одній з веж знаходився годинник⁴. Окрім замків, значна частина міст мала свої укріплення. Йдеться переважно про дерев'яно-земельні фортифікації. У традиційному наборі функцій, які виконувало місто, завжди значиться його оборонна риса. Білоруський дослідник М. Ткачов зазначає: “[...] прийнято вважати одним із критеріїв міського поселення наявність у кожному конкретному випадку системи оборонних укріплень і військової організації міщан”⁵. А польський історик Анджей Янечек слушно зауважив, що саме надання магдебурзького права і міська реформа вже добре служили справі оборони міста, а до того ж просторова локація мала важливу оборонну вартість⁶.

¹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 563. Л. 148 об., 198 – 198 об. (1552 р.).

² Там же. Л. 150.

³ Заяць А. Волинські міста XVI – першої половини XVII ст. як опорні пункти оборони краю. С. 179.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 440 зв. – 453 зв.

⁵ Ткачев М. А. Организация обороны городов Белоруссии XIV – XVIII вв. Автореф. дисс. докт. ист. наук. Минск, 1987. С. 12.

⁶ Janeczek A. Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego... S. 282 – 283.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Інколи у привілеях прямо вказувалося, що новозбудований міський храм повинен мати оборонний характер. Так, у привілеї короля Сигізмунда III на право будівництва у Луцьку синагоги (1626 р.) вказано, що вгорі синагоги, в разі ворожого нападу, має розташовуватися артилерія. Крім того, було зазначено, що у разі нападу татар, євреї повинні певну кількість озброєних людей виділити для оборони “божниці”, а інших, що можуть носити зброю, передати під команду міського уряду¹. У люстрації Кременця (1563 р.) зазначено, що міщани у своїх будинках для потреб оборони повинні мати “всілякі гаківниці, рушниці, сагайдаки і іншу зброю, рогатини [...] або хоча б лише рушницю і рогатину нехай має” – бо у противному разі “хай не живе у своєму будинку”². Король Стефан Баторій 1578 р. дозволив кременецьким передміщанам “корчмы вольные [...] в домехъ ихъ мети, медомъ и пивомъ шинковать и речи въ домехъ гостинныхъ ку живности потребные держати, продавати и тое волности въ шинку корчомномъ заровно зъ мещаны места нашего Кременецкого уживати” і все це “для лучшего запомноження ихъ и потужнейшее, а способнейшее обороны оного замку и места нашего Кремянецкого”³. За привілеєм 1532 р., володимирські міщани брали мостове з гостя по півгроша і помірне від маці по пенязю для потреб оборони міста⁴. Луцькі міщани з власної ініціативи для потреб міста купили у шляхтича Миколи Дубровського 1578 р. 4 невеликі гармати, 12 гаківниць і 6 рушниць за 400 золотих⁵.

Значною мірою справі оборони сприяла сама міська організація та соціальна структура населення. Йдеться про десятково-сотенну організацію міщан, яка була одночасно і фіскальною, і оборонною. Існування десятків і сотень зафіксовано в понад двадцяти волинських містах. Крім того, міста диспонували значною кількістю “воєнізованого” населення. У майже 30 містах згадуються бояри, інколи у значній кількості, як, наприклад, у Звягелі – понад 50 осіб (1579 р.)⁶. У багатьох містах (щонайменше в 25) згадуються гайдуки, зокрема в Острозі – 30 осіб (1620 р.), Рівному – 28 (1620 р.), Красиліві – 20 (1615 р.), Новому Любартові – 18 (1620 р.)⁷. У містах (понад 10) фіксуються і стрільці. Зокрема, у Красному Корці їх було 6, Закриничому – 5, Смолдирові – 3⁸. Крім того, в низці міст згадуються гайові, побережники, п’ятигорці тощо. Все це

¹ AGAD. MK. Sygn. 174. K. 141 – 142.

² Архив ЮЗР. К., 1890. Ч. VII. Т. 2. С. 71.

³ Там же. К., 1907. Ч. VIII. Т. 5. С. 215.

⁴ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 41. Л. 167.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 450.

⁶ Там само. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 533 зв.; AGAD. ASK. Dz. I. Ks. 31. K. 17 v.

⁷ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 128 – 131 v, 199 – 207, 430 – 437; ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/I. Арк. 58.

⁸ ANK. AS. Sygn. 64/11. K. 40; Sygn. 64/13. K. 91, 145.

6.2. Правове становище міського населення

сприяло оборонній силі міст. Високу оцінку міщанству як оборонцеві краю від татар дав сучасник, київський єпископ Юзеф Верещинський¹.

За рішенням сейму 1578 р. створювалося так зване вибранецьке військо, до якого спершу залучали селян з королівських маєтків, а згодом і міщан². Як мали виглядати вибранці, видно з листа від 30 березня 1633 р. ротмістра Лукаша Заленського до вїтїв, бурмістрів і райців королівських міст. На 24 квітня міщани мали виставити “*pachołkow doświadczonych u służałych z gynsztunkiem dobrym u porządny, u barwie zwyczajnych, to est w deliach u żupanach błękitnych nowych, gdysz w starych pod chorągiew nie będzie przyięty żaden, a ubrania u wszystkich czerwone*”³. Збережені документи засвідчують небажання міщан брати участь у таких формуваннях. У травні 1595 р. служебник королівського ротмістра Мартина Апаровського Сигізмунд Вольський свідчив у Володимирському гроді про відмову володимирських міщан поставити “вибранців” та підводи до королівського війська. Служебник заявив, що ходив “непооднокрот тут до мещан володимирских, бурмістров и радець и всего посполства [...] упоминаючися у нихъ, абы дали з ланов, которых они уживають, вибранцы. На которое непооднокротное навпоминане мое панове мещане обетницами своими мене, дей, убезпечали, же мели выправит, которых и до сих часов не выправили и выправляти не хотят”⁴. Не дали міщани і підвід. Шкоду від цього служебник оцінив у 200 золотих⁵. У липні 1622 р. король ганив луцьких міщан за те, що вони “водле повинности своее, прикладомъ инъших мест, яко были повинни, звласча на теперешнюю експедицию противъко цесарови турецкому, десети гайдуковъ и воезв скарбных трох зъ живностью и инъшими ринъштунъками военными зъ места [...] упорне выправити не хотели и не выправили”⁶. У травні 1625 р. ротмістр Криштоф Квілінський у Кременецькому гроді скаржився на бурмістра та райців Луцька і Володимира, які повинні “кождый рокъ гайдуковъ вибранъцовъ на службу королевское милости и речи посполитое давати”, але цього не роблять, фактично бойкотуючи королівські розпорядження⁷. У травні наступного року слуга того ж ротмістра Станіслав Трецильський заявив, що звернувся до бурмістра, райців та міщан Луцька з універсалом короля, “яко ест звычай и повинност на услугу Речи

¹ Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России. К., 1911. Т. 1. С. 119.

² Крикун М. Документи комісарського суду Подільського воеводства 1678 – 1679 років. Львів, 2015. С. 21 – 31.

³ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 69. Арк. 313 зв.

⁴ Там само. Спр. 27. Арк. 490.

⁵ Там само. Арк. 490 зв.

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 130. Арк. 535 зв.

⁷ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 170 зв.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Посполитое выбъранцовъ ставит под хоруговъ пана ротмистра з воеводства Волынского о чомъ конституция сейму теперешънего, которая опеваает, же з мест, з местечокъ, никого не охияяючи, на услугу Речи Посполитое водлуг звычайу давъного се ставит, въ чымъ панове мешъчане луцкие универсалу его кр мл, ани повинности своей [...] досит учинит не хочут”¹. З інтервалом у три дні аналогічна скарга від згаданого ротмістра на володимирських міщан була занесена до Володимирського ґроду². Ситуація повторилася у травні 1627 р., коли поручник роти К. Квілінського Станіслав Орловський заявив, що прибув до Луцька з універсалом короля для набору вибранецького війська і звернувся до бурмістра Олександра Бедермана, однак той допомогти йому відмовився, ще й не дав підвід та продовольства³. У серпні 1639 р. перед королівськими комісарами луцькі бурмістри і райці заявили, що з Луцька ніколи ні вони самі, ані їхні попередники не давали вибранців. На цьому присягли бурмістри Шимон Злоторович і Павло Антонович, райці Іван Богомаз і Нестер Ювкович та лавники Роман Лєвонович і Стефан Нєсторович⁴.

Інколи вибранцями називали приватні магнатські формування. Зокрема, князь Юрій Заславський у листі від 16 червня 1634 р. до Флоріана Стємпковського, доручаючи йому управління Шепетівкою, зазначає, щоб “takze u piechota wybrance kiedy nie będą na służbie moey, aby onemu posłuszni byli”⁵.

Наприкінці XV ст. починається обмеження права міщан володіти землею⁶. У XVI ст. це обмеження ще кілька разів підтверджує сейм⁷. Шкодив міщанству брак спільної, консолідованої позиції перед королем (про приватні міста навіть не йдеться, адже вони були цілком у владі власників). Своєю чергою брак консолідації у середовищі міщан не дозволяв утворити координувальний орган чи надміщанську структуру, яка б лобіювала інтереси міщанства в загальнодержавних масштабах. Частково тут була винна і королівська влада, яка через свою слабкість у протистоянні зі шляхетською верствою навіть не намагалася опертися на міщанство, як робила це королівська влада в Європі. Спостерігаємо і суперечки між містами за кращі привілеї, торгове право складу тощо. Зрештою, бачимо суперечності навіть на рівні кожного окремого міста між замковою і міською юрисдикціями, між міщанами різних релігійних кон-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 148. Арк. 472 зв. – 473.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 556. Лист короля про набір вибранців від 20 березня 1625 р. – Арк. 554 зв. – 555 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 153. Арк. 772. Лист короля про набір вибранців від 26 лютого 1627 р. – Спр. 154. Арк. 801 – 801 зв.

⁴ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 185 зв. – 186.

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 69. Арк. 825.

⁶ Volumina Constitutionum. T. I. Vol. 1 (1493 – 1526). Warszawa, 1996. S. 78.

⁷ Ibid. S. 141, 258; T. III. Vol. 1 (1611 – 1626). Warszawa, 2010. S. 22.

6.2. Правове становище міського населення

фесій та різних національностей. Наслідком усього цього була роз'єднаність міщанства, що негативно впливало на його правове становище.

Очевидно, в більшості міст Волині не існувало проблеми отримання міського права (набуття міського громадянства) у класичному його варіанті, а це своєю чергою спричинило значне обмеження міської самостійності та міського самоврядування¹ і, без сумніву, впливало на рівень станової свідомості міщан, який, як вважають дослідники, не був високим².

Проблему прийняття до міського права у волинських містах, дослідники навіть не ставили³. Зрештою, лише кілька істориків по-справжньому займалися міською проблематикою Волині. Головною перепоною для з'ясування цього питання є брак джерел. Про книги прийняття до міського права навіть не йдеться. За майже повного браку волинських міських книг єдина надія натрапити на згадки про міське право – це детальний перегляд усього масиву збережених ґродських та земських книг. На щастя, такі записи вдалося виявити.

У грудні 1611 р. луцький бурмистр Михайло Федорович від імені міщан скаржився на зловживання орендаря лентвійтвства Андрія Рачковського. Орендар, “будучи недавнім приходнем до места тутешнего луцкого на мешкане, просил, абы его до свебот и волности места тутешнего луцкого припустили, што они, яко речи слушное, не збороняючи, оного принявши, водлуг права посполитого майдебурского, присегу на вшелякое послушенство, водлуг роты в праве на нового мещанина описаное, выконат наказали, который, выконываючи тую присегу свою, во всем верным, цнотливым раде местской и всее речи посполитой послушным быти и доброго посполитого примножати зо всеми обецал, не хотечи псовати прав и волности, тому месту служачим”⁴.

У жовтні 1624 р. луцький бурмистр Нестор Ювкович (Євкович) Партичич та райці скаржилися на війта А. Загоровського, який на уряд лентвійта і лавників набрав людей випадкових, малограмотних, не ознайомлених з правом, а писарем взяв Парфена Голузку, який не був під міською юрисдикцією і не склав присяги. Далі у скарзі читаємо, що війт приймає “до цехов за цехмистры людей неоселых, безъ выконаня присеги на местское и цеховое [право], мимо ведомост и позволенъя бурмистра и радец”⁵.

¹ Gałsowski A. Głos w dyakusji. S. 297; Rutkowski H. Głos w dyskusji. S. 299.

² Bogucka M. Mięscie mieszczaństwa w społeczeństwie szlacheckim... S. 187 – 188; Bogucka M. Miasta Europy środkowej w XIV – XVII w. Problemy rozwoju // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 1976. T. 42. S. 22.

³ В українській історіографії прийняття до міського права досліджували лише стосовно Львова і Києва. Див.: Заяць О. Громадяни Львова XIV – XVIII ст.: правовий статус, склад, походження. Київ; Львів, 2012. С. 53 – 151; Білоус Н. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування. К., 2008. С. 166 – 168.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 90. Арк. 1141 – 1141 зв.

⁵ Там само. Спр. 140. Арк. 681.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

У серпні 1627 р. луцькі міщани оскаржували пекаря Юнаса Шолца (Солца) за непослуг міським властям. Він уникав сплати міських податків і виконання повинностей, “не паметаючи на присягу свою [...] в ратушу, где месцкое право и волност беручи од панов бурмистра и радец, быти его кр млти на сей раде во всем послушным и поволным быти, але и овшем той присязе своей спротивляючис и недосыт оной чинячи, зо всего ся выламует и зверхност их розмаите зневажает”¹. Луцький бурмистр Ян Матвійович у січні 1629 р. від себе та колег райців, цехмістрів і поспільства скаржився на згаданого пекаря Юнаса та ще кілька десятків міщан, які, прийнявши захист різних світських та духовних покровителів, не хочуть визнавати ратушної юрисдикції, “мимо записы и присегу свою послушными быти бурмистровы и урядови месцкому”².

Ще одна згадка про міське право міститься у підтверджувальному привілеї короля кравецькому і кушнірському цеху Луцька. Крім конфірмованих цехових статей, 1564 р. король, на прохання міщан, додав ще кілька артикулів. В одному з них ішлося про те, що прибулі до міста ремісники перш ніж потрапити до цеху повинні подати листи про “добре народження”, місце попереднього проживання і “визволення” з ремесла і в ратуші скласти присягу згідно з правом “*na przyięcie mieiskiego*”³. Тобто йдеться про прийняття до міського права. Аналогічна вимога містилася у конфірмованому королем цеховому статуті луцьких різників (1635 р.), в якому був наказ, щоб “майстер, перш ніж ним стане, прийняв міське право, згідно зі староданім правом і звичаєм”⁴.

Отже, можна з упевненістю говорити про прийняття до міського права у Луцьку з початку XVII ст. як незаперечний факт. Цілком очевидно, що початки цього треба шукати у XVI ст. Наведені приклади свідчать, що отримання міського громадянства потребувало виконання певних умов. Треба було подати щонайменше лист “доброго народження” та посвідку з попереднього місця проживання. Чи відбувалося прийняття до міського права в інших королівських містах Волині, не відомо. Можемо припустити, що у Володимирі та Кременці як повітових містах також у якийсь спосіб це робили. Щодо приватних міст, то є підстави сумніватися в наявності такої процедури. Тут напевно вона замінялася визнанням війта та міської влади, і, найголовніше, визнанням свого підданства власнику міста. Подібно було і в містах Корони⁵.

Міське громадянство на Волині (як, зрештою, на Київщині та Брацлавщині) значно відрізнялося від того, що було в містах Корони, зокрема у сусід-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 157. Арк. 501 зв.

² Там само. Спр. 165. Арк. 98.

³ Там само. Спр. 236. Арк. 408 зв.

⁴ AGAD. MK. Sygn. 354. K. 49.

⁵ Gąsiorowski A. Głos w dyskusji... S. 297.

6.2. Правове становище міського населення

ніх Руському, Белзькому та Подільському воєводствах. У містах Корони під словом “міщанин” розуміли повноправного члена міської комуни/громади, який прийняв міське право і став громадянином міста¹. Натомість у містах Волині термін “міщанин” був розмитим і до певної міри відповідав коронному “obywatel”, тобто мешканець міста². У травні 1626 р. перед луцьким гродським урядом постали “славетные Тимошъ Супруновичъ и Грыцько Грынъцученя, мешъчане и обыватели местечъка Жорновъка”³. Нерідко самі міщани називали себе обивателями⁴.

З приватними містами простіше, бо там усі були “міщани” і піддані власника міста. У королівських містах словом “міщанин” називали не лише тих, хто визнавав ратушну юрисдикцію, а й мешканців передмість, юридик та євреїв. Якщо у містах Корони передміщан чітко відрізняли від міщан середмістя (щодо перших уживався термін “suburbani”), то для волинських міст термін “передміщанин” вживався вкрай рідко. Фактично передмістя не творило чогось цілком окремого. Інколи лише випадково можна було довідатися, що названий у документах міщанин насправді був передміщанином. Так, луцький міщанин Михайло Улріх 19 березня 1625 р. згадується як “міщанин”⁵, а вже 29 березня про нього йдеться як про “передмещанина луцкого, на грунте костельном Святого Крыжа за местом мешъкаючого”⁶.

Міщанами називали також мешканців юридик (що у містах Корони було немислимим). Так, у жовтні 1587 р. володимирський бурмистр Тихно Пахирович Глоба скаржився на “мещанина володимерского, подданого его мл пана Михайла Оранъского монастырского Святого Спаса на ймя на Лаврыша Филита”⁷.

У містах Корони євреїв ніколи не називали міщанами, і вони не були громадянами міста. Волинські міста і тут мали свою особливість, бо до євреїв вживали терміни: “міщанин”, “пан”, “славетний”. Міста Волині були щодо євреїв

¹ Grodiski S. Obywatelstwo w szlacheckiej Rzeczpospolitej. Kraków, 1963. S. 134 – 160; Gierszewski S. Obywatele miast Polski przedrozbiorowej. Studium źródłoznawcze. Warszawa, 1973. S. 31 – 39.

² Про тонкощі розрізнення цих термінів див.: Заяць О. Громадяни Львова XIV – XVIII ст. С. 53 – 56.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 148. Арк. 547 зв.

⁴ Там само. Спр. 133. Арк. 514 зв. “Ja, Jan Matfieiwicz, obywatel miasta jego Kr Msci Łucka, odstąpiwszy swej własnej jurisdycii maideburskiej” (1623 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 1264 зв. “Ja, Piotr Ostrowsky, u ia, Les Swiatohorowicz, mieszczenie u obywatele włodzimirscy” (1628 р.); Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 97. У липні 1639 р. луцький лавник Роман Лєвонович названий обивателем.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 141. Арк. 432 зв.

⁶ Там само. Спр. 144. Арк. 456.

⁷ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 493 зв.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

значно толерантнішими у порівнянні з коронними. У серпні 1628 р. луцькі євреї Айзік Лейбович з дружиною Дворою Іцхаківною в листі на продаж ними будинку зазначають, що вони це роблять, “odstompiwszy swey własney nalezney zydowskiey mayduburskey (sic!) jurisditiey prawa”¹. У листопаді того ж року Іваніс Якубович, означений як “купец ормянский и мещанин луцкий”, продав за 300 золотих будинок на Караїмській вулиці “*славетному пану Симше Лавъриновичови, жидови луцкому збору караимского*”². Таке дивне для міст Корони словосполучення “єврей міщанин” подибуємо не лише стосовно Луцька³, Володимира⁴, Кременця⁵, Ковеля⁶, а й інших міст: Берестечка⁷, Володимирця⁸,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 160. Арк. 1040 зв. – 1041.

² Там само. Арк. 1535 зв.

³ Там само. Спр. 86. Арк. 616: “славетный Симха Злотарович, жыдъ и мещанин луцкий” (1610 р.); Спр. 88. Арк. 877: “в жалобе Юска Якубовича, жида и мещанина луцкого” (1610 р.); Спр. 118. Арк. 895: “неверным Абрамомъ Юзефовичемъ Алъхимистою, жидом и мещанином луцкимъ” (1624 р.); Спр. 140. Арк. 53: “в жалобе и кривде Зыскеля, жида и мещанина луцкого” (1624 р.); Спр. 141. Арк. 32 зв.: “неверный Юда Леменович, жид и мещанин луцкий” (1625 р.); Спр. 141. Арк. 180 зв.: “славетный Абрамъ Юзефович Алъхимистъ, жидъ и мещанинъ луцкий” (1625 р.); Спр. 201. Арк. 789: “на справе неверныхъ Юды Леменовича и Якуба Юдича, жыдовъ и мещановъ луцкихъ” (1636 р.); Спр. 224. Арк. 227: “в жалобе славетного Якуба Кгитлича, жыда мещанина луцкого” (1641 р.).

⁴ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 399: “противко невернымъ Якубови Длугачови и Иршови Юзефовичови, жидом и мещаном володимерскимъ” (1611 р.); Спр. 47. Арк. 707: “жид и мещанин володимерский Михел, аптикар” (1616 р.); Спр. 50. Арк. 576 зв.: “неверный Лейзер Конашович, жид и мещанин володимерский” (1618); Спр. 50. Арк. 874: “неверного жида и мещанина володимерского Шмойла Цирълича” (1618 р.); Спр. 51. Арк. 640: “неверный Ицко Мендловичъ, жид и мещанин володимерский” (1619 р.); Спр. 51. Арк. 962: “славетный Левко Шиманович, жид и арендар володимерский” (1619 р.); Спр. 53. Арк. 172 зв.: “неверного Якуба, наречоного Чорного, жида и мещанина володимерского” (1621 р.); Спр. 53. Арк. 835: “неверный панъ Шмойло Цирличъ, жидъ и мещанинъ володимерский” (1621 р.); Спр. 54. Арк. 114 зв.: “неверная Факгела Иршовая, жидовъка и мещанка володимерская” (1622 р.); Спр. 54. Арк. 730 зв.: “Я, Иля Марковичъ, жид и мещанин володимерский” (1622 р.); Спр. 58. Арк. 42: “протестация Хаима Ицъковича, жида и мещанина володимерского” (1624 р.); Спр. 58. Арк. 294: “протестация Лейзера Гиршовича, жида и мещанина володимерского” (1624 р.); Спр. 62. Арк. 704: “неверный Лейзер Гиршович, жид и мещанин, и обывател володимерский” (1628 р.).

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 117. Арк. 783: “невернымъ Лейзеромъ Боруховичом, жидом и мещанином кременецким” (1620 р.); Ф. 22. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 51: “неверному Мошкови Александровичови Сминдерови, жидови и мещанинови кременецкому” (1639 р.).

⁶ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 59: “от неверного Юска, жида Абрамовича, мещанина ковельского” (1611 р.); Спр. 53. Арк. 717: “неверный Зовол, жид и мещанин ковельский” (1621 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 195. Арк. 723 зв.: “неверный Иршъ Якелевич, жид и мещанин ковельский” (1635 р.); Спр. 197. Арк. 424: “противко неверному Зеликови, жидови и мещанинови ковельскому” (1635 р.).

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 196. Арк. 81: “неверный Шмойло Хлебцевичъ, жид и мещанин берестецкий” (1635 р.).

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 165. Арк. 346 зв.: “неверный Ровенько Израелевич, жид и мещанин володимирецкий” (1629 р.).

6.2. Правове становище міського населення

Горохова¹, Гощі², Дерезні³, Дубна⁴, Колок⁵, Корця⁶, Красностава (Хлапотина)⁷, Ляхівців⁸, Муравиці⁹, Нового Острова (Вишеньок)¹⁰, Озерян¹¹, Олики¹², Острога¹³, Рівного¹⁴, Свинюх¹⁵, Степані¹⁶, Торчина¹⁷, Турійська¹⁸, Шепетина¹⁹. Неодноразово до міщан-євреїв волинських міст писарі гродської канцелярії прикладали

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 88. Арк. 88: “в жалобе Мошка, жида и мешанина гороховского” (1610 р.); Спр. 116. Арк. 410: “в жалобе неверного, жида и мешчанин, гороховского Гошея Езофовича” (1620 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 271 зв.: “противко неверным Юскови Лейбовичови, месчанинови гороховському и товаришови его Хаскелеви Юсковичови, месчанинови стояновскому” (1635 р.).

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 201. Арк. 856 зв.: “неверная Ривъка Зельмановая, мешчъка и аренъдарка гоская” (1636 р.).

³ Там само. Спр. 234. Арк. 820 зв.: “неверный Израел Мошковичъ з места Деражны, месчанинъ и подданный ясне освецоного кнежати его мл Владислава Доминика граби на Тарнове” (1643 р.).

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 116. Арк. 147 зв.: “на праве и потребе неверных Мошка Ицхаковича и Израеля Давыдовича, жидовъ, месчанъ дубенских, подданных освецоного кнежати его мл пана краковского” (1620 р.); Спр. 116. Арк. 700: “в жалобе неверъного Мордухая Шмойловича, жида и мешанина дубеньского” (1620 р.).

⁵ Там само. Спр. 175. Арк. 509: “неверный Ицко Шмойлович, жид збору рабанъского и мешчанинъ колковъский” (1630 р.).

⁶ Там само. Спр. 229. Арк. 834: “неверный Абрам Мошкович, жид и мешчанин с Корца” (1642 р.).

⁷ Там само. Спр. 252. Арк. 434 зв.: “неверный Абрам Иляшкович, жид и месъчанин зъ месътчечъка Хлапотина” (1646 р.).

⁸ Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 261: справа між “Мошком, жидом и мешанином ляхо-вецким” (1630 р.).

⁹ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 128: “неверный, славетный, Ицко Юскович, жид муравицкий” (1623 р.).

¹⁰ Там само. Спр. 153. Арк. 561: “противко неверныхъ Лейбу Чорного и Шимана, жидовъ и месчанъ з места Нового Острова” (1627 р.).

¹¹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 963 зв.: “Зовол, жид и мешчанинъ озеранъский” (1623 р.); Спр. 69. Арк. 447: “зыскъ в справе Говшуи Зоволевица, жида и мешанина озеранского” (1634 р.).

¹² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 88. Арк. 1046: “в жалобе славетных Аврона Юзефовича а Антона Авроновича, жидовъ и мешанъ ольцкихъ” (1610 р.).

¹³ Там само. Спр. 196. Арк. 240 зв.: “неверный Юско Носанович, жид и месчанин острозский” (1635 р.).

¹⁴ Там само. Спр. 86. Арк. 461: “мешчанинови своему Иляшови Юсковичу ровенскому” (1610 р.).

¹⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 859 зв.: “неверному пану Давыдови Маеровичови, жидови и мешчанинови свинюскому” (1622 р.).

¹⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 213. Арк. 629 зв.: “неверный жид славетный Юда Шмойлович, мешчанинъ степанъский” (1638 р.).

¹⁷ Там само. Спр. 86. Арк. 110, Спр. 87. Арк. 479 зв.: “в жалобе Израеля Лазаровича, жида и мешанина торчинского” (1610 р.).

¹⁸ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 939 зв.: “неверный Борох Якубовичъ, жид и месчанин туриский” (1637 р.).

¹⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 172. Арк. 242 зв.: “Я, Мошко Лейбович, жид и мешччанинъ збору рабанского шепетинъский” (1630 р.).

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

окреслення “пан”¹. Королева Бона привілеєм від 12 серпня 1547 р. наказує євреям Ковеля виконувати міські повинності разом з міщанами, але їй дозволяє їм користуватися міськими вольностями².

“Міщанскість” євреїв у тогочасному соціумі добре ілюструє судова справа, яка розглядалася у Луцькому гроді в березні 1628 р. Миколай Єло Малинський оскаржував старшого рабинського збору Іуду Чорного за покривання єврея Зискеля, який, маючи в заставі речі скаржника, розпродав їх, а сам залишив Луцьк і переховувався по інших містах, отримавши від луцьких євреїв листа з проханням до всіх євреїв допомагати Зискелю. Уповноважений від Іуди Чорного луцький бурграбій Ян Козакович Прошицький на захист свого підопічного заявив, що ця справа не підсудна гродському суду, бо євреї звільнені від шляхетського права і перебувають “под голою юрисдицією приватною его мл пана старосты луцького”. Далі уповноважений нагадав про “статут Гербуртовъ”, підтверджений королем Сигізмундом III, за яким євреї передаються під присуд воєвод, а на Волині під приватну, а не публічну владу старости, акцентуючи на тому, що від публічного гродського суду апеляція йтиме на трибунал, а від суду старости “яко з месчаны за двором его кор мл”. Урешті у документі було висловлено найцікавіше нам твердження: “[...] право заборонило абы месчане не были потягани до земъства и до кгороду, але жебы корам суо маистрату респондерентъ, а маистратус корам сакра реиа маестате, а ижъ жидаы *цивес [сунт]* етъ ин цивитате декгунтъ и онера местцьские вси поносят и свое права особные од шляхецкого мают, теда теж ведлугъ тое конституцеи захованы быти мают и корам суо маистрату, то ест перед его мл паномъ старостою инъ привата юриздиционе сунтъ конвениенди”³. Заперечення уповноваженого від повода Павла Вишковського, що публічний суд старости вищий від приватного, не допомогли. Судді винесли такий вердикт: “[...] ижъ жидаы тутошьние суть *мешъчанами* места его кор мл тутошнего и под форумъ кгородское публичное тутошьнее не подлежат, але голой юриздицией его мл пана старосты местца тутошьнего, ведлугъ звичаюв давных и прав своихъ субъсунтъ” і звільнили Іуду Чорного від позову⁴. Отже, на рівні гродських урядників євреїв чітко трактували як міщан.

¹ Там само. Спр. 73. Арк. 367 зв. (Степань); Спр. 78. Арк. 472 (Торчин), Арк. 731 (Муравиця); Спр. 89. Арк. 495 зв. (Колки); Спр. 90. Арк. 11 (Колки); Спр. 124. Арк. 658 (Дубно); Спр. 125. Арк. 709 (Корець).

² Там само. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 163 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 162. Арк. 208 зв.

⁴ Там само. Арк. 209 зв.

6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення

Правове становище волинських міщан охоплювало комплекс їхніх прав та обов'язків, який визначався локаційно-магдебурзькими привілеями короля та власників міст, а також іншими привілеями, які доповнювали чи розширювали вже наявні права. Низка міських прав та обов'язків була прописана у Литовських статутах. Переважна більшість міст були привілейованими, тобто наділеними магдебурзьким правом. З іншого боку, більшість міст – приватновласницькі, і міщани цих міст розглядалися їхніми власниками як піддані, яких можна заставити чи продати разом з містом, що суттєво обмежувало особисту свободу міщан. Економічний блок міських прав і свобод становили право проведення торгів, ярмарків, вільний вибір сфери діяльності. До обов'язків міщан належали: грошові та натуральні платежі, відробітки і часткова панщина. Особливо обтяжливою була підводна повинність. Сплачували вони і державні податки.

Прийняття до міського права вдалося простежити лише у Луцьку, хоча можна припустити, що у якійсь формі воно могло бути щонайменше у Володимирі та Кременці. До міщан зараховували не лише тих хто прийняв міське право і перебував під магістратською юрисдикцією, а й мешканців юридик, передміщан та євреїв. Останніх називали не лише міщанами, а й панами та славетними, чого не було у містах Корони.

6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення

Джерельна база вивчення соціальної та професійної структури міського населення Волині специфічна. Придатнішими є описово-статистичні джерела, які зазвичай були фінансовими. Державу чи власника цікавили найперше не так люди, як прибуток з міст⁵. Для другої половини XVI ст. головним масовим джерелом були поборові реєстри, на неповноту яких вказували дослідники⁶. Набагато якіснішим і достовірнішим вважається подимний податок, запроваджений 1629 р. Ним “обкладалася абсолютна більшість населення: селя-

⁵ Kuklo C. Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej. Warszawa, 2009. S. 75.

⁶ Крикун М. Г. Питання чисельності населення на Правобережній Україні другої половини XVI – середини XVII ст. у радянській історіографії // Вісник Львівського університету. Сервія історична. Львів, 1980. Вип. 16. С. 75 – 76; Атаманенко В. Б. Вірогідність поборових документів XVI століття // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. Дніпропетровськ, 1997. Вип. 1. На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. С. 102 – 108; Його ж. Джерела вивчення демографії Волині XVI – першої половини XVII ст. // Український історик. 2004. № 1 – 2. С. 191.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

ни, піддані міст і містечок, євреї, православне духовенство, дрібна і служила шляхта”¹. Важливими є також ревізії/люстрації королівщин та інвентарі приватних міст. Ревізії волинських замків 1545 і особливо 1552 рр. хоча і не присвячені безпосередньо міщанству, все ж містять важливу інформацію найперше про замкових міщан². Люстрації Володимира, Ковеля, Кременця і Луцька другої половини XVI – першої половини XVII ст. подають значний масив інформації про соціальне становище, фахові заняття та частково етнічну належність міщан³. Ще більше значення для вивчення досліджуваної проблеми мають інвентарі, які порівняно детальніше описують міську спільноту, на чому наголошували Микола Ковальський⁴, Зенон Гульдон⁵, Віктор Атаманенко⁶. Водночас варто пам’ятати, що специфіка збережених джерел така, що вони подають нам числа мінімально можливого, тобто менше не було, але більше було-таки напевно.

Соціальна структура населення волинських міст не була предметом безпосереднього вивчення істориків, але тією чи іншою мірою це питання порушували у своїх працях Петро Сас⁷, Андрій Заяць⁸, Віктор Атаманенко⁹, Ірина Рибачок¹⁰. Найбільшу увагу цьому питанню приділила Ірина Ворончук¹¹.

¹ Крикун М. Воєводства Правобережної України у XVI – XVIII століттях. С. 236.

² Литовська метрика. Книга 561... С. 99 – 209; РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 563. Л. 145 об. – 157, 202; Архив ЮЗР. Ч. 7. Т. 1. С. 152 – 184 (опис Луцького замку).

³ Джерельне значення люстрацій подали Раїса Майборода та Микола Ковальський. Див.: Люстрації королівщин українських земель XVI – XVII ст. Матеріали до реєстру рукописних та друкованих текстів / укл. Р. Майборода. К., 1999. С. 5 – 56, 194, 227, 233 – 234, 242 – 243; Ковальський Н. Источники по социально-экономической истории Украины XVI – первой половины XVII века. Структура источниковой базы. Днепропетровск, 1982. С. 17 – 20.

⁴ Ковальський Н. Документальне колекції Радзиминовського і Оссолинського... С. 25 – 34; *Його ж.* Документи родинного фонду Сангушків... С. 60 – 63.

⁵ Guldón Z., Wajda K. Źródła statystyczne do Dziejów Pomorza Wschodniego i Kujaw od XVI do początków XX w. Toruń, 1970. S. 17 – 18.

⁶ Атаманенко В. Волинські інвентарі другої половини XVI ст. як історичне джерело... С. 16 – 27; *Його ж.* Описово-статистичні джерела другої половини XVI – першої половини XVII ст. з історії Старокостянтинова. С. 84 – 96.

⁷ Сас П. М. Феодальніе города України... С. 25 – 35.

⁸ Заяць А. Є. Соціальний та національний склад населення міст Волинського воєводства в середині XVI – першій половині XVII ст. // *Минуле і сучасне Волині.* (Тези доповідей та повідомлень II-ї Волинської історико-краєзнавчої конференції 26 – 28 травня 1988 р.). Луцьк, 1988. Ч. 1. С. 155 – 157.

⁹ Атаманенко В. Населення міста Кременця другої половини XVI – першої половини XVII ст. ... С. 51 – 62; *Його ж.* Міста поліських володінь князів Острозьких. С. 191 – 208; *Його ж.* Міста Заславщини на початку XVII ст. // *Метафора спільного дому: Заславщина багатьох культур.* Ізяслав; Острог, 2006. С. 32 – 38.

¹⁰ Рибачок І. Базалія – місто Василя Острозького. С. 35 – 40; *Її ж.* Місто Костянтинів та волость... С. 57 – 70; *Її ж.* Соціально-економічний розвиток міст Південно-Східної Волині... С. 55 – 76.

¹¹ Ворончук І. Місто Любартів (за інвентарем маєтностей князів Острозьких 1620 р.) // *Житомирщина на зламі тисячоліть: Науковий збірник “Велика Волинь”.* Житомир, 2000. Т. 21. С. 95 – 97; *Її ж.* Середньовічний Острополь (за інвентарем володінь князів Острозьких 1620 р.) // *Острогіана в Україні і Європі.* Старокостянтинів, 2001. С. 246 – 257; *Її ж.* Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст. С. 290 – 319.

6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення

Структурування міського населення Волині ранньомодерної доби є складною дослідницькою проблемою, бо фактично доцільно говорити не так про соціальну, як про соціальні структури. Це пов'язано з тим, що джерела поза збірним поняттям “міщанство” виділяють різні його групи. Перш за все у королівських містах воно юрисдикційно поділялося на ратушне, замкове та шляхетське/духовне. Судові джерела фіксують постійні конфлікти між ними. Дещо осторонь стояли євреї, хоча підлягали старості. У багатьох містах функціонувала десятково-сотенна організація міщанства, яка співіснувала з вертикаллю міської влади. Крім збірної назви “міщани”, джерела фіксують такі їхні групи, як: халупники, парканники, коморники, огородники, підсусідки і т. п. У приватних містах згадується служила людність – бояри, козаки, стрільці, гайдуки, лісничі, гайові, побережники.

Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст. дуже важко “втиснути” у прокрустове ложе тричленного поділу міщанства на патриціат, поспільство і плебс, яким звикли послуговуватися дослідники міста, хоча вони звертали увагу на умовність цього поділу¹. М. Богуцька зазначала, що в практиці життя були значні корективи цієї схеми, зокрема, залежно від величини міського осередку, його господарської та управлінської моделі². Особливо проблемним є застосування цієї схеми до малих міст. Анджей Виробіш акцентував на тому, що соціальна структура малих міст у Польщі малознана, зокрема через брак належних джерел³.

Поділ волинського міщанства на патриціат, поспільство і плебс дуже умовний. До патриціату можна віднести найперше райців, лавників та писарів, бо банкірів, університетських викладачів, багатих юристів – просто не було, або щонайменше про них не збереглися відомості. Райці та лавники перебували на своїх урядах різний період часу – від одного року до кількох, а інколи до десяти років і більше (правда, з невеликими перервами). Вже через це можна говорити про їхнє виділення з-посеред міської громади. Частина райців проживала на ринку, що свідчило про певну заможність. Враховуючи роль лавників у судовому процесі, їхній вплив у міській громаді був, очевидно, відчутним. Щоправда, лавники майже не згадуються серед мешканців ринку. Водночас випадки відмови райців та лавників від своїх урядів можуть свідчити про те, що ці уряди не лише приносили користь, а й були обтяжливими.

У соціальній ієрархії міщанства істотним був рівень його заможності, тому можна виділити когорту міщан під умовною назвою “багатші міщани”;

¹ Samsonowicz H. *Życie miasta średniowiecznego*. S. 54 – 58.

² Bogucka M. *Badania nad dziejami miast i mieszczaństwa w Polsce...* S. 580.

³ Wyrobisz A. *Małe miasto w Polsce...* S. 182.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

серед них трапляються купці, ремісники та особи без окресленого роду занять. Виживський коваль Іван у 1556 р. заплатив податок з трьох будинків та 5, 5 ланів землі¹. Чи займав він якісь уряди, не знаємо, але це один із найбагатших міщан цього міста. Наявність двох і більше будинків та володіння значною кількістю землі, особливо у невеликих містах, майже автоматично “підносило” таких власників на верхні поверхи міської соціальної драбини. Аграрні заняття міщан були тогочасною нормою життя. Дослідники майже одноголосно підкреслюють, що рільництвом та відгодовуванням худоби займалася значна частина міського населення (від третини до двох третин), зокрема, ремісники утримували для цього зазвичай від чверті до пів волоки землі². Володіння землею може лише частково бути показником місця міщанина у соціальній ієрархії, бо ті, хто не мав землі взагалі чи мали лише чверть волоки, не можуть бути автоматично зараховані до бідноти, позаяк вони могли займатися купецько-ремісничою діяльністю. Тих, хто володів великими наділами землі, було не так і багато. У Базалії (1615 р.) три волоки було у бурмистра Яна, по дві волоки мали шість міщан та ще десять – по півтори волоки³. Інвентар володінь князів Острозьких 1620 р. фіксує, що дві волоки землі мали двоє міщан у Смолдиреві та троє – у Дорогобужі⁴. Певним показником заможності може бути кількість худоби, якою володіли міщани, однак ця інформація досить уривкова. У серпні 1563 р. у невеликому містечку Грицеві зафіксована наявність у міщан 400 коней, понад тисячу корів, яловичь, биків, тисяча овець та 500 кіз⁵. У Деражні (1616 р.) окремі міщани одночасно утримували по 5 – 6 корів, 5 – 6 биків, 4 – 5 волів, кілька теличок та десятки овець, а Ониско Волошчич мав 15 корів, 5 теличок та 50 овець⁶.

Відомі випадки орендування міщанами ставів, корчем, млинів, сіл, що коштувало значних сум і свідчило про заможність, яка ніяк не була відображена у поборових реєстрах чи інвентарях. Луцький міщанин Іван Іванович 1560 р. орендував на рік у Михайла Івановича Ощовського корчму в с. Ощові за доволі

¹ ЦДІАК України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 27 зв.

² Похилевич Д. Л. Движение феодальной ренты в Великом княжестве Литовском в XV – XVI вв. // Исторические записки. Москва, 1950. Вып. 31. С. 197; Wawrzyńczyk A. Rozwój wielkiej własności na Podlasiu... S. 221; Wyrobisz A. Rola miast prywatnych w Polsce... S. 23; *Ejusdem*. Typy funkcjonalne miast... S. 25 – 49. Alexandrowicz S. Kierunki produkcji rzemieślniczej i przemysłowej w miasteczkach Białorusi i Litwy... S. 50 – 51; Ochmański J. W kwestii agrarnego charakteru miast... S. 284; Gierszewski S. Struktura gospodarcza i funkcje rynkowe mniejszych miast województwa pomorskiego w XVI i XVII w. Gdańsk, 1966. S. 35.

³ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 71 – 83.

⁴ ВЗНО. ОР. Sygn. 3669/ІІ. К. 182 – 183, 306 v. – 308.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 130.

⁶ Там само. Спр. 104. Арк. 952 зв. – 953 зв.

6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення

значну для тих часів суму – 40 кіп грошів литовських¹. У реєстрі луцьких міщан, що платили того ж року підводне, серед кількох занотованих Іванів наш орендар корчми нічим не виділяється². Луцький міщанин Томило Ладижич (1562 р.) орендував в Олександра Богдановича Семашка корчму в с. Лаврові, де викурював горілку³. Інший луцький міщанин-купець Афанас Дмитрович орендував за 510 золотих у братів Яна та Миколая Висоцьких корчму, млин і волоку землі у с. Привередові⁴.

Олицький міщанин Федір Пінчук (1580 р.) винайняв у княгині Марії Корецької став у с. Рудлеві за 430 кіп грошів литовських⁵. У цієї ж княгині дубенські міщани Василь Кладовник, Остап та Меско (1586 р.) орендували ставрівський став⁶. Сума контракту не вказана, але, безсумнівно, вона значна, і дозволити собі це могли лише заможні міщани. 1602 р. луцькі міщани Іов Вакулич та Харко Кузмич орендували став у князя Кирика Юрієвича Масальського за 750 золотих⁷. Горохівський міщанин Григорій Тровський разом з берестейськими міщанами Яцком Левковичем і Миском Гарасимовичем винайняли у с. Старому Ставі спуск ставу в Михайла Мишки Холоневського за 900 золотих⁸. Острозькі міщани Прокіп Жданович і Васко Іванович орендували у князя Юрія Вишневецького та його дружини Теодори Чапличівни стави мильські, старосільські, копитковські і глупонинські за 2250 золотих⁹. Такі підприємницькі заняття міщан були звичним явищем¹⁰.

Дуже прибутковим заняттям було шинкування та продаж алкогольних напоїв. Луцький кравець Хацко мав шинок у власному будинку, де продавав горілку, мед та пиво. Лише капщизни щорічно він сплачував три копи та вісімнадцять грошів литовських¹¹. 1621 р. в Луцьку таку ж капщизну платили майже 50 міщан, серед яких були бурмистри, ремісники, аптекарі та навіть

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 153 зв.; Спр. 3. Арк. 12 зв. Опубл.: Луцька замкова книга. 1560 – 1561 рр. С. 165.

² Там само. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1 – 12 зв.

³ Там само. Спр. 4. Арк. 83 зв.

⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 144. Арк. 696 зв. – 698 (1625 р.).

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 515.

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 7 – 8 зв.

⁷ Там само. Спр. 66. Арк. 696 зв. – 698 зв.

⁸ Там само. Спр. 151. Арк. 410 зв. – 411 (1626 р.).

⁹ Там само. Спр. 100. Арк. 476 зв.; Спр. 103. Арк. 571 – 571 зв.; Спр. 104. Арк. 506 (1615 – 1616 рр.).

¹⁰ Там само. Спр. 22. Арк. 512 зв., 560; Спр. 30. Арк. 628 зв. – 629 зв.; Спр. 35. Арк. 7 – 8 зв.; Спр. 42. Арк. 454 зв.; Спр. 44. Арк. 778 – 779 зв.; Спр. 45. Арк. 335 зв.; Спр. 76. Арк. 329 зв. – 330; Спр. 120. Арк. 83; Спр. 153. Арк. 93 – 93 зв.; Спр. 194. Арк. 142 – 143 зв.; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 509 зв. – 512.

¹¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 144. Арк. 549 зв. (1624 р.).

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

арфіст¹. Про рівень заробітків від продажу алкоголю можемо судити з того, що луцька єврейка Гітля Ізаківна у травні 1620 р. у торговий понеділковий день, продаючи горілку, вторгувала “килканадцат золотых”².

Орендували міщани збір чопового та шосового податку³, що давало їм значні прибутки. Поборця Волинського воєводства Мартин Чаплич Шпановський орендував (1610 р.) сокільському міщанину Семенові Абрамовичу за 150 золотих збір чопового зі Сокола та належних до нього сіл⁴. Чопове та шосове з Володимира 1594 р. взяли в оренду в Сергія Скарги володимирські міщани Гарасим та Іван Андрійовичі за 900 золотих⁵. Луцькі міщани Матвій Трушевич, Ярош Суєтич та Семен Федорович у серпні 1593 р. орендували збір чопового (та соляного) податку в місті у поборці Волинського воєводства Богуша Гораїна⁶. Луцький міщанин Лаврин Дем'янович згадується як суколектор (помічник) волинського поборці князя Стефана Четвертинського⁷. Ковельський міщанин Григорій Федорович Бречка (1593 р.) орендував збір чопового в місті у поборці Волинського воєводства Богуша Гораїна⁸.

Міщани брали в оренду/заставу і села. Офанас Бровковський з Красного Корця (1603 р.) орендував на три роки в Олізара Єрлича села Головлі та Крупець⁹. Сума оренди не вказана, але, зрозуміло, вона була чималою. 1608 р. Івашко Андрійович з Володимира мав у заставі від Семена Новоселецького половину села Горичева за 642 золоті¹⁰. Ковельський міщанин Кузьма Григорович згадується як державця “добръ церкви Светой Пречистое, части имени Городищы”¹¹. Торчинський міщанин Роман Яцкович від Даніеля Балабана тримав у заставі частину села Хорохорина¹². Луцький купець Гацко Лвовчик орендував у пана Сосницького маєток Огавчиці для “паленя попелу”¹³. Непогано міщани заробляли на лихварстві, позичаючи гроші шляхті, про що йтиметься у параграфі про шляхту в містах.

Заможна частина міщанства – купці. Статки деяких з-поміж них були доволі значними. Степанський міщанин Гапон з батьком Семеном у листопаді

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 121. Арк. 149 зв. – 151.

² Там само. Спр. 114. Арк. 87 зв.– 88.

³ Чопове – податок на виготовлення та продаж алкогольних напоїв. Шосове – податок з будинків.

⁴ Там само. Спр. 89. Арк. 218.

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 15, 315.

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 235.

⁷ Там само. Спр. 100. Арк. 510 зв. (1613 р.).

⁸ Там само. Спр. 44. Арк. 684 зв. – 685.

⁹ Там само. Спр. 67. Арк. 923 зв. – 924.

¹⁰ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 311 зв. – 312; Спр. 43. Арк. 27, 259 зв. – 260.

¹¹ Там само. Спр. 42. Арк. 561 зв. (1610 р.).

¹² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 148. Арк. 457 – 458, 467 зв.

¹³ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 34 зв. (1567 р.).

6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення

1581 р. побували на ярмарку в Корці, а при поверненні додому їх пограбували. Готівкою забрали 100 кіп грошів литовських, 200 червоних золотих та товару щонайменше на 300 кіп грошів литовських¹. Значними коштами розпоряджалися деякі ремісники. Виторг луцького кушніра Уласа на ярмарку у Вишнівці в серпні 1601 р. сягнув 600 золотих².

Усі ці фінансово-підприємницькі справи міщан мають прямий стосунок до соціальної структури міського населення, бо заможні міщани не могли не входити до міської еліти. Згадані способи заробляння на життя міщанами виявлені здебільшого у гродських книгах, натомість це ніяк не відображено в описово-статистичних джерелах, що ускладнює окреслення категорії міського населення під умовною назвою “патриціат”. Зрештою, говорити про існування патриціату у невеликих містах, очевидно, недоречно.

Щодо поспільства, своєрідного середнього класу – другої ланки класичної тріади, – то традиційно сюди залучають дрібніших купців, цехмістрів, ремісників, багатших перекупнів/перекупок, представників вільних професій (лікарів, аптекарів, малярів), власників міської нерухомості (включаючи земельні наділи)³. Поспільство було найбільш чисельною групою населення, до якого не раз опускалися збіднілі “патриції”, або піднімався спритний простолюд з плебсу. Очевидно, верхній прошарок цієї групи формували купці та цехмістри. Останні ще й активно залучалися до міського управління, що збільшувало їхню соціальну значимість. Фактично цехмістр очолював не просто ремісників однієї чи кількох, як правило споріднених, спеціальностей, а й невелику, замкнену, корпорацію зі своїми правилами, привілеями, коштами. Так, коли у вересні 1645 р. відбувся напад на будинок володимирського цехмістра кравецького цеху Олександра Венгриновича, то в ньому виявилися “хоругов цеху кравецького, армата, привилеи и скрынъка цеховая”⁴.

Поспільство було найбільшою, але в майновому плані не однорідною групою. Цілком очевидно, що серед ремісників існувала градація престижності та заможності, і чинбарю, наприклад, важко було суперничати із золотарем. Останні платили і податок більший, і не раз виконували ексклюзивну роботу. Так, в одній зі справ луцькі золотарі (текст згаслий і імена не відчитуються) у вересні 1568 р. оголосили митнику Давидові Марковичу, що “за розказанемь мещанина кгданского Булмана робили есмо тут в Луцьку пуртукгали, которые кождый з них важыт по десети чирвоных золотых и уробили их пятсот и осмь”, а це майже 18 кг золота⁵.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 347.

² Там само. Спр. 62. Арк. 610 зв.

³ Heiman H-D. Wprowadzenie do historii Średniowiecznej. S. 249 – 250.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 81. Арк. 784.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 322.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Остання складова тріади – плебс, або міська біднота. До цієї категорії відносять позацехових ремісників, підмайстрів та учнів, домову челядь, наймитів, гультьяїв (люзних), найману людність, що мала одноденні заробітки. Щодо позацехових ремісників, то може йтися лише про великі міста, де були цехи, оскільки у більшості малих міст цехів не було, отже не існувало поняття позацехового ремісника. Зрештою, у королівських містах багато ремісників були умовно позацеховими, бо, перебуваючи у шляхетських юридиках, просто не потребували цеху, а про їхню заможність ми можемо лише здогадуватися. Як ілюстрацію цього можна навести приклад з володимирським кравцем Федором Колбаскою. У березні 1619 р. у Володимирському гроді кравецький цехмістр Павло та цеховий ключник Федір Святогорович скаржилися на підданого біскупа Андрія Ліпського Федора Колбаску, який, незважаючи “на вилкер цеховий, од уряду местского тутошнего володимерского для порядку в цеху даный и от их кролевское млти конфирмованый, абы жаден кравец ремесла кравецкого в князских, панских и духовных [домах] своволне робити не смел и не важилсе”, займався кравецтвом у будинку свого брата, кравця, Миска Колбаски. Федір і Миско кільканадцять років, не вступаючи до цеху і не роблячи внесків до цехової скриньки, “тое ремесло своволне, безправне, потаемене и покутне робит”¹. Шкоду цехові оцінено на 200 золотих.

Зважаючи на майже повний брак міських книг, важко виявити факти навчання учнів у ремісників, але кілька прикладів його існування вдалося знайти. Поборовий реєстр 1576 р. фіксує у Свинюхах вісім учнів². Якщо в невеликому містечку згадуються учні, то, без сумніву, вони були і в інших містах. Луцький міщанин Лаврик (1568 р.) свідчив у гроді, що понад чотири роки вчився золотарського ремесла у золотаря Яна, але пішов від нього, бо Ян виготовляв фальшиві монети³. Кременецький кушнір Миско у червні 1574 р. скаржився на свого учня Матея, який украв у нього 90 червоних золотих та 60 старих талярів⁴. У грудні 1584 р. у судовій справі між братами Овлучимськими та володимирським вйтом М. Дубницьким виступила володимирська міщанка Мартинова Ягнешка Пілковка, заявивши, що у будинку панів Овлучимських “Юрко кравецъ мешкал, у которого сын мой, Яско Мартинович, кравецтва се учил и у него мешкал”⁵. У серпні 1608 р. козлинський швець Петро свідчив, що Сенко на два роки дав йому на навчання ремеслу свого сина Селівона, який після певного часу передумав навчатися цього ремесла

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 127.

² Там само. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 852.

³ Там само. Ф. 25. Спр. 10. Арк. 211.

⁴ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 55 зв. – 56.

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 593 зв.

6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення

і відійшов від нього, а батько пообіцяв, що син не навчатиметься ремесла в інших шевців¹. У торчинського балвера Войтеха (1610 р.) згадується його учень (ім'я не вказане)². У червні 1624 р. степанська міщанка Миколаєва віддала свого сина Миколая на науку до рівненського золотаря Яна Лопатовича³. У серпні 1628 р. рівненський кушнір Семен оскаржував Ілляша Климовича, син якого Васко, даний йому на три роки на навчання, втік, обікравши кушніра⁴.

Вдалося також виявити факт прибуття до волинських міст учнів-ремесників для так званого визволення (отримання статусу підмайстра). Міщанин зі Сатанова (Подільське воєводство) Миколай Данилович прибув у січні 1625 р. до луцького шевського цеху для “визволення”, тобто для своєрідного стажування та отримання листа з підтвердженням його вмінь. Прибулий, “кгда прияхал, а зараз бывши у цехмистра и брати всих старших, яко человек учътивый, взявши южь от них наперед од цехмистра обетницу достатечную и от братей, ижь ему того листу вызволеного с цеху, яко човековы учътивому боронити не боронили и заразом писареви своему с того ж цеху лист писати наказали, который написавъши, соляриум достаточъне за тое взявъши, напередъ до скрынки и брати досыт учинил”⁵.

Зрідка джерела засвідчують наявність у міщан домової челяді, хоча не пілягає сумніву, що вона була у багатьох міщан⁶. У володимирського міщанина Волоса Семеновича (1570 р.) згадується “паробокъ служебный на имя Олекса”, що жив у його домі⁷. Дві домашні служниці Настя і Хінка були у торчинського райці Василя Пінчука (1580 р.)⁸. У вересні 1608 р. слуги пріора луцького монастиря св. Домініка Августина Ястрембського напали на дім міщанина Жигимонта Ігнатовича і, “вшедши, челяд [...] з дому выгнали”⁹. У червні 1610 р. возний Гаврило Оздовський свідчив у гроді, що уткнув позов у ворота двору олицького міщанина Павла Томковича Клавші, і про це “чeledи его дворной оповедил”¹⁰. Мосорський міщанин Стефан Лобкович скаржився на Андрія Боруховського, який 13 серпня 1632 р. разом зі слугами напав на дім протестувальника і, “наехавши, оного посеклъ, поранил, челяд домовую порозганял”¹¹.

¹ ВРАН. ОР. Sygn. 262. К. 62 v.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 88. Арк. 79 – 79 зв.

³ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 44. III. 5. Арк. 23.

⁴ Там само. Арк. 89.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 141. Арк. 124 зв.

⁶ Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст. С. 313 – 319.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 84.

⁸ Там само. Спр. 21. Арк. 621 зв.

⁹ Там само. Спр. 81. Арк. 778.

¹⁰ Там само. Спр. 88. Арк. 343.

¹¹ Там само. Спр. 184. Арк. 410.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Згадується челядь у будинку сина луцького райці та лентвіта Олександра Бедермана – Яна¹. Домову челядь утримували також євреї. Зокрема, у домі володимирського єврея Літмана два роки (1640 – 1642) служила Василиса Каменчанка². Луцький єврей Абрам Юзефович Алхіміста скаржився, що Ян Винник “челядникъ его домовый” у ніч на 17 січня 1625 р., вкравши у нього речі, втік³.

Певним різновидом челяді можна вважати наймитів, позаяк важко визначити, чи наймит жив у домі господаря, чи приходив лише до нього працювати. Заславський міщанин Дорош Осипович у серпні 1572 р. скаржився на “наймита своего Мартина Охремовича, иж, дей, он, служивши мне у найму целый год, и, покравши у мене пят коп грошей, от мене втек”⁴. Від шляхтянки Ірини Окорської (1578 р.) втекла до Луцька її піддана Катерина і стала наймичкою у єврея Єска Рябийковича⁵. Представницею плебсу можна назвати луцьку міщанку-прачку Ганну Кулянку (1609 р.), яка “засвітилася” у джерелах лише тому, що взяла прати речі шляхтича Яна Каменецького і втекла з ними⁶. Відомі випадки наймання міщан на роботу до шляхтичів. Так, у лютому 1569 р. володимирський міщанин Васько Глінка “ехал двумя возы до буды Яблонское за наймом пана Станислава Белецкого с товариши своими, мещаны володимерскими”⁷. У вересні 1613 р. володимирські міщани Іван Воронович, Петро Гайдук та Іван Булижка перевозили з Литовижа до Дубна “питя и лекумина ясне освещеного Януша кнежати его мл Острозского”⁸.

Не раз у джерелах згадуються гультяї (“люзні”). Традиційно під ними розуміють людей без певних занять, схильних до переселення з одного міста до іншого⁹. Незважаючи на свій соціальний статус, вони підлягали оподаткуванню. Поборовий універсал 1578 р. передбачав, що “люзні”, – як чоловіки так і жінки, у більших містах повинні платити по 30, а в менших – по 15 грошів податку¹⁰. Такий же рівень оподаткування зберігали поборові універсали 1580¹¹,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 159. Арк. 717 зв. (1644 р.).

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 77. Арк. 418 зв. – 419 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 141. Арк. 180 зв.

⁴ ANK. AS. Sygn. 27. K. 87.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 565 зв.

⁶ Там само. Спр. 84. Арк. 269 – 269 зв.

⁷ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 44.

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 762 зв.

⁹ Grodziski S. Ludzie luźni. Studium z historii państwa i prawa polskiego. Kraków. 1961; Augustyniak U. Historia Polski. 1572 – 1795. Warszawa, 2008. S. 291 – 292; Poniat R. Ludzie luźni w społeczeństwie Rzeczypospolitej szlacheckiej w kontekście badań nad cyklem życia // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 2013. T. LXXIII. S. 51 – 77; Krasik J., Rożek M. Hultaje, złoczyńcy, wsztecznice w dawnym Krakowie. Kraków, 2012. S. 70 – 75.

¹⁰ Volumina Constitutionum. T. II. Vol. 1. S. 424.

¹¹ Ibid. S. 434.

6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення

1588, 1589, 1595, 1598, 1601, 1603, 1607 рр.¹. Універсал 1590 р. накладав податок на чоловіків – 12, а на жінок – 4 гроші². 1591 р. податок зріс до 24 грошів для чоловіків і 6 – для жінок³, а 1593 р. – до одного золотого для обох статей⁴. Чим була викликана така зміна в оподаткуванні цих кількох років, не ясно. 1611 р. на сеймі заявлено, що у великих містах зібралось дуже багато “люзних”, і ухвалено рішення не дозволяти їм займатися ремеслами і перекупництвом та доручити старостам і міським властям випровадити їх з міст⁵. Однак поборовий універсал 1611 р. передбачав взяття з “люзних” податку в розмірі 30 грошів у більших містах та 15 – у менших⁶. 1618 р. величина податку не змінилася⁷, натомість на 1620 р. він зріс до чотирьох золотих для чоловіків та двох – для жінок⁸. Поборовий універсал 1621 р. повернув звичну раніше плату – 30 грошів у більших міста і 15 – у менших⁹, але 1626 р. плата зросла до двох золотих для більших міст та одного – у менших містах¹⁰. Нарешті, запроваджений 1629 р. подимний податок стабілізував плату з “люзних” у розмірі 30 грошів з більших та 15 – з менших міст¹¹.

Чисельність “люзних” у містах була різною. 1576 р. у Свинюхах їх було – 3, Володимирі – 4, Луцьку – 39¹². Поборовий податок 1578 р. зафіксував у Ковелі 7 “люзних”, у Луцьку – 15, Дорогостаях – 9, Свинюхах – 4, Соколі – 8¹³. Найбільше “люзних” занотовано у поборовому податку 1579 р. Згідно з ним, вони були у таких містах: Соколі – 8, Дорогостаях – 3, Клевани – 7, Локачах – 5, Турійську – 3, Старому Костянтиніві – 7, Острополі – 8¹⁴.

У джерелах збереглися відомості, що людей цієї категорії нерідко залучали до протиправних дій. 29 червня 1604 р., з ближче нам не званої причини, протистояння між луцькими міщанами і державцею королівського села Гнідави завершилося нападом міщан на цей маєток і до цього залучили “люзних” людей. Із скарги потерпілого довідуємося, що міщани “побудку, яко на кгвалт, з великим тумултомъ посполствомъ и люзных людей с хоронгвями, з бубна-

¹ Volumina Constitutionum. T. II. Vol. 2. S. 91, 128, 220, 260, 299, 326, 369.

² Ibid. S. 159.

³ Ibid. S. 182.

⁴ Ibid. S. 209.

⁵ Ibid. T. III. Vol. 1. S. 30.

⁶ Ibid. S. 48.

⁷ Ibid. S. 236.

⁸ Ibid. S. 283.

⁹ Ibid. S. 315.

¹⁰ Ibid. S. 365.

¹¹ Ibid. T. III. Vol. 2 (1627 – 1640). Warszawa, 2013. S. 72.

¹² ЦДІАК України. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 815, 852; ANK. AS. Sygn. 31. K. 287.

¹³ ANK. AS. Sygn. 31. K. 401 v., 367, 374, 388 – 389, 399 v.

¹⁴ Ibid. K. 40, 67, 70, 89, 90, 146 v. – 147, 149.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

ми, з гаковницями, з мушкетами, с полгаками, з луками, и з розными бронями, войне належачими, з места выпадли [...] приспособивши до себе людей, яко се звышь поменило, люзных, без службы в месте луцком мешкающих”¹. У липні 1612 р. володимирський гродський писар Станіслав Прокшич Кандиба скаржився на бурмистра, райців і міщан за погрози на його адресу та заявив, що до цього міщани залучили “люзного” Павла Яроцького, “при которым людий люзных ку шкоде людской немало в месте переховывают”². Луцькі євреї Шлома і Леві у вересні 1610 р. скаржилися “противко Иванкови и Ткачикови фаринником, людем люзным”, які з помічниками, “которых всих было болшей десятка”, напали на них під час їхньої подорожі на ярмарок до Олики, побили та пограбували потерпілих³. Акцентування на неосілості кривдника завжди підкреслювали потерпілі⁴. У березні 1628 р. король Сигізмунд III видав універсал до всіх урядників Волинського та Брацлавського воєводств, аби вони ловили і судили своєвільників, які порушують громадський спокій⁵.

У багатьох містах реєстри поборових податків чи інвентарі фіксують “халу-пи убогі”, або “нендзних” (злидарів). Вдалося віднайти такі згадки для щонайменше 30 міст. Чисельність убогих “халуп” у різних містах різна: від кількох, що рідше, до кількох десятків. У 1579 р. у Козині таких зафіксовано два, у Мосорі, Порицьку та Плебанівці – по чотири⁶. Натомість у Любартові – 80, Ярофіївці – 83, Корці – 92, Острополі – 93⁷. Очевидно, що власників цих “халуп” варто віднести до міського плебсу.

Крім згаданої тріади, яка є плодом кабінетних роздумів дослідників, у джерелах згадуються цілком реальні групи міського населення: коморники, підсусідки, огородники, загородники. Документально вдалося встановити наявність коморників щонайменше у 40 містах, хоча, без сумніву, вони були у більшості міст. Чисельність коморників по містах дуже різнилася. У Крупці, Милянвчачах, Олиці їх занотовано по два⁸, по чотири коморники згадуються у Соколі, Литовижі, Острожці⁹. Набагато більше їх зафіксовано

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 732. Ще одна скарга про цей напад занесена дещо раніше. – Там само. Арк. 677 зв. – 679 зв.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 377 – 377 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 88. Арк. 492.

⁴ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 316 зв. Володимирський міщанин Григорій Козичка скаржився на “Трицка Шомачку сына Стефана Шомаки, мешъчанина володимерского, яко неселого”.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 160. Арк. 623 – 623 зв.

⁶ AGAD. ASK. Sygn. 31. K. 56 v., 108, 121 v., 139.

⁷ Ibid. K. 84, 138, 145 v., 149.

⁸ Ibid. K. 133 v., 393, 402 (1579 p.).

⁹ Ibid. K. 64, 106 v. – 107, 367 (1579 p.).

6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення

у Свинюхах (1578 р.) – 37, Луцьку (1578 р.) – 41, Володимирі (1578 р.) – 45¹, Старокостянтиніві (1615 р.) – 70², Острозі (1635р.) – 91³, Базалії (1615 р.) – 148⁴. Інколи траплялися дивні перепади: у Ковелі 1590 р. – 25 коморників⁵, а наступного року – лише 12⁶; в Олиці 1578 р. – 2, наступного року – 37⁷. Судячи з розмірів оплати податків, коморники були різної заможності. Здебільшого вони платили по 2 – 4 або 6 грошів литовських. Найвище оподаткування спостерігалось у Луцьку та Володимирі – по 12 грошів⁸. У Старому Полонному були кінні (18) та піші (63) коморники, а деяких коморників не облікували, зважаючи на постійні їхні переміщення⁹. У Заславі (1609 р.) з 64 коморників 24 займалися ремеслом та торгівлею¹⁰. Інколи коморників облікували разом з “люзними”, як це було у Кременці (1570 р.)¹¹. У тому ж місті під час люстрації 1563 р. застерігалось, щоб міщани подавали вїту відомості про коморників, які винаймають у них помешкання¹². Дослідження І. Ворончук показало, що серед коморників були як сімейні, так і неодружені, але переважали одружені¹³.

Винаймали помешкання не завжди найбідніші. Луцький цирульник Войцех Поплавчик (1643 р.) лікував хворих з конвенту кафедрального костелу і був побитий цирульником Бартошем. Коли возний Криштоф Жилич прийшов оглянути Войцеха, то з'ясувалось, що він з дружиною Марушою живе у домі пані Бедерманової, “месцьки луцькое”, причому в цьому домі “поменений пань Войтех церуликъ, наемъное мешъканъе свое маєт”¹⁴. У лютому 1629 р. луцькі міщани Ян Столяр і Томаш Коваль “на домъ пана Нестеровъ, месчанина луцького, нашли, тамъ же до избы в тыле, где злотъник Франъцишокъ мешкает”¹⁵. Луцька міщанка Анна Якубівна мешкала “коморно” у єврея Іцгака (1621 р.)¹⁶.

Відомі випадки надужити власників будинків щодо коморників. У червні 1638 р. луцький міщанин Федір Потапович з дружиною Палажкою скаржилися

¹ Ibid. К. 388 – 389, 399 в., 411 – 412 в.

² ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 24.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 553 зв.

⁴ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 75 зв.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 96 – 133.

⁶ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 981.

⁷ AGAD. ASK. Sygn. 31. К. 72 в., 393.

⁸ Ibid. К. 236 в., 411 – 412 в. (1579 р.).

⁹ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 363 в.

¹⁰ ANK. AS. Sygn. 64/2. К. 3 – 15.

¹¹ AGAD. ASK. Sygn. 31. К. 263.

¹² ЦДІАК України. Ф. 20. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 80.

¹³ Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст. С. 311 – 313.

¹⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 237. Арк. 3 зв.

¹⁵ Там само. Спр. 165. Арк. 136.

¹⁶ Там само. Спр. 120. Арк. 312 зв.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

на кушніра Яцка Щербину, в якого винаймали комору, за побиття дружини та примушування до сплати податків і “жовнірщини”, чого не передбачала попередня їхня домовленість. Суд, урахувавши визнання Яцком побиття, ухвалив рішення, аби він “поєднав” потерпілих і, щоб вони далі проживали у домі кушніра до закінчення терміну винаймання комори під зарукою у три копи грошів литовських¹. У луцького органіста костелу Святої Трійці Станіслава (1562 р.) коморником був конвісар Матис².

Близькими за статусом до коморників були підсусідки (особи, що не мали власної землі, але зазвичай проживали у власному помешканні). Згадки про них відомі щонайменше для 12 волинських міст. У Красилові зафіксовано чотири підсусідки³, по п'ять – у Голятині, Острополі та Острожці⁴, а найбільше – у Степані (26), Новому (31) та Старому (62) Заславі⁵. Майнову нерівність підсусідків засвідчує різниця у сплаті податку. Зазвичай це – 2, 4, 6 грошів, але в Острополі вони платили по 15 грошів⁶. Про 19 підсусідків Закриничого сказано: “[...] роли ани огорохов не мають, толко з виробку се живять”⁷.

Звичні для міщан аграрні заняття сприяли поширенню серед них такої категорії, як огородники та загородники, різниця між якими не розкривається джерелами. Перші згадуються частіше. Їхня присутність документально зафіксована у 20 містах, хоча, без сумніву, що вони були у більшості тогочасних міст. Найменше огородників згадується у Порицьку (3), Камені (8) та Чорторийську (9)⁸, найбільше – у Турійську (50), Локачах (60), Межирічі (70)⁹. Інколи чисельність огородників дивно коливається. У Локачах 1576 р. їх 32, а вже через три роки – 60¹⁰. Подібна ситуація у Свинюхах: 1576 р. – 13, а 1579 р. – 40¹¹. Як і коморники, огородники не були монолітною групою. Звична оплата податку ними – 2, 4, 6 грошів. 1576 р. у Корці з 39 огородників 21 мали поле і платили по чотири гроші, а 18 – поля не мали і платили по два гроші¹². В Острожці (1569 р.) 15 огородників мали поле і платили по чотири гроші,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 10 зв.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 48.

³ AGAD. ASK. Sygn. 31. K. 146 (1579 р.).

⁴ Ibid. K. 149, 379 v. (1579 р.); ЦДІАК України. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 194 – 196 (1569 р.).

⁵ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 118 (1614 р.); ANK. AS. Sygn. 64/9. K. 53 – 71 (1625 р.); Sygn. 64/12.K. 7 – 25 (1636 р.).

⁶ AGAD. ASK. Sygn. 31. K. 149 (1579 р.).

⁷ ANK. AS. Sygn. 47. K. 4.

⁸ AGAD. ASK. Sygn. 31. K. 108, 115 v. – 116, 213 (1578 – 1579 pp.).

⁹ Ibid. K. 89, 90, 292 (1576, 1579 pp.).

¹⁰ Ibid. K. 89, 288 – 289.

¹¹ Ibid. K. 113 v.; ЦДІАК України. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 850 – 851 зв.

¹² AGAD. ASK. Sygn. 31. K. 292.

6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення

а для 12 позначено: “[...] которые завжды на дило ходят” і платили вони по два гроші¹. Для шести огородників Свинюх зазначено: “[...] которые домки, огороды и ролю мают, пану робять” (платили по чотири гроші), а біля сімох огородників сказано: “[...] которыи мешкают у халупах, огороды мають” (платили по два гроші)².

Загородники зафіксовані у семи містах. Чим вони відрізнялися від огородників, не зовсім ясно. Найменше їх згадано у Голятині (6), а найбільше – у Локачах (20)³. У Свинюхах загородники мали поле, а у Дорогобужі – лише городи⁴. Біля 19 огородників Берездова записано, що вони поля не мають і ремеслом не займаються⁵.

У приватних містах фіксується служила людність: бояри, козаки, гайдучки, стрільці, чемериси, лісничі, гайові, побережники. У ряді міст згадуються бояри, які виконували військово-поліційні обов'язки⁶. У Вишгородку, Новому Острополі, Янушполі їх було по одному, у Ковелі, Мильську та Миляновичах – по два, Крупі – три, Острожці та Свинюхах – по чотири, Степані та Сульжині – по сім, Шпанові – чотирнадцять, Звягелі – п'ятнадцять⁷. Бояр використовували також для доставки листів. У серпні 1572 р. заславський боярин Іван Кудлович Корецький оскаржував колишнього заславського намісника Іллю Якимовича Кучу за відібрання у нього “коня почтового, за которого дал осмъ коп грошей”⁸.

Козаки виконували здебільшого поліційно-охоронні функції. В інвентарі Нового Заслава 1617 р. згадується лише один козак⁹, а вже 1631 р. там само їх було 9 і ще 16 означені як замкові¹⁰. Інвентар Старого Заслава 1636 р. зафіксував козака серед єврейського населення міста¹¹. У Старому Острополі (1620 р.),

¹ ЦДІАК України. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 195 зв.

² Там само. Арк. 850 – 851 зв.

³ AGAD. ASK. Sygn. 31. K. 379 v., 405 (1578 р.).

⁴ Ibid. K. 399 v.; ЦДІАК України. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 610 – 610 зв.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 578 – 578 зв.

⁶ Леонтович Ф. Бояре и служилые люди в Литовско-Русском государстве // Журнал министерства юстиции. Санкт-Петербург, 1907. № 5. С. 262 – 273; Лаппо И. И. Великое княжество Литовское во второй половине XVI столетия. Литовско-Русский повет и его сеймик. Юрьев, 1911. С. 204 – 208.

⁷ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 459 v. (1620 р.); AGAD. ASK. Sygn. 31. K. 23 v., 25 v., 64 (1579 р.); ЦДІАК України. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 194 – 196 (в Острожці зазначено, що це бояри путні), 850 – 850 зв.; Ф. 1. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 43 зв., 99 зв. (1590 р.); Спр. 5. Арк. 176; Ф. 22. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 269 (1592 р.); Спр. 9. Арк. 202 (1595 р.); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 517 зв. – 520; ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 4 – 5 (1615 р.).

⁸ ANK. AS. Sygn. 27. K. 18.

⁹ Ibid. Sygn. 64/5. K. 7.

¹⁰ Ibid. Sygn. 64/11-а. K. 6 – 16, 18.

¹¹ Ibid. Sygn. 64/12. K. 24.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Вижві (1556 р.), Смолдиреві (1620 р.) та Красному Корці (1631 р.) згадано по одному козаку¹, натомість в Острожку (1617 р.) – аж 43², у Заславській волості 1635р. – 61 козак. Останні мали виставляти 122 коні, при чому кожен виставляв від одного до чотирьох коней³. Після смерті князя Олександра Заславського (1629 р.) серед слуг, яким видали винагороду, були козаки⁴. Відомі випадки використання козаків під час так званих домових воєн. Власник Горохова князь Олександр Сангушко (1628 р.), “звивши всіхъ месчанъ горуховъских и селян до купы и слуг своихъ всіхъ гайдуковъ, козаковъ и иныхъ людей розныхъ”, чинив напади на своїх сусідів⁵. П'ять козаків Жукова (1643 р.), відбуваючи кінну службу, мали по волоці землі⁶. Три козаки з Несухойж займалися броварництвом, платячи податок з “полвару” (1630 р.)⁷.

У приватних містах гайдуки виконували різноманітні військові обов'язки. У Дорогобужі (1620 р.) та Шепетівці (1637 р.) занотовано лише по одному гайдуку⁸. По десять їх було у Степані, Новому та Старому Любарі⁹, по двадцять – у Рівному (1620 р.) та Красиліві (1615 р.)¹⁰. Найбільше гайдуків зафіксовано у Старому Заславі (1622 р.) – 40 та Новому Заславі (1612 р.) – 49¹¹. Цікаво, що 1620 р. в Острозі нараховано лише п'ять гайдуків (з них один названий міським, а три – рядовими/звичайними), а у Застав'ї, що фактично був продовженням Острога, – 23¹². Гайдук Матяш Гаврилович (1601 р.) збирав чопове з міщан Білогородки¹³.

Інвентар маєтків князів Острозьких 1620 р. фіксує по одному стрільцю в Олександрії, Козлині, Баранівці, Лабуні, Смолдиреві¹⁴, по шість стрільців згадано у Звягелі та Красному Корці¹⁵. Найбільше їх зафіксовано у Новому Заславі

¹ Ibid. Sygn. 64/11. К. 39; BZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 452, 307 v.; ЦДІАК України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 28 зв.

² AGAD. Archiwum Lubomirskich z Małej Wsi. Pudło 17. Sygn. 349. К. 10.

³ ANK. AS. Sygn. 102. К. 1 – 3.

⁴ Ibid. Sygn. 94. К. 44.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 162. Арк. 30. Згадуються козаки у Горохові і попереднього 1627 р. – Там само. Спр. 153. Арк. 478; Спр. 154. Арк. 573 зв.

⁶ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie. Oddział rękopisów. Sygn. 8032. К. 3, 5.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 172. Арк. 301.

⁸ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 182 v.; ANK. AS. Sygn. 64/13. К. 32.

⁹ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 426 – 438; ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 118 зв.

¹⁰ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 127 v. – 131 v.; ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 58.

¹¹ ANK. AS. Sygn. 64/28. К. 8 – 20 (з них 32 були півволочними, а 8 – волочними); Sygn. 64/24. К. 14 – 15 (названі пішими).

¹² BZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 199 – 207 v.

¹³ ANK. AS. Sygn. 59/1. К. 29.

¹⁴ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 141 v., 179 v., 307, 374, 476.

¹⁵ Ibid. К. 315 v. – 318; ANK. AS. Sygn. 64/11. К. 35 – 41 (1631 р.); Sygn. 64/6-а. К. 4 (1618 р.); Sygn. 64/13. К. 91 (1637 р.).

6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення

1612 р. – 25 чоловік. З них троє володіли півволочним наділом землі, решта – волочним, причому четверо ще мали солодовні¹. В інвентарі Шепетівки (1643 р.) про обов'язки восьми стрільців сказано: “[...] повинні ліси та гаї пильнувати”².

Про сферу занять лісничих свідчить їхня назва. У Степані (1614 р.), Рівному, Олександрії, Застав'ї, Старому Полонному (1620 р.), Шепетівці (1631 р.) зафіксовано по одному лісничому³, а в Новому Заславі (1631 р.) – чотири⁴. Гайові згадуються у Суражі (1620 р.) – сім та Базалії (1615 р.) – один⁵. Побережники відомі у Тошкові (1637 р.) – один та Сульжині (1615 р.) – три⁶. Очевидно, якісь військово-поліцейні функції виконували чемериси⁷, зафіксовані в інвентарі 1615 р. у Красилові – 12 чоловік та Базалії – 15⁸. Про базалійських чемерисів, яких фактично прирівняно до стрільців, сказано, що вони на своїх конях “w barwie xiążęcia iego mczy służą, tak w mieście, iako i około miasta”⁹.

У ряді волинських міст фіксується інститут десятників та сотників, тобто спостерігається так звана десятково-сотенна система організації міщанства, яка своїм корінням сягала киеворуської доби¹⁰, виконуючи найперше адміністративно-фіскальні та оборонні функції¹¹. Аналогічна традиція була і в білоруських та давньопольських містах¹². Той же інститут зберігся в ряді міст, що отримали магдебурзьке право. До того ж, він існував як у малих,

¹ ANK. AS. Sygn. 64/24. K. 14, 18.

² Ibid. Sygn. 127. K. 14.

³ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 117; BZNO. OR. Sygn. 3669/ІІ. К. 130 v., 142 v., 204, 363 v.; ANK. AS. Sygn. 64/11. К. 34 (натомість 1637 р. у Шепетівці було три лісничі – ANK. AS. Sygn. 64/13. К. 29 – 32).

⁴ ANK. AS. Sygn. 64/11a. К. 3 – 19.

⁵ BZNO. OR. Sygn. 3669/ІІ. К. 270 – 275; ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 74.

⁶ ANK. AS. Sygn. 64/13. К. 48; ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 4 – 5.

⁷ Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 5. С. 335.

⁸ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 57 зв., 75. Опубл.: Опис володінь князя Януша Острозького... С. 188, 213.

⁹ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 75; Опис володінь князя Януша Острозького... С. 213.

¹⁰ Ткачев М. А. Организация обороны городов Белоруссии XIV – XVIII вв. С. 17; Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 3. С. 225, 235 – 236.

¹¹ Бромлей Ю. В. К вопросу о сотне, как общественной ячейке у восточных и южных славян в средние века // История, фольклор, искусство славянских народов. Доклады советской делегации V Международного конгресса славистов. Москва, 1963. С. 78 – 82; Отамановський В. Д. Вінниця в XIV – XVII століттях. С. 358 – 359.

¹² Грицкевич А. П. Частновладельческие города... С. 184, 221 – 227; *Его же*. Кіраване прыватна ўладальніцкіх гарадоў Беларусі без магдэбургскага права (XVI – XVIII ст.) // Вестці Акадэміі Навук БССР. Серыя грамадскіх навук. Мінск, 1974. № 4. С. 51 – 52; Hejnosz W. O dziesiątkach czyli dziesiętnikach (decimi) i o setnikach (centuriones) Polski wczesnośredniowiecznej jako ministeriałach wojskowych // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 1976. T. 37. S. 139 – 161.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

так і у великих містах, маючи універсальний характер¹. Люстрація Кременця 1552 р. свідчить: “[...] а розписаныхъ на десятки для обороны часу потреби на замъку и въ месте: десятковъ всихъ 31, а домовъ триста семдесятъ шесть, которые под присудомъ замковымъ”². Під час татарської небезпеки у червні 1593 р. луцький римар-десятник Адам з людьми свого десятка, до якого входило семеро римарів, слюсар, сідляр та коваль, вправлялися у стрільбах³.

Десятково-сотенна організація міщан фіксується не у всіх містах. Найперше знаходимо її в інвентарних описах маєтків князів Острозьких. Подекуди згадуються лише десятники чи сотники серед інших міщан, але останні не розписані по десятках. Так було у Кузьміні (1615 р., десятник Даса)⁴, Козлині (1620 р., десятник Лукаш)⁵, Олександрії (1620 р., десятник Яцко)⁶, Берездові (1620 р., два десятники, обидва Івани, один – названий піхотним)⁷. Кількість десятків як і їхня наповнюваність, дуже різнилися. 1623 р. у Базалії, а 1625 р. у Красному Корці та Шепетівці було по шість десятків, чисельність яких коливалася від 14 до 59 чоловік, хоча переважали десятки по 20 – 30 чоловік⁸. Згідно з інвентарем маєтків князів Острозьких 1620 р., у Суражі – вісім десятків, в яких було від 18 до 32 чоловік, а крім того, до них приписані коморники (від 3 до 9)⁹; у Красноставі (Хлапотині) 15 десятків з більш-менш рівномірним розподілом міщан у них, у найменшому десятку – 20, а в найбільшому – 34 чоловіки¹⁰.

У цих містах не згадано сотників, хоча у деяких містах були і сотники, і десятники. Того ж 1620 р. у Старому Острополі фіксується шість сотень, кожна з яких здебільшого мала по п’ять десятків (загалом 30), чисельність яких коливалася від 16 до 42 чоловік¹¹. Натомість у Новому Острополі була лише

¹ Любавский М. Областное деление и местное управление Литовско-русского государства ко времени издания Первого Литовского статута. Исторические очерки. Москва, 1892. С. 431 – 432; Линниченко И. А. Черты из истории сословий в Юго-Западной (Галицкой) Руси XIV – XV в. Москва, 1894. С. 78 – 79, 107 – 111, 116 – 119; Владимирский-Буданов М. Ф. Формы крестьянского землевладения в Западной Руси XVI в. К., 1911. С. 4 – 7; Павлов-Сильванский Н. П. Феодализм в России. Москва, 1988. С. 55; Барг М. А. Проблемы социальной истории в освещении современной западной медиэвистики. Москва, 1973. С. 164; Мелешко В. И. Могилов в XVI – середине XVII в. Минск, 1988. С. 191 – 192.

² РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 563. Л. 152 об.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 606 – 607.

⁴ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 35. Оpubл.: Опис володіннь князя Януша Острозького... С. 150.

⁵ VZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 178

⁶ Ibid. К. 140 v.

⁷ Ibid. К. 286 – 287.

⁸ ANK. AS. Sygn. 64/9. К. 16 – 24, 42 – 51; ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 154. Арк. 1182.

⁹ VZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 270 – 275 v.

¹⁰ Ibid. К. 274 – 297.

¹¹ Ibid. К. 448 – 458 v.

6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення

одна сотня, що складалася з восьми десятків (від 19 до 80 чоловік)¹. У Старому Полонному на три сотні припадало сім десятків (від 35 до 56 чоловік). До окремих десятків приписані були парканники (від 15 до 31)². Трьом сотням у Новому Полонному належало 12 десятків (від 5 до 49 чоловік), до п'яти з яких були приписані парканники (від 4 до 34)³. Подібна картина спостерігалася у Баранівці де на три сотні припадало 15 десятків (від 11 до 25 чоловік)⁴. Дещо дивною була ситуація у Новому Заславі. У 1612, 1617, 1625 рр. у місті згадується сім десятків, у 1606 та 1609 рр. – вісім⁵. Натомість 1631 р. у місті зафіксовано дев'ять сотень, в яких було одинадцять десятків (у найменшій сотні – 62 чоловіка, у найбільшій – 140)⁶, але вже 1637 р. у Новому Заславі сотні не згадуються, а фігурує лише п'ять десятків⁷. Чим були викликані такі метаморфози, не зрозуміло. Матеріали інвентарів Нового Заслава засвідчують, що міщани Хома, Юско та Мартин упродовж тривалого часу були десятниками. Сотники і десятники здебільшого володіли земельним наділом від половини до цілої волоки.

Професійний склад міщанства значною мірою залежав від величини осередку, але його визначення ускладнюється неповнотою даних поборових реєстрів та інвентарів, у яких не завжди відображали фахові заняття. Інвентар Закриничого 1599 р. повідомляє, що у місті було 30 дворищних, 24 півдворищних господарств та 19 підсусідків. Серед них трапляється по одному кравцю, різнику, бондарю, риболову та солодовнику⁸. Інвентар того ж міста 1612 р. серед 27 дворищних, 12 півдворищних та 22 огородників фіксує по одному різникові, пташникові, ситникові, шевцю, кушніру, солодовнику, пастуху, шабельнику та маляреві⁹. Ще один інвентар цього міста (1637 р.) подає дані про 4 дворищних, 6 півдворищних, 5 огородників, серед яких було 5 стрільців, 2 пивовари та по одному шевцю, пташнику і пастуху¹⁰. Попри очевидні відмінності у чисельності дворищних та півдворищних господарств, впадає у вічі то зникнення підсусідків, то поява огородників. Навряд чи

¹ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 459 – 462.

² Ibid. K. 361 v. – 364 v.

³ Ibid. K. 366 – 370.

⁴ Ibid. K. 373 v. – 376.

⁵ ANK. AS. Sygn. 64/24. K. 3 – 19; Sygn. 64/5. K. 7 – 23; Sygn. 64/9. K. 53 – 71; Sygn. 64/19. K. 5 – 17; Sygn. 64/2. K. 3 – 15.

⁶ Ibid. Sygn. 64/11-a. K. 3 – 19.

⁷ Ibid. Sygn. 64/13. K. 5 – 27.

⁸ Ibid. Sygn. 47. K. 4 – 6.

⁹ Ibid. Sygn. 64/4. K. 7 – 10.

¹⁰ Ibid. Sygn. 64/13. K. 145 – 146.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

у місті були відсутні ковалі, гончарі, столярі та інші найбільш запотребовані професії. Подібна ситуація відображена в інвентарях 1600, 1601 та 1602 рр. для Білогородки¹. Збереглося кілька інвентарів Нового Заслава першої половини XVII ст., дані яких про торгово-ремісничий люд міста суттєво різняться. 1606 р. таких зафіксовано 105 чоловік, 1609 р. – 11, 1612 р. – 69, 1617 р. – 85, 1625 р. – 58, 1631 р. – 78 і 1637 р. – 53².

Поборовий реєстр 1579 р. не фіксує взагалі торгово-ремісничого населення у Плебанівці, Мосорі, Мильську³. Наймовірно низькі цифри торгово-ремісничого населення стосуються Красилова, Ярофіївки, Жорновна (по 2 ремісники на відповідно 150, 139 та 75 домогосподарств), Крупи (4 ремісники на 84 домогосподарства)⁴. Із 48 міст цього поборового реєстру для 26 міст не вказані торгівці (купці, перекупні), чого просто не могло бути у реальному житті. Найбільше у відсотковому відношенні торгово-ремісничого населення згідно з цим реєстром було в Острозі (20), Локачах (23), Ковелі (23), Олиці (30), Свиноухах (32), Клевані (61)⁵. В абсолютних цифрах лідирував Луцьк – 159 ремісників та 47 торгівців⁶. У першій половині XVII ст. найбільше – 564 торгово-ремісничого люду було в Острозі⁷.

Збережені інвентарі, поборові реєстри та присяги (юраменти) міських властей щодо професійної належності дали змогу встановити, що у другій половині XVI – першій половині XVII ст. на Волині згадуються щонайменше 136 міщанських фахів. Опираючись на попередників⁸, доцільно поділити міські професії на такі, що належали до виробничої та невиробничої сфер. До виробничої належали: харчові, одягові, шкірообробні, металообробні, деревообробні, будівельні та побутові ремесла; до невиробничої – торгівля, охорона здоров'я, сфера послуг, люди інтелектуальної праці, міські урядники та слуги.

Найбільш стандартний набір міських ремісників – це шевці, кравці, кушніри, ковалі, тобто ті професії, послуги яких передусім потребували

¹ Ibid. Sygn. 59/1. К. 3 – 7, 29 – 35, 53 – 55-а.

² Ibid. Sygn. 64/19. К. 5 – 17; Sygn. 64/2. К. 3 – 15; Sygn. 64/24. К. 3 – 19; Sygn. 64/5. К. 7 – 23; Sygn. 64/9. К. 53 – 71; Sygn. 64/11 а К. 3 – 19; Sygn. 64/13. К. 5 – 27.

³ AGAD. ASK. Sygn. 31. К. 23 v., 56 v., 121 v.

⁴ Ibid. S. 12 – 13, 25 v., 138, 146.

⁵ Ibid. S. 1, 70, 72 v., 86, 89, 113 v.

⁶ Ibid. S. 28 v. – 29.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 552 зв. – 553 зв.

⁸ Кісь Я. П. Промисловість Львова у період феодалізму (XIII – XIX ст.). Львів, 1968. С. 94 і наст.; Капраль М. Фінансові книги Львова другої чверті XVI ст. як джерело дослідження історичної демографії та соціотопографії: Дис. ... канд. іст. наук. Львів, 1996. С. 70 – 71; Заяць О. Громадяни міста Львова XIV – XVIII ст.... С. 197.

6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення

міщани. Водночас у містах Волині трапляється чимало малярів¹. Найбільше їх було у Луцьку. У 1560 – 1580 рр. згадується Федір, якого називали то просто маляром, то іконником². Його справу продовжив син Михайло, відомий як Михайло Федорович Богомаз, цехмістр золотарського цеху³ та онук – Іона Михайлович Богомаз, також цехмістр згаданого цеху⁴. Під 1600 та 1606 рр. фіксується маляр Роман Блазнюкович⁵. У липні 1600 р. малярами названі Васко⁶ та Роман⁷. Упродовж 1600 – 1616 рр. джерела фіксують маляра Матиса (Матіяша) Полюха (Полюховича)⁸. У вересні 1631 р., уже як покійний, згадується маляр Матяш Ясинський⁹. 1634 р. нотуємо двох малярів – Давида Німця¹⁰ та Мартина¹¹. Луцька міська книга за 1639 р. фіксує міщанку “Галжбету Андрієву малярку”, що дає можливість припустити існування маляра Андрія¹². У 40-х роках XVII ст. згадується маляр Адам¹³.

Для Володимира відомі щонайменше сім малярів: Тишко¹⁴, Марко (1593 р.)¹⁵, Павло Раєвич (1619 р.)¹⁶, Люренц (1619 р.)¹⁷, Данієль Раєвич (1641 р.)¹⁸ та Мошко (1617 р.)¹⁹. Два малярі зафіксовані у Кременці: Данило Іконник, лавник (1583,

¹ Найповніше дослідив волинське малярство В. Александрович. Див.: Александрович В. Західноукраїнські малярі XVI століття. Шляхи розвитку професійного середовища. Львів, 2000. С. 177 – 186; *Його ж.* Словник малярів Волині XVI – XVII століть // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації: Науковий збірник. Луцьк, 1998. С. 45 – 68; *Його ж.* Доповнення до словника малярів Волині XVI – XVII // Волинська ікона: дослідження та реставрація: Науковий збірник. Луцьк, 2012. Вип. 19. С. 49 – 59; *Його ж.* Місто Кременець як малярський осередок Волині кінця XVI століття // Студії і матеріали з історії Волині. 2009 / Ред. випуску В. Собчук. Кременець, 2009. С. 63 – 71.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 26; Спр. 15. Арк. 315 зв., 355; Спр. 16. Арк. 67 зв.; Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 9, 331, 373.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 71. Арк. 706 зв. (1604 р.); Спр. 110. Арк. 73, 80 (1618 р.).

⁴ Там само. Спр. 148. Арк. 136 (1618 р.); Спр. 222. Арк. 95 (1640 р.).

⁵ Там само. Спр. 51. Арк. 316; Спр. 76. Арк. 803.

⁶ Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 73 v.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 316.

⁸ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 672 зв. (1610 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 90. Арк. 400 зв. – 401, 1008 зв. (1611 р.); Спр. 103. Арк. 903 зв. (1616 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 879 (1616 р.).

⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 179. Арк. 412 зв.

¹⁰ Там само. Спр. 182. Арк. 427 зв.

¹¹ Архив ЮЗР. Ч. 1. Т. 6. С. 686.

¹² ЦДІАК України. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 91.

¹³ Александрович В. Словник малярів Волині XVI – XVII століть. С. 51.

¹⁴ Александрович В. Західноукраїнські малярі XVI століття... С. 178.

¹⁵ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 663 зв. Мешкав на передмісті Залужжя.

¹⁶ Там само. Спр. 51. Арк. 65 зв.

¹⁷ Там само. Арк. 66. Про нього сказано як про такого, що у місті “на сес час перемешкиваючого”.

¹⁸ Там само. Спр. 76. Арк. 291 зв.

¹⁹ Александрович В. Доповнення до словника малярів Волині XVI – XVII. С. 58.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

1596 рр.)¹ та Ян (1597 р.)². У 1590 р. у Ковелі діяв маляр Сенко³ та у 1609 р. – Назар⁴. У Старокостянтиніві (1621 р.) занотовано маляра Андрія⁵. Інвентар Шепетівки (1631 р.) фіксує безіменного маляра⁶. Юрамент міщан Бережниці (1635 р.) згадує маляра без вказання імені, але окресленого як “подълий”⁷. Поборовий реєстр Острога 1576 р. фіксує п’ять малярів: Харитона, Лазка Гавриловича, Дашка, Духнича, Богдана⁸. Акт поділу маєтків князів Острозьких 1603 р. нотує малярів Душка та Івана⁹. У 1610, 1621 та 1629 рр. в Острозі проживали малярі Петро, Маєр, Процко, Павло та Ілля¹⁰. Заславські малярі Михайло Федорович та Станіслав Славко зафіксовані у 1572 та 1615 рр.¹¹ Юрамент острозьких міщан 1635 р. згадує без імені маляра, “што стрымена малюеть”¹². Інвентар Закриничого (1612 р.) нотує маляра Ігната¹³. У Мельниці (1577 р.) згадується маляр Сильвестр¹⁴. Під 1605 р. у Порицьку зафіксовано маляра Левка¹⁵. 1614 р. у Степані згадано маляра Григорія Волошина¹⁶. У Любарі (1648 р.) діяв маляр Афанасій¹⁷.

Трапляються у містах Волині годинникові майстри (“зекгармистри”)¹⁸, органісти¹⁹, арфісти²⁰, друкарі²¹, інтролігатори²², склярі²³, мидлярі²⁴,

¹ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 211; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 806.

² Александрович В. Місто Кременець як малярський осередок Волині... С. 68.

³ ЦДІАК України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 108 зв.

⁴ Александрович В. Західноукраїнські малярі XVI століття. С. 186.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 154. Арк. 1068.

⁶ ANK. AS. Sygn. 64/11. К. 34.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 555.

⁸ Там само. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 599 зв. – 600. Опубл.: Матеріали до історії Острозької Академії (1576 – 1636.): Біобібліографічний довідник / упоряд. І. З. Мицько. К., 1990. С. 148 – 149 (Публікацію поборового реєстру здійснила Т. Гирич).

⁹ Описи Острожчини... С. 89 – 90.

¹⁰ Александрович В. Словник малярів Волині XVI – XVII століть. С. 55, 57; *Його ж.* Доповнення до словника малярів Волині XVI – XVII. С. 57.

¹¹ Александрович В. Словник малярів Волині XVI – XVII століть. С. 58 – 59; *Його ж.* Доповнення до словника малярів Волині XVI – XVII. С. 57.

¹² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 553.

¹³ ANK. AS. Sygn. 64/4. К. 9.

¹⁴ Александрович В. Західноукраїнські малярі XVI століття. С. 185.

¹⁵ Александрович В. Словник малярів Волині XVI – XVII століть. С. 54.

¹⁶ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 116.

¹⁷ Александрович В. Словник малярів Волині XVI – XVII століть. С. 51.

¹⁸ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 130. Арк. 486 р. (Острог, 1622 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 178 (Володимир, 1586 р.); ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 19 (Старокостянтинів, 1615 р.).

¹⁹ ANK. AS. Sygn. 64/28. К. 14 (Старий Заслав, 1622 р.); ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 153 (Луцьк, 1576 р.); Спр. 67. Арк. 286 зв., 907 (Луцьк, 1603 р.); Спр. 81. Арк. 1245 (1608 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 80. Арк. 913 (Ковель, 1645 р.).

²⁰ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 103. Арк. 904 (Луцьк, 1616 р.).

²¹ Описи Острожчини... С. 92, 97 (Острог).

²² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 553 зв. (Острог, 1635 р.).

²³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 224 зв. (Ковель, 1598 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 158. Арк. 557 (Луцьк, 1628 р.).

²⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 19 (Луцьк, 1600 р.); Спр. 22. Арк. 132 (Луцьк, 1598 р.); Спр. 76. Арк. 37 (Володимир, 1641 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 132 (Луцьк, 1589 р.).

6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення

золотарі¹, хірурги/цирульніки/балвери², аптекарі³ та інші фахівці. Найбільше аптекарів джерела фіксують у Луцьку. Деякі з них були доволі заможними. Аптекар Войтех Мстиславович (1625 р.) мав двір у луцькому Окольному замку вартістю 1400 золотих, а його сусідом був київський воєвода Томаш Загорівський⁴. Аптекар Ян Жебровський (1587 р.) зазначав, що проживає “въ госпде своей, въ мешъканъю моемъ, в светълицы, въ дъворе пана Федора Загорівського нанятю”⁵. Здебільшого аптекарі виготовляли та продавали ліки, але були і такі, як два аптекарі в Острозі (1635 р.), “што се не бавятъ лекарскими речами, только корене продают” (тобто східні приправи)⁶. Інколи аптекарів звинувачували в обважуванні клієнтів. Так, виявилось, що задекларована та реальна вага купленого шляхтичем Флоріаном Вуєвичем коріння у луцького аптекаря Яна Гепнера різнилася⁷. Відомі випадки, що в аптеці приторговували ще й напоями – пивом та медом. Зокрема, про це у жовтні 1561 р. свідчила сама луцька аптекарка Нита Бартошева⁸.

Лікуванням міщан займалися циркульніки/балвери. Луцький циркульник Юрій Келнер скаржився на міський уряд, який перешкоджав його діяльності, а у січні 1606 р. на його будинок було вчинено напад, під час якого “вси аперати лекарские, то ест лекарства коштновные, оleyки дорогие одно квалтом по-

¹ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 270, 868 (Луцьк, 1578 р.); Спр. 21. Арк. 167 (Луцьк, 1580 р.); Спр. 57. Арк. 440 (Луцьк, 1599 р.); Спр. 206. Арк. 994 зв. (Луцьк, 1637 р.); Спр. 207. Арк. 509 зв. (1637 р.); Спр. 10. Арк. 344 (Клевань, 1568 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 158 зв. (Володимир, 1571 р.); Спр. 27. Арк. 512 (Володимир, 1594 р.); Спр. 53. Арк. 402 зв. (Володимир, 1621 р.); Спр. 66. Арк. 1981 (Степань, 1629 р.); Спр. 81. Арк. 426 зв. (Володимир, 1645 р.); Ф. 27. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 167 (Володимир, 1641 р.).

²Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 118 зв. (Луцьк, 1579 р.); Спр. 22. Арк. 87 (Олика, 1580 р.); Спр. 124. Арк. 480 зв. (Луцьк, 1615 р.); Спр. 237. Арк. 3 зв., 208 зв. (Луцьк, 1643 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 934 зв. (Володимир, 1591 р.); ANK. AS. Sygn. 64/28. К. 14 (Старий Заслав, 1622 р.); VZNO. OR. Sygn. 3669//II. К. 450 (Старий Остропіль, 1620 р.).

³ЦДІАК України. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 28 зв., 155 (Луцьк, 1639 р.); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 107 зв. (Луцьк, 1566 р.); Спр. 17. Арк. 602 зв. (Луцьк, 1577 р.); Спр. 25. Арк. 40 зв., 413 зв. (Луцьк, 1581р.); Спр. 34. Арк. 308 зв. (Луцьк, 1585 р.) Спр. 43. Арк. 575 (Луцьк, 1593 р.); Спр. 44. Арк. 292 – 292 зв. (Луцьк, 1593 р.); Спр. 66. Арк. 73 зв. (Луцьк, 1603 р.); Спр. 67. Арк. 907 (Луцьк, 1603 р.); Спр. 75. Арк. 634 зв. (Луцьк, 1605 р.); Спр. 93. Арк. 427 зв. (Луцьк, 1612 р.); Спр. 116. Арк. 97 (Луцьк, 1620 р.), 620 зв. (Володимир, 1620 р.); Спр. 141. Арк. 110 (Луцьк, 1625 р.); Спр. 145. Арк. 236 (Луцьк, 1625 р.), 627 (Берестечко, 1625 р.); Спр. 157. Арк. 577 зв., 716 зв. (Луцьк, 1627 р.); Спр. 159. Арк. 1350 зв. (1644 р.); Спр. 172. Арк. 178 зв. (Острог, 1630 р.); Спр. 174. Арк. 681 зв., 992 (Острог, 1630 р.); Ф. 28. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 707 (Володимир, 1616 р.); Спр. 52. Арк. 605 зв. (Володимир, 1620 р.); Спр. 68. Арк. 143 зв. (Володимир, 1632 р.).

⁴Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 141. Арк. 110.

⁵Там само. Спр. 37. Арк. 935 зв.

⁶Там само. Спр. 197. Арк. 553.

⁷Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 63.

⁸Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 231 – 231 зв.. Опубл.: Луцька замкова книга... С. 457.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

брали, а другие моцно кгвалтомъ побили, потовкли и внивечъ обернули”¹. Свої збитки він оцінив у тисячу золотих. Траплялося, що свої послуги балвери оцінювали надто дорого. Луцький балвер Павло скаржився на міщанина Івана Олексійовича, який недоплатив йому за лікування 70 грошів. Останній на це заявив, що балвер лише один раз перев’язав йому груди, за що пан Раковський, який очевидно побив міщанина, заплатив йому більше золотого, а у подальшому до балвера міщанин не звертався. Міський суд звільнив Івана Олексійовича від позову і дозволив скаржитися на балвера за “невинне турбування”².

Важко говорити про якусь більшу спеціалізацію міщан-ремісників, але певні тенденції проглядаються. Так, в Острозі (1635 р.) було 145 шевців, 91 гарбар та 11 мечників³. 1578 р. у Степані зафіксовано 79 прасолів⁴. У Красному Корці (1635 р.) згадано 11 колодіїв⁵, у Ковелі (1590 р.) – 11 шаповалів та 14 ковалів⁶. У Баранівці (1635 р.) працювали 27 колісників⁷, у Полонному (1635 р.) – 42 шевці⁸. Старокостянтинів (1577 р.) мав 15 чоботарів, 8 сідельників та 6 сагайдачників⁹. Лише у Володимирі (1578 р.) згадані окремо продавці оселедців (śledowniki, 11)¹⁰.

Щодо престижності ремісничих професій, то певним індикатором може служити податок, який брали з них. Поборовий реєстр 1579 р. засвідчив, що основна маса ремісників платила 15 або 30 грошів. У понад 30 містах здебільшого брали 15 грошів, а з 12 міст – по 30. У Луцьку більшість ремісників платила по 30 грошів, але з пекарів, золотарів, різників та солодовників брали по два золоті. Спостерігалася диференціація плати у шевців: з юхтенників брали по два золоті, а з сап’яників – по 30 грошів. Кравці-єдвабники платили по два золоті, а прості кравці – по 30 грошів¹¹. Така ж диференціація характерна для Володимира (1578 р.), де основна маса ремісників платила по 30 грошів, натомість торгівці оселедцем – 60; з дев’яти кушнірів один платив 60 грошів, а решта – по 30; щодо шевців, то один з них платив 60 грошів, 30 – по 30 грошів, а п’ять убогих – по 18; різниця в оплаті була і в теслів: з 19 брали по 30 грошів,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 83. Арк. 69.

² Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 37 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 553 – 553 зв.

⁴ AGAD. ASK. Sygn. 31. K. 376 v.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 201. Арк. 572 зв.

⁶ Там само. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 96 – 133.

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 416.

⁸ Там само. Арк. 415 зв.

⁹ Там само. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 582 – 584 зв.

¹⁰ AGAD. ASK. Sygn. 31. K. 412 – 412 v.

¹¹ Ibid. K. 28 v. – 29.

6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення

а з двох убогих – по 18¹. У Бережниці (1635 р.) ремісники давали по 15 грошів, а золотарі та котлярі – по золотому². В Острозі (1635 р.) ремісники платили по 15 грошів, з котлярів, дзвонарів, мечників, гарбарів та пекарів брали по золотому, пекарі петльованого хліба давали по золотому, а житнього – по 10 грошів; шевці-сап'янники – по золотому, а шевці, що шили взуття із звичайної шкіри, – по 15 грошів; різники, що забивали худобу, – по золотому, натомість ті, що забивали свиней, – по 15 грошів³.

Траплялося, що міщани займалися кількома видами діяльності. Про порицького міщанина Каспера Романовича (1625 р.) зазначено, що він “пивоварствомъ и колодействомъ се бавить, до того там же въ Порыцку есть и ролю позасевал, такъ на озиму, яко и на ярыну”⁴. Володимирський кравець Назар приторговував зерном, продавши у грудні 1584 р. 50 мац жита шляхтичеві Криштофу Ягодинському⁵.

У ряді міст діяли цехи. Саме слово “цех” походить від німецького “Zeche” – забава, гулянка, вечірка. Аналогічне значення має термін “гільдія”⁶. Цехи, як це видно з їх статутів, засновувалися на прохання самих ремісників. Спершу цеховий статут затверджувала міська влада, а згодом – король⁷. Обраний цехмістр, що очолював цех, представляв інтереси цеху перед іншими цехами, а також міською та королівською владою. Усі спірні справи у межах цеху вирішував цехмістр, а ті, хто хотів би оминати цеховий суд і звернутися безпосередньо до міської влади, підлягали грошовій карі. Лише після цехового присуду можна було апелювати до магістрату⁸. Обирали цехмістра щороку, цехові ремісники мали перебувати під його “послушенством”⁹. Щоправда, цехмістра, який порушував права братчиків та не дотримувався даного королем листа, як це застережено у привілеї луцьким кравцям і кушнірам 1564 р., можна було переобрати¹⁰. Цех був не лише економічною, а й певною мірою культурно-релігійною організацією, бо здебільшого мав свою церкву або бодай капличку. Часто кари з братчиків брали воском, з якого виготовляли свічки для церкви¹¹.

¹ AGAD. ASK. Sygn. 31. K. 411 – 412 v.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 555.

³ Там само. Арк. 552 зв. – 553 зв.

⁴ ІР НБУ. Ф. 2. Спр. 22637. Арк. 33 зв.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 661 зв.

⁶ Харитонович Б. Э. Ремесло, цехи, миф // Город в средневековой цивилизации Западной Европы: в 4 т. Москва, 1999. Т. 2: Жизнь города и деятельность горожан. С. 118 – 119.

⁷ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 214. Л. 35 об. (цеховий статут кравців Ковеля, 1618 р.).

⁸ Там же. Д. 197. Л. 84 (цеховий статут володимирських кушнірів 1596 р.).

⁹ Там же. Д. 207. Л. 88 об. (цеховий статут кравців Ковеля, 1618 р.).

¹⁰ Там же. Д. 45. Л. 45 – 45 об.

¹¹ Там же. Д. 214. Л. 99 об. (цеховий статут луцьких шевців, 1635 р.).

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

У цеху була скринька “для користі цехової”¹, куди той, який вступав до цеху, давав так зване вступне. Цех зобов’язаний був закуповувати для оборони міста “стрільбу та олово”². Він був також і військовою одиницею – під час військової небезпеки “кожен цеховий товариш до гармати цехової мав бути готовий”³.

Підмайстер чи учень для зарахування до цеху повинен був представити документ про добре народження, а підмайстер ще й – про вивчення ремесла. На це давали певний час – у луцькому шевському цеху рік і шість тижнів, інакше вони не могли залишитися у цеху⁴. Різною була плата за вступ до цеху. Якщо піддані шляхти/духовенства, як це було у шевському цеху Володимира, платили 20 золотих та 10 золотих на учту братії, то міщани – 15 золотих і 10 – на учту. Учні, що вступали на науку, давали півзолотого, а коли “визволялися” з науки, то платили золотий. До того ж щороку кожен член цеху давав до скриньки по 6 грошів⁵. У кушнірському цеху Володимира (1596 р.) вступне сягало 15 золотих і 10 – на учту. Сини майстрів цеху при вступі не платили нічого, лише давали 10 золотих на учту, а якщо син був єдиним, то він звільнявся і від цього. Вдова могла займатися ремеслом чоловіка, доки не вийде заміж (за нечлена цеху), а тоді її права переходили до синів, якщо вони були⁶.

Найбільш розвинутою цехова організація ремесла була у повітових містах: Луцьку, Володимирі та Кременці. Для Луцька відомі цехові статuti різників⁷, шевців⁸, теслярів та мулярів⁹, ковалів¹⁰, кравців та кушнірів¹¹. Крім того, в різний

¹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 206. Л. 62 а. (цеховий статут володимирських шевців, 1615 р.).

² Там же Л. 63 об. (цеховий статут володимирських шевців, 1615 р.).

³ Там же. Д. 197. Л. 86 (цеховий статут володимирських кушнірів, 1596 р.).

⁴ Там же. Д. 214. Л. 99 – 99 об. (1635 р.).

⁵ Там же. Д. 206. Л. 63 – 63 об. (1615 р.).

⁶ Там же. Д. 197. Л. 86.

⁷ Там же. Д. 214. Л. 115 об. – 118 об. (1623, 1635 рр.); ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 166. Арк. 89 – 92 зв. (1629 р.).

⁸ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 214. Л. 97 об. – 101 об.; Д. 201. Л. 113 – 119 (1578, 1597, 1635 рр.). 1565 р. цехмістром був Миско Сакович. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 177 зв.

⁹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 195. Л. 367 – 368 (1581 р.). 1609 р. згадується цехмістр теслярського цеху Грицько. – ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 357.

¹⁰ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 201. Л. 64 – 67; Д. 195. Л. 210 – 214 (1570, 1571, 1579, 1596 рр.). 1593 р. цехмістром був Михайло Пилипович, 1596 р. – Іван Лазарович, а 1616 р. – Федір. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 522 зв.; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 64 зв.; ЦДІАЛ України. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 425. Арк. 21. Під 1640 р. цех названий золотарсько-ковальським і цехмістром у ньому був Іона Михайлович Богомаз. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 222. Арк. 95 – 95 зв.

¹¹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 41. Л. 381 – 383; Д. 45. Л. 43 об. – 45 об. (1564 р.). Останні три цехові статuti опублікували М. Ковальський та Г. Виноградов: Методические рекомендации по подготовке к спецсеминару по источниковедению истории Украины XVI–XVII веков. (Цеховые уставы городов Украины)... С. 16 – 25, 26 – 30. 1565 р. цехмістром задується Клим Гриневич, а 1618 р. – Роман Левкович. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 109. Арк. 176 зв.

6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення

час у місті діяли такі цехи: рибальський – (1639 р.)¹, пивоварський (1565, 1570, 1585, 1595, 1616 рр.)², золотарський (1640 р.)³, полотняний (1624 р.)⁴. 1585 р. у Луцьку були цехи: ковальсько-римарсько-золотарський (цехмістр – Зенко Римар), кравецько-кушнірський (цехмістр – Томило), шевсько-шаповальський (цехмістр – Ждан), пивоварський (цехмістр – Павло), тесельський (цехмістр – Тишко)⁵. Ті ж цехи зафіксовані під 1594 р.⁶. У 1618 р. у Луцьку фігурують цехи: ковальсько-золотарський (цехмістр – Михайло Федорович), кравецько-кушнірський (цехмістр – Хацко Юскович), шевський (цехмістр – Стась Волосович), тесельсько-гончарний (цехмістр – Тимош), шапкарський (цехмістр – Матис)⁷.

Для Володимира відомі два цехові статuti: кушнірів (1582, 1596 рр.)⁸ та шевців (1582, 1615 рр.)⁹. 1595 р. у місті фіксуються цехи: кушнірський, шевський, кравецький, пекарський та ковальський¹⁰. Під 1617 р. у Володимирі згадується цехмістр (ім'я не вказано) солодовників¹¹.

¹ ЦДІАК України. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 85 (цехмістр Яцко Пікула). 1625 р. цехмістром був Хома Баклай. – Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 145. Арк. 656 зв. Цей цех належав до замкової юрисдикції. – Там само. Спр. 208. Арк. 376 (1637 р.).

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 233; Спр. 75. Арк. 251 зв. 1565 р. цехмістром був Ігнат, 1570 р. – Занко, а 1598 р. – Павло. – Там само. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 3 зв., 376; Ф. 28. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 241 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 222. Арк. 95 (цехмістр Іона Михайлович Богомаз).

⁴ AGAD. MK. Sygn. 171. K. 109 v.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 292.

⁶ Там само. Спр. 41. Арк. 655. Змінилися лише цехмістри у кравецько-кушнірському (Жумілко Максимович), шевсько-шапкарському (Доній Юхтовник) та тесельському (Блажій Тесля) цехах. Останній тепер названий тесельсько-малярським.

⁷ Там само. Спр. 110. Арк. 70 зв. 1636 р. згадується цехмістр Ян Гончар, який мешкав на передмісті. – Там само. Спр. 201. Арк. 950.

⁸ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 197. Л. 83 об. – 87.

⁹ Там же. Д. 206. Л. 62 об. – 63 об.; AGAD. MK. Sygn. 129. K. 117 v. – 119; ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 140 – 142. У 1615 та 1619 рр. цехмістром був Сасин Лойкович. – Там само. Арк. 140; Спр. 51. Арк. 2 – 2 зв.

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 102 зв. 1569 р. цехмістром кравецького цеху був Іван, у 1598 р. – Семен Максимович Лиска, а 1645 р. – Олександр Венгринович. – Там само. Спр. 4. Арк. 184 – 184 зв.; Спр. 31. Арк. 621; Спр. 32. Арк. 12 зв., 99; Спр. 81. Арк. 783 зв. Цехмістром ковальського цеху в 1625 р. названо Дмитра Євхимовича Шарапу. – Там само. Спр. 59. Арк. 1284 зв. У 1615 р. цехмістром кушнірського цеху був Ян Станіславович. – Там само. Спр. 47. Арк. 170. Цехмістром пекарського цеху в 1594 р. згадується Маско Букатич (зі слів цехмістра у цеху було понад 90 перекупнів), а в 1597 р. – Тимофій Пахерович. – Там само. Спр. 27. Арк. 16; Спр. 30. Арк. 116.

¹¹ Там само. Спр. 49. Арк. 41.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Для Кременця відомий лише статут полотняного цеху 1578 р.¹. Під 1584 р. у місті згадується гончарний цех². Дуже інформативним виявився юрамент від 16 червня 1635 р. кременецьких міщан: бурмистра Степана Федоровича та райців Яна Миколайовича і Яна Ястжемського, які засвідчили, що у місті було шість цехів та ще й вказали кількість ремісників у них. У шевському цеху було 42 ремісники і очолював їх Остап Сап'яник. Ткацький цех мав 10 ремісників на чолі з Юрієм Дроздовським, а ключником цеху був Андрій Совеня. 19 ремісників на чолі з цехмістром Семеном становили кушнірський цех. 18 ремісників входили до кравецького цеху. Їх очолював Матис, але вже 17 вересня новим цехмістром названо Станіслава Буковського. До гончарного цеху входило 17 чоловік (цехмістр чомусь не названий). Нарешті, цехмістр Трохим очолював ковальсько-слюсарсько-шабельно-римарсько-золотарський цех, в якому записано 24 ремісники³. Останнє засвідчує, що до цеху не завжди входили ремісники однієї чи двох споріднених професій. Зокрема, у Луцьку 1562 р. ковальський цех на чолі з Григорієм Посолейником об'єднував ковалів, золотарів, платнерів, римарів, сидельників, лучників, стрільників та котельників⁴.

Цехи згадуються і по інших міста. Їх наявність фіксується у Базалії⁵, Бережниці⁶, Новому Заславі⁷, Ковелі⁸, Красному Корці⁹, Локачах¹⁰, Несухойжах¹¹, Олиці¹², Рівному¹³, Степані¹⁴, Торчині¹⁵. Цехмістри брали активну участь у міському

¹ ІР НБУ. Ф. 2. Спр. 22124. Арк. 174 – 181.

² ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 301 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 196. Арк. 604 – 605, 902.

⁴ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 39. Л. 372 об. – 473.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 154. Арк. 1181 зв. Згадуються цехи кушнірський, шевський, ковальський та різницький.

⁶ Там само. Спр. 197. Арк. 554 зв. (1635 р.). Згадка про цехи.

⁷ Там само. Спр. 201. Арк. 572 (1636 р.). Згадується цехмістр шевського цеху Іван.

⁸ Для Ковеля відомі три цехові статuti: РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 220. Л. 262 об. – 264 об. (цеховий статут шевців та гарбарів (1556, 1611, 1670 рр.); Д. 220. Л. 264 об. – 266 (цеховий статут різників, пекарів і оліярів, 1670 р.); Д. 207. Л. 88 об. – 89; Кн. 214. Л. 53 об. – 54 (цеховий статут кравців, 1590, 1618, 1634 рр.); Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Вольни. Т. 1. С. 319 – 320.

⁹ ANK. AS. Sygn 64/9. К. 12. Згадка про цехмістра.

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 1745. Згадуються цехмістри шевський Кирило та кушнірський (без імені).

¹¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 173. Арк. 1592 – 1592 зв. (1630 р.). Згадуються цехмістр шевського цеху Миско та цехмістр Філон неназваного цеху.

¹² Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 290. Згадка про "Миколая коваля старого цехмістра".

¹³ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 127 v. (1620 р.). Цехмістр шевського цеху Матвій; ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 44. III. 5 Арк. 115 зв. (1629 р.). Цехмістр шевського цеху Федір Ярошевич.

¹⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 131. Оп. 1. Спр. 702 (1638 р.). Цеховий статут гарбарів і шевців.

¹⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 141 – 141 зв. Згадуються цехмістри неназваних цехів. – Спр. 130. Арк. 505 зв. (1622 р.). Цехмістр різницького цеху Садко Парнюк; Спр. 163. Арк. 110 – 110 зв. (1628 р.); Спр. 164. Арк. 127 зв. Цехмістр шевського цеху Остап і кравецького – Павло Юсович Парницький.

6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення

житті та не раз займали уряди лавників, райців, бурмистрів. Так, цехмістр володимирських пекарів шляхетний Тимофій Пахерович одночасно був бурмистром¹. Цехмістр луцького золотарсько-ковальського цеху (1640 р.) Іона Михайлович Богомаз неодноразово впродовж 1621 – 1647 рр. займав уряди лавника, райці та бурмистра. Цехмістр володимирського кушнірського цеху Ян Станіславович (1615 р.) два роки перед тим фіксується як лавник². Цехмістр шевського цеху Кременця Прокоп (1567 р.) одночасно був бурмистром³.

Подеколи поборові реєстри та інвентарі подають відомості про підмайстрів та учнів у містах. Так, реєстр 1570 р. на 10 ремісників Берестечка та 105 – Старокостянтинова згадує, відповідно, 12 та 14 підмайстрів⁴. 1576 р. у Торчині на 36 кравців, ковалів та шевців зафіксовано 15 їхніх підмайстрів, а у Соколі на 15 ремісників згадано 10 підмайстрів⁵. 1578 р. у Локачах побор заплатили 4 ремісники та 2 підмайстри, а у Володимирі на 179 ремісників припало 17 підмайстрів⁶. Інвентар Нового Заслава 1606 р. фіксує 27 шевців, у яких було 11 учнів⁷. Майстер, крім навчання ремеслу, відповідав за підмайстра та учня. Так, у липні 1579 р. луцький підмайстер Шимон, який працював у римаря Лукаша, здійснив нічний напад на помешкання шляхтича Петра Семеновича Бранського, побив та пограбував його. Возний Гнат Покощовський з двома шляхтичами їздив до Лукаша, і той обіцяв свого підмайстра “ку праву ставити”⁸.

Цехмістри старалися підтримувати у цеху дисципліну, а винуватців карати. У березні 1639 р. луцький міщанин Іван Олексійович поскаржився на цехмістра шевського цеху Матвія Романовича за пограбування взуття. Цехмістр пояснив, що “пограбовано” скаржника через відмову давати гроші до цехової скриньки. До того ж, коли на ринку в жінки Івана Олексійовича забирали взуття, в рахунок “пограбування”, то вона злословила, що підтвердили свідки. Міський суд виніс рішення, що “пограбовано” позивача законно, а його дружина ще має перепросити цехмістра⁹.

До компетенції цехмістра входило пильнувати цехові інтереси. Про це свідчить, скажімо, скарга, внесена у березні 1615 р. до Володимирського гроду кушнірським цехмістром Яном Станіславовичем та цеховим ключником Євхимом Калишевичем, які оскаржували від себе і від цехової братії колишнього

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 116 – 117 зв. (1597 р.).

² Там само. Спр. 45. Арк. 575; Спр. 47. Арк. 169 зв. – 170.

³ Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 123 зв. – 124.

⁴ Źródła dziejowe. T. XIX. S. 12, 28.

⁵ AGAD. ASK. Sygn. 31. K. 287 v. – 288, 306 v.

⁶ Ibid. S. 405, 411 – 412.

⁷ ANK. AS. Sygn 64/19. K. 5 – 17.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 141 – 141 зв.

⁹ Там само. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 93 зв.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

свого цехового братчика Калиша Берестюка, який вийшов з цеху і зобов'язався перед війтом не займатися цим ремеслом і не тримати у своєму домі товаришів (підмайстрів) та учнів. Однак, переїхавши до с. Кропивщини (неподалік від міста), маєтку Маруші Збараської, далі займався цим ремеслом. Коли возний Себастьян Добролецький з двома шляхтичами відвідав позваного, то останній забарикадувався у будинку, "суседов своїхъ на кгвалтъ зволавъши" і не пустив возного та "тое челяди кушънирчиковъ з дому своего одоброти не даль"¹.

Ряд цехів активно протистояли євреям у їхніх спробах займатися ремеслами. Луцькі кравці та кушніри 1539 р. звернулися до Сигізмунда I із скаргою на луцьких євреїв, які у Луцьку, Клевані, Торчині та Олиці шили одяг та кожухи і по тих містах, а найбільше у Луцьку, продавали, що шкодило цеху, який щороку платив великому князеві 20 кіп грошів литовських, а євреї допомагати братчикам у цьому не хочуть. Своєю чергою євреї через прокуратора, луцького міщанина, колишнього війта, Андрія Желізка, заявили, що мають великокнязівський лист з дозволом це робити. На це кравці та кушніри відповіли, що ця суперечка давня, і за її вирішенням вони зверталися ще до луцького старости К. І. Острозького (1507– 1522 рр.), який, розсудивши справу, виніс рішення – євреї не повинні чинити перешкоди у діяльності цеху, а якщо б це робили, то втрачають товар і повинні заплатити на замок 10 кіп грошів литовських. З'ясувалося, що сторони зверталися і до луцького біскупа Юрія Фальчевського, однак він відіслав їх до великого князя. Останній прийняв рішення, що євреї можуть займатися цими ремеслами і продавати товари у Луцьку та згаданих містах, але зобов'язані щороку давати по п'ять кіп грошів литовських і кравцям, і кушнірам². Справа мала продовження 1546 р., коли братчики знову зверталися до Сигізмунда I, нарікаючи на кривди з боку євреїв, і великий князь підтримав їх. Заодно з'ясувався цікавий факт – ще Казимир IV забороняв євреям перешкоджати діяльності цеху, отже, не пізніше 1492 р. цех вже існував³.

Протистояння з луцькими євреями та позацеховими міщанами мав і шевський цех. Ще 1525 р. шевці оскаржували євреїв і міщан за скуповування малих шкір баранячих, козячих та телячих, позаяк їм було дозволено купувати лише великі шкіри волів та яловичі. На підтвердження своєї правоти ремісники представили судовий лист у цій справі князя К. І. Острозького та луцького владики Кирила. Підтримав шевців і старий війт Труш. Усе це дало підстави великому князю стати на бік шевців. Крім того, шевці оскаржували

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 170.

² РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 20. Л. 299 – 302. Оубл.: LM (1536 – 1530). Vilnius, 2009. S. 272 – 274.

³ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 30. Л. 69 – 69 об.. Оубл.: Метрыка Вяликага Княства Літоўскага. Мінск, 2008. Кніга 30 (1480 – 1546) / падрыхтаваў кандыдат гістарычных навук В. С. Мянжынскі. С. 111.

6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення

міщан, які купують на стороні взуття і перепродують у місті. Великий князь підтримав шевців, зобов'язав порушників закону сплачувати штраф у три копи грошів литовських¹. 1549 р. Сигізмунд Август видав підтвердження на дозвіл лише шевцям купувати малі шкіри. Заодно він підтвердив аналогічне розпорядження луцького старости князя К. І. Острозького від 8 листопада 1511 р.²

У серпні 1637 р. старші луцьких євреїв рабанітів Якуб Суконник, Ізраель Краков'янин та школьник Лейба Асирович, а також старші караїмів Абрам Шимшиц та Юско Іцкович протестували проти шевського цехмістра Матвія Михайловича і старших цеху Семена Самсоновича та Миколая Завойника, які, на їхню думку, порушували даний євреям королівський привілей щодо їхнього права заживати "торъговъ, ганъдлевъ и купи розъныхъ речей". Як приклад такого порушення євреї навели пограбування і побиття Мошка Вигдоровича, який 18 серпня 1637 р. "звычайне в крамниці своей в ринку сидиль и купе альбо торгъ одъправоваль, в которой коморе розные речи мелъ, яко: железа, шабли, луки, кулъбаки и шоры; скуры турецькие и простие, червонные и жолътые, обува розные, такъ музкие яко и белоголовъские, сафяновые, курдыбановые и простые и инные розные речи", а цехмістр з братчиками, зайшовши до крамниці, єврея побили і все, що мало стосунок до шевського цеху, забрали. Потерпілий оцінив збитки у 200 золотих³. У грудні того ж року згадані цехмістр та старші цеху скаржилися у гроді на євреїв, які, незважаючи на королівський привілей шевському цеху, перешкоджають цеховим ремісникам, перекуповуючи шкіри, що приводить до зубожіння ремісників⁴. У січні 1638 р. цех знову скаржився на євреїв⁵. Справа мала продовження у вересні того ж року, коли возний Роман Кропський свідчив у гроді, що разом з цехмістром Матвієм Михайловичем ходив до ратуші, де було зачитано королівський декрет, згідно з яким євреї та міщани (нечлени цеху) позбавлялися права скуповувати малі телячі, баранячі та козячі шкіри і привозити їх до Луцька та перепродувати – під страхом штрафу в 600 кіп грошів литовських⁶. Допомогло це, мабуть, не дуже, бо вже у листопаді до гроду була занесена чергова скарга цехових міщан на єврейські зловживання⁷. Варто вказати, що луцька міська влада дбала, аби до цеху рибаків, який перебував під замковою юрисдикцією, не потрапляли міщани належні до ратушної юрисдикції⁸.

¹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 224. Л. 169 об. – 170. Опубл.: LM (1522 – 1530). 4-oji Teismų bylų knyga. Vilnius, 1997. S. 162 – 163.

² РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 31. Л. 249 об. – 251 об.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 205. Арк. 551 – 552.

⁴ Там само. Спр. 208. Арк. 679 зв. – 681 зв.

⁵ Там само. Спр. 211. Арк. 5 – 6.

⁶ Там само. Спр. 214. Арк. 418 – 418 зв

⁷ Там само. Арк. 737 – 738.

⁸ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 511 зв.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Стосунки шевського цеху Володимира з євреями також не були безхмарними, оскільки останні склали конкуренцію цехові. У серпні 1632 р. шевський цехмістр Ян Пилкович та ключник Григорій Пузовець скаржилися на тамтешніх євреїв, які, маючи на ринку 20 крамниць, усупереч забороні “ботами, бачьмаками, цижмами и герегейками сафяновыми жолътыми, червонными и чорными такъ влосною простою и иншою розмаитою роботою швецкою торгуют”¹.

У джерелах є згадки про те, що цехмістри очолювали судочинство у своїх цехах (очевидно, це стосувалося внутрішньоцехових справ). Так, у квітні 1640 р. шляхтич Петро Пашинський, будучи чимось невдоволений золотарем Якубом Раковичем (той робив йому перстень, за який шляхтич відмовився платити), потяг золотаря до цехмістра Іони Михайловича Богомаза, “у которого се на тот час и суды отпраовали цехмистровъские”².

Соціальна структура міського суспільства Волині була доволі складною та строкатою. Застосування тричленного поділу міщан на патриціат, поспільство і плебс потребує певних коректив з огляду на волинську специфіку. До патриціату волинських міст можна віднести найперше райців, лавників, писарів, а також когорту міщан під умовною назвою “багатші міщани”. Поспільство – це дрібні купці, цехмістри, ремісники, багатші перекупні/перекупки, представники вільних професій (лікарі, аптекарі, малярі), власники міської нерухомості. До міського плебсу варто віднести позацехових ремісників, підмайстрів та учнів, домову челядь, наймитів, “люзних”, найману людність. Податкові реєстри, інвентарі та люстрації вказують на існування таких службових груп населення, як бояри, гайдуки, стрільці, побережники, гайові, лісничі. Крім того, в містах фіксуються як категорії населення халупники, парканники, коморники, підсусідки, огородники, челядь, “люзні”.

Професійний склад волинського міщанства можна назвати середньорозвиненим. Переважали найбільш затребувані професії шевців, кравців, кушнірів, ковалів, різників, пивоварів, бондарів, постригачів. Спостерігалася певна спеціалізація ремесел в окремих містах, але цей процес, очевидно, лише був у стадії розвитку. Цехове ремесло найбільш розвиненим було у королівських містах.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 670 зв.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 222. Арк. 94 зв. – 96 зв.

6.4. Етнічний склад міщанства

Етнічна неоднорідність волинських міст не була якоюсь особливістю регіону, бо подібна картина була характерна для всієї Речі Посполитої та тогочасної Європи¹. Сприяла цьому і певна релігійна толерантність у державі². Дослідження етнічного складу волинського міщанства утруднене не лише майже повним браком міських книг, а й визначенням етнічної належності міщан на основі їхніх імен та прізвищ за походженням/національністю. Більш певним є етнічне означення – русин, лях, вірменин, литвин, циган тощо, хоча і тут дослідника підстерігають пастки³. Наявність значного масиву фінансово-статистичних джерел (інвентарів, поборових та подимних реєстрів, юраментів тощо) дає змогу все ж бодай у загальних рисах охарактеризувати цю дослідницьку проблему.

В українській історіографії принагідно її висвітлювали О. Баранович⁴, П. Сас⁵, П. Михайлина⁶. Окремий параграф, присвячений етнічному складу міщан Південно-Східної Волині, подала у своїй кандидатській дисертації І. Рибачок⁷.

Закладаючи міста, власники інколи обумовлювали, хто може в них оселятись. Так, князь Петро Михайлович Головня-Острожецький, локуючи 1528 р. Острожок, дозволив заселяти місто “всякими людми, ляхи и русью, жыды и ормяны”⁸. Микола Єлович Малинський при заснуванні Стоходу (1618 р.) застеріг, що у місті можуть селитися християни, вірмени та євреї⁹. У привілеї

¹ Wyrobisz A. Mniejszości etniczne i wyznaniowe w miastach Europy wczesnonowoczesnej (XVI – XVIII w.) // *Ojczyzna bliższa i dalsza. Studia historyczne ofiarowane Feliksowi Kirykowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*. Kraków, 1993. S. 471 – 484.

² Bérenger J. *Tolerancja religijna w Europie w czasach nowożytnych (XV – XVIII wiek)*. Poznań, 2002. S. 59 – 78.

³ Див. спростереження: Janeczek A. *Polska ekspansja osadnicza w ziemi lwowskiej w XIV – XVI w.* // *Przegląd Historyczny*. 1978. Zesz. 4. S. 601; Samsonowicz H. *Grupy etniczne w Polsce XV wieku* // *Ojczyzna bliższa i dalsza...* S. 461 – 469. Капраль М. *Національні громади Львова XVI – XVIII ст. (соціально-правові взаємини)*. Львів, 2003. С. 260 – 261.

⁴ Баранович О. *Панське місто за часів польської держави (Старий Костянтинів)* // *Записки історично-філологічного відділу ВУАН*. К., 1928. Кн. XVII. С. 19; *Його ж.* *Залюднення України перед Хмельниччиною*. Волинське воєводство. К., 1931; *Его же.* *Украина накануне Освободительной войны...* С. 105 – 108.

⁵ Сас П. М. *Феодальные города Украины...* С. 33 – 35.

⁶ Михайлина П. В. *Визвольна боротьба трудового населення міст...* С. 36 – 39.

⁷ Рибачок І. О. *Соціально-економічний розвиток міст Південно-Східної Волині...* С. 77 – 89.

⁸ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 12. Л. 498 об.

⁹ Там же. Д. 207. Л. 77.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Базалії (1631 р.) зазначено, що у ній можуть селитися міщани “будь-якого стану і нації”¹.

Збережені списки міщан засвідчують суттєве переважання в містах українців (русинів у тодішньому написанні). З юрамента міщан Нового Заслава (1635 р.) довідуємося, що з переліку 64 ремісників усі були українцями, а з 18 шинкарів, можливо, Криштоф Кравець та Стас Кравець могли бути поляками². Подібна картина спостерігається для Тошкова і Шепетівки³.

Добрим індикатором того, що українці були більшістю у тогочасних волинських містах, є переважання їх у міських органах управління – раді та лаві, чого не могло б бути за умови домінування якогось іншого етносу. Наведу конкретні приклади. Опублікований Н. Білоус список луцьких райців та лавників засвідчив, що серед них не більше 7 – 8 відсотків становили поляки, німці, вірмени, шотландці та вихідці з Пінська, належність яких до українського чи білоруського етносів важко визначити⁴.

З-понад 130 відомих володимирських райців та лавників лише близько 15 могли бути неукраїнцями (Станіслав Луба, Ганібел Влох, Давид Давидович Вараксич, Петро Гервет, Даніель Раєвич, Ян Куницький, Юзеф Хомицький, Томаш Луцкевич, Ян Шимаковський, Вацлав Гусаковський, Ян Маєвський, Габрієль Мрозовський, Миколай Мрозовський, Марцин Ласчинський)⁵. Діяльність переважної більшості з них припадає на 30-ті– 40-ві рр. XVII ст.

Дещо іншою була ситуація у Кременці, де з 54 райців та лавників щонайменше 16, мабуть, не були українцями (Войтех та Андрій Легези, Войтех Гамрат, Криштоф Половецький, Якуб Юдиський, Матеуш Сарнацький, Бартош Канковський, Матеуш Юзефович, Ян Ястжемський, Войтех Муляр, Якуб Балвір, Марцин Засанський, Августин Зулима, Марцин Симонович, Станіслав Флоркович, Войтех Пюр)⁶. Слід мати на увазі згаданий вище королівський привілей про обрання до тутешньої ради лише католиків, тобто – головним чином, поляків⁷.

Наближеною до Кременця була ситуація в Олиці, де з 27 райців та лавників 11, очевидно, не були українцями (Ян Божиновський, Ян Качановський, Ян Мозеловський, Миколай Старнігель, Ян Алексич, Станіслав і Габрієль Хшановські, Каспер Жиль, Ян і Станіслав Червінські, Фелікс Закшевський)⁸. У Торчині, який належав луцькому біскупству, відсоток поляків у міській владі був відчутним.

¹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 211. Л. 111 об.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 201. Арк. 571 зв. – 572.

³ Там само. Арк. 572 – 572 зв. (1635 р.).

⁴ Вілюс N. Urzędnicy miejscy Łucka w XV – XVII wieku; див. також Додаток: Урядники Луцька.

⁵ Див. Додаток: Урядники Володимира.

⁶ Див. Додаток: Урядники Кременця.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 114. Арк. 117 (1642 р.).

⁸ Див. Додаток: Урядники Олики.

6.4. Етнічний склад міщанства

З 34 райців та лавників їх було 10 (Томаш Дідич, Ян Міреєвський, Ян Котляр, Адам Чеховський, Станіслав Вільневський, Міхал Шадурський, Юзеф Трушевич, Юзеф Рожевич, Станіслав Вишневський, Войтех Балвір)¹.

У 20 – 40-х рр. XVII ст. спостерігався значний відсоток поляків у міській владі Острога. З 32 райців та лавників 13, очевидно, не були українцями (Давид Недвецький, Ян Волчкович, Войтех Семенович, Матіяш Лусянський, Лоренс Клосович, Ян Пяскунович, Ян Полянський, Ян Ореховський, Шимон Гуковський, Войтех Малхерович, Ян Зекгамістр, Петро Авштин, можливо литовець та Ференц Мечник, можливо, угорець)².

У Вижві з 60 райців та лавників лише четверо могли бути неукраїнцями (Ян Якубович, Ян Щаснович, Миколай Сербин та Андрій Гаврилович Москаль)³. Подібна ситуація спостерігалася у Милянєвичах, де з 65 райців та лавників неукраїнцями, можливо, були п'ятеро (Якуб Венгутіч, Щасний Якубович, Войташ Ленартович, Левон Верешкович, Ференс Мощинський)⁴. У Ковелі з 42 райців та лавників неукраїнцем міг бути хіба Войтех Ткач⁵. Із згадуваних упродовж 20-х рр. XVII ст. у джерелах 12 рівненських райців та лавників, можливо, лише Матвій Чех міг бути неукраїнцем⁶. З-поміж 22 райців та лавників Горохова, що фігурують упродовж 1616 – 1639 рр., очевидно, неукраїнцями були Станіслав Петровський, Матіяш Стефанович, Телман Пивкович та Герман Федінович⁷. З восьми відомих райців та лавників Тучина лише Ян Совінський, мабуть, був поляком⁸. Зі 17 урядників Сокола, зафіксованих упродовж 1613 – 1642 рр., четверо, очевидно, були поляками (Войтех Яновський, Станіслав Кілянович, Станіслав Чапник та Мацей Гродзіцький)⁹.

¹ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 80. Арк. 165 зв.; Спр. 88. Арк. 804; Спр. 113. Арк. 217 зв. – 218, 1356 зв.; Спр. 137. Арк. 501 зв.; Спр. 189. Арк. 493 зв.

² Там само. Спр. 151. Арк. 676 зв.; Спр. 159. Арк. 1653; Спр. 189. Арк. 216 зв.; Спр. 190. Арк. 442 зв.; Спр. 231. Арк. 125 зв. Польське населення Острога у 20-х роках XVII ст. було доволі значним, що засвідчують акти фарного костелу 1622 р. – ANK. AS. Sygn. 1031. K. 266 – 288. Оpubл.: Hoffman J. Akta kościoła farnego ostrogi od 1622 r. // Rocznik Wołyński. Równie, 1938. S. 194 – 203.

³ Див. Додаток: Урядники Вижви.

⁴ Див. Додаток: Урядники Милянєвичів.

⁵ Див. Додаток: Урядники Ковеля.

⁶ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 44. III. 5. Арк. 84, 87 зв., 92, 104 зв., 108, 114 зв., 127, 129, 130 зв. (1628 – 1629 рр.).

⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 73; Спр. 103. Арк. 837 зв.; Спр. 104. Арк. 988; Спр. 212. Арк. 149 зв.

⁸ Там само. Спр. 236. Арк. 167 зв.

⁹ Там само. Спр. 172. Арк. 238 (Тоді ж іншим бурмистром був Богдан Рудовський); Спр. 173. Арк. 773 зв., 774 зв. 1613 р. згадується бурмистр Борис (Там само. Спр. 94. Арк. 129 зв. – 130), 1619 р. – бурмистр Данило Яцкович, райці: Ониско Стефанович, Гаврило Журко, лавники: Витко Михайлович, Федір Борисович, Михайло Наманович, Мартин Кондратович, Тимош Сушкович, Сава Шабельник та два старі райці – Мартин Шишка і Семен Абрамович (Там само. Спр. 111. Арк. 90 зв.). Під 1642 р. згадується бурмистр Григорій Назарович (Там само. Спр. 229. Арк. 839 зв.).

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Чисельність поляків у волинських містах, незначна у XVI ст., мала тенденцію до зростання у першій половині XVII ст. Крім характерних для них імен та прізвищ, подеколи використовувалися прізвиська за походженням або національністю – “лях”. Згадане означення трапляється у поборових реєстрах та інвентарях. Поборові реєстри Луцька 1569 та 1570 рр. Фіксують, відповідно, “ляхів” Стаха і Мацка¹. Інвентар Закриничого (1599 р.) нотує Войтка Пултораляха², інвентар Степана (1614 р.) – Яна та Стеша³, Сульжина (1615 р.) – Яна⁴, Базалії (1615 р.) – Мацка⁵. Кількох “ляхів” фіксує інвентар маєтностей князів Острозьких 1620 р. Зокрема, в Новому Острополі згадані Андрій та Мартин⁶, Старому Острополі – Рудий та Войтко⁷, Новому Любарі – Войтко⁸, Старому Любарі – Ян⁹, Старому Полонному – Стас, Мацко, Марко¹⁰.

Певним індикатором присутності поляків у містах Волині була значна кількість костелів та монастирів¹¹. 1589 р. Луцька католицька дієцезія складалася з торчинського, олицького, кременецького та базалійського деканатів, переформатованих 1604 р. у володимирський, олицький, кременецький, збарський та заславський деканати, до яких входило 63 приходи¹². Зрештою, у першій половині XVII ст. посилювався процес релігійної конверсії міщанства.

У Луцьку проживали вірмени¹³, яких уважали добрими шкіряними майстрами та золотарями¹⁴. Сигізмунд Август у червні 1561 р. видав привілей, за яким вірмени з Валахії та з інших земель, які осіли у Луцьку, звільнялися на

¹ ЦДІАК України. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 333, 374 зв.

² ANK. AS. Sygn. 47. K. 4.

³ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 114, 116 зв.

⁴ Там само. Арк. 5.

⁵ Там само. Арк. 75 зв.

⁶ VZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 462.

⁷ Ibid. K. 450, 453.

⁸ Ibid. K. 430 v.

⁹ Ibid. K. 426.

¹⁰ Ibid. K. 362 v., 363 – 363 v.

¹¹ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині... С. 118 – 122; Горін С. Волинські монастирі латинської традиції до 1648 р. (на матеріалах актових книг Волинського воєводства). Кам'янець-Подільський, 2017.

¹² Królik L. Organizacja dekanalna diecezji łuckiej i brzeskiej w XVII i XVIII wieku. Lublin, 1981. S. 15 – 16.

¹³ Дашкевич Я. Р. Розселення вірменів на Україні в XI – XVIII ст. // Український історико-географічний збірник. К., 1971. Вип. 1. С. 158, 165 – 166, 169, 179. Передрук цієї статті у книзі: Дашкевич Я. Вірмени в Україні: дорогами тисячоліть: Збірник наукових праць. Львів, 2012. С. 201 – 224.

¹⁴ Григорян В. Р. История армянских колоний Украины и Польши (армяне в Подолии). Ереван, 1980. С. 203.

6.4. Етнічний склад міщанства

десять років від сплати сребщини та інших податків і міських повинностей¹. Вірменська громада у Луцьку мала свій цвинтар², а тамтешня церква св. Стефана ще з часів Свидригайла тримала у володінні с. Цепорів, що підтвердив 1554 р. Сигізмунд Август³. У Луцьку була Вірменська вулиця⁴. Там само 1570 р. зафіксовано вірмен Якуба, Шарапа, Микирдича, Микирдича брата, Іваніса, Мойсейя, Луку, Мурадинова⁵. Через два роки їх відготовано шість: Богдана, Петра, Лукаша, Федка, Криштофа, Федора Мурадиновича⁶.

У ряді міст при деяких з міщан є означення “литвин”. Чи воно справді окреслює литовців, чи ширше людей з теренів Великого князівства Литовського, важко сказати, але радше імена таких міщан вказують на те, що це вихідці з білоруських земель, хоча деякі з імен були-таки литовські. У Луцьку 1560 р. згадані “литвини” Яско та Петро⁷, а 1569 р. – Васко⁸. У Старому Заславі (1622 р.) проживав Яско⁹, а у Новому Заславі – Марко (1631 р.) та Грицко (1637 р.)¹⁰. Краснокорецькими міщанами – “литвинами” були Іван, Васко (1617 р.), Ярош (1625, 1631 рр.)¹¹. Інвентар Славуті (1637 р.) фіксує Андрія Литвина та Якуба Литвина¹². Інвентар маєтків князів Острозьких 1620 р. нотує таких міщан з окресленням “литвин”: Янко (Дубрівка), Костюк, Петро (Звягель), Ясько, Васко, Щасний (Лабунь), Яско (Застав'я), Стенко, Стельмах (Олександрія), Яхнин, Йовдан (Рівне), Васко, Павло, Гришко, Грицко (Новий Любар), Стас (Новий Остропіль), Васько, Федір, Стефан, Стень (Старий Остропіль), Степан, Янко (Баранівка), Федір, Семен (Нове Полонне), Грицько, Іван (Старе Полонне)¹³. Інвентар Красилова (1615 р.) згадує Яска Литвина¹⁴.

У дев'яти містах фігурують міщани з прикладкою “москаль” чи її варіантами. Поборовий реєстр Луцька 1560 р. згадує “москвитинів”: Івана,

¹ Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. Санкт-Петербург, 1865. Т. 2. С. 155.

² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 81 (1583 р.).

³ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 37. Л. 170 – 170 об. Опубл.: LM. Knyga Nr. 37 (1552–1561). Vilnius, 2011. S. 149 – 150.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 196 зв.

⁵ Там само. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 369 зв. – 376.

⁶ Там само. Арк. 634 зв. – 635 зв.

⁷ Там само. Арк. 6, 7 зв.

⁸ Там само. Арк. 334.

⁹ ANK. AS. Sygn. 64/28. К. 13.

¹⁰ Ibid. Sygn. 64/11-а. К. 16; Sygn. 64/13. К. 6.

¹¹ Ibid. Sygn. 64/5. К. 30; Sygn. 64/9. К. 16; Sygn. 64/11. К. 38.

¹² Ibid. Sygn. 64/13. К. 56.

¹³ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 128 v. – 129, 142 v., 204 v., 315 v., 317, 323 v., 362 v., 363v., 366 v., 369 v., 375, 376, 434 – 435 v., 437, 450, 453 v., 461 – 462, 476 v.

¹⁴ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 56.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Скендера, Васка, Михноса, Івана¹, 1564 р. – Іванця, Скендера, Гусина, Васка та Гришка². У Новому Заславі (1631 р.) це: Грицко, Іваско, Леско³. У Закриничому (1599 р.) згадані Прокоп Москвитин, Клим Москаленя, Стецко Москаленя та Карп Москаль⁴. Інвентар Тошкова (1637 р.) одного з міщан, ім'я якого не вказане, називає просто “москаль”⁵. Інвентар маєтків князів Острозьких 1620 р. засвідчує Яска Москаля у Звягелі та безіменного “москаля” у Старому Полонному⁶. У Степані (1614 р.) згадані два безіменні “москалі” та Левон Москаль, а у Деражні того ж року – безіменні “московка”, “москвичин” та “москвитененя”⁷. Андрій Москаль у 1643 – 1648 рр. проживав у Вижві⁸.

У кількох містах проживали татари, які виконували військові обов'язки⁹ і правове становище яких у Великому князівстві Литовському було окреслене певними правами¹⁰. Татари отримали 1561 р. від Сигізмунда Августа привілей, який підтвердили 1609 р. Сигізмунд III і 1634 р. Владислав IV про вільний доступ їх для свідчень у суді¹¹. Понад 50 татарських родин в Острозі зафіксував акт поділу маєтків князя В.-К. Острозького 1603 р.¹² У Старокостянтинові (1615 р.) було 20 татарських будинків¹³. Трьох татар згадує інвентар Закриничого 1599 р.¹⁴ Семеро татар нотує у Новому Любарі інвентар володінь князів Острозьких 1620 р. (щоправда, деякі імена християнські: Іван, Януш)¹⁵. Той же інвентар згадує про татар у Новому Полонному, але без вказівки на їхню чисельність¹⁶.

¹ ЦДІАК України. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 5, 9, 11 зв.

² Там само. Ф. 49. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 22 – 29.

³ ANK. AS. Sygn. 64/11-a. К. 10, 11, 12.

⁴ Ibid. Sygn. 47. К. 4 – 6.

⁵ Ibid. Sygn. 64/13. К. 48.

⁶ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 317, 362 v.

⁷ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 115 зв., 116 – 116 зв., 151 зв., 152.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 32. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 275, 276, 281 зв., 327зв.

⁹ Sobczak J. Położenie prawne ludności tatarskiej w Wielkim księstwie Litewskim. Warszawa, 1984. S. 116 – 117.

¹⁰ Borawski P., Sienkiewicz W. Kilka uwag o książce Jacka Sobczaka (Położenie prawne ludności tatarskiej w WKŁ) // Kwartalnik Historyczny. 1986. № 1. S. 162.

¹¹ ІР НБУ. Ф. II. Спр. 22632. Арк. 10 – 13 зв.

¹² Описи Острожчини... С. 75.

¹³ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 27. Опубл.: Опис володінь князя Януша Острозького... С. 135.

¹⁴ ANK. AS. Sygn. 47. К. 4 – 7.

¹⁵ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 433 v., 434, 436 v.

¹⁶ Ibid. К. 371 v.

6.4. Етнічний склад міщанства

Цигани проживали у Володимирі (1569 р.)¹, Клевані (1577 р.)², Новому Заславі (1617, 1625, 1631, 1637 рр.)³, Тошкові (1637 р.)⁴, Олександрії (1620 р.)⁵, Новому Острополі (1620 р.)⁶, Старому Острополі (1620 р.)⁷, Новому Любарі (1620 р.)⁸, Сульжині (1615 р.)⁹. Городельський сейм 1568 р. ухвалив рішення не накладати на циган податків, “поличаючи ихъ за жебраки”, та видворити їх з країни¹⁰.

У Луцьку 1540 р. згадуються два німці Гануси – золотар і різник¹¹. Теж Ганус (можливо, хтось із цих двох) зафіксований у місті 1569 р.¹² У Тучині (1621 р.) згадується німець Якуб¹³, в Острозі (1622 р.) – німець Андрис¹⁴. Німець Ганус зафіксований у Старому Заславі (1622 р.)¹⁵.

Яцик Турчин та Мошко Турчин згадані у Старому і Новому Острополі (1620 р.)¹⁶. Італійці Адам Спіренда і Луренс та шотландці Бальцер Хей і Криштоф проживали в Острозі (1622 р.)¹⁷. У Суражі (1620 р.) мешкав Іван Латвієць (Łotwin)¹⁸.

Численною громадою у містах були євреї¹⁹. Власне, під тогочасним терміном “жид” розуміли рабанітів та караїмів. Відділити останніх від перших за даними тогочасних джерел (найперше фіскальних), практично, неможливо, оскільки вони зазвичай разом творили відособлену етнічну групу – “жиди”²⁰.

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 84 (Павло і Стась).

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 764 зв. (згадка про клеванських циган, що завдали збитків селянам).

³ ANK. AS. Sygn. 64/5. К. 88 (Андрух); Sygn. 64/9. К. 54 (Андрій); Sygn. 64/13. К. 13 (Стасіха). 1631 р. у місті згадується циганський десяток, в якому було 34 чоловіка (2 волочні, 21 півволочний, 11 без поля). – Sygn 54/11. К. 4.

⁴ Ibid. Sygn. 64/13. К. 48 (Петро і Андрій).

⁵ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 142 v. (безіменний).

⁶ Ibid. К. 461 (безіменний).

⁷ Ibid. К. 448 (Андрій).

⁸ Ibid. К. 433, 435 (Іван, а другий безіменний).

⁹ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 4 зв. (Грицько). Опубл.: Опис володінь князя Януша Острозького... С. 100.

¹⁰ ДАМЮ. Т. 1. С. 466 – 467.

¹¹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 39. Л. 473.

¹² ЦДІАК України. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 331 зв.

¹³ ANK. AS. Sygn. 1031. К. 186.

¹⁴ Ibid. К. 275.

¹⁵ ANK. AS. Sygn. 64/28. К. 10.

¹⁶ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 454, 461 v.

¹⁷ ANK. AS. Sygn. 1031. К. 274, 280.

¹⁸ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 270 v.

¹⁹ Guldon Z., Wijaczka J. Żydzi a chrześcijaństwo na Wołyniu w XVI – XVIII wieku // Nasza Przeszłość. Kraków, 1993. Т. 80. С. 225 – 232.

²⁰ Gąsiorowski S. Karaimi w Koronie i na Litwie w XV – XVIII wieku. Kraków; Budapeszt, 2008. С. 252.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Маврицій Горн зазначав, що, як правило, своїм осідком євреї обирали більші та кращі міста, а наявність єврейської громади свідчила про певну успішність міського поселення¹. Немало євреїв було і в невеликих приватних містах², перебуваючи там у залежності від власників³. А. Лещинський на матеріалах Північного Підляшшя вказав на позитивний вплив євреїв на життя міст, позаяк останні були добрими торговцями і знавцями кредитно-грошових операцій⁴. У королівських містах євреї користали з підтримки короля та воєвод/старост⁵. Сигізмунд Август 1572 р., повідомивши волинським євреїям про призначення луцького старости князя Богуша Корецького волинським воєводою, оповістив, що передає їх під його присуд і застеріг, аби слухалися його так, як перед тим волинського воєводу князя Олександра Чорторійського⁶. Коли у травні 1573 р. луцький єврей Шмойло Симшич обізвав єврея Данка Ігудича “нечистого ложа сином” і останній звернувся до старших євреїв обох зборів за справедливістю, то на їхньому судовому засіданні, де розглядався відповідний позов, був присутній підвоєвода Богдан Борейко Кнерутський. Ш. Симшич справу програв, але звернувся з апеляцією до воєводи князя Богуша Корецького⁷. У серпні того ж року у Луцьку пограбували корецького єврея Зелка Шмойловича. На пропозицію вїта Костянтина Малинського прибути до нього єврей відповів: “[...] я мамь в себе пана его милость князя воєводу волынського, а до пана воїта я потреби ходити не маю”⁸. Стефан Баторій привілеєм у березні 1580 р. підтвердив право євреїв підлягати лише владі воєводи та старости⁹. Однак

¹ Horn M. Żydzi na Rusi Czerwonej w XVI i pierwszej połowie XVII w. Warszawa, 1975. S. 9.

² Opas T. Własność w miastach i jurydykach prywatnych w dawnej Polsce. Lublin, 1990. S. 165; Kuklo C. Struktury demograficzne i etniczne miast prywatnych w Koronie w XVI – XVIII wieku. Uwagi wstępne // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 2016. T. LXXVII. S. 331; Guldon Z. Żydzi wśród chrześcijan w miastach Małopolskich w XVI – XVIII wieku // Nasza Przeszłość. Kraków, 1992. T. 78. S. 190 – 191, 194.

³ Samsonowicz H. Problem stanów w Polsce średniowiecznej // Przegląd Historyczny. 1989. T. LXXX. Zesz. 4. S. 750 – 751.

⁴ Leszczyński A. Rola ludności żydowskiej w rozwoju miast Podlasia // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 1980. № 3. S. 437. Подібну думку висловив М. Горн. Horn M. Rola gospodarcza Żydów w Polsce do końca XVIII wieku // Żydzi wśród chrześcijan w dobie szlacheckiej Rzeczypospolitej. S. 17 – 29; див. також: Kazmierczuk A. Żydzi w dobrach prywatnych w świetle sądowniczej i administracyjnej praktyki dóbr magnackich w wiekach XVI – XVIII. Kraków, 2002. S. 24; Tollet D. Historia Żydów w Polsce od XVI wieku do rozbiorów. Warszawa, 1999. S. 43 – 56.

⁵ Ptaśnik J. Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce. Kraków, 1934. S. 355; Рутковский Я. Экономическая история Польши. Москва, 1953. С. 346 – 257.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 387.

⁷ Там само. Спр. 14. Арк. 115.

⁸ Там само. Арк. 254 зв.

⁹ ANK. AS. Teki arabskie. Sygn. 450/9. K. 1 – 3; див. також: ЦДІАК України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 232.

6.4. Етнічний склад міщанства

найпізніше з 1593 р. влада над євреями зосередилася у руках старост. Так, у жовтні того ж року луцький єврейський суддя Ілля Гошкович, який орендував ці суди у старости Олександра Семашка, відмовився розглядати скаргу Михайла Сербина про неповернення йому боргу євреєм Шаулою, бо сума боргу перевищувала 10 кіп грошів литовських, а за домовленістю зі старостою у такому разі суддя міг судити лише з дозволу останнього¹.

У березні 1522 р. євреї були звільнені великим князем литовським Сигізмундом I від військової служби – її замінили грошовою оплатою; крім того, їх зобов'язали разом з міщанами нести міські повинності². Є згадка (1569 р.) про те, що євреї Волинського воєводства щорічно мали платити королю три тисячі кіп грошів литовських³.

У липні 1570 р. Сигізмунд Август видав привілей володимирським євреям, у якому акцентував на тому, щоб вїйт і міський уряд не втручалися у справи євреїв і не позивали їх до міського суду; суперечки між міщанами та євреями повинен був розглядати староста. Цей привілей підтвердив Стефан Баторій, застерігши, що справи між євреями повинні судити старші з-поміж них, а відповідні книги мають зберігатися під замком, ключами від якого розпоряджатиметься староста чи той, кому він це доручить. Якщо б волинський воєвода перебував у Володимирі і хотів судити євреїв, сказано у привілеї, то “маєт их судити водле опису прав жидовских в кролевстве нашомъ и водле артыкуловъ их”⁴.

У ряді міст були “жидівські” вулиці. М. Богуцька та Г. Самсонович зазначали, що наявність таких вулиць у тогочасних містах було звичним явищем⁵. На таких вулицях проживали не лише євреї, а й шляхта, а інколи і князі⁶. Князь Григорій Сангушко, надаючи 1600 р. Горохову магдебурзьке право, застеріг у привілеї, що для євреїв вулиця “з ринку аж до школи виміряна”⁷. На “жидівській” вулиці зобов'язані були жити, з наказу королеви Бони, євреї Ковеля⁸.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 576 зв.

² Там само. Спр. 206. Арк. 940 – 941. Цей привілей луцькі євреї передали до Луцького городу для облятування у жовтні 1637 р. У клопотанні євреїв ВКЛ пояснено, що великий князь Олександр зобов'язав їх виставляти на земську службу тисячу коней, але вони цього не робили раніше, а тому просять увільнити від такого обов'язку і зараз.

³ Там само. Спр. 11. Арк. 463 – 463 зв.

⁴ Там само. Спр. 17. Арк. 300 – 301.

⁵ Bogucka M. Z zagadnień socjotopografii większych miast Polski w XVI – XVII w. // Miasta doby feudalnej... S. 168. Samsonowicz H. Ulica w mieście średniowiecznym: szlak, miejsce działań, przekaz informacji // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 1998. №. 3/4. S 221 – 225.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 817 зв. – 818. У Луцьку 1613 р. на такій вулиці поруч з євреями жили князі Стефан Воронецький та Масальський (ім'я не вказане).

⁷ Архів ЮЗР. Ч. 5. Т. 1. С. 96.

⁸ Там же. С. 56 – 57.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Застереження такого ж змісту щодо Ковеля видав і великий князь (1556 р.)¹. Люстрація 1616 р. засвідчила, що в ринку цього міста були не тільки “християнські”, а й “жидівські” будинки (відповідно 19 і 23)². “Жидівські” вулиці фіксуються в Луцьку³, Острозі⁴, Старокостянтинові⁵.

У ряді міст євреї зводили свої “божниці” (“школи”). У Луцьку така “божниця” виконувала навіть оборонну функцію, а дозвіл на її зведення дав король (1626 р.)⁶. Наявність “божниць” засвідчена у таких містах: Базалія⁷, Деражня⁸, Заслав⁹, Киселин¹⁰, Ковель¹¹, Красний Корець¹², Красностав¹³, Кременець¹⁴, Любар¹⁵, Острог¹⁶, Птича¹⁷, Староктянтинів¹⁸, Степань¹⁹, Торчин²⁰, Янушпіль²¹.

Проживали євреї як у власних будинках, так і в орендованих у міщан-християн²². Досить часто єврейські будинки розташовувалися на ринку²³, інколи

¹ ЦДІАК України. Ф. 35. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 22 зв.

² Там само. Ф. 1 Оп. 1. Спр. 5. Арк. 150.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 423 – 423 зв. У Луцьку ще була Караїмська вулиця. – Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 37 (1587 р.; Спр. 130. Арк. 243 (1622 р.).

⁴ VZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 200 (1620 р.).

⁵ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 21 зв.

⁶ AGAD MK. Sygn. 174. K. 140 v. – 141; Sygn. 177. K. 50 – 51. Попередня школа була дерев'яною, а нову, висотою 32 лікті, робили уже мурованою. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 173. Арк. 462 зв. (1630 р.). Принагідно зазначу, що в Луцьку були рабинська синагога і караїмська кенаса. Остання згадується 1566 р.: ІР НБУ. Ф. 2. Спр. 22115. Арк. 1 зв.; ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 92 зв.; див. також: Спр. 18. Арк. 423 – 423 зв. (1578 р.); Спр. 55. Арк. 2 (1599 р.). Була синагога і у Кременці 1614 р. – ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 38.

⁷ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 72 (1615 р.).

⁸ Там само. Арк. 153 (1614 р.).

⁹ ANK. AS. Sygn. 27. K. 184 (1573 р.).

¹⁰ ІР НБУ. Ф. 2. Спр. 21640. Арк. 51 зв. (1641 р.); ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 76. Арк. 1019 зв. (1641 р.).

¹¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 202 – 203 (1569 р.); Ф. 1. оп. 1. Спр. 5. Арк. 162 зв. – 163 (1616 р.).

¹² ANK. AS. Sygn. 64/11. K. 38 (1631 р.).

¹³ VZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 294 (1620 р.).

¹⁴ ЦДІАК України. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 38 (1614 р.).

¹⁵ VZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 431 (1620 р.).

¹⁶ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 181/VI.4 (ч.3). Арк. 3 зв.; VZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 201 v. (1620 р.); ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 195. Арк. 170 (1635 р.).

¹⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 170. Арк. 68 зв. (1629 р.).

¹⁸ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 22 зв. (1615 р.).

¹⁹ Там само. Арк. 116 (1615 р.).

²⁰ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 249 – 249 зв. (1582 р.).

²¹ Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 268 зв. (1592 р.).

²² Колківський школьник Гирш Шмойлович у липні 1632 р. свідчив, що євреї сплатили у місті з 56 будинків власних та найманих у християн. – Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 184. Арк. 212. Чотири будинки винаймали у Деражні (1643 р.). – Там само. Спр. 234. Арк. 820 зв.

²³ VZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 130, 140, 199 (1620 р., Рівне, Олександрія, Острог); ANK. AS. Sygn. 64/11. K. 34 (1631 р., Шепетівка); ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 195. Арк. 683 – 684 (1635 р., Звягель, Острожок, Хлапотин, Берездів).

6.4. Етнічний склад міщанства

у значній кількості: у Ковелі (1590 р.) з 49 ринкових будинків єврейськими були 12¹, а у Красному Корці (1617 р.) з 29 – 14².

Джерела дали змогу встановити присутність євреїв у 86 містах Волині³. Для 20 міст є лише одне таке повідомлення (Андріїв, Вишгородок, Горохів, Дорогобуж, Киселин, Колки, Корниця, Кошовград, Лабунь, Мельниця, Озеряни, Радивилів, Славута, Смолдирів, Стобихва, Тошків, Турійськ, Шепетин, Шумськ, Ярунь), для інших – від двох – трьох до восьми (Володимир). Переважна більшість даних стосується першої половини XVII ст. Єврейських будинків було від одного у Дорогобужі, Миляновичах та Мельниці до 169 у Кременці.

Маючи відомості про єврейське населення в містах здебільшого за 20 – 30-ті роки XVII ст., спробуємо орієнтовно визначити у відсотках його частку в порівнянні з християнським населенням міст. Для цього залучимо подимний реєстр 1629 р., дані якого враховуватимемо при обчисленні процентності євреїв у міста.

Найбільший відсоток євреїв (51) припадав на Киселин, у якому зі 72 домогосподарств 37 були єврейськими⁴, та Кошовград, де зі 101 будинку 43 – єврейські⁵. Двадцять та більше відсотків єврейських домогосподарств було у трьох містах: Андріїві (1640 р.) – 30 зі 129 домогосподарств (23 відсотки)⁶, Володимирі (1632 р.) – 112 із 544 (20 відсотків)⁷ та Корниці (1635 р.) – 30 зі 109 (28 відсотків)⁸. Від десяти до дев'ятнадцяти відсотків фіксуємо у 16 містах: 10 мали Вишеньки (15 будинків), Горохів (15), Ляхівці (37), Шепетин (26)⁹, по 11 – Порицьк (5) та Свинюхи (34)¹⁰; по 12 Дубно (12) та Колки (56)¹¹, по 13 Гулевичі та Локачі (по 25 будинків)¹². На Кременець (169) та Сокіл (36) припадало по 15 відсотків єврейських домогосподарств¹³, 17 відсотків мали Любар (78) та Муравиця (24)¹⁴. 99 єврейських домогосподарств Луцька (1632 р.)

¹ ЦДІАК України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 96 – 99. У 1616 р. таких будинків стало 13. – Там само. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 150 – 151.

² АНК. AS. Sygn. 64/5. К. 24 – 25.

³ Див. Додаток: Євреї у містах.

⁴ Архів ЮЗР. Ч. 7. Т. 2. С. 433 (1648 р.).

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 229. Арк. 847 зв.

⁶ Там само. Спр. 222. Арк. 459 зв. – 460.

⁷ Там само. Спр. 184. Арк. 317.

⁸ Там само. Спр. 196. Арк. 594 зв.

⁹ Там само. Спр. 177. Арк. 590; Спр. 184. Арк. 73, 257; Спр. 197. Арк. 91.

¹⁰ Там само. Спр. 184. Арк. 258 зв.; Спр. 193. Арк. 146, 158.

¹¹ Там само. Спр. 170. Арк. 401 зв.; Спр. 184. Арк. 212.

¹² Там само. Спр. 170. Арк. 797; Спр. 184. Арк. 550.

¹³ Там само. Спр. 184, 258. Арк. 61; Ф. 21. Оп. 1. Спр. 114. Арк. 184.

¹⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 170. Арк. 658; ВЗНО. ОР. Sygn. 3669/II. К. 426 – 437 в.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

становили 18 відсотків від 546 будинків¹. У Ковелі подимний податок 1629 р. сплатили 80 єврейських домогосподарств із 416 оподаткованих, що становило 19 відсотків².

Найчисельнішою виявилася група міст, таких було 33, у яких відсоток єврейських домогосподарств становив від п'яти до дев'яти. По п'ять відсотків мали Берездів (15), Берестечко (20), Камінь (16), Корець (47), Кунів (9), Мана-чин (14), Олика (31), Рівне (26), Славута (23), Старокостянтинів (29), Степань (35), Торговиця (7), Шепетівка (7)³, шість – Баранівка (18), Деражня (21), Заслав (50), Ожигівці (29), Острожок (5), Остропіль (64), Стобихва (8), Тошків (16), Турійськ (15), Хлапотин (22), Шумськ (9), Ямпіль (15)⁴, по вісім – Красний Ко-рець (25), Межиріч-Корецький (27), Несухоїжі (15), Озеряни (10), Олександрія (28), Острог (135), Полонне (77), Торчин (22)⁵, дев'ять – Вишгородок (10)⁶.

Менше п'яти відсотків було у 27 містах. По чотири відсотки мали Вишнівець (16), Гоща (14), Козин (7), Тучин (17), Чорторійськ (10)⁷, по три – Базалія (12), Вижва (5), Гриців (9), Збараж (15), Звягель (15), Лабунь (10), Птича (7), Чет-вертня (10)⁸, по два – Бережниця (10), Володимирець (4), Жорнів (3), Козлин (5), Смолдирів (5)⁹, по одному – Березьк (12), Дорогобуж (1), Миляновичі (1), Рожище (4), Судилків (2), Тайкури (2), Ярунь (3)¹⁰. У Мельниці (1632 р.) з опо-даткованих 153 будинків єврейським був лише один (0, 5 відсотка)¹¹.

Отже, присутність євреїв у містах була різною – від незначної до суттєвої. Сам по собі відсоток єврейської людності дуже різнився в абсолютних числах. Найбільший відсоток євреїв у Киселені (51), це лише 72 будинки, а 15 відсотків у Кременці – 169 будинків. П'ять відсотків у Шепетині і Корці – це відповідно 7 і 47 будинків, шість відсотків Стобихви і Острополя – відповідно, 8 і 64 будинки, вісім відсотків Озерян і Острога – відповідно, 10 і 135 будинків.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 184. Арк. 56 зв.

² Там само. Спр. 170. Арк. 176 – 177.

³ Там само. Спр. 184. Арк. 99 зв., 236 зв., 256 – 256 зв., 275 зв., 293, 319 зв., 437 зв., 443, 446 зв., 543, 598; ANK. AS. Sygn. 64/13. К. 57.

⁴ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 373 v. – 376, 448 – 462; ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 184. Арк. 61 зв., 211 зв., 221 зв. – 222, 240 зв., 292 зв., 597; Спр. 185. Арк. 293; Спр. 195. Арк. 683, 693 зв.

⁵ ANK. AS. Sygn. 64/9. К. 16 – 25; Sygn. 64/13. К. 51; BZNO. OR. Sygn. 3669/II. К. 361 365, 370 – 370 v.; ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 184. Арк. 234 зв., 284, 295, 439 зв., 549; Спр. 195. Арк. 678 зв.; Спр. 222. Арк. 703.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 195. Арк. 671 зв. (1635 р.).

⁷ Там само. Спр. 172. Арк. 503; Спр. 184. Арк. 71, 257 зв., 269 зв., 482 зв.

⁸ Там само. Спр. 184. Арк. 290, 318, 319, 320, 465; Спр. 195. Арк. 683; Спр. 197. Арк. 52 зв.; Спр. 222. Арк. 620; Ф. 1. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 187 зв.

⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 184. Арк. 318 зв., 396, 595 зв., 678; Спр. 193. Арк. 1004 зв.

¹⁰ Там само. Спр. 184. Арк. 259, 288 зв.; Спр. 195. Арк. 677; Спр. 201. Арк. 507; Спр. 222. Арк. 462 зв., 620; Ф. 1. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 42 зв.

¹¹ Там само. Спр. Спр. 184. Арк. 375.

6.5. Шляхта у міському соціумі

Попри домінування українського етносу на Волині, етнічний склад міського населення був строкатим. У першій половині XVII ст. спостерігалось зростання польського населення, зумовлене припливом поляків з-поза меж воєводства. Щодо євреїв, то їх чисельність збільшувалася завдяки швидкому природному приросту¹. Всі інші етноси, що проживали у містах (вірмени, білоруси, литовці, росіяни, цигани, німці, італійці), хоча і витворювали власне ту строкатість, все ж незначно були представлені у міському населенні.

6.5. Шляхта у міському соціумі

Життєдіяльність шляхти в містах Волині ранньомодерної доби досі не стала предметом окремого дослідження істориків. Надзвичайно важливо з'ясувати низку проблем, пов'язаних з перебуванням шляхти у містах, зокрема, чим було зумовлене прагнення шляхти мати там свої будинки. Доцільно визначити хоча б приблизну кількість шляхти у містах, показати роль юридик, встановити шляхи проникнення шляхти до міст та реакцію на це міщан, висвітлити вливання шляхти до міщанського стану і зайняття престижних посад в'їтів, лентв'їтів, райців, лавників та писарів. Окремий сюжет дослідження – роль шляхти у приватних містах. Не останню роль у житті королівських міст відіграло протистояння шляхти і міщан, яке не раз закінчувалося не лише словесними образами, а й бійками. Важливо простежити, як реагувала шляхта на насилля з боку міщан. Ще один важливий блок проблем – спільні тісні економічні інтереси шляхти і міщан.

Не буде великим перебільшенням твердження, що шляхта і міщани – соціальні антагоністи, це різні вагові категорії у структурі населення регіону, з аж ніяк не безхмарним ставленням один до одного. І все ж місто було тим тереном, де їм доводилося не просто зустрічатися, а й співжити. Для шляхти володіння нерухомістю у містах мало цілком прагматичні підстави. Мати будинки, найперше у Луцьку, Володимирі та Кременці, було престижно, а, зрештою, і потрібно для заможної волинської шляхти, зважаючи на те, що то були місця проведення сеймиків, тут навчалися у колегіумах їхні діти, саме тут відбувалися найбільші торги та ярмарки, різноманітні зустрічі, сюди приїжджали на лікування. Крім того, тут було затишніше і безпечніше.

¹ Cieśla M. Liczebność Żydów w Wielkim Księstwie Litewskim w XVII w. // Kwartalnik Historyczny. 2015. Rocz. CXXII. № 2. S. 253.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Водночас шляхта, що цілком логічно для неї, пасивно ставилася до міських проблем. Чи не єдине питання, яке шляхта час від часу вносила до своїх сеймикових інструкцій на вальний сейм – це погана обороноздатність Луцького замку та потреба звільнення Луцька від жовнірських леж¹, бо у вирішенні цих питань вона була зацікавлена найперше сама². Історики вказують навіть на антимиську спрямованість політики шляхти³.

Встановити точну чисельність шляхти у волинських містах, зважаючи на стан джерельної бази, неможливо. Наявні документи дають змогу навести лише фрагментарні відомості про її кількість. Як і слід було чекати, найбільше шляхетських будинків було в адміністративному центрі Волині – Луцьку. У середині XVI ст. лише в його Окольному замку таких було півсотні⁴, ще близько чотирьох десятків у самому місті⁵. Натомість у Володимирі поборовий податок 1570 р. зафіксував 63 шляхетські будинки⁶. У листопаді 1586 р., під час розгляду судової справи володимирський війт М. Дубницький заявив, що “в том месте не толко мещане короля его мл, але тежъ болшая половица места ест подданные князкие, панские и землянские и двори шляхетские, и жидове”⁷. Люстрація 1616 р. зафіксувала у місті 37 шляхетських будинків⁸. Дещо менше шляхти було у Кременці, де люстрація 1563 р. згадує таких будинків лише півтора десятка⁹. Чисельність шляхти у приватних містах коливалася від одного – двох до кількох десятків. Інвентар 1615 р. маєтків князя Януша Острозького занотував 3 шляхетські будинки у Бережниці, 10 – у Красилові, 13 – у Базалії, 27 – у Старокостянтиніві¹⁰. Інвентар маєтків князів Острозьких 1620 р.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 89. Арк. 484 (1611 р.); Спр. 101. Арк. 12. (1615); Спр. 109, арк. 202 – 293 (1618); Спр. 122. Арк. 666 зв. – 667 (1621 р.); Спр. 131. Арк. 1216 зв. (1622 р.); Спр. 149. Арк. 1381 (1626 р.); Спр. 196. Арк. 1231 зв. (1635 р.); ДАМЮ. Т. 1. С. 487 – 488 (1568 р.); Архив ЮЗР. Ч. 2. Т. 1. С. 83, 109, 161, 275, 279, 299, 389, 412, 420 (1607, 1616, 1630, 1641, 1645 рр.).

² Див. спостереження: Кулаковський П. Перший образ ранньомодерного українського сеймику // Український гуманітарний огляд. К., 2008. Вип. 13. С. 71 – 72; Його ж. Міська проблематика на шляхетському сеймику Волинського воєводства... С. 15 – 24.

³ Bogucka M. Miasta a władza centralna w Polsce i w Europie... S. 37 – 38; *Ejusd.* Miejsce mieszczanina w społeczeństwie szlacheckim... S. 185 – 200; Wyciąński A. Szlachta polska XVI wieku. Warszawa, 2001. S. 166 – 168.

⁴ Сайчук Б. Т. Реконструкція плану забудови Луцького Окольного замку на середину XVI ст. та її персоніфікація // Старий Луцьк. Луцьк, 1998. С. 38 – 58.

⁵ Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст. ... С. 320 – 321.

⁶ AGAD. ASK. Dz. I. Sygn. 31. K. 168 v. – 169. У Михайла Оранського було 16 будинків підданих, у п. Дубровського – 9, у князя Збараського – 6. – Ibid. K. 199 – 200 v.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 635 зв.; див. також: Старченко Н. Конфлікт у Володимирі 1566 р. ... С. 87.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 224 – 226 зв.

⁹ Там само. Ф. 20. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 3 – 32.

¹⁰ ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/І. Арк. 24, 58 зв., 75, 131 – 133. 1623 р. у Базалії згадано 12 шляхетських родин. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 154. Арк. 1182 зв. – 1183. 1617 р. у Базалії зафіксовано 17 шляхетських будинків. – AGAD. Archiwum Lubomirskich z Małej Wsi. Sygn. 349. Pudło 17. K. 29.

6.5. Шляхта у міському соціумі

містить відомості про один шляхетський будинок у Лабуні, три – у Берездові та Хлапотині, 14 – у Полонному, 15 – в Острополі¹. Інвентар Кунева (1631 р.) згадує два шляхетські будинки². 1637 р. у Новому Заславі проживала 21 шляхетська родина³, а 1643 р. у Старому Заславі таких було 44⁴.

У королівських містах шляхетські оселі зазвичай творили юридики, ставлення до яких в істориків загалом радше негативне. Саме так їх оцінювали Ярослав Ісаєвич⁵, Петро Сас⁶, Олексій Батурич⁷, Павло Лойко⁸, Юозас Юргініс⁹, Юліуш Бардах¹⁰, Ян Птаський¹¹. До позитивної оцінки юридик схилилися Зеленовий Кописький та Станіслав Гербст¹². Войцех Каліновський та Андрій Фелонюк, характеризуючи позитивний та негативний аспект юридик, утрималися від оцінок¹³, а Тереза Зелінська слушно зазначила, що проблема залишається нерозв'язаною¹⁴. Марія Богуцька зауважила, що уникання шляхтою підпорядкування міському праву та небажання нести міські обов'язки дезорганізувало міське самоврядування, але дещо по-іншому виглядала справа, з огляду на господарський розвиток міста, де роль юридик не можна оцінювати однозначно негативно¹⁵. Видається, що можна говорити радше про деструктивну роль юридик у житті громади на магдебурзькому праві королівських міст.

¹ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 261, 286 – 289, 297, 448 – 461, 474 – 474 v.

² ЛННБ. ВР. Ф. 5. Спр. 4145. Арк. 82 – 86.

³ ANK. AS. Sygn. 64/13. K. 13 – 14. 1617 р. У Новому Заславі зафіксовано 12 шляхетських будинків. – Ibid. Sygn. 64/5. K. 20.

⁴ Ibid. Sygn. 64/33. K. 50.

⁵ Isajewicz J. Uwagi w sprawie oceny prawnej i społecznej treści miejskich jurydyk w dawnej Rzeczypospolitej // Czasopismo Prawno-Historyczne. 1959. T. 11. Zesz. 1. S. 145 – 155.

⁶ Сас П. М. Феодальные города Украины... С. 169 – 172.

⁷ Батурич А. П. Малопольская шляхта и город в XVII в. // Средневековый город. Саратов, 1978. Вып. 5 С. 135 – 142.

⁸ Лойко П. О. Белорусский город в системе государственных повинностей Великого княжества Литовского // Взаимосвязи города и деревни в их историческом развитии: Тезисы докладов и сообщений XXII сессии Всесоюзного симпозиума по изучению проблем аграрной истории. Минск 11 – 14 октября 1989. Минск, 1989. С. 205 – 207.

⁹ Юргинис Ю. М. Судьба магдебургского права в литовских городах... С. 149.

¹⁰ Bardach J. O dawnej i niedawnej Litwie. S. 106 – 110.

¹¹ Ptański J. Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce. S. 256 – 257.

¹² Кописький З. Ю. Социально-политическое развитие городов Белоруссии... С. 50 – 51, 54; Herbst S. Jurydyka // Słownik Historyczny Sztuk Plastycznych. Warszawa, 1952. S. 46.

¹³ Kalinowski W. Miasta Polski w XVI i pierwszej połowie XVII wieku // Kwartalnik Architektury i Urbanistyki. Warszawa, 1963. Zesz. 3 – 4. S. 167 – 223; Описово-статистичні джерела дослідження передмістя Львова XVI – XVIII століть // Описи передмість Львова XVI – XVIII століть /упоряд. А. Фелонюк. Львів, 2014. С. 12 – 16.

¹⁴ Zielińska T. Szlacheccy właściciele nieruchomości w miastach XVII w. Warszawa, 1987. S. 13.

¹⁵ Bogucka M. Z zagadnień socjotopografii większych miast Polski... S. 160.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Шляхта була зацікавлена в юридиках, бо, проживаючи у місті й користуючись міськими благами, не брала на себе відповідної частки податкового тягара. У волинських містах юридики зазвичай можна локалізувати на рівні підлеглих шляхті будинків. Окремим шляхтичам могли належати від кількох до кільканадцяти підданих. Так, 1629 р. у Кременці Войцех Хжановський мав їх чотири, Олександр Делешкан – 10, Юзеф Фрик – 11, пани Лідихівські – 14, Ян Білецький – 24¹. Князь Роман Сангушко на Михайлівському передмісті Володимира володів 29², а Матею Ростеку в місті належало 25 таких будинків³. У 1616 р. у Володимирі у Яна Лагодовського було 26 підданих, а у Маруші Загоровської – таких було аж 42⁴. До юридики Олександра Лагодовського у Володимирі (1635 р.) належало 19 єврейських та 8 християнських господарств на чолі з війтом Мойсеєм Симоновичем, а юридика Андрія Лагодовського налічувала 21 будинок і керував нею війт Гордій Напула⁵. 1570 р. шляхтичеві Григорію Койнецькому у Луцьку належали 20 будинків⁶.

Значною мірою шляхетські юридики у містах поповнювалися за рахунок втеч до них селян⁷. На чолі більших шляхетських юридик стояли війти, як це видно зі справи 1586 р., коли під час судового протистояння за володимирське війтівство між М. Дубницьким і братами Овлучимськими складали присягу війти юридик⁸. В інвентарі Володимирського староства 1635 р., укладеному по смерті старости князя Юрія Заславського, сказано, що причиною занепаду міста, крім жовнірських леж, є наявність 18 юридик⁹.

У шляхетських будинках у містах перебували ремісники. Зокрема, Іван Ляховський сплатив 1581 р. побор за ткача Станіслава, що проживав у його володимирському будинку¹⁰. Тоді ж Катерина Загоровська заплатила податок від 11 перекупнів¹¹. Луцький цехмістр гончарного цеху Ян Лодек разом з родиною проживав у будинку шляхтича Юзефа Синицького (1639 р.)¹². Князю Павлу Друцькому Любецькому в Луцьку, окрім власного будинку, належало ще 5 будинків,

¹ Баранович А. И. Украина накануне освободительной войны... С. 101.

² ЦДІАК України. Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 327 – 327 зв. (1570 р.).

³ AGAD. ASK. Dz. I. Sygn. 31. K. 95 (1579 р.).

⁴ ЦДІАК України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 224 – 224 зв.

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 919, 1082.

⁶ AGAD. ASK. Dz. I. Sygn. 31. K. 35 v.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 500 зв., 841 – 843 зв.; Спр. 80. Арк. 1086 зв. – 1089.

⁸ Там само. Спр. 19. Арк. 637 зв., 642 зв.; Спр. 20. Арк. 455 – 457 зв.

⁹ AGAD. ASK. Dz. 56. Sygn. W 5. K. 8.

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 933.

¹¹ Там само. Арк. 936 зв. – 938.

¹² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 169. Арк. 670 – 672 зв.

6.5. Шляхта у міському соціумі

в яких жили ремісники (чотири кушнірі та рибалка)¹. Вісім будинків підданих у Луцьку (1641 р.) мав Марцин Дубровський, – в них проживало 4 кушнірів, 2 пивовари, коновал та постригач, окрім того, йому ще належала корчма². В одному з документів 1567 р., що стосується Володимира, означено, чим займалися піддані, які проживали у шляхетських і духовних юридиках, – “подданные князские, панские, зелянские и духовных бискупы, плебанские, поповские в месте володимерскомъ мешкающие, которые торгу вживают и хлеб перепекают и на рынку продают”³. Траплялося, що в будинках шляхти жили міщани ратушної юрисдикції, як це було у Луцьку (1618 р.), коли у будинку шляхтича Яна Галенського жив тесля Станіслав “под юриздицыею местьскою”⁴.

Щодо приватних міст, то юридик класичного типу в них не було. Це було пов’язано з політикою їхніх власників. Зокрема, Юрій Чаплич Шпановський двічі (1624, 1641 рр.) категорично забороняв міщанам Киселина продавати чи дарувати свої будинки і плаці шляхті під страхом втрати будинку – продавати можна лише тому, хто залишатиметься під присудом і у підданстві пана⁵. Доречно зазначити, що відомі випадки, коли власники дарували своїм слугам плаці і будинки у своїх містах. Так було 1579 р., коли князь Олександр Порицький подарував у повну власність слuzі Мацею Добрському у містечку Вишгородку “дворище Тимошовское з будованьемъ, з кгрунты, з огороды, с полми, з сеножатми, з дубровами и зо всеми пожитками того дворища приходящими”⁶, з правом продажу чи передачі у спадок. Подібний випадок стався 1620 р., коли князь Андрій Сангушко Кошерський подарував у Горохові шляхтичеві Юрію Шимковичу Шклинському плац для будівництва з правом вільно ним розпоряджатися, до того ж звільнив його від усіх повинностей і податків⁷. 1635 р. князь Юрій Заславський надав своєму слuzі Янові Керекеші “dworek” у Новому Заславі⁸.

Інколи шляхтичі отримували нерухомість у місті як компенсацію боргу за службу. Зокрема, князь Марко Сокольський з дружиною Магдаленою 1578 р., заборгувавши своєму слuzі Матисові Хорковському 50 кіп грошів литовських, недоплачених за дев’ятилітню службу, надали йому будинок у Соколі з правом продажу⁹.

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 226. Арк. 948 зв. – 949 зв. (1641 р.).

² Там само. Арк. 974 – 97 зв.

³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 46 зв. – 47.

⁴ Там само. Спр. 110. Арк. 144.

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 57. Арк. 516 зв.; ІР НБУ. Ф. 2. Спр. 21640. Арк. 52.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 70 зв.

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 122. Арк. 541 – 541 зв.

⁸ АНК. AS. Teki arabskie. Sygn. 206/15. К. 7 – 8, 16, 23.

⁹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 127.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Значна кількість службової шляхти осідала у резиденційних містах магнатів. На зламі XVI – XVII ст. близько 30 будинків шляхтичів, що були на службі князя В.-К. Острозького, було в Острозі¹⁰.

Проникнення шляхти до королівських міст відбувалося різними шляхами: через королівські надання, купівлю, введення у будинки за борги міщан, одруження з міщанками тощо.

Непоодинокими були випадки, коли король надавав шляхті плаци чи будинки у місті, звільняючи відразу чи згодом їх від міської юрисдикції. Ще у травні 1498 р. великий князь литовський Олександр надав князю К. І. Острозькому двір у Луцьку, звільнивши його від усіх міських обтяжень¹¹. Сигізмунд I 1507 р. підтвердив княгині Настасі Гольшанській право володіти у Луцьку Левонівським будинком, наданим ще її чоловікові¹². Сигізмунд II Август (1568 р.) увільнив від міського присуду будинок королівського дворянина Василя Коляди¹³. 1569 р. король звільнив від підлеглості міському праву будинок князя Олександра Чорторийського у Володимирі¹⁴. Королівським привілеєм у травні 1593 р. будинок луцького підстарости Щасного Галезького було вилучено з-під міського присуду і передано під гродську юрисдикцію¹⁵. Аналогічний випадок стався 1596 р., коли король увільнив від міської юрисдикції дім Єрмолая Олехновича Підгаєцького, передавши його під присуд Кременецького гроду¹⁶. У червні 1609 р. король надав Миколаю Чарноцькому плац у Луцьку з дозволом будуватися на ньому і переведенням його під гродську юрисдикцію¹⁷.

Осідала у містах шляхта і внаслідок придбання плаців та будинків. Особливо популярною була нерухомість у Луцьку. Суми, заплачені за плаци і будинки інколи, сильно різняться, що, очевидно, залежало від якості житла та місця його розташування. Свідчення про акти купівлі-продажу, як і вся інформація, що стосується міста, дуже уривкові, однак дають уявлення і про ціни на житло, і про відсутність жорсткої межі між єврейською дільницею та іншим міським простором. Отож подам частину тих випадків, які вдалося виявити. У березні 1560 р. Роман Гулевич за 60 кіп грошів литовських купив

¹⁰ Тесленко І. Шляхетська нерухома власність у “Нижньому” Острозькому замку (пригородку) наприкінці XVI – на початку XVII ст. // Студії і матеріали з історії Волині. 2009 /ред. випуску В. Собчук. Кременець, 2009. С. 192 – 225.

¹¹ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 6. Л. 110 об. Опубл.: LM. Knyga Nr. 6 (1494–1506). Vilnius, 2007. S. 182.

¹² AS. T. 3. S. 40.

¹³ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 49. Л. 22 – 22 об., 250 об. – 251.

¹⁴ AGAD. MK. Sygn. 108. K. 25 v. – 26 v.

¹⁵ ЦДІАК України. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 181 – 181 зв.; Ф. 25. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 446 зв. – 449; РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 197. Л. 45 об. – 46.

¹⁶ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 201. Л. 73.

¹⁷ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 139. Арк. 187 – 187 зв.

6.5. Шляхта у міському соціумі

у свого брата Григорія двір у Луцькому Окольному замку¹. Януш Угриновський (1589 р.) за 600 золотих придбав у луцького єврея Лейзера Мошиєвича будинок на Жидівській вулиці². Луцький єврей Юзеф Якубович з дружиною Нахимою 1606 р. продав за 1500 золотих Ярошеві Гонсінському свій будинок на тій же вулиці “з светлицами, сенми, коморами, с пивницею, зъ затылкомъ”³. У червні 1608 р. Андрій Свищовський купив за 120 золотих будинок у луцького єврея Айзака Мойсеєвича і його дружини Богдани Хасколбовичівни⁴. Григорій Дворецький 1609 р. придбав у луцького єврея Мошка Гершовича будинок на Жидівській вулиці за 800 золотих⁵. Того ж року за 200 золотих луцький єврей Мендель Лейбович з дружиною Лілшою продав будинок з плацом на Жидівській вулиці шляхтичу Андрію Єшці⁶. У березні 1632 р. Андрій Куровський придбав будинок на Вірменській вулиці у луцького бурмистра Нестора Ювковича⁷. У вересні 1639 р. Данієль Балабан купив у луцької міщанки Орини Яцківни та її синів плац з будинком за 300 золотих⁸.

Відомі непоодинокі випадки, коли шляхтичі продавали плаці і будинки міщанам. Так, 1584 р. Адам Єлович Букоємський за 20 кіп грошів литовських поступився луцькому єврею Юскові Агроновичу половиною свого плацу⁹. Криштоф Старинський (1608 р.) продав лучанину Іонасові Шолцу за 400 кіп грошів литовських плац з будинком¹⁰. 1620 р. Олена Ворона продала за 80 кіп грошів литовських плац з будинком на Жидівській вулиці єврею Левонові Юсковичу¹¹. 1642 р. Самуель Гренцевич продав у Кременці мечнику Федорові Івановичу будинок на вулиці Вишневецькій за 350 золотих¹².

Інколи шляхтичів вводили у володіння будинками через заборгованість міщан. Так, у квітні 1594 р. Андрія Дахновича введено у володіння домом

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 58 зв. – 59 зв.

² Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 382 – 384. Сам Лейзер Мошиєвич 1584 р. купив у Григорія Гулевича плац на Жидівській вулиці за 80 кіп грошів литовських. – Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 97 зв. – 99 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 89. Арк. 260 – 262 зв.; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 1019 – 1022. 1612 р. Я. Гонсінський поступився цим будинком Маруші Межуховській до виплати боргу у 500 золотих. – Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 234 зв.

⁴ Там само. Спр. 109. Арк. 81 – 82; Спр. 110. Арк. 286 – 286 зв.

⁵ Там само. Спр. 82. Арк. 217 – 220.

⁶ Там само. Арк. 302 – 304. 1611 р. А. Єшко відпродав будинок Юді Леменовичу теж за 200 золотих. – Там само. Спр. 89. Арк. 611 зв. – 614 зв.

⁷ Там само. Спр. 193. Арк. 810 зв. – 811.

⁸ Там само. Спр. 219. Арк. 405 – 408.

⁹ Там само. Спр. 32. Арк. 79.

¹⁰ Там само. Спр. 80. Арк. 1322 зв. – 1323; Спр. 81. Арк. 1300 зв. – 1302 зв.

¹¹ Там само. Спр. 119. Арк. 122 – 123.

¹² Там само. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 114. Арк. 27 зв.; Спр. 115. Арк. 152 зв.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

луцького міщанина Лукаша Березовського в рахунок боргу 70 кіп грошів литовських¹. 1597 р. через заборгованість луцького єврея Абрама шляхтичу Конрадові Горошкові 900 золотих останнього ввели у володіння будинком єврея на Жидівській вулиці².

Купували шляхтичі будинки і один в одного. Найчастіше це ставалося у Луцьку. Зокрема, 1581 р. Андрій Ківерецький продав за 40 кіп грошів литовських “подворье” своєму зятю Михайлові Сербину³. Князь Юрій Михайлович Чорторійський (1594 р.) поступився своїм будинком за 2500 золотих Павлові Дорогостайському⁴. Самуель Бальцерович Мартишевський у 1617 р. продав за 1000 золотих плац з будинком в Окольному замку Луцька князю Григорію Четвертинському⁵. Теодор Сосновський (1626 р.) придбав за 600 золотих будинок на Вірменській вулиці у Миколая Комнацького⁶. 1627 р. Дмитро Балабан продав за 500 золотих будинок Геліяшеві Сулятицькому⁷. Марко Гулевич 1634 р. придбав будинок у Філона Єловицького за 400 золотих⁸.

Сприяло проникненню шляхти у міста їхнє одруження з міщанками. Шляхтич Ян Мрозовський одружився з володимирською міщанкою Анною, яка по його смерті 1622 р. свідчила, що він “не тылко сумы пеняжных, волов, золота, сребра не мел, але о них ани ведал [...] взявши мене в стан светый малженский, взял по мне суму пенезей золотых пятсот”. Крім того, за її гроші купив ще й будинок “на кгрунте Бискупей горы од Колбаски”, аби не бути під міською юрисдикцією⁹. 1631 р. з міщанкою Тетяною був одружений шляхтич Матіаш Бернацький¹⁰. Виходили заміж за міщан шляхтянки. Так, 1573 р. дружиною володимирського міщанина Наума Плюща була Марія, сестра шляхтичів Петра й Андрія Коїленських¹¹. Маруша Раневська була заможним сокільським міщанином Іваном Даниловичем (1614)¹². Щоправда, цей шлюб виявився невдалим, бо Маруша була звинувачена у зраді. Іван з батьком її зв'язали і повели “до везеня публице черезъ рынокъ серед белого дня [...] ланъцух на шию колодкою замкнений вложивши, до везенъя подали и в томъ везенъю уже будущую погубковали”¹³.

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 694 зв. – 695.

² Там само. Спр. 50. Арк. 112 зв. – 113.

³ Там само. Спр. 24. Арк. 176 – 176 зв.

⁴ Там само. Спр. 65. Арк. 354 – 358 зв. (1602 р.).

⁵ Там само. Спр. 108. Арк. 514 зв.

⁶ Там само. Спр. 149. Арк. 491 – 493 (1626 р.).

⁷ Там само. Спр. 154. Арк. 854 – 856.

⁸ Там само. Спр. 191. Арк. 259 – 260 зв.

⁹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 407 – 408.

¹⁰ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 179. Арк. 427.

¹¹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 7-а. Арк. 175 – 175 зв.

¹² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 97. Арк. 281.

¹³ Там само. Арк. 281.

6.5. Шляхта у міському соціумі

Приїжджаючи до міст у своїх потребах, шляхта селилася не лише в будинках міщан-християн, а й у євреїв, інколи не у дуже пристосованих, з огляду на свій соціальний статус, для цього приміщеннях. Зокрема, у червні 1618 р. Олександр Чеконський ночував у коморі берестецького єврея Либки¹. Траплялося, що шляхта була на послугах у міщан. Зокрема, луцька аптекарка Марія Войтехова скаржилася на Миколая Венгрина, який убив Станіслава Мілевського, названого слугою аптекарки (“противко слuze моему шляхетному Станиславу Милевскому з воеводства Мазовецкого”)². Відомо, що Волинь надавала неабиякі можливості для прибульців з Корони, де землі бракувало, набуті таких-сяких статків, а інколи й нерухомість, через службу шляхті, закріплюючись серед шляхетської корпорації регіону. Однак, очевидно, що дрібна малоземельна шляхта з Мазовії не гребувала службою у багатших міщан задля можливості здобути свій хліб.

Міщани традиційно скаржилися королю на небажання шляхти платити податки та витратитися на оборонні потреби міста. Зокрема, у січні 1569 р. володимирський вїт М. Дубницький свідчив, що піддані шляхти, проживаючи у місті і користуючись міськими можливостями в торгівлі та ремеслі, не несуть разом з міщанами повинностей і не платять податків³. 1615 р. володимирські міщани скаржилися королю, що шляхта понабудовувала в місті будинків, пообсаджувала їх підданими і не бажає нести міські обов’язки, внаслідок чого “оное место наше до великого знищенья и убоства пришло, што вжо и мещанъ подданных наших барзо мало и то болше пляцов пустых, анижъ забудованих, и передместе двое пустых”⁴. 1640 р. луцький бурмистр Василь Шилневич і райці Ян Гепнер та Шимон Злоторович скаржилися на Олександра Сербиновича Кобецького, який без відома і дозволу міських властей “кгрунтовъ и пляцов немало тутъ в месъте Луцьку одъ летъ велю окуповавъши и од ратуша и провеньтовъ местцьких одлучивъши и одоръвавши, а на нихъ холупъ килька побудовавъши, не толко люзных, але и цехъмисътровъ господарями починивъши и осадивши, жадъных провеньтовъ месъцькихъ, а што большая податъковъ и поборовъ скаръбови его кор мл належачихъ, никгды не оддаеть. И одъдаватъ ратушови посылушенъства пелнити не кажетъ и заборонилъ”⁵. У січні 1647 р. луцькі райці скаржилися на Яна Козинського і його дружину Настазію, які неподалік єврейського кладовища “килканадцет халупъ вытисънувши месчанъ” осадили на їх місці своїх підданих, яким заборонили

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 365 зв. – 366.

² Там само. Спр. 67. Арк. 907.

³ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 20.

⁴ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 206. Л. 66.

⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 222. Арк. 62.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

платити міські податки. Свої збитки міщани оцінили у 5000 золотих¹. Час від часу король звертався з листами до шляхти, що проживала у містах, з вимогою не уникати міських податків та участі в обороноздатності міст².

Міщани королівських міст противилися, у міру своїх можливостей, осіданню шляхти у містах, проявляючи рішучість, згуртованість та вміння обстоювати свої корпоративні інтереси. Зокрема, 1583 р., коли Федір Загоровський купив у Луцьку плац і хотів будуватися, то міщани перешкоджали цьому, ще й, за його словами, робили “похвалки” на його здоров’я. Навіть перед гродським урядом райця Іван Андросович заявив: “[...] иж, дей, тебе будовать не допустимо, або пнзи тебе за плац отложимо а и сам, пане Загоровский, не мей за зле, што ся тебе станет и от нас поткаеть”³. У червні 1645 р. луцький бурмистр Войцех Липець, райця Іона Михайлович і лавник Костянтин Болтутович оскаржували продаж Юзефом Синицьким ґрунту і двору Ягнищці Станішевській. Міщани свідчили, що Ю. Синицький невідомо яким правом купив ґрунт у міщан і випросив у міського уряду право побудувати на ньому будинок, обіцяючи платити чинш до міської скарбниці та не продавати будинку без відома магістрату, однак слова не дотримав⁴. Траплялося, що міщани відмовлялися виконувати навіть королівські розпорядження. Листом від 11 січня 1625 р. король по смерті кількох міщан Володимира передав кадуковим правом їхні будинки жовніру Войтехові Белхацькому, однак бурмистр і райці порушили цей наказ⁵.

Проникнення дрібної шляхти у міські поселення було явищем, характерним для міст Речі Посполитої⁶. У приватних містах ця шляхта досить часто ставала урядовцями. В інвентарі маєтків князів Острозьких 1620 р. є повідомлення про те, що три шляхтичі (Бадовський, Андрій Коморовський та Якуб Бартковський), проживаючи у містечку Хлапотині, обіймають урядові посади у місті, пильнують у ньому порядку та опікуються осадженням міщан⁷.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 254. Арк. 237.

² AGAD. Dokumenty pergaminowe. Sygn. 8263 (1552 р., Луцьк); ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 29. Арк. 183 зв. – 184 зв. (1562 р., Луцьк); Спр. 245. Арк. 555 – 556 зв. (1645 р., Луцьк); Спр. 196. Арк. 777 (1635 р., Кременець); Ф. 26. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 358 – 358 зв. (1585 р., Луцьк).

³ Там само. Спр. 30. Арк. 294.

⁴ Там само. Спр. 243. Арк. 324 зв. – 325 зв.,

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 479 – 480 зв., 523 зв. – 525 зв.; Спр. 63. Арк. 157 зв. – 159.

⁶ Dworzaczek W. Przenikanie szlachty do stanu mieszczańskiego w Wielkopolsce w XVI i XVII w. // Przegląd Historyczny. Warszawa, 1956. T. 47. Zesz. 4. S. 658; Gierszewski S. Migracja chłopów i szlachty do miast Pomorza Gdańskiego od połowy XVI do połowy XVII wieku // Zapiski Historyczne. 1967. T. 32. Zesz. 3. S. 7 – 20; Kulejewska-Topolska Z. Nowe lokacje miejskie w Wielkopolsce... S. 60, 120; Bogucka M. Odpowiedź referentów // Miasta doby feudalnej... S. 323.

⁷ BZNO. OR. Sygn. 3669/II. K. 297.

6.5. Шляхта у міському соціумі

Опрацьований на сьогодні джерельний матеріал дає змогу стверджувати, що приблизно 75 відсотків міських вїтїв були шляхтичами, і майже 100 відсотків шляхтичами були намісники/урядники, яких призначали власники міських поселень, тобто саме шляхта обіймала ключові уряди у приватних містах. Перебування шляхтичів на урядницьких посадах у приватних містах сприяло підвищенню престижу власників міст і давало можливість покладатися на шляхетську честь урядника¹.

Шляхта не лише проживала у містах, а й подекуди вливалася до міщанського стану, незважаючи на те, що, як тоді вважали “miasta są gniazdem niecsoty i kłamstw”². Серед луцьких міщан шляхтичами названо Матеуша Косацького³, Оршулю Томашову Коморовичову⁴, Ядвігу Абрамівну⁵, Міхала Улріха⁶, Павла Слизня⁷, Яна Шольца⁸, Марію Омелянову Малиновичову⁹, Матіяша Бернацького¹⁰, Івана Лебеда¹¹, Лаврина Дем’яновича¹². У різний час у Луцьку бурмистрами, райцями та лавниками були шляхтичі: Іван Дубницький¹³, Олександр Бедерман¹⁴, Ян Матвійович Косацький¹⁵, Костянтин Яцкович¹⁶, Ян Казимир Покрицький¹⁷, Павло Антонович¹⁸, Самуель Кирилович та Роман Лєвонович¹⁹. Це, не беручи до уваги луцьких вїтїв та лентвїтїв, серед яких перші – всі були шляхтичами, а другі – майже всі. Зазвичай шляхтичами були міські писарі. Цьому сприяла краща освіченість шляхти та можливість набути певний статок.

Згадуються шляхтичі-міщани і в інших містах. Зокрема, у випісі з ковельських міських книг віднотовано шляхтича Степана Василевича²⁰. Шлях-

¹ Старченко Н. Честь, кров і риторика... С. 100 – 102, 105

² Ptaśnik J. Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce. S. 370.

³ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 57. Арк. 779 – 779 зв. (1599 р.).

⁴ Там само. Спр. 114. Арк. 70 зв. (1619 р.).

⁵ Там само. Спр. 112. Арк. 238 зв. (1619 р.).

⁶ Там само. Спр. 119. Арк. 339 зв. (1620 р.).

⁷ Там само. Спр. 132. Арк. 821 (1622 р.).

⁸ Там само. Спр. 151. Арк. 367 (1626 р.); Спр. 197. Арк. 70 зв. (1635 р.); Спр. 159. Арк. 1112 (1644 р.).

⁹ Там само. Спр. 175. Арк. 277 (1630 р.).

¹⁰ Там само. Спр. 179. Арк. 427 (1631 р.).

¹¹ Там само. Спр. 189. Арк. 439 (1633 р.).

¹² Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 501 – 501 зв. (1610 р.).

¹³ Там само. Спр. 8. Арк. 216 зв. (1593 р.).

¹⁴ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 456 (1612 р.).

¹⁵ Там само. Спр. 148. Арк. 81 зв., 136 (1625 – 1626 рр.); Спр. 193. Арк. 235 (1634 р.).

¹⁶ Там само. Спр. 194. Арк. 137 (1634 р.).

¹⁷ Там само. Спр. 185. Арк. 256 зв. (1633 р.).

¹⁸ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 544 (1646 р.).

¹⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 204. Арк. 875 зв. (1637 р.).

²⁰ Там само. Спр. 109. Арк. 59 зв. (1615 р.).

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

тичами були ковельські райці Євхим Петрашевич, Семен Савинович¹, Василь Леонтієвич і писар Матіяш Прендецький². Серед володимирських міщан шляхтичами названо слюсаря Бартоша Мостицького³, Тимофія Пахеровича⁴, Леонтія Германовича⁵, а міськими писарями були шляхтичі Ян Чарнацький⁶, Францишек Завадський⁷, Григорій Борисович Завальський⁸, Іван Стривязький⁹ та Василь Ярмоген¹⁰. Торчинським міщанином-шляхтичем був Роман Яцкович¹¹. Бурмистр Киселина 1639 р. – шляхтич Войцех Стрижевич¹², у Вишеньках (Новому Острові) – Криштоф Висоцький¹³. 1616 р. фіксується корецький міщанин “урожоний” Ігнат Русинович, який за 350 золотих отримав на рік у суборенду від Валентого Єзерковського село Деражню (власником села був князь Самуель Корецький)¹⁴. Шляхтичами були кременецькі міщани Теодор Кузмич¹⁵, Вавринець Вихорський¹⁶, Войцех Люренчевич¹⁷, Іван Бобовський¹⁸ та Ян Миколаєвич¹⁹. Міським писарем Деражні (1609 р.) був шляхтич Миколай Скибневський²⁰.

Шляхта добре усвідомлювала значення свого статусу порівняно з міщанським і при спробі поставити його під сумнів завзято боронила його. У грудні 1581 р. у Луцькому ґроді Ян Медвезський заявив, що його приятель Якуб Горновський, з яким він разом служить Криштофові Садовському, пустив плітку, що він не шляхтич, а міщанин. Скаржник заповзвся доводити, що є “учтивый шляхтичъ, а не мещанчикъ”, виставивши для присяги чотирьох свідків²¹.

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 1321 зв. (1628 р.).

² Там само. Спр. 70. Арк. 801 (1635 р.).

³ Там само. Спр. 41. Арк. 63 (1609 р.).

⁴ Там само. Спр. 30. Арк. 116 (1597 р.).

⁵ Там само. Спр. 61. Арк. 794 (1627 р.).

⁶ Там само. Спр. 20. Арк. 28 зв., 261 (1587 р.).

⁷ Там само. Спр. 29. Арк. 61 зв. (1596 р.).

⁸ Там само. Спр. 58. Арк. 63. 119 (1624 р.).

⁹ Там само. Спр. 60. Арк. 549 (1626 р.). 1617 р. він згадується як бурмистр. – Там само. Спр. 49. Арк. 649.

¹⁰ Там само. Спр. 64. Арк. 146 зв. (1630 р.).

¹¹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 175. Арк. 301 (1630 р.).

¹² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 211.

¹³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 170. Арк. 299 зв.

¹⁴ Там само. Спр. 103. Арк. 678.

¹⁵ Там само. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 104 – 104 зв. (1645 р.).

¹⁶ РГАДА. Ф. 389. Оп. 1. Д. 210. Л. 37 об. (1627 р.).

¹⁷ ЦДІАК України. Ф. 22. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 75 (1645 р.).

¹⁸ Там само. Ф. 21, оп. 1, спр. 80, арк. 413.

¹⁹ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 191. Арк. 504.

²⁰ Там само. Спр. 83. Арк. 95.

²¹ Там само. Спр. 25. Арк. 435 зв. – 438 зв.

6.5. Шляхта у міському соціумі

Юридичні знання, вміння, зв'язки шляхти, а також її бажання поправити свій фінансовий стан активно використовували міщани. Відомі непоодинокі випадки, коли міщани користувалися послугами шляхти при веденні різних, у тому числі судових, справ. Зокрема, ковельські міщани 1603 р. уповноважили Миколая Перноса провадити міські справи перед королем з луцьким каноніком Станіславом Могельницьким¹. У червні 1622 р. Шимон Злоторович у Луцькому гроді заявив, що їде на ярмарок до Любліна і тому доручає шляхетному Теодорові Кузмичу за потреби представляти його інтереси у суді². Луцькі бурмистр і райці 1641 р. від імені всього поспільства доручили вести міські справи перед королем шляхтичам Андрію Яноцькому, Янові Домагаличову, Альбрихтові Худзинському і Янові Бедерману³.

Виступають шляхтичі “умоцованими” і від євреїв. На сьогодні найбільш показовим у цьому плані є історія з колківським євреєм Маєром Давидовичем, інтереси якого у судах представляли за найскромнішими підрахунками, понад 25 шляхтичів, зокрема, князь Григорій Четвертинський⁴.

Шляхту і міщан пов'язували економічні інтереси, зокрема, взаємні позики грошей і застава речей. Шляхетський спосіб життя зазвичай вносив дисонанс між можливостями і потребами шляхти, що приводило до застави шляхтою речей і позичання грошей. Суми, за які заставляли речі, дуже різнилися і опрацьовані джерела містять непоодинокі приклади таких операцій⁵.

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 171 – 171 зв.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 131. Арк. 345.

³ Там само. Спр. 225. Арк. 1239 зв. – 1240. Шляхетство Яна Бедермана викликало у сучасників певні сумніви (Trepka Nekanda W. Liber generationis plebanorum (“Liber chamorum”). Wroślaw; Warszawa; Kraków. 1995. S. 71); див. спостереження: Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) Метрики. 1569 – 1673 рр. Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій. Острог; Львів, 2002. С. 169 – 172. У джерелах батько Яна Олександр та його брат Павло названі шляхтичами. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 208. Арк. 559 (1637 р.); Ф. 23. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 44 (1638 р.). Янові Бедерману та Василю Ляховичу міщани доручали вести свої справи у судах ще 1639 р. – Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 219. Арк. 529.

⁴ Заяць А. “Єврейське щастя”: як волинський єврей Маєр Давидович збирав свій капітал... С. 269 – 271. 1583 р. луцький єврей Новах Новахович уповноважив вести свої справи з боржником князем Юхимом Корецьким шляхтича Матея Стемпковського. – ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 261 зв. – 262. Луцький єврей Келман Абрамович доручив 1627 р. вести свої справи шляхтичам Андрію Казимирові Бедонському, Валентому Янові Голаському та Лукашеві Гошковському. – Там само. Спр. 154. Арк. 1047 зв. – 1048. Дубенські євреї Шлома Лейзерович та Мордухай Шломович 1622 р. уповноважили провадити свої судові справи шляхтича Олександра Соколдського. – Там само. Спр. 132. Арк. 207 зв. – 208.

⁵ Бартош Витвицький (1567 р.) позичив 42 копи грошів литовських у володимирського бурмистра Ганібела Влоха, вчасно не повернув і відмовився допустити введення позичкодавця у свій маєток Хрінів, як це передбачала угода. – Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 24. 1607 р. під штрафні санкції потрапив шляхтич Семен Новоселецький, який заборгував володимирському міщанину Івашкові Андрійовичу 642 золоті. – Спр. 38. Арк. 265 – 265 зв.; Спр. 39. Арк. 292 – 292 зв. 1609 р. не зміг у зазначений термін повернути 200 золотих володимирський ловчий Олександр Хрінницький луцькому міщанину Ганусові Улріху. – Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 83. Арк. 53 зв. – 54. Северин Орешко 1633 р. позичив у луцького райці Івана Антоновича Добрияновича 210 золотих, але, вчасно їх не повернувши, змушений був заплатити 630 золотих. – Там само. Спр. 188. Арк. 26 зв. – 28.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Траплялося, що міщани запроторювали шляхтичів-боржників до в'язниць. Так, 1590 р. до замкової в'язниці потрапив Андрій Братковський за невідданий борг у сумі 12 кіп грошів литовських луцькому міщанину Федорові Скрипиці¹. Інколи міщани, які не могли самостійно повернути собі позичені шляхті гроші, передоручали отримання боргу іншим особам. Так вчинив луцький міщанин Семен Федорович (1608 р.), передавши своє право на отримання боргу Януша Козицького у 160 золотих Войтехові Славогурському².

Активно позичала шляхта гроші і у євреїв. Суми позичок коливались від кількох десятків до кількох тисяч золотих. Януш Козинський (1627 р.) позичив у луцької єврейки Новахової 50 золотих³. Миколай Древинський (1627 р.) узяв у борг у кременецького єврея Лейби Мошковича поважнішу суму – 550 золотих⁴. Олицький єврей Яків Шаєвич надав у борг Богушу Луковському (1586 р.) 1200 кіп грошів литовських⁵, а князь Григорій Сангушко Кошерський (1593 р.) позичив у луцького єврея Давида Аврамовича Болоховця 1200 золотих⁶. Двічі 1583 р. у луцьких євреїв позичав гроші князь Юхим Корецький: 400 кіп грошів литовських у Новаха Новаховича, 1600 – у Іллі Гошковича⁷. Рекордні 6000 золотих від дубенського єврея Мошка Іцковича отримав мінський воєводич Олександр Пац (1619 р.)⁸. Дехто з євреїв мав можливість водночас позичати значні суми кільком шляхтичам. Зокрема, володимирський єврей Шмойло Цирлич у липні 1618 р. дав у борг по 1000 золотих княжні Барбарі Козечанці та Еразмові Поплавському⁹, у червні 1620 р. Катерина Лисаковська із зятями та Ян Лагодовський отримали від нього, відповідно, 2000 і 2200 золотих¹⁰. Регулярним позичкодавцем виступає володимирський єврей Ірша Юзефович, який 1616 р. позичив 400 золотих Гнівошеві Вербському¹¹, 1619 р. його боржниками стали Войтех Вітвінський, Еразм Поплавський і княжна Барбара Козечанка, які,

¹ ЦДІАК України. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 544 зв. – 545 зв.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 81. Арк. 1157.

³ Там само. Спр. 154. Арк. 1538 – 1538 зв.

⁴ Там само. Арк. 1098 – 1098 зв.

⁵ Там само. Спр. 36. Арк. 292 зв. – 293.

⁶ Там само. Спр. 43. Арк. 7 – 7 зв. Цей же єврей 1590 р. позичив 500 кіп грошів литовських Миколаю Семашкові. – Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 516 зв. – 519.

⁷ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 262, 511. Батько Давида, Аврам Болоховець, 1592 р. позичив Адамові Букоємському 2000 золотих. – Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 181, 185 – 186 зв.

⁸ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 124. Арк. 658 – 661 зв.

⁹ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 852 – 857.

¹⁰ Там само. Арк. 836 зв., 838 зв. – 839. Катерина Лисаковська позичала 100 золотих у Шмойла Цирлича ще у 1615 р. – Там само. Спр. 54. Арк. 505 – 506. Квитував Шмойло її про віддачу 2000 золотих у липні 1624 р. – Там само. Спр. 58. Арк. 25 – 26.

¹¹ Там само. Спр. 54. Арк. 116 зв. – 118 зв.

6.5. Шляхта у міському соціумі

відповідно, отримали 400, 5000 і 3000 золотих¹. 1620 р. дві позики (400 і 300 золотих) були надані белзькому воєводі Адамові Прусиновському². Зважаючи на суми позик та штрафні санкції, можемо говорити радше про лихварство з боку євреїв.

Для повноти картини треба зазначити – міщани також брали позики у шляхти, щоправда, міщанські апетити були дещо меншими. Олицький міщанин Опанас Полупанович 1620 р. позичив у Данієля Зінкевича 110 золотих, а борговий лист завірили міський війт і писар³. Так виглядає, що луцький єврей Мордуш Абрамович 1628 р. позичив на рік 300 золотих у шляхтича Андрія Ласки з наміром заробити, бо вже через чотири дні 300 золотих він позичив шляхтичеві Яну Свисчевському, але вже терміном на три місяці⁴. Найбільша міщанська позика, яку вдалося зафіксувати, – 1000 золотих, узятих у борг луцьким райцею Іваном Антоновичем Добрянновичем у Стефана Кобецького 1641 р.⁵. Як і шляхтичі, міщани також не завжди вчасно віддавали борг, потрапляючи за це під штрафні санкції⁶.

Постійне чи тимчасове перебування шляхти у місті несло певні користи та ризики для міщан. З пожвавленням політичного життя шляхти, з появою регулярних судів, на які приїжджала шляхта до міста, розширювалась мережа міщанських послуг для прибульців – ночліги, харчування, потреба у купівлі речей тощо. З іншого боку це приводило до побутових конфліктів, підсилених шляхетським егалітаризмом. Джерела дають чимало свідчень про шляхетські зловживання, хоча при цьому варто пам'ятати, що промовляють скарги міщан і здебільшого не знаємо виправдань шляхти. Маємо непоодинокі королівські звернення до старост з вимогою боронити міщан⁷. У серпні 1564 р. луцький лентвійт Степан Маскович з райцями скаржились на служебників Івана Чаплича Шпановського, які на чолі з Денисом Халецьким побили та поранили міську сторожу⁸. У серпні наступного року вже новий лентвійт Василь Костя Пінчук з райцями позивали до суду Федора Сенюту Ляховецького, який зі слугами “кгвалты, бои и шкоды непомерные чинят, на дома находят, зъ аркабузовъ и з

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Арк. 123 зв. – 129.

² Там само. Арк. 114 зв. – 116 зв., 118 зв. – 119 зв.

³ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 124. Арк. 138 зв. – 140 зв.

⁴ Там само. Спр. 160. Арк. 3 зв. – 5 зв., 19 зв. – 20.

⁵ Там само. Спр. 225. Арк. 1178 зв. – 1180 зв.

⁶ Там само. Спр. 106. Арк. 32 зв. – 33. Луцький міщанин Томаш Комарович, узявши у борг 100 кіп грошів литовських у Криштофа Доманського, вчасно їх не віддав і потрапив у совитість.

⁷ Там само. Спр. 168. Арк. 474 – 474 зв. (1629 р., Луцьк); Спр. 230. Арк. 210 – 211 зв. (1641 р., Луцьк).

⁸ Там само. Спр. 6. Арк. 183.

6.5. Шляхта у міському соціумі

щастило і володимирському міщанинові Грицю Волосовичу (1612 р.), який наклав головою від рук Бенедикта Тирона¹. Зле закінчилися для острожанки Зузани Куявинської залицяння Марціна Ясинського, який убив її 29 вересня 1644 р. Коли вона повернулася з костелу додому, до неї прийшов М. Ясинський і “почаль се руками займоваты и руку на шыи кладучи [...] тые слова мовилъ: “конечъне мусишь ехати зо мною до дому моего”, а отримавши категоричну відмову вдарив чеканом нещасну по голові, заподіявши їй смерть². Сумну картину ілюструє історія зі Станіславом і Войтехом Галенськими (1636 р.). Ці брати “по выстю з наукъ” купили невеликий будинок у Луцьку і почали чинити різноманітні збитки вбогим міщанам, а що ті не скаржилися на них, то апетит у братів зростав, і вони почали вимагати безплатних напоїв у шинкарок, дармових виробів у ремісників, відбирати у міщан речі, “которые се имъ подобали”. Звернення до них міських властей наслідків не мали, ба більше, брати почали погрожувати. Невдовзі від “похвалок” брати перейшли до активних дій. Напали вночі на будинок міщанина Тимоша Булиги і побили так, що той помер. Іншим разом брати наказали слугам забрати з ятки міщанина Давида Гримаша м’ясо, а коли бідолаха поскаржився Станіславові Галенському, то шляхтич “чеканомъ его пробилъ, же небожъчикъ выгоиты с того ураженя не могль и смертю с того света зъшолъ”. Далі С. Галенський, продавши свою частку в маєтку Вишневі, силоміць вселився зі слугами в будинок цехмістра Яна Гончара і вимагав, аби йому безкоштовно подавали мед. Випивши зі слугами кілька десятків гарнців трунку, він “в тот дом поцтивый белых головъ непоцтивыхъ телесные грехи, пану Богу противные, пополнившы, заледве стамътол, остатокъ меду челяд росточивши, одошли”, після чого вирушили в місто, б’ючи зустрічних і стріляючи по будинках міщан. Через кілька днів С. Галенський з челяддю уночі напав на будинок кушніра Гарасима, наказав челяді приставити до тіла бідолахи пістолі і вимагав дати йому 10 золотих на вино, що останній і змушений був зробити. Цього шляхтичу виявилось замало і він наказав прив’язати за коси до плоту стареньку маму міщанина, пограбував хату і забрав мушкет та шаблю, призначені для оборони міста. Ще через кілька днів зайшов до майстерні мечника Павла і відібрав шаблю. Останнім вибриком шляхтича був напад на будинок бурмістра Шимона Злоторовича, в який він увірвався вночі, висікши вікна, і пограбувавши майно. Не пощастило ще й двом купцям, що привезли до міста на продаж вино і в той час були в будинку – їх також побили і пограбували. Скарга бурмістра до гроду ще більше розлютила нападника, і він удруге напав на будинок бурмістра, але

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 104 зв.

² Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 159. Арк. 1654.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

тепер уже міщанам урвався терпець і вони розігнали слуг шляхтича, а його самого схопили і привели до гроду¹. Крім Луцька, подібні надужиття шляхти фіксуються і в інших містах².

Окремі з шляхтичів вдавалися до зовсім негідних вчинків – згвалтування міщанок. Луцький лентвійт Ян Грабинський 1538 р скаржився на служебника князя Юрія Радзивілла пана Холуєвського, який вночі з помічниками напав на будинок луцького золотаря Хваліни, поранив і зв'язав його “и, вземъшы жону его, передъ его очима зквалтоваль, и слугам своимъ передъ собою квалтовати казалъ”³. Служебнику Богдана Пузовського пану Здітовецькому разом з приятелем Адамом Терпиловським, які виїхали з Володимира 1582 р, потрапила на очі, працюючи у полі, жінка володимирського райці Давида Вараксича Настя, яку вони “збивши и змордувавши силою а моцю зквалтили”⁴. Ласими до міщанок були не лише прості шляхтичі, але й князі. У ніч на 11 березня 1604 р. Кирик та Іван Масальські з слугами напали на будинок луцького міщанина Павла Вітовського – пограбували, побили господаря і згвалтували дочку Любку⁵. Подекуди шляхтичі заглядалися не лише на міщанок, але й на їхніх служанок. Брацлавський каштелян Василь Загоровський 1595 р, таємно проник вночі у будинок луцького кравця Станіслава для задоволення своєї похоті до служниці Вовді, яку “великим усилством зквалтил и девоцтва квалтовне злупил”⁶.

Жовнірські лежі традиційно були обтяжливими для міщан. Маврицій Горн порівнював збитки від леж з втратами від татарських наїздів⁷. Далеко не всі жовніри поводили себе чемно з господарями і галантно з “білими головами”. Зокрема, луцькі бурмистр і райці 1590 р скаржилися на жовніра Мацея Пігловського, який будучи на постої у міщанина Ієва Івановича, скориставшись його відсутністю, згвалтував дванадцятирічну дівчинку⁸. У серпні 1590 р. жовнір Ян Меховицький з приятелями напав на дім дорогостайського міщанина Сеня Уса. Окрім пограбування, були згвалтовані дві дочки господаря – Параска і Варвара. Останню жовнір забрав з собою до будинку Сенка Гриц-

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 201. Арк. 958 – 961 зв., 988 – 989 зв.

² Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 13 зв. (1566 р., Володимир); Ф. 27. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 3 зв., 9 – 10 (1600 р., Ковель); Ф. 25. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 361 зв. (1594 р., Торчин); Спр. 90. Арк. 647 – 647 зв. (1611 р., Горохів).

³ Малиновский И. Сборник материалов, относящихся к истории панов-рады Великого княжества Литовского. С. 487

⁴ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 384 зв. – 385.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 162 – 163 зв.; Спр. 71. Арк. 640 зв. – 641 зв.

⁶ Там само. Спр. 48. Арк. 508 – 508 зв.

⁷ Horn M. Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich... S. 14 – 17.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 188 – 188 зв.

6.5. Шляхта у міському соціумі

ковича, в якому був на постої, “и тамъ черезъ ноч, мало не до дня ее маючи, усилствомъ кгвалтил, а ледве живую вже перед свитаньемъ з господы свое выпхнул”¹.

З огляду на панівне становище шляхти у суспільстві, міщани вільно чи невільно взорували на шляхетський спосіб життя, прагнули потрапити у шляхетські ряди, але попри це не проявляли особливого пієтету і трепетного ставлення до шляхти. Особливо це стосується XVI – початку XVII ст., коли джерела фіксують непоодинокі випадки словесних образ, різноманітних “похвалок” та побиття шляхтичів. І якщо ближче до половини XVII ст. шляхта болісно реагувала на такі речі, зазвичай наголошуючи на своїй благородності, то у XVI ст. майже не фіксуються випадки, щоб шляхтич акцентував на образі його як шляхтича². Ще в кінці XV ст. (1498 р.) луцький староста князь Семен Гольшанський скаржився на луцького міщанина Манця, який його “на рынку лаял аж до матери”³, але не апелював до того, що простий міщанин посмів так повести себе з князем. Іде радше констатація. Натомість, 1641 р. Ян Счепковський позивав луцького міщанина Шимона Злоторовича, який у своєму домі обізвав його “словами непристойными, гонорови его шляхецкому шкодячими” та ще й грозився дати 100 червоних золотих гультям аби шляхтича вбити⁴.

Бувало, що міщанам у конфліктах зі шляхтою уривався терпець і вони застосовували силу. У березні 1573 р. Ждан Томкович Коїленський скаржився на володимирського вїйта М. Дубницького та міщан за напад на його будинок, побиття і пограбування⁵. Луцький міщанин Яцко з приятелями 1590 р. не лише побили шляхтича Юска Гуляницького, але ще й відібрали шаблю та гаманець⁶. Станіслав Маковський 1604 р. оскаржував за побиття луцьких міщан, не знаючи хто це зробив⁷. Луцький міщанин Грицко Томилкович 1616 р., закликавши собі на допомогу “шевцовъ, кушнеровъ и инших ремесников до тридцати чоловека”, побив з ними і завдав численних ран Войтехові Напольському⁸. Самуель Лідихівський 1614 р. скаржився, що луцький міщанин

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Арк. 456 – 458.

² Поганий приклад показувала сама шляхта, бо якщо шляхтичу можна піднімати руку на князя, то чому міщанин не може це зробити зі шляхтичем. У серпні 1566 р. князь Іван Михайлович Курцевич скаржився на побиття його Василем Петровичем Загоровським – “сукню з мене зволочи и кийми, дей, мя быти был казал”. – Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 121.

³ Малиновский И. Сборник материалов, относящихся к истории панов-рады Великого княжества Литовского. С. 291.

⁴ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 227. Арк. 336 зв.

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 7-а. Арк. 62 – 62 зв.

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 555 зв.

⁷ Там само. Спр. 70. Арк. 18 зв. – 19.

⁸ Там само. Спр. 103. Арк. 120 зв.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

Ян Прегалинський, побивши його, відтяв два пальці¹. 1623 р. засвідчив своє побиття у Луцькому гроді шляхтич Миколай Мальчевський². Значно гірше закінчилося протистояння з луцькими міщанами Бенедикта Гулевича (1613 р.), який невідомо чим насолив міщанам, бо його не лише побили, але й, коли він сховався у монастирі Діви Марії, вибили двері келії і вбили³. Побитий луцьким міщанином Михайлом Улрихом шляхтич Станіслав Жуковецький (1625) через тиждень помер⁴.

З часом частішають нарікання шляхти на образі їхньої честі міщанами⁵. Зокрема, Іван Городиський (1634 р.) про побиття його луцьким міщанином Василем Івановичем свідчив, що “он, будучи плебеиушом, важилсе руку свою поднести и кровъ шляхецькую розлети”⁶. Томаш Жмудський (1636 р.) скаржився на луцького лентвійта Яна Гепнера і райців, які побили його сина Станіслава, “поминувъши уроженъе шляхецькое и зневаживши смели и важилсе будучи плебее”⁷. Діставалося шляхті не лише у Луцьку, але і в інших містах. Побиття шляхти зафіксовано у Горохові (1576 р.)⁸, Ковелі (1614, 1620 рр.)⁹, Рожищі (1617 р.)¹⁰, Торчині (1620 р.)¹¹, Соколі (1626 р.)¹²,

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 97. Арк. 104.

² Там само. Спр. 135. Арк. 542 зв. – 543.

³ Там само. Спр. 94. Арк. 742. Справа мала продовження, бо разом з дружиною у протистояння з міщанами приєдналися брати загиблого та луцький єпископ Євгеній Малинський, який закидав міщанам осквернення монастиря через пролиття крові шляхтича. – Там само. Арк. 747, 790 – 791 зв.; Спр. 96. Арк. 553 – 553 зв.; Спр. 103. Арк. 256 зв. – 247.

⁴ Там само. Спр. 141. Арк. 432 зв. – 433 зв.

⁵ Поодинокі антишляхетські випадки спостерігалися і раніше. Григорій Котельницький (1596 р.) скаржився на луцьких міщан Каленика Юсковича і Юска Андросовича, які “учинивши на него протестацію ущипливаю [...] зуфале торгнувшись на станъ его шляхетський, важилися его позвать позвом ущипливимъ, чти доткливимъ, будучи простого стану люде, шляхтича [...] до суду местского неналежного, который, дей, то суд местский луцкий, маючи при себе в ратушу лантвойта неоселого, неприсяглого шляхетного Фронца Брумирского”. – Там само. Спр. 49. Арк. 340, 660 – 660 зв., 679 – 679 зв.

⁶ Там само. Спр. 193. Арк. 594 – 595, 1049 зв. – 1050.

⁷ Там само. Спр. 201. Арк. 1021.

⁸ Там само. Спр. 16. Арк. 461 зв. – 462. Шляхтичі Остафій та Костянтин Колпитовські і Богуш Ліплянський були побиті та пограбовані горохівськими міщанами під час ярмарку.

⁹ Міщани побили шляхтича Войтеха Янушовського (1614 р.), “дорогу оному доброволную заступивши, а оного з возу обухами зложивши, на деспект стану шляхецкого кийми и обухами збили и окрутъ змордовали” – Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 628 зв.. Побитий міщанами шляхтич Адам Блесчинський (1620 р.) через кілька днів помер. – Там само. Спр. 52. Арк. 1396 зв. – 1396 зв.

¹⁰ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 108. Арк. 147 – 147 зв.

¹¹ Там само. Спр. 119. Арк. 256 зв. – 257. Торчинські міщани побили на ярмарку Григорія і Стефана Линевських та їхнього слугу Яна Кучковського.

¹² Там само. Спр. 148. Арк. 625 зв. Міщанин Ян Сарнацький побив шляхтича Яна Омоковського “окрутне а нелютостве сокирькою обухом, яко члвка юж подошлого, седивого по хрибте, по плечах и по голове побилъ, поранилъ и ранъ немало битых позадавал” та ще й пограбував.

6.5. Шляхта у міському соціумі

Острозі (1641 р.)¹, Колках (1643 р.)², Рівному (1644 р.)³, Бережниці (1646, 1647 рр.)⁴.

Під гарячу руку міщан потрапляли і шляхтянки. Ганна Оранська (1569 р.) свідчила, що кременецький міщанин Хома Кондратович її “збил и змордовалъ, с которого, дей, бою не могла есми два годы и ледвемъ ся от смерти вернула”⁵. Андрій Порванецький 1614 р. скаржився на горохівських міщан, які побили не лише його, а й вагітну дружину і маму⁶. Шляхтянка Марина Оршевська у Луцьку заробляла з перекупства і не захотіла платити грошей до міської скриньки, за що бурмистр Ян Гепнер “впрод словами непристойными зсоротившы, потым киями и обушками збытую, без причыны вшелякое змордованую на болший комътемптъ под пренгеръ в посродку рынку в кледку ридкую, яко якую злочынъцу въсадити казал и там долгий час трымал”⁷.

Джерела повідомляють про побиття шляхти євреями. Миско Яцкович Ворона Боротинський 1579 р. скаржився на луцького єврея Шмойлеця, який з помічниками його “безвинне збил, змордовал и зранил, шаблю на мене оборвалъ” і пограбував⁸. Марко Снетовський оскаржував торчинських євреїв Айзака Парцевича і Марка, які, перестрівши його у Торчині, побили і забрали гроші⁹. Андрій Вільгорський свідчив у Луцькому гроді, що “жид рабанин луцкый Новах, не маючи до мене жадное вины и причыны, перенявши мене на добровольной дорозе, запомъневши боязни Божей и срокгости права посполитого, ударивши мене, по виденю чоловека спокойного, подпилого окрутне

¹ Там само. Спр. 231. Арк. 126 зв. Міщани побили Олександра Клошинського “киями, сокирами, обухами окрутне, жадного респекту на станъ его шляхецький не маючи, збили, змордовали и разовъ битых синихъ, кровавыхъ, спухлых по розныхъ тела его члонъкахъ позадавали”.

² Там само. Спр. 159. Арк. 1030 – 1032. Олександра Стралковського, який їхав через місто, колківські міщани “з коня звалили. Там же его одни осчепами, другие кийми, третые шаблями и чымъ хто хотель [...] тыранъско безъ милосердя по всех члонкахъ тела окрутне а немилостиве збили, змордовали”, після чого шляхтич невдовзі помер.

³ Там само. Спр. 200. Арк. 167 зв. – 168. Лентвійт Кирило з райцями і лавниками побили шляхтича холмського повіту Мацея Сосновського і кинули до міської в’язниці.

⁴ Шляхтич Стефан Ветчаний скаржився на міщан Бережниці, які його “словы непристойными, славе его доброй и гонорovy шляхецькому барзо шкодячими сорототили и шляхтича доброго киями немилосердне збили, столкли и ранъ немало позадавали”. – Там само. Спр. 249. Арк. 366 зв.. Шляхтичі Ян Осуховський, Криштоф Сківрчевський та Станіслав Слончевський, будучи на ярмарку у Бережниці (20.05. 1646 р.), були побиті міщанами та ще й їх словами “гонорovy их шляхецькому шкодячими лжили, сорототили”. – Там само. Спр. 252. Арк. 132.

⁵ Там само. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 286.

⁶ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 99. Арк. 168 зв. – 169; Спр. 102. Арк. 365 зв. – 366.

⁷ Там само. Спр. 204. Арк. 963.

⁸ Там само. Спр. 19. Арк. 367 зв.

⁹ Там само. Спр. 30. Арк. 215 – 215 зв.

РОЗДІЛ 6. МІСЬКА ГРОМАДА

был и змордовал”¹. Неподалік Луцького замку 1593 р. слуга Іллі Гошковича Арон зі сином господаря Шмоїлком побили шляхтича Філіпа Верпету. Останній свідчив, що “Арон зъ шаблею добытою, не мовечи до мене ничего, окрутне мя в руку правую в локот ранилъ. А потом прибил синъ Илинъ Шмоилъко из другим жидом гайдуком Мошком. Там крыкнулъ Шмоилко: “Бий, забий на мою шкоду, я заплачу”. Побитого шляхтича ще й пограбували, забравши шаблю і гроші². Якуб Вербицький 1598 р. скаржився на луцьких євреїв Іцхака Наказинського і Марка, які, перестрівши його в місті, спершу обзивали образливими словами, а далі “ганебне а немилостиве, яко якого лотра, бронею незвычайною, кийми збили, змордовали и зранили”³. Орендар містечка Білева єврей Мордухай (1598 р.) побив Івана Богатиревича, що засвідчив возний Томаш Брозовський⁴. Побиття шляхтича Яна Іздебського (1612 р.) луцьким євреєм Мошком підтвердив возний Криштоф Щука⁵. Зазнали наруги на ярмарку в Торговиці шляхтичі Федір Оздовський, Матей Якубовський та Ян Велбешевський, яких побили євреї Мошко і Мордухай за допомогою міщан. У шляхтичів забрали шаблі, “стрелбу” та гроші, але цього виявилось мало, і євреї допровадили їх на ринок, де їх “знову Мошко и Мордухай, перед собою положивши, кийми бити казали и сами рукою своєю били”⁶. У серпні 1633 р. Матей Вольський, ідучи у своїх потребах до луцького шевця Михайла, був перестрінутий євреєм Айзиком Лейбовичем, який почав його обзивати. Спроби шляхтича мирно розійтись були марними, бо це лише заохотило єврея, який наказав своїй челяді побити шляхтича, що і було зроблено з великою жорстокістю і знуцанням, бо чим тільки шляхтича не били, а до езекуції долучилися ще жінка і дочка єврея⁷.

Протистояння між міщанами і шляхтою не завжди закінчувалося судовим процесом, бо відомі випадки полюбовного вирішення відносин. Зокрема, у жовтні 1598 р. у Луцькому гродському суді, з однієї сторони, Григорій, Андрій і Павло Котельницькі, а з другої – бурмистр і райці заявили, що між ними сталася бійка, через що вони позивали один одного, але тепер вирішили помиритися – попередні справи “умораем и внивечъ оборочаемъ вечными часы”⁸. Аналогічно завершилося протистояння між луцькими міщанами і Адамом Галецьким у жовтні 1604 р.⁹. Тоді ж у жовтні 1604 р. міщани вирішили піти на мирову зі

¹ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 850 зв.

² Там само. Спр. 44. Арк. 276 – 277, 505 зв. – 506.

³ Там само. Спр. 53. Арк. 611 зв.

⁴ Там само. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 52 – 52 зв.

⁵ Там само. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 383 – 383 зв.

⁶ Там само. Спр. 130. Арк. 521 – 521 зв.

⁷ Там само. Спр. 189. Арк. 212 зв. – 213 зв.

⁸ Там само. Спр. 54. Арк. 141 зв. – 142.

⁹ Там само. Спр. 72. Арк. 295 – 295 зв.

6.5. Шляхта у міському соціумі

Симоном Круневичем, якого перед тим звинувачували у пограбуванні худоби і побитті міщан¹. Варто звернути увагу на те, що описані взаємні шляхетсько-міщанські протистояння, хоча і засвідчені у судових справах, то все ж думається, що у реальному житті ці ексцеси не були нормою.

Незважаючи на, здавалось би, природний антагонізм шляхти і міщан, життя завжди було багатше за всі приписи законів чи звичаїв, бо часто, зупиняючись у міщанських будинках, шляхта не лише спілкувалася з міщанами, а й їла і пила з ними. У вересні 1609 р. пінські міщани, прямуючи на ярмарок до Луцька, зупинилися в Чорторийську в будинку Ланця і пили пиво. До них зайшов місцевий шляхтич Павло Словик, “котрого одинь з нихъ на имя Васко Пересецкий пивом витал и до себе в тот же дом просил”². Шляхетська гідність не перешкождала шляхті митися в лазні разом з міщанами, хоча траплялося, що там шляхту ображали³.

Шляхта була багатьма нитками пов’язана з містом і міщанами. Наявність шляхетських будинків у містах так чи інакше змушувала мати справу з міським соціумом. Навіть короткочасові мандрівки шляхти до міст на заплановані зустрічі, лікування, сеймики, торги, ярмарки тощо змушували їх зупинитися на постій у міщан, що сприяло взаємним контактам, обміну новинами, думками і давало змогу краще розуміти одне одного. Інструкції шляхти на сейми свідчать, що вони не особливо переймалися міськими проблемами. У приватних містах шляхта, обіймаючи ключові посади війтів і урядників, фактично керувала містами. Проникнення шляхти до королівських міст проходило різними шляхами: королівські надання, купівля, введення у будинки за борги міщан, одруження з міщанками тощо. Невелика частина шляхти вливалася у міщанські ряди, бідніша шляхта у містах займалася адвокатською практикою, пробивалася до міської еліти, стаючи райцями і лавниками. Міщани, зокрема євреї, нерідко ставали кредиторами шляхти. Не завжди шляхта поводилася у місті зразково, бо мали місце образи і збиткування над міщанами. Своєю чергою міщани відповідали шляхті тим самим. Практика життя, попри різностановість, зближувала шляхту, особливо біднішу, з міщанами. Не будучи численною, шляхта все ж суттєво впливала на міську життєдіяльність.

¹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Арк. 324 зв. – 325.

² Там само. Спр. 84. Арк. 504 зв. – 505.

³ Там само. Спр. 246. Арк. 636 зв. – 637 (1646 р.).

ВИСНОВКИ

Упродовж XVI – першої половини XVII ст. на Волині масово засновують міста, переважна більшість з яких отримала маґдебурзьке право (деякі – відразу, інші – згодом). Якщо у княжу добу жителі міст не були наділені якимось особливим правом, а вважалися просто мешканцями, то тепер це міська громада на маґдебурзькому праві, окреслювана часто у джерелах як “річ посполита міська” з чітко визначеними правами і обов’язками.

Віддавна історики дебатують щодо терміна “місто”. Проблема полягає у тому, що вони здебільшого підходили до цього питання з економічними мірками і не раз застановлялися над тим, чим невелике місто відрізнялося від великого села, бо останнє могло перевищувати міське поселення розмірами і чисельністю населення. Натомість міським у тогочасній державі вважали те поселення, яке отримало за відповідним привілеєм статус міста. Тобто місто перш за все варто розглядати з правової точки зору, не заперечуючи при цьому важливої ролі економіки у його житті. Вивчення цього питання привело до думки, що волинське місто зазначеного часу становило поліфункціональну систему, складовими якої були локаційно-маґдебурзький привілей, ярмарки, торги, фортифікаційні споруди тощо. Границя між містом і містечком у тогочасних джерелах не була чіткою. Мале місто (містечко) не було недорозвиненим містом, а певною моделлю міського поселення, якого потребував регіон. Власне містечка становили переважну більшість міських поселень Волині. Аналізуючи праці попередників, автор дійшов висновку, що найкращим критерієм для класифікації міських поселень є кількість населення. Базуючись на цьому критерії, та беручи до уваги адміністративну вагу частини міст, можна поділити їх на чотири групи: 1) головні міста (Луцьк, Кременець, Володимир – як повітові адміністративні центри, в яких діяли гродські та земські судово-адміністративні установи, відбувалися сеймики, були управлінсько-релігійні центри, проводилися найбільші ярмарки та зосереджувалися навчальні заклади); 2) більші міста (понад 500 будинків – 15 міст); 3) середні міста (від 200 до 500 будинків – 42 міста); 4) малі міста (до 200 будинків – 55 міст). З часу виходу 2003 р. монографії автора про урбанізаційний процес на Волині у XVI – першій

Висновки

половині XVII ст. вдалося віднайти згадки про міський статус ще стосовно 19 поселень. Разом на середину XVII ст. фіксуємо 209 містозасновницьких ініціатив, окремі з яких виявилися невдалими або нереалізованими, але й вони засвідчили потужну локаційну хвилю в регіоні.

Надзвичайно важливими для посталих міст були умови, в яких вони розвивалися. Ці умови зводилися до дії позитивних та негативних факторів. До перших відносимо вигідне географічне розташування, широкорозгалужену мережу сухопутних та водних шляхів, інтенсифікацію товарно-грошових відносин, надання магдебурзького права, ярмарків і торгів, звільнення при заснуванні міст їх поселенців на певну кількість років від виконання повинностей і сплати податків. Сумарно цих факторів вистачало, щоб міста зуміли встояти від впливу значної кількості негативних чинників. До останніх відносимо збройні наїзди шляхти на міста своїх суперників (удалося встановити таке щонайменше для 42 міст), постійі жовнірів (встановлено згубні наслідки таких постоїв для 25 міст), непродуману і непослідовну фіскальну та монетарну політику держави, зловживання митників і надто велику їхню кількість (у різний час вони були щонайменше у 48 містах), часті віддачі міст в оренду (зафіксовано для 69 міст, деякі з них по кілька разів; ще 32 міста в різний час були в оренді у євреїв) та заставу (у різний час це стосувалося 65 міст та ще три міста згадуються у заставі в євреїв), продажі (таких випадків зафіксовано 28), значну кількість місцевих мір ваги (щонайменше 16 різновидів), втручання старост у життєдіяльність громад на магдебурзькому праві, наявність у королівських містах юридик, неодноразові пожежі, що інколи спопеляли цілі міста або значні терени в них (встановлено пожежі у 66 містах, для деяких – по кілька разів), пошесті (зафіксовано для 10 міст, в деяких – по кілька разів), напади татар (за 1570 – 1644 рр. татари побували на Волині не менше 28 разів).

Зважаючи на те, що 89 відсотків міст були приватними, неминучим був вплив їхніх власників на їх розвиток. Засновуючи міста, вони вкладали у цей процес значні кошти, менша частина з яких ішла на отримання від короля дозволу на локацію, більша – на заснування і розбудову поселення. Заснування міст було економічно вигідним для шляхти, та й немаловажну роль відігравав момент престижності, такий важливий у шляхетському соціумі. Шляхта домагалася від короля надання локованим поселенням магдебурзького права, господарських привілеїв на ярмарки, торги, цехи тощо. Власники обстоювали інтереси своїх міщан у гродських судах. Від заснування міст вигравали мешканці, які набували статус міщан і можливість самореалізації у будь-якому фахові. Водночас власники міст, і це природно, прагнули отримувати прибутки від своїх “дітищ”. Уже інша річ, як хто це робив, бо тут багато залежало від особи шляхтича і його вміння збалансувати свої бажання з можливостями міщан.

Висновки

У королівських містах великий вплив на їх розвиток справляли старости, якими зазвичай були князі. Головним обов'язком старост було дбати про обороноздатність замку і міста та забезпечення порядку на ввіреній їм території. Старост залучали також до виконання поліцейних функцій. Знані випадки віддачі староств в оренду, що негативно позначалося на становищі міщан. Вплив старост значно посилювався, якщо вони поєднували свій уряд з вйтівським. Втручання старост у міські справи було звичним явищем і частково пояснюється турботою про місто загалом, а не лише громадою на маґдебурзькому праві.

Центральним у системі міського самоврядування був інститут вйтівства. За маґдебурзьким правом, вйта мали обирати міщани, натомість практика була іншою – у королівських містах його призначав король, а у приватних – власник. Доволі часто вйтом ставав осадчий міського поселення. У приватних містах вйта здебільшого призначав власник до його волі і він міг бути замінений у будь-який час, натомість у королівських містах вйти були переважно дідичними. Основною функцією вйта було судочинство. Крім того, він стежив за порядком у місті, завіряв документи; інколи вйтів королівських міст залучали до роботи гродської канцелярії. У приватних містах вйт здебільшого змушений був зважати на вплив урядника власника. На вйтах-шляхтичах, а таких було немало, лежав обов'язок виконання військової служби. У королівських містах майже всі вйти були шляхтичами, у приватних – шляхтичі також становили більшість. Термін урядування вйтів був різний, але спостерігалась тенденція утримання його якомога довше. Зважаючи на те, що посадачів вйтівського уряду найперше цікавив фінансовий бік справи, вони не раз віддавали вйтівства в оренду та заставу і займалися підприємницькою діяльністю. Часті конфлікти вйтів з міською громадою були зумовлені протиріччями між приватними інтересами вйта-шляхтича і вйта – очільника міської громади, які поєднати було важко.

Переважно вйти перекладали свої обов'язки, зокрема судові, на лентвійтів. Останніх призначали вйти і зазвичай вони втрачали свій уряд зі зміною вйта. Термін перебування лентвійтів на уряді суттєво різнився – від кількох днів чи тижнів до кількох років. Траплялося, що уряд лентвійта теж орендували. Серед лентвійтів частка міщан була значною, і більшість становили українці. Відомі випадки суміщення уряду лентвійта з іншими урядами, зокрема, райці, підстарости і возного. Як і вйти, лентвійти не раз перевищували свої повноваження і зловживали владою. У підпорядкуванні вйтів/лентвійтів були лавники, чисельність яких у містах була різною, переважно це 3 – 4, хоча кілька разів згадується по 7 осіб. Час виконання лавничих повноважень був різний – від одного до кількох років. Серед лавників переважали міщани,

Висновки

етнічно – українці, винятком у першій половині XVII ст. був лише Кременець, де переважали поляки. Лавників залучали до оцінки та опису речей боржників, доручали їм з'ясувати на місці суть висунутих проти міщан звинувачень, вони бували свідками при укладенні договорів купівлі/продажу будинків чи земельних ділянок і тестаментів, їхня присутність була потрібною при видачі виписів з міських книг, інколи вони змушені були виконувати поліційні функції. Незважаючи на те, що заняття лавників передбачали певний рівень освіти, серед них траплялися і неписьменні; відомі також випадки неналежного виконання повноважень.

Кістяк міського самоврядування становили райці. Вибори їх у різних містах відбувалися у різний час. Посідання раецького уряду вважали почесним, тож міщани прагнули його займати. Зазвичай у містах булало чотири райці, але інколи джерела фіксують їх п'ять і шість. Термін перебування на уряді коливався від одного до кількох років, а в деяких випадках, правда з перервами, досягав десяти і більше років. Зрідка райцями бували шляхтичі, здебільшого – це місцеві українці. Зафіксовано випадки неписьменності райців. Традиційно райці виступають оборонцями міських прав та економічних інтересів міщан у протистоянні з мешканцями юридик. Відомі випадки лобювання ними міських інтересів на сеймах. Райці виступали головними розпорядниками міських фінансів з обов'язком звітувати про них перед старостою і громадою. На них лежав обов'язок пильнувати порядок і виставляти охорону. Райці завіряли міські документи. Опрацьовані матеріали дають підстави стверджувати наявність протистояння як між райцями, так і з лавниками, тобто не завжди вони були консолідованим цілим. Крім урядницької роботи, райці займалися підприємництвом: позичали гроші, орендували млини, ставки та шинки, займалися адвокатською працею. Маючи владу, райці не раз перевищували свої повноваження та не завжди дотримувалися моральності, зразок якої мали б демонструвати.

Нормальний розвиток міста забезпечувала ціла когорта найманих урядників: писар, шафар, інстигатор, кликун, кат, міська сторожа, міські та війтівські слуги. Близько половини писарів можна ідентифікувати як шляхтичів. Писарі Луцька і Володимира переважно були українцями, натомість в інших містах значним був відсоток поляків. Розпочинаючи свої обов'язки, писар виконував присягу на вірність місту, в якій зобов'язувався не розголошувати міських таємниць, чесно передавати суть судового процесу, що вписувався у міські книги, і не брати хабарів. Працю писарів оплачували досить високо. У Луцьку, Володимирі та Кременці згадуються раецькі та війтівські писарі (інколи писар одночасно був і раецьким, і війтівським), а в менших містах зазвичай був просто міський писар. Беручи приклад зі старших колег, писарі

Висновки

інколи допускали негідні вчинки: фальшували ведену ними документацію, брали від міщан грошей більше, ніж належить, лихословили, билися, пиячили. Деякі з писарів займалися позаписарськими заняттями – найчастіше виступали уповноваженими на судових процесах.

У Луцьку міськими фінансами займалися шафарі, а охоронцем інтересів міщан та публічним обвинувачувачем виступав інстигатор. Крім повітових центрів, міські слуги згадуються ще у кількох містах. Вони виступають під різними назвами: міські слуги, позовчики, підвойські, “паробки”, кликуни. Джерела фіксують міську сторожу – денну і нічну, а у Володимирі окремо ще діяла єврейська сторожа. У ряді міст були кати, до послуг яких зверталися не лише міські власті, а й гродські суди. З міської служби нищого рангу знані пушкарі, шлюсарі, шабельники, пастухи та сурмачі.

Участь у міському самоврядуванні брало поспільство. Час від часу воно показувало свою силу при виборі міських властей, перекреслюючи плани війтів провести на уряди залежних від них осіб. Найбільш характерно це для повітових міст. Міщани намагалися контролювати діяльність райців, вимагаючи від них найперше звіту про витрачені кошти та пробували впливати на формування податків. Представників поспільства залучали до виконання присяг у гроді про наслідки пожеж у містах та розмір зібраного податку. Загалом поспільство волинських міст не змогло викупити війтівств, не запровадило контролюючих органів (надане Кременцю право створити колегію 24-х мужів залишилося на папері). Об'єднанню міщан перешкоджала належність їх до різних юрисдикцій, а результатом було взаємне поборювання. У приватних містах вплив поспільства обмежувався війтами та урядниками, які діяли від імені власника поселення.

Співжиття в місті не було безхмарним, бо час від часу між міщанами виникали суперечки, протистояння, бійки, а це потребувало їхнього звернення до суду. Очоловав міський суд війт або лентвійт, без присутності бодай одного з них судові засідання не могло відбутися. Траплялося, правда, що за дорученням лентвійта суд очоловав лавник. Зазвичай засідання суду було змішаним – раецько-лавничим. Якщо у місті була ратуша, то суди звично засідали там, але, бувало, що і поза ратушею – у будинку війта/лентвійта або котрогось із міщан. Виклики до суду відбувалися через письмовий або усний позов, у якому вказували день, а іноді і годину судового засідання, яке проходило здебільшого зранку і до полудня, а якщо затягувалося, то все одно мало завершитися завидна. В орендованих та заставлених приватних містах на рішення суду мали вплив тимчасові їхні володільці. Апеляція у таких містах ішла до власника, а у королівських містах – до старости. Важлива роль у судовому процесі належала умоцтованим (уповноваженим/адвокатам), особливо коли вони представля-

Висновки

ли інтереси міщан у гродському суді. У міських судах застосовували приписи маґдебурзького права, Литовського статуту і звичаєвого права. З часу видання у середині XVI ст. збірки Б. Гроїцького саме вона стала найуживанішою в містах Волині. Посилання на норми маґдебурзького права переважно були загальні, але у ряді випадків згадуються конкретні статті. Щодо Статутів, то зазвичай використовували статті Другого ЛС, у козлинській міській книзі трапився по-клик на Третій ЛС. Зі звичаєвого права використовували так зване ставлення шапки і кидання жереба. Відомі випадки звернення міських судів Волині за роз'ясненнями до львівського міського суду. Нечасті були випадки винесення суддями рішень про застосування смертної кари. Знання у волинських містах був так званий прангер – стовп ганьби, що здебільшого розташовувався на ринку біля ратуші. Важливу роль у судовому процесі відводили свідкам та присязі. Остання відома з джерел, але явною була тенденція до уникнення присяг і залагодження справ у позасудовий спосіб, тобто з допомогою спільних знайомих та приятелів залагодити конфлікт. Низка судових розглядів стосувалася обстоювання міщанами своєї честі та гідності від різних наклепів, погроз, словесних образ тощо. Значна частина справ стосувалася невиконання договірних зобов'язань міщан, найперше неповернення боргу, для чого інколи навіть розробляли графік його віддачі. Міські суди розглядали також справи про подружню невірність, що траплялося нечасто, але і не було чимось незвичним.

Міська громада формувалася поволі і потребувала постійного припливу нових мешканців. Поповнення міщанства відбувалося трьома шляхами: через природне відтворення, переселення та втечі до міст. Зважаючи на непроведення у досліджуваний час переписів, важко сказати щось певне про природне відтворення міського населення. Переселення до міст вільних людей було, однак цілком переважали втечі до міських поселень селян. Це селяни робили – як самі, так і з допомогою власників міст, а інколи їх переселяли за попередньою домовленістю. Масовість утеч змушувала шляхтичів укладати угоди про взаємне повернення втікачів.

Багато важило для міщан їхнє правове становище, під яким варто розуміти комплекс прав та обов'язків. Права передбачали можливість обирати та бути обраними до органів міської влади, вільно займатися будь-якою господарською діяльністю та мати нерухомість у місті. Обов'язком міщан було сплачувати податки та виконувати повинності. Правове становище міщан відображалось у королівських локаційно-маґдебурзьких привілеях та окремих наданнях, які здебільшого розширювали чи уточнювали уже наявні права. Для приватних міст власники, як правило, видавали привілеї, у яких детальніше, ніж у королівських привілеях, розписували права й обов'язки міщан. Оцінюючи

Висновки

особисту свободу міщан, варто зазначити, що у королівських містах вона була близькою до повної, а у приватних – дещо меншою, з огляду на потребу вносити плату власникові при бажанні покинути місто. Прийняття до міського права документально підтверджено для Луцька. З великою ймовірністю можна говорити, що так само було у Володимирі та Кременці. Традиційним для королівських волинських міст було поширення поняття “міщанин” не лише на міщан ратушної юрисдикції, а фактично на всіх мешканців міста, включаючи євреїв, чого не було у містах Корони. У приватних містах міщанами уважали всіх мешканців міста, оскільки всі вони для власника були підданими.

Соціальна структура волинського міщанства виглядала доволі складною. Користуючись класичною схемою, можна поділити міщан на патриціат, поспільство (бюргерство) і плебс. До патриціату у більших містах варто віднести багатших купців, райців, лавників і писарів. Щодо малих міст, то патриціату як такого у них радше не було, можемо говорити хіба що про умовну “еліту” таких містечок. Поспільство становили дрібніші купці, цехмістри, ремісники, багатші перекупні/перекупки, представники вільних професій та власники нерухомості. Плебсом у містах виступають позацехові ремісники, підмайстри/учні, домово челядь, наймити, “люзні”. При всій зручності зазначеної тріади варто наголосити, що вона – уможлядний витвір. Натомість у джерелах виступає низка груп населення, окреслених як козаки, бояри, гайдюки, стрільці, лісничі, гайові, коморники, підсусідки, огородники, загородники. Крім того, у ряді міст фіксуються десятники та сотники, тобто спостерігається так звана десятково-сотенна організація міщанства. Щодо професійного складу міщанства, то вдалося нарахувати щонайменше 136 фахів, які умовно можна поділити на виробничу і невиробничу сфери. Для малих міст набір ремісничих професій був невеликий і включав найбільш запотребуваних шевців, кравців, кушнірів, ковалів тощо. Цехова організація ремесла згадується щонайменше у 15 містах, а найкраще розвиненою вона була у Луцьку, Володимирі та Кременці.

У містах проживали представники різних етносів. Природно, що найбільше серед них було українців, за ними йшли євреї та поляки. Співвідношення останніх було різним у різних містах і змінювалося з плином часу. У містах жили також вірмени, білоруси, татари, литовці, цигани, німці, росіяни. Визначення етнічності утруднене браком прямих вказівок на неї. У кращому разі згадуються етнічні окреслення лях, москаль, циган, литвин тощо. Виняток становили євреї, при яких вживали термін “жид”, або ж їхня єврейськість чітко проглядалась в іменах. Варто лише мати на увазі, що тогочасний етнонім “жид” не розрізняв власне євреїв та караїмів, які були окремим народом.

Важливу роль у житті королівських міст відігравали шляхтичі, які проникаючи до міст, вливалися до міських структур, займаючи уряди війтів,

Висновки

лентвійтів, райців, лавників, писарів. Проти створюваних шляхтою юридик активно боролися міщани. Стосунки міщан зі шляхтою важко назвати безхмарними, але не раз міщани і шляхтичі знаходили спільну мову на ґрунті економічного співробітництва. У приватних містах шляхтичі були найперше війтами та урядниками, інші могли проживати хіба зі згоди власника, який був господарем міста.

Міщанство, яке становило близько третини населення Волині, було найактивнішою частиною соціуму. Воно енергійно займалося торгово-ремісничою та, ширше, підприємницькою діяльністю, акумулюючи значні капітали і вкладаючи їх у все нові види діяльності, а міста перетворилися на вузлові економічні центри краю. Наділене маґдебурзьким правом, міщанство де більше, де менше, але з позитивною тенденцією, старалося організувати на цих засадах міське життя, яке було бажаним орієнтиром для селянства. Бути міщанином ставало не лише вигідно, а й престижно. Міська ідентичність стає спільним знаменником міського населення. Освітні та релігійні заклади у містах сприяли творенню протоінтелігенції і мали непересічне значення для модернізаційних процесів не лише регіону, а й України.

CONCLUSIONS

During the 16th and the first half of the 17th centuries, cities are massively being established in the Volhynia; the vast majority of them gained the Magdeburg Charter (some obtained it immediately, while others later). If in Princely Era (*Kniazha* Era) city inhabitants were not lodged with any specific rights and appeared to be mere dwellers, now they became a city community with Magdeburg Charter, often described in sources as “municipal Polish–Lithuanian Commonwealth” with clearly outlined rights and responsibilities.

Historians have debated on the term “city” for ages. The problem is that they majorly approached this issue bearing economic standards in mind and repeatedly pondered what the difference between a small city and a big village is in the fact that the last could exceed an urban settlement by size and population number. Instead, in that time state the settlement was regarded as urban in case when it gained the city status with a corresponding privilege. Therefore, a city should be primarily viewed from the legal viewpoint, however, it did not deny the importance of economics role in its life. Study of the issue led to the idea that Volhynia city of a stated time appeared to be a polyfunctional system, consisting of location-Magdeburg privilege, fairs, trade, fortifications, etc. Contemporary sources do not provide a clear difference between a city and a town. A small city (town) was not an underdeveloped city, but rather a certain model of urban settlement required by the region. Towns actually constituted the vast majority of Volhynia urban settlements. Having analyzed works of predecessors, the author arrived at the conclusion that the population is the best criteria of urban settlement classification. Based on this criteria and taking into account administrative weight of some cities, they can be divided into 4 groups: 1) the main cities (Lutsk, Kremenets, Volodymyr, as powiat (county) administrative centers, where magistrate and territorial (Zemstvo) judicial and administrative institutions acted, sejmiiks took place, administrative-religious centers were situated, biggest fairs were held, and education institutions were centered; 2) bigger cities (more than 500 buildings, 15 cities); 3) middle cities (from 200 to 500 buildings, 42 cities); 4) small cities (towns) (up to 200 buildings, 55 towns). Since the publishing of author’s monograph (in 2003) about urbanization

Conclusions

process on Volhynia during the 16th and the first half of 17th centuries, the author managed to find mentioning about the city status of additional 19 settlements. In total during the middle of 17th century, we document 209 city-founding initiatives, some of which appeared to be unsuccessful or unrealized, but even they proved powerful location wave in the region.

The conditions in which cities developed were highly important for the established cities. These conditions came down to the impact of positive and negative factors. Advantageous geographical location, widespread network of land and waterway routes, goods-money relationships intensification, Magdeburg Charter granting, fairs and trade, exemption of settlers from duties and taxes payment after city founding belong to the first group. The total of these factors was enough for cities to withstand the influence of significant number of negative factors. The last include armed Szlachta (nobility) riots on the cities of their competitors (managed to document at least riots on 42 cities), “Zhovnir” soldier quartering (detrimental effects of such quartering were found as based on 25 cities), ill-conceived and inconsistent fiscal and monetary state policy, customs officers authority abuse and their excessive number (at different times they were a least in 48 cities), frequent returns of cities to lease (69 cities documented, some of them returned several times; additional 32 cities were leased by Jews at different times) and pledge (this concerned 65 cities at different times and 3 more cities are mentioned as pledged by Jews), sales (28 cases documented), significant quantity of local weight measures (at least 16 varieties), interference of Starosta (lower government official) in daily life activities of communities having Magdeburg Charter, existence of Jurydykas (legal entities) in royal cities, repeated fires, which sometimes burned the entire cities or significant territories within them (documented fires in 66 cities, in some – for several times), outbreaks (documented for 10 cities, in some – for several times), Tatar attacks (during 1570 – 1644 Tatars attacked Volhynia no fewer than 28 times).

Taking into account the fact that 89% of cities were private, the influence of their owners on the development was inevitable. They invested considerable sums of money in this process and smaller part of these costs was required for obtaining location permission from the King, while bigger part was invested in settlement establishment and its development. City founding was economically advantageous for Szlachta, while prestige, being significant in Szlachta society, played important role in this process. Szlachta demanded from the King to grant settlements with Magdeburg Charter, to give economic privileges on fairs, trade, etc. Owners advocated the interests of their citizens in magistrate courts. Settlers benefited from the city founding, as they obtained the status of “citizens” with the opportunity of self-fulfillment in any professional sphere. Simultaneously and naturally, city owners gained profits from their “offsprings”. It is already a different

Conclusions

story how owners did that, as a lot depended on the personality of Szlachtych and his ability of balancing one's desires with citizen possibilities.

Starostas, usually princes (Knyazs), had a huge influence on the development of royal cities. Starostas' main responsibility was to take care of castle and city defensive capacity and ensure order on the territories entrusted to them. Starostas were also involved in police functions performance. There are known cases when Starostwos (administrative units) were leased, which negatively affected citizens' conditions. The influence of Starostas significantly enhanced, in case when they combined their government with Vogt's (village mayor). Interference of Starostas in city affairs was a common occurrence and can be partly explained as caring about the city in general, and not only about the community having the Magdeburg Charter.

Vogt institution was central in the system of municipal self-governing. In accordance with the Magdeburg Charter, Vogt had to be elected by citizens; however, the actual practice was different, as in royal cities he was appointed by the King, while in private cities it was done the owner. Quite often the first settler (Osadchyi) became the Vogt. In terms of private cities, Vogt was majorly appointed by the owner to his will, and he could be replaced at any time, however, in terms of royal cities Vogts were mostly hereditary. Judicature was the main function of Vogt. Moreover, he also controlled the city order and certified the documents; sometimes royal city Vogts were involved in the magistrate bureau work. Vogts of private cities were for the most part obliged to take into consideration the influence of owner's sergeant. Vogts-Szlachta, and there were a lot of those, was responsible for service performance. Almost all Vogts in the royal cities were Szlachta, and the majority of private cities' Vogts also belonged to Szlachta. The Vogt's governing duration was different, but the tendency of his governing to be as long as possible can be observed. Taking into account the fact that the owners of the Vogt government were interested in the financial side of the case, they often leased and pledged Vogt lands and led business activities. Frequent conflicts between Vogts and city community were caused by contradictions between Vogt-Szlachta's private interests and interests of Vogt-head of the city community, which were difficult to combine.

Vogts predominantly transferred their duties on their deputies (Leitvogts), especially judicial ones. Deputies were appointed by Vogts and they typically lost their governing together with the change of the Vogt. Deputies' governing duration was significantly different, from several days to weeks or even few years. It also happened that governing of the deputy was also leased. The number of citizens among deputies was considerable, with Ukrainians making the major part. There are known cases of combining deputy governments with others, in particular with municipal commissioner (Raitsia), Starosta deputy and Voznyi (judicial officer). Similarly to Vogts, Leitvogts often exceeded their responsibilities and abused power.

Conclusions

Lawnyks (court board members) were in subordination of Vogts/Leitvogts, and their quantity in the cities was different, predominantly 3-4, but sometimes 7 members are mentioned. The duration of Lawnyks' authority was different, i.e. from one to several years. Citizens prevailed among Lawnyks, ethnically Ukrainians; the only exception in the first half of the 17th century was Kremenets, where Poles dominated. Lawnyks were involved in evaluation and describing of debtor's belongings, they were commissioned to clarify on-sire the essence of accusations charged against citizens, they witnessed during the formation of building/land plots purchase/sale contracts and testaments, their presence was necessary during the issuing of city books abstracts, and sometimes they were forced to carry out police functions. Regardless of the fact that Lawnyks' activities stipulated certain education level, some of them were illiterate; there are also known cases of improper authority fulfillment.

Raitsias were the backbone of the city self-government. Their elections appeared at different times in different cities. Holding of Raitsia's government was considered as honorable, thus, citizens desired to hold a place in it. Usually cities had 4 Raitsias, but sometimes sources document 5 or 6. The duration of governing fluctuated between one and several years, and in some cases, it lasted 10 and more years, but interrupted by breaks. Szlachta rarely became Raitsias, as the last were predominantly local Ukrainians. The cases of Raitsias illiteracy are documented. According to the tradition, Raitsias are the defenders of city rights and citizens' economic interests when confronting the Jurydykas settlers. The facts of their city interests lobbying at Seims are also well-known. Raitsias acted as the main allocators of city finances and had a duty of reporting on these topics before Starosta and community. They were responsible for controlling the order and setting the guards. They also verified city documents. Analyzed materials give reasons to assert about the existence of confrontation between both Raitsias and Lawnyks, which means that they not always appeared to be consolidated entity. Except from governmental job, Raitsias led business activities, as they lent money, rented mills, ponds and taverns, and were engaged in advocacy work. Having the authority, Raitsias frequently abused their power and not always upheld morality, the example of which they were supposed to set.

The normal development of the city was provisioned by the whole phalanx of hired servicemen, including scribe, shafar (military clerk), instigator, announcer, executioner, city guard, city and Vogt servants. Approximately a half of scribes can be identified as Szlachta. Lutsk and Volodymyr scribes were predominantly Ukrainians, while the percentage of Poles was much higher for other cities. Embarking upon one's duties, a scribe gave an oath of allegiance to the city, in which he promised not to disclose city secrets, to honestly convey the trial essence, which

Conclusions

was recorded in the city books, and not to take bribes. Scriber's work was quite well-paid. In Lutsk, Volodymyr and Kremenets Raitsia and Vogt scribes are mentioned (sometimes a scribe could simultaneously be both) while smaller cities merely had a municipal scribe. Taking the example from their senior colleagues, scribes sometimes allowed unfair actions, i.e. falsified kept documents, charged citizens with more money than required, scandalized, engaged in fistfights, and abused alcohol. Some of the scribes were involved in extra-scribe activities, majorly being authorized at court proceedings.

Shafars dealt with city financed in Lutsk, while instigator acted as citizen interests' guardian and public prosecutor. Apart from powiat (county) centers, municipal servants are also mentioned for a number of other cities. They appear under different names, i.e. municipal servants, criers, *pozowchyks*, "boys", and announcers. Sources document city guards, both day and night, while Jewish watchmen separately operated in Volodymyr. Executors existed in a number of cities, and they were turned to not only by municipal authorities, but also by municipal courts. Cannon-founders, locksmiths, saber-founders, shepherds, and trumpeters are known as servicemen of the lower level municipal service.

Pospilstwo (commons) took part in city self-governing. Sometimes they showed their power during the city authorities' elections, foiling Vogts' plans to take dependent from them people on the governmental board. This is the most characteristic for powiat cities. Citizens attempted to control Raitsia's activities, demanding reports on disbursed costs and tried to influence the taxes formation. Pospilstwo representatives were involved in executing city oaths concerning the consequences of city fires and sizes of collected tax. In general, Volhynia city *pospilstwo* did not manage to buy back Vogt lands, did not introduce regulatory authorities (the right granted to Kremenets allowing to create collegium consisting of 24 men remained on paper). The fact that citizens belonged to different jurisdictions prevented them from uniting and resulted in mutual fights. The influence of *pospilstwo* was limited by Vogts and sergeants in private cities, and they operated on behalf of the settlement owner.

Coexistence in the city was not trouble-free, as sometimes citizens became involved in debates, oppositions, fights, and this required them to initiate proceedings. Vogts and Leitvogts chaired municipal courts, which meant that trial could not take part without the present of at least one of them. However, there were some situations, when Lawnyk chaired the trial on behalf of Leitvogt. Trials were typically mixed, involving Raitsia and Lawnyk. In case when a city had a Hall, trials were conducted there; however, they also appeared outside the Hall, i.e. in Vogt's/ Leitvogt's houses or some citizen's building. Trial summons were either written or oral, and they indicated the day and sometimes even the hour of the trial, which

Conclusions

typically took place in the morning and lasted till noon, in case of any delays, it still had to be ended before the nightfall. Temporary owners had influence on court decisions in leased or pledged private cities. Appeals in such cities were filed to the owner and to the Statosta in terms of royal cities. Important role in the trial belonged to Umotsowanyi (authorized/lawyer), especially when they presented citizen interests during the municipal courts. Magdeburg Charter, Lithuania Statute and Common Law orders were applied in the municipal courts. After the publishing of Bartolomey Groicki's collection in the middle of the 16th century, it became the most frequently used in Volhynia cities. References to Magdeburg Charter norms were predominantly general, but in some cases certain articles were mentioned. In terms of Statutes, typically II LS articles were used, but the reference to III LS can be found in Kozyn city book. So-called lots drawings and hat throwing were used from the Common Law. It is also known that Volhynia municipal judges addressed Lviv municipal court for clarification. There were uncommon cases when judges arrived at the decisions to apply death penalty. So-called pranger, a pillar of shame majorly located at the market near the city hall, was well-known in Volhynia cities. Witnesses and juries played an important role during the trial. The last is known from the sources, but there was an obvious tendency of omitting oaths and settling cases using out-of-court methods, i.e. resolving conflicts through mutual acquaintances and friends. A number of court proceedings concerned cases when citizens advocated their honor and dignity from different slanders, threats, verbal abuses, etc. Bigger part of cases concerned non-fulfillment of citizens' contractual obligations, primarily debt loss, for which even sometimes reimbursement schedule was compiled. Municipal courts also viewed cases regarding marital infidelity, which happened rarely, but was not considered as something unusual.

City community was formed slowly and required incessant inflow of new citizens. Replenishment of citizens occurred in three ways: through natural reproduction, migration, and escaping to cities. Taking into account the absence of conducted census in the analyzed period, it is complicated to say anything about the natural reproduction of city population. Migration to cities of free people existed, but peasants' escapes to municipal settlements were clearly predominant. Peasants did it both on their own and with the help of city owners, and sometimes they were resettled by prior arrangement. Large-scale escapes forced Szlachta to enter agreements about mutual return of escapees.

Legal status of citizens was highly critical for them; under legal status one should understand a set of rights and responsibilities. Rights presupposed the possibility of electing and being elected to city authorities, of free engagement in any economic activity, and the opportunity to have real estate in the city. Citizen responsibility stood for tax payment and duties performing. The legal status of

Conclusions

citizens was reflected in royal location-Magdeburg privileges and separate granting, which majorly amplified or clarified existing rights. In terms of private cities, owners, as a rule, granted privileges, which enlisted citizen rights and responsibilities in more details, when compared to royal privileges. When evaluating citizen personal freedom, it is important to mention that it was close to unrestricted in royal cities, and a bit limited in private ones in view of the requirement to pay owners if citizen wanted to leave the city. Acceptance to the city right is documentally confirmed for Lutsk. It is likely to say that the same is applicable for Volodymyr and Kremenets. Traditional for the Volhynia royal cities was the extending of the notion "citizen" not only on the citizens of Hall jurisdiction, but actually on all city settlers, including Jews, which was absent in the Crown cities. In private cities all city settlers were considered as citizens, as all of them were owner's subjects.

Social structure of Volhynia citizenship looked quite complicated. Using classic scheme, citizens can be divided into patriciate, *pospilstwo* (burghers) and plebs. Richer merchants, *Raitsias*, *Lawnyks*, and scribes should be included in patriciate in big cities. In terms of small cities, patriciate did not exist as such; we can only talk about relative "elite" of such cities. *Pospilstwo* included smaller merchants, shop foremen, craftsmen, richer resellers, representatives of liberal professions and owners of the real estate. Plebs in cities include out-of-shop craftsmen, fellow crafts/apprentices, house servants, mercenary, "lozni" (idlers). With all the convenience of such triad, it should be highlighted that it is a theoretical creation. Instead, sources demonstrate the whole range of population groups, described as Cossacks, Boyars, Haiduks, archers, wood wards, grooves, warehousemen, *pidsusidoks* (impoverished citizens), *ohonodnyks*, and *zahorodnyks*. Moreover, a number of cities have *desiatnyks* (squad leaders) and *sotnyks* (captains), hence, we can observe so-called decimal-centesimal citizenship organization. In terms of professional structure of citizens, we managed to count at least 135 professions, which can be relatively divided into productive and non-productive spheres. The assortment of handicraft professions was small for towns and included much-in-demand shoemakers, tailors, furriers, blacksmiths, etc. Shop organization of crafts is mentioned in at least 15 cities, and it was the most significantly developed in Lutsk, Volodymyr, and Kremenets.

Representative of different ethnic groups lived in cities. It is natural that the number of Ukrainians was the biggest, followed by Jews and Poles. Correlation of the last two groups was different for different cities and changed with the pace of time. Armenians, Belarusians, Tatars, Lithuanians, Gypsies, Germans and Russians also lived in cities. Ethnicity determination is hindered by the lack of direct denotement. At the very best, such ethnic definitions as *lyakh* (Pole), *moskal* (Russian), *tsyhan* (Gypsy), and *lytvyn* (Lithuanian) are mentioned. The only exceptions were Jews, near whom the term "zhyd" was used, as their Jewishness was clearly observed in

Conclusions

their names. It is important to bear in mind that contemporary ethnonym “zhyd” did not differentiate actual Jews and Karaites, who appeared to be a separate nation.

Szlachta played an important role in the life of royal cities, as when they penetrated into cities, they merged into municipal structures, occupying governments of Vogts, Leitvogts, Raitsias, Lawnyks, and scribes. Citizens fought against Szlachta-created Jurydykas. Relationships between citizens and Szlachta cannot be called cloudless, but they often found common language on the basis of economic cooperation. In private cities Szlachta were primarily Vogts and sergeants, others could live there only having the owner’s consent, as he was the city’s lord.

Citizens, who made a third of Volhynia population, were the most active part of the society. It was actively engaging into trade and craft activities, and business operations on a broader scale, accumulating significant capital and investing it into new types of activities, while cities transformed into nodal economic points of this land. Granted with Magdeburg Charter, citizens more or less but with positive tendencies attempted to organize life on this basis, as it was a desired reference point for peasantry. To be a citizen was regarded as not only beneficial but also prestigious. City identity becomes a common denominator of the city population. City education and religious institutions promoted the creation of proto-intellectuals and had a crucial significance for modernization processes of not only this region, but the whole Ukraine in general.

ДОДАТКИ

Під час роботи з джерелами цілеспрямовано і принагідно збирав матеріали, які так чи так дотичні до волинського міщанства. Частина цих матеріалів використана у роботі, а частина залишалася невикористаною і я вирішив, не претендуючи на повноту, поділитися цими матеріалами з ширшим загалом, надіючись, що він може стати дослідникам у пригоді.

Луцькі вїйти

AS – Archiwum ksiąg Sanguszków w Sławucie

Акты ЛМ – Акты Литовской Метрики

LM – Lietuvos Metrika

РГАДА – Российский государственный архив древних актов. Ф. 389 (Литовская Метрика)

ЦДІАУК – Центральний державний історичний архів України у Києві (перша цифра – фонд, друга – справа, третя – аркуш)

ЦДІАУЛ – Центральний державний історичний архів України у Львові (перша цифра – фонд, друга – справа, третя – аркуш)

ІР НБУ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

AGAD. ASK – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Archiwum Skarbu Koronnego

ВРАН. ОР – Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie. Oddział rękopisów

АНК. АS. ТА – Archiwum Narodowe w Krakowie. Archiwum Sanguszków. Teki arabskie

АНК. АS. TRz – Archiwum Narodowe w Krakowie. Archiwum Sanguszków. Teki rzymskie

МК – Metryka Koronna

Додатки

ВЗНО – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Oddział rękopisów. Sygn. 3669. II.

ЛННБ. ВР – Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Відділ рукописів

АЮЗР – Архив Юго-Западной России

1461. 22. 12. – віт **Вацюга**. – АС. Т. I. S. 54 (дідичний віт ?)

1490, листопад – 1498. 24. 01. – віт **Труш** – АС.Т. I. S. 92; Акты ЛМ. Т. 1. С. 88 – 89; Акты ЛМ. Т.1. Вып.1. С. 147-148; РГАДА. **389.** 6. 99 об., 157. Оpubл.: ЛМ. Т. 6. S. 169, **229** (дідичний віт ?)

1501. 09. 02. – **Ян Сигнатор** – Акты ЛМ. Т. 1. Вып. 2. С.71; РГАДА, **389.** 6. – 157. Оpubл.: ЛМ. Т. 6. С.230) (дідичний)

Перед 1525. – **Софія з Котовських Янова Сигнаторівна та її дочки Галжбета і Ганна.** – РГАДА. **389.** 19. 280. Оpubл.: ЛМ. Т. 19. S. **220.** (дідичні)

1525. квітень – віт **Якуб Холуєвський** – ЛМ. Т. 14. S. 299 (орендар/державця)

1528. 01. 05. – віт **Ян Котовський** – АС. Т. III. S. 325 (дідичний)

1528/1530 – 1533. 15. 05. – віт **Андрій Желізко.** – РГАДА. **389.** 17. 434 – 435. Оpubл.: ЛМ. Т. 17. S. 333. (дідичний).

1533. 17. 12. – ймовірно вітом був **Борзобогатий Іван Яцкович.** – АС. Т. III. S. 453.

1536. 30. 09. – 1544. 29. 09. – вітівство у власності **королеви Бони.** – РГАДА. **389.** 19. 280 об. – 281. Оpubл.: ЛМ. Т. 19. S. 219 – **223**; АС. Т. IV. S. 52 – 53, 66 – 67

1540.21. 02. – віт **Ян Грабинський.** – РГАДА. **389.** 39. 473 (орендар/державця)

1548. 23. 01. – 1565. 25. 11. – віт **Іван Яцкович Борзобогатий** – АЮЗР. Ч. 5. Т. 1. С. 52 – 56 (дідичний)

1565. 25. 11. – спроба ув'язати у вітівство **Михайла Малинського** – ЦДІАУК. **25.** 7. 392 зв. – 394 зв.; Оpubл.: АЮЗР. Ч. 8. Т. 6. С. 162 – 168; 30 грудня 1565 р. його ув'язали у вітівський дім (ЦДІАУК. **25.** 7. 445 зв.), а лентвітом він поставив Ст. Романовського. Малинські володіли вітівством 14 років (1566 – 1579) – про це зазначав Василь Красенський, продаючи вітівство Олександрові Жоравницькому. – ЦДІАУК. **26.** 3. 449. (державця)

1566. 28. 01. – віт **Миколай Лисаковський** – ЦДІАУК. **25.** 8. 25 – 25 зв. Оpubл.: АЮЗР. Ч. 8. Т. 6. С. 170 – 171. Того ж дня спроба ув'язати у вітівство Михайла Малинського і Василя Корнофеля. – ЦДІАУК. **25.** 8. 24 зв. – 25. Оpubл.: АЮЗР. Ч. 8. Т. 4. С. 169 – 171 (державця)

Додатки

1566. 05. 03. – 1572. 25. 08. – вiйт **Михайло Малинський**, – ЦДІАУК. 25. 8. 60 – 61. Опубл.: АЮЗР. Ч. 8. Т. 6. С. 172 – 173; 24 березня королівський дворянин Василь Мацкович ув'язав М. Малинського у вiйтiвський дiм. – ЦДІАУК. 25. 8. 72 – 72 зв. Опубл.: АЮЗР. Ч. 8. Т. 6. С. 173 – 175; ЦДІАУК. 25. 9. 45; 10. 284; 11. 106, 125 зв. – 126, 456; 13. 411 зв. – 412 (державця)
1566. 01. 05. – за розпорядженням короля ув'язано у вiйтiвство **Миколая Лисаковського**. – ЦДІАУК. 25. 8. 123 зв. – 124. Опубл.: АЮЗР. Ч. 8. Т. 6. 185 – 186 (державця)
1569. 20. 05. – Іона Борзобогатий Красенський дарує вiйтiвство синам **Василю і Петру**. – РГАДА. 389. 193. 78 об. – 79, 104 – 105 об. (але обумовлює, що на цей час вiйтiвство знаходиться у заставі в Малинських) (дiдичнi)
1570. 5. 11. – вiйт **Ян Добецький**. – ЦДІАУК. 25. 12. 570 зв. – 571 (державця)
1572. 25. 12. – вiйт **Іван Малинський**. – ЦДІАУК. 25. 13. 657 зв. – 659 (державця)
1573. 07. 07. – 02.09. – вiйт **Костянтин Малинський**. – ЦДІАУК. 25. 14. 254 зв., 327. (державця)
1574. 04. 09. – 1575. 25. 09. – вiйт **Остафій Малинський**. – ЦДІАУК. 25. 459. 302, 373 зв., 418 зв.; 15. 79, 184, 419 зв. – 420 (державця)
1576. 18. 02. – 19. 06. – вiйт **Матвій Малинський**. – ЦДІАУК. 25. 16. 42, 219 зв. (державця)
1576. 17. 11. – вiйт **Василь Борзобогатий-Красенський**. – РГАДА, 389. 193. 77 – 84. (дiдичний)
1577. 21. 05. – 03. 08. – вiйт **Матвій Малинський**. – ЦДІАУК. 25. 17. 349 зв., 434 зв., 526. (державця)
1577. 04. 08. – спроба ввести у вiйтiвство **Станіслава Граєвського**. – ЦДІАУК. 25. 17. 526.
- 1577.07- 21. 09. – вiйт **Остафій Малинський**. – ЦДІАУК. 25. 17. 647 зв. 662 – 662 зв.; 18. 562 (державця)
1578. 20. 12. – вiйт **Антоній Гнівошевич Єловицький** – ЦДІАУК. 25. 18. 882 – 883 (державця)
1578. 7. – 23. 12. – вiйт **Остафій Малинський**. – ЦДІАУК. 25.18. 562, 910 (державця)
1578. 25. 12. – вiйт **Василь Борзобогатий Красенський**. – ЦДІАУК. 25. 18. 913 – 914 (дiдичний)
1578. 29. 12. – вiйт **Олександр Жоравницький**. – ЦДІАУК. 26. 3. 449 зв.; 25. 18. 919 зв.; 28. 12. 3 – 4 зв.; ІР НБУ. Ф. 60. Спр. 55. Арк. 62 зв. – 63 (дiдичний)
1579. 17 07. – О. Жоравницький заповів вiйтiвство по своїй смерті дружині **Ганні Красенській**. – ЦДІАУК. 25. 20. 96 – 98 (дiдичка)

Додатки

1581. 13. 01. – віт **Василь Жоравницький**. – ЦДІАУК. 25. 22. 505 – 505 зв.; 23, арк. 2. (дідичний)
1581. 02. 09. – 21. 12. – віт **Матвій Малинський**. – ЦДІАУК. 25. 25. 49 зв., 88 – 88 зв., 90, 438 зв. – 439 (державця)
1581. 21. 12. – віт **Остафій Малинський**. – ЦДІАУК. 25. 25. 438 зв. (державця)
1582. 07. 01. – **Василь Жоравницький** передав вітівство **Матвію Малинському**. – ЦДІАУК. 25. 26. 11 (державця)
1582. 12. 03. – 20. 04. – віт **Василь Борзобогатий Красенський**. – ЦДІАУК. 25. 26. 335; 28. 80 зв. (дідичний)
1582. 14. 06. – 1583. 30. 01. – віт **Василь Жоравницький**. – ЦДІАУК. 25. 26. 575, 639 зв.; 460. 144 (дідичний)
1583. 03. 03 – 1584. 24. 06. – віт **Миколай Гидзинський**. – ЦДІАУК. 25. 460. 275 зв.; 29. 182; 30. 586 зв.; 31. 466 – 467 (орендар)
1584. 11. 09. – 1585. 02. 01. – віт **Марко Жоравницький**. – ЦДІАУК. 25. 31. 878 зв., 886 а зв., 1133 зв. (дідичний)
1585. 02. 01. – 12. 04. – віт **Ян Жоравницький**. – ЦДІАУК. 25. 34. 80 зв. – 81, 291 (державця)
1586. 11. – 14. 10. – віт **Адам Прусиновський** – ЦДІАУК. 25. 35. 1048 зв. – 1049, 1051 (дружина А. Прусиновського – Катерина, дочка Миколая Семашка)
1586. 15. 10. – **Марко Жоравницький** заявив, що за борг батька поступився держанням вітівства гданським купцям **Германові Гаку і Ганусові Воншоту**. – ЦДІАУК. 25. 36. 459 зв. (державці)
1587. 11. 02. – **Герман Гак і Ганус Воншот** заставили вітівство **Катерині Фальчевській Вацлавовій Подорецькій**. – ЦДІАУК. 25. 37. 28 – 33 зв., 96 – 96 зв.; 38, 245 зв., 937 – 937 зв. (державця)
1587. 03. 09. – **Катерина Вацлавова Подорецька** орендувала вітівські судові повноваження **Матею Суському**. – ЦДІАУК. 25. 37. 810 (орендар)
1590. 02. 05. – **Вацлав і Катерина Подорецькі** передали вітівство в оренду **Мартину Прусиновському**. – ЦДІАУК. 25. 39. 334 (орендар)
1591. 01. 11. – 1592. 26. 08. – віт **Адам Боговитин Козерадський** (одружений з Марушею, донькою Катерини Фальчевської від першого шлюбу з князем Дмитром Козекою). – ЦДІАУК. 25. 38. 958 зв.; 40. 278 – 278 зв., 541, 545; 42. 108 зв.; 26. 8. 80 – 82; 28. 25. 218 зв.
1592. 23. 08. – 1596. 02. 11. – віт **Григорій Колмовський**. – ЦДІАУК. 25. 41. 189 – 193; 42. 322 – 323 зв.; 43. 108; 44. 324, 677 зв.; 46. 101, 130 зв.; 47. 2/81 зв. – 283 (державця)

Додатки

1596. 02. 11. – 1599.13. 01. – вiйт луцький пiдкоморiй **Ян Харленський**. – ЦДiАУК. 25. 49. 858 – 858 зв.; 47. арк. 2/292 – 296 зв.; 53. 322. Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 48 v. – 49 (державця)
1599. 21. 01. – 1601. жовтень – вiйт **Марко Жоравницький**. – ЦДiАУК. 26. 13. 378; 25. 63. 242 зв. – 243; Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 10 v., 48 v., 110 v., 120, 131 v. (дiдичний)
1601. 15.12. – вiйт **Миколай Семашко** (батько Катерини Прусиновської). – ЦДiАУК. 25. 62. 721; 78. 689 зв. (державця)
1602. 10. 09. – 1604. 20. 05. – вiйт **Марко Жоравницький**. – ЦДiАУК. 25. 64. 725; 66. 847; 70. 81 зв.; 26. 17. 815; 28. 34. 589 зв. (дiдичний)
1604. 06. 07. – вiйт **Михайло Гулевич** – ЦДiАУК. 25. 70. 607 (орендар)
1605. 12. 08. – 1606. 11. 11. – Марко Жоравницький вiддав в оренду вiйтiвство двоюрiдному братовi **Томашевi Яновичу Жоравницькому**. – ЦДiАУК. 25. 75. 271 – 272, 274 – 275; 76. 190 зв., 975 – 975 зв; 26. 15. 798; 17. 754 (орендар). Жiнка Томаша – Катерина Ярошiвна (1599 – 21. 35. 150)
1607. 18. 01. – 01. 07. – вiйт **Марко Жоравницький**. – ЦДiАУК. 26. 15. 798; 25. 78. 689 – 689 зв. (дiдичний)
1607. 01. 07. – Марко Жоравницький заставив вiйтiвство **Михайловi Гулевичу**. – ЦДiАУК. 25. 78. 689 – 689 зв. (державця)
1608. 03. 10. – Катерина **Подорецька** через заборгованiсть Марка Жоравницького введена у вiйтiвство. – ЦДiАУК. 26. 17. 716 зв. – 717 (державця)
1608. 16. 10. – 1611. 19. 03. – вiйт **Андрiй Козека**. – ЦДiАУК. 25. 88. 95 – 96 зв.; 90. 401, 1008; 26. 19. 484 зв., 500 зв. (державця)
1611. 09. 05. – за рiшенням Люблiнського трибуналу введено у вiйтiвство **Марка Жоравницького** вiд князя Андрiя Козики. – ЦДiАУК. 25. 90. 639 (дiдичний)
1611. 12. 05. – 1620. 15. 01. – М. Жоравницький вiддав у заставу вiйтiвство **Олександровi Загоровському**. – ЦДiАУК. 25. 90. 640 зв.; 92. 284, 986; 97. 50; 114. 396; 116. 93 зв. (державця)
1611. 24. 12. – Олександр Загоровський передав в оренду судовi повноваження **Андрiю Рачковському**. – ЦДiАУК. 25. 90. 1141 зв.
1620. 16. 02. – 1651 – вiйт **Андрiй Загоровський**. – ЦДiАУК. 25. 120. 314 зв. (дiдичний)

Володимирські війти

Війтівству належало с. Шистів – “именъе Шистов ку войтовству его володимерскому здавна належачое” (1591. 02. 05.). – **28. 24.** 385 – 385 зв. (485 – 485 зв.)

До 1488 р. – війт **Іван Луд** – **389. 4.** 145 – 145 об.. Оpubл.: ЛМ. Т. 4. С. 130; **389. 3.** 83 – 83 зв. Оpubл.: ЛМ. Т. 3. С. 79. Іван Лудович, будучи володимирським війтом, купив у великого князя Казимира IV литовезьке війтівство (час не вказано), а далі відпродав його князю Федорові Михайловичу Чорторийському. – ЛМ. Т. 11. С. 77

1488. 31. 07. – війт **Федко Іванович Луд** – **389. 4.** 145 – 145 об.. Оpubл.: ЛМ. Т. 4. С. 130. Мав синів: Гурина, Івашка, Яска, Степана. Сам Федко на 1525 р. згаданий як покійний. – ЛМ. 14. С. 308

1493. 15. 09. – війт **Федко Іванович** – **389. 3.** 83 – 83 зв.. Оpubл.: ЛМ. Т. 3. С. 79. Федко син Івана Лудова звертається до великого князя з проханням підтвердити лист Казимира IV на продаж володимирського і литовезького війтівства його батькові

1496. 10. 11. – **Луд** – **389. 6.** 341; Оpubл.: ЛМ. Т. 6. С. 243

1497/1498 – **Федко Лудович** – **389. 6.** 102 об. Оpubл.: ЛМ. Т. 6. С. 172 – 173

1498. 2. 04. – **Федко Лудович** – **389. 6.** 173. Оpubл.: ЛМ. Т. 6. С. 245

1519. 03. 01. – **Федко Лудович** – **389. 11.** 55 – 55 об. Оpubл.: ЛМ. Т. 11. С. 77

1521. 17. 06. – **Федко Лудович** – АС. Т. 3. С. 207

1528. 26. 08. – війт **Івашко Федорович**. – ЛМ. Т. 224/4. С. 257

1567. 04. 03. – **Максим Іванович Лудович**. – **28. 2.** 46 зв. Названий війтом 17. 12. 1567 р. (**28. 2.** 214 зв., 216 зв.), хоча офіційно уступив війтівство М. Дубницькому 21. 06. 1567 р. (**28. 2.** 108 зв. – 110). Війтом названий 19. 02., 21. 04. 1568 р. – **28. 2.** 19 зв., 41; а також 27. 06. 05. 08., 02. 09., 18. 10., 25. 11. 1568 р. – **28. 3.** 72, 97 зв., 121 зв., 142, 154. Максим Лудович мав у власності частину с. Калусова, а також села Вербичне і Чайки. (1591 р.). – **28. 24.** 380 зв./480 зв., 494/594

Мав сестру Нерадку, що була замужем за луцьким міщанином Гацьком Стецьковичем. Маму Максима Івановича звали Уляна. Нерадка з чоловіком скаржилася, що він продавши війтівство, не поділився з нею. – **28. 7.** 190 зв. Максим Лудович згадується як померлий 13 квітня 1598 р. – **28. 31.** 139.

1567. 21. 06. – (приблизно до 1590 р.) **Михайло Дубницький** уведений у війтівство. – **28. 2.** 114 зв., а королівський привілей на війтівство виданий 8 вересня 1566 р. – **389. 51.** 35 – 37 об.. Оpubл.: ЛМ. Т. 51.

Додатки

- С. 47 (жінкою М. Дубницького була Томила, донька Данила Карповича, а він своєю чергою зять владики володимирського і берестейського Феодосія – тобто Томила – внучка владики по материнській лінії). – **28.** 2. 115 (Томила Новоселецького – Даниловну Попелевичовну – **28.** 32. 377). Рідний брат Томили – Григорій Новоселецький. – **28.** 26. 334. (10. 05. 1593 р.). М. Дубницький згаданий як покійний 13. 04. 1592 р. – **28.** 25. 213 зв., а поховали його 21. 05. 1592 р. – **28.** 25. 389 – 390
- Михайло Дубницький* мав синів – Абрама, Олександра, Андрія, Стефана, Дмитра, Павла і дочку Софію. – **28.** 32. 377
- Абрам* – жінка Марина Обухівна (1606. 04. 04.) – **28.** 18. 202 зв.
- Олександр* – жінка Софія Ліневська (1605. 14. 03.) – **28.** 37. 95
- Андрій* – жінка Овдотья, син Юрій (1611. 20. 05. – **28.** 43. 212 зв.); (1615. 15. 05. – **389.** 206. 95 об.)
- Павло* – жінка Олена Обухівна, сини – Ян, Габрієль, дочка – Зузана (**28.** 51. 163)
- Софія* – чоловік Флоріан з Брожка. – **28.** 33. 70 зв.
-
- 1585. 02. 03.** – королівський привілей на вїтївство *Леонартові Стронському*. – **28.** 19. 47 зв. – 48.
- 1586. 10. 02.** – королівський декрет на ім'я володимирського старости про призначення вїттом *Леонарда Стронського*. – **28.** 19. 49 зв. – 50
- 1588. 30.12.** – перед королем розглядалася справа про володимирське вїтївство між М. Дубницьким і Яном Сетинським, який теж претендував на вїтївство, але справу відклали. – **389.** 200. 16 об.; відклали розгляд справи і 16. 12. 1589 р. – **389.** 199. 75 – 75 зв.
- 1591. 02. 05.** – державця вїтївства *Ян Сокольницький*. – **28.** 24. 486
- 1598. 19. 02.** – вїт *Абрам Дубницький*. – **28.** 31. 50
- 1599. 09. 09.** – Абрам Дубницький продав вїтївство за 1 тис. кіп грошів литовських *Юрію Овлучимському*, земському писареві. – **389.** 202. 15 об. – 16; **28.** 32. 423 – 425
- 1614. 13. 02.** – Юрій Овлучимський вніс до володимирських земських книг дарчу на володимирське вїтївство своєму зятю *Юрію Будзишевському*, а король це підтвердив 07. 11. 1618 р. – **389.** 209. 45 об. – 46 об.
- 1615. 13. 07.** – вїт *Юрій Будзишевський* орендував на п'ять років вїтївство *Юрію Овлучимському*. – **28.** 48. 324 – 325. Ю. Овлучимський на 02. 05. 1618 р. вже покійний і оренда передана його дружині Галшці з Іваничів. – **28.** 50. 287 (але ще 20. 06. 1617 р. Ю. Овлучимський згаданий як вїт. – **28.** 49. 515). Тестамент Ю. Овлучимського складений 28. 04. 1618 р. і облятований у гроді 04. 12. 1618 р., коли він згаданий

Додатки

вже як покійний. – **28. 50.** 824 – 826 зв. *Юрій Будзишевський* католик – дружина Анна Овлучимська, донька Юрія Овлучимського. Ю. Будзишевський мав двох синів: Людвіка і Олександра та дві дочки: Софію і Катерину. За тестаментом від 08. 06. 1621 р. заповів поховати себе в костелі у Володимирі. – **28. 53.** 306 – 309. За Анною Овлучимською отримав посаг 2 тис. зол. – **28. 50.** 825. Відомі ще два тестаменти Ю. Будзишевського: 07. 05. 1629 р. (**28. 63.** 648 – 653) і 08. 07. 1632 р. (**28. 67.** 584 – 586 зв.)

1621. 18. 04. – *Юрій Будзишевський* віддав на три роки в оренду війтівство з судами і прибутками *Павлові Rogovському*. – **28. 53.** 225 – 225 зв.

1623. 01. 12. – Юрій Будзишевський передав в оренду війтівство на три роки (від св. Андрія 1623 р. до св. Андрія 1626 р.) *Павлові Гулевичу Воютинському*. – **28. 56.** 989 – 99 зв.

1626. 05. 09. – возний Миколай Закревський увів в оренду війтівства від Ю. Будзишевського володимирського підстаросту *Габрієля Іваницького* – **28. 60.** 1192 зв. – 1193 зв.

1626. 30. 09. – Ю. Будзишевський продав війтівство володимирському старості *Роману Гойському* за 8 тис. зол. – **28. 60.** 1232 – 1236; див.: AGAD. MK. 175. 50 v. – 51 v.

1629. 13. 07. – Роман Гойський орендував війтівство *Миколаю Мишці Холоневському* – **28. 63.** 1489 (орендарем згаданий 26. 04. 1630 р. – **28. 64.** 146). 16. 08. 1631 р. оренду продовжено ще на рік (від Спаса до Спаса). – **28. 66.** 1562 – 1563 зв.

1633. 18. 08. – Роман Гойський продав війтівство *Юрію Ладі* за 8 тис. зол. – **27. 33.** 348 зв. – 353; **28. 72.** 694 зв.; **389. 214.** 42 об. – 43. Як війт він згаданий 11. 10 1633 р. – **28. 68.** 948; + 23. 03. 1634 р. – **28. 69.** 401 зв.

1643. 15. 09. – Юрій Лада продав війтівство володимирському земському судді *Станіславу Корчминському* за 10 тис. зол. – **28. 78.** 1098 – 1102 зв. (6 жовтня 1643 р. Ю. Ладу ще названо в гроді війтом, а вже 7 жовтня – просто городничим. – **28. 78.** 1476 зв., 1592)

Додатки

Війти приватних міст

Місто	Дата	Війт (ім'я / прізвище)	Соціальне походження	Джерело
1	2	3	4	5
Андріїв (Новий Вишнівець)	1630.02.20	Ян Малховський		25. 172. 341
Базалія	1574.01.21	Петро Лось		25. 459. 4
—" —	1582.06.03	Каспер Лось		25. 26. 517
—" —	1619.05.18	Дем'ян Кокорика		25. 111. 454 зв.
—" —	1623.01.22	Дем'ян Кокорика		25. 154. 1183
Баранівка	1620.08.	Линовський		BZNO. OR. K. 376
Бережниця	1634.01.31	Адам Петровський	шляхетний	25. 191. 649
—" —	1646.07.24	Марцин Любавський	урожоний	25. 252. 131 зв.
—" —	1647.11.19	Андрій Солонарчик	учтивий	25. 259. 475
Берездів	1575.05.07	Потап Остапович		25. 15. 186 зв.
—" —	1620. 08.	Лисий		BZNO. OR. K. 286
—" —	1624.05.23	Григорій Яцкович	славетний	25. 137. 515 зв.
—" —	1630.02.13	Іван ("ижд войтъ берездовский Иван писат не умеет, я, сын его Роман, место его подписуюся з розказаня его")		25. 172. 298 зв.
Березьк	1632.07.29	Роман Бутевич		25. 184. 288 зв.
Берестко		Іван		ІР ЦНБ. Ф. 2. Спр. 22167. Арк. 4 зв.
Берестечко	1573.10.03	Михно Гвоздович		25. 14. 412
—" —	1575.11.05	Михайло Гвоздович		25. 15. 450
—" —	1579.06.12	Михайло Гвоздович		25. 19. 527 зв.
—" —	1601.08.27	Андрій Буркацький	шляхетний	25. 62. 647 зв.
—" —	1627.07.20	Станіслав Ляковський	шляхетний	25. 157. 448
Білів	1582.04.23	Прокіп Стецкович	шляхетний	28. 15. 198
—" —	1587.04.07	Антон		25. 37. 240
—" —	1596.12.03	Антон Пител		25. 50. 199; 26. 13. 1025 зв.
—" —	1599.01.12	Антон Питля		26. 13. 71 зв.
—" —	1600.09.27	Антон Янович		25. 61. 28 зв.
Вишгородок	1634.05.17	Савко		25. 193. 154
Вишеньки (Новий Острів)	1603.06.28	Мартин Шаланський	шляхетний	25. 68. 87 зв.

Додатки

Продовження додатка

1	2	3	4	5
—"	1629.08.09	Станіслав Янчий	шляхетний	25. 170. 299 зв.
Вишнівець	1570.09.07	Василь Локошко		28. 5. 245 зв.
—"	1588.06.13	Костянтин Чешинський		21. 25. 58
—"	1598.10.29	Кость Чешинський (одно- часно тимчасово урядник)		25. 53. 543 зв.
Вишнівець Ста- рий	1630.06.20	Тимош		25. 196. 607 зв.
Волочища	1575.08.05	Міхал Свебор		25. 15. 368
Голятин	1586.03.15	Янко Литвич		AGAD. AZ. Sygn. 2633. K. 89
Голятин (Зви- нигород)	1586.03.17	Ян Литвин		25. 35. 211 зв.
Голятин Старий	1634.06.30	Петро		25. 193. 381 зв.
Глухи (Новома- лин)	1596.01.13	Томило Войнич		26. 10. 68 зв.
—"	1615.02.12	Томило Войнич	щляхетний	25. 109. 59 зв.
Горохів	1580.09.16	О м е л я н (ж и в н а передмісті)		25. 22. 450 зв.
—"	1595.01.26	Омелян Никифорович		25. 46. 73
—"	1597.03.16	Омелян Никифорович		25. 50. 316 зв.
—"	1600.10.29	Омелян Никифорович		25. 61. 97
—"	1603.02.27	Сасин Никифорович		25. 67. 156 зв.
—"	1605.03.01	Герман Федорович		25. 73. 262 зв.
—"	1616.06.14	Омелян Никифорович		25.103. 237 зв.
—"	1617.01.26	Омелян Никифорович (сини: Ян, Павло, Сасин)	славетний	25. 107. 195
—"	1619. 05.01	Омелян Никифорович		25. 113. 52
—"	1620.06.06	Стефан Отрошкевич	шляхтич	25. 119. 143, 173 зв.
—"	1620.02.29	Омелян Никифорович		25. 116. 317 зв.
—"	1621.03.22	Омелян Никифорович	славетний	25. 121. 1226 зв.
—"	1621.04.24	Омелян Никифорович (дружина Ганна Янківна)		25. 123. 123
—"	1622.12.05	Омелян (Никифорович) Островський	славетний	25. 130. 987
—"	1627.05.27	Ян Островський	шляхетний	25. 154. 821
—"	1629.07.23	Ян Островський	славетний	25. 171. 88 зв.
—"	1630.01.19	Григорій Островський		25. 172. 181
—"	1638.05.26	Ян Островський	шляхетний	25. 211. 791 зв.
Гриців	1591.04.24	Борис		25. 39. 161 зв.

Додатки

Продовження додатка

1	2	3	4	5
Деражня	1609.02.01	Богдан Омелянович		25. 83. 95
—" —	1613.06.23	Ян Нагорникович	шляхтич	25. 94. 555
—" —	1616.01.30	Ян Нагорникович		25. 103. 578 зв.
—" —	1621.06.20	Альбрехт Собоцький	шляхетний	25. 130. 463 зв.
—" —	1647.07.30	Згаданий колишній війт Стефан Крилашевський	шляхтич	25. 257. 572
—" —	1647.10.25	Стефан Мицевич	шляхетний	25. 258. 593 зв.
Дорогостаї	1581.11.02	Ян Вересковський	шляхетний	25. 25. 270 зв.
—" —	1582.03.30	Ян Вересковський		25. 26. 224 зв.
—" —	1585.05.15	Ян Вересковський		25. 34 439
—" —	1590.09.01	Ян Вересковський		25. 38. 456 - 457
—" —	1592.02.21	Ян Вересковський		25. 40. 280
—" —	1605.03.23	Станіслав Луневський		25. 73. 278 зв.
Дорогобуж	1620.08.	Васко		BZNO. OR. K. 182
Дубно	1561.10.01	Ян Лонський		25. 3. 38 зв.
—" —	1572.04.08	Васко		25. 13. 246 зв.
—" —	1575.07.01	Василь		25. 15. 312 зв.
—" —	1582.10.22	Василь Єлисеєвич		25. 26. 1122 зв.
—" —	1583.03.20	Василь Єлисеєвич		25. 460. 337
—" —	1614.07.25	Мартин Васильович		25. 100. 229
—" —	1627.04.19	Мартин Васильович		25. 154. 672
—" —	1631.03.21	Марціян Васильович		25. 176. 234
Жорнів	1572.01.24	Данило		25. 13. 54
—" —	1574.02.12	Семен Сичковський		25. 459. 24 зв.
—" —	1580.03.27	Семен		25. 21. 272 зв.
—" —	1591.11.16	Семен		25. 40. 24
—" —	1618.06.20	Ян Хорошкович	шляхтич	25. 109. 353
—" —	1636.08.29	Лаврин Стефанович	славетний	25. 201. 1018 зв.
Заслав	1579.03.22	Семен		25. 19. 211 зв.
Заслав-Новий	1627.03.11	Лук'ян Мирополець (дав кн. Олександр Заславський на повій осаді)		ANK. AS. Sygn. 75/IV. K. 477
Заслав-Старий	1636	Клочко		ANK. AS.64/12. K. 6.
Застав'я	1628.09.22	Михайло Савич	славетний	25. 163. 443 зв.
—" —	1620	Іван Івевич		BZNO. OR. K. 203.
Звягель	1620	Гірка		BZNO. OR. K. 318.
Камінь	1625.04.05	Бартош Пожаровський		28. 58. 522 зв.
Киликів	1570.01.09	Олехно Скуйбіда		25. 12. 18 зв. - 19
Киселин	1579.06.26	Левко Барилевич		28. 12. 229 зв.

Додатки

Продовження додатка

1	2	3	4	5
—"—	1580.10.31	Рафал Здродовський		28. 13. 519 зв.
—"—	1582.08.31	Левко Берило		28. 15. 406 зв.
Клевань	1630.01.23	Войцех Яхнович		25. 172. 210
Коблин	1570.03.18	Матис		25. 12. 136 зв.
—"—	1574.05.07	Матис		25. 459. 94 зв.
Козлин	1580.07.20	Миколай Кургановський		25. 22. 77 зв.
Козлин	1607.03.07	Миколай Чернацький		ВРАН. ОР. 262.10
Козлин	1607.04.16	Юрій Поплавський + державця		ВРАН. ОР. 262. 14
—"—	1608.03.21	Миколай Чернацький		ВРАН. ОР. 262. 13
—"—	1609.05.21	Миколай Чернацький		ВРАН. ОР. 262. 89
—"—	1610.01.05	Миколай Яблонський		ВРАН. ОР. 262. 11
—"—	1610.05.10	Ян Ремінський + староста		ВРАН. ОР. 262. 25 v.
—"—	1610.07.30	Габріель Груша		ВРАН. ОР. 262. 29 v.
—"—	1636.03.01	Габріель Груша	урожоний	25. 201. 288
Колки (Романів)	1583.07.17	Харко		25. 30. 36 зв.
—"—	1585.07.08	Харко Олексійович		25. 34. 662
—"—	1605.05.14	Михайло Рудовський	шляхетний	26. 14. 643
—"—	1618.09.15	Франциск Бромерський	шляхетний	25. 110. 584 зв.
—"—	1623.08.14	Ян Августин Раковський	шляхетний	25. 134. 908
—"—	1624.05.29	Ян Августин Раковський		25. 139. 264
Корець	1568.12.23	Томило Манцевич		28. 3. 186
—"—	1580.05.04	Томило Манцевич		25. 21. 435 зв.
—"—	1582.08.26	Томило Манцевич		25. 26. 900 зв.
—"—	1586.08.26	Томило Манцевич		25. 26. 900 зв.
Кошар	1638.08.11	Іван Кудлачевич	шляхетний	25. 214. 271 зв.
Красилів	1554.04.18	Івашко		АНК. АС. Т. Rz. VIII/20. К. 145
—"—	1575.08.05	Федір Гавриловський		25. 15. 368
—"—	1615.26.03	Іванаско		ЛННБ. ВР. Ф. 91. Спр. 39/1. Арк. 56.
Красний Корець	1601.23.12	Федір		25. 66. 94
—"—	1609.07.06	Федір Тишовецький		25. 84. 320
—"—	1617.10.24	Федір		АНК. АС. 64/5. К. 24
Красностав (Хлапотин)	1630.01.16	Миколай Незабитовський		25. 172.152
—"—	1646.08.25	Марцин Білецький	шляхетний	25. 252. 391
Локачі	1647.05.09	Янович		28. 83. 329 зв.

Додатки

Продовження додатка

1	2	3	4	5
Любар Старий	1600	Криштоф Кевлич + намісник		21. 39. 90
Любартів Но- вий	1630.02.21	Ян Несальський	шляхетний	22. 37. 161
Ляхівці	1579	Никон Матвійович		AGAD. ASK. Dz.1. Sygn. 31. K. 123
—" —	1584.04.14	Михайло Сербицький		21. 23. 533 зв.
—" —	1630.02.25	Криштоф Жебровський	шляхетний	22. 37. 278
Маначин	1569.07.08	Бартош Кривецький		22. 2. 16
Милянєвичі	1582.09.12	Ян Мошнинський		28. 15. 426
Межиріч (Ко- рецький)	1603.08.01	Дорош Тирський		25. 68. 516 зв.
—" —	1607.05.08	Ян Бединський		25. 78. 472 зв.
—" —	1612.02.09	Ян Погоринський		25. 93. 529 зв.
Мовчанів	1579.02.21	Кузьма		28. 12. 63 зв. – 64
Мосор	1578.07.21	Ян Кречевський		25. 18. 416 зв.
—" —	1581.10.14	Адам Тишковський		25. 25. 226
—" —	1589.11.19 1589.12.24	Микита Микита		25. 33. 292; 25. 38. 69
—" —	1620.03.12	Марцин		28. 52. 943
Муравиця	1575.03.01	Григорій Брянський		21. 18. 20
—" —	1576.05.09	Григорій Брянський		25. 16. 142
—" —	1583.08.22	Яцко Мелешкович		25. 30. 266 зв.
—" —	1585.04.27	Яцко Мелешкович		25. 34. 364 зв.
—" —	1592.02.21	Яцко Мелешкович		25. 40. 279 зв.
—" —	1592.06.18	Яцко Мелешкович		25. 42. 95
—" —	1593.09.04	Яцко Мелешкович		26. 8. 190
—" —	1603.07.12	Станіслав Пясецький		22. 13. 699 зв.
Несухоїжі	1573.09.27	Івашко Попович		28. 7-а. 270 зв.
—" —	1582.09.04	Трохим Савчич		25. 26. 990
—" —	1605.11.08	Федір Кімберевич Черкас		28. 37. 702
—" —	1606.04.20	Черкас		28. 38. 218
—" —	1630.02.12	Ян Санайко (Чанко)	славетний	25. 172. 296, 300 зв. – 301
—" —	1635.07.03	Іван Янчиківич	славетний	25. 197. 27
Озеряни	1575.05.16	Охрім		28. 9. 96 зв.
—" —	1578.06.12	Охрім Логвинович		28. 11. 93 зв.
—" —	1579.06.16	Охрім Грузевич		28. 12. 212 зв.
—" —	1584.02.16	Охрім		28. 17. 75

Додатки

Продовження додатка

1	2	3	4	5
—"—	1596.12.10	Григорій Кнегининський <i>діничний</i>	шляхетний	25. 49. 929 зв.
—"—	1612.02.10	Охрем		28. 44. 31 зв.
—"—	1637.10.31	Якуб Ступницький		25. 208. 473 зв.
—"—	1637.11.17	Якуб Ступницький		25. 208. 473 зв.
Олександрія	1644.05.13	Якуб Клесчовський	урожоний	25. 159. 741 зв.
Олика	1568.09.08	Олехно Петрович Скуйбіда		25. 10. 304 зв.
—"—	1584.07.28	Венцеслав Слонічевський		25. 31. 573 зв. – 574
—"—	1599.06.09	Вацлав Слонічевський		25. 55. 479
—"—	1601. 05.	Вацлав Слонічевський	шляхетний	1237. 6. 43 зв.
—"—	1605.06.14	Миколай Старнігель		25. 75. 124
—"—	1611.09.19	Ян Алексич	славетний	25. 90. 1004 зв.
—"—	1612.04.08	Ян Алексич		25. 93. 776 зв.
—"—	1616.04.22	Ян Олекшич		25. 103. 735
—"—	1616.05.13	Ян Алексич		25. 103. 453 – 453 зв.
—"—	1620.04.23	Ян Алексич	славетний	25. 112. 736 зв.
—"—	1620.04.25	Ян Алексич	славетний	25. 116. 1158 зв.
—"—	1620.09.20	Ян Олекшич		25. 124. 140 зв.
—"—	1623.04.21	Ян Олекшич		25. 133. 455 зв.; 25. 134. 534 зв.
—"—	1624.06.05	Ян Олекшич	славетний	25. 118. 632 зв.
—"—	1628.04.18	Ян Олекшич	шляхетний	25. 153. 8
—"—	1629.01.03	Ян Олекшич	славетний	25. 165. 73
—"—	1630.06.05	Ян Алексич	шляхетний	26. 30. 295 зв.
Осницьк	1648.02.14	Самійло Бобровник		25. 249. 372 зв.
Острог	1569	Павло Малишевич		21. 14. 65 зв.
—"—	1575.04.21	Павло Малишевич		25. 15. 134
—"—	1581.08.23	Павло Малишевич [Новоселецький]		25. 24. 25
—"—	1582.07.13	Павло Малишевич Новоселецький		25. 26. 681
—"—	1585.02.10	Павло Малишевич Новоселецький		25. 35. 117 зв., 295 зв.
—"—	1586.05.13	Павло Малишевич Новоселецький (дружина Полагея Красовська)		25. 36. 175 зв.
—"—	1592.02.05	Павло Новоселецький		25. 40. 237 зв.; 25. 42. 211
—"—	1615	Стефан Грабович		2228. 718. 1

Додатки

Продовження додатка

1	2	3	4	5
—" —	1626.12.30	Петро Кокорика		25. 153. 95 зв.
—" —	1629.12.22	Давид Суберт		25. 171. 689 зв.
—" —	1630.04.15	Давид Субарт	славетний	25. 174. 681 зв.
—" —	1631.05.15	Томаш Зигмунтович (з частини Домініка Заславського)		25. 176. 507 зв.
—" —	1632.09.05	Томаш Жигмунтович	славетний	25. 189. 216 зв.
—" —	1633.12.20	Тимош Жигимонтович	славетний	25. 190. 442 зв.
Острог (Старе місто; з частини Анни Ходкевичівни)	1642.02.26	Бартош аптекар більський	славетний	25. 231. 125
Острог (Нове місто)	1642.02.26	Криштоф Зембович		25. 231. 125
Острожець	1574.07.30	Тимош Шимкович		25. 459. 247 зв.
—" —	1580.03.05	Андрій Гринкович		25. 21. 202
—" —	1585.05.31	Андрій Гринкович		25. 34. 488
Перевали	1569.10.19	Еразмус Мисевський		28. 4. 238 зв.
Перемиль	1622.03.10	Карбовський		25. 126. 316 зв.
Полонне-Старе	1620. 08.	Норовський		BZNO. OR. Sygn. 3669. 362
Порицьк	1574.06.12	Ян Богушовський		28. 8. 127 зв.
—" —	1598.12.02	Василь		28. 31. 617
—" —	1629.08.20	Олешко		28. 63. 1553 зв.
—" —	1630. 05.13	Петро		28. 64. 76
—" —	1634.05.17	Олешко		25. 193. 154
Птиче	1629.06.30	Василь Іванович	славетний	25. 170. 67 зв.
—" —	1635.06.22	Войтех Полякович		25. 195. 681 зв.
Радивилів	1564.06.09	Беняш Вольський		25. 6. 97 зв.
Рилавиця	1635.04.04	Іван Обушко		28. 70. 446 зв., 479
—" —	1638.06.04	Іван Обух		28. 73. 850, 862
Рівне	1631.05.15	Марцин Левинський		25. 177. 1008
Рожище	1569.05.26	Станіслав Янковський		25. 11. 245-а – 245-а зв.
—" —	1570.03.12	Тимко Костевич		25. 12. 147 зв.
—" —	1573.03.16	Михайло Сокол		25. 14. 36 – 36 зв.
—" —	1574.03.03	Михайло Сокол		25. 459. 37 зв.
—" —	1575.04.07	Михайло Сокол		25. 15. 122 зв.
—" —	1577.06.07	Михайло Сокол		25. 17. 377

Додатки

Продовження додатка

1	2	3	4	5
—"—	1578.07.22	Михайло Сокол		25. 18. 416 зв.
—"—	1578.12.02	Ст. Янковський		25. 22. 603
—"—	1592.02.10	Богущ Благоновський		25. 40. 250 зв.; 25. 42. 81 зв., 369, 457
—"—	1617.03.31	Ян Ємеловський	шляхетний	25. 106. 561 зв.
—"—	1620.04.15	Ян Ємеловський		25. 122. 17
—"—	1621.10.29	Ян Ємеловський		25. 123. 679 зв.
—"—	1638.05.12	Ян Ємеловський	шляхетний	28. 73. 766 зв.
—"—	1643.12.15	Павло Гівлич	шляхтич	AGAD. МК.189. 33 в. – 35
Свинюхи	1629.08.07	Малуш Величкович		25. 171. 153
Серкизів	1580.03.11	Наум		28. 13. 85
—"—	1582.03.04	Іван Лядвич		28. 15. 92 зв.
—"—	1584.02.26	Іван		28. 31. 162 зв.
—"—	1585.07.12	Іван Лядвич		28. 18. 398
—"—	1590.01. 8	Грицко		28. 23. 61
Смолдирів	1620.08.	Гостковський (тримає ві- йтівство за 400 зол.)		BZNO. OR. 3669. 366 в
Сокіл	1577.02.28	Михайло		25. 17. 165
—"—	1584.02.04	Михайло		25. 31. 140
—"—	1584.10.15	Михайло		25. 31. 1127 зв.
—"—	1592.03.04	Михайло Рудавський		25. 40. 292 зв.
—"—	1593.01.17	Михайло		25. 43. 69 зв.
—"—	1594.08.16	Михайло		25. 45. 995
—"—	1602.01.10	Михайло Рудовський		25. 66. 71 зв.
—"—	1604.01.27	Михайло Рудовський	урожоний	25. 71. 142
—"—	1610.02.09	Михайло Рудовський		25. 86. 174
—"—	1612.02.16	Рудовський		25. 92. 283
—"—	1616.03.10	Марціан Іршинський		25. 103. 218 зв.
—"—	1617.06.13	Стефан Голинський		25. 106. 702
—"—	1630.06.07	Ян Умієцький		25. 173. 773 зв.
Старокостянтинів	1593.08.13	Сергій Кононович Скрага		28. 26. 503 – 503 зв.
—"—	1594.02.08	Сергій Скрага		25. 45. 197 зв. – 198
—"—	1594.06.14	Сергій Скрага		26. 9. 656 зв.
—"—	1597.04.19	Сергій Скрага		25. 50. 231 – 231 зв.
—"—	1632.07.26	Юзеф Гром		25. 184. 256 зв.
—"—	1646.10.10	Войцех Росовський		52. 2. 59. 729
Степань	1560.01.05	Гурин Чорнишевич		ANK. AS. T. Rz. IX/1. К. 1

Додатки

Продовження додатка

1	2	3	4	5
—" —	1569.09.26	Гришко		25. 11. 486, 509
—" —	1570.04.22	Гришко		25. 12. 212 зв.
—" —	1573.07.04	Васко Мелехович		25. 14. 278 зв.
—" —	1578.09.12	Васко Мелехович		25. 18. 572 зв.
—" —	1590.09.15	Семен Чорний		25. 38. 567
—" —	1593.09.16	Гапон Чернкович	славетний	25. 44. 345
—" —	1615.03.26	Марко		ЛННБ. ВР. Ф. 91, Спр. 39/ 1. Арк. 35
—" —	1637.02.07	Клим Воронович	славетний	25. 204. 724
—" —	1648.04.06	Федір Павелкович	славетний	28. 84. 1437
Сульжин	1615.03.26	Іван Пантеленя		ЛННБ. ВР. Ф. 91, Спр. 39/1. Арк. 4 зв.
Сураж	1594.05.29	Маско Григорович		21. 25. 58; 21. 27. 104 – 104 зв.
—" —	1594.05.31	Маско Григорович		21. 27. 104 – 104 зв.
Тайкури	1632.05.17	Годлевський	славетний	25. 181. 533
Торговиця	1566.06.14	Андрій Сікорський		26. 1. 31
—" —	1566.06.20	Андрій Сікорський		28. 1. 40
—" —	1567.03.10	Андрій Сікорський		26. 1. 86 зв.
—" —	1568.03.31.	Михно		25. 10. 147 зв.
—" —	1610.05.09	Григорій Солце	славетний	25. 86. 582
—" —	1626.07.27	Левко Дурицький		25. 151. 123 зв.
Торчин	1567.02.09	Матис Яцковський		25. 9. 70 зв.
—" —	1585.06.28	Петро Добронизький		26. 5. 364
—" —	1596.08.03	Ян Жерницький		25. 47. /II, 137 зв. – 138 зв.
—" —	1606.09.30	Мартин Шаневський		25. 77. 1023
—" —	1607.08.14	Мартин Шаневський		25. 80. 165 зв.
—" —	1614.09.02	Якуб Ласький		25. 99. 500
—" —	1615.12.01	Шанімовський		25. 101. 346.
—" —	1617.07.14	Якуб Ласький	урожоний	25. 108. 153, 233 зв.
—" —	1618.05.01	Якуб Ласький	урожоний	25. 110. 88
—" —	1620.12.02	Якуб Ласький		25. 112. 944 зв.
—" —	1620.03.20	Якуб Ласький		28. 52. 906
—" —	1621.10.29	Якуб Ласький		25. 123. 369 зв.
—" —	1622. 05. 10	Якуб Ласький (дружина – Анна Кузмінська)		25. 131. 128
—" —	1624.03.16	Ян Ласький		25. 137. 374
—" —	1624.08.31	Якуб Ласький		28. 58. 209

Додатки

Закінчення додатка

1	2	3	4	5
—"—	1625.02.07	Ян Ласький		25. 141. 167
—"—	1627.07.20	Якуб Ласький		25. 156. 446 зв.
—"—	1634.04.07	Андрій Трушковський (перед ним був Войтех Мончевський)	шляхтич	25. 191. 377 зв. – 380
—"—	1646.02.27	Савка Пармук	славетний	25. 246. 501 а.
Турійськ	1560.12.27	Кузьма		<i>ANK. AS. T. Rz. VI/19. K. 87</i>
—"—	1571.05.10	Кузьма		28. 15. 307
—"—	1580.03.11	Кузьма		28. 13. 68 зв.
—"—	1607.05.24	Богдан Каленикович		28. 39. 358
—"—	1628.10.27	Остап Голодович		27. 30. 146 зв.
—"—	1633.09.12	Остап Журковський	славетний	28. 68. 915 зв., 1242
—"—	1647.09.23	Данієль Олеський		28. 83. 752
Тучин	1609.07.24	Юрій Боруцький		<i>BPAN. OR. Sygn. 262. K. 98 v.</i>
—"—	1617.10.08	Павло Вуєвич	шляхетний	25. 108. 335 зв.
—"—	1630.02.19	Мартин		25. 172. 339 зв.
—"—	1643.06.03	Станіслав Лютомирський		25. 236. 166 зв.
Тучин Новий	1606.02.09	Юрій Боруцький	урожоний	25. 76. 187
—"—	1631.07.05	Станіслав Лютомирський	шляхетний	25. 184. 138
Четвертня	1576.10.20	Миколай Яричовський		25. 17. 165
—"—	1581.09.07	Ярчовський		25. 25. 75
—"—	1587.04.23	Радко Мисевич		25. 37. 279 зв.
—"—	1593.02.03	Радівон Михайлович		25. 43. 99 зв.
—"—	1619.08.19	Калиш Драбович	шляхетний	25. 114. 216 зв.
Чортгорійськ	1579.12.16	Семикрас		25. 20. 509
—"—	1629.02.28	Федір Сухонос	славетний	25. 165. 180 зв.
Шепетівка	1625.01.01	Федір		<i>AS. Sygn. 64/9. K. 41</i>
Янушпіль	1576.08.04	Ян Тишецький		21. 19. 73 зв.
Ярунь	1613.01.12	Стефан		25. 94. 62
—"—	1635.06.21	Олександр Залеський	шляхетний	25. 195. 676 зв.

Урядники Луцька

1540. 21. 02. – бурмистри – Макар, Ганус різник, Грицко Лисович, Петро Миколаєвич Лучка; лавники – Андрос Сокальський, Грицко Сило, Богдан Посолейкович, Ванко Кравець, Павло Миколаєвич, Ганус золотар. – 389. 39. 473.
1554. 26. 05. – бурмистр – Стець (мав печатку). – AS. T. Rz. VIII/ 25. K. 181.
1558. 08. 03. – лентвійт – Якуб. – 25. 1. 25 зв.
1560. 19. 07. – лентвійт – Каспер Свідерський. – 25. 1. 112.
1560. 17. 12. – райці – Грицко Посолейник, Степан Ленкович, Томило. – 25. 3. 12.
1561. 10. 05. – лентвійт – Степан Пінчук. – 25. 3. 103 зв.
1561. 07. 10. – війт – Іван Яцкович Борзобагатий Красенський; бурмистри – (6 чол.) – Грицко Васильович Посолейко, Стецко Ленкович, Томило Костюкович, Мицко Яцкович, Василь Лук'янович, Федір Грибкович. – 25. 3. 214 зв. (на арк. 233 зв. до них ужито вислів бурмистри і райці).
1561. 3. 10. – лентвійт – Василь Григорович. – 25. 3. 222 зв.
1562. 01. 05. – бурмистр – Грицко Посолейко, Томило, Стецко Ленкович – 25. 4. 73 зв.
1562. 09. 08. – лентвійт і підключий луцький Денис Богушевич Несвіцький; райці – Грицко Посолейко, Томило Костюкович, Яско Лукашевич. – 25. 4. 163 зв.
1562. 28. 10. – бурмистр і райці – Григорій Посолейко, Стецко Ленкович, Томило Костюкович, Леско Лукашевич, Федір Грибкович. – 25. 4. 103.
1563. 02. 01. – бурмистр – Стецко Ленкович; міський писар – Богуш. – 25. 5. 3.
1563. 04. 01. – бурмистр – Стецко; лавники – Юско Щока, Ленець, Богдан + міський слуга – Яцко. – 25. 5. 6 зв.
1564. 04. 01. – бурмистр – Василь Лук'янович. – 25. 5. 238 зв.; 25. 4. 120; 25. 6. 81.
1564. 28. 01. – лентвійт – Василь Костя (Пінчук). – 25. 6. 11 зв.
1564. 07. 05. – бурмистр – Грицко Посолейник. – 26. 6. 71 зв.
1564. 23. 05. – бурмистр – Василь Лук'янович. – 25. 6. 81 – 81 зв.
1564. 14. 08. – лентвійт – Степан Маскович; бурмистр – Григорій Посолейник; райці – Михайло Семенович, Єско Богомолець. – 25. 6. 71, 81, 183.
1565. 12. 02. – райця – Васко. – 25. 7. 45 зв.
1565. 26. 02. – лавники – Ясюта Миколаєвич, Федір Скрипиця. – 25. 7. 39 зв.
1565. 22. 07. – лентвійт – Василь Костя. – 25. 7. 214.
1565. 26. 08. – лентвійт – Василь Костя Пінчук; бурмистр – Григорій Посолейник; райці – Стецько Ленкович, Василь Лук'янович (Щетинка), Миско Федорович (Клавша), Степан Маскович. – 25. 7. 177 зв., 278 зв.

Додатки

1565. 25. 11. – *бурмистр* – Василь Щетинка (“старшому бурмистру”). – 25. 7. 394. Опубл.: АЮЗР. 8. 6. 167.
1565. 30. 12. – *лентвійт* – Станіслав Романовський. – 25. 7. 445 зв.
1566. 28. 01. – *райця* – Стецко Ленкович. – 25. 8. 24 зв., 325 зв.
1566. 22. 02. – *лентвійт* – Щасний Кресимовський. – 25. 8. 51 зв.
1566. 29. 03. – *лентвійт* – Станіслав Романовський. – 25. 8. 76 зв., 119.
1566. 15. 04. – *бурмистр і райці* – Грицко Посолейник, Василь Щетинка, Миско Клавша. – 25. 8. 94. + 5 березня – Юско Щока Боголюбєць, Степан Пінчук. – Арк. 60 зв.
1566. 17. 04. – *Мартин Кобильський* “который на тот час на местцы войтовскомъ от Михайла его млсти Малинского был”. – 25. 8. 93 зв. + він як *лентвійт* – Арк. 94.
1566. 04. 07. – *райця* – Степан Ленкович. – 25. 8. 235 зв.
1567. 02. 02. – *райці* – Грицько Посолейко, Василь Щетинка. – 25. 9. 37 зв. – 38.
1567. 08. 04. – *райця* – Миско Клавша. – 25. 9. 155 зв.
1567. 29. 05. – *бурмистр* – Грицко Посолейник. – 25. 9. 236.
1567. 16. 06. – *лентвійт* – Степан; *райці* – Степан Біркоз, Васко Щетинка. – 25. 9. 258 зв.
1567. 16. 07. – *лентвійт* – Степан Маскович; *лавник* – Яцко Степанович. – 25. 9. 312 зв.
1567. 30. 10. – *лентвійт* – Станіслав Романовський. – 26. 1. 67.
1568. 29. 01. – *лентвійт* – Степан Пінчук. – 25. 10. 20.
1568. 01. 09. – *лавник* – Васюта Андрійович. – 25. 10. 297 зв. – 298.
1569. 17. 02. – *бурмистр* – Миско Клавша. – 25. 11. 88 зв.
1569. 18. 02. – *лентвійт* – Степан Пінчук. – 25. 11. 89 зв.
1569. 23. 06. – *бурмистр* – Василь Лукашевич; *райці* – Юско Щока, Іван Андросович, Миско Клавша; *міський писар* – Богуш Ванкович; *лентвійт* – Степан Маскович; *війтівський писар* – Іван Павлович; *лавники* – Яцко Степанович, Ян Андрієвич, Петро Дубовяка, Яцко Лецкович, Самійло Максимович, Федір Юревич, Дмитро Андрійович; *цехмістри* – кравецький і кушнірський – Клим Гриневич; ковальський, золотарський, слюсарський, римарський, лучницький і сідельницький – Миско Кузьмич; шевський – Миско Сакович. – 25. 11. 259. Опубл.: АЮЗР. 2. 1. 15 – 16.
1569. 02. 09. – *бурмистр* – Василь Лукашевич Щетинка. – 25. 11. 433 зв.
1569. – *лентвійт* – Станіслав Защинський. – 25. 11. 459.
1570. 02. 02. – *бурмистр* – Василь Лукашевич. – 25. 12. 53 зв.
1570. 07. 02., 29. 04. – *лентвійт* – Станіслав Защинський. – 25. 12. 75, 303 зв.
1570. 03. 07. – *райця* – Миско Хведорович Клавша. – 25. 12. 351 зв.
1570. 29. 07. – *бурмистр* – Миско Федорович Чех. – 25. 12. 410 зв.

Додатки

1570. 25. 10. – бурмистри – Єско Щока, Миско Клавша, Іван Андросович; писар – Богуш. – 25. 12. 554.
1570. 05. 11. – війтівський писар – Іван Кривопиша. – 25. 11. 571 + бурмистр – Петро Дубовяка; райці – Миско Клавша, Юско Щока, Іван Андросович, Яцко Біркоз; міський писар – Богуш. – Арк. 571 зв.
1571. 23. 07. – бурмистр – Степан Маскович. – 25. 458. 283.
1572. 08. 01. – бурмистр – Іван Андросович. – 25. 13. 13.
1572. 09. 02. – лентвійт – Ян Завадський. – 25. 13. 72.
1572. 05. 03. – лавник – Яцько Стецькович. – 25. 13. 131.
1572. 04. 04. – бурмистр – Михайло Федорович; райці – Іван Андросович, Степан Маскевич. – 25. 13. 189.
1572. 24. 07. – лентвійт – Лаврин Гаврилович. – 25. 13. 402 зв.
1572. 11. 12. – бурмистр – Ярмола Чиж. – 25. 13. 623.
1573. 24. 03., 15. 09. – лентвійт – Степан. – 25. 14. 43 зв., 47, 372 зв.
1573. 23. 07. – бурмистр – Федір Іконник. – 25. 14. 240.
1573. 05. 08. – бурмистр – Іван Андросович. – 25. 14. 254 зв.
1573. 31. 08. – бурмистр – (Ярмола) Чиж. – 25. 14. 323.
1573. 14. 09. – бурмистр – Ярмола Чиж. – 25. 14. 371. Згадується, що у липні 1564 р. він був “под присудом костела замкового”. – 25. 6. 158 зв. – 159.
1574. 05. 04, 05. 06, 08. 09, 13. 10. – лентвійт – Войтех Туровський. – 25. 459. 68, 139, 322, 362.
1574. 05. 06, 08. 09. – бурмистр – Михайло Чехович. – 25. 459. 139, 325 зв.
1574. 14. 07. – війтівський писар – Іван Павлович. – 25. 459. 195.
1574. 04. 09. – писар – Богуш Ванкович. – 25. 459. 308 зв.
1574. 13. 10. – лентвійт – Войтех Туровський; бурмистр – Іван Андросович. – 25. 459. 362 – 363.
1575. 07. 04. – бурмистр – Миско Клавшич. – 25. 15. 120 – 120 зв.
1575. 17. 06. – лентвійт – Якуб Клімашевський. – 25. 15. 239 зв. (22 травня 1583 р. засідав у Луцькому гроді на місці підстарости Ст. Петровського. – 25. 29. 182).
1576. 20. 02. – писар – Богуш. – 25. 16. 44 зв.
1576. 24. 02. – лентвійт – Себестіан Забивротський; бурмистр – Михайло Чехович; райці – Ярмола Васильович, Яцко Біркозович, Самойло Максимович. – 25. 16. 48, 49.
1576. 04. 05, 06. 07. – лентвійт – Якуб Клімашевський; писар війтівський – Іван Дедеркал. – 25. 16. 136 зв., 244 зв.
1576. 25. 05. – бурмистр – Іван Андросович. – 25. 122. 283 зв.
1576. 16. 06. – бурмистр – Іван Андросович. – 25. 16. 219 зв.
1576. 27. 09. – лавник – Федір Скрипиця. – 25. 16. 424.

Додатки

1577. 28. 01. – лавник – Самійло Максимович. – 25. 17. 46 зв.
1577. 18. 05. – лентвійт – Якуб Клімашевський. – 25. 17. 347, 349 зв., 367 зв., 451, 708 зв.
1577. 30. 05. – бурмистр – Ярмола Васильович. – 25. 17. 362.
1577. 03. 09. – райця – Яцко Біркоза. – 25. 17. 594.
1577. 16. 12. – міський писар – Іван Дедеркал. – 25. 17. 819 – 819 зв.
1578. 31. 01. – лентвійт – Якуб Клімашевський. – 25. 18. 53 зв.
1578. 10. 03. – бурмистр – Єско Щока. – 25. 18. 106. (він же Єско Боголюбець).
1578. 19. 06. – лентвійт – Якуб Клімашевський; бурмистр – Ярмола Чиж. – 25. 18. 241, 334, 337 – 338.
1578. 03. 10. – бурмистр – Іван Андросович. – 25. 18. 676 зв.
1578. 15. 12. – лавники – Саско Максимович, Пархом Половко. – 25. 18. 868.
1579. 30. 03.; 25. 06. – бурмистр – Іван Андросович. – 25. 19. 236 зв., 625.
1579. 02. 05. – лентвійт – Якуб Клімашевський; міський писар – Богуш; райці – Ярмола Васильович Чиж, Іван Андросович. – 25. 19. 352 зв. – 353.
1579. 09. 10. – лентвійт – Якуб Клімашевський; бурмистр – Яцко Біркович. – 25. 20. 390.
1580. 25. 01. – райця – Яцко Бірков. – 25. 21. 67 зв.
1580. 28. 01. – бурмистр – Яцко Бірков. – 25. 21.71 зв.
1580. 13. 02. – бурмистр – Ярмола Васильович (Чиж); райці – Іван Андросович, Кузма Лучник, Яцко Біркович. – 25. 21. 131.
1580. 16. 04. – лавник – Федір Юрієвич. – 25. 21. 395.
1580. 07. 05. – лентвійт – Якуб Клімашевський; бурмистр – Іван Андросович; райці – Ярмола Васильович, Яцко Степанович, Кузма Андросович. – 25. 21. 516.
1580. 21. 10. – лавник – Петро Федорович. – 25. 22. 510.
1581. 13. 01. – лавник – Іван Кривопиша. – 25. 23. 39.
1581. 31. 07. – бурмистр – Кузьма Андросович лучник; райця – Іван Андросович. – 25. 23. 286.
1581. 01. 09. – лавники – Іван Павлович Дедеркал, Ян Озембловський, Матвій Трушевич, Томило Максимович. – 25. 25. 49 – 50, 1185.
1581. 02. 09. – війт – Матвій Малинський; лентвійтівство забрав від Яроша Суєтича і передав Якубові Клімашевському. – 25. 25. 49 зв.
1581. 18. 09. – війт – Матвій Малинський; лентвійт – Якуб Клімашевський. – 25. 25. 116.
1581. 06. 10. – райця – Ярмола Чиж. – 25. 25. 216 зв. – 217.
1581. 07. 10. – лентвійт – Якуб Клімашевський; бурмистр – Яцко Степанович; райці – Іван Андросович, Ярмола (Чиж), Кузьма Андросович; лавники – Томило Максимович, Пархом Половко, Ян Озембловський. – 25. 25. 220 зв.

Додатки

1581. 04. 11. – бурмистр – Яцко Біркоз; райці – Ян, Андрос, Ярмола Чиж, Йоско Щока, Кузма Лучник. – АЮЗР. 1. 1. 155.
1582. – бурмистр – Ярмола Чиж; райці – Іван Андросович, Йоско Щока, Кузма Лучник, Яцко Біркоз; писар – Богуш Ванкович. – 25. 41. 654-а зв.
1582. 12. 03. – лентвійт – Ян Чаїнський. – 25. 28. 80 зв.
1582. 21. 04. – лентвійт – “ніякийсь Чаинъский”. – 25. 26. 335 зв. (він же лентвійт – 5 липня. – Арк. 639).
1582. 06. 06. – райця – Іван Андросович. – 25. 26. 536.
1582. 14. 06. – бурмистр – Іван Андросович (він же бурмистр 27 вересня. – Арк.1067 зв., 7 листопада. – Арк. 1147 зв.; 28 листопада він райця, а бурмистр – Кузма Андросович. – Арк. 1179 зв.); райці – Юско Богомолець, Кузма Андросович, Яцко Степанович, Ярмола Васильович; писар – Богуш Ванкович (26 червня писар – Яцко Богушевич. – Арк. 618 зв.). – 25. 26. 575 – 575 зв.
1582. 17. 09, 16. 10. – лавники – Ян Озембловський, Петро Вишковчина зять, Зенко Намонович, Пархом Половкович, Стецко Климович. – 25. 26. 1048 зв., 1112 – 1112 зв.
1582. 16. 10. – райці – (Юско) Богомолець, Ярмола Васильович, Яцко Степанович, Кузма Андросович. – 25. 26. 1111 зв.
1582. 20. 10. – бурмистр – Урбан Балвер (Биркоз) “до бурмистра луцкого Биркоза пна Урбана Балвера”. – 25. 26. 1119 (“ино тот бурмистр Биркоз”. – Арк. 1119 зв.).
1582. 07. 11. – лентвійт – Ян Чаїнський; бурмистр – Іван Андросович; райці – Юско Богомолець, Кузма Андросович; лавник – Петро Федорович; писар – Богуш Ванкович. – 25. 26. 1147 зв.
1582. 29. 11. – лавник (вірний) – Іван Павлович Дедеркал. – 25. 26. 1185.
1583. 30. 01. – бурмистр – Іван Андросович; райці – Ярмола Васильович, Яцко Біркозович, Юско Щока (Богомолець); писар – Богуш Ванкович. – 25. 460. 144 зв.
1583. 03. 05. – війт – Миколай Годзинський; лентвійт – Ян Чаїнський; бурмистр – Яцко Біркоза; райці – Іван Андросович, Кузма Лучник, Ярмола Чиж. – 25. 29. 182; писар – Богуш Ванкович. – 25. 460. 275 зв.
1583. 22. 11. – війт – Миколай Гидинський; лентвійт – Ян Кравець (Чаїнський); лавники – Іван Дедеркал, Зинко Никонович, Петро Федорович; позовники війтівські – Мартинець і Оверко. – 25. 30. 586 зв. – 587 зв.
1583. 16. 12. – лентвійт – Ян Озембловський; бурмистр – Іван Андросович; райці – Юско Богомолець, Ярмола Васильович, Кузма Андросович, Яцко Стефанович; лавники – Іван Дедеркал, Зенко Никонович, Петро Федорович. – 25. 30. 717.

Додатки

1584. 04. 01. – бурмистр – Ярмола Васильович Чиж; райці – Іван Андросович (він же райця 20 березня. – Арк. 211.), Стецко Біркозович; лавник – Іван Дедеркало. – 25. 31. 8.
1584. 01. 02. – бурмистр – Єско Боголюбець Щока; райці – Іван Андросович Бірkoz, Кузма Лучник; лавник – Іван Дедеркал. – 25. 31. 135.
1584. 18. 03. – бурмистр – Ярмола Васильович; райці – Іван Андросович, Юско Богомолець, Кузма Андросович, Яцко Біркозович; лавники – Ян Озембловський, Zenko Никонович цехмістр ковальський, Томило Максимович цехмістр кравецький, Іван Дедеркал, Петро Вишковчин зять. – 25. 31. 208.
1584. 21. 05. – лентвійт – Ян Нівінський. – 25. 31. 315.
1584. 28. 07. – бурмистр – Іван Андросович; лавники – Іван Дедеркало, Зінко Никонович; міський писар – Богуш Ванкович. – 25. 31. 573 зв.
1584. 06. 08. – бурмистр – Кузма Андросович. – 25. 31. 610 зв.
1584. 07. 09. – райці – (5 чол.) – Юско Богомолець (Щока), Іван Андросович, Ярмола Васильович (Чиж), Кузма Андросович, Яцко Степанович Бірkoz. – 25. 31. 865 зв.
1584. 05. 11. – райця – Каленик Єскович. – 25. 31. 1108 зв.
1584. 10. 12. – райці – Іван Дедеркал (колишній лавник), Стецко Климович. – 25. 31. 1180 зв.
1585. 12. 02., 10. 07. – лентвійт – Богуш Ванкович. – 25. 34. 164 зв., 671 зв.
1585. 13. 03. – райця – п. Климович; лавник (вірний) – Тимош Кузмич. – 28. 18. 52 зв.
1585. 12. 04. – бурмистр – Іван Дедеркал; райці – Матвій, Каленик, Стецько; стара рада – Іван Андросович, Ярмола Чиж, Яцко Бірkozа, Кузма Лучник. – 25. 34. 291 зв.
1585. 08. 06. – лентвійт – Ян Озембловський; лавники – Zenko Никонович, Іван Дубницький, Петро Федорович. – 26. 5. 76 зв.
1585. 26. 10. – бурмистр – Матвій Трушевич. – 25. 34. 1263.
1586. 08. 01. – лентвійт – Богуш Ванкович (+26 травня – Арк. 486 зв.); бурмистр – Матвій Трушевич. – 25. 35. 46.
1586. 11. 02. – райця – Каленик Щочич. – 25. 35. 118 зв.
1586. 18. 05. – бурмистр – Стефан Климович. – 25. 35. 480.
1586. 29. 10. – бурмистр – Матвій Трушевич; райці – Стефан Климович, Каленик Юскович. – 25. 36. 534.
1587. 19. 05. – бурмистр – Матвій Трушевич. – 25. 37. 428.
1587. 10. 06. – бурмистр – Матвій Трушевич; райці – Каленик Юскович, Zenko Никонович, Степан Климович; лавники – Петро Федорович, Іван Дубницький, Яцко Солтанович, Сава Томилович, Павло Брожкович. – 28. 20. 282, 308 зв.

Додатки

1586. 30. 06. – *бурмистр* – Матвій Трушевич. – 25. 37. 510.
1587. 03. 09., 18. 09. – *лентвійт* – Ян Шмонеvський. – 25. 37. 810, 844 зв.
1588. 12. 04. – *бурмистри* – Матвій Трушевич, Zenко Никонович; лавник – Іван Дубницький. – 25. 33. 139 зв.
1588. 05. 07. – *лентвійт* – Богуш Ванкович; *бурмистр* – Zenко Никонович; лавники – Семен Федорович, Михайло Федорович; *війтівський писар* – Яків Богушевич. – 52. 2. 250. 793 – 794.
1590. 02. 10. – *лентвійт* – Богуш Ванкович. – 26. 7. 575.
1590. 07. 10. – *лентвійт* – Богуш Ванкович. – 25. 38. 853 – 853 зв. (він був лентвійтом від Вацлава Подорецького. 6 листопада 1590 р. – Арк. 958 зв.).
1590. 07. 12. – *бурмистр* – Матвій Трушевич. – 25. 38. 1038 зв.
1591. 01. 11. – *лентвійт* – Бальцер Золотар (Берлінський). – 25. 40. 278 – 278 зв.
1592. 16. 02. – *лентвійт* – Дахно Гораїнович. – 25. 40. 293 зв.
1592. 19. 02. – *лентвійт* – Бальцер Золотар (Берлінський); *бурмистр* – Дахно Гораїнович; а далі без розрізнення, мабуть, райці та лавники – Zenко Никонович, Матвій Солтанович, Петро Вишковка, Сава Томилович, Семен Попович, Іван Половка, Антон Литвинець; *писар* – Ярош Суєтич. – 25. 40. 275.
1592. 17. 02. – *лентвійт* – Дахно Гораїнович. – 25. 40. 293 зв.
1592. 26. 03. – *лентвійт* – Дахно Гораїнович; *бурмистр* – Зинко Никонович [римар]; райці – Матвій Трушевич, Іван Дубницький, Михайло Билчинський; лавники присяглі – (7 чол. без імен); писар – Ярош Суєтич. – 25. 47. Арк. 2/266. (як писар згадується 1 січня 1592 р. – 28. 25. 1.).
1592. 15. 04. – *лентвійт* – Дахно Гораїнович. – 28. 25. 218 зв.
1592. 08. 05. – *бурмистр* – Іван Дубницький. – 25. 40. 525.
1592. 10. 05. – *лентвійт* – Бальцер (Берлінський). – 25. 40. 532, 545 (тут він названий Берлінським). Він же лентвійт 7 серпня 1592 р. – 25. 42. 274 зв. + 19 лютого 1592 р. – 25. 40. 275.
- 1592, червень – *лентвійт* – Богуш Ванкович; *бурмистри* – Матвій Трушевич, Zenко, Іван Дубницький. – 26. 8. 216 зв.
1592. 05. 08. – *бурмистр* – Zenко Никонович. – 25. 42. 265 зв.
1592. 07. 08. – *бурмистр* – Zenко Римар; лавники – Петро Федорович, Семен Кіндратович, Михайло Маляр. – 25. 42. 274 зв.
1592. 25. 08. – *лентвійт* – Бальцер Берлінський; лавники – Петро і Семен Федоровичі, Яцко Солтанович. – 25. 42. 316.
1592. 28. 08. – *бурмистр* – Яцко Перетятко; райця – Іван Дубницький. – 25. 42. 340 зв.
1592. 08. 11. – *бурмистр* – Матвій Трушевич. – 25. 42. 456 зв.

Додатки

1592. 17. 11. – бурмистр – Матвій Трушевич; райці – Zenko Никонович, Іван Дубницький. – 25. 41. 178 зв.
1593. 08. 03. – лентвійт – Миколай Чарнацький. – 25. 43. 226.
1593. 23. 02. – райці і лавники – Матвій Трушевич, Zenko Никонович, Стефан Климович, Семен Федорович, Петро Федорович, Савка Томилович, Дахно Гораїнович; міський писар – Ярош Суєтич. – 25. 43. 245 – 245 зв.
1593. 20. 05. – бурмистр – Матвій Трушевич. – 25. 43. 461 (він же бурмистр 15 листопада. – 25. 44. 688 зв.)
1593. 07. 10. – лентвійт – Богуш Ванкович; бурмистри – Іван Дубницький, Матвій Трувич, Зинко. – 26. 8. 216 зв.
1593. 02. 11. – лентвійт – Миколай Чарнацький; лавники присяглі – Петро Федорович, Михайло Федорович, Сава Томилович. – 25. 44. 620 зв.
1594. 04. 01. – бурмистр – Матвій Трушевич. – 25. 45. 12.
1594. 17. 03., 13. 04. – бурмистр – Матвій Трушевич. – 25. 45. 367 – 367 зв.
1594. 14. 05. – лавник – Семен Федорович. – 25. 45. 514 зв., 570 зв. – 571.
1594. 18. 07. – бурмистри – Матвій Трушевич, Михайло Филипович, Томило Максимович, Тимош Кузмич; міський писар – Ярош Суєтич. – 25. 45. 920 зв.
1594. 26. 12. – лентвійт – Миколай Чарнацький. – 25. 46. 8 зв.
1595. 02. 01. – бурмистри – Матвій, Миско. – 25. 48. 402 зв.
1595. 12. 02. – бурмистр і райці – Томило Максимович, Матвій Трушевич, Тимош Кузмич, Мисько Кобилка; писар міський – Ярош Суєтич. – 25. 46. 101.
1595. 17. 02. – бурмистри – Матвій Трушевич, Михайло Кобилка; райця – Тимош Лучникович; лавники (вірні) – Дахно Гораїнович, Семен Федорович, Миско Богомазович, Сава Томилович. – 25. 46.125 зв.
1595. 08. 09. – бурмистр – Михайло Пилипович; райці – Матвій Трушевич, Тимош Кузмич, Томило Максимович. – 25. 47. 159.
1595. 07. 11. – лентвійт – Фронц Брумурський; бурмистр – Миско Коваль; лавники – Петро Федорович, Сава Томилович, Семен Федорович. – 25. 48. 590 + бурмистр – Михайло Кобилка (він же Миско Коваль). – Арк. 610 зв.
1595. 18. 11. – бурмистр – Миско Коваль; лавники – Петро Федорович, Сава Томилович, Семен Федорович. – 25. 48. 590.
1595. 15. 12. – лавник – Матвій Демкович; писар – Ян Суєтич. – 28. 28. 753.
1596. 01. 01. – новообрані – бурмистр – Богуш Ванкович; райці – Матвій Трушевич, Тимош Кузмич, Михайло Пилипович; лавники – Петро і Семен Федоровичі, Сава Томилович, Ієв Партичич, Михайло Федорович, Матвій Демкович, Кирило Дем'янович; міський писар – Ярош Суєтич. – 25. 33. 385 – 385 зв.

Додатки

1596. 04. 03. – лентвійт – Парфен Григорович Голузка. – 25. 49. 118.
1596. 11. 05. – бурмистр – Богуш Ванкович. – 25. 49. 284.
1596. 01. 06. – лентвійт – Фронц Брумирський, (шляхтич, неосілий і не присяглий); бурмистр – Богуш Ванкович; райці – Матвій Трушевич, Тимош Кузмич, Павло Зброжкович, “будучи на меству Михаила Пилиповича радцы и при них седмъ лавниковъ присяглыхъ”. – 25. 49. 340. Ще раз сім лавників без назви їхніх імен згадано 9 серпня 1596 р. – 25. 49. 660. Також 7 лавників без імен згадано 13 червня 1592 р. – 25. 42. 108.
1596. 05. 08. – бурмистр – Матвій Трушевич. – 25. 49. 585.
1596. 07. 09. – лентвійт – Богуш Ванкович. – 25. 49. 679.
1596. 20. 11. – лентвійт – Богуш Ванкович; бурмистр – Матвій Трушевич; райці – Михайло Филипович; лавники – Семен, Михайло Федорович, Сава Томилович, на місці Кирила Дем’яновича – Павло Брожкович. – 25. 49. 868. Опубл.: АЮЗР. 8. 3. С. 473.
1597. 21. 03. – лентвійт – Олександр Воронич Боротинський. – 25. 50. 135.
1597. 14. 04. – бурмистр і “на тот час лентвойт” Богуш Ванкович. – 25. 50. 189 зв. Мав будинок на ринку біля дому кн. Юрія Михайловича Чорторійського. – 25. 50. 291. Мав сина Яцка. – 25. 50. 722 – 722 зв.
1597. 01. 05. – бурмистр – Богуш Ванкович. – 25. 50. 722 зв.
1598. 10. 03. – лентвійт – Ярош Суетич. – 25. 51. 210 зв.
1598. 04. 04. – війтівський писар – Ярош Суетич. – 25. 53. 375; лавники – Сава Томилович, Михайло Федорович. – 25. 51. 227 зв. + 5 червня – Кирило Дем’янович. – 28. 31. 241.
1598. 08. 04. – лентвійт – Абрам Ліневський; лавники – Сава Томилович, Михайло Федорович. – 25. 51. 227 зв.
1598. 05. 06. – бурмистр – Богуш Ванкович, Миско Пилипович; райці – Семен Федорович. [Яско Андросович, Олексій Андросович, Антон Литвин “прозываемого” Процопа, Семен – 28. 31. 242 зв. + те саме: 25. 51. 171.
1598. 10. 06. – бурмистри – Миско Пилипович, Богуш Ванкович (його зять – Єсиф Андросович. – 1598. 05. 06. – 28. 31. 241); райця – Семен Федорович – 25. 51. 173.
1598. 01. 07. – бурмистр – Семен Федорович. – 25. 51. 226.
1598. 08. 07. – лентвійт – Абрам Ліневський. – 25. 51. 222 зв.
1598. 09. 08. – лентвійт – Абрам Ліневський. – 25. 53. 113 зв.; мав печатку “у того выпису печать ланътвойта луцкогого” (арк. 114.); лавники – Сава Томилович, Михайло Федорович. – 25. 53. 113 зв.
1598. 27. 09, 22. 10. – лентвійт – Флоріан Лостайський (поставлений війтом Яном Харленським на два тижні під час ярмарку) – 25. 53. 322 – 322 зв.; бурмистр – Богуш; писар – Ярош Суетич. – 25. 53. 322 зв., 467 зв.

Додатки

1598. 17. 10. – *бурмистр* – Семен Федорович. – 25. 54. 432.
1599. 13. 01. – *бурмистр* – Семен Федорович; *райці* – Богуш Ванкович, Петро Федорович, а на місці Михайла Филиповича – Терентій Торақанович; *лавники* – Сава Томилович, Михайло Федорович, Кирило і Матвій Дем'яновичі. – Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 49 v. – 50.
1599. 22. 02. – *бурмистр* – Богуш Ванкович; *писар вїтївський* – Ярош Суєтич; *писар міський* – Яцко Богушевич. – 25. 55. 173.
1599. 25. 03. – *лавник* – Михайло Федорович; *писар* – Яків Богушевич. – 25. 55. 209 зв.
1599. 03. 06. – *лентвїйт* – Ярош Суєтич; *бурмистр* – Богуш Ванкович; *лавники* – Семен Федорович, Андрій Романович. – 25. 55. 461, 464. Богуш Ванкович у вересні 1629 р. згадується як покійний. – 25. 168. 526 зв.
1599. 25. 06. – *лавник* – Андрій Романович. – 52. 2. 252. 708.
1599. 06. 10. – *лентвїйт* – Ярош Суєтич (жінка Овдотья). – 25. 56. 229 – 230 зв.
1599. 23. 10. – *бурмистр* – Семен Федорович. – 25. 57. 804.
1600. – *лентвїйт* – Ярош Суєтич; *міський писар* – Яків Богушевич. – 25. 80. 1166 зв.
1600. 12. 01. – *лентвїйт* – Якуб Козицький; *лавники присяглі* – Михайло Федорович, Андрій Романович. – Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 8 v.
1600. 16. 01. – *лентвїйт* – Якуб Козицький; *бурмистр* – Богуш Ванкович; *райці* – Семен і Петро Федоровичі, Михайло Филипович; *лавники* – Михайло Федорович, Андрій Романович. – Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 9 v. + *лавники* – Сава Томилович (Арк. 18 зв.), Матвій Демкович, Панас Вуто[...?] (19 квітня. – К. 34), Олексій Андросович (10 травня. – К. 44 v.).
1600. 28. 04. – *лентвїйт* – Якуб Козицький; *бурмистр* – Петро Федорович; *райці* – Богуш Ванкович, Семен Федорович; *лавники* – Сава Томилович, Матвій Демкович, Кирило Дем'янович, Андрій Романович. – Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 41.
1600. 20. 05. – *лентвїйт* – Якуб Козицький; *бурмистр* – Петро Федорович; *райці* – Богуш Ванкович, Семен Федорович. – 25. 56. 576.
1600. 08. 06. – *лентвїйт* – Якуб Козицький; *бурмистр* – Михайло Филипович; *райця* – Семен Федорович; *лавники* – Сава Томилович, Андрій Романович, Іван Дубницький на місці Кирила Дем'яновича. – Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 63.
1600. 28. 08. – *лентвїйт* – Якуб Козицький; *бурмистр* – Михайло Филипович; *лавники* – на місці Сави Томиловича – Бальцер Берлінський. – Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 107 v.

Додатки

1600. 30. 08. – лентвійт – Якуб Козицький; бурмистр – Михайло Филипович; райці – Богуш Ванкович, Семен Федорович; лавники – Матвій Демкович. – Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 110.
1600. 09. 09. лентвійт – Якуб Козицький; бурмистр – Михайло Филипович; райці – Богуш Ванкович, Семен Федорович; лавники – Сава Томилович, Ієв Партичич, Матвій Демкович, Кирило Дем'янович, Андрій Романович. – Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 115 v.
1600. 09. 10. лентвійт – Якуб Козицький; бурмистр – Михайло Филипович; райці – Богуш Ванкович, Семен Федорович. – Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 137.
1600. 23. 11. – лентвійт – Якуб Козі (Козицький). – 25. 61. 194.
1601. 02. 04. – лентвійт – Якуб Козицький; бурмистр – Петро Федорович; райці – Семен Федорович, Богуш Ванкович (ще 3 травня він райця, а вже 17 травня – бурмистр. – Арк. 414, 494 зв.); лавник – Андрій Романович. – 25. 62. 328 зв.
1601. 27. 04. – лентвійт – Якуб Козицький; бурмистр – Петро Федорович; райці – Семен Федорович, Богуш Ванкович; лавник – Андрій Романович (кравець. – Арк. 113.). – 25. 62. 328 зв.
1601. 03. 05. – лентвійт – Якуб Козицький; бурмистри – Семен Федорович, Матвій Демкович; райця – Богуш Ванкович. – 25. 62. 494 зв.
1601. 04. 08. – лентвійт – Ярош Суєтич; бурмистри – Богуш Ванкович, Семен Федорович, Петро Федорович. – 25. 62. 666 зв. – 667.
1601. 25. 08. – бурмистр – Семен Федорович. – 25. 63. 127 – 127 зв.
1601. 30. 08. – лентвійт – Ярош Суєтич; бурмистри – Богуш Ванкович, Семен Федорович, Петро Вишковець. – 25. 63. 243.
1602. 26. 04. – лентвійт – Ярош Суєтич (як лентвійт – 29. 08. 1602. – 25. 66. 680 зв.); бурмистри – Кирило Дем'янович, Матвій Демкович (названий бурмистром 24. 08. 1602. – 25. 66. 790.); райця – Богуш Ванкович; лавник – Олексій Андросович. – 25. 65. 345.
1602. 19. 06. – бурмистр – Кирило Дем'янович; писар – Яцко Богушевич. – 25. 64. 646 зв.
1602. 20. 07. – райці – Богуш Ванкович, Семен Федорович; лавники – Олексій Андросович, Сава Томилович, Андрій Романович, Михайло Федорович. – 25. 66. 578 зв.
1602. 30. 10. – бурмистр – Семен Федорович; райця – Кирило Дем'янович; цехмістри – кушнірський – Стефан Климович, ковальський і золотарський – Бальцер Берлінський. – 25. 66. 847.
1602. 16. 11. – кликун ратушний луцький – Андрій Куля. – 25. 66. 870.
1603. 30. 01. – бурмистр – Матвій Демкович. – 25. 67. 113 зв.

Додатки

1603. 21. 02. – лентвійт – Ярош Суєтич (дружина Овдотя Степанівна. – 18. 01. 1607.– 26. 15. 801 зв.); бурмистри – Яско Андросович, Кирило (Дем'янович); лавники – Сава Томилович, Миколай Богумазович Маляр, Андрій Романович. – 25. 67. 150. – 150 зв.
1603. 08. 04. – лентвійт – Ярош Суєтич; бурмистр – Яско Андросович; райці – Матвій Демкович, Кирило Согнейкович; лавники – (Миколай) Маляр Богумазович, Андрій Романович, Сава Томилович, Парфен Карпович; писар – Яцко Богушевич. – 25. 67. 379.
1603. 21. 04. – бурмистр – Кирило Согнейкович. – 25. 67. 420 зв.
1603. 19. 05. – бурмистр – Матвій Дем'янович; райці – Єсиф Андросович, Олексій Андросович, Матвій Яцкович. – 25. 67. 488 зв.
1603. 28. 09. – бурмистр – Ян Андросович. – 25. 67. 1001.
1604. 30. 06. – бурмистр – Яско Андрійович; писар – Яцко Богушевич. – 25. 70. 578 зв. – 579.
1604. 06. 07. – лентвійт – Ярош Суєтич. – 25. 70. 607.
1604. 21. 07. – лентвійт – Ярош Суєтич; бурмистр – Олексій Андросович; райця – Єсиф Андросович; цехістри (не вказано, яких цехів) – Сава Томилович, Стефан Климович, Григорій Добриянович. – 25. 70. 691.
1604. 21. 07. – лентвійт – Ярош Суєтич; бурмистри і райці – Яско Андросович, Матвій Демкович, Кирило Согнейкович, Матвій Лецукович; писар – Яцко Богушевич. – 25. 73. 161.
1604. 03. 08. – лавники – Сава (Томилович) римар, Андрій (Романович) кравець. – 25. 70. 728.
1604. 04. 08. – без розрізнення (бурмистри, райці, лавники) – Яско Андросович, Матвій Демкович, Кирило Согнейкович (Стогнейкович. – Арк. 811 зв.), Матвій Лецукович (Нецукович. – Арк. 811 зв.), лентвійт – Ярош Суєтич (Арк. 732.). – 25. 70. 731 зв.
1604. 05. 08. – бурмистр – Кирило Дем'янович. – 25. 70. 779.
1604. 08. 10. – лавники – Михайло Федорович, Сава Томилович (не вмів писати). – 25. 70. 926.
1604. 09. 10. – бурмистри і райці – Єсиф Андросович, Матвій Демкович, Кирило Дем'янович, Матвій Яцкович; писар – Яцко Богушевич; цехістри – кравецький і кушнірський – Степан Климович, ковальський і римарський – Сава Томилович, шевський – Григорій Давидович. – 25. 72. 324 зв.
1604. 16. 10. – бурмистри і райці – Кирило Стогнейкович, Матвій Демкович, Матвій Яцкович. – 25. 70. 950.
1604. 16. 12. – лавники – Сава Томилович, Михайло Федорович. – 25. 73. 36.
1604. 05. 03. – райці – Яско Андросович, Матвій Демкович, Кирило Согнейкович, Матвій Лецукович; писар – Яцко Богушевич; лентвійт – Ярош Суєтич. – 25. 73. 161.

Додатки

1605. 07. 08. – лавники – Михайло Федорович, Олексій Андросович, Парфен Карпович, Андрій Романович, Федір Нагончий, Роман Трушевич. – 25. 75. 251 зв.
1605. 06. 08. – лентвійт – Ярош Суєтич; бурмистри – Кирило Дем'янович, Юв Іванович, Тимош Кузмич. – 25. 72. 600.
1605. 06. 08. – лавники – Михайло Федорович, Олексій Андросович, Парфен Карпович, Андрій Романович, Федір Нагончий, Роман Трушевич; писар – Яків Богушевич; цехмістри – Степан Климович – кравецький, Петро – шевський, Михайло – пивоварський. – 25. 75. 251 зв.
1605. 23. 08. – бурмистр – Іван Дубницький; райця – Тимош Кузьмич; лавники – Андрій Романович, Роман Трушевич. – 25. 75. 302.
1605. 16. 09. – бурмистр – Кирило Дем'янович. – 25. 75. 411 зв.
1605. 21. 10. – лентвійт – Максим Томилкович; бурмистр – Кирило Согнейкович; райці – Іван Дубницький, Тимош Лучникович, Партика Ювкович; лавники – Михайло (Федорович) Маляр, Олексій Андросович; писар – Ярош Суєтич. – 25. 75. 522 зв.
1606. (1609. 17. 01.) – лентвійт – Максим Томилович; бурмистри – Кирило Дем'янович, Тимош Кузмич; лавники (7 чол.) – Іван Дубницький, Сава Томилович, Олександр Бедерман, Михайло Федорович, Роман Трушевич, Федір Нагончий, Андрій Романович. – 25. 83. 68 – 68 зв.
1606. 05. 01. – лавники – Антон Дубріянович Литвин, Роман Трусевич. – 25. 76. 83 зв.
1606. 18. 03. – лавник – Олексій Андросович; писар – Ярош Суєтич (дружина – Овдотія Степанівна – 15. 01. 1608. – 26. 17. 252 зв.). – 25. 76. 238 зв.
1606. 17. 04. – бурмистр – Григорій Давидович. – 25. 76. 329 зв.
1606. 01. 05. – лавники – Олексій Андросович, Михайло Федорович, Андрій Романович, Роман Трушевич. – 25. 76. 416.
1606. 20. 05. – лентвійт – Максим Томилович. – 25. 76. 505. Він мав лентвійтство в оренді від Томаша Жоравницького до 11. 11. 1606 р. – 25. 76. 975 зв. – 976; а вже 13. 11. 1606 р. – лентвійт Ярош Суєтич від Марка Жоравницького. – Арк. 987 зв.
1606. 16. 06. – бурмистри – Григорій Давидович Швець, Явко Партика, Парфен Карпович, Кирило Стогникович, Матвій Демкович. – 25. 76. 599 зв.; лентвійт – Максим Томилович; лавники (?) – Андрій Кравець, Павло, Семен, Петро Вишковка, Роман Намесникович, Михайло Богумаз, Михайло Мельник. – 25. 76. 600.
1606. 18. 09. – бурмистр – Кирило Дем'янович. – 25. 77. 1004 зв.
1606. 11. 11. – лавник – Олександр Бендерман; старий райця – Матвій Демкович. – 25. 76. 974.

Додатки

1607. (1609. 17. 01.). – лентвійт – Олександр Бедерман; бурмистр – Кирило Дем'янович; райці – Матвій Демкович, Парфен Карпович, Григорій Давидович; лавники – Михайло Федорович, Федір Нагончий, Андрій Романович. – 25. 83. 68 зв.
1607. 12. 01. – старий райця – Семен Федорович. – 25. 78. 53.
1607. 20. 02. – лентвійт – Олександр Бедерман. – 25. 78. 135.
1607. 07. 03. – лентвійт – Олександр Шот (Бедерман). – 25. 78. 359.
1607. 10. 03. – без розрізнення – бурмистри, лентвійт, лавники і міщани (цікаві родинні пов'язання) – “на Томила и сынов его на ймя Каленика и на Максима, Семена Поповича и зятя его Петра Вышковку, Грицка Сафяника, Федора Кравца, Иева бурмистра, Матфея Демковича бурмистра и зятя его Кирила бурмистра и зятя его Феска Стецковича, Матфеевую Лецюковичовую и зятя ее Ивана Биркоза, Труша Лобка и зятя его сына Томилова, Богдана Терешковича, Семена Терешковича, Белчая кушнера, Олексея Андросовича и інших суседов ихъ”. – 25. 78. 218.
1607. 10. 06. – лентвійт – Олександр Бедерман. – 25. 78. 598 зв.
1608. (1609. 17. 01.). – лентвійт – Олександр Бедерман; бурмистр – Кирило Дем'янович; райці – Ярош Суєтич, Парфен Карпович, Михайло Федорович; лавники – Андрій Романович, Сава Томилович, Михайло Половкович, Федір Нагончий. – 25. 83. 68 зв.
1608. 26. 02. – бурмистр – Кирило Дем'янович; райці – Парфен Карпович, Михайло Федорович, Ярош Суєтич; цехмістри – кравецький і кушнірський – Максим Хацко, шевський – Петро, ковальський – Федір Нагончий. – 28. 40. 96 зв.
1608. 26. 03. – міський писар – Іван Половкович. – 28. 40. 146.
1608. 30. 04. – бурмистр – Парфен Карпович; райці – Кирило Дем'янович, Матвій Демкович, Григорій Давидович. – 25. 80. 862.
1608. 03. 07. – міський писар – Іван Половкович – 25. 80. 1056 зв.
1608. 08. 08. – лентвійт – Олександр Бедерман; бурмистр – Ярош Суєтич; райця – Михайло Федорович (а вже 30 вересня він бурмистр – 25. 80. 1370 зв.); лавники – Андрій Романович, Федір Нагончий, Яків Богушевич, Максим Томилович “будучому на мєстьцу Савы Томиловича”. – 25. 80. 1165 зв. – 1166.
1608. 02. 10. – бурмистр – Кирило Дем'янович; старий райця – Матвій Демкович. – 28. 40. 457.
1608. 10. 10. – лентвійт – Олександр Бедерман; бурмистр – Ярош Суєтич; райці – Парфен Карпович, Михайло Федорович, Кирило Дем'янович; а при них старі райці – Матвій Демкович, Григорій Давидович; лавники – Сава Томилович, Андрій Романович, Федір Нагончий, Миско Половкович. – 25. 80. 1461 зв.

Додатки

1609. 17. 01. – цікавий пасаж – “тому ж лантвойтови и иным всим урядником, которые были в року тисеча шестсот осмом тые ж и в року теперешнемъ тисеча шестсот девятом урядниками будучимъ, на месте толко Кирила Демяновича Федорови Нагончому перед тым лавникови, а тепер райцы албо бурмистрови в року теперешнем тисеча шестсот девятом, такъ же Янови Загайкови лавникови теж новообраному”. – 25. 83. 68 зв.
1609. 30. 01. – бурмистр – Парфен Карпович; райці – Михайло Федорович, Ярош Суєтич; лавник – Сава Томилович. – 25. 82. 48.
1609. 09. 07. – лентвійт – Олександр Бедерман; бурмистр – Ярош Суєтич. – 25. 82. 220.
1610. 29. 04. – лентвійт – Олександр Бендерман (замість нього у суді засідає Іван Матвійович); бурмистр – Парфен Карпович; райці – Кирило Дем’янович, Андрій Рачковський; лавники присягли – Андрій Романович, Антон Добриянович, Ян Загайко, Яцко Федорович, Йов Вакулич. – 26. 19. 675 зв. (Ян Загайко згаданий як міський писар торчинський 20. 09. 1593 р. – ANK. AS. Teki rzym. XX/47. K. 337 і 18. 08. 1596. – 25. 47/II. 127).
1610. 11. 06. – лентвійт – Олександр Бедерман; бурмистр – Андрій Рачковський; райця – Григорій Давидович; лавники – Андрій Романович, Яцко Федорович. (це з випису міської книги). – 26. 19. 672 зв.
1610. 31. 07. – лентвійт – Олександр Бедерман; бурмистр – Андрій Рачковський (на його місці Ярош Szusticz (Суєтич), райці – Кирило Дем’янович, Григорій Давидович; лавники – Андрій Романович, Яцко Федорович, на місці Йова Вакулича – Григорій Володкевич; міський писар – Іван Половкович. – 25. 89. 27 зв., 30 (тут писар).
1610. 18. 09. – бурмистри і райці – Григорій Гришко Давидович Саф’яник, Парфен Карпович, Кирило Проташевич, Андрій Рачковський. – 25. 88. 446 зв.
1611. 19. 03. – райці (5 чол.) – Кирило Дем’янович, Олександр Бедерман, Матвій Демкович, Тимош Кузмич, Федір Нагончий; лавники (7 чол.) – Сава Томилович, Андрій Романович, Андрій Трушевич, Антон Добриянович, Яцко Федорович, Ювко Вакулич, Труш Матюшич. – 25. 90. 401, 488, 1008 – 1008 зв.
1611. 03. 05. – бурмистр – Григорій Давидович; райці – Кирило Дем’янович, Олександр Бендерман, “а на метцу Пархома Карповича Сава Томилович”. – 25. 90. 629.
1611. 23. 08. – бурмистр – Михайло Федорович; райці – Кирило Дем’янович, Парфен Карпович, Олександр Бедерман; писар – Іван Половкович. – 25. 90. 936 зв. – 937.

Додатки

1611. 24. 08. – *лентвійт* – Андрій Рачковський; *лавники присяглі* – Роман Трушевич, Яків Федорович, Григорій Володкевич. – 25. 89. 519 зв. + вїйтівський писар Парфен Григорович (Голузка). – Арк. 521.
1611. 24. 12. – *бурмистр* – Михайло Федорович. – 25. 90. 1141.
1612. 07. 05. – *бурмистр* – Парфен Карпович; *райці* – Матвій Демкович, Кирило Дем'янович, Олександр Бедерман; *писар* – Іван Половкович. – 25. 93. 456.
1612. 01. 06. – *лентвійт* – Андрій Рачковський; *бурмистр* – Матвій Демкович; *лавники* – Роман Трушевич, Ієв Вакулич, Яцко Федорович, Зигмунт Ігнатович, Іван Стефанович. – ЦДІАЛ. 52. 425. 1.
1612. 06. 10. – *лентвійт* – Зинко. – 26. 21. 658.
1612. 09. 11. – *лентвійт* – Жигимонт Ігнатович; *бурмистр* – Парфен Карпович; *райці* – Матвій Демкович, Кирило Дем'янович, Олександр Бедерман. – 52. 425. 2.
1613. 20. 03. – *лентвійт* – Зенко; *писар* – Парфен Голузка. – 25. 94. 251.
1613. 10. 05. – *лентвійт* – Зигмунт Русовецький; *бурмистр* – Кирило Дем'янович, *райця* – Михайло Полевкович; *лавники* – Роман Трушевич, Ян Матвійович, Іван Анדרосович, Іван Стефанович. – 52. 425. 4.
1613. 14. 09. – *лентвійт* – Зинко Ігнатович, “который се тепер зовет Зыкгмунтемъ Русовецкимъ”; *бурмистр* – Кирило Демкович; *райці* – Парфен Карпович, Матвій Демкович, Михайло Федорович Маляр. – 25. 94. 790 [2 жовтня 1613 р. лентвійт названий Зинко Жигмонт. – 25. 94. 846 зв.]. Ще 05. 11. Жигмунт Русовецький названий лентвійтом (25. 96. 553.), а вже 18. 11. 1613 р. – колишнім лентвійтом. – 25. 94. 938.
1613. 04. 11. – *бурмистр* – Парфен Карпович; *райці* – Кирило Дем'янович, Матвій Демкович. – 25. 96. 547 зв.
1613. 05. 11. – *лентвійт* – Зинко Ігнатович Русовецький; *бурмистр* – Кирило Демкович; *райці* – Парфен Карпович, Матвій Демкович, Михайло Федорович Маляр, Олександр Бендерман. – 25. 96. 553.
1613. 18. 11. – *бурмистр* – Олександр Бендерман; *старий райця* – Михайло Федорович. – 25. 94. 938.
1614. 15. 01. – *бурмистр* – Кирило Дем'янович; *старий райця* – Матвій Демкович. – 25. 97. 50.
1614. 23. 01. – *лентвійт* – Зигмунт Ігнатович Русовецький; *бурмистр* – Кирило Дем'янович; *райці* – Парфен Карпович, Матвій Демкович, Михайло Федорович (Маляр. – Арк. 21 зв.). – 28. 46. 20.
1614. 24. 02. – *бурмистр* – Кирило Дем'янович; *старі райці* – Парфен Карпович, Матвій Демкович (помер 29. 02. 1616 р. – 28. 47. 690), Михайло Федорович [Маляр]; *цехмістри* – кравецький і кушнірський – Хац-

Додатки

- ко Юскович; шевський – Томило Несміянович; ковальський – Іван; лавники – Григорій Володкевич, Роман Трушевич, Єв Вакулич, Яцко Федорович. – **25. 103.** 256 зв. + те саме. – **28. 46.** 264.
- 1614. 21. 03.** – лентвійт – Жигимонт Ігнатович Русовецький; бурмистр – Кирило Дем'янович; райці – Парфен Карпович, Матвій Дем'янович, Михайло Федорович, Олександр Бедерман. – **389. 206.** 28.
- 1614. 11. 06.** – бурмистр – Миско Половкович; райці – Кирило Дем'янович, Матис Крамар, Парфен Карпович. – **25. 99.** 116 – 116 зв.
- 1614. 08. 10.** – райці – Миско Половкович, Кирило Дем'янович, Матис Крамар, Парфен Карпович. – **25. 98.** 623.
- 1614. 10. 10.** – намісник вїйта – Парфен Голузка; бурмистр – Кирило Дем'янович на місці бурмистра Михайла Половковича; лавники – Роман Трушевич, Яцко Федорович, Ян Загайко, Ян Матвійович, Ієв Вакулич. – ЦДІАУЛ. **52. 425.** 10.
- 1615. 17. 09, 06. 10.** – лентвійт – Олександр Бедерман. – **25. 102.** 307, 386 зв.
- 1615. 28. 11.** – бурмистр – Кирило Дем'янович; райця – Парфен Карпович (помер перед 31. 04. 1618 р. – **25. 110.** 80). – **389. 206.** 125 об.
- 1616. 09. 03.** – лентвійт – Олександр Бедерман; бурмистр – Труш Матюшич; райці – Ян Матвійович, Шимон Злоторович; лавники – Роман Трушевич, Ян Загайко, Яцко Федорович, Антон Добриянович, Іван Олексійович, Іван Стефанович. – **52. 425.** 15.
- 1616. 15. 03.** – бурмистр – Труш Матюшич. – **25. 103.** 256.
- 1616. 31. 03.** – лентвійт – Олександр Бедерман; бурмистр – Шимон Злоторович; райця – Ян Матвійович Лучникович (був швагром лентвійта Олександра Бедермана і бурмистром 14. 11. 1616 р. – **28. 48.** 280). – **25. 103.** 316.
- 1616. 25. 05.** – лентвійт – Олександр Бедерман; бурмистр – Ян Матвійович; райця – Шимон Злоторович; лавники – Роман Трушевич, Ян Загайко, Яцко Федорович. – **52. 425.** 21.
- 1616. 30. 06.** – лавники – Антон Добриянович, Яцко Федорович Маслянка. – **25. 103.** 776.
- 1616. 05. 08.** – лентвійт – Олександр Бедерман; бурмистр – Хацко Юскович на місці Яна Матвійовича; райці – Труш Матюшич, Шимон Злоторович; лавники – Роман Трушевич, Ян Загайко, Яцко Федорович, Іван Стефанович. – **52. 425.** 26.
- 1616. 16. 08.** – лентвійт – Олександр Бедерман; бурмистр – Ян Матвійович; райці – Труш Матюшич, Симон Злоторович; лавники присяглі – Роман Трушевич, Яцко Федорович, Григорій Володкевич, Ян Загайко, Івахно Стецкевич; писар міський і вїйтівський – Іван Половкович. – **25. 105.** 407.

Додатки

1616. 23. 08. – лентвійт – Олександр Бедерман; бурмистр – Шимон Злоторович; райця – Труш Матюшич; лавник – Антон Добриянович. – 52. 425. 31.
1617. 26. 01. – лентвійт – Олександр Бедерман; бурмистр – Шимон Злоторович. – 25. 107. 225.
1617. 04. 08. – бурмистр – Семен Терешкович; райці – Парфен Карпович, Труш Матюшич, Шимон Злоторович; цехмістри – кравецький і кушнірський – Хацко Юскович, ковальський – Федір Нагончий, шевський – Стась Волосович – 25. 108. 204, 205 зв., 262.
1618. 17. 02. – бурмистр – Труш Матюшич; райці – Шимон Злоторович, Семен Терешкович; лавник – Іван Стефанович; міський шафар – Гаврило Устимович; раєцький писар – Іван Половкович; цехмістри – ковальський – Михайло Федорович, шевський – Стась Волосович. – 28. 50. 65 – 66.
1618. 24. 04. – бурмистри – Труш Матюшич, Семен Терешкович. – 25. 110. 70 зв. – 71.
1618. 31. 04. – лавники – Іван Степанович, Іван Яцкової зять. – 25. 110. 80.
1618. 05. 05. – райці – Семен Терешкович, Шимон Злоторович. – 25. 110. 129.
1618. 25. 05. – бурмистри – Труш Матюшич, Шимон Злоторович; лавник – Іван Степанович; – раєцький писар – Іван Половкович. – AGAD. T. ZW. ML. Sugn. 37. K. 143.
1618. 15. 06. – бурмистр – Семен Терешкович. – 25. 109. 79.
1618. 31. 07. – райця – Ян Матвійович; лавник – Григорій Володкевич. – 28. 50. 469.
1618. 08. 10. – лентвійт – Олександр Бедерман; бурмистр – Ян Матвійович; райці – Шимон Злоторович, Труш Матвійович (Матюшич); лавник – Іван Степанович; писар – Іван Половкович. – 25. 109. 168 – 169.
1619. 26. 01. – лентвійт – Олександр Бендерман; бурмистри – Ян Матвійович, Труш Матюшич; райці – Шимон Злоторович, Семен Терешкович; лавники – Антон Добриянович, Іван Степанович, Іван Андросович. – 25. 111. 82.
1619. 29. 01. – лентвійт – Олександр Бендерман; бурмистр – Ян Матвійович; райці – Шимон Злоторович, Семен Терешкович, Труш Матюшич; лавники – Антон Добриянович, Іван Степанович, Іван Андросович. – 25. 111. 93 зв.
1619. 04. 09. – лентвійт – Ян Матвійович. – 25. 114. 396.
1619. 18. 09. – уряд без розрізнення – Кирило Дем'янович, Шимон Злоторович, Олександр Бедерман; міський писар – Іван Половкович. – 25. 113. 814.
1619. 20. 09. – лентвійт – Ян Матвійович; бурмистр – Кирило Дем'янович; райці – Шимон Злоторович, Олександр Бедерман; лавники – Антон

Додатки

- Добриянович, Яцько Федорович, Іван Олексійович, Григорій Володкєвич, Михайло Шишка. – 52. 2. 35. 1061+ писар міський – Іван Половкович. – Арк. 1062.
1619. 26. 09. – лєнтвїйт – Ян Матвїйович; бурмїстр – Олександр Бедерман; лавнїкї – Антон Добриянович, Яцько Федорович. – 52. 2. 35. Арк. 1030.
1619. 21. 10. – лєнтвїйт – Ян Матвїйович. – 25. 114. 396.
1620. 10. 04. – бурмїстр – Миколай Половкович. – 25. 116. 596 зв.
1620. 09. 11. – бурмїстр – Іван Соколєнїця; райці – Мїско Половкович, Солтан Васїльович, Олександр (Бедерман). – 25. 119. 541.
1620. 24. 12. – райця – Солтан Васїльович. – 25. 119. 671 зв.
1621. 06. 02. – бурмїстр – Олександр Бедерман; райця – Самуель Солтан Васїльович; писар – Іван Половкович. – 25. 121. 407.
1621. 17. 02. – лєнтвїйт – Парфєн Голузка; бурмїстр – Михайло Половкович; райці – Солтан Васїльович, Іван Стецкович намїсник райці Олександра Бедермана. – 25. 120. 314 зв.
1621. 26. 04. – бурмїстр – Ян Соколєнїця; райці – Михайло Половкович, Солтан Васїльович, Олександр Бедерман. – 25. 120. 825 зв.
1621. 12. 05. – лєнтвїйт і райця – Михайло Половка Пархонович, “которий се менит быт намєстникомъ албо лантвойтомъ луцким [...] и рейцою того ж мєста”. – 25. 123. 175. Він як Михайло Половкович, 20 травня названий бурмїстром. – Арк. 198.
1621. 17. 07. – бурмїстр – Олександр Бедерман; райця – Самуель Солтан Васїльович. – 25. 123. 411 зв. Самуель Савтан (Солтан) Васїльович помер у недїлю перед 15. 12. 1622 р. – 25. 130. 1045.
1621. 20. 07. – заповїт бурмїстра – Самоєля Васїльовича Савтана (Солтана). – 26. 31. 125; лавнїкї – Михайло Шишка, Нєстор Ювкович, Іона Михайлович. – Арк. 124 зв.; бурмїстр – Павло Антонович; райці – Олександр Бедерман, Іван Половкович, Федїр Семенович. – Арк. 124 зв.; писар міський – Іван Половкович. – Арк. 127 зв.
1622. 19. 08. – лєнтвїйт – Михайло Половкович. – 25. 131. 713 зв. (на 2 сїчня 1623 р. згадуєтьсє як покїйний – 25. 133. 63).
1622. 03. 12. – бурмїстр – Павло Антонович Добриянович. – 25. 130. 985.
1622. 11. 12. – намїсник вїїтївства – Парфєн Голузка; бурмїстр – Павло Антонович; райці – Олександр Бедерман, Іван Половкович, Федїр Семенович; лавнїкї – Михайло Шишка, Нєстер Ієвкович, Іона Михайлович; міський писар – Єсїф Полумєркович (арк.127 зв.) – 26. 31. 124 зв.
1623. 14. 03. – бурмїстр – Кирило Дем’янович; райці – Олександр Бедерман, Труш Матюшїч, Нєстер Ювкович. – 25. 133. 241 зв.
1623. 26. 04. – старїй райця – Микола Федорович. – 25. 133. 554 зв.

Додатки

1623. 05. 01. – *бурмистр* – Павло Антонович; *райці* – Олександр Бедерман, Іван Половкович. – 25. 134. 61.
1623. 19. 01. – *бурмистр* – Олександр Бедерман (він же бурмистр 15 квітня. – Арк. 485.); *райці* – Кирило Дем'янович, Нестер Євкович. – 25. 134. 97.
1623. 14. 03. – *бурмистр* – Кирило Дем'янович; *райці* – Олександр Бедерман, Труш Матюшич, Нестер Ювкович. – 25. 134. 485 зв.
1623. 05. 09. – *бурмистр* – Станіслав Засланський; *райці* – Кирило (Дем'янович), Нестер (Ювкович). – 25. 135. 542 зв. (вже 9 вересня Станіслава Засланського названо *лентвійтом*, Кирила (Дем'яновича) – бурмистром, Нестера (Ювковича) – райцею). – Арк. 551.
1624. 05. 04. – *бурмистр* – Шимон Злоторович. – 25. 137. 151 зв.
1624. 21. 05. – *бурмистри* – Шимон Злоторович, Ян Косацький, Нестер Партичич; *писар* – Іван Половкович. – 25. 137. 501 зв.
1624. 10. 06. – *бурмистр* – Нестер Ювкович; *райці* – Шимон Злоторович, Ян Матвійович, Іван Антонович; *міський писар* – Іван Половкович. – 21. 72. 114 зв. *Старі райці* – Кирило Дем'янович, Олександр Бедерман, Труш Матюшич. – Арк. 117 зв.
1624. 18. 07. – *бурмистри* – Шимон Злоторович, Ян Косацький, Нестер Партичич; *писар* – Іван Половкович. – 25. 118. 1050 зв.
1624. 19. 07. – *бурмистри* – Шимон Злоторович, Ян Косацький, Нестер Партичич; *писар* – Іван Половкович. – 25. 140. 169.
1624. 24. 10. – *бурмистр* – Нестер Ювкович (Партичич); *райці* – Шимон Злоторович, Іван Матвійович, Іван Антонович (Добріянович); *лавники* – Іона Михайлович, Василь Карпович, Стефан Булгак, Остап Вирозуб. – 25. 140. 680 – 680 зв.
1625. 28. 01. – *лентвійт* – Станіслав Засланський; *писар* – Парфен Голузка. – 25. 141. 125.
1625. 12. 02., 09. 04. – *бурмистр* – Олександр Бедерман. – 25. 141. 175 зв., 530 зв.; він же *бурмистр* – 19. 09. 1625 р. – 25. 145. 580 зв.
1625. 09. 04. – *бурмистр* – Олександр Бедерман (його дружина – Настасія Матвіївна). – 25. 142. 642.
1625. 23. 07. – *бурмистр і райці* – Олександр Бедерман, Ян Матвійович Косацький, Ян Соколениця. – 25. 148. 81 зв.
1626. – *бурмистри* – Нестор Горохович, Андрій Сезонович; *лавник* – Ян Михайлович. – 25. 154. 382 зв.
1626. 16. 02. – *бурмистр* – Іван Соколенець; *райці* – Павло Процепа, Кирило Дем'янович, Ян Матвійович Косацький, Семен Терешкович, Андрій Сезонович, Олександр Бедерман, Шимон Злоторович, Труш Матюшич. – 25. 148. 136.

Додатки

1626. 06. 04., 29. 04. – *бурмистр* – Павло Антонович. – 25. 148. 285 зв., 456 зв.
1626. 06. 08. – *бурмистри, райці, лавники* – Андрій Сезенович, Олександр Бедерман, Ян Соколениця, Павло Антонович, Андрій Сезенович, Ян Матвійович, Шимон Злоторович, Кирило Дем'янович, Труш Матюшич, Семен Терешкович. – 28. 60. 1111.
1627. 03. 01. – *бурмистр* – Андрій Сезенович; *кат (містр)* – не названий. – 25. 153. 42.
1627. 23. 01. – *бурмистр* – Шимон Злоторович; *райці* – Кирило (Дем'янович), Олександр Бедерман, Ян Матвійович. – 25. 153. 117 зв.
1627. 19. 05. – *бурмистр* – Олександр Бедерман (“на тот час старшому бурми-строви”). – 25. 153. 772.
1627. 08. 07. – *бурмистр* – Кирило Дем'янович. – 25. 154. 929 зв.
1627. 28. 07. – *бурмистр* – Шимон Злоторович; *райці* – Олександр Бедерман, Кирило Дем'янович, Ян Матвійович. – 25. 156. 468.
1627. 09. 08. – *бурмистр* – Ян Матвійович; *райці* – Олександр Бедерман, Шимон Злоторович; *лавник* – Іван Стефанович; *старий райця* – Іван Антоно-вич і він же *цехмістр* кравецький і кушнірський; *цехмістр* ковальсь-кий – Іван Михайлович. – 25. 157. 503.
1627. 23. 08. – *лентвійт* – Криштоф Немиський. – 25. 157. 538 зв.
1628. 03. 01. – *лентвійт* – Криштоф Немиський; *бурмистри і райці* – Матіяш Ясевський, Шимон Злоторович, Олександр Бедерман, Кирило і Ян Косацькі (Ян Косацький – це Ян Матвійович Косацький. – 08. 07. 1639. – 25. 169. 278. Його батько Матвій згадується як шляхтич. – 13. 03. 1610). – 25. 86. 295 зв.). – 25. 161. 564 зв. – 566.
1628. 27. 06. – *бурмистр* – Ян Матвійович; *райця* – Олександр Бедерман. – 25. 160. 935.
1628. 01. 09. – *бурмистри* – Матіяш Ясинський, Олександр Бедерман; *міські поборці* – Криштоф Немиський, (Ян Казимир) Покрицький. – 25. 163. 386.
1628. 09. 09. – *лентвійт* – Костянтин Яцкович (мав будинок на ринку, "на розі". – 25. 163. 508 зв.); *бурмистр* – Олександр Бедерман; *райці* – Ян Матвійович (Косацький), Нестор Ювкович, Матіяш Ясинський; *стари райці* – Шимон Злоторович, Труш Матюшич, Семен Терешкович, Федір Семенович. – 25. 163. 401 зв. – 402.
1628. 05. 10. – *лентвійт* – Костянтин Яцкович. – 25. 160. 1246 зв.+ 25. 163. 508 зв.
1629. 03. 01. – *лентвійт* – Костянтин Яцкович (+10 травня. – Арк. 520); *бур-мистри* – Павло Антонович, Йона Михайлович, Ян Матвійович (Ко-сацький); *лавник* – Василь Шилневич. – 25. 165. 58.

Додатки

1629. 20. 01. – лавники – Іван Стефанович, Остафій Вирозуб. – 25. 165. 99 зв.
1629. 07. 05. – бурмистр – Ян Матвійович (Косацький); райці – Нестер Ювкович, Павло Антонович, Іона Михайлович (Маляр). – 25. 165. 514 зв.
1629. 16. 05. – лавник вїтївський кляшторний – Андрій Ткач. – 25. 166. 639 зв.
1629. 23. 11. – бурмистр – Ян Матвійович (його дружина Домна Семенівна. – Арк. 720.). – 25. 168. 719 зв.
1630. 16. 02. – райця – Павло Антонович; лавники – Михайло Іванович, Василь Карпович. – 25. 172. 310 + бурмистр – Нестер Євкович; райця – Іван Михайлович. – Арк. 313, 847.+ лавник – Стефан Булгак. – арк. 847.
1630. 05. 03. – бурмистр – Павло Антонович; райці – Нестер Ювкович, Іона Михайлович. – 25. 173. 145 зв.
1630. 11. 03. – бурмистр – Павло Процопа, Іона Маляр. – 25. 174. 529.
1630. 26. 04. – бурмистр – Кирило Дем'янович; лавник – Іван Стефанович. – 25. 173. 462.
1630. 15. 05. – бурмистр – Ян Матвійович; раецький писар – Ян Огонецький. – МК. 178. К. 185.
1631. – райця – Нестер Ювкович. – 23. 1. 17.
1631. 28. 01. – бурмистри – Нестер Ювкович, Павло Антонович, Іон Михайлович; старий райця – Ян Матвійович. – 25. 179. 242.
1631. 17. 12. – райця – Шимон Злоторович. – 25. 179. 731.
1632. 10. 02. – бурмистр – Іона (Михайлович). – 25. 181. 77.
1632. 30. 03. – лавники – Євстафій Вирозуб, Іван Стефанович. – 25. 193. 810 зв. – 811.
1632. 03. 04. – лавник – Василь Шилневич. – 25. 183. 302 зв.
1632. 16. 12. – бурмистр – Павло Антонович; райці – Кирило Дем'янович, Нестер Ювкович, Іона Михайлович. – 25. 182. 145.
1633. 19. 01. – міський писар присяглий – Костянтин Яцкович. – 25. 185. 51 зв.
1633. 11. 02. – бурмистр – Шимон Злоторович; райці – Іона Михайлович, Іван Антонович (Добрянювич), Ян Казимир Покрицький (шляхтич. – Арк. 256 зв.). – 25. 185. 75 – 75 зв.
1633. 21. 03. – бурмистр – Іван Антонович Добрянювич, Казимир Поктицький; райця – Федір Терешкович. – 25. 185. 171 зв., 174 + слуга ратушний – Іван Брончик. – Арк. 174 зв.
1633. 06. 05. – бурмистр – Шимон Злотаревич; райці – Ян Матвійович, Ян Казимир Покрицький, Іван Антонович. – 25. 185. 375 зв. – 376.
1633. 22. 07. – лентвїт Миколай Лахнович. – 25. 189. 156 зв. (шляхтич – 1630 р. – 22. 37. 401).
1633. 05. 09. – міський писар присяглий – Блажій Себестіанович; бурмистр, райці, лавники – Шимон Злоторович, Ян Матвійович, Ян Покрицький,

Додатки

- Павло Антонович, Кирило Дем'янович з синами Самуелем і Миколаєм, Нестор Ювкович, Ян Соколениця, Іона Михайлович, Ян Гепнер, Василь Шилневич, Іван Стефанович. – **25.** 187. 928 – 929.
- 1633. 20. 09.** – *бурмистр* – Шимон Злоторович; *райці* – Ян Матвійович, Ян Казимир Покрицький, Іван Антонович; *лавники* – Іван Стефанович, Стефан Булгак. – **389.** 214. 98 – 98 об.
- 1634. 04. 02.** – *бурмистр* – Ян Матвійович. – **25.** 191. 683 зв.
- 1634. 07. 06.** – *бурмистр* – Шимон Злоторович; *райці* – Іонас Шолц, Костянтин Яцкович, Ян Матвійович Косацький; *лавник присяглий* – Ян Гепнер. – **25.** 193. 235. *Славетний Янас Шолц луцький міщанин “под юрыздыцею велебных отцов викариевъ костела катедрального луцкого светое Тройцы”.* – **25.** 96. 449 зв. Іонас (Янас) Шолц був пекарем (1629). – **25.** 195. 98.
- 1634. 01. 08.** – *лавник* – Іван Стефанович. – **25.** 193. 594 зв. Мав сина Василя, якого називали Шидловичем і він жив з батьком на ринку. – **25.** 193. 594 – 595, 1049 зв. – 1050.
- 1634. 30. 08.** – *бурмистр* – Ян Матвійович; *райця* – Павло Антонович; *лавник присяглий* – Самуель Кирилович. – **25.** 193. 822 зв.
- 1634. 16. 09.** – *бурмистр* – Іонас Шолц (“Іонаса Шолца резидуючого ведлуг порядку права майдеборского бурмистра луцкого”); *лавник присяглий* – Самуель Кирилович; *старий райця* – Павло Антонович. – **25.** 193. 774 зв.
- 1634. 10. 10.** – *бурмистр* – Шимон Злоторович; *райці* – Янас Шолц, Ян Косацький, Костянтин Яцкович. – **25.** 194. 137.
- 1634. 18. 10.** – *бурмистр*. – Костянтин Яцкович. – **25.** 193. 878.
- 1635. 20. 06.** – *райця* – Іван Яцкович; *старий цехмістр кравецький і кушнірський* – Роман Лєвонович. – **25.** 195. 626. Роман Лєвонович згадується як *міський синдик* 24. 07. 1637. – **25.** 206. 584. *Роман Лєвонович мав будинок на церковному ґрунті – “на кґрунте церковъномъ капитуле луцкое церкве светого Иоана Богослова належачимъ”.* 1638. 9. 08. – **25.** 214. 276.
- 1635. 09. 07.** – *бурмистр* – Янас [Іонас] Шолц; *райці* – Ян Матушевич, Шимон Злоторович, Костянтин Яцкович. – **25.** 197. 70 зв.
- 1635. 26. 09.** – *лєнтвїйт* – Криштоф Немиський “Криштофови Немыскому ланътвойтови албо аренъдарови того ланътвойтовства луцкого”. – **25.** 197. 452. + 19 листопада – Арк. 672 + 5 грудня – Арк. 724.
- 1635. 03. 12.** – *лєнтвїйт* – Криштоф Немиський (шляхтич, орендар лєнтвїтївства). – **26.** 38. 828 зв. – 829.
- 1635. 05. 12.** – *бурмистри* – Ян Матвійович Косацький, Іона Михайлович; *райці* – Шимон Злоторович, Янас Шолц; *старі райці* – Нестор Ювкович, Іван

Додатки

- Антонович; *лавники присягли* – Стефан Булгак, Василь Шилневич, Ян Гепнер. – 25. 197. 723.
1636. 14. 06. – *лентвійт* – Криштоф Немиський. – 25. 201. 719 (названий орендарем лентвійтівства).
1636. 20. 06. – *лентвійт* – Ян Гепнер; *бурмистр* – Янас Шолц; *райці* – Шимон Злоторович, Ян Матвійович, Іван Антонович; *старий райця* – Нестер Ювкович; *лавник* – Василь Шилневич. – 25. 198. 792 зв.
1636. 19. 07. – *бурмистр* – Іван Антонович (Добриянович). – 25. 201. 880 зв. Що це Добриянович – 23. 1. 24 зв. (30. 07. 1638.).
1636. 11. 08. – *лентвійт* – Ян Гепнер; *бурмистр* – Шимон Злоторович; *райці* – Ян Матвійович, Янас Шолц, Іван Антонович. – 25. 201. 958 – 958 зв.
1636. 30. 08. (11. 08.) – *лентвійт* – Ян Гепнер аптекар; *бурмистр* – Шимон Злоторович; *райці* – Ян Косацький, Іван Цар, Ян Медовник; *писар* – Блажій (Лахнович). – 25. 201. 1020 зв.
1636. 12. 09. – *лентвійт* – Ян Гепнер; *бурмистри* – Шимон Злоторович, Ян Матусович, Іван Антонович, Іонас Солц [Янас Шолц]; *писар* – Блажко Себестіянович; *цехмістр шевський* – Войцех Лисович. – 25. 201. 1062.
1636. 30. 09. – *лентвійт* – Ян Матвійович (Косацький). – 25. 203. 320 зв.
1636. 03. 10. – *бурмистр* – Шимон Злоторович; *райці* – Ян Матвійович, Іонас Шолц, Іван Антонович. – 25. 203. 483.
1636. 28. 11. – *лентвійт* – Ян Гепнер; *бурмистри* – Шимон Злоторович, Іонас Шолц, Іван Матвійович Косацький, Іван Цар. – 25. 201. 1446.
1637. 08. 01. – *бурмистр і райці* – Ян Гепнер, Нестер Ювкович, Василь Шилневич. – 25. 204. 19.
1637. 12. 01. – *бурмистр* – Іона Михайлович. – 25. 204. 69.
1637. 18. 03. – *лавники присягли шляхтичі* – Самоель Кирилович, Роман Левонич. – 25. 204. 875 зв.
1637. 07. 04. – *лентвійт і бурмистр* – Ян Гепнер; *райці* – Нестор Ювкович, Іона Михайлович Богумаз, Василь Шилневич. – 25. 204. 962 – 963.
1637. 09. 06. – *бурмистр* – Нестер Ювкович; *райця* – Іона Михайлович. – 25. 206. 161.
1637. 21. 07. – *бурмистр* – Ян Гепнер; *райці* – Нестор Ювкович, Василь Силневич, Іона Михайлович. – 25. 207. 331 зв.
1637. 24. 07. – *бурмистр* – Ян Гепнер; *райці* – Нестор Ювкович, Василь Шилневич, Іона Михайлович. – 25. 205. 441 зв., 445 зв.
1637. 24. 09. – *бурмистр* – Іона Богумаз; *райці* – Ян Гепнер, Нестор Ювкович, Василь Шилневич. – 25. 208. 149 зв.
1637. 30. 10. – *бурмистр* – Нестор Ювкович (підпис кирилицею); *райці* – Василь Шилневич (підпис польською мовою), Ян Матвійович Косацький

Додатки

- (підпис польською мовою), Ян Гепнер (підпис польською мовою); лавник – Роман Леонович (підпис кирилицею. – 25. 199. 293 зв. Нестер Ювкович мав бровар над Стиром, з якого єврейка Сара Ізраєлева з гайдуками забрала котел, що коштував 200 зол. Судився з нею у земському суді. – 10. 10. 1636 р. – 26. 39. 519 зв.
1637. 31. 10. – бурмистр – Нестер Ювкович; райці – Ян Гепнер, Василь Шилневич. – 25. 208. 372.
1637. 19. 12. – райці – Шимон Злоторович, Ян Косацький, Іван Добрянкович. – 25. 247. 276 зв.
1637. 24. 12. – бурмистр – Ян Гепнер; райці – Нестер Ювкович, Іван Богомаз, Василь Шилневич. – 25. 208. 653.
1637. 30. 12. – бурмистр – Нестер Ювкович; райці – Йона Михайлович, Ян Гепнер, Василь Шилневич. – 25. 199. 316 зв.
1638. 29. 05. – бурмистр – Василь Шилневич; райці – Ян Матвійович Косацький, Ян Гепнер, Шимон Злоторович. – 25. 211. 813.
1638. 05. 06. – намісник віята – Роман Леонович; лавники – Антон Перетяткович, Максим Соколеня, Самуель Кирилович. – 23. 1. 6 – 6 зв.
1638. – лавник – Роман Леонович. – 23. 1. 36, 38 зв., 44, 60, 65, 68, 73-а, 74.
1638. 11. 06. – райця – Ян Соколениця. – 23. 1. 8.
1638. 14. 06. – райця – Ян Гепнер. – 23. 1. 9 зв.
1638. 21. 06. – намісник війтівства – Шимон Злоторович. – 23. 1. 15.
1638. 03. 07. – райця – Йона Михайлович. – 23. 1. 16 зв. Він же “Богумаз”. – 05. 05. 1640. – 25. 222. 95. Йона Михайлович 16 квітня 1639 р. названий райцею і цехмістром ковальським і золотарським. – 23. 1. 94.
1638. 05. 07. – лентвійт і райця – Шимон Злоторович; бурмистр – Ян Гепнер; райці – Ян Матвійович, Василь Шилневич; лавник – Самуель Кирилович. – 23. 1. 17.
1638. 10. 07. – лавники – Максим Соколеня, Стефан Нестерович. – 23. 1. 21 зв.
1638. 17. 07. – бурмистр – Ян Матвійович Косацький; райці – Ян Гепнер, Василь Шилневич, Шимон Злоторович. – 25. 214. 85 зв.
1638. 31. 08. – бурмистр – Шимон Злоторович. – 23. 1. 35.
1638. 11. 09. – бурмистр – Шимон Злоторович; райці – Ян Матвійович, Василь Шилневич; лавники – Антон Перетяткович, Роман Леонович. – 23. 1. 37. Роман Леонович 18 березня 1637 р. названий шляхетним. – 25. 204. 875 зв.
1638. 25. 09. – бурмистр – Василь Шилневич; райця – Ян Матвійович; лавники – Роман Леонович, Самуель Кирилович (18. 03. 1637 р. названий шляхетним. – 25. 204. 875 зв.), Антон Перетяткович, Максим Соколеня. – 23. 1. 43.

Додатки

1638. 25. 10. – бурмистр – Ян Гепнер; райця – Василь Шилневич. – 25. 213. 570.
1639. 12. 01. – елекція – райці – Шимон Злоторович, Ян Соколениця, Павло Антонович, Андрій Сезенович; лавники – Самуель Кирилович, Антоній Перетяткович, Роман Лєвонович, Максим Соколениця, Стефан Нєстерович. – 23. 1. 80 зв.
1639. 18. 01. – бурмистр – Нєстер Ювкович. – 25. 196. 39 зв.
1639. 25. 01. – ксьондз Бернард Парчович “писма светого лиценъциатъ” скаржився на “славетныхъ Симона Злотаровича ландвойта в року прошълом а теперешънего бурмистра, Яна Гепнера, Василя Шилня, Яна Косацького въ року прошъломъ бурмистровъ, а теперешнего райцовъ луцьких”. – 25. 217. 199 зв.
1639. 24. 01. – бурмистр і райця – Ян Гепнер. – 25. 217. 193.
1639. 19. 05. – лєтвїйт – Ян Гепнер. – 23. 1. 173.
1639. 20. 06. – лєтвїйт і райця – Ян Гепнер; бурмистр – Шимон Злоторович; райця – Андрій Сезенович; старий райця – Василь Шилневич; лавники – Самуель Кирилович, Роман Лєвонович (+ Арк. 108). – 23. 1. 95 зв.
1639. 19. 07. – лєтвїйт – Ян Гепнер. – 25. 169. 540 – 540 зв.
1639. 27. 08. – бурмистри – Шимон Злоторович, Павло Антонович (шляхетний – 29. 01. 1646 р. – 26. 45. 544); райці – Іван Богомаз, Нєстер Ювкович; лавники – Роман Лєвонович, Стефан Нєстерович. – 26. 43. 185 зв. – 186.
1639. 31. 08. – лєтвїйт і райця – Ян Гепнер; бурмистр – Павло Антонович; райці – Шимон Злоторович, Ян Соколеня (батько Максима Соколені – арк. 131); старі райці – Нєстер Ювкович (його син Стефан. – Арк. 171), Іван Антонович, Ян Матвїйович; лаєник – Антон Перетяткович. – 23. 1. 106.
1639. 17. 09. – бурмистр – Павло Антонович; райці – Шимон Злоторович, Ян Соколениця, Андрій Сезенович; старі райці – Ян Михайлович, Нєстер Ювкович. – 25. 169. 512 зв.
1639. 07. 12. – бурмистр – Андрій Сезенович; райця – Павло Антонович; лавники – Антон Перетяткович, Роман Лєвонович, Стефан Нєстерович. – 23. 1. 128.
1640. 12. 01. – елекція – бурмистр – Ян Матвїйович Косацький; райці – Ян Гепнер (вже 6 березня бурмистр. – Арк. 139), Шимон Злоторович (1 липня бурмистр – Арк. 168), Василь Шилневич (27 квітня бурмистр – Арк. 155). Ян Матвїйович і Ян Гепнер висунуті поспільством, а Шимон Злоторович і Василь Шилневич – вїйтом. – 23. 1. 130. Про вибори лавників не згадано, але того ж 12 січня, при розгляді однієї зі справ, згадані лавники Антон Перетяткович, Роман Лєвонович, Самуель Кирилович, Стефан Нєстерович. – Арк. 131. + Максим Соколеня. – Арк. 156.

Додатки

1640. 21. 04. – старі бурмистри і райці – Григорій Юнкович, Павло Антонович, Іона Михайлович. – 25. 222. 50. – “Самуеля Кириловича, лавніка луцького, сына зошлого Кирила Демяновича такъ же бурмистра негды луцького”.
1640. 28. 04. – бурмистр – Василь Шилневич; райці – Шимон Злоторович, Ян Гепнер. – 25. 222. 62, 65.
1640. 19. 05. – райця – Нестер Ювкович. – 25. 222. 167.
1640. 01. 06. – бурмистр – Шимон Злоторович (названий 27. 02. 1637 р. королівським сервітатором. – 25. 204. 793 зв.); райці – Ян Гепнер, Василь Шилневич. – 25. 222. 236.
1640. 19. 07. – лентвійт – Ян Гепнер; райця – Шимон Злоторович. – 25. 222. 492 зв.
1640. 24. 07. – лентвійт – Ян Гепнер (+ Арк. 155 зв.); райця – Шимон Злоторович. – 25. 223. 114.
1640. 28. 07. – намісник вїта і бурмистр – Ян Гепнер; писар – Блажей Себестіянович. – 25. 222. 557 зв.
1641. 29. 04. – райця – Нестер Ювкович. – 25. 226. 384.
1641. 18. 05. – бурмистр – Андрій Сезенович. – 25. 227. 24.
1641. 06. 06. – бурмистр – Василь Силневич. – 25. 227. 45.
1641. 29. 07. – Ян Гепнер “райця старий, наместъникъ под тот час войтовства луцького своимъ и славетное Катарыны Запацкое Гепънеровое малъжонъки своее”; райця – Василь Шилневич [Силневич]; стара рада – бурмистр – Андрій Сезенович, райці – Нестор Ювкович, Іона Михайлович, намісник Павла Антоновича. – 25. 227. 302 – 302 зв.
1641. 31. 07. – бурмистр – Андрій Сезенович; райці – Нестор Ювкович, Василь Шилневич (Силневич), Іона Михайлович намісник Павла Антоновича; старий райця і лентвійт – Ян Гепнер. – 25. 227. 307 зв.
1641. 02. 08. – бурмистр і райця – Шимон Злоторович. – 25. 227. 336.
1641. 13. 08. – лавник – Роман Легонович; писар вїтївський – Ян Томкович. – 25. 227. 342; старий райця – Іона Михайлович, “а на тот час наместник ланътвойтовства луцького”. – Арк. 342 зв.
1641. 21. 08. – бурмистр – Василь Шилневич; райця – Ян (певно, Іона) Михайлович; лавники – Роман Легонович, Войцех Липчик. – 25. 227. 374.
1641. 11. 09. – райця – Іван Антонович Добрянкович (сам купецъ) – його дружина Настасія Сезенівна (можливо сестра бурмистра і райці Андрія Сезеновича). – 25. 225. 1178 зв.
1641. 03. 10. – бурмистри – Василь Силневич (Шилневич), Нестор Ювкович, Павло Антонович. – 25. 227. 451 зв.

Додатки

1641. 20. 10. – бурмистр – Василь Шилневич; райці – Павло Антонович, Нестор Ювкович, Андрій Сезенович. – 25. 225. 1239 зв.
1641. 30. 10. – лентвійт – Ян Гепнер. – 25. 227. 509.
1641. 14. 12. – райця – Іван Антонович Добриянович – 25. 225. 1457.
1642. 03. 02. – бурмистр – Іона Михайлович. – 25. 230. 210.
1642. 03. 02. – бурмистр – Василь Шилневич; міський писар – Павло Демкович. – 25. 236. 409 зв. + лавник – Самуель Кирилович. Арк. 408.
1642. 01. 04. – бурмистр – Андрій Сезенович; райці – Павло Антонович, Нестор Ювкович, Василь Шилневич. – 25. 231. 97, 508.
1642. 15. 04. – бурмистр Андрій Сезенович. – 25. 230. 512 зв.
1642. 12. 06. – бурмистр – Василь Шилневич. – 25. 231. 143.
1642. 17. 06. – райця і королівський секретар – Шимон Злоторович. – 26. 43. 230 – 230 зв.
1642. 09. 08. – бурмистр – Іван Антонович; райці – Василь Шилен (Шилневич), Іона Михайлович; лавник – Роман Лєвонович. – 25. 232. 522 – 523.
1642. 11. 09. – райця і купець – Іван Антонович Добриянович – його дружина Анастасія Сезенівна. – 25. 232. 635.
1643. 27. 04. – лентвійт – Федір Липка. – 25. 234. 530 зв.
1643. 31. 07. – бурмистр – Андрій Сезенович; райці – Іона Михайлович, Василь Шилневич. – 25. 236. 403 зв.
1643. 04. 08. – лентвійт – Федір Липка; бурмистр – Андрій Сезенович; райці – Василь Шилневич, Іона Михайлович, Іван Антонович. – 25. 237. 208 зв.
1643. 02. 10. – бурмистр – Нестор Ювкович, Василь Шилневич. – 25. 235. 1215 – 1215 зв.
1644. 21. 07. – лентвійт – Федір Липка; лавник – Роман Лєвонович. – 25. 240. 88 зв.
1644. 27. 07. – намісник вїтївства – Костянтин Болтутович; райці – Василь Шилневич, Адам Гоголя, Ян Гепнер (Арк. 1350 зв.); лавники – Самуель Кирилович, Роман Лєвонович. – 25. 159. 1253, 1256 зв., 1350 зв.
1644. 16. 08. – райця – Ян Гепнер. – 25. 240. 195 зв.
1644. 01. 10. – бурмистр – Шимон Злоторович. (королівський сервітор). – 25. 240. 374.
1645. 12. 04. – бурмистр – Василь Шилн(евич); райці – Адам Гоголя, Войцех Липчик, Нестор Ювкович; лавники – Роман Лєвонович, Костянтин Слизневич (Болтутович). – 25. 241. 508 зв.
1645. 26. 06. – бурмистр – Войцех Липець; райця – Іона Михайлович; лавник – Костянтин Болтутович. – 25. 243. 325.
1645. 11. 08. – лентвійт – Василь Шилневич; екзактор (збирач податків) – Костянтин Слизневич (Болтутович). – 25. 244. 709.

Додатки

1645. 28. 08. – лентвійт – Василь Шилневич; бурмистр – Адам Гоголя Шмуклір; райці – Войцех Липчик, Нестор Ювкович, Самуель Кирилович; лавники – Костянтин Болтутович, Федір Липка, Шимон Злоторович, Роман Тропка, Ян Гепнер, Іван Цар, Дзялак кравець, Андрій Липка. – 25. 243. 798.
1645. 16. 10. – бурмистр – Нестор Ювкович; райці – Адам Гоголя, Василь Шилневич. – 25. 243. 1010.
1645. 10. 11. – бурмистр – Войтех Липчик; райці – Адам Гоголя, Нестор Ювкович; лавники – Гаврило Вирозуб, Самуель Кирилоич, Федір Липка, Костянтин Слизень “алиас Болтутович”. – 25. 243. 1090.
1646. 13. 01. – бурмистр – Адам Гоголя; райці – Василь Шилневич, Войцех Липец. – 25. 245. 59.
1646. 29. 01. – райця – Павло Антонович (шляхтич). – 26. 45. 544.
1646. 16. 03. – бурмистр – Войцех Липец. – 25. 245. 555 зв.
1646. 09. 05. – бурмистр – Федір Липка. – 25. 245. 892 зв.
1646. 14. 08. – бурмистр – Василь Шилневич. – 25. 252. 286.
1646. 03. 10. – бурмистр – Адам Гоголя. – 25. 251. 763.
1646. 08. 10. – намісник війтівства і райця – Ян Гепнер. – 25. 252. 664 зв. – 665.
1647. 24. 01. – бурмистр – Іона Михайлович; райці – Андрій Сезенович, Самуель Кирилович, Федір Липка. – 25. 254. 236 зв.
1647. 04. 02. – лентвійт – Ян Гепнер. – 25. 254. 692 зв.
1647. 14. 03. – старий райця – Павло Антонович. – 25. 255. 340.
1647. 19. 03. – бурмистр – Василь Шилневич; райці – Самійло Кирилович, Федір Липка, Ян Счирба. – 25. 254. 692 зв.
1647. 23. 03. – лентвійт – Ян Гепнер. – 25. 255. 465 зв. На арк. 468 зв. названий райцею.
1647. 06. 07. – бурмистр – Нестор Ювкович; райці – Адам Гоголя, Василь Шилневич, Войтех Липец. – 25. 257. 393 зв.
1647. 16. 11. – бурмистри – Федір Липка, Андрій Сезенович. – 25. 260. 97.
1647. 14. 12. – бурмистри – Федір Липка, Іон Богомаз, Самійло Кирилович, Андрій Сезенович. – 25. 59. 674.
1648. 04. 01. – бурмистр – Федір Липка; райці і лавники – Адам Шмуклір (Гоголя), Войцех (Липец) аптекар, Василь Шилневич, Нестор Ювкович, Іона Богомаз. – 25. 260. 268.
1648. 14. 02. – бурмистр – Войцех Липец. – 25. 260. 302.
1648. 21. 04. – райця старий – Шимон Злоторович; лавники присягли – Стефан Нестерович, Ян Мазуркович, Андрій Липка; писар війтівський присяглий – Станіслав Вихровський. – 25. 260. 1003 зв. (загинув того ж 1648 р. – 25. 263. 23 зв. – 24).

Урядники Володимира

1566. 12. 04. – міський писар – Андріяс (Мисевський). – 28. 1. 4 зв.
1566. 06. 08. – райці – Волос, Грицко, Андрій, Курило. – 28. 1. 121 зв.
1567. 11. 02. – райці – Ганібел Влох, Андрій Мисевський. – 28. 2. 13 зв., 24.
1567. 21. 02. – лавник – Іван Кравець. – 28. 2. 23 зв.
1567. Травень. – бурмистр – Миколай Ганібел Влох став урядником у с. Мирків. – 28. 5. 21 зв. – 22.
1567. 23. 11. – бурмистр і райці – Андрій Мисевський, Андрій Конон, Андрій Іванович на місці Василя Каплі, Кирило Васильович на місці Ганнібала Влоха. – 28. 2. 195.
1568. 26. 01. – міський писар – Адам Мисевський. – 28. 3. 9 зв. – 10.
1568. 16. 06. – міський писар – Адам Андріасович (Мисевський). – 28. 3. 65 – 65 зв.
1569. 17. 01. – бурмистр – Василь Семенович Капля. – 28. 4. 12 зв.
1569. 06. 02. – райці – Василь Семенович (Капля), Андрій Іванович, Кирило Васильович, Степан Пацевич (Завада. – Арк. 67 зв.). – 28. 7-а. 347 зв.
1569. 04. 03. – бурмистр – Василь Капля; райці – Андрій Іванович, Кирило Васильович, Степан Пацевич Завада. – 28. 4. 46 зв.
1569. 16. 03. – міський писар – Адам Андріасович. – 28. 4. 51 зв.
1569. 20. 03. – бурмистр – Ярохом. – 28. 4. 54.
1569. 08. 05. – райця – Василь Семенович Капля. – 28. 4. 86 зв.; Степан Завада. – 28. 4. 125.
1569. 30. 05. – міський писар – Адам Андріасович. – 28. 4. 127 зв. – 128.
1569. 31. 05. – лентвійт – Трохим. – 28. 4. 129.
1569. 13. 06. – райці – Андрій Іванович, Кирило Васильович, Степан Пацевич. – 28. 4. 137 – 138.
1569. 26. 08. – лентвійт – Мисько Дякон. – 28. 4. 207.
1569. 14. 12. – райці – Степан Завада, Василь Капля. – 28. 4. 303.
1569. 18. 12. – бурмистр – Грицко Конахович. – 28. 4. 306 зв.
1570. 30. 04; 29. 05. – райці – Мисько Огородникович, Грицко Конахович, Андрій Іванович, Іван Кошаренович. – 28. 5. 112, 134 – 134 зв.
1570. 20. 09. – лентвійт – Андрій Мисевський; бурмистр – Михно Огородникович – 28. 5. 257.
1570. – писар – Яким. – AGAD. ASK. Dz. 1. Sygn. 31. K. 187.
- 1570 – бурмистр – Андрій. – AGAD. ASK. Dz. 1. Sygn. 31. K. 183.
1571. 06. 03. – лентвійт – Пашко Сорокопеня; райця – Грицько Коханович. – 28. 6. 83.

Додатки

1571. 15. 06. – лентвійт – Пашко Соракопеня; бурмистр – Грицко Кунахович; райці – Андрій Іванович, Іванко Кравець. – 27. 3. 143.
1571. 15. 07. – бурмистр – Василь Капля; райці – Миско Огородникович, Іван Кошеренович, Андрій Іванович. – 28. 6. 198 зв.
1571. 27. 07. – лентвійт – Себестіян Маковський. – 28. 6. 212, 311 зв. Орендує від королівського маршалка Василя Загоровського, якому вїтівство передав король до з'ясування роботи комісії за скаргою міщан проти М. Дубницького. – Арк. 253 зв.
1571. 22. 10. – бурмистр – Андрій Іванович. – 28. 6. 297 зв.
1571. 30. 10. – бурмистр – Грицко Коханович; райця – Василь Капля. – 28. 6. 317.
1572. 18. 01. – бурмистр – Грицко Коханович; райці – Андрій Іванович, Миско Огородникович, Іван Яцевич, кравець; писар – Андрій Мисевський. – 28. 6. 362 – 362 зв.
1572. 24. 01. – бурмистр – Андрій Іванович; райці – Михайло Грицевич, Іван Яцевич; писар – Адам. – 28. 6. 365.
1572. 08. 03. – райці – Кирило Васильович, Томило Крамар, Давид Давидович, Семен Мордашевич; лавник – Гаврило Олешкович. – 28. 7. 10 – 10 зв.
1572. 12. 08. – бурмистр і райці – Кирило, Давид, Сенко. – 28. 7. 150.
1573. 25. 03. – лентвійт – Яско; бурмистр – Давид Давидович; райці – Тосик, Мартин кушнір (Ходкевич), Кирило Васильович; лавники – Станіслав Раняваня (?), Іван Лось, Денис Каліш Каленикович, Миско Задерейко, Маско Машкович; писар – Адам Андріясович (Мисевський. – Арк. 213.). – 28. 7-а. 62. Під 24. 09. 1573 р. згадується про смерть Мартина Ходковича, якого вбив по дорозі на ярмарок до Луцька землянин Ждан Томкевич Коїленський. – Арк. 269.
1573. 29. 03. – бурмистр – Трохим Матвійович. – 28. 7-а. 65 зв.
1573. 22. 07. – лентвійт – Ясько. – 28. 7-а. 175 зв
1573. 14. 09. – бурмистр – Мартин Кушнір. – 25. 14. 371 зв.
1573. 28. 10. – бурмистр – Давид Давидович (чомусь названий Данилом Давидовичем); райці – Томило Матвійович, Семен Мордачевич, Курило Васильович. – 28. 7а. 298 зв.
1573. 24. 12. – бурмистр – Данило Давидович; райці – Кирило Васильович, Томило Трохимович, Семен Мордачевич; лавник – Станіслав Луба. – 28. 7а. 357 зв.
1574. 24. 01. – лентвійт – Яско. – 28. 8. 20 зв.
1574. 12. 06. – бурмистр – Томило Матвійович; райці – Кирило Васильович, Семен Мордачевич; лавник – Станіслав Луба. – 28. 8. 123.
1574. 07. 07. – лавники – Станіслав Луба, Денис Богданович. – 28. 8. 159.
1574. 17. 08. – лавники – Вац Кононович, Денис Богданович; міський писар – Адам Андрієвич Мисевський. – 28. 8. 180.

Додатки

1577. 08. 06. – *бурмистр* – Томило. – 27. 4. 28.
1578. – *міський писар* – Адам Мисевський. – 28. 19. 173.
1579. 07. 01. – *райці* – Степан Завада (мав будинок на ринку – 1582. 13. 06. – 28. 17. 100 зв.), Волос Семенович. – 28. 12. 13.
1579. 16. 01. – *бурмистр* – Трохим Матвійович. – 28. 12. 171 – 171 зв.
1581. 28. 10. – *райці* – Томило Матвійович, Михайло Семенович Задерейко, Степан Завада; *старший лавник* (“старшого присежника”) – Юско Коваль. – 28. 14. 429 – 429 зв.; *лавники* – Назар Постригач, Тишко Глоба, Гарасим Андрійович (арк. 468).
1581. 05. 12. – *бурмистр* – Трохим Матвійович; *райці* – Михайло Семенович, Степан Пацевич Завада; *лавники* – Ярмош Яцевич Опрелій, Григорій Михайлович Холявич. – 28. 14. 476 зв.
1582. 10. 01. – *лавники* – Назар Постригач, Григорій Хацевич, Тишко Глоба, Василь Іллінський, Єсиф Коваль, Гарасим Андрійович. – 28. 15. 34 – 35.
1582. 26. 01. – *бурмистр* – Томило Матвійович; *райці* – Михайло Семенович (Задерейко. – Арк. 80), Степан Пацевич (Завада). – 28. 15. 36 зв.; *райця* – Данко Давидович – арк. 38 зв. (Давид Давидович Вараксич, дружина Настасія. – Арк. 384 зв.).
1582. 28. 01. – Кирило Васильович, брат Михайла Дубницького, був не лише *лентвійтом*, а й *райцею* – “который се Курило менить быти лантвойтом и радцею володимерским”. – 28. 15. 36 зв.
1582. 28. 01. – *лавники* – Яцко Коваль, Гарасим Андрійович, Мартин Кравець, Григорій Холявич (жив на передмісті Запятницькому. – Арк. 79 зв.), Ярмош Яцевич, Назар Постригач, Тишко Глоба. – 28. 15. 34 – 37 зв.
1582. 12. 02. – *бурмистр* – Михайло Семенович Задерейко; *райці* – Степан Завада, Трохим Матвійович. – 28. 15. 80.
1582. 13. 06. – *лентвійт* – Кирило Васильович (мав дім на ринку); *лавники* – Григорій Дворецький, Єсиф Коваль. – 28. 17. 100 зв.
1582. 06. 07., 31. 07. – *бурмистр* – Михайло Семенович Задерейко. – 28. 15. 287, 679 зв.
1582. 10. 09. – *міський писар* – Ян Чарнацький. – 28. 47. 141; він же писар 10 грудня 1584 р. – 28. 19. 605 зв.
1583. 02. 05. – *бурмистр* – Давид Давидович – 28. 16. 94 – 95. (Вараксич. – Арк. 133 зв., дружина – Настасія – Арк. 134).
1583. 15. 08. – *бурмистр* – Василь Ілінський; *райці* – Давид Вараксич, Назар Нестерович, Тимофій Пахерович. – 28. 16. 237 зв.
1583. 08. 11. – *бурмистр* – Назар Нестерович. – 28. 16. 353.
1584. 10. 09. – *лентвійт* – Кирило Васильович; *райці* – Василь Ілінський, Давид Вараксич, Тимофій Пахерович. – 28. 17. 518.

Додатки

1584. 11. 12. – райці – Данко Давидович, Васко Ілінський, Тишко Глоба. – **28.** 23. 251.
1585. 10. 05. – бурмистр – Тимофій Пахерович. – **28.** 18. 190.
1585. 25. 08. – бурмистр – Тимофій Андрійович; райця – Гарасим Андрійович. – **28.** 18. 561.
1585. 28. 09. – райці – Михайло Семенович, Назар Нестерович, Михайло Огородникович. – **28.** 19. 589, 927.
1586. – лентвійт – Кирило Васильович (брат М. Дубницького). – **28.** 19. 629 – 629 зв., 901 зв.
1586. 24. 03. – лентвійт – Кирило (Васильович); бурмистр – Григорій Дворецький; райці – Назар, Глоба, Ілляш (Кононович); лавник – Пашко Андрієвич; міський писар – Михайло Перепелиця. – **28.** 19. 126 – 126 зв., 589, 904.
1586. 22. 05. – райці – Григорій Холявич, Тимофій Пахерович, Ілляш Кононович. – **28.** 19. 186. + Михайло Семенович. – Арк. 309.
1586. 15. 07. – війтівський писар – Семен Юскович Ковалевич. – **28.** 19. 319.
1586. 09. 08. – вбитий бурмистр Василь Ілінський. – **28.** 19. 390.
1586. 13. 09. – райці – Михайло Семенович, Ілляш Кононович. – **28.** 19. 446 – 446 зв.
1586. 21. 11. – міський писар (раецький) – Михайло (Преперка / Перепелня). – **28.** 19. 843 зв.
1586. 05. 12. – райці – Тимофій Пахерович, Ілляш Андрійович Кононович, Назар Нестерович (Арк. 903 зв.); **28.** 19. 901. + старий райця – Михайло Семенович. – Арк. 905. Згадка, що *лавниками були рідні брати М. Дубницького “лавниковъ кривъныхъ братанковъ своихъ рожиныхъ, а другихъ неосельныхъ и месту не присяжныхъ а иныхъ в летехъ зошлыхъ и на здоровю уломныхъ и у праве письма не учоныхъ, не водле права майдеборского обране, ихъ передъ такимъ, дей, судомъ с тыхъ причинъ стороны позванныя отповедати не повинни”*. – Арк. 901 зв.
1586. 19. 12. – лентвійт – Кирило Васильович Дубницький; старий райця – Семен Мордачевич. – **28.** 19. 922.
1586. 22. 12. – лентвійт – Іван Кось; бурмистр і райці – Григорій Холявич, Назар Постригач, Тимофій Глоба, Ілляш Кононович, Михайло Огородникович, Михайло Семенович, Томило Матвійович, Степан Завада. – **28.** 19. 925.
1587. 02. 02. – райці – Тишко Пахирович (Глоба), Григорій Холявич Дворецький; писар раецький – Ян Чарнацький (шляхетний. – Арк. 261). – **28.** 20. 28 зв., 302.

Додатки

1587. 05. 06. – *лентвійт* – Кирило Дубницький; *райці* – Григорій Дворецький, Тимофій Пахирович, Ілля Кононович, Трохим Матвійович; *лавники* (7 чол.) – Юско Коваль, Юско Іванович (братанич вїта), Андрій, Оприлової зять, Пашко Андрійович, Сава Радкович, Мартин, слуга владики, Сас Мордачевич (син райці Семена Мордачевича – 14. 10. 1586. – 28. 19. 695 – 696 + 28. 20. 336 зв.); *писар вїтївський* – Семен Юскович Ковалевич – слуга вїта. – 28. 20. 289 – 289 зв. Семен Юскович як писар вїтївський. – Арк. 325 зв., 330 зв.
1587. 16. 06. – *бурмистр* – Григорій Холявич Дворецький; *райці* – Тимофій Пахерович (Глоба), Ілля Кононович, Трохим Матвійович; *стара рада* – “на местцу Лазора Нестеровича Михайло Семенович”. – 28. 20. 289.
1587. 16. 06. – *бурмистр* – Григорій Дворецький; *райці* – Тимофій Пахерович, Ілляш Кононович, Яким Стривязький; *стара рада (?)* – Михайло Семенович, Степан Пацевич Завада, Лазор Нестерович, Михайло Огородникович. – 28. 20. 293 зв.
1587. 16. 06. – *бурмистр* – Григорій Дворецький; *райці* – Тимофій Пахерович, Ілляш Кононович, Трохим Матвійович на місці Лазара Нестеровича, Михайло Семенович. – 28. 20. 294.
1587. 17. 06. – *лавник* – Мартин Присмоцький. – 28. 20. 297.
1587. 05. 08. – *бурмистрі райці* – Іляш Кононович, Тимофій Пахирович, Лазар Нестерович, Михайло Семенович “на местцу” Григорія Дворецького. – 28. 20. 387.
1587. 05. 10. – *бурмистр* – Тихно Пахирович Глоба. – 28. 20. 493 зв.
1587. 06. 11. – *лавники* – Єсиф Калишевич, Мартин Степанович. – 28. 20. 588 зв.
1588. 14. 01. – *райці* – Грицько Холявич, Тишко Пахирович (Глоба), Іляш Кононович, Назар Нестерович; *міський писар* – Ян Чарнацький. – 28. 21. 35 зв.
1588. 14. 05. – *лентвійт* – Кирило Васильович; *лавники* – Єсиф Калихович, Ян Іванович, Мартин Степанович. – 28. 21. 209.
1590. 01. 04. – *райці* – Михайло Семенович, Тимофій Пахирович. – 28. 23. 196.
1591. 10. 08. – *лентвійт* – Бартош Мисевський. – 28. 24. 800 – 800 зв.
1591. 30. 08. – *бурмистр* – Грицько Холявич; *райці* – Миско Задерейко, Тишко Глоба, Іляш Кононович; *лавники* – (старі, що були при Дубницькому, бо райці поставили своїх нових) – Єсиф Калихович, Ян Іванович, Мартин Степанович. – 28. 24. 739.
1594. 09. 05. – *бурмистр* – Сась Семенович. – 28. 27. 474 зв.
1594. 25. 05. – *райця* – Іван Андрієвич. – 28. 27. 486 зв. – 487.
1595. 28. 08. – *бурмистр* – Тишко Глоба; *писар* – Андрій Мисевський. – 28. 28. 578.

Додатки

1595. 04. 12. – *бурмистр* – Григорій Холявич Дворецький; *райці і лавники* – Курило Васильович, Гарасим, Пашко та Іван Андрійовичі, Михайло Задерейко, Лазорко Стентиневич, Тишко Глоба, Остап, Курило, Миско, Зелко і Лучко Огородниковичі. – **28. 28. 721** зв.
1596. 05. 02. – *війтівський писар шляхетний* – Францишок Завадський. – **28. 29. 61** зв.
1596. 18. 09. – *лавник* – Юрій Яцинич. – **25. 49. 779**.
1597. 09. 04. – “шляхетный Тимофей Пахерович бурмистръ и цехмистръ пекарский”. – **28. 30. 116**.
1598. 16. 01. – *райці* – Назар Нестерович, Тишко Пахерович. – **28. 31. 622**.
1598. 15. 12. – *лавник* – Юрій Яцинич. – **28. 31. 626**.
1599. 16. 09. – *лавники* – Юрій Яцинич, Григорій Столмич, Труш Палнич; *війтівський писар* – Андрій Мисевський. – **28. 32. 12** зв. – 13.
1600. 28. 01. – *райця* – Назар Нестерович. – **28. 33. 21**.
1601. 03. 06. – *лентвійт* (війт у заголовку) – Абрам Дубницький. – **25. 62. 492**.
1603. 11. 08. – *лентвійт* – Абрам Дубницький. – **28. 35. 310**.
1603. 27. 10. – *бурмистр* – Степан Грицкович; *райця* – Тишко Пахерович. – **27. 15. 173**.
1604. 22. 12. – *бурмистр* – Тимофій Пахерович. – **28. 36. 702** зв.
1606. 03. 07. – *бурмистр* – Степан Грицкович; *райця* – Тишко Пахерович. – **28. 38. 325**.
1606. 28. 12. – *лавники* – Григорій Стомич, Труш Панчич, Іван Матвійович, Степан Талашкович, Ярмош Кунахович. – **28. 38. 298** (II – пагінація).
1607. 26. 09. – *бурмистр* – Іван Матвійович; *райці* – Григорій Столмич, Лук’ян Березовський, Григорій Дворецький (14 серпня 1614 р. – бурграбій і намісник підстароства володимирського. – **28. 46. 560** зв. + 10. 10. 1614 – Арк. 598 зв., а вже 2 липня 1617 р. колишній бурграбій. – **28. 49. 581** зв.). – **28. 39. 533** зв.
1608. 05. 08. – *лавники* – Яско Стасевич, Юрій Яценич. – **25. 80. 1323** зв.
1609. 10. 03. – *бурмистр* – Петро Герверт барбер. – **28. 41. 59** зв.
1609. 04. 06. – *лентвійт* – Марцин Станіславович; *райці* – Іван Сакович, Петро Герверт, Кіндрат Савчич “аліас” Куц. – **28. 41. 219** зв.
1610. 02. 08. – *райця* – Павло Дияк. – **28. 42. 547**.
1610. 23. 10. – *бурмистр* – Петро Герверт балвер. – **27. 19. 315** зв.
1611. 10. 06. – *бурмистр* – Петро Герверт; *райці* – Лукаш Березовський, Кіндрат Воронович, Іван Сакович; *лавники* – Павло Ювхимович, Роман Борисович. – **28. 43. 223** зв.
1611. 16. 09. – *лентвійт* – Мартин Станіславович; *бурмистри* – Петро Герверт, Іван Оприлик, Кіндрат Воронович, Лукаш Березовський; *лавники* – Іван

Додатки

- Щербак, Роман Шепелевич, Іван Борисович; *писар* – Іван Стривязький. – 25. 90. 996.
1612. 04. 02. – *лентвійт* – Мартин Станіславович; *бурмистр* – Петро Герверт; *райці* – Іван Сакович, Опредлик Куц Воронович (Опредликові Куцу або Конъдрату Вороновичу), Лук'ян Березовський; *лавники* – Іван Счербаха, Роман Шеплевич, Іван Борисович; *писар* – Іван Стривязький. – 27. 20. 540.
1612. 17. 04. – *бурмистр* – Лукаш Малюський (Березовський). – 25. 93. 426 (“которий се зовет Березевицьким”).
1612. 13. 06. – *бурмистр* – Лукаш Березовський; *райця* – Кіндрат Воронович; *лавники* – Павло Євхимович, Григорій Столмич, Степан Шепель, Яско Окуницький, Семен Зеленський. – 28. 44. 376.
1612. 15. 06. – *бурмистр* – Григорій Столма; *райці* – Лукаш Березовський, Кіндрат Воронович, Андрій Папроцький. – 28. 44. 400.
1612. 08. 08. – *міський писар* – Іван Стривязький. – 28. 44. 455.
1612. 13. 12. – *лентвійт* – Марцин Станіславович. – 28. 45. 244.
1613. 06. 02. – *бурмистр* – Григорій Столмич; *райці* – Лукаш Березовський (23 вересня названий колишнім райцею – Арк. 635), Андрій Папроцький, Кіндрат Савич. – 28. 45. 332 зв.
1613. 06. 04. – *бурмистр* – Андрій Папроцький. – 28. 45. 434 зв.
1613. 01. 07. – *лентвійт* – Мартин Станіславович; *бурмистр* – Іван Сакович. – 28. 45. 576 зв.
1613. 02. 08. – *лавники* – Ян Станіславович, Федір Гукович. – 28. 45. 575 зв.
1613. 22. 08. – *бурмистр* – Іван Опредлик. – 25. 94. 789.
1614. 03. 04. – *міський писар* – Іван Стривязький. – 28. 46. 238.
1614. 19. 04. – *бурмистр* – Павло Євхимович; *райці* – Кіндрат Воронич, Ян Куницький. – 28. 46. 541 зв.
1614. 19. 04. – *бурмистр* – Павло Маскович; *райці* – Куц Воронович, Ян Кунинський, Грицко Столма, Лукаш Малюський. – 25. 99. 234 зв. – 235. Лукаш (Малюський) Березовський. – арк. 702.
1615. 17. 04. – *райця* – Павло Євхимович. – 28. 47. 201 зв.
1615. 15. 05. – *бурмистр* – Павло Маркович. – 389. 206. 95 об.
1617. 03. 02. – *бурмистри і райці* – Павло Маскович, Кіндрат Савич, Григорій Злотникович. – 28. 49. 34.
1617. 21. 08. – *бурмистр* шляхетний Іван Стривязький. – 28. 49. 649.
1618. 20. 08. – *райця* – Григорій Столма. – 28. 50. 503.
1618. 08. 09. – *бурмистр* – Петро Герверт. – 28. 50. 559 зв.
1618. 17. 09. – *старий райця* – Андрій. – 28. 50. 565 зв.
1619. 16. 01. – *лавник* шляхетний – Миколай Дубницький. – 28. 51. 41. Мав сина Корнія. – Арк. 42 зв.

Додатки

1619. 29. 04. – *лентвійт* – Мартин Станіславович. – **28.** 51. 206 зв.
1619. 11. 07. – *бурмистр* – Кіндрат Воронович. – **389.** 209. 73.
1621. 20. 06. – *старий райця* – Кіндрат Воронович. – **28.** 54. 749 зв.
1621. 16. 07. – *бурмистри* – Себастьян Силка. – **28.** 53. 402 і Прохор Талашкович. – Арк. 402 зв.
1623. 15. 05. – *бурмистр* – Іван Оприлик. – **28.** 56. 36.
1624. 30. 07. – *бурмистри* – Григорій Золотник, Себестіян Силка, мечник, Семен Кошка; *писар* – Григорій Борисович Завальський. – **28.** 58. 63.
1624. 06. 11. – *бурмистри* – Григорій Григорович Золотник, Семен Кошка, коваль. – **28.** 58. 532.
1625. 11. 01. – як покійний згадується *бурмистр* Роман Перепелиця. – **28.** 60. 525.
1625. 01. 05. – *лентвійт* – Ян Шимановський. – **28.** 60. 525.
1626. 01. 05. – *бурмистри* – Іван Куцевич, Томило Демкович, Левко Германович (як старий райця 29. 06. 1629. – **28.** 66. 517-а зв.), Стефан Шомака. – **28.** 60. 524 – 525.
1626. 07. 05. – *міський писар* – шляхтич Іван Стривязький. – **28.** 60. 549.
1627. 10. 09. – *бурмистр* – Яким Слабош; *райця* – Себестіян Олешкович. – **28.** 61. 757 зв.
1627. 22. 09. – *бурмистр* – шляхетний Леонтій Германович; *райці* – Себестіян Олешкович, Яким Слабош, Томило Демкович. – **28.** 61. 794.
1628. 01. 04. – *бурмистр* – Іван Кондратович; *райця* – Павло Стовмич. – **28.** 62. 656 зв. + *лавник* – Хилимон Святогородович. – Арк. 701 зв. (11 квітня).
1628. 19. 05. – *бурмистр* – Іван Кунцевич (помер **21.** 02. 1631 р. – **28.** 66. 129 зв.); *райці* – Томило Демкович, Левко Германович, Стефан Сомаш. – **28.** 63. 158.
1628. 28. 05. – *лентвійт* – Ян Шимаковський. – **28.** 62. 1029.
1628. 21. 08. – *райці* – Семен Кошчиць, Павло Стомич. – **28.** 62. 1337.
1629. 27. 02. – *бурмистр* – Яким Золотник; *міський писар* – Ян Борисович Завальський. – **28.** 63. 231.
1629. 29. 06. – *бурмистр* – Іван Кіндратович; *райці* – Томило Демкович, Павло Стомич, Яким Слабош; *писар присяглий* – Григорій Борисович (підпис польською мовою), Яким Слабош (підпис кирилицею), Ян Шимаковський – лентвійт (підпис польською мовою), Павло Стомич (підпис польською мовою). – **28.** 66. 517а – 518 зв.
1629. 06. 07. – *лентвійт* – Ян Шимаковський. – **28.** 63. 1460 зв., 1557 зв.,
1629. 23. 07. – *лентвійт* – Ян Шимаковський; *лавники* – Миколай Пахирович, Дмитро Шарапа. – **28.** 66. 521 зв.

Додатки

1629. 25. 09. – бурмистр – Томило Демкович; райця – Себестіян Олешкович (обидва не вміли писати. – арк. 1271 зв.). – 28. 63. 1271.
1629. 12. 10. – лентвійт – Ян Шимаковський; бурмистр – Іван Кіндратович; райці – Яким Слабош, Томило Демкович, Павло Стомич; раецький писар – Григорій Борисович; війтівський писар – Василь Ярмоген. – 25. 173. 581 – 582.
1629. 15. 10. – бурмистр – Іван Кондратович. – 28. 63. 1291 + райці – Томило Демкович, Яким Слабош, Павло Стомич. – Арк. 1295 зв. + 28. 64. 146 зв.
1630. 26. 04. – лентвійт – Ян Шимаковський; державця війтівства – Микола Мишка Холоневський; лавники – (6 чол.) – Микола Пахирович, Василь Гордієвич, Федір Грицкович, Тимофій Остапович, Хилимон Святогородович, Павло Мартинович; писар війтівський – шляхетний Василь Ярмоген; міський писар – шляхетний Григорій Борисович Завальський. – 28. 64. 146 зв. [11 травня 1630 р. Ян Розвадовський доручив Василю Ярмогену та ще двом шляхтичам вести всі його судові справи. – 28. 64. 67; 5 травня 1632 р. Василь Ярмоген згаданий як гродський підписок. – 28. 67. 467; 30 червня 1635 р. В. Ярмоген – один із старших братства “пре-насвященное Панны Марии Бци тутъ у Володимери в церкви соборной володимерской”. – 28. 70 1034; 20 червня 1626 р. і 23 січня 1638 р. він намісник володимирського бурграфства. – 28. 60. 744 зв. + 28. 73. 323].
1630. 27. 05. – бурмистр – Павло Стомич; райці – Яким Слабош, Іван Кіндратович; писар раецький – Григорій Борисович Завальський. – 28. 64. 148 зв.
1631. 23. 06. – райця – Миколай Дубницький. – 28. 66. 980 зв.
1631. 07. 10. – бурмистр – Ян Шимаковський; райці – Миколай Мицкевич, Хилимон Святогородович, Миколай Дубницький. – 28. 66. 1652 зв.
1631. 07. 11. – лавник – Юзеф Хомицький. – 28. 66. 1930 зв.
1632. 05. 05. – бурмистр – Даніель Раєвич. – 28. 67. 466.
1632. 13. 09. – бурмистри – Даніель Раєвич; райці – Миколай Мискович, Хвілімон (Филимон) Святогородович, Федір Сичевич; лентвійт – Павло Стомич; лавники – Василь Гордевич, Федір Григорович, Юзеф Хомицький, Павло Лашинський, Томаш Луцкевич, Тимофій Остапович; писар війтівський – Василь Ярмоген; міський писар – Миколай Селимонович Скибич. – 389. 214. 41 зв.
1632. 04. 10. – лентвійт – Олександр Колесницький. – 28. 68. 57 зв. + 12. 10. 1632. – 28. 67. 839.
1632. 03. 11. – бурмистр – Даніель Раєвич; райці – Федір Сичевич, Химон Святогородович. – 28. 67. 885.
1632. 18. 11. – райця – Даніель Раєвич. – 28. 67. 925 зв.
1633. 17. 12. – бурмистр – Томаш Луцкевич. – 25. 189. 562.

Додатки

1634. 04. 08. – старий райця – Леонтій Германович; лавник – Ян Маєвський. – 28. 69. 1033.
1634. 23. 10. – “обох бурмистром, на тот час на ратуши будучим, славетным Янови Шимаковскому и Вацлавови Гусаковскому”. – 28. 69. 1323.
1635. 19. 03. – намісник вїтївства Лукаш Павловський. – 28. 70. 115 зв.
1635. 25. 04. – лентвїйт – Филимон Святогорович; бурмистр – Павло Стомич; лавники – Федір Григорович, лучник, Павло Мартинович Лашинський, Ян Маєвський, Олісей Мойсейович, Семен Парилович; писар вїтївський – Миколай Селивонович Скибич (30 червня 1635 р. він як раецький писар. – Арк. 1034). – 28. 70. 718 зв.
1635. 11. 06. – бурмистр – Леонтій Германович (через кілька сторінок 12 червня він названий старим райцею – арк. 938); лавник присяглий – Ян Маєвський. – 28. 70. 933 зв.
1635. 30. 06. – писар раецький – Миколай Селивонович Скибич. – 28. 70. 1034.
1637. 29. 04. – бурмистр – Тимош Остапович, Олісей Мойсєєвич. – 28. 72. 138.
1637. 29. 05. – лавник присяглий – Ян Маєвський. – 28. 72. 264 зв.
1637. 03. 06. – райці – Симон Ярославський, Андрій Антонович. – 28. 72. 252.
1637. 20. 06. – лентвїйт – Павло Стомич (перед тим був бурмистром); бурмистри – Вацлав Гусаковський, Даніель Раєвич, Хилимон Святогорович, Габріель Мрозовський; лавники – Тимош Остапович, Ян Маєвський (мечник, мав будинок на ринку – 18. 05. 1641. – 28. 76. 291 зв.), Марцин Лашинський, Семен Парилович, Олексій Мойсєєвич, Іван Маскович, Миколай Паюшкевич. – 28. 72. 299.
1637. 01. 10. – бурмистр – Вацлав Гусаковський; райці – Даніель Раєвич (маляр, будинок на ринку. – 18. 05. 1641. – 28. 76. 291 зв.), Хилимон Святогорович, Габріель Мрозовський. – 28. 72. 731 зв.
1637. 02. 11. – лентвїйт – Павло Столмич; бурмистр – Хіль Святогорович; райці та лавники – Вацлав Гусаковський, Даніель (Раєвич) Маляр, Яким Злотник. – 27. 35. 463 зв.
1638. 05. 08. – бурмистр – Ян Шимаковський (на 31. 05. 1639 згаданий як покійний. – 28. 74. 894); райця – Габріель Мрозовський. – 28. 73. 1168 зв.
1639. 31. 05. – бурмистр – Іван Маскевич; райця присяглий – Габріель Мрозовський. – 28. 74. 894.
1639. 15. 06. – лентвїйт – Павло Стомич; лавники – Тимофій Остапович, Павло Марцинович Лашинський, Федір Шомикович, Федір Кузмич; писар вїтївський – шляхетний Василь Ярмоген. – 28. 74. 969.
1640. 10. 07. – бурмистр – Федір Кузмич; лавник – Микола Плющевич. – 28. 75. 1017.

Додатки

1641. 11. 02. – лавник – Федір Шомакович. – 28. 77. 34.
1641. 01. 03. – бурмистр – Павло Столмич; райці – Филимон Святогорович, Петро Василевський, Іван Маскевич. – 28. 76. 69 зв.
1641. 27. 05. – старі райці – Себестіян Олешкович, Ян Маєвський, Данієль Раєвич, Федір Кузмич; лавник – Павло Ласчинський. – 28. 76. 831 зв.
1641. 31. 05. – лентвійт – Томаш Андрійович Луцкевич золотник; старий райця – Федір Кузмич купець/крамар (“*Купъца любо крамара*”); лавники присяглі – Федір Шомакович, Микола Березовський, Павло Марцинович Ласчинський, кравець. – 28. 76. 291 – 291 зв.
1641. 07. 09. – лентвійт – Томаш Луцкевич; бурмистр – Іван Маскевич; старі райці – Яхим, Слабош, Данієль Раєвич, Федір Кузмич. – 28. 76. 406.
1642. 17. 05. – присяглі бурмистр – Петро Василевський і лавник – Іван Гукович. – 28. 77. 1022 зв.
1642. 24. 05. – лентвійт – Томаш Луцкевич; бурмистр – Петро Василевський; райця – Микола Березовський; лавник – Олександр Святогорович. – 28. 77. 270.
1642. 21. 06. – райці – Павло Столмич, Петро Василевський, Микола Березовський; писар раєцький – Миколай Глобицький; старий райця – Данієль Раєвич. – 28. 77. 469.
1642. 04. 09. – бурмистр – Петро Василевський; райці – Павло Столмич, Миколай Березовський. – 28. 77. 596 зв.
1642. 05. 09. – старий райця – Іван Маскевич. – 28. 77. 601.
1642. 31. 12. – лентвійт – Філон Святогорович; лавники – Тимофій Остапович, Павло Марцинович Ласчинський, Стефан Гавлович. – 28. 77. 780 – 780 зв.
1643. 14. 03. – лентвійт – Филимон Святогорович; присяглі лавники – Тимофій Остапович, Гаврило Васильович, Іван Гукович, Стефан Гавлович. – 28. 78. 23.
1643. 20. 03. – райця – Данієль Равич; старий райця – Федір Кузмич. – 28. 78. 832 зв.
1643. 22. 06. – старий райця – Іван Маскевич; лавник – Гаврило Васютич. – 28. 78. 944.
1643. 31. 08. – лентвійт – Филимон Святогорович. – 28. 78. 293 зв.
1643. 05. 12. – бурмистр і райця – Данієль Раєвич. – 28. 78. 595 зв.
1644. 04. 10. – старі райці – Павло Стомич, Жигимонт Окуницький. – 28. 79. 670.
1645. 17. 02. – бурмистр – славетний Миколай Мрозовський. – 28. 81. 91 зв.
1645. 29. 11. – лентвійт – Филимон Святогорович; бурмистр – Павло Стомич; старий райця – Томаш Андрійович Луцкевич. – 28. 81. 904 зв.

Додатки

1646. 18. 04. – бурмистр – Федір Карачевич, злотник. – **28. 82.** 175 зв.
1646. 07. 07. – бурмистр – Гаврило Васютич; райця – Жигимонт Окуницький; старі райці – Оксентій Сичевич, Федір Кузмич, Миколай Мицкевич; лавник – Олександр Святогорович. – **28. 82.** 340.
1648. 30. 03. – лентвійт – Павло Стомич; бурмистр – Филимон Святогорович; лавники – Тимофій Остапович, Стефан Гавлович, Миколай Окуницький; писар війтівський – Василь Ярмоген; субститут війтівства – Андрій Абрамович Бурчак. – **28. 84.** 230.
1648. 01. 04. – старі райці – Федір Кузмич, Жигимонт Окуницький; лавник – Олександр Святогорович. – **28. 84.** 1210 зв.
1648. 28. 04. – бурмистр – Габріель Мрозовський; райці – Филимон Святогорович, Федір Радошицький, Федір Шомакович. – **28. 84.** 377.

Урядники Кременця

1438. 09. 05. – привілей князя Свидригайла на вйтівство німцю Юркові з Буська. – АЮЗР. 5. 1. С. 3.
1569. 23. 05. – згадка міщан, що вйтами у них були: Целяр, Вацлав, Понятовський, Михайло Скубйіда і Матис Ришковський. – 21. 14. 10 зв.
- До 1548. – *вйт* – Венцлав [Вацлав Осецький]; *писар* – Ян; міщани, можливо, *райці* – Петро Німець, Ян Готарт, Ян Колачко, Миклаш Легеда, Михно Високий. – 389. 32. 10 об. – 11. Опубл.: ЛМ. 32. С. 24 – 25.
1548. 28. 12. – *вйтом з волі королеви Бони став Андрій Понятовський* (до того луцький лентвйт). – 389. 32. 34 – 34 об. Опубл.: ЛМ. Т. 32. С. 43 – 44).
- 1554 – лентвйт – Матуш Трешковський. – 21. 6. 14.
- До 1560. – *вйт* – Михайло Скуйбіда (“до живота”). – 389. 38. 267. Згадка, що платив якісь гроші за вйтівство “певною сумою пнзей первьшую войтовою кременецькую неякую Целяровую с того войтовѣства скупиль”. – 389. 38. 339 об.
1560. 14. 12. – згадується міський писар (ім’я не вказане). – 25. 3. 7.
1560. 23. 06. – Сигізмунд Август надав *вйтівство* до живота кременецькому міщанинові Матису Рижковському. – 389. 38. 267 – 268, 339 – 340. Але фактично вйтом далі залишався Михайло Скуйбіда, який їздив до короля і впросив залишити його, аж доки він не помер 1562 р., і тоді король удруге дав привілей М. Рижковському на вйтівство від 23. 04. 1562 р. – Арк. 339 – 340.
1563. – *лентвйт* – Миклаш; *писар* – Ян; *писар* – Лукаш. – 20. 1. 6 зв. – 7. Вйт з передмістя Запоточчя – Сава. – Арк. 17 зв.; *бурмистр* – Легеза. – Арк. 19.
1563. 30. 05. – надання *вйтівства* Федорові Новоселецькому. – 20. 46. 3.
1563. 30. 10. – *бурмистр* – Ярмола; *райці* – Войтех Легеза, Федір Мартинович. – 25. 5. 184 зв.
1564. 10. 03. – *вйт* – Матис Рижковський (Гришковський). – 25. 6. 36
1564. 23. 03. – *міський писар* – Лукаш. – ЛМ. 261/47. С. 66.
1565. 20. 05. – *вйт* – Матис Гришковський. – 25. 7. 103 зв.
1566. – пушкар Матис Скринський заявив 10. 10. 1576 р., що близько десяти років тому був *бурмистром*. – 21. 19. 11 зв.
1566. 26. 10. – *вйт* – Андрій Понятовський; *лентвйт* – Валентій. – 21. 2. 36.
1567. – *вйт* – Матис Рижковський (Гришковський – Арк. 140.). – 21. 11. 72.
1567. 09. 02. – *вйт* – Матис Гришковський. – 25. 9. 70 зв.
1567. 24. 08. – *лентвйт* – Богдан Кравець. – 21. 11. 87 зв.
1567. 17. 09. – у вересні 1567 р. Матис Гришковський під тиском Федора Но-

Додатки

- воселецького змушений був поступитися йому вйтівством. – 25. 9. 494 зв. + 21. 11. 117.
1567. 10. 10. – бурмистр – Прокоп (він же цехмістр шевський). – 21. 11. 123 зв. – 124.
1567. жовтень – лентвійт – Богдан Петрович. – 21. 11. 149.
1568. 13. 05. – привілей Федорові Новоселецькому на вйтівство. – LM. 51. S. 131 – 133.
1568. 06. 09. – війт – Федір Новоселецький. – 22. 1. 24.
1569. 21. 01. – війт – Федір Новоселецький. – 25. 11. 139.
1569. 11. 09. – війт – Матис Гришковський. – 25. 11. 475 – 475 зв.
1570. 06. 10. – війт – Федір Новоселецький; лентвійт – Болеслав Свірський. – 25. 8. 286 – 286 зв.
1571. 25. 05. – війт – Федір Новоселецький. – ANK. AS. T. RZ. XII/77. K. 551.
1571. 10. 09. – райця – Михайло Дякович. – 25. 458. 436.
1574. 16. 06. – лентвійт – Болеслав Свірський; лавник – Павло; писар – Станіслав бакаляр. – 21. 17. 55 зв.
1575. 02. 03. – згадується ратуша у Кременці. – 21. 18. 24-а. + міська сторожа. – Арк. 64 зв.
1579. 02. 09. – війт – Федір Григорович Новоселецький. – 25. 20. 301 зв. – 302. Його дружина Ганна Семенівна.
1581. 27. 09. – війт – Федір Новоселецький; лентвійт – Матис Скринський; писар вйтівський – Юрій Кутиловський. – 21. 20. 11 зв.
1581. 12. 10. – війт – Федір Новоселецький; лентвійт – Матис Скринський; писар міський – Юрій Кутиловський. – 21. 20. 11 зв.
1583. 15. 01. – війт – Федір Новоселецький. – 21. 21. 9.
1583. 05. 03. – райця і митник – Войтех Гамрат. – 21. 21. 29.
1583. 15. 05. – бурмистр – Григорій Плотницький. – 21. 21. 156 зв.
1583. 19. 06. – бурмистр – Федір Мартинович (Арк. 206); райці – Войтех Гамрат, Григорій Плотницький, Криштоф Половецький; лентвійт – Ян Лесковський; лавники – Данило Іконник, Якуб Юдисський. – 21. 21. 211.
1583. 21. 07. – міський писар – Юрій Кутиловський. – 21. 22. 62.
1584. 24. 04. – війт передмістя “от Вишнева” – Радко Риндич. – 21. 23. 134 зв. – 135. Мабуть, його син Матвій Ринда як передміський вйт згаданий 13 березня 1613 р. – 21. 50. 21 зв. та 1615 р. – 21. 51. 155.
1584. 03. 05. – бурмистр – Григорій Плотницький; писар – Юрій Кутиловський. – 21. 23. 131 зв.
1584. 04. 05. – лентвійт – Ян Лясковський. – 21. 23. 133 зв.
1584. 19. 06. – бурмистр – Федір Мартинович. – 21. 23. 301.
1584. 22. 06. – бурмистр – Войтех Гамрат. – 21. 23. 301.

Додатки

1584. 27. 08. – *бурмистр* – Криштоф Половецький. – 21. 23. 246 зв.
1585. 09. 10. – *бурмистр* – Войтех Гамрат; *райці* – Криштоф Половецький, Федір Мартинович, Григорій Плотницький. – 21. 24. 216.
1593. 22. 02. – *війт* – Федір Новоселецький. – 22. 8. 307.
1593. 24. 11. – *бурмистр* – Грицько Остроженин. – 21. 8. 609.
1595. бер. – *війт* – Ян Новоселецький. – 389. 200. 136. Він помер на початку 1615 р., а його дружина Олександра з Іваницьких уже в лютому 1615 р. поступилася війтівством Миколаю Мисловському. Це підтвердив привілеєм король 14. 03. 1615 р. – 1. 5. 266 зв.
1596. 21. 08. – *війт* – Миколай Жерославський; *лентвійт* – Адам Жулима; *бурмистр* – Павло Баран; *райці* – Матеуш Сарнацький, Каленик Васильович, Григорій Остафієвич; *лавники (7 чол.)* – Бартош Канковський, Данило Маляр, Хома Кондратович, Миколай Вілневець, Мартин Золотар, Гавл Богданович, Матис Кошутковський; *слуга міський* – Марко Кринос; *бурграбій замку* – Ярмола Підгаєцький. – 25. 49. 806 – 808.
1601. 06. 05. – *війт* – Ян Новоселецький. Є згадка, що його батько Федір Новоселецький був війтом кілька десятків років. – 21. 39. 89 – 90. Дружина Яна Новоселецького – Олександра зі Старих Іваничів. – 21. 55. 120 зв. (19. 02. 1607).
1605. 09. 11. – *війт* Ян Новоселецький. – AGAD. Dok. papierowe. Sygn. 3286.
1606. 02. 04. – *війт* – Ян Новоселецький. – 21. 43. 7 – 8, 10 – 10 зв., 13 зв., 44 зв. – 45.
1606. 04. 04. – *бурмистр* – Тимофій Федорович; *райці* – Матеуш Сарнацький, Павло Баран, Кіндрат Васильович. – 21. 43. 13 зв.
1607. 06. 02. – *війт* – Ян Новоселецький; *лентвійт* – Григорій Гуляницький; *райці* – Матеуш Сарнацький, Павло Баран, Кіндрат Васильович. – 21. 44. 7.
1607. 09. 02. – *війтівський писар* – Марцин Дубровський (*перед тим був раєцьким писарем, затримав у себе раєцькі книги і не віддавав*). – 21. 44. 67.
1609. 30. 09. – згадується *старий війт* – Антон. – 21. 47. 260.
1616. 20. 02. – *війт* – Ян Новоселецький. – 21. 55. 120 зв. – 121.
1616. 22. 11. – *війт* – Миколай Мисловський. – 22. 24. 476.
1620. 07. 07. – *лентвійт* – Щасний Шлюбовський; *писар міський* – Станіслав Лезеза. – 21. 65. 91 зв.
1624. 09. 09. – *війт* – Миколай Мисловський. – 25. 140. 631.
1629. 20. 01. – *війт* – Миколай Мисловський. У нього позичав гроші кременецький староста кн. Януш Вишневецький. – 21. 80. 8 зв. – 9 зв., 413 – 413 зв.

Додатки

1629. 20. 08. – *війт* – Миколай Мисловський; *лентвійт* – Щасний Шлюбівський; *бурмистр* – шляхетний Іоан Бобовський. – 21. 80. 413.
1630. 21. 02. – *війт* – Миколай Мисловський. З ним судилася Маруша Новоселецька Вацлавова Менжинська, дочка Федора Новоселецького і сестра Яна Новоселецького, колишнього війта. – 22. 37. 141 – 141 зв. Жінка Яна Новоселецького Олександра з Іваничів удруге вийшла заміж за Флоріана Стемпковського. – Арк. 141 зв. Дружина Миколая Мисловського – Катерина з Рогозинських. – 1634. 23. 02. – 22. 41. 36.
1630. 01. 06. – *війт* – Миколай Мисловський. На нього скаржилася Маруша, дочка Сидора Новоселецького, сестра колишнього війта Яна Новоселецького. – 25. 175. 33 зв.
1630. 17. 06. – *війт* – Миколай Мисловський. – 25. 185. 501.
1631. 11. 02. – *бурмистр* – Матеуш Юзефович. – 25. 176. 126.
1633. 17. 06. – *бурмистр* – Іван Бобовський. – 25. 185. 501.
1634. 12. 01. – *бурмистр* – шляхетний Ян Миколаєвич. – 25. 191. 504.
1634. 25. 04. – король надав війтівство Юрію Будзишевському. – 28. 69. 1037 – 1037 зв.
1635. 20. 03. – *війт* – Андрій Мисловський. – 25. 196. 775 зв. Згадується як померлий 26.02. 1647 р. Дружина – Єва Підгороденська. – 22. 48. 132 зв. Мав сестру Катерину – жінку Костянтина Ушака. – 22. 48. 177. У документі від 20. 11. 1647 р. зазначено, що покійний на той час А. Мисловський мав брата Стефана, сестер Кристину і Катерину Куликовську. – 22. 49. 377 зв.
1635. 16. 06. – *бурмистр* – Степан Федорович; *райці* – Ян Миколайович, Ян Ястремський. – 25. 196. 604.
1636. 29. 02. – *бурмистр* – Андрій Легеза. – 22. 42. 61.
1637. 14. 03. – *райці* – Іван Якимович, Гарасим Трусович, Тимофій Цецел, Семен Кіт, Демко Пулмирович, Трохим Скорина (тут, мабуть, і лавники). – 25. 204. 843.
1637. 06. 04. – до будинку Юрія Будзишевського, що був на ринку, прийшов возний Валентий Туриянський зі шляхтою і туди ж прийшли приятелі Андрія Мисловського, які пропонували йому взяти половину війтівства і половину с. Новосілок, а він поминався всього війтівства. – 25. 204. 957 зв. – 958 зв.
1637. 29. 05. – король надає війтівство по смерті Ю. Будзишевського Янові Бедерману, писарю руської канцелярії зі с. Новосілки. – 389. 219. 49 об. – 50.
1637. 30. 07. – *старі райці* – Тимофій Лисович, Іван Бобовський, Олександр і Гарасим Фурсовичі, Федір Буйна, Григорій Кузмич. – 22. 43. 12 зв.

Додатки

1637. 14. 10. – війт – Андрій Мисловський за 2 тис. зол. заставив війтівство Маркові Гуляницькому “зо всіми пожитками и приналежностями, судами, пересудами”. – 22. 49. 373 зв. 1638 р., не віддавши грошей, “вибив” його з посесії війтівства. – Арк. 374 – 374 зв., 378 – 378 зв.
1638. 30. 01. – бурмистри – Войцех Муляр, Якуб Балвір, Матис Юзефович Кравець, Андрій Лигенза; старі райці – Тимофій Лисович, Яцко Дзуса, Федір Бунша, Олекса Римар, Федір Омелькович, Михно Краскович, Ян Бобовський, Стефан Федорович. – 25. 211. 141.
1639. 25. 02. – війт – Андрій Мисловський; бурмистр – Мартин Засанський; райці – Войтех Перовишневський, Августин Жулима, Ян Ястремський, Андрій Легеза. – 25. 217. 309 зв., 310 зв.
1639. 10. 08. – бурмистр – Ян Ястремський; райці – Марцин Засанський, Августин Зулима, Андрій Легеза. – 22. 45. 244.
1641. 23. 09. – Справа між Анною (Овлучимською) Будзишевською, жінкою Юрія Будзишевського, і посесором війтівства Андрієм Мисловським про війтівство і належність с. Новосілок. – 389. 219. 249 – 252 + 389. 215. 116 – 118.
1641. 01. 12. – король дозволяє вдові війта Юрія Будзишевського Анні Овлучимській передати кременецьке війтівство своєму синові Анквичеві Рафалу Будзишевському. До війтівства належало с. Новосілки. – 21. 116. 3 зв. – 4. Того ж дня (1 грудня) Анна Будзишевська поступилася війтівством синові Рафалові. – AGAD. MK. Sygn. 186. K. 396 v. – 397.
1642. 26. 05. – війт – Андрій Мисловський; старі райці – Матис Юзефович, Марцин Засацький, Марцин Симонович, Андрій Легеза, Августин Зулима; лавник – Дем’ян Пулнеркович; новообрані бурмистри – Станіслав Флоркович, Войтех Пюр, Гарасим Фурсович, Іван Бобовський. – 28. 77. 454 – 454 зв.
1642. 04. 06. – бурмистр – Станіслав Флоркович. – 21. 114. 116 зв.
1642. 18. 06. – війт – Андрій Мисловський; лентвійт – Щасний Шлюбовський. – 21. 114. 172 зв.
1642. 20. 12. – старий райця – Ян Миколаєвич; лавник – Юрій Дроздовський. – 25. 200. 53-а.
1644. 29. 11. – війт Андрій Мисловський на півроку заставив війтівство за 160 золотих кременецькому міщанину Олександрові Фурсовичу. – 22. 46. 381 – 382.
1645. 17. 10. – королівський привілей королівському секретарю Томашеві Уейському на пожиттєве війтівство. – 22. 47. 97 – 97 зв.
1647. 27. 02. – війт – Марко Гуляницький. – 22. 48. 176 – 178 зв.
1647. 04. 12. – бурмистр – Іван Бобовський. – 22. 49. 403.

Урядники Ковеля

1547. – королева Бона призначила війтом Войтеха Грушинського (він не був дідичним, а лише до ласки королеви). – **389**. 32. 23 об. (на 21. 11. 1548 р. він покійний, і 21. 11. 1548 р. королева дає новий привілей на війтівство ковельському міщанинові – у тексті пропуск, очевидно, його мав призначити староста Богдан Михайлович Семашко). – *Там само*.
1550. 06. 09. – війт – Якуб Градзизький. – **27**. 22. 405 зв.
1567. 18. 07. – війт – Матуш Трашковський. – **28**. 2. 123.
1569. 20. 01. – кам – Андрій. – **28**. 4. 17 – 17 зв.
1569. 11. 09. – війт – Матуш Трашковський. – **28**. 4. 219.
1570. 22. 08. – війт – Матуш Трашковський. – **28**. 5. 227 зв. – 228.
1571. 19. 09. – війт – Матуш Трашковський. – **28**. 6. 280.
1574. – війт – Матуш Трашковський. – **28**. 9. 34 зв.
1575. 22. 02. – війт – Матуш Трашковський. – **28**. 9. 34 зв.
1576. – війт – Матуш Трашковський. – **AGAD. ASK. 31**. 429.
1579. 19. 07. – війт – Матуш Трашковський. – **25**. 20. 120.
1582. 09. 04. – війт – Матуш Трашковський. – **28**. 15. 155.
1584. 21. 03. – лавники – Філіп Словінський, Богдан, цехмістр, Федір Кравець. – **28**. 17. 273 зв.
1585. 21. 07. – війт – Матуш Трашковський ще за життя передає війтівство своєму зятеві Михайлові Секунському. – **28**. 18. 426 – 426 зв. + бур-мистр – Філіп Словінський; райця – Федір Кравець. – Арк. 425 зв.
1590. 06. 06. – король за заслуги надав війтівство Петру Жеброві. – **389**. 199. 142 – 144.
1595. 09. 05. – війт – Петро Жебро. – **28**. 28. 303 зв.
1598. 24. 05. – війт – шляхетний Себестіян Хростеховський; райці – Семен Хілкович, Василь Ігнатович. – **28**. 31. 224.
1600. 03. 10. – війт – шляхетний Себестіян Хростеховський. – **28**. 33. 418 зв.
1603. 12. 05. – бурмистр – Богдан Іванович; райця – Тимош Попович; писар – Мацей Славецький. – **28**. 35. 171.
1604. 04. 05. – війт – Флоріан Олешко після Себестіана Хростеховського. – **389**. 204. 29 об. – 30; 203. 27 об. – 28.
1604. 13. 05. – бурмистр – Богдан Кознич. – **28**. 36. 373.
1604. 01. 11. – лентвійт – Василь; райці – Богдан Козка, Тимош Поповка. – **25**. 70. 1033.

Додатки

- 1605.22.02. – війт Андрій Фірлей (йому війтівством поступився Флоріан Олешко). – 389. 203. 27 зв. – 28; 218. 2 об. – 3.
1605. 30. 04. – райці – Богдан Козчич, Тимош Поповка. – 25. 74. 594 зв. – 595.
1610. – війт – Фелікс Криський після смерті Андрія Фірлея. – AGAD. МК. 153. 159 – 161.
1611. 25. 11. – бурмистр – Іван Червінський. – 27. 22. 371 зв.
1614. 22. 11. – лентвійт – Потап Хілченята; бурмистр і райці – Васко Злотник, Миско Сереховець, Степан Железникович, Андрій Кожчич, Дмитро Зутин, Гриць Мицевич; писар – Ян Ясинський. – 28. 46. 626.
1616. – лентвійт – Петро Гловацький. – 1. 5. 150 зв.
1616. – лентвійт – Петро Гловацький; бурмистр – Себестіян Васильович; лавник – Омелян Терешкович; писар – Лукош Сухоцький. – 389. 206. 157 об.
1617. 17. 06. – лентвійт – Петро Римар; райці і лавники: Миско Сереховець, Остафій [?.], Васко Злотник, Севоско Злотник, Омелко, Гриць Миценята, Андрусь Гутин, Миско Хвесенята, Якуб Мисткович, Петрина Кравець, Ігнат Зубко. – 28. 49. 618 зв.
1619. 09. 01. – бурмистр – Федір Микитич (арк. 21 зв.); райці – Якуб Миткевич, Філіп Мартинович; писар – Миколай Данилевич. – 28. 51. 19 зв.
1619. 19. 04. – війт – староста ковельський Павло Криський; бурмистр – Петро Римар. – 25. 111. 258 зв.
1620. – війт і староста – Геронім Солтан. – 28. 52. 1395 зв. (державця).
1624. 26. 03. – бурмистр – Григорій Мицевич. – 28. 57. 295 зв.
1624. 03. 07. – війт – староста ковельський Павло Криський. – 25. 140. 38, 255 зв.
1625. 16. 11. – лентвійт – шляхтич (Арк. 393.) Ян Гумецький. – 28. 60. 116 зв.
1626. 07. 03. – лентвійт – шляхтич Ян Гумецький. – 28. 60. 103 зв.
1627. 17. 03. – бурмистр – Станіслав Васильович. – 28. 61. 173.
1627. 17. 05. – бурмистр – Григорій Мицевич; писар – Миколай Данилович. – 25. 153. 730.
1628. 26. 02. – бурмистр – Єсиф Величко; райця – Євхим Семенович. – 25. 158. 317.
1628. 19. 04. – бурмистр – Єсиф Величко; райця – Євхим Семенович. – 25. 158. 317.
1628. 31. 03. – бурмистр – Євхим Семенович. – 25. 160. 35 зв.
1628. 08. 08. – старі райці – шляхетні Євхим Петрашевич, Семен Сасинович. – 28. 62. 1321 зв.
1628. 27. 10. – старі райці – Євхим Петрашевич, Семен Сасинович. – 27. 30. 146 зв.
1629. 09. 08. – лентвійт – шляхтич Ян Гумецький. – 28. 63. 1376.

Додатки

1629. 05. 11. – райці – Максим Микитич, Станіслав Васильович. – **28.** 63. 1376 зв.
1634. 08. 05. – бурмистр – Василь Леонтієвич. – **28.** 69. 611.
1634. 09. 06. – лентвійт – Микола Данилович; бурмистр – Симон Ярославський; райця – Василь Леонтієвич. – **28.** 69. 801.
1635. 22. 05. – бурмистр – шляхтич Василь Леонтієвич; писар – шляхетний Матіяш Прендецький; лавник – Ян Чобуткович. – **28.** 70. 801 – 801 зв.
1644. 07. 09. – лентвійт – славетний Ян Александрович; бурмистри – Миколай Данилович, Войтех Ткач, Макар Юсєпович; лавники – Іван Хобоцко, Супрун Пилипович. – **28.** 79. 629.
1645. 16. 05. – бурмистр – Андрій Сакович. – **28.** 80. 913.
1646. 20. 05. – за королівським привілеєм введено у війтієство Марцина Пневського. – **28.** 83. 168 – 168 зв.

Урядники Милянвичів

1566. 26. 06. – війт – Миколай Богушевський. – 28. 1. 62.
1567. 24. 07. – війт – Миколай Богушевський. – 28. 2. 127 зв.
1575. 17. 08. – війт – Богушевський. – 25. 12. 377.
1579. – урядник – Меркур Некладон. – 1401. 1. 18.
1581. 10. 06. – війт – Іван Мошнинський; лентвійт – Занко Волосович. – 1401. 1. 10.
1582. 12. 09. – війт – Ян Мошнинський. – 28. 15. 426.
1584. 20. 05. – війт – Іван Мошнинський; лентвійт – Іван Турчинович; райці – Васко Богданович, Ласко Горошкович, Шимко Павлукович, Якуб Венгутич. – 1401. 1. 2 зв. – 3.
1585. 20. 02. – лентвійт – Ждан Чирський. – 1401. 1. 5. “Передо мною Жданом Чирским лантъвойтом милянским, а на тот час были при мне Петръ Юхимович а Янко Воронко, а Куц Михалович панамар”.
1585. 11. 03. – лентвійт – Ждан Чирський; райці – Андрій Попович, Шимко Павлович, Щасний Якубович, Занко Волосович. – 1401. 1. 6 – 6 зв.
1585. 07. 04. – урядник – Миколай Храплинський; війт – Ян Мошнинський; лентвійт – Ждан Чирський. – 1401. 1. 7.
1586. 16. 10. – війт – Ян Мошнинський (власноручний підпис війта кириличний – арк. 11); лентвійт – Занко Волосович; райці – Шимко Годовицький, Ласко Горошкович, Щасний Якубович, Васко Богданович (Арк. 20). – 1401. 1. 19 зв.
1586. 04. 11. – лентвійт – Занко Волосович; райці – Шимко Годовицький, Ласко Горошкович, Лук’ян Никонович, а далі: “а при нас теж были свещеницы духовные на ймя Сутихи покровский, а Гаврило Чиж сщник възкресенский”. – 1401. 1. 21 зв.
1586. 17. 11. – староста – Миколай Храплинський; лентвійт – Занко Волосович; райці – Шимко Павлович, Ласко Горошкович, Михно Горошкович, Лук’ян Никонович, Якуб Вингутич. – 1401. 1. 22.
1587. 24. 03. – староста – Миколай Храплинський; війт – Ян Мошнинський; лентвійт – Занко Волосович; райці – Шимко Годовицький, Ласко Горошкович, Михно Горошкович, Лук’ян Никонович. – 1401. 1. 24.
1589. 30. 06. – намісник – Валентій Скиневський; лентвійт – Занко Волосович; райці і присяжні – Шимко Павлович, Ласко Горошкович, Васко Богданович, Михно Горошкович, Лук’ян Никонович. – 1401. 1. 26.
1590. 06. 01. – лентвійт – Іван Богушевський; райці і присяжні – Занко Волосович, Васко Богданович, Ласко Горошкович, Михно Горошкович, Лук’ян Никонович, Шимко Павлович. – 1401. 1. 27 зв.

Додатки

1590. 31. 10. – лентвійт – Васко Богданович; райці – Занко Волоскович, Шимко Павлович, Михно Горошкович, Лук'ян Никонович. – **1401. 1. 27.**
1591. 30. 11. – лентвійт – Клим Лук'янович; райці і присяжні – Васко Богданович, Лазко Горошкович, Шимко Павлович, Михно Горошкович. – **1401. 1. 30.** Ті самі 8 січня 1592 р. – Арк. 30 зв.
1592. 27. 04. – урядник – Станіслав Кухлевський; лентвійт – Занко Волоскович; райці – Васко Богданович, Лазко Горошкович, Шимко Павлович. – **1401. 1. 32 – 32 зв.**
1598. 04. 01. – лентвійт – Ян Токарський; райці – Васко Богданович, Ласко Горошкович, Шимко Павлукович. – **1401. 1. 3.**
1598. 04. 03. – лентвійт – Ян Токарський; райці і присяжні (лавники) – Васко Богданович, Ласко Горошкович, Шимко Павлович, Якуб Вингутич, Михно Горошкович. – **1401. 1. 23.**
1600. Травень. – лентвійт – Іван Турчинович; райці – Ласко Горошкович, Васко Богданович, Шимко Павлович, Якуб Вингутич. – **1401. 1. 34.**
1601. 25. 03. – лентвійт – Іван Турчинович; райці – Ласко Горошкович, Васко Богданович, Шимко Павлович; присяжні – Войташ Ленартович, Андрій Попович. – **1401. 1. 35 зв. + Якуб Вингутич. – Арк. 52.**
1605. 20. 08. – лентвійт – Ян Токарський; райці і присяжні – Ласко Горошкович, Якуб Вингутич, Васко Богданович, Андрій Попович. – **1401. 1. 41** “перед урядом миляновецким”.
1607. 07. 07. – лентвійт – Ян Токарський; райці і присяжні – Шимко Павлович, Ласко Горошкович, Андрій Попович, Минь Ласкович. – **1401. 1. 39 зв.**
1608. 20. 02. – війт – Ян Токарський; райці – Андрій Попович, Ласко Горошкович, Минь Ласкович. – **1401. 1. 37.**
1609. – лентвійт – Ян Токарський; райці і присяжні – Васко Богданович, Шимко Павлович, Андрій Попович, Минь Ласкович, Ласко Горошкович, Якуб Вингутич. – **1401. 1. 36 – 36 зв.**
1610. Квітень. – війт – Ян Токарський; райці і присяжні – Андрій Попович, Шимко Павлович, Ласко Горошкович, Якуб Вингутич. – **1401. 1. 35.**
1611. – урядник – Станіслав Жеромський; війт – Ян Токарський; райці і присяжні – Андрій Попович, Васко Богданович, Шимко Павлович, Ласко Горошкович, Якуб Вингутич, Минь Ласкович. – **1401. 1. 35 зв.**
1613. Листопад. – війт – Іван Богушевський; райці – Оксентій Михнович, Хацко Коваль, Петро Андрійович. – **1401. 1. 58 зв.**
1614. – війт – Іван Богушевський; райці і присяжні – Оксент Михнович, Минь Ласкович, Хацко Коваль, [?.] Богданович, Трохим Микитич. – **1401. 1. 38 зв.**

Додатки

1615. **Грудень** – війт – Іван Богушевський; райці і присяжні – Оксент Михнович, Минь Ласкович, Хацко Коваль, Петро Андрійович, Яцько Синевецький, Йосип Климович. – **1401. 1. 42** зв.
1616. **29. 07.** – війт – Іван Богушевський; райці і присяжні – Оксент Михнович, Минь Ласкович, Хацко Коваль, Петро Андрійович, Яцько Синевецький, Йосип Климович, Яцко Сеневич. – **1401. 1. 42** зв., 51.
1618. **01. 11.** – війт – Іван Богушевич; райці – Оксент Михнович, Петро Андрійович, Йосип Климович, Іван Романович; лавник – Трохим Микитич. – **1401. 1. 57** зв.
1619. **20. 02.** – війт – Іван Богушевський; райці і присяжні – Оксент Михнович, Петро Андрійович, Іван Романович, Трохим Микитич, Михайло Лук'янович. – **1401. 1. 43.**
1619. **20. 02.** – війт – Іван Богушевський; лентвійт – Михнович (Оксентій Михнович); райці і присяжні – Петро Андрійович, Іван Романович (Романеня), Йосип Климович, Миско Лук'янович. – **1401. 1. 59.**
1619. **05. 05.** – війт – Іван Богушевський; лентвійт – Михнович (Оксентій Михнович); райці і присяжні – Петро Андрійович, Іван Романович (Романеня), Трохим Микитич, Миско Лук'янович. – **1401. 1. 44.**
1619. **15. 12.** – лентвійт – Оксентій Михнович; райці і присяжні – Петро Андрійович, Охрим Васкович, Іван Романович, Трохим Микитич, Миско Лук'янович, Гриць Матвійович. – **1401. 1. 45.**
1620. **19. 02.** – лентвійт – Оксентій Михнович; райці і присяжні – Петро Андрійович, Охрим Васкович, Іван Романович, Трохим Микитич, Миско Лук'янович, Гриць Матвійович. – **1401. 1. 45** зв.
1621. **21. 02.** – війт – Іван Богушевський; лентвійт – Ян Токарський; райці – Іван Романович, Миско Лук'янович, Іван Мачич, Охрим Васкович; присяжний – Яско Симкович. – **1401. 1. 48.**
1621. **08. 12.** – війт – Ян Богушевський; лентвійт – Гриць Мацієвич (Матвійович); райці і присяжні – Петро Андрійович, Никон Лазкович, Іван Мацієвич, Хвилон Климович, Лук'ян Качан, Андрій Кашич. – **1401. 1. 48** зв.
1622. **18. 04.** – війт – Ян Богушевський; райці – Петро Андрійович, Іван Мацієвич, Хвилон Климович; присяжні – Андрій Кашич, Лук'ян Качан. – **1401. 1. 50.**
1622. **Липень.** – війт – Іван Богушевський; райці і присяжні – Никон Лазкович, Петро Андрійович, Іван Мацієвич, Андрій Кашич, Лук'ян Качан. – **1401. 1. 60.**
1623. **01. 02.** – війт – Іван Богушевський; лентвійт – Іван Романович; райці – Олексій Михнович, Панас Андрейкович, Іов Васкович; присяжні – Васко Петрин, Гаврило Ярмолевич. – **1401. 1. 62.**

Додатки

1624. 01. 12. – *війт* – Іван Богушевський; *лентвійт* – Іов Васкович; *бурмистр* – Миско Лук'янович, *райці* – Іван Мацієвич, Іван Романович. – 1401. 1. 63 зв.
1625. 28. 02. – *війт* – Іван Богушевський; *лентвійт* – Іов Васкович; *бурмистр* – Миско Лук'янович, *райці* – Іван Мацієвич, Іван Романович. – 1401. 1. 64.
1625. 15. 05. – *війт* – Іван Богушевський; *лентвійт* – Іов Васкович; *бурмистр* – Миско Лук'янович, *райці* – Іван Мацієвич; *присяжні* – Іван Сенченя, Іван Баландюк. – 1401. 1. 64 зв.
1626. 08. 03. – *війт* – Іван Богушевський; *лентвійт* – Іов Васкович; *бурмистр* – Миско Лук'янович, *райці* – Іван Мацієвич; *присяжні* – Іван Сенченя, Іван Баландюк. – 1401. 1. 65.
1627. 24. 01. – *війт* – Іван Богушевський; *райці* – Миколай Лук'янович, Іван Мацієвич; *присяжні* – Іван Сенкович, Івашко Баландович. – 1401. 1. 66 зв.
1627. 06. 02. – *лентвійт* – Арасим Самотія (Белянський); *райці* – Петро Андрійович, Андрій Кашич, Панас Коваль, Іов Міневич; *присяжні* – Лук'ян Качан, Левон Верешкович. – 1401. 1. 66 зв. – 67.
1628. 23. 02. – *війт* – Іван Богушевський; *лентвійт* – Арасим Самотія (Белянський); *райці* – Петро Андрійович, Андрій Кашич, Панас Коваль, Іов Міневич; *присяжні* – Лук'ян Качан, Левон Верешкович. – 1401. 1. 71 зв.
1629. 08. 02. – *війт* – Іван Богушевський; *лентвійт* – Арасим Самотія (Белянський); *райці* – Петро Андрійович, Андрій Кашич, Панас Коваль, Іов Міневич; *присяжні* – Лук'ян Качан, Левон Верешкович. – 1401. 1. 76.
1630. 25. 01. – *війт* – Іван Богушевський; *лентвійт* – Арасим Самотія (Белянський); *райці* – Петро Андрійович, Андрій Кашич, Панас Коваль, Іов Міневич; *присяжні* – Лук'ян Качан, Левон Верешкович. – 1401. 1. 78 зв.
1630. 03. 03. – *війт* – Іван Богушевський; *лентвійт* – Арасим Самотія; *райці* – Гриць Мацієвич, Панас Андрійович, Іван Охримович, Хвесь Занкович; *присяжні* – Олешко Мошченський, Никон Захарович. – 1401. 1. 79 зв.
1631. 22. 01. – *війт* – Іван Богушевський; *бурмистр* – Гриць Мацієвич; *райці* – Панас Андрійович, Федір Занкович, Іван Охримович; *присяжні* – Олешко Мошченський, Никон Захарович. – 1401. 1. 83; *міський писар* – Павло Ремішевський. – Арк. 83 зв.
1632. 24. 02. – *війт* – Іван Богушевський; *бурмистр* – Гриць Мацієвич; *райці* – Панас Андрійович, Федір Занкович, Іван Охримович; *присяжні* – Олешко Мошченський, Никон Захарович. – 1401. 1. 86.
1632. 14. 04. – *війт* – Іван Богушевський; *лентвійт* – Єронім Самотія; *бурмистр* – Федір Андрійович; *райці* – Пилип Ковальович, Філон Климович, Гаврило Ярмолович; *лавники* – Проць Сенкович. – 1401. 1. 88. + Павло Точенник. – Арк. 92 зв.

Додатки

1633. 01. 04. – *війт* – Іван Богушевський; *лентвійт* – Єронім Самотія; *бурмистр* – Федір Андрійович; *райці* – Пилип Ковальович, Філон Климович, Гаврило Ярмолович; *лавники* – Проць Сенкович, Павло Точенник. – 1401. 1. 93 зв.
1634. 08. 04. – *війт* – Іван Богушевський; *бурмистр* – Федір Андрійович; *райці* – Пилип Ковальович, Філон Климович, Гаврило Ярмолович; *лавники* – Проць Сенкович, Павло Точенник. – 1401. 1. 97 зв.
1634. 02. 07. – *елекція* – *війт* – Іван Богушевський (підпис кириличний); *бурмистр* – Іов Міневич; *райці* – Панас Андрійович, Андрій Кашчич, Ференс Мошчинський; *присяжні* – Івашко Баландюк, Ліхван Пархомович; *лентвійт* – Єронім Самотія (підпис польською мовою); *писар* – Павло Ремішевський, на якого збирають з кожного дому по грошу на заплату. – 1401. 1. 101.
1635. 19. 04. – *війт* – Іван Богушевський; *бурмистр* – Іов Міневич; *райці* – Панас Андрійович, Андрій Кашчич; *присяжні* – Ліхван Пархомович; *лентвійт* – Єронім Самотія. – 1401. 1. 106.
1636. 11. 03. – *війт* – Іван Богушевський; *бурмистр* – Іов Міневич; *райці* – Панас Андрійович, Андрій Кашчич; *присяжні* – Ліхван Пархомович, Васко Суркович. – 1401. 1. 108 зв.
1637. 26. 03. – *війт* – Іван Богушевський; *бурмистр* – Іов Міневич; *райці* – Андрій Кашчич, Савка Качан; *лавники* – Проць Сенкович, Охрим Трохимович. – 1401. 1. 111.
1638. 03. 02. – *війт* – Іван Богушевський; *бурмистр* – Іов Міневич; *райці* – Андрій Кашчич, Іван Охримович, Савка Качан; *лавник* – Проць Сенкович. – 1401. 1. 114.
1639. 02. 02. – *війт* – Іван Богушевський; *бурмистр* – Іов Міневич; *райці* – Лук'ян Качан, Іван Васильович. – 1401. 1. 121 + Миско Воронкович. – Арк. 122 (неначе лавники – Федір Сакович і Стефан Лук'янович – Арк. 121 зв.).
1640. 24. 04. – *війт* – Іван Богушевський; *бурмистр* – Йов Васкович, *райці* – Никон Лашкович, Іван Баландяк, Ніхван (під 1636 р. – Ліхван) Пархомович; *присяжні* – Яцко Янкович, Наум Івашкович (Капланович – арк. 130 зв.). – 1401. 1. 128.
1641. 12. 03. – *війт* – Іван Богушевський; *бурмистр* – Йов Васкович, *райці* – Никон Лашкович, Ніхван Пархомович; *присяжний* – Яцко Янкович. – 1401. 1. 132.
1642. 23. 03. – *війт* – Іван Богушевський (був *війтом* 29 років – з 1613 по 1642 р.); *бурмистр* – Іов Міневич; *райці* – Савко Качанко, Проць Сенкович; *присяжні* – Данило Дмитрович, Іван Керкович (Мацкович – Арк. 138). – 1401. 1. 136. Іван Богушевський був шляхтичем. – Арк. 93 зв.

Додатки

1643. 01. 05. – *війт* – Станіслав Чешковський (Чешковський); *лентвійт* – Панас Коваль; *райці* – Савка Качанко, Проць Сенкович; *присяжні* – Данило Дмитрович, Іван Мацкович. – **1401. 1.** 140 + у жовтні згадуються *райці* – Йов Міневич та Іван Охримович. – Арк. 142.
1644. 06. 07. – *війт* – Станіслав Чешковський; *бурмистр* – Панас Коваль; *райці* – Андрій Кашчич, Панас Андрійович, Іван Сеченець (Сенкович); *присяжні* – Васко Андрійович, Кірик Петрович. – **1401. 1.** 144 зв. 6 листопада лентвійтом згадується Панас Вікторович – чи не Панас Коваль. – арк. 145 зв.
1645. 15. 02. – *війт* – Станіслав Чешковський; *бурмистр* – Панас Коваль; *райці* – Андрій Кашчич, Панас Андрійович, Іван Сеченець (Сенкович); *присяжні* – Васко Андрійович, Кірик Петрович. – **1401. 1.** 147 зв.
1646. 06. 06. – *війт* – Станіслав Чешковський; *бурмистр* – Панас Андрійович; *райці* – Іов Міневич, Савка Качанко; *лавники* – Андрій Занкович, Петро Пархомович. – **1401. 1.** 150 зв. + 17 червня – *бурмистри* – Нісан Пархомович, Миколай Воронкович; *присяжні* – Андрій Іванович, Петро Пархомович і, можливо, Гаврило Ярмолович. – Арк. 151 зв.
1647. 09. 05. – *війт* – Станіслав Чешковський; *лентвійт* – Панас Вікторович; *бурмистр і райці* – Панас Андрійович, Нісан Пархомович, Ярмола Гаврилович (має бути Гаврило Ярмолович). – **1401. 1.** 154 зв.
1647. 10. 07. – *війт* – Станіслав Чешковський; а далі: Панас Андрійович, Микола Воронкович, Гаврило Ярмолович – “kwartalnymi radcami mieyskimi Milienowskimi”; *присяжні* – Петро Пархомович, Андрій Занкович. – **1401. 1.** 155 зв.
1647. 09. 10. – *війт* – Станіслав Чешковський; *лентвійт* – Панас Вікторович; *бурмистр і райці* – Іов Міневич, Іван Охримович, Проць Сенкович; *лавники* – Данило Дмитрович, Охрим Микитич. – **1401. 1.** 156.
1648. 02. 01. – *державця* – Андрій Чаплич; *війт* – Станіслав Чешковський; *лентвійт* – Панас Вікторович; *бурмистр і райці* – Іов Міневич, Савка Качанка, Іван Охримович, Проць Сенкович; *писар* – Єронім Самотія (колишній лентвійт); *присяжні* – Данило Дмитрович, Охрим Трохимович. – **1401. 1.** 159.

Урядники Вижви

1599. 02. 10. – війт – Федір Хотивельський; уряд “меский”: Матвій Куцевич, Ярмола Коречко, Ян Якубович, Василь Хостапкович. – 32. 1. 1 – 4 зв.
1600. – бурмистри – Семен Матвійович, Яцко Коречко; лавники – Трохим Земкович, Яско Столпачик. – 32. 1. 15.
1601. 09. 06. – намісник війтівства – Панас Васильович; райці – Ярмола Коречко, Ян Якубович, Матвій Куцевич, Васко Хотабич. – Арк. 121 зв. – 122.
1602. 30. 04. – уряд “меский”: намісник війтівства – Ярмола, Матвій Куцович, Ян Якубович, Васко Хостапкович. – 32. 1. 8.
1603. 20. 10. – серед райців замість Матвія Куцевича з’являється Сенко Матвійович (можливо, його син). – 32. 1. 8 зв.
1606. 04. 07. – війт – Ігнат Умакович. – 32. 1. 11 зв. Райці ті самі.
1607. 27. 06. – намісник від підстарости Станіслава Куфлевського – Кузьма Стефанович; уряд міський – війт – Ігнат Романович, Васко Остапкович, Євтух Семакович. – 32. 1. 14 зв.
1608. – намісник замковий – Андрій Романович; війт – Ігнат Романович; райці – Васко Остапкович, Євтух Семакович, Михайло Мордашач. – 32. 1. 16 зв.
1610. – війт – Федір Хотивельський. – Арк. 19.
1612. 22. 03. – “перед нами урядом такъ замковымъ яко и местъскимъ Миколаемъ Набелъком, Андреемъ Романовичемъ войтомъ, Яръмолемъ Коречъковичемъ, Сенъкомъ Матфеевичемъ рядскими урядом зуполнымъ”. – 32. 1. 22 зв.
1612. 10. 02. – війт – Андрій Романович. – 28. 44. 31.
1612. 08. 04. – війт – Андрій Романович. – 32. 1. 22.
1615. – той же склад уряду. – 32. 1. 31 зв.
1616. 02. 01. – війт – Андрій Романович; райці – Ярмола Романович, Євтух Семакович, Пархом Онискович. – 32. 1. 34.
1618. 09. 03. – бурмистр – Ярмола Коречко; райці – Пархом, Миколай Данилчич; лавники присяглі – Демко Резничим, Ванюта, Лесь Коваль. – 32. 1. 38.
1618. 30. 03. – бурмистр – Ярмола Коречко; райці – Пархом Онискович Годунчич. – Арк. 37 зв. + Гриць Годунчич. – 32. 1. 41.
1619. 20. 01. – бурмистр – Пархом Онискович; райці – Ярмола Коречко, Гриць Годунчич. – 32. 1. 44.
1619. 14. 02. – райці присяглі – Пархом Онискович, Ян Щаснович, Іван Стецевич. – 32. 1. 45.
1620. 12. 03. – райці – Семен Матвійович, Семен Короцевич, Яким Попович. – 32. 1. 56 зв. Семен Матвійович 25 квітня як бурмистр. – 32. 1. 58.

Додатки

1620. 07. 08. – міський писар – Войтех Дембський. – 32. 1. 60 зв.
1622. 08. 03. – бурмистр – Пархом Онискович; райця – Ярмола Коречко. – 32. 1. 68 зв.
1622. 01. 11. – бурмистри – Яким Попович, Сачко Михнович, Семен Короцевич. – 32. 1. 70.
1625. 15. 01. – райці – Ярмола Коречко, Семен Матвійович, Миколай Савич; лавники – Семен Попович, Мойсій Михнович. – 32. 1. 80.
1626. 09. 10. – райці – Пархом Онискович, Сенко Матвійович, Микола Савич; лавник /присяжний – Семен Попович. – 32. 1. 85.
1627. 08. 02. – райці – Пархом Онискович, Ян Щаснович, Іван Лавришевич; присяжник – Семен Попович. – 32. 1. 89 зв.
1627. 24. 05. – райці – Пархом Онискович, Ян Щаснович; присяжні – Семен Попович, Борис. – 32. 1. 91. 5 липня при Борисі є запис “з воли”. – 32. 1. 91 зв.
1628. 19. 02. – райці – Пархом Онискович, Ян Щаснович, Іван Поридубський; присяжний – Семен Попович. – 32. 1. 93 зв.
1629. 14. 01. – райці – Пархом Онискович, Ян Щаснович, Іван Поридубський; присяжний – Семен Попович. – 32. 1. 104.
1630. 29. 01. – райці – Пархом Онискович, Ян Щаснович, Іван Поридубський. – 32. 1. 118.
1631. 07. 01. – райці – Пархом Онискович, Ян Щаснович, Іван Поридубський. – 32. 1. 121.
1632. – райці – Семен Матвійович, Семен Кузьмич, Яцько Корецькович; лавники – Трохим Демкович, Миско Столпчик. – 32. 1. 71.
1633. 01. 09. – “вряд зуполный”: Семен Матвійович, Яцько Корецькович, Семен Кузьмич. – 32. 1.74 зв.+ Левко Демкович. – Арк. 77 зв.
1634. 30. 05. – “уряд зуполный местский” – Яцько Коречко, Миско Данилович, Левко Демкович, Трохим Демкович, Миско Столпчик. – 32. 1. 42.
1635. 04. 05. – райці – Яцько Коречко, Миско Данилович, Левко Демкович; присяжний – Трохим Демкович. – 32. 1. 128, 228.
1635. 10. 06. – райці – Яцько Коречко, Миско Данилович, Ян Щаснович; присяжні – Трохим Демкович, Пилип Радкович. – 32. 1. 128 зв.
1636. 10. 01. – райці – Яцько Коречко, Ян Щаснович, Миско Данилович; присяжний – Трохим Демкович. – 32. 1. 139. 10 листопада всіх райців названо бурмистрами. – арк. 146 зв.
1637. 12. 02. – райці – Яцько Коречко, Миско Данилович, Ян Щасний; присяжний – Трохим Демкович. – 32. 1. 148 + Пилип Радкович. – арк. 149.
1638. 05. 02. – бурмистри – Семен Кузьмич, Іван Поридубський, Радко Слусарович; присяжні – Лесь Михнович (Лесь Коваль – арк. 163.), Влас Деменис. – 32. 1. 162.

Додатки

1639. 22. 02. – *бурмистри* – Семен Кузмич, Іван Поридубський, Радко Мискович; *присяжні* – Лесь Коваль, Влас Деменис. – 32. 1. 176.
1640. 02. 02. – *бурмистри* – Яцко Коречко, Радко Мискович, Веремій Каленикович, Щасний Лаврин (Арк. 200); *лавники* – Лесь Коваль, Трохим Демкович. – 32. 1. 190 зв.
1641. 03. 05. – *бурмистри* – Яцко Коречко, Радко Мискович, Веремій Каленикович. – 32. 1. 200 зв.
1642. 12. 01. – *бурмистри* – Яцко Коречко, Радко Мискович, Веремій Каленикович. – 32. 1. 257.
1642. 12. 03. – *бурмистр і райці* – Семен Лапчич, Силка Пархомович, Ян Щаснович; *присяжні* – Лаврин Щаснович, Андрій Ковалевич (Лавринович); а при них засідали “посполитых будучихъ Кузма Дунец, Матвей Євхимович”. – 32. 1. 261.
1643. 18. 01. – *бурмистри* – Семен Лапчич, Силка Пархомович, Ян Щаснович; *присяжні* – Лаврин Щаснович, Андрій Ковалевич (Лавринович). – 32. 1. 268 зв. – 269. 16 березня Семен Лапчич згадується як лентвійт. – Арк. 270.
1643. 24. 03. – *бурмистри* – Яцко Коречко, Ян Щаснович, Веремій Каленикович; *присяжні* – Андрій Москаль, Андрій Юшкович. – 32. 1. 271 зв.
1643. серпень – *війт* – Ян Пневський; *бурмистри* – Ян Коречко, Миколай Сербин, Терешко Олексійович. – 32. 1. 275.
1643. листопад – “урядом зуполным бурмистровским и присяжным” – *бурмистри* – Яцко Коречко, Ян Щаснович; *присяжні* – Андрій Гаврилович (Москаль), Андрій Юшкович. – 32. 1. 276.
1644. 20. 01. – *лентвійт* – Семен Лапчич; *бурмистри* – Яцко Коречко, Ян Щаснович, Веремій Каленикович. – 32. 1. 279.
1644. 22. 03 – *бурмистри* – Яцко Коречко, Ян Щаснович, Веремій Каленикович; *присяжні* – Андрій Гаврилович (Москаль), Андрій Ярмолович. – 32. 1. 281 зв. + Андрій Юшкович (20 липня замість Андрія Ярмоловича).
1644. 18. 11. – “Перед нами Семеном Лапчичемъ лентвойтом, Яцком Коречком, Яном Щасновичемъ, Веремеемъ Калениковичем урядомъ, лавицею бурмистровскою”. Тут з лавиці хіба лентвійт, бо решта – райці. – 32. 1. 286 зв.
1644. 23. 12. – *бурмистри* – Іван Поридубський, Стефан Кузмич, Васко Ковалевич. – 32. 1. 289.
1644. 24. 12. – *бурмистри* – Іван Поридубський, Стефан Кузмич, Васко Ковалевич; *лавники* – Миско Сербин, Васко Морозович. – 32. 1. 290.
1645. 04. 01. – *бурмистри* – Степан Кузмич, Васко Ковалевич, Іван Поридубський; *присяжні* – Миско Павлович (може, Миско Сербин – ?). – 32. 1.

Додатки

- 291 + Васко Морозович під 23. 02. – арк. 292. Всі вони згадуються 1. 03. – арк. 293 зв. – 294.
1645. 20. 04. – *бурмистри* – Іван Поридубський, Стефан Кузмич, Іван Михайлович Каналивич; *присяжні* – Миско Сербин, Васко Морозович. – 32. 1. 299 зв. Поряд з урядом “а Иваном Стецевичем посполитымъ урядом местъским вижовским зуполную лавицею”.
1645. 07. 08. – *намісник лентвійтівства* – Ян Щаснович; *бурмистри* – Яцко Коречко, Іван Поридубський, Іван Михайлович; *присяжні* – Михайло Сербин, Васко Морозович, крім того “Иляшемъ Ярошовичем посполитымъ”. – 32. 1. 302 зв.
1646. 09. 01. – *бурмистри* – Яцко Коречко, Веремій Каленикович, Лаврин Щаснович; *присяжні* – Васко Морозович, Васко Бункович. – 32. 1. 308.
1647. 15. 01. – *бурмистри* – Яцко Коречко, Веремій Каленикович, Лаврин Щаснович; *присяжні* – Васко Мороз. – 32. 1. 316 зв. + Петро Пушкарович, Антон Грицевич кравець. – Арк. 317 зв.
1648. 20. 01. – *війт* – Ян Пневський; *бурмистри* – Яцко Коречко, Веремій Каленикович, Лаврин Щаснович; *присяжні* – Антон Кравець (Грицевич). – 32. 1. 324 – 324 зв. + Андрій Гаврилович (Москаль), Данило Семенович, Іван Савич. – Арк. 327 зв.
1648. 08. 03. – *війт* – Ян Пневський; *бурмистр* – Ян Щаснович, Силка Пархомович, Антон Грицевич (був лавником); *лавники* – Миско Сербин, Андрій Гаврилович. – 32. 1. 327.
1649. 26. 02. – *війт* – Ян Пневський; *бурмистри* – Силко Пархомович, Антон Грицевич, Яцко Коречко. – 32. 1. 334 зв., 336 зв.
1650. 09. 07. – *бурмистри* – Яцко Коречко, Олешко Панкович, Терешко Амушаниця; *лавники* – Миско Миркович, Лук’ян Цирович. – 32. 1. 75 зв.
1651. *Лютий* – *війт* – Ян Пневський; *бурмистри* – Яцко Коречко, Терешко Олексійович, Олешко Панкович; *присяглий* – Лук’ян Цирович. – 32. 1. 209 зв. Ян Пневський згадується війтом ще 20. 04. 1654 р. – 32. 1. 382 зв.

Силко Пархомович, Миколай Веремієвич (син Веремія Калениковича) – згадуються бурмистрами ще 23 грудня 1663 р. – 32. 1. 392.

Урядники Козлина

- 1603 – лентвійт – Іван Малоїдович; бурмистри – Станіслав Козаковський, Іван Лозка, Остап Федюкович та Щасний Стасевич. – ВРАН. ОР. Sygn. 262. 3.
- 1604 – лентвійт – Микола Чернацький; бурмистр – Тимко Курилович (він же згадується і як райця); райці – Станіслав Козаковський, Іван Лозка, Ян Кобковський; лавники – Яцко, Мартин, Андрій. – ВРАН. ОР. Sygn. 262. 1 – 2 v.
- 1605 – бурмистри – Миско Осталецький та Ярош; писар – Іван. – ВРАН ОР. Sygn. 262. 67 v.
- 1607 – війт – Микола Чернацький; лентвійт – Станіслав Козаковський; бурмистри – Іван Савицький, Шимко, Тимко, Матвій Гончар; лавники – Марцин, Ян Листопад. – ВРАН. ОР. Sygn. 262. 14 v. – 15 v., 16.
- 1608 – війт – Микола Чернацький (Адам Крещеновський – “на тот час войт”); бурмистр – Станіслав Козаковський; райці – Станіслав Мочульський, Тимко Войткович (вони ж згадуються і як бурмистри); лавники – Тимко Курилович, Іван Книш, Іван Данилкович, Лавр Попович. – ВРАН. ОР. Sygn. 262. 13 – 56, 75 v.
- 1609 – лентвійт – Матвій Панасович; бурмистри – Счасний Мочульський, Іван Малоїдович, Лавр Григорович, Щасний Стасевич, Захаріяш Вербицький; лавники – Тимко Калюшко, Іван Данилченя, Іван Хомич, Юрко Янович. – ВРАН. ОР. Sygn. 262. 18, 28 v., 87, 103 v.
- 1610 – війт – Ян Ремінський; лентвійт – Матвій Панасович; бурмистри – Захаріяш Вербицький, Минц Стецкович, Миско Осталецький, Станіслав Козаковський; лавники – Криштоп Гавлевич, Іван Данилченя, Максим Гаврилович, Іван Хомич. – ВРАН. ОР. Sygn. 262. 18, 33 v.
- 1624 – бурмистри – Марко і Федір Савицькі; присяжний – Мартин Семенович. – ВРАН. ОР. Sygn. 262. 100 – 100 v.
- 1625 – лентвійт – Іван Хомич; бурмистри – Марко і Федір Савицькі; присяжні – Мартин Семенович і Васко Ничипорович. – ВРАН. ОР. Sygn. 262. 100 – 100 v.

Додатки

Під 1608 р. згадуються *два писарі* – Селівестр Курилович (квітень) та Іван Малоїдович (жовтень). – ВРАН. ОР. Sygn. 262. 40 v., 74. І. Малоїдович уже “писар старий” – Ibid. К. 86.

У липні 1610 р. фіксується посада підстарости, і ним був Шимон Іваницький. – ВРАН. ОР. Sygn. 262. 30.

Ключі від міської скриньки щоквартально мандрували між міськими урядовцями. Так, у березні 1609 р. вони були передані від лавника Тимка Калюшки бурмистрові Щасному Стасевичу, а від нього у жовтні перейшли до іншого бурмистра – Лавра Григоровича. – ВРАН. ОР. Sygn. 262. 90 v., 97 v., 101 v.

Урядники Олики

1584. 26. 07. – війт Венцеслав Слонічевський. – 25. 31. 574.
1601. – лавник старий – Давид Бабінський. – 1237. 6. 12, 23 зв.
1601. Травень – війт – Вацлав Слонічевський; бурмистр – Миколай Старнігел; райці – Ян Алексис, Станіслав Хшановський, Матис Третьякович. – 1237. 6. 43 зв. + лавники – Іван Сідельник, Масіна Діак, Радіон Пінчукович. – Арк. 47 зв.
1601. – війт дідичний – Венцеслав Слонічевський; райці – Миколай Старнігель, Ян Алексис, Ст. Хшановський; лавники – Давид Бабінський, Іван Сідельник, Ян Мозеловський, Миколай Лашович, Масіна Діак, Ярмола Пилипович, Радіон (Радивон) Пінчукович. – 1237. 6. 48.
1601. 29. 06. – елекція – новообрані райці – Миколай Старнігель, Ян Алексис, Ян Мозеловський, Семен Курилович; лавники (7 чол.) – старший (senior) Давид Бабінський, Іван Сідельник, Миколай Лашович, Фелікс Закшевський, Каспар Жиль, Мартин Будзкович, Якуб Ігнатович – молодший (junior). – 1237. 6. 49.
1601. 31. 08. – Миколай Криштоф Радзивілл по смерті В. Слонічевського надає війтівство Миколаю Старнігелю, з двома волоками землі, належностями до того війтівства, а також вільний від податків і повинностей дім. Це надання до ласки і волі синів, які можуть підтвердити чи відмінити це надання. – 1237. 6. 31 – 31 зв.
1602. – війт – Миколай Старнігель. – 1237. 6. 62.
1603. 10. 01. – війт – бакалавр мистецтв і філософії Миколай Старнігель; лавники присяглі (7 чол.) – Давид Бабінський, Іван Сідельник, Миколай Лясович, Масін Дяк, Симеон Слюсар, Габріель Хшановський, Миколай Йоськович. – 1237. 6. 69.
1611. 11. 02. – війт – Ян Алексич; бурмистр та райці – Ян Качановський, Ян Божиновський, Миколай Злащич; писар – Миколай Франк. – 25. 131. 135.
1612. 08. 04. – війт – Ян Алексич. – 25. 93. 776 зв.
1614. 06. 10. – староста – Миколай Кобильський, війт – Ян Алексич. – 25. 99. 525 зв.
1616. 13. 05. – війт – Ян Алексич. – 25. 103. 453 – 453 зв.
1623. 21. 04. – війт – Ян Алексич; бурмистр – Станіслав Червінський; райці – Станіслав Колачкович, Ян Боримовський; писар – Олександр Ясинський. – 25. 133. 455 зв.
1630. 20. 09. – бурмистр – Станіслав Червінський; лавник – Федір Позновський. – 25. 175. 781.
1637. 27. 05. – бурмистр – Шимон Зилевич. – 25. 205. 93.
1642. 20. 05. – райці – Шимон Зилевич, Станіслав Червінський. – 25. 230. 652.

Додатки

Міські писарі

мп – міський писар; вп – вйтівський писар; рп – раецький писар

Місто	Ім'я та прізвище писаря	Вид	Роки згадок	Джерела
1	2	3	4	5
Андріїв	Ян Хоєнський	мп	1630	25. 172. 341
Базалія	Рудський	мп	1615	ЛННБ.ВР. Ф. 91 Спр. 39/І. арк. 74
	Лазур Дем'янович	мп	1623	25. 154. 1183
Берестечко	Павло Випрущицький	мп	1623	25. 134. 943 зв.
—" —	Маргин Куренич	мп	1635	25. 196. 636 зв.
—" —	Ст. Погоновський	мп	1643	25. 237. 449 зв.
Володимир	Адам Андріясович	мп	1568 –1569	28. 3. 9 зв. – 10, 30 зв., 65; 4. 51 зв.
—" —	Яким	мп	1570	AGAD. ASK. Dz. 1. 31. 187
—" —	Андрій Мисевський	мп	1572	28. 6. 36.
—" —	Ян Чарнацький	мп рп	1581, 1584, 1587	28. 14. 390; 19. 605 зв.; 20. 28 зв.
—" —	Семен	вп	1587	28. 20. 325 зв.
—" —	Францишок Завадський	вп	1595	28. 29. 61 зв.
—" —	Іван Стривязький	мп	1614	25. 97. 113 зв.; 101. 51 зв.; 27. 13. 476 – 476 зв.
—" —	Григорій Борисович Завальський	мп	1624	28. 58. 63, 119
—" —	Василь Ярмоген	вп	1630, 1639	28. 64. 146 зв.; 74. 969 зв.
Горохів	Ян Клопотовський	мп	1606	25. 76. 84 зв.
—" —	Томаш Комельський	мп	1616 –1617	25. 103. 837 зв., 998; 104. 988; 107.195, 321
—" —	Миколай Хоринський	мп	1630, 1639	25. 172. 181 зв.; 216. 768 зв.
Деражня	Миколай Скибневський	мп	1609	25. 83. 95.
—" —	Вацлав Запольський	мп	1615	25. 102. 527.
—" —	Павло Губерович	мп	1647	25. 258. 593 зв.
Дубно	Іван Женевиц	мп	1627	25. 154. 672
—" —	Петро Сипович	мп	1614	25. 100. 229
Жорнів	Тимофій Томашевський	мп	1616	25. 103. 661
—" —	Без імені	мп	1620	BZNO. 108 v.

Додатки

Продовження додатка

1	2	3	4	5
Жуків	Яцко	мп	1643	Muzeum Czartoryskich 8032. 3
Закриниче	Захарко	п	1612	ANK. AS. 64/4. 8
Заслав Новий	Степан	мп	1609	ANK. AS. 64/2. 4
Камінь	без імені	мп	1624	28. 57. 446 зв.
Клевань	писар Криштоф Росохацький		1630	25. 172. 210
Ковель	Петро Кошовський	мп	до 1550	27. 22. 405 зв.
—" —	Семен	мп	1556	1. 1. 4 зв.
—" —	Андрій Збиковський	мп	1584	28. 17. 275
—" —	Кондрат Сегеня	мп	1593	25. 44. 270 зв. – 271
—" —	Кіндрат	мп	1602	28. 34. 256
—" —	Мацей Славецький	мп	1603	28. 35. 171
—" —	Ян Ясинський	мп	1614	28. 46. 628
—" —	Лукаш Сухоцький	мп	1615	25. 109. 60
—" —	Миколай Данилович	мп	1619	28. 51. 19 зв.
—" —	Войцех Добецький	мп	1624	28. 57. 295 зв.
—" —	Миколай Данилович	мп	1627 –1628	25. 153. 730; 160. 35 зв.; 28. 63. 173
—" —	Григорій Сколдицький	мп	1646	28. 82. 469
Колки (Романів)	Михайло Омелянович	мп	1596	25. 49. 707
—" —	Роман	мп	1621	26. 29. 414 зв.
—" —	Андрій Момоцький	мп	1629	25. 170. 664
Красностав (Хлапотин)	Юрша	мп	1620	BZNO. 296 v.
—" —	Петро Ягусинський	мп	1630	25. 172. 152
—" —	Вавринець	мп	1646	25. 252.391
Кременець	Лукаш	мп	1563	20. 1. 7; 21. 9. 129 зв.; 25. 5. 194 зв.
—" —	Юрій Кутиловський	мп	1584	21. 23. 131 зв.
—" —	Марцин Дубровський	вп	1607	21. 44. 67
—" —	Вавринець Вихорський	мп	1627	РГАДА. Ф. 389. 210. 37 об.
Кунів	Стефан Дідицький	мп	1631	ЛННБ. ВР. Ф. 5 (Осс). Спр. 4145. Арк. 84
Лешнів	Ян Слотвинський	мп	1647	25. 259. 640 зв.
Луцьк	Богуш Ванкович	мп	1563, 1566 –1570, 1572, 1574, 1576 –1578, 1583, 1584	25. 5. 3; 8. 24; 9. 38, 45 зв.; 10. 284; 11. 459; 12. 554; 13. 59; 122. 283 зв.; 16. 44 зв.; 17. 629 зв.; 18. 47; 459. 308 зв. – 309; 19. 236 зв.; 21. 54 зв.; 26. 575 зв.; 29. 4; 30. 64; 31. 573 зв.; 26. 1. 67

Додатки

Продовження додатка

1	2	3	4	5
—" —	Іван Павлович Дедеркал	вп	1570, 1572 -1578	26. 2. 319 зв.; 14. 372 зв.; 15. 86; 16. 218, 136 зв. -137; 17. 349 зв., 362, 819; 18. 47 зв., 241, 351 зв., 705 зв.; 459. 195;
—" —	Ян Рачинський	вп	1572	25. 13. 72
—" —	Яцько Богушевич	мп	1582	25. 26. 618 зв.
—" —	Размисл Сологуб	вп	1583	25. 26. 575
—" —	Ян Загорський	мп	1585	25. 34. 1409
—" —	Ярош Суєтич	мп і рп	1587, 1592 -1596, 1598 -1599 1605 -1606	25. 33. 385; 37. 835 зв.; 40. 275; 42. 95; 45. 125 зв., 197 - 198, 570 зв. - 571, 920; 46. 101, 130- 130 зв.; 47. 155; 47/II. 266 зв.; 48. 472; 49. 660; 53. 376 зв.; 75. 522 зв.; 76. 238зв.
—" —	Криштоф Щука	вп	1592	25. 42. 274 зв.
—" —	Лукаш Стефанович	вп	1594	25. 45. 945
—" —	Яків (Ярош, Яцко) Богушевич	мп, рп і вп	1599 -1605	Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348. K. 12, 52; 25. 55. 173, 464; 62. 415; 65. 189; 66. 365 зв., 685 зв.; 67. 379; 70. 578 зв. - 579; 72. 324 зв.; 73. 161; 75. 29, 251 зв.; 80. 1166.
—" —	Іван Половкович	мп і вп	1608, 1610 -1612, 1616, 1618 -1619, 1621, 1624	21. 72. 114 зв.; 25. 80. 1056- 1056 зв.; 81. 667 зв.; 89. 30; 90. 936 зв.; 93. 456; 105. 407; 109. 169; 113. 814; 118. 1050 зв.; 120. 824; 121. 407; 123. 198; 137. 502 зв.; ЦДІАУЛ. 52. Оп. 1. Спр. 425. Арк. 1.
—" —	Парфен Григорович Голуска (Голузка)	вп	1612 -1613, 1622, 1624 -1625	25. 93. 354; 94. 251; 139. 206; 141. 125; 159. 1792
—" —	Єсиф Полумеркович (Юзеф Пулумяркович)	мп	1622, 1629	25. 166. 92; 26. 31. 127 зв.
—" —	Блазей (Блажко) Севастьянович	мп	1627, 1629	25. 157. 521; 161. 566; 165. 520 зв.
—" —	Ян Огінецький	рп	1630	МК. 178. 185
—" —	Костянтин Яцкович	мп	1633	25. 185. 51 зв.

Додатки

Продовження додатка

1	2	3	4	5
—" —	Блажій (Блажко) Себестіянович	мп	1633, 1636, 1640	23. 1. 8.; 25. 187. 928; 201. 1062; 222. 557 зв.
—" —	Андрій Іванович Квасневич	мп і вп	1637	23. 1. 36; 1. 99 зв.; 1. 168. зв.; 25. 208. 335 зв.; 211. 264
—" —	Ян Томкевич	вп і рп	1638 -1641	23. 1. 8, 91, 171; 25. 227. 342, 605 зв.; 231. 142 зв.
—" —	Павло Демкович	мп	1642	25. 236. 409 зв.
—" —	Станіслав Вихровський	вп	1648	25. 260. 1003 зв.; 263. 23 зв. – 24.
—" —	Юзеф Савицький	вп	1652	52. 2. 179. 1292
Любар	Михайло Мокієвський	мп	1596	25. 49. 352; 1620
Любар-Старий	Бальцер	мп	1620	BZNO. 429 v.
Любар-Новий	Сач	мп	1620	BZNO. 430 v.
Маначин	писар без імені		1640-і рр.	ANK. AS. TA. 453/19. 2.
Межиріч (поблизу Корця)	Мартин Черневський		1630	25. 172. 358
Милянєвичі	Павло Ремішевський	мп	1631, 1634	1401. 1. 83 зв., 101
—" —	Єронім Самотія	мп	1648	1401. 1. 159
Ожигівці	Боніслав Радомський	мп	1613	21. 50. 76 зв.
Озеряни	Оліфер Шишковський	мп	1612	28. 44. 31
Олика	Олександр Ясинський	мп	1623	25. 133. 455 зв.
Олександрія	Войтех Насиловський	мп	1644	25. 159. 741 зв.
—" —	Каспер Свідерський	мп	1565	25. 7. 7
—" —	Станіслав Несулковський	мп	1578	25. 18. 124
—" —	Ян Млодкович	мп	1602, 1606	1237. 6. 60 зв., 93 зв.
—" —	Миколай Франк	мп	1611, 1616	25. 90. 1004 зв., 1030; 103. 472 зв.; 131. 135
—" —	Олександр Ясинський	мп	1623	25. 133. 455 зв.
Острог	Василь Лисичинський		1579, 1582	25. 19. 260 зв.; 26. 1014 зв.; 27. 145 зв. – 146
—" —	Альберт Голембович	мп	1624	2228. 3. 2
—" —	Іван Петковський (з частини кн. Д. Заславського).	мп	1631	25. 176. 137 зв., 503 зв.
Остропіль	Станіслав Михайлович (Михалевський)	мп	1638, 1640	25. 214. 259 зв.-260; 222. 865

Додатки

Закінчення додатка

1	2	3	4	5
Полонне	присяглий шляхетний Ян Павловський	мп	1638	25. 214. 259 зв. – 260
Полонне Старе	п. Красиловський	мп	1620	BZNO. 362
Полоний-Новий	Станіслав Орховський	рп	1609	25. 82. 330 зв.
Радивилів	Мартин Красовський		1579	AGAD. ASK. Dz. I. 31. 134.
Рівне	Павло Вишневецький		1572	25. 13. 221.
— " —	Францішек Пьотрашкевич	мп	1626, 1630	ЛННБ. ВР. Ф. 91 Спр. 44.III.5. 46, 133.
Сокіл	Федір Черемха	мп	1584	25. 31. 1128
— " —	Лукаш Равинський	мп	1618, 1626	25. 109. 153 зв.; 148. 625 зв.
— " —	Станіслав Козловський	мп	1630	25. 173. 774 зв.
Старокостянтинів	Тимош		1615	ЛННБ. ВР. Ф. 91 Спр. 39/I. 19 зв.
Старокостянтинів	Олександр Лаврикович		1646	52. 2. 59. 731
Степань	Атаназій Олешкович	мп	1627	25. 154. 1560
Торговиця	Афанасій Семенович	мп	1572	25. 13. 291 зв.
Торчин	Миколай Угринович	мп	1567	25. 9. 71 зв.
— " —	Ян Загайко	мп	1593, 1596	ANK. AS. T. RZ. XX/47. 338; 25. 47/ II. 127.
— " —	Самуель Зубрицький	мп	1618	25. 113. 217 зв.
— " —	Самуель Зубрицький	мп	1619	25. 111. 233 зв.
— " —	Панас Козак	мп	1628	25. 163. 110; 25. 164. 127 зв.
— " —	Іван Романович	мп	1635	25. 197. 39
— " —	Марцин	мп	1639	25. 169. 424 зв.
Тучин	Станіслав Вітковський	мп	1608– 1609	25. 89. 271 - 271 зв.; ВРАН. ОР. 262. К. 98 v.
— " —	Іван Совінський	мп	1630	25. 172. 339 зв.
— " —	Альберт Іздебка	мп	1643	25. 236. 167 зв.
Четвертня	Григорій Остромило	мп	1583	25. 30. 36 зв.

Додатки

Євреї у містах

Місто	Рік	К-ть будинків	Джерело
1	2	3	4
Андріїв	1640	30	25. 222. 459 зв. – 460
Андріїв (Новий Вишнівець)	1635	11	25. 197. 178
Базалія	1615	17	ЛННБ. ВР. 39/І. 79 зв.
—" —	1623	18	25. 154. 1182 зв.
—" —	1632	12	25. 184. 318
Баранівка	1620	18	BZNO. OR. 3669/II.373 v - 376
Баранівка	1640	16	25. 222. 620
Берездів	1620	11	BZNO. 3669/II.286 – 289
—" —	1632	15	25. 184. 236 зв.
—" —	1635	14	25. 195. 684
Березне	1632	10	25. 184. 537
Березьк	1632	2	25. 184. 288 зв.
Бережниця	1614	20	ЛННБ. ВР. 39/І. 131 зв. – 133 зв.
—" —	1632	10	25. 184. 595 зв.
—" —	1635	38	25. 195. 672 зв.
—" —	1643	41	25. 234. 823
Берестечко	1632	20	25. 184. 319 зв.
—" —	1635	63	25. 196. 636 – 636 зв.
—" —	1642	53	25. 229. 848
Вижва	1556	2	1.4. 31
—" —	1616	5	1.5.187 зв.
Вишеньки (Новий Острів)	1632	15	25. 184. 257
—" —	1640	21	25. 222. 463 зв.
—" —	1642	29	25. 299. 803
—" —	1648	25	АЮЗР. 7/2. 433
Вишгородок	1635	10	25. 195. 671 зв.
Вишнівець	1632	16	25. 184. 269 зв.
Вишнівець	1635	44	25. 195. 692 зв.
Володимир	1552	30	389. 563. 201.
—" —	1570	180	AGAD. ASK. 31. 169
—" —	1576	84	44. 1. 771 зв. - 772
—" —	1616	54	1.5. 222 зв.
—" —	1632	112	25. 184. 317
—" —	1638	108	28. 73. 1182 зв.
—" —	1642	120	28. 77. 998 зв.

Додатки

Продовження додатка

1	2	3	4
—" —	1643	96/18 – погоріли	28. 78. 945 – 945 зв.
Володимирець	1632	4	25. 184. 318 зв.
Горохів	1632	15	25. 184. 73
Гоща	1630	14	25. 172. 503
—" —	1632	11	25. 184. 195
—" —	1635	18	25. 197. 25
—" —	1642	23	25. 232. 288 зв.
Гриців	1632	9	25. 184. 465
—" —	1635	18	25. 195. 726
—" —	1642	22	21. 114. 194 зв.
Гулевичі	1629	25	25. 170. 797
—" —	1632	18	25. 184. 276 зв.
Деражня	1614	16	ЛННБ. ВР. 39/І. 151 – 153 зв.
Деражня	1632	21	25. 184. 597
—" —	1635	60	25. 195. 684
—" —	1643	65	25. 234. 820 зв.
Дорогобуж	1640	1	25. 222. 462 зв.
Дубно	1629	58	25. 170. 401 зв.
—" —	1632	37	25. 184. 366 зв.
Жорнів	1634	3	25. 193. 1004 зв.
—" —	1635	7	25. 195. 637 зв.
—" —	1640	6	25. 222. 462 зв.
Заслав-Старий	1632	50	25. 184. 211 зв.
—" —	1636	91	АНК. АС. 64/12. 24 - 25
Застав'я (Новий Острог)	1640	5	25. 222. 703
Збараж	1632	15	25. 184. 319
—" —	1640	20	25. 222. 812 – 812 зв.
Звягель	1620	9	ВЗНО. 315 v. – 318 v.
—" —	1635	15	25. 195. 683
Камінь	1576	8	44. 1. 807
—" —	1632	16	25. 184. 446 зв.
Кароліна (Острог)	1635	80	25. 195. 678 зв.
Киселин	1648	37	АЮЗР. 7/2. 433
Ковель	1556	26	1.4.11 – 11 зв.
—" —	1590	88	1.4.96 - 132
—" —	1609	94	1.4. 200
—" —	1616	130	1.5.150 – 151 зв.
—" —	1629	80	25. 170. 176 - 177
—" —	1635	88	25. 195. 723 зв.

Додатки

Продовження додатка

1	2	3	4
Козин	1632	7	25. 184. 71
Козин	1635	9	25. 195. 736 зв.
Козлин	1620	12	BZNO. 174 - 180
—" —	1632	5	25. 184. 396
—" —	1635	12	25. 195. 637 зв.
—" —	1640	8	25. 222. 462 зв.
Колки	1632	56	25. 184. 212
Корець-Старий/Новий	1632	47	25. 184. 275 зв.
Корець	1635	82	25. 197. 706 зв.
—" —	1642	85	25. 229. 834 – 834 зв.
Корниця	1635	30	25. 196. 594 зв.
Корчик (Красний Корець)	1642	55	25. 229. 859 зв.
Кошовград	1642	43/58 - христ.	25. 229. 847 зв.
Красний Корець	1617	32	ANK. AS. 64/5. 24 - 33
—" —	1618	4	ANK. AS. 64/6a. 3 - 11
—" —	1625	25	ANK. AS. 64/9. 16 – 25
—" —	1637	58	ANK. AS. 64/13. 86 – 93
Кременець	1552	48	389. 563. 152 зв.
—" —	1616	71	ANK. AS. 74. 2 – 4
—" —	1632	169	25. 184. 61; 21. 114. 184
—" —	1642	169	21. 114. 184
Кунів	1632	9	25. 184. 443
—" —	1635	11	25. 195. 638 зв.
Лабунь	1640	10	25. 222. 620
Локачі	1576	12	44. 1. 655
—" —	1632	25	25. 184. 550
—" —	1635	44	25. 195. 646 зв.
—" —	1642	46	25. 229. 864 зв. – 865
Луцьк	1552	57	389. 563. 183 – 183 зв.
—" —	1560	39	44. 1. 13 - 14
—" —	1569	73	44. 1. 328 – 338
—" —	1616	55	1.5.233 233 зв.
—" —	1632	99	25. 184. 56 зв.
Любар-Новий	1620	71	BZNO. 430 v – 437 v
Любар-Старий	1620	7	BZNO. 426 – 430
—" —	1632	4	25. 182. 144 зв.
Ляхівці	1629	37	25. 177. 590
—" —	1632	7	25. 184. 70 зв.

Додатки

Продовження додатка

1	2	3	4
—" —	1635	37	ЛННБ. ВР. Ф. 105 (Сапіги). 3752. 71
Маначин	1632	14	25. 184. 293
—" —	1635	27	25. 195. 639 зв.
Межиріч (Корецький)	1625	30	25. 145. 242
—" —	1632	27	25. 184. 549
—" —	1635	73	25. 197. 707 зв.
—" —	1642	70	25. 229. 834 зв.
—" —	1635	22	25. 195. 691 зв.
—" —	1640	20	АНК. АС. 118. 1 - 10
—" —	1642	21	25. 229. 840 зв.
Милянєвичі	1556	1	1.4. 42 зв.
Мельниця	1632	1	25. 184. 375
Муравиця	1629	24	25.170. 658
Муравиця	1632	14	25. 184. 192 зв.
Несухойжі	1576	10	44. 1. 654
—" —	1632	15	25. 184. 284
—" —	1640	17	25. 222. 595 зв.
—" —	1642	17	25. 229. 799
Ожигівці	1632	29	25. 184. 292 зв.
—" —	1642	50	25. 231. 181
Озеряни	1632	10	25. 184. 234 зв.
Олександрія	1620	24	BZNO. 140 - 143
—" —	1632	28	25. 184. 439 зв.
—" —	1635	60	25. 195. 637 зв.
—" —	1640	60	25. 222. 462 зв.
Олика	1632	31	25. 184. 256
—" —	1642	45	25. 232. 334 зв.
Острог	1603	100	Описи Острожчини С. 89 - 99
Острог-Старий	1635	50	25. 195. 678 зв.
Острожок	1635	5	25. 195. 683
Остропіль-Новий	1620	7	BZNO. 459 - 462
Остропіль Старий	1620	57	BZNO. 448 - 458 v.
Остропіль	1632	22	25. 182. 136 зв.
—" —	1640	111	25. 222. 619 зв.
Полонне	1632	18	25. 182. 178 зв.
Полонне Нове	1620	73	BZNO. 370 - 370 v.
Полонне Старе	1620	4	BZNO. 361 - 365
Полонне	1640	90	25. 222. 619 зв.
Порицьк	1632	5	25. 184. 258 зв.

Додатки

Продовження додатка

1	2	3	4
—" —	1635	4	25. 195. 671 зв.
Птиче	1632	7	25. 184. 320
—" —	1635	13	25. 195. 683
Радивилів	1579	10	AGAD. ASK. 31. 134
Рівне	1604	26	25. 75. 142
—" —	1620	24	BZNO. 127 v. – 131 v.
—" —	1632	26	25. 184. 437 зв.
—" —	1635	60	25. 195. 637 зв.
—" —	1640	70	25. 222. 462 зв.
Рожище	1632	4	25. 184. 259
Рожище	1637	2	25. 205. 545
Рохманів	1632	13	25. 184. 220 зв. – 221
—" —	1635	44	25. 195. 725 зв.
—" —	1642	40	25. 229. 828 зв.
Свинюхи	1576	15	44. 1. 638
—" —	1634	34	25. 193. 146, 158
—" —	1642	19	25. 232. 640; 234. 950
Славута	1637	23	ANK. AS. 64/13. 57
Смолдирів	1632	5	25. 184. 678
Сокіл	1632	36	25. 184. 258
Сокіл	1635	40	25. 195. 662
Сокіл	1642	35	25. 229. 839 зв. – 840
Старокостянтинів	1615	41	ЛННБ. ВР. 39/1. 18 – 26
—" —	1632	29	25. 184. 256 зв.
Степань	1614	23	ЛННБ. ВР. 39/1. 113 – 118
Степань	1632	35	25. 184. 598
—" —	1643	70	25. 234. 823
Стобихва	1635	8	25. 195. 693 зв.
Судилків	1640	2	25. 222. 620
Тайкури	1635	2	25. 201. 507
—" —	1637	2	25. 205. 507
Торговиця	1632	7	25. 184. 99 зв.
—" —	1642	15	25. 229. 800 зв.
Торчин	1632	22	25. 184. 295
—" —	1635	25	25. 197. 39
—" —	1640	25	25. 222. 502 зв. – 503
—" —	1642	22	25. 229. 755 зв.
Тошків	1637	16	ANK. AS. 64/13. 51
Турійськ	1633	15	25. 185. 293

Додатки

Закінчення додатка

1	2	3	4
Тучин	1632	17	25. 184. 482 зв.
—" —	1635	42	25. 197. 175 зв.
Хлапотин (Красностав)	1620	17	BZNO. 296 v.
—" —	1632	22	25. 184. 240 зв.
—" —	1635	23	25. 195. 684
Четвергня-Нова	1632	2	25. 184. 174
—" —	1635	7	25. 197. 52 зв.
Четвергня-Стара	1632	3	25. 184. 290
Чорторийськ	1632	10	25. 184. 257 зв.
—" —	1635	12	25. 197. 791 зв.
—" —	1642	25	25. 229. 811
Шепетин	1635	26	25. 197. 91
Шепетівка	1632	7	25. 184. 543
—" —	1643	16	ANK. AS. 127. 16
Шумськ	1632	9	25. 184. 61 зв.
Ямпіль	1632	15	25. 184. 221 зв. - 222
—" —	1642	56	21. 114. 110
Ярунь	1635	3	25. 195. 677

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Неопубліковані джерела

Центральний державний історичний архів України, м. Київ

Ф. 1: Скарб коронний. Оп. 1. Спр. 4, 5.

Ф. 20: Кременецький міський магістрат. Оп. 1. Спр.1.

Ф. 21: Кременецький гродський суд. Оп. 1. Спр. 2, 4, 5, 7 – 11, 15, 17 – 23, 25, 27 – 39, 41, 42, 46 – 48, 50 – 63, 67, 68, 71 – 74, 77, 80, 81, 92, 114 – 116.

Ф. 22: Кременецький земський суд. Оп. 1. Спр. 2, 14 – 19, 22 – 35 – 49.

Ф. 23: Луцький міський суд. Оп. 1. Спр. 1.

Ф. 25: Луцький гродський суд. Оп.1. Спр.1, 3–57, 59–151, 153 – 185, 187 –227, 229 – 261, 455, 458, 459, 460.

Ф. 26: Луцький земський суд. Оп. 1. Спр. 1 – 21, 23, 25 – 27, 29, 31, 32, 35 – 40, 43, 44, 45.

Ф. 27: Володимирський земський суд. Оп. 1. Спр. 1 – 25, 30 – 33, 35, 37, 39.

Ф. 28: Володимирський гродський суд. Оп. 1. Спр. 1 – 84.

Ф. 32: Ратуша м. Вижви. Оп. 1. Спр. 1.

Ф. 35: Ковельський магістрат. Оп. 1. Спр. 1.

Ф. 44: Вінницький гродський суд. Оп. 1. Спр. 1.

Ф. 220: Колекція документів Київської археографічної комісії. Оп.1. Спр. 20, 44, 60, 97, 152.

Ф. 1237: Олицька ратуша. Оп. 1. Спр. 5, 6.

Ф. 1401: Миляновецький магістрат. Оп. 1. Спр. 1.

Ф. 2070: Загорівський чоловічий монастир. Оп. 1. Спр. 20.

Ф. 2228: Колекція документів на право власності. Оп. 1. Спр. 181, 200, 316, 618, 737.

Центральний державний історичний архів України. м. Львів

Ф. 52: Магістрат м. Львова. Оп. 1. Спр. 425; Оп. 2. Спр. 17.

Список джерел та літератури

Ф. 131: Колекція грамот на пергаменті. Оп. 1. Спр. 702.

Российский государственный архив древних актов

Ф. 389: Литовская метрика. Оп. 1. Д. 3 – 6, 12 – 15, 17, 19 – 25, 27 – 33, 37 – 39, 41, 43, 45, 48 – 51, 56, 60, 191 – 220, 222, 227, 251, 561, 563.

Волинський краєзнавчий музей. Відділ фондів

Допоміжні матеріали. Інв. № 8791.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Archiwum Skarbu koronnego. Dział I. Sygn. 31; dział XLVI. Sygn. 17; dział LVI – W. Sygn. 5.

Metryka Koronna. Sygn. 108, 117, 121, 157, 161, 174, 177, 179, 180, 186, 189, 190;

Lustracje. Dział XVIII. Sygn. 73.

Metryka Litewska. Summarium. T. 2, 4; Dział III. A. Sygn. 28; Dział X. Sygn. 441.

T. zw. Metryka Litewska. Sygn. B. 37.

Archiwum Publicznego Potockich. Sygn. 9. T. 2.

Archiwum Lubomirskich z Malej Wsi. Pudło 20. Sygn. 441; Pudło 17. Sygn. 349, 464.

Archiwum Radziwiłłów. Dział II. Sygn. 455, 456.

Archiwum Zamojskich. Sygn. 2633.

Zbiór dokumentów pergaminowych. Sygn. 4805, 8263.

Archiwum Narodowe w Krakowe

Archiwum Sanguszków. Sygn. 6, 13, 27, 31, 47, 54, 56, 59/1, 59/2, 61, 64/2, 64/5, 64/6, 64/6a, 64/7, 64/9, 64/10, 64/10a, 64/11, 64/11a, 64/12, 64/13, 64/19, 64/20, 64/24, 64/28, 74, 81, 84, 94, 99, 102, 103, 117, 118, 127/1, 308, 905, 1031.

Archiwum Sanguszków. Teki arabskie. Sygn. 146/8, 453/19, 142/2, 454/26, 206/15, 450/9, 252/21, 58/3, 537/1.

Archiwum Sanguszków. Teki rzymskie. Sygn. VIII / 20, XVII a/32, XX/47, XXVII/18, XXXIV/20, XXX /64, XXX/106, XXXIV/ 20, XXXVI /73, XXXVII /17, XXXVII /34, XXXVII /46, XXXVII /66, XXXVIII/32, XL/57, XLI/6.

Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów. Sygn. 369.

Archiwum Dzikowskie Tarnowskich. Sygn. 135.

Archiwum Państwowe w Lublinie

Archiwum Lubomirskich w Dubnie. Teczka zespołu. Sygn. 1472

Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. R. 7348

Список джерел та літератури

Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
Ф. 2: Історичні матеріали. Спр. 1391, 1429, 10594, 13659, 13660, 21167, 21488, 21633, 21635, 21638, 21640, 21698, 22007, 22008, 22009, 22093, 22099, 22114, 22115, 22116, 22117, 22118, 22119, 22120, 22121, 22123, 22124, 22160, 22166, 22167, 22193, 22244, 22279, 22296, 22300, 22301, 22302, 22304, 22308, 22637.

Ф. 60: М.Ф.Володимирський-Буданов. Спр. 55.

Ф. 61: Архів А. Кістяківського. Спр. 769.

Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника. Відділ рукописів

Ф.5: Оссолінські. Спр. 1802 II, 2836 II, 3026 II, 4043 II – 4052 II, 4096 II, 4097 II, 4145 III, 6746 II.

Ф.91: Радзімінські. Спр. 27.III.3, 39.I.I, 70.II.3, 181.VI.4, 44.III.5.

Ф.105: Архів Сапег. Спр. 3752.

Національний музей у Львові. Відділ рукописів. Фонд: Латинські рукописи.
Спр. 977.

Biblioteka Muzeum Narodowego im. Czartoryskich w Krakowie. Oddział rękopisów
Sygn. 1024, 1035, 4626, 35455. IV

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Oddział rękopisów
Sygn. 3669/II.

Biblioteka PAU i PAN w Krakowie. Oddział rękopisów
Sygn. 262.

Biblioteka PAN w Kórniku. Oddział rękopisów
Sygn. 1275.

Список джерел та літератури

Опубліковані джерела

Акты Литовской метрики / Собр. Ф.Н.Леонтовичем. Варшава, 1896. Вып. 1 (1499 – 1507). 259 с.

Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. Санкт-Петербург: В типографии Эдуарда Праца, 1865. Т. 2. (1599 – 1637). 272 с.

Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе. Киев, 1859. Ч. 1. Т. 1: Акты, относящиеся к истории православной церкви в Юго-Западной России. LXXXVII, 554 с.

Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе. Киев, 1883. Ч. 1. Т. 6: Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322 – 1648 гг.).

Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе. Киев, 1861. Ч. 2. Т. 1: Постановления дворянских провинциальных сеймов, в Юго-Западной России. LXIV, 530 с.

Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе. Киев, 1876. Ч. 6. Т. 1: Акты об экономических и юридических отношениях крестьян в XVI – XVIII веке (1498 – 1795). 161, 614 с.

Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе. Киев, 1886. Ч. 7. Т. 1: Акты о заселении Юго-Западной России. II, 85, 647, XII с.

Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе. Киев, 1890. Ч. 7. Т. 2: Акты о заселении Юго-Западной России от второй половины XVв. до Люблинской унии (1569). II, II, 210, 644 с.

Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе. Киев, 1905. Ч. 7. Т. 3: Акты о заселении Юго-Западной России. LXXXI, 596, 66, IV с.

Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе. Киев, 1907. Ч. 8. Т. 4: Акты о землевладении в Юго-Западной России XV – XVIII вв. II, 224, 451, 66, XXI с.

Список джерел та літератури

Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе. Киев, 1907. Ч. 8. Т. 5: Акты об украинской администрации XVI – XVII вв. 118, 560, XXXVI с.

Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе. Киев, 1911. Ч. 8. Т. 6: Акты о землевладении в Юго-Западной России XV – XVIII вв. 113, 435, 48, XXIV с.

Бевзо О. А. Львівський літопис і Острозький літописець: Джерелознавче дослідження. К.: Наукова думка, 1971. 200 с.

Волинські грамоти XVI ст. / Упоряд. В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко. К.: Наукова думка, 1995. 247 с.

Воссоединение Украины с Россией. Док. и матер. Москва: Изд-во АН СССР, 1953. Т. 1. 585 с.

Временник императорского Московского общества истории и древностей Российских. Москва, 1855. Кн. 23. Отд. II. С. 1 – 242.

Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год / собр. и изд. под ред. В. Антоновича и К. Козловского. К.: В университетской типографии, 1868 XI, II, 163 с.

Довбищенко М. Архів Української Церкви: Серія 2. Джерела. Вип. 1. Історія Луцького братства та братського монастиря 1617 – 1833 років. Луцьк: ТЕРЕЗИ, 2014. 688 с.

Документы Московского архива министерства юстиции / Под. ред. М. В. Довнар-Запольского. Москва: Товарищество типографии А. И. Мамонтова, 1897. Т. 1. XXIII, 569 с.

Жерела до історії України-Руси. Львів, 1908. Т. 8: Матеріали до історії української козаччини. Т. 1: Документи по рік 1631. 407 с.

Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волыни: Акты, изданные Временной комиссией, высочайше учрежденной при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе. К.: В лито-типографическом заведении И. К. Вальнера, 1849. Т. 1. LII, XV, 335 с.

Історія Теофіпольщини. Історичний нарис та збірник документів Центрального державного історичного архіву м. Київ. Т. 1. Давні акти. Хмельницький: Поділля, 2003. 576 с.

Заяць А. Невідомі документи до початкової історії містечка Гулевичі // Студії і матеріали з історії Волині. 2012. Кременець, 2012. С. 271 – 273.

Литовська Метрика. Книга 561. Ревізії українських замків 1545 року. / Підготував Володимир Кравченко. К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2005. 600 с.

Список джерел та літератури

- Літопис Руський / пер. Л. Махновець. К. Вид-во Дніпро, 1989. XVI, 591 с.
- Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар / за ред. чл.-кор. НАН України М. Ф. Котляра. К.: Наукова думка, 2002. 400 с.
- Луцька замкова книга 1560 – 1561 рр. / підгот. до видання В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук. Луцьк, 2013. 733 с.
- Луцьку 900 років. 1085 – 1985. Збірник документів і матеріалів. К.: Наукова думка, 1985. 304 с.
- Матеріали до історії Острозької Академії (1576 – 1636.): Біобібліографічний довідник/ Упорядник І. З. Мицько. К.: Археографічна комісія Інституту історії АН УРСР, 1990. 217 с.
- Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кн. 30 (1480 – 1546) / падріхт. В. С. Мянжынскі. Мінск: Беларуская навука, 2008. 386 с.
- Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кн. 28: (1522 – 1552). Книга записаў 28 (Копія канца XVI ст.) / падрыхт. текстаў да друку і навук. апарат В. Мянжынскі, У. Свяжынскі. Мінск: АТНЕНАЕUM, 2000. 312 с.
- Опис володінь князя Януша Острозького у південно-східній Волині 1615 року / Упорядники В. Атаманенко, І. Рибачок. Острог, 2009. 416 с.
- Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст. / упоряд. Віктор Атаманенко. Київ-Острог-Нью Йорк: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 2004. 383 с.
- Пам'ятки історії Східної Європи. Джерела XV – XVII ст. Т. V. Руська (Волинська) Метрика. Книга за 1652 – 1673 рр. / Підготував до друку Петро Кулаковський. Острог-Варшава-Москва, 1999. 608 с.
- Памятники литературы Древней Руси. Вторая половина XVI века. Москва: Изд-во Художественная литература, 1986. 646 с.
- Русско-еврейский архив. Документы и материалы для истории евреев в России. Собрал и издал С. А. Бершадский. СПб, 1882. Т. 1. Документы и регесты к истории литовских евреев (1388 – 1549). 337, XX с.
- Русско-еврейский архив. Документы и материалы для истории евреев в России. Собрал и издал С. А. Бершадский. СПб, 1882. Т. 2. Документы и регесты к истории литовских евреев (1550 – 1569). XIII, II, 259 с.
- Саксонское зеркало. Памятник, комментарии, исследования / Отв. ред. акад. АН УССР В. М. Корецкий. Москва: Наука, 1985. 272 с.
- Сборник материалов, относящихся к истории панов-рады Великого княжества Литовского / Изд. И. Малиновский. Томск: Паровая типолитография П. И. Макушина, 1901. XX, 508 с.
- Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России. К.: Типография Акц. О-ва Н. Т. Корчак-Новицкого, 1911. Т. 1. 404 с.
- Статути Великого князівства Литовського у 3 томах / За ред. С. Ківалова,

Список джерел та літератури

- П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. Т. 1. 464 с.
Статути Великого князівства Литовського у 3 томах / За ред. С. Ківалова,
- П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2003. Т. 2. 560 с.
Статути Великого князівства Литовського у 3 томах / За ред. С. Ківалова,
- П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2004. Т. 3. Кн. 1. 666 с.
Торгівля на Україні XIV – середина XVII століття. Волинь і Наддніпрянщина / Упор. В. М. Кравченко, Н. М. Яковенко. К.: Наукова думка, 1990. 405 с.
Україна перед Визвольною війною 1648 – 1654 рр. збірка документів (1639 – 1648 рр.). К.: Вид-во АН УРСР, 1946. 255 с.
Українське повсякдення ранньомодерної доби: збірник документів. Вип. 1: Волинь XVI ст./ НДІ укр-ва МОН України. К.: Вид-во Фенікс, 2014. 776 с.
- Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie / Wyd. przez B. Gorczaaka. Lwów, 1890. Т. 3. (1432 – 1534). XXXVI, 556 s.
- Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie / Wyd. przez B. Gorczaaka. Lwów, 1890. Т. 4. (1535 – 1547). XXXIII, 647 s.
- Bielskiego Joachima Dalszy ciąg kroniki Polskiej zawierającej dzieje od 1587 do 1598 r. / W rękopiśmie odkrył i do druku podał F. M. Sobieszczański. Warszawa, 1851. 811 s.
- Corpus iuris Polonici (1506 – 1522) Т. 3. / Wyd. O. Balzer. Cracovia, 1906. 796 s.
- Gostomski A. Gospodarstwo / Oprac. i wstępem zaopatrzył S. Inglot. Wrocław: Biblioteka Narodowa, 1951. XLI, 133 s.
- Górnicki Ł. Dzieła wszystkie. Kraków: Nakładem S. Lewentala, 1886. Т. 3. 292, IX.
- Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa magdeburskiego w Koronie Polskiej. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1953. XII, 259 s.
- Groicki B. Artykuły prawa majdeburskiego. Postępek sądów około karania na gardle. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1954. 237 s.
- Kromer M. Polska czyli o położeniu, obyczajach, urządach i Rzeczpospolitej Królestwa Polskiego. Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1853. 152 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1998. Kn. Nr. 3: (1440 – 1498): Užrašymų kn. 3 / parengė L. Anuzyte ir A. Baliulis. 166 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2004. Kn. Nr. 4: (1479 – 1491): Užrašymų kn. 4 / parengė L. Anužytė. 286 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Vilnius Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Kn. Nr. 5: (1427 – 1506): Užrašymų kn. 5 / parengė E. Banionis; 1993. 402 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2007. Kn. Nr. 6: (1494 – 1506): Užrašymų kn. 6 / parengė A. Baliulis. 516 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, Kn. Nr. 8: (1499 – 1514): Užrašymų kn. 8 / parengė Lietuvos Metrika. A. Baliulis, R. Firkowicius, D. Antanawicius. 649 s.

Список джерел та літератури

- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002. Kn. Nr. 9: (1511 – 1518): Užrašymų kn. 9 / parengė K. Pietkiewicz. 616 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997. Kn. Nr. 10: (1440 – 1523): Užrašymų kn. 10 / parengė E. Banionis ir A. Baliulis. 179 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997. Kn. Nr. 11: (1518 – 1523): Irašu kn. 11 / parengė A. Dubonis. 228 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2001. Kn. Nr. 12: (1522 – 1529): Užrašymų kn. 12 / parengė D. Antanavicius ir A. Baliulis. 856 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2008. Kn. Nr. 14 (1524 – 1529): Užrašymų kn. 14 / parengė L. Karalius, D. Antanavičius. 646 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002. Kn. Nr. 15: (1528 – 1538): Užrašymų kn. 15 / parengė A. Dubonis. 647 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015. Kn. Nr. 17 (1530 – 1536). / parengė L. Karalius, D. Antanavičius. XLVI, 706.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2009. Kn. Nr. 19: (1535 – 1537): Užrašymų kn. 19 / parengė D. Vilimas. 362 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2009. Kn. Nr. 20: (1536 – 1539): Užrašymų kn. 20 / parengė R. Ragauskienė, D. Antanavičius. 444 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2010. Kn. Nr. 22: (1547): Užrašymų kn. 22 / parengė A. Blanuca, D. Vashchuk, D. Antanavičius. XVI, 174 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1998. Kn. Nr. 25: (1387 – 1546): Užrašymų kn. 25 / parengė D. Antanavicius ir A. Baliulis. XVII, 461 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2012. Kn. Nr. 32: (1548 – 1549): Užrašymų kn. 32 / parengė A. Blanuca, D. Vashchuk, D. Antanavičius, E. Deveikyte. XIX, 144 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011. Kn. Nr. 37: (1552 – 1561): Užrašymų kn. 37 / parengė D. Baronas. 632 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2010. Kn. Nr. 51: (1566 – 1574): Užrašymų kn. 51 / parengė A. Baliulis, R. Ragauskiene, A. Ragauskas. 486 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1997. Kn. Nr. 224: (1522 – 1530): 4-oji Teismų bylų kn. / parengė S. Lazutka, I. Valikonyte, G. Kirkiene, E. Gudawicius, J. Karpaviciene, S. Viskantaite. CXLVIII, 514 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2007. Kn. Nr. 231: (1540 – 1543): 12-oji Teismų bylų kn. / parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščevienė, L. Steponavičienė. XXXVI, 396 s.
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010. Kn. Nr. 251: (1555 – 1558): 37-oji Teismų bylų kn. / parengė I. Valikonytė, L. Steponavičienė. XXXII, 314 s.

Список джерел та літератури

Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1996. Kn. Nr. 564: (1553 – 1567): Viešųjų reikalų kn. 7 / parengė A. Baliulis. 207 s.

Merkantylistyczna myśl ekonomiczna w Polsce XVI i XVII wieku: Wybór pism. Warszawa, 1958. 488 s.

Opaliński K. Satyry. Wrocław, 1953. 259 s.

Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia. Kraków, 1906. XXXVII, 765 s.

Relacje nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690. Berlin; Poznań, 1859. T. 1. 476 s.

Starożytności historyczne Polski czyli pisma i pamiętniki do dziejów dawnej Polski, listy Królów i znakomitych mężów, przypowieści, przysłowia i t. p. / Z rękopismów zebrał A. Grabowski. Kraków, 1840. 496 s.

Trepka Nekanda W. Liber generationis plebanorum (“Liber chamorum”). Wrocław; Warszawa; Kraków. 1995. 531 s.

Volumina Constitutionum. T. I. Vol. 1 (1493 – 1526) / Do druku przygotowali S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak. Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 1996. 498 s.

Volumina Constitutionum. T. I. Vol. 2 (1527 – 1549) / Do druku przygotowali W. Uruszczak, S. Grodziski, I. Dwornicka. Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 2000. 370 s.

Volumina Constitutionum. T. II. Vol. 1 (1550 – 1585) / Do druku przygotowali S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak. Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 2005. 516 s.

Volumina Constitutionum. T. II. Vol. 2 (1587 – 1609) / Do druku przygotował S. Grodziski. Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 2005. 516 s.

Volumina Constitutionum. T. III. Vol. 1 (1611 – 1626) / Do druku przygotowali S. Grodziski, M. Kwiecien, A. Karabowicz. Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 2010. 455 s.

Volumina Constitutionum. T. III. Vol. 2 (1627 – 1640) / Do druku przygotowali S. Grodziski, M. Kwiecien, A. Karabowicz. Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 2013. 407 s.

Volumina Constitutionum. T. IV. Vol. 1 (1641 – 1658) / Do druku przygotowali S. Grodziski, M. Kwiecien, K. Fokt. Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 2015. 497 s.

Література

Абросимова С. В. Документы Литовской метрики как источник по истории городов Украины первой половины XVI века: Автореф. дис... канд. ист. наук. Днепропетровск, 1988. 16 с.

Абросимова С. В. Документы ЛМ как источник по истории городов Украины первой половины XVI в. // Литовская метрика: Тезисы докладов межреспубликанской научной конференции. (апрель 1988 г.). Вильнюс, 1988. С. 18 – 20;

Абросимова С. В. Книги записей Литовской метрики как источник по истории городов Украины первой половины XVI в. // Исследования по истории Литовской метрики: Сборник научных трудов. Москва, 1989. С. 196 – 214.

Абросимова С. В. Книги переписей Литовской метрики середины XVI века как источник по истории городов Украины // Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории: Актуальные проблемы источниковедения и специальных исторических дисциплин. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1986. С. 123 – 128.

Александрович В. Доповнення до словника малярів Волині XVI – XVII // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Вип. 19. Луцьк, 2012. С. 49 – 59.

Александрович В. Західноукраїнські малярі XVI століття. Шляхи розвитку професійного середовища. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 310 с.

Александрович В. Місто Кременець як малярський осередок Волині кінця XVI століття // Студії і матеріали з історії Волині. 2009 /ред. випуску Володимир Собчук. Кременець: Кременецько-Почаївський ДІАЗ, 2009. С. 63 – 71.

Александрович В. Словник малярів Волині XVI – XVII століть // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Науковий збірник. Луцьк, 1998. С. 45 – 68.

Андреев Ю. В. Ранние формы урбанизации // Вестник древней истории. 1987. №1. С. 3 – 18.

Антонович В. Исследования о городах Юго-Западного края // *Его же*. Монографии по истории Западной и Юго-Западной России. К., 1885. Т. 1. С. 133 – 194.

Антонович В. Предисловие // Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. К., 1869. Ч. 5. Т. 1: Акты о городах. С. 1 – 94.

Антонович В. Українські міста // Розвідки про міста та міщанство на Україні-Русі. Львів, 1904. Ч. 2. С. 311 – 383.

Список джерел та літератури

Атаманенко В., Рибачок І. Замки у системі оборони Південно-Східної Волині кінця XVI – початку XVII ст. // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Україна та Волинь у наполеонівських війнах.* Луцьк, 2012. Вип. 41. С. 250 – 258.

Атаманенко В., Рибачок І. Обороноздатність міст Південно-Східної Волині в кінці XVI – першій половині XVII ст. // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сторінки воєнної історії краю.* Луцьк, 2009. С. 141 – 152.

Атаманенко В., Рибачок І. Описи міських укріплень Заславщини першої половини XVIII ст. // *Другі Всеукраїнські краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового.* Науковий збірник. / Упоряд. А. Силюк, О. Мельник. Луцьк, 2016. С. 67 – 79.

Атаманенко В., Рибачок І. Структура населення і типологія міст Південно-Східної Волині (за інвентарями 1615 та 1620 рр.) // *Студії і матеріали з історії Волині.* Кременець: Кременецько-Почаївський ДІАЗ, 2009. С. 72 – 86.

Атаманенко В. Вірогідність поборових документів XVI століття // *Дніпропетровський історико-археографічний збірник.* Вип. 1. На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. Дніпропетровськ: Вид-во “Промінь”, 1997. С. 102 – 108.

Атаманенко В. Волинські інвентарі другої половини XVI ст. як історичне джерело // *Наукові записки. Острог: Вид-во Острозької академії.* 1998. Т. 1. С. 16 – 27.

Атаманенко В. Господарський розвиток міста Вижва та Вижівського ключа у другій половині XVI ст. (за даними інвентарів 1556 та 1590 рр.) // *Минуле та сучасне Волині та Полісся. Старовижівщина та її населені пункти в історії України та Волині.* Луцьк, 2011. Вип. 40. С. 113 – 116.

Атаманенко В. Джерела вивчення демографії Волині XVI – першої половини XVII ст. // *Український історик.* 2004. № 1-2. С. 187 – 201.

Атаманенко В. Інвентар Кременецького староства 1548 року // *Наукові записки / Національний ун-т “Острозька академія”. Сер. Історичні науки.* Острог, 2007. Вип. 8. С. 8 – 36.

Атаманенко В. Міста Заславщини на початку XVII ст. // *Метафора спільного дому: Заславщина багатьох культур.* Ізяслав; Острог: Ізяславський районний історико-краєзнавчий музей, 2006. С. 32 – 38.

Атаманенко В. Міста поліських володінь князів Острозьких // *Студії з україністики.* Зб. наук. пр. на пошану дослідника українського козацтва Валерія Цибульського з нагоди 60-річчя від дня народження. Рівне: видавець О. Зень, 2010. С. 191 – 208.

Атаманенко В. Населення міста Кременця другої половини XVI – першої половини XVII ст. за джерелами описово-статистичного характеру // *Студії і матеріали з історії Волині.* 2009. / Ред. випуску Володимир Собчук. Кременець: Кременецько-Почаївський ДІАЗ, 2009. С. 51 – 62.

Список джерел та літератури

Атаманенко В. Описово-статистичні джерела до історії населення Володимира другої половини XVI – першої половини XVII ст. // *Минуле і сучасне Волині та Полісся*. Луцьк, 2015. Вип. 34: Місто Володимир-Волинський та Побужжя у світовій та українській історії. Успенський собор в історії міста Володимира-Волинського та України. С. 95 – 96.

Атаманенко В. Описово-статистичні джерела другої половини XVI – першої половини XVII ст. з історії Старокостянтинова // *Болохівщина: осягнення історії*. Старокостянтинів, Хмельницький, 2009. С. 84 – 96.

Атаманенко В. Описово-статистичні джерела з історії міст Заславщини початку XVII ст. // *Наукові записки Національного університету “Острозька Академія”*. Серія “Історичні науки”. Острог, 2015. Вип. 24. С. 129 – 135.

Атаманенко В. Описово-статистичні джерела з початкової історії міст Південно-Східної Волині першої половини XVII ст. // *Наукові записки Національного університету “Острозька Академія”*. Серія “Історичні науки”. Острог, 2016. Вип. 25. С. 148 – 154.

Атаманенко В. Розвиток просторової організації Острога в останній чверті XVI – першій чверті XVII ст. (за свідченнями описів міста) // *Наукові записки: Історичні науки*. Острог: Національний університет “Острозька академія”, 2009. Вип. 14. С. 32 – 47.

Атаманенко В. Свідчення описово-статистичних джерел про населення Луцька в другій половині XVI - першій половині XVII ст. // *Минуле і сучасне Волині та Полісся*. Вип. 26: Луцька міська громада: історія, традиції, люди. Луцьк, 2007. С. 48 – 55.

Атаманенко В. Типологія приватних міст Волині другої половини XVI ст. (на основі факторного аналізу) // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2009. № 13. С. 120 – 132.

Атаманенко В. Б. Свідчення про татарські напади на Волинь у луцьких гродських книгах другої половини XVI ст. // *Матеріали I – III науково-краєзнавчих конференцій “Остріг на порозі 900-річчя” (1990 – 1992)*. Остріг, 1992. Ч. 1. С. 12 – 15.

Атаманенко В., Дубляниця Т. Інвентар міста Ковель 1556 року // *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії*. Науковий збірник. Вип. 65. Ковель, 2018. С. 13 – 22.

Бабюх В. Методика літочислення міст: світовий досвід. К.: Інститут історії України, 2009. 82 с.

Балушок В. Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових ремісників. К: Наукова думка, 1993. 117 с.

Балюсис А. Деятельность отдела Археографии Института истории Литвы в свете публикации исторических источников // *Новости Литовской Метрики*. Вильнюс: Институт истории Литвы, 1996/1997. № 1. С. 6 – 7.

Список джерел та літератури

Баранович А. И. Новый город Западной Украины в XVI в. (Основание Староконстантинова) // Ученые Записки Института славяноведения АН СССР. Москва: Изд-во АН СССР, 1951. Т. 3. С. 236 – 263.

Баранович А. И. Украина накануне Освободительной войны середины XVII в. (социально-экономические предпосылки войны). Москва: Изд-во АН СССР, 1959. 209 с.

Баранович О. З історії заселення Південної Волині // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. К., 1925. Кн. 6. С. 10 – 19.

Баранович О. Залюднення України перед Хмельниччиною. Волинське воєводство. К.: ВУАН, 1931. 155 с.

Баранович О. Панське місто за часів польської держави (Старий Костянтинів) // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. К., 1928. Кн. XVII. С. 1 – 63.

Барг М. А. Проблемы социальной истории в освещении современной западной медиэвистики. Москва: Наука, 1973. 230 с.

Батурин А. П. Малопольская шляхта и город в XVII в. // Средневековый город. Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1978. Вып. 5. С. 35 – 42.

Берман Г. Д. Право і революція. Формування західної традиції права. К.: IRIS, 2001. 652 с.

Бершадский С. А. Литовские евреи. История их юридического и общественного положения в Литве от Витовта до Люблинской унии. 1388 – 1569 г. СПб.: Типография М. М. Стасюлевича, 1883. VII, 431 с.

Білоус Н. Міський уряд Олики на початку XVII ст. // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Олика і Радзиви́лли в історії Волині та України. Луцьк, 2006. Вип. 18. С. 64 – 67.

Білоус Н. “Вірність” і “зрада” у світосприйнятті міщанства Київщини та Волині в XVI – першій половині XVII ст. // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. К., 2006. Вип. 6. С. 141 – 160.

Білоус Н. Заповіти луцьких міщан кінця XVI – першої половини XVII ст. // Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник ЛДІКЗ. Вип. 7. Луцьк, 2011. С. 191 – 203.

Білоус Н. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування. К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. 360 с.

Білоус Н. Луцьке вейтівство в XV – XVII ст.: характеристика інституту та персоналії урядників // Український історичний журнал. К., 2015. № 4. С. 4 – 22.

Білоус Н. Луцькі лентвійти XVI – XVII ст.: характеристика уряду та персоналії // Patrimonium. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи. Т. 1.: Ранньомодерна людина: Простір – влада – право XVI – XVIII століть / за ред. В. Михайловського і Я. Столицького. Київ; Краків. 2015. С. 94 – 113.

Список джерел та літератури

Білоус Н. Магдебурзькі привілеї Кременця XV – XVI століть // Студії і матеріали з історії Волині. 2009. / Під. ред. В. Собчука. Кременець: Кременецько-Почаївський ДІАЗ, 2009. С. 33 – 40.

Білоус Н. Насильство над жінками: сюжети з міщанського і селянського повсякдення Волині XVI – початку XVIII ст. // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. К., 2015. Вип. 11 – 12. С. 135 – 146.

Білоус Н. Приватні міста Київського воєводства в першій половині XVII ст.: кількість, особливості розвитку та функціонування // Україна в Центрально-Східній Європі. К.: Інститут історії України НАН України, 2015. Вип. 15. С. 125 – 141.

Білоус Н. Стражі порядку у пізньосередньовічному Луцьку // Старий Луцьк. Луцьк: Науково-інформаційний збірник ЛДІКЗ, 2012. Вип. VIII. С. 121 – 128.

Білоус Н. Тестаменти волинських міщан XVII ст.: джерелознавчий аналіз // Студії і матеріали з історії Волині 2012. / Ред. В. Собчук. Кременець: Інститут історії України НАНУ, Кременецько-Почаївський ДІАЗ, 2012. С. 291 – 303.

Білоус Н. Функціонування печаток у міському суспільстві Луцька на прикладі актових джерел XVI – початку XVII ст. // Сфрагістичний щорічник. К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2012. Вип. 3. С. 128 – 136.

Бірта Г. О., Бургу Ю. Г. Методологія і організація наукових досліджень. Навчальний посібник. К.: Вид-во Центр учбової літератури, 2014. 142 с.

Бортнікова А. В. Державна влада та місцеве самоврядування на Волині (кінець XIV – середина XVII ст.): монографія. Луцьк, 2013. 552 с.

Боряк Г. В. Торговельні шляхи на Волині в першій половині XVI ст. // Минуле і сучасне Волині. Луцьк, 1985. С. 168 – 172.

Боряк Г. В. Ревізії та люстрації українських староств кінця XV – середини XVI ст. (В аспекті історико-географічної джерельної цінності) // Географічний фактор в історичному процесі. К.: Наукова думка, 1990. С. 145 – 154.

Боряк Г. В. Украинские акты Литовской Метрики XV – середины XVI в. Историко-географический аспект // Литовская Метрика. Тезисы докладов межреспубликанской научной конференции (апрель 1988 г.). Вильнюс, 1988. С. 12 – 15.

Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. Т. 1. Структури повсякденності: можливе і неможливе. Переклав з французької Григорій Філіпчук. К.: Основи, 1995. 543 с.

Бромлей Ю. В. К вопросу о селене, как общественной ячейке у восточных и южных славян в средние века // История, фольклор, искусство славянских народов. Доклады советской делегации V Международного конгресса славистов. Москва, 1963. С. 78 – 82.

Список джерел та літератури

Валиконите И. Работы по публикации Литовской Метрики в Вильнюском университете // Новости Литовской Метрики. Вильнюс: Институт истории Литвы, 1996/1997. № 1. С. 10 – 11.

Варьяш О. И. Городское право и право в городе как фактор единения // Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Т. 3: Человек внутри стен. Формы общественных связей. Москва: Наука, 2000. С. 232 – 254.

Вебер М. История хозяйства. Город / пер. с нем.; под ред. И. Гревса. Москва: КАНОН-прес-Ц, 2001. 576 с.

Верменич Я. Исторична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення. К.: Інститут історії України НАН України, 2011. 306 с.

Верменич Я. Територіальна організація в Україні як наукова проблема: регіонально-історичний та політико-адміністративний виміри. К.: Інститут історії України НАН України, 2008. 160 с.

Верменич Я., Дмитрук В., Архипова С. Міська історія України: проблема початкового датування. К.: Інститут історії України НАН України, 2010. 140 с.

Вилкул Т. “Людьє” и князь в конструкциях летописцев XI – XIII вв. К.: Інститут історії України НАН України, 2007. 387 с.

Вихованець Т. Чернетки привілеїв містам Острогу та Козлину на мадебурзьке прово // Студії і матеріали з історії Волині. 2018. Кременець: Кременецько-Почаївський ДІАЗ; Інститут історії України НАН України, 2018. С. 178 – 196.

Владимирский-Буданов М. Ф. Формы крестьянского землевладения в Западной Руси XVI в. Киев, 1911. 24 с.

Владимирський-Буданов М. Німецьке право в Польщі й Литві // Розвідки про міста і міщанство на Україні-Русі. Львів: Накладом Наукового Товариства імені Шевченка, 1903. Ч. 1. 176 с.; Ч. 2. С. 177 – 308.

Ворончук І. “Малі міста” Острозчини за інвентарем 1620 р. // Острозька давнина. Остріг, 2016. Вип. 4. С. 93 – 97.

Ворончук І. Місто Любартів (за інвентарем маєтностей князів Острозьких 1620 р.) // Житомирщина на зламі тисячоліть: Науковий збірник “Велика Волинь”. Житомир, 2000. Т. 21. С. 95 – 97.

Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники. К.: Національний науково-дослідний інститут українознавства та всесвітньої історії, 2012. 712 с.

Ворончук І. Передмова // Володіння князів Острозьких на Східній Волині (за інвентарем 1620 року). Переклад, упорядкування і передмова Ірини Ворончук. Київ-Старокостянтинів: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2001. С. 3 – 137.

Список джерел та літератури

Ворончук І. Середньовічний Острополь (за інвентарем володінь князів Острозьких 1620 р.) // Острогіана в Україні і Європі. Старокостянтинів, 2001. С. 246 – 257.

Ворончук І. Демографічні наслідки татарського нападу 1617 року на Краснокорецьку волость Волині // Осягнення історії. Збірник праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя. Острог; Нью-Йорк, 1999. С. 229 – 239.

Гонтарук Л. Характер запозичень із польської мови в українську XVI – першої половини XVII ст. // Проблеми слов'язознавства. Львів, 2004. Вип. 54. С. 78 – 103.

Горін С. Волинські монастирі латинської традиції до 1648 р. (на матеріалах актових книг Волинського воєводства). Кам'янець-Подільський: ТОВ “Друкарня “Рута”, 2017. 340 с.

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV – перша половина XVII століття). Львів: МІСІОНЕР, 2007. 334 с.

Горін С. Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі. К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2012. 560 с.

Гошко Т. “Саксонське зерцало” як джерело феодального і міського права // Записки Наукового товариства ім. Шевченка Т. CCLXVIII. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. Львів, 2015. С. 128 – 160.

Гошко Т. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI – початок XVII ст.). Львів: Афіша, 2002. 255 с.

Гошко Т. Штрихи до сучасної української історіографії міст на магдебурзькому праві в Україні // Історіографічні дослідження в Україні: 36. наук. пр. К., 2011. Вип. 21. С. 124 – 165;

Гречило А. Герби міст України (XIV – перша половина XX ст.). К.: Брама, 2001. 400 с.

Гречило А. Українська міська геральдика. Київ; Львів: УГТ, 1998. 191 с.

Григорян В. Р. История армянских колоний Украины и Польши (армяне в Подолии). Ереван: Изд-во АН Армянской ССР, 1980. 256 с.

Грицкевич А. П. Кіраване прыватна ўладальніцкіх гарадоў. Беларусі без магдэбургскага права (XVI – XVIII ст.) // Весці Акадэміі Навук БССР. Серыя грамадскіх навук. Мінск, 1974. № 4. С. 49 – 58.

Грицкевич А. П. Частновладельческие города Белоруссии в XVI – XVIII вв. (социально-экономическое исследование истории городов). Минск: Наука и техника, 1975. 248 с.

Гроссман Ю. М. Оренда маєтків та її вплив на становище західноукраїнських селян в першій половині XVII ст. // Питання історії СРСР. Львів, 1958. С. 107 – 119.

Список джерел та літератури

Грушевський А. Города Великого княжества Литовского в XIV – XVI вв. Старина и борьба за старину. К., 1918. 240 с.

Грушевський М. Барське староство. Історичні нариси (XV – XVIII ст.). Перед., прим. та покаж. М Крикуна. Львів: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 1996. 622 с.

Грушевський М. Історія України-Руси. К.: Наукова думка, 1993. Т. 3. 586 с.

Грушевський М. Історія України-Руси. К.: Наукова думка, 1994. Т. 5. 687 с.

Грушевський О. До історії сторожі в замках в XVI в. // Історично-географічний збірник. К., 1931. Т. 4. С. 1 – 7.

Грушевський О. З міського господарства XVI в. Топниця, воскобійня і воскові комори // Записки історично-філологічного відділу УАН. К., 1925. Кн. VI. С. 1 – 9.

Грушевський О. Луцьке міщанство в XVI в. // Історично-географічний збірник. К., 1927. Т. 1. С. 1 – 12.

Грушевський О. Міщанські підрахунки в ревізіях XVI в. // Історично-географічний збірник. К., 1929. Т. 3. С. 1 – 8.

Грушевський О. Питання оборони замків Великого князівства Литовського в XVI в. // Історично-географічний збірник. К., 1928. Т. 2. С. 1 – 9.

Гутнова Е. В. Роль бюргерства в формуванні монархий в Западній Європі // Социальная природа средневекового бюргерства XIII – XVII вв. Москва: Наука, 1979. С. 50 – 88.

Дашкевич Я. Об'єктивне і суб'єктивне в просопографії // Його ж. Майстерня історика. Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Львів: Літературна агенція “Піраміда”, 2011. С. 238 – 244.

Дашкевич Я. Р. Розселення вірменів на Україні в XI – XVIII ст. // Український історико-географічний збірник. К., 1971. Вип. 1. С. 150 – 181 (передрук у кн.: Дашкевич Я. Вірмени в Україні: дорогами тисячоліть. Збірник наукових праць. Львів, 2012. С. 201 – 224).

Дворниченко А. Ю. Город в общественном сознании Древней Руси IX – XII вв. // Генезис феодализма в России. Проблемы идеологии и культуры. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1987. Вып. 10. С. 20 – 30.

Довбищенко М. В. Волинська шляхта у релігійних рухах кінця XVI – першої половини XVII ст. К.: ПП Сергійчук М. І., 2008. 882 с.

Довнар-Запольский М. В. Украинские староства в первой половине XVI в. К.: Типография Императорского ун-та Св. Владимира, 1908. 120 с.

Доманська Е. Рятувальна історія // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. К.: Інститут історії України, 2016/2017. Вип. 9. С. 128 – 144.

Дружчыц В. Войты і іх улада ў беларускіх гаспадарскіх местах з майдэборскім правам // Запіскі аддзелу гуманітарных навук. Менск, 1928. Кн. 3. Т. 2. С. 280 – 281.

Список джерел та літератури

Дружчыч В. Магістрат у беларускіх местах з майдеборскім правам у XV – XVII сталецьцях // Запіскі аддзелу гуманітарных навук. Менск, 1929. Кн. 8. Працы клясы гісторыі. С. 379 – 381.

Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія навуковых дослі-
джень. Навчальний посібник. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

Зашкільняк Л. О. Вступ до методології історії. Львів: ЛОНМІО, 1996. 224 с.

Заяць А. “Єврейське щастя”: як волинський єврей Маєр Давидович збирав
свій капітал (перша половина XVII ст.) // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії.
К.: Інститут історії України НАН України, 2015. Вип. 11-12 С. 269 – 271.

Заяць А. Берестечко у XVI – першій половині XVII століть (Штрихи до іс-
торії розвитку міста) // Записки НТШ. Т. 264: Праці історично-філософської
секції. Львів, 2012. С. 196 – 210.

Заяць А. Білоруські купці в містах Волині у другій половині XVI – першій
половині XVII ст. // Гістарычна-археалагічны зборнік. Мінск. 2017. Вып. 32.
С. 51 – 55.

Заяць А. Війти у волинських містах XVI – першої половині XVII ст. // Укра-
їнський археографічний щорічник. К.: Українські Пропілеї, 2018. Т. 24/25.
С. 369 – 396.

Заяць А. Війтівська влада у приватних містах Волині XVI - першої полови-
ни XVII ст. // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. К.: Інститут історії України
НАН України, 2008. Вип. 8. С. 56 – 60.

Заяць А. Волинське містечко Козлин у світлі міської книги початку XVII
століття // Краєзнавство: нуковий журнал. К., 2015. Вип. 3/4. С. 49 – 59.

Заяць А. Волинські міста XVI – першої половині XVII ст. як опорні пункти
оборони краю // Наукові зошити історичного факультету Львівського універ-
ситету. Львів, 2014. Вип. 15. С. 175 – 182.

Заяць А. Волинські міста XVI – XVII ст.: митна політика та організаційні
засади торгівлі // Історія торгівлі, податків та мита: зб. наук. праць. Дніпро-
петровськ. 2015. № 1. С. 76 – 85.

Заяць А. Волинські міста XVI – першої половині XVII століть: проблема
дефініції, класифікації та термінології // Записки НТШ. Т. 270: Праці історич-
но-філософської секції. Львів, 2017. С. 188 – 200.

Заяць А. Вплив старостинської влади на функціонування міських гро-
мад Правобережної України в XVI – першій половині XVII ст. // Ефективність
державного управління: зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту
державного управління Національної академії державного управління при
Президентіві України. Вип. 20 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загор-
ського; доц. А. В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009. С. 143 – 151.

Список джерел та літератури

Заяць А. Джерела поповнення населення міст у XV – першій половині XVII ст. (Волинь і Центральна Україна) // *Scientia nihil est quam veritatis imago: Studia ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w siedemdziesiątciu urodzin / pod red. A. Sochackiej i P. Jusiaka*. Lublin: wyd-wo Uniwersytetu Marii Curi-Skłodowskiej, 2014. S. 655 – 667.

Заяць А. Діяльність лавників у містах Волині XVI – першої половини XVII ст.: чисельність, персоналії, повноваження // *Краєзнавство: науковий журнал*. 2018. № 2 С. 4 – 11.

Заяць А. Закладувані основи управління та самоврядування в локованих містах Волині XVI – першої половини XVII ст. // *Актуальні проблеми державного управління: збірник наукових праць Української академії державного управління при Президентові України. Львівський філіал / за заг. ред. А. О. Чемериса*. Львів: ЛФ УАДУ; Кальварія, 2001. Вип. 5. С. 250 – 272.

Заяць А. Заснування містечка Лешнів // *Студії і матеріали з історії Волині*. 2009 / ред. В. Собчук. Кременець, 2009. С. 86 – 91.

Заяць А. Інститут вїтївства в містах Волині XVI – першої половини XVII ст. // *Центральна і Східна Європа в XV – XVII століттях: питання соціально-економічної історії. До 100-річчя від дня народження професора Дмитра Похилевича*. Львів, 1998. С. 106 – 112.

Заяць А. Лентвїти у містах Волині XVI – першої половини XVII ст. Склад, персоналії, повноваження // *Місто: історія, культура, суспільство. Е – журнал урбаністичних студій*. К., 2018. № 1. С. 59 – 69.

Заяць А. Луцькі вїти у XVI – першій половині XVII ст. // *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2015. Вип. 51. С. 194 – 242.

Заяць А. Магдебурзьке право в містах Правобережної України у XV – першій половині XVII ст. // *Ефективність державного управління: зб. наук. праць Львівського інституту державного управління при Президентові України*. Львів, 2009. Вип. 18 / 19. С. 229 – 236.

Заяць А. Рецепт магдебурзького права на Волині до кінця XV ст. // *Осягнення історії: зб. наук. праць на пошану проф. М. П. Ковальського з нагоди 70-річчя*. Острогоз; Нью-Йорк, 1999. С. 272 – 278.

Заяць А. Міста Волині XVI – першої половини XVII ст.: джерела поповнення міського населення // *Український історичний журнал*. 2016. № 1. С. 50 – 59.

Заяць А. Судочинство в приватних містах Правобережної України у XVI – першій половині XVII століть // *Крізь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя / Українознавча наукова бібліотека НТШ. Число 33*. Львів, 2012. С. 219 – 243.

Заяць А. Міське судочинство на Волині у XVI – першій половині XVII ст. // *Вісник Львівського університету. Сер. історична. Спеціальний випуск на пошану професора Романа Шуста*. Львів, 2019. С. 369 – 396.

Список джерел та літератури

Заяць А. Міщани поміж Литовськими статутами і практикою життя // СО-ЦІУМ. Альманах соціальної історії. К.: Інститут історії України НАН України, 2010. Вип. 9. С. 9 — 19.

Заяць А. Невідомі документи до початкової історії містечка Гулевичі // Студії і матеріали з історії Волині. 2012. Кременець, 2012. С. 266 – 275.

Заяць А. Обороздатність волинських міст XVI – першій половині XVII ст. // Середньовічні і ранньомодерні оборонні споруди Волині: зб. наук. праць. Кременець, 2006. С. 57 – 63.

Заяць А. Організаційні засади функціонування цехового ремесла в містах Правобережної України в XVI – першій половині XVII ст. // Ефективність державного управління: збірник наукових праць Львівського інституту державного управління при Президентіві України / за заг. ред. А. О. Чемериса. Львів: ЛРІДУ УАДУ, 2002. Вип. 1 / 2. С. 99 – 104.

Заяць А. Організація торгівлі у містах Правобережної України в XVI – першій половині XVII ст. // Ефективність державного управління: збірник наукових праць Львівського інституту державного управління при Президентіві України / за заг. ред. А. О. Чемериса. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2004. Вип. 5 С. 127 – 133.

Заяць А. Острог у XV – першій половині XVII ст. (економічний розвиток) // Острозька академія. XV – XVII ст.: Енциклопедія. Острог, 2010. С. 287 – 292.

Заяць А. Поширення маґдебурзького права на Волині в пізньому середньовіччі // Актуальні проблеми державного управління: збірник наукових праць Української академії державного управління при Президентіві України. Львівський філіал / за заг. ред. А. О. Чемериса. Львів: ЛФ УАДУ; Кальварія, 2000. Вип. 4. С. 283 – 290.

Заяць А. Правове становище міщан Правобережної України в XVI – першій половині XVII ст. // Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України. Вип. 23 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського; доц. А. В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. С. 149 – 157.

Заяць А. Райці волинських міст XVI – першої половини XVII ст.: склад, персоналії, повноваження // Український історичний журнал. 2018. №. 3. С. 23 – 45.

Заяць А. Соціальний та національний склад населення міст Волинського воєводства в середині XVI – першій половині XVII ст. // Минуле і сучасне Волині. (Тези доповідей та повідомлень II-ї Волинської історико-краєзнавчої конференції 26 – 28 травня 1988 р.). Луцьк, 1988. Ч. 1. С. 155 – 157.

Заяць А. Соціально-економічне становище Олики у XVI – першій половині XVI ст. // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзівіль в історії Волині та України: Науковий збірник. Луцьк, 2006. Вип. 18. С. 27 – 29.

Список джерел та літератури

Заяць А. Умови функціонування міських поселень Волині XVI – першої половини XVII ст. (стримуючі фактори розвитку) // Вісник Львівського університету: сер. іст. Львів, 2002. Вип. 37. Ч. 1. С. 103 – 121.

Заяць А. Управління та самоврядування в містах Правобережної України у XV – першій половині XVII ст. за даними локаційних привілеїв та документів // *Urzędy państwowe, organy samorządowe i kościelne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX wieku: / pod red. H. Gmiterka i J. Łosowskiego. Kraków, 2010. S. 227 – 238.*

Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. Львів: Вид-во Добра справа, 2003. 206 с.

Заяць А. Функції міських поселень Волині XVI – першої половини XVII ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич, 2017. Вип. 19 – 20. С 136 – 148.

Заяць А. Класифікація та термінологія міських поселень Волині XVI – першої половини XVII ст. у світлі джерел // *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині. Матеріали XII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 12-й річниці Незалежності України і 485-й річниці надання Ковелю Магдебурзького права. Луцьк, 2003. Ч. 1. С. 23 – 24.*

Заяць О. Громадяни Львова XIV – XVIII ст.: правовий статус, склад, походження. Київ-Львів: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2012. 558 с.

Исаевич Я. Д. К вопросу об экономических взаимоотношениях между городом и деревней и их влиянии на развитие городов Прикарпатья в XVI – XVIII в. // *Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы 1960 г. Киев, 1962. С. 189 – 197.*

Іваницький С. М. Нове в історії міст під магдебурзьким правом у Великому князівстві Литовському // *Праці комісії для вивчення історії західноруського та українського права. К., 1929. Вип. 6. С. 486 – 492.*

Исаевич Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI – XVIII ст. К.: Наукова думка, 1966. 252 с.

Исаевич Я. Д. Деякі питання української метрології XVI – XVIII ст. // *Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР. 1961. № 1. С. 3 – 13.*

Історія європейської ментальності / За ред. Петера Дінцельбахера. Львів: Літопис, 2004. 718 с.

Історія міст і сіл Української РСР в двадцяти шести томах. Волинська область. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1970. 747 с.

Історія Теофіпольщини. Історичний нарис та збірник документів Центрального державного історичного архіву м. Київ. Т. 1. Давні акти. Хмельницький: Поділля, 2003. 575 с.

Список джерел та літератури

- Історія українського селянства. Київ: Наукова думка, 2006. Т. 1. 632 с.
- Капраль М. Фінансові книги Львова другої чверті XVI ст. як джерело дослідження історичної демографії та соціотопографії: Дисерт. ... канд. істор. наук. Львів, 1996.
- Карпачев А. М. Феодальные юридики в королевских городах Белоруссии XVII – XVIII веков (К вопросу о формах землевладения в городах Речи Посполитой) // Советское славяноведение. Москва: Наука, 1968. № 6. С. 27 – 38.
- Киян О. І. Олександр Яблонівський як дослідник історії України // Український історичний журнал. 1994. № 4. С. 61 – 74.
- Кісь Я. П. Промисловість Львова у період феодалізму (XIII – XIX ст.). Львів: Вид-во Львівського університету, 1968. 224 с.
- Кісь Я. П. Татарські шляхи на Україні в XVI – XVII // Жовтень Львів, 1986. № 4. С. 134 – 136.
- Кобилецький М. Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження. Львів: ПАІС, 2008. 406 с.
- Ковальський Н. Вопросы изучения и использования ЛМ как важнейшего комплекса источников по социально-экономической и политической истории Украины XVI – XVII вв. // Литовская метрика: Тезисы докладов межреспубликанской научной конференции (апрель 1988 г.). Вильнюс, 1988. С. 7 – 9.
- Ковальський Н. Источники по истории Украины XVI – первой половины XVII в. в Литовской метрике и фондах приказов ЦГАДА. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1979. 74 с.
- Ковальський Н. Локационные и магдебургские грамоты городам Украины в составе коронных книг записей “Литовской метрики” второй половины XVI – первой половины XVII века // Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории. Источники по социально-экономической истории России и Украины XVII – XIX веков. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1983. С. 3 – 15.
- Ковальський Н. Акт 1603 года раздела владений князей Острожских как исторический источник // Вопросы отечественной историографии и источниковедения: Сборник научных работ. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1975. Вып. 2. С. 113 – 137.
- Ковальський Н. Документальные источники по истории Великого княжества Литовского XV – XVI вв. в архиве Сангушек // Материалы межреспубликанской научной конференции по источниковедению и историографии народов прибалтийских республик Союза ССР. Источниковедение. Вильнюс, 1978. С. 35 – 41.
- Ковальський Н. Документальные коллекции Радзимиńskiego и Оссолинського как источники по истории Волыни XV – XVIII вв. // Некоторые проблемы

Список джерел та літератури

отечественной историографии и источниковедения. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1978. С. 25 – 34.

Ковальський Н. Источники по социально-экономической истории Украины XVI – первой половины XVII века. Структура источниковой базы. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1982. 92 с.

Ковальський Н. Источниковедение по истории Украины XVI – первой половины XVII века. Ч. 4: Обзор основных отечественных собраний архивных источников. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1979. 110 с.

Ковальський Н. Источниковедение социально-экономической истории Украины (XVI – первая половина XVII в.). Акты о городах. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1983. 72 с.

Ковальський Н. П., Виноградов Г. Н. Методические рекомендации по подготовке к спецсеминару по источниковедению истории Украины XVI – XVII веков. (Цеховые уставы городов Украины). Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1986. 32 с.

Ковальський М. Актуальні проблеми джерелознавства історії України XVI – XVII ст. // Український археографічний щорічник. Київ, 1992. Вип. 1. С. 261 – 273.

Ковальський М. П. Документи родинного фонду Сангушків Краківського державного воєводського архіву як джерела з соціально-економічної історії України XVI – XVIII ст. // Архіви України. 1983. № 3. С. 60 – 63.

Ковальський М. Станіслав Кардашевич і Йосиф Новицький – славетні острозькі краєзнавці // Його ж. Етюди з історії острога. Нариси. Острого: Острозька Академія, 1998. С. 179 – 183.

Ковальський М. Яким Перлштейн – дослідник історії Острога XVI – початку XVII ст. // Його ж. Етюди з історії Острога. Нариси. Острого: Острозька Академія, 1998. С. 131 – 142.

Колесницький Н. Ф. Феодальное государство (XVI – XVIII вв.). Москва: Промсвещение, 1967. 272 с.

Компан О. С. Міста України в другій половині XVII ст. К.: Вид-во АН УРСР, 1963. 388 с.

Копыцкий З. Ю. Магдебургское право в городах Белоруссии // Советское славяноведение. Москва: Наука, 1972. № 5. С. 26 – 41.

Копыцкий З. Ю. Социально-политическое развитие городов Белоруссии в XVI – первой половине XVII в. Минск: Наука и техника, 1975. 191 с.

Копыцкий З. Ю. Экономическое развитие городов Белоруссии в XVI – первой половине XVI вв. Минск: Наука и техника, 1966. 228 с.

Костомаров Н. И. Собрание сочинений. Санкт-Петербург: Издание Общества для пособия нуждающимся литераторам и ученым, 1903. Кн. 1. Т. 3. XIV, 731 с.

Список джерел та літератури

Котляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. Київ: Наукова думка, 1971. 174 с.

Кравченко В. До історії взаємин володимирського міщанства зі старостинською адміністрацією у 40-х роках XVII століття // Український археографічний щорічник. К.: Український письменник, 2016. Вип. 19/20. С. 401– 423.

Кравченко В. Документи до історії ратуші в місті Ковелі 30-х – 40-х років XVII століття // Український археографічний щорічник. Вип. 16/17. К.: Український письменник, 2012. С. 337 – 362.

Кравченко В. Книги гродських судів Володимира і Луцька до історії Кременця та його замку // Релігія і церква в історії Волині: зб. наук. пр. / Під. ред. В. Собчука. Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2007. С. 40 – 45.

Кравченко В. Ратуша у самоврядному житті громади міста Володимира в кінці XVI століття // Український археографічний щорічник. Вип. 13/14. К.: Український письменник, 2009. С. 417 – 455.

Кравченко В. Структура міської влади Кременця другої половини XVI ст. // Студії і матеріали з історії Волині. 2009. / Ред. випуску В. Собчук. Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2009. С. 41 – 50.

Крикун М. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV – XVIII ст. Кордони воєводств у світлі джерел. 2-е вид. К.: Археографічна комісія, Інститут української археографії АН України, 1993. 186 с.

Крикун М. Воєводства Правобережної України у XVI – XVIII століттях. Статті і матеріали. Львів: УКУ, 2012. 702 с.

Крикун М. Документи комісарського суду Подільського воєводства 1678 – 1679 років. Львів: УКУ, 2015. 360 с.

Крикун М. Кам'янецькі земські книги про міграції населення на українських землях у першій половині XVII ст. // Його ж. Подільське воєводство у XV – XVIII століттях. Статті і матеріали. Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 2011. С. 341 – 347.

Крикун М. Кордони воєводств Правобережної України у XVI – XVIII століттях. Львів: Вид-во Львівської Політехніки, 2016. 304 с.

Крикун М. Передмова // Селянський рух на Україні. 1569 – 1647 рр. Зб. док. і матер. Київ: Наукова думка, 1993. С. 5 – 20. Передрук: Крикун М. Селянський рух на українських землях Речі Посполитої у 1569 – 1647 роках // Його ж. Воєводства Правобережної України у XVI – XVIII століттях. Статті і матеріали. Львів: УКУ, 2012. С. 143 – 166.

Крикун М. Питання чисельності населення на Правобережній Україні другої половини XVI – середини XVII ст. у радянській історіографії // Вісник Львів. ун-ту. Сер. іст. Львів, 1980. Вип. 16. С. 74 – 81.

Список джерел та літератури

Крикун М. Подимні реєстри XVII ст. як джерело // Третя наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін: Друга секція: Спец. іст. дисципліни. Київ, 1968. С. 69 – 98. Передрук праці: Подимні реєстри Правобережної України XVII століття // Його ж. Воєводства Правобережної України у XVI – XVIII століттях. Статті і матеріали. Львів: УКУ, 2012. С. 236 – 262.

Крикун М. Чисельність населення Волинського воєводства у першій половині XVII ст. // Вісник Львів. ун-ту. Сер. іст. Львів, 1988. Вип. 24. С. 71 – 82. Передрук праці: Чисельність населення Волинського воєводства в другій чверті XVII століття // Його ж. Воєводства Правобережної України у XVI – XVIII століттях. Статті і матеріали. Львів: УКУ, 2012. С. 223 – 235.

Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький. Львів: Вид-во "Світ", 1990. 407 с.

Кудринский Ф. Цеховые братства в м. Степани // Киевская старина. 1890. № 7. С. 88 – 104.

Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики. 1569 – 1573 рр. Студії з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій. Острог – Львів, 2002. 304 с.

Кулаковський П. Міська проблематика на шляхетському сеймику Волинського воєводства (перша половина XVII ст.) // Студії і матеріали з історії Волині. 2009. Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2009. С. 15 – 24.

Кулаковський П. Перший образ ранньомодерного українського сеймику // Український гуманітарний огляд. Київ: Критика, 2008. Вип. 13. С. 71 – 72.

Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV ст. Дослідження. Тексти. Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 2004. 1283 с.

Лаппо И. И. Великое княжество Литовское во второй половине XVI столетия. Литовско Русский повет и его сеймик. Юрьев: Тип. К. Маттисена, 1911. XIII, 624, 192 с.

Леві Дж. Про мікроісторію // Нові перспективи історіописання. / За ред. Пітера Берка. К.: Ніка-Центр, 2010. С. 119 – 143.

Леонтович Ф. Бояре и служилые люди в Литовско-Русском государстве // Журнал министерства юстиции. СПб., 1907. №. 5. С. 262 – 273.

Линниченко И. А. Черты из истории сословий в Юго-Западной (Галицкой) Руси XIV – XV в. Москва: Тип. Э. Лиснера и Ю. Романа, 1894. VI, 2, 240 с.

Лойко П. О. Белорусский город в системе государственных повинностей Великого княжества Литовского // Взаимосвязи города и деревни в их историческом развитии. Тезисы докладов и сообщений XXII сессии Всесоюзного симпозиума по изучению проблем аграрной истории. Минск 11 – 14 октября 1989. Минск, 1989. С. 205 – 207.

Список джерел та літератури

Лубский А. Человек второго плана: методологические проблемы “нового биографизма” (“игра в бисер” или нарративная стратегия историко-биографического исследования) // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. К.: Інститут історії України НАН України, 2014/2015. Вип. 8. С. 67 – 83.

Любавский М. Областное деление и местное управление Литовско-русского государства ко времени издания Первого Литовского статута. Исторические очерки. Москва: Университетская типография, 1892. VI, 884, С, II.

Любашенко В. Історія протестантизму в Україні. Львів: Просвіта, 1995. 350 с.

Люстрації королівщин українських земель XVI – XVII ст. Матеріали до реєстру рукописних та друкованих текстів / Уклала Р. Майборода. К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 1999. 312 с.

Малиновский И. Сборник материалов, относящихся к истории панов-рады Великого княжества Литовского. Томск: Паровая типо-литография П. И. Макушина, 1901. XX, 508 с.

Мальченко О. Термінологія оборонних споруд на українських землях у XV – XVI ст. // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. К., 1999. Т. 3. С. 14 – 27.

Марочкін В. Українське місто від XV до середини XVII ст. Звичаєво-правова атрибутика як історичне джерело. Історична монографія. Торонто: Нурпертекст Plus, 1999. 157 с.

Миронов Б. Н. Спорные и малоизученные вопросы истории русского позднефеодального города в современной советской историографии // Генезис и развитие феодализма в России. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1983. Вып. 7. С. 165 – 188.

Михайлина П. В. До питання про оренди і застави міст України в кінці XVI – першій половині XVII ст. // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. К.: Наукова думка, 1974. Вип. 8. С. 69 – 74.

Михайлина П. В. Визвольна боротьба трудового населення міст України (1569 – 1654). К. Наукова думка, 1975. 260 с.

Михайлина П. В. Подрыв экономики городов Украины первой половины XVII ст. междуусобной борьбой магнатов и шляхты // Тезисы докладов XXII научной сессии Черновицкого госуниверситета. Секция исторических наук. Черновцы, 1966. С. 49 – 53.

Михайлина П. В. Політика адміністрації Речі Посполитої в містах України другої половини XVI – першої половини XVII ст. // Історія та історіографія України. Збірник наукових праць. К.: Наукова думка, 1985. С. 39 – 48.

Список джерел та літератури

Михайлина П. В. Произвол старост в городах Украины в конце XVI – первой половине XVII в. // Тезисы докладов XX научной сессии Черновицкого госуниверситета. Секция исторических наук. Черновцы, 1964. С. 52 – 55.

Михайлина П. В. Участь міського населення України у визвольній боротьбі українського народу проти польсько-шляхетського поневолення, за воз'єднання з Росією (кінець XVI ст.). Чернівці: Вид-во Чернівецького університету, 1969. 102 с.

Мицько І. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. К. Наукова думка, 1990. 191 с.

Основи методології та організації наукових досліджень. Навчальний посібник. За ред. чл.-кор. НАН України А. Є. Конверського. К.: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

Отамановский В. Д. Развитие городского строя на Украине в XIV – XVIII вв. и Магдебургское право // Вопросы истории. Москва: Изд-во “Правда”. 1958. № 3. С. 122 – 135.

Отамановський В. Д. Вінниця в XIV – XVII століттях. Історичне дослідження. Вінниця: Вид-во “Континент-прим”, 1993. 463 с.

Павлов-Сильванский Н. П. Феодализм в России. Москва: Наука, 1988. 696 с.

Мелешко В. И. Могилев в XVI – середине XVII в. Минск: Наука и техника, 1988. 264 с.

Пашин С. С. Города Галицко-Волынской Руси второй половины XIII – первой половины XIV вв. и магдебургское право // Генезис и развитие феодализма в России. Проблемы развития города. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1988. Вып. 11. С. 139 - 145.

Перлштейн А. Описание города Острога // Чтения в императорском Обществе истории и древностей российских при Московском университете. Москва, 1847. Кн. 4. Отд. IV. С. 137 – 142.

Пероговский В. Из истории города Староконстантинова // Волынские епархиальные ведомости. 1881. № 3. С. 61 – 81; № 4. С. 109 – 116; № 6. С. 165 – 176; № 7. С. 204- 209; № 9. С. 276 – 298. (Укр. переклад: Пероговський В. Із історії міста Старокостянтінова // Опис володінь князя Януша Острозького у Південно-Східній Волині 1615 року / Упорядники В. Атаманенко, І. Рибачок. Острог: Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 2009. С. 10 – 44).

Похилевич Д. Л. Движение феодальной ренты в Великом княжестве Литовском в XV – XVI вв. // Исторические записки. Москва: Наука, 1950. Вып. 31. С. 191 – 221.

Рапов О. М. Еще раз о понятии “русский раннефеодальный город” // Генезис и развитие феодализма в России. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1983. Вып. 7. С. 51 – 69.

Список джерел та літератури

Рибачок І. Аграрне виробництво в містах Південно-Східної Волині наприкінці XVI – першій половині XVII ст. // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Острог, 2013. Вип. 20. С. 69 – 74.

Рибачок І. Базалія – місто Василя Острозького // Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2010. Ч. 7. С. 35 – 40.

Рибачок І. Джерела вивчення історичної демографії Волині другої половини XVI – першої половини XVII століття // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя, 2009. Вип. XXVII. С. 310 – 319.

Рибачок І. Єврейська та татарська громади в містах Південно-Східної Волині в кінці XVI – першій половині XVII століття // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Рівне, 2009. Вип. 16. С. 17 – 20.

Рибачок І. Місто Костянтинів та волость у кінці XVI – першій третині XVII ст. // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Історичні науки. Острог: Національний університет “Острозька академія”, 2011. Вип. 17. С. 57 – 70.

Рибачок І. Населення Костянтинова в першій половині XVII ст. // Болохівщина: осягнення історії: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої 800-літтю міста. Старокостянтинів, 2009. С. 136 – 145.

Рибачок І. Населення міст південно-східноволинських володінь князів Острозьких першої чверті XVII ст. // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Острог, 2008. Вип. 13. С. 243 – 258.

Рибачок І. Податки населення міст Південно-Східної Волині в кінці XVI – першій половині XVII ст. // Історія торгівлі, податків та мита. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2011. С. 61 – 68.

Рибачок І. Проблеми вивчення історичної демографії Волині XVI – XVII ст. // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 62-ї Міжнародної наукової конференції молодих вчених (ХНУ імені В.Н. Каразіна 24 квітня 2009 р.). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. С. 272 – 273. Рибачок І. Інвентар “подільських” володінь Януша Острозького 1615 р. як джерело вивчення демографії міст// Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Рівне, 10-11 грудня 2008 р.). Рівне: Інститут історії України НАН України, Рівненський державний гуманітарний університет. 2008. С. 248 – 252.

Рибачок І. Промисли в містах Південно-Східної Волині наприкінці XVI – XVII ст. // Минувле і сучасне Волині та Полісся. Ратнівщина в історії України і Волині. Вип. 42. Луцьк, 2012. С. 336 - 343.

Список джерел та літератури

Рибачок І. Самоврядування в містах Південно-Східної Волині в кінці XVI – першій половині XVII ст. // Острозький краєзнавчий збірник. Острог, 2010. Вип. 4. С. 76 – 87.

Рибачок І. Соціально-економічний розвиток Красного Корця в першій половині XVII ст. // Південно-Східна Волинь: від давнини до сьогодення. Шепетівка, 2015. С. 76 – 84.

Рибачок І. Соціально-економічний розвиток міст Південно-Східної Волині в останній третині XVI – першій половині XVII ст. – Дис. ...канд. істор. наук. Острог, 2012. 250 с.

Рутковский Я. Экономическая история Польши. Москва: Изд-во Иностранной литературы, 1953. 427 с.

Сайчук Б. Т. Реконструкція плану забудови Луцького Окольного замку на середину XVI ст. та її персоніфікація // Старий Луцьк. Луцьк: Історико-культурний заповідник, 1998. С. 38 – 58.

Самаркин В. В. Историческая география Западной Европы в Средние века. Москва: Высшая школа, 1976. 348 с.

Самаркин В. В. О специфике средневековой европейской урбанизации: малые города // Древности славян и Руси. Москва: Наука, 1988. С. 191 – 197.

Сас П. М. Феодалные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. К.: Наукова думка, 1989. 232 с.

Сас П. М. Про характер поняття “феодалне місто”, щодо міст України кінця XV – 60-х років XVI ст. // Історичні дослідження: Вітчизняна історія. К.: Наукова думка, 1986. Вип. 12. С. 59 – 61.

Сванидзе А. А Средневековые города Западной Европы: некоторые общие проблемы // Города в средневековой цивилизации Западной Европы. Москва: Наука, 1999. Т. 1. С. 9 – 19.

Седов В. В. Становление европейского раннесредневекового города // Становление европейского раннесредневекового города. Москва, 1989. С. 6 – 55.

Сендульский А. Местечко Буремель Дубенского уезда // Волынские Епархиальные Ведомости. 1878. № 13. С. 523 – 536.

Сендульский А. Местечко Вышгородок Кременецкого уезда // Волынские Епархиальные Ведомости. 1880. № 22. С. 997 – 1010.

Сендульский А. Местечко Вышневец Кременецкого уезда // Волынские Епархиальные Ведомости. 1872. № 21. С. 915 – 926; № 22. С. 861 – 867.

Сендульский А. Местечко Клевань Ровенского уезда // Волынские Епархиальные Ведомости. 1880. № 13 – 14. С. 627 – 644.

Сендульский А. Местечко Лабунь Заславского уезда // Волынские Епархиальные Ведомости. 1882. № 36. С. 1170 – 1181.

Список джерел та літератури

Сендульский А. Местечко Олыка Дубенского уезда // Волынские Епархиальные Ведомости. 1878. № 14. С. 564 – 585.

Сендульский А. Местечко Рахманов Кременецкого уезда // Волынские Епархиальные Ведомости. 1871. № 5. С. 128 – 133.

Сендульский А. Местечко Четвертня Луцкого уезда // Волынские Епархиальные Ведомости. 1878. № 15. С. 579 – 590.

Сендульский А. Местечко Ямполь Кременецкого уезда // Волынские епархиальные ведомости. Житомир, 1870. № 7. С. 219 – 232.

Словник староукраїнської мови XIV—XV ст. К.: Наукова думка, 1978. Т. 2. 592 с.

Собчук В. Від коріння до крони. Дослідження з історії князівських і шляхетських родів Волині XV – першої половини XVII ст. Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2014. 508 с.

Стам С. М. Движущие противоречия развития средневекового города // Вопросы истории. 1965. № 7. С. 93 – 105.

Стам С. М. Некоторые актуальные вопросы изучения истории средневекового города // Средневековый город. Саратов: Изд-во Саратовского университета. 1981. Вып. 6. С. 3 – 19.

Стам С. М. Средневековый город и проблема возникновения нефеодалных форм собственности // Средневековый город. Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1974. Вып. 2. С. 3 – 45.

Старченко Н. Гродські урядники: слуги старости – члени шляхетської спільноти – “агенти” держави (Волинь останньої третини XVI ст.) // Україна в Центрально-Східній Європі. Вип. 16. К.: Інститут історії України НАН України, 2016. С. 128 – 156.

Старченко Н. Конфлікт у Володимирі 1566 р.: варіант мікроісторичного прочитання // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. К.: Інститут історії України НАН України, 2003. Вип. 3. С. 65 – 98.

Старченко Н. Умоцвані-прокуратори-приятелі. Хто вони? (становлення інституту адвокатури на Волині в кінці XVI ст.) // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. К.: Інститут історії України НАН України, 2002. Вип. 1. С. 111 – 144.

Старченко Н. Честь, кров і риторика. Конфлікт у шляхетському середовищі Волині. Друга половина XVI – початок XVII століття. К.: Laugus, 2014. 510 с.

Старченко Н. Звинувачення дружин у вбивстві чоловіків: жіноча жорстокість, чоловічі фобії чи матеріальний розрахунок родичів (Волинь останньої третини XVI – першої третини XVII ст.) // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. 2017. Вип. 13-14. С. 81 – 112.

Стренкоўскі С. П. Гарадское самакіраванне на тэрыторыі Беларусі (канец XIV – XVIII ст.). Мінск: МГІРА, 2013. Ч. 1. 590 с.; Ч. 2. 546 с.

Список джерел та літератури

Тарановский Ф. В. Обзор памятников магдебургского права западно-русских городов Литовской эпохи. Историко-юридическое исследование. Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1897. II, 202 с.

Теодорович Н. И. Волынь в описании городов, местечек и сел. Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры, 1888. Т. 1. 440 с.; 1889. Т. 2. 696 с. 1893. Т.3. 696 с.; 1899. Т. 4. 934 с.; 1903. Т. 5. 583 с.

Теодорович Н. И. Город Владимир Волынской губернии в связи с историей Волынской епархии. Исторический очерк. Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры, 1893. 246 с.

Теодорович Н. И. Город Заславль Волынской губернии. Исторический очерк. Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры, 1891. 50 с.

Теодорович Н. И. Город Староконстантинов Волынской губернии. Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры, 1890. 70 с.

Теодорович Н. И. История города Кременца Волынской губернии. Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры, 1890. 70 с.

Терський С. Княже місто Володимир. Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2010. 320 с.

Терський С. Лучеськ X – XV ст. Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2006. 252 с.

Терський С. Олика. Историчний нарис/ Серія "Літописні міста Волині". Вип. 1. Львів: Новий час, 2001. 52 с.

Тесленко І. Заславська замкова книга як джерело до історії Південно-Східної Волині // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. К., 2009. Т 19. Кн. 1. С. 233 – 246.

Тесленко І. Організація і функціонування задвортного суду князів Острозьких (до постановки проблеми // Магнацкі двор і сацяяльнае ўзаемадзеянне (XV–XVIII стст.): зборнік навуковых прац / Пад рэд. А. М. Янушкевіча. Мінск, 2014. С. 197 – 208.

Тесленко І. Чечелі-Новоселецькі та їхнє родове гніздо // Метафора спільного дому. Заславщина багатьох культур. Матеріали наукової конференції 21-22 грудня 2006 року. Ізяслав-Острог: Ізяславський районний історико-краєзнавчий музей. 2006. С. 28 – 31.

Тесленко І. Шляхетська нерухома власність у "Нижньому" Острозькому замку (пригородку) наприкінці XVI – на початку XVII ст. // Студії і матеріали з історії Волині. 2009 / Ред. випуску В. Собчук. Кременець, 2009. С. 192 – 225.

Ткачев М. А. Организация обороны городов Белоруссии XIV – XVIII вв. – Автореферат дис. док. ист. наук. Минск, 1987. 32 с.

Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію. Таємниці історичної нарації. К.: "К.І.С.", 2012. 400 с.

Список джерел та літератури

Турцевич А. Русские крестьяне под владычеством Литвы и Польши. Краткий исторический очерк. Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1911. 73 с.

Фелонюк А. Описово-статистичні джерела дослідження передмістя Львова XVI-XVIII століть // Описи передмість Львова XVI – XVIII століть / Упорядник Андрій Фелонюк. Львів: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2014. С. 12 – 16.

Фрейденберг М. М. Балканские города XV – XVI веков (опыт типологической характеристики) // Средневековый город. Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1981. Вып. 6. С. 75 – 76.

Харитонович Б. Э. Ремесло, цехи, миф // Город в средневековой цивилизации Западной Европы: В 4-х т. Москва: Наука, 1999. Т. 2: Жизнь города и деятельность горожан. С. 118 – 124.

Харлампович К. Западнорусские православные школы XVI и начала XVII века. Казань: Типо-литография Императорского Университета, 1898. XIII, 524, LXII.

Швидько А. К. К вопросу о ремесленном цехе в средневековом городе (по германским и украинским источникам) // Вопросы германской истории и историографии. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1973. Вып. 3. С. 3 – 16.

Швидько Г. К. Питання історії Волині в працях О. І. Барановича // Минуле і сучасне Волині: Тези доповідей та повідомлень 3-ї Волинської історично-краєзнавчої конференції. Луцьк, 1989. С. 195 – 196.

Швидько А. К. Проблемы социально-экономического развития феодальных городов Украины в украинской советской историографии // Вопросы отечественной историографии и источниковедения. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1975. Вып. 2. С. 51 – 56.

Швидько А. К. Советская историография о сущности и роли немецкого права в городах Украины XV – XVIII вв. // Вопросы германской истории и историографии. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1975. Вып. 3. С. 125 – 136. Швидько А. К. Украинский город в XVI – XVIII вв. в сравнительно-историческом освещении // Феодализм в России. Москва: Наука, 1985. С. 156 – 160.

Швидько А. К. Социально-экономическое развитие городов Украины в XVI – XVIII вв. Днепропетровск: Издательство ДГУ, 1979. 99 с.

Швидько А. К. Социально-экономическое развитие Украины в XIV – середине XVIII века. Днепропетровск: Издательство ДГУ, 1988. 84 с.

Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI — середини XVII ст. Львів: Вид-во “Свічадо”, 2005. 338 с.

Штанько О. 1566: один рік з історії Луцького магістрату // Наукові записки: зб. пр. молодих вчених та аспір. Т. 25. К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2012. С. 90 – 109.

Список джерел та літератури

Штанько О. Вибори міської влади у Луцьку (за матеріалами магістратської книги 1638–1640 рр.) // Другі політологічні читання імені професора Богдана Яроша: зб. наук. пр. Луцьк, 2013. С. 188 – 190.

Штанько О. Війти та лава Луцька XVI – першої половини XVII ст. // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. Луцьк, 2010. Вип. 22. С. 25 – 32.

Штанько О. Міська рада Луцька: юрисдикція та діяльність у XVI – першій половині XVII ст. // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2010. Вип. 4. С. 31–36.

Штанько О. Урядники Луцького магістрату XVI ст.: реконструкція персонального складу // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. Вип. 4: на пошану проф. А. О. Копилова. Кам'янець-Подільський, 2011. С. 297 – 305.

Штанько О. Ф. Міське судочинство Луцька першої половини XVII ст. // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць. К., 2014. Вип. 90 (11). С. 32 – 37.

Штанько Н. “Злого ложа син”: луцький міщанин-illegitimus Андрій Федорович // Студії і матеріали з історії Волині. 2018. Кременець: Кременецько-Почаївський ДІАЗ, 2018. С. 165 – 177.

Щербак В. О. Соціальне та правове становище міщанства Правобережної України // Історичні дослідження: Вітчизняна історія. Вип. 15. К.: Наукова думка, 1989. С. 21 – 25.

Юргинис Ю. М. Судьба магдебургского права в литовских городах // История СССР. Москва, 1975. № 4. С. 145 – 155.

Яковенко Н. Вступ до історії. К.: Критика, 2007. 376 с.

Яковенко Н. Латинські школи в Луцьку у XVI ст. // Минуле і сучасне Волині (тези доповідей та повідомлень Волинської регіональної історико-краєзнавчої конференції 26 – 28 вересня 1985 р.). Луцьк, 1985. С. 227 – 231.

Яковенко Н. Протестантські і католицькі школи. Замойська академія // Історія української культури у п'яти томах. Т. 2. Українська культура XIII – першої половини XVII століть. К.: Наукова думка, 2001. С. 575 – 591.

Яковенко Н. Шляхетська правосвідомість у дзеркалі обігу правничої літератури на Волині й Наддніпрянщині // Ї ж. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. К.: Критика, 2002. С. 80 – 105.

Ястребицкая А. Л. Предисловие // Проблемы методологии истории средних веков: европейский город в системе феодализма. Реферативный сборник. Москва, 1979. Ч. 1. С. 6 – 35.

Ястребицкая А. Л. Малые города как проблема сравнительно-исторического изучения европейского средневекового города // Средние века. Москва: Наука, 1988. Вип. 51. С. 59 – 79.

Список джерел та літератури

Яцунский В. К. Некоторые вопросы методики изучения феодального города России // Города феодальной России. Москва: Наука, 1966. С. 83 – 89.

...

Aleksandrowicz S. Geneza i rozwój sieci miasteczek Białorusi i Litwy do połowy XVII w. // Acta Baltico-Slavica. Warszawa, 1970. T. 7. S. 47 – 108.

Aleksandrowicz S. Kierunki produkcji rzemieślniczej i przemysłowej w miasteczkach Białorusi i Litwy (XVI do połowy XVII w.) // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu A. Mickiewicza. Historia. Poznań, 1964. Z. 6. S. 23 – 34.

Aleksandrowicz S. Miasteczka Białorusi i Litwy jako ośrodki handlu w XVI i w pierwszej połowie XVII w. // Rocznik Białostocki. Białystok, 1961. T. 1. S. 61 – 130;

Aleksandrowicz S. Powstanie sieci miejskiej Podlasia na tle wczesnych procesów urbanizacyjnych w Wielkim Księstwie Litewskim // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. Warszawa, 1980. № 3. S. 413 – 428.

Aleksandrowicz S. Zaludnienie miasteczek Litwy i Białorusi w XVI i pierwszej połowie XVII w. // Roczniki Dziejów Społecznych i gospodarczych. Poznań, 1965. T. 27. S. 35 – 65.

Augustyniak U. Historia Polski. 1572 – 1795. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008. 1007 s.

Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana. Warszawa, 1845. T 2. Cz. 2.

Baran O. Rozwój sieci ośrodków grodowo-miejskich Księstwa Włodzimierskiego w XIII i pierwszej połowie XIV w. // Scientia nihil est quam veritatis imago: studia ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w siedemdziesięciolecie urodzin / pod red. A. Sochackiej i P. Jusiaka. Lublin: wyd-wo Uniwersytetu Marii Curi-Skłodowskiej, 2014. S. 69 – 88.

Baran O. Dokumenty króla Aleksandra Jagellończyka dotyczące miasta Łucka w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie // Bibliotekarz Lubelski. Lublin, 2018. Rocznik XLI. S. 93 – 111.

Baranowski B. Życie codzienne małego miasteczka w XVII i XVIII wieku. Warszawa, 1975. 286 s.

Bardach J. O dawnej i niedawnej Litwie. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1988. 443 s.

Bartoszewicz A. Miasto czy wieś? Małe miasta polskie w późnym średniowieczu // Przegląd Historyczny. 2008. T. 99. Z. 1. S. 121 – 136.

Bérenger J. Tolerancja religijna w Europie w czasach nowożytnych (XV – XVIII wiek). Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2002. 238 s.

Biłous N. Konflikty w rodzinach mieszkańców miast Wołynia w świetle testamentów XVII wieku // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. Rok LXI. Warszawa, 2013. № 2. S. 317 – 325.

Список джерел та літератури

Biłous N. Służby miejskie na ratuszu w miastach Wołynia w XVI - XVII wiekach // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. T. LXXV. Warszawa-Poznań: Instytut Historii PAN, 2015. S. 225 – 238.

Biłous N. Urzędnicy miejscy Łucka w XV – XVII wieku. Spisy. Toruń: Wydawnictwo Naukowe GRADO. 2017. 111 s.

Błaszczyk G. Litwa na przełomie średniowiecza i nowożytności. 1492 – 1569. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2002. 336 s.

Bogucka M. Badania nad dziejami miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej: stan i zarys programu // Kwartalnik Historyczny. Warszawa, 1975. № 3. S. 573 – 583.

Bogucka M. Miasta a życie polityczne w Polsce XVI – XVII w // Władza i społeczeństwo w XVI i XVII w. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. S. 39 – 46.

Bogucka M. Miasta Europy środkowej w XIV – XVII w. Problemy rozwoju // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 1976. T. 42. S. 5 – 24.

Bogucka M. Miejsce mieszczaństwa w społeczeństwie szlacheckim: atrakcyjność wzorów życia szlacheckiego w Polsce XVII wieku // Społeczeństwo staropolskie. Studia i szkice. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976. T. 1. S. 185 – 200.

Bogucka M. Z zagadnień socjotopografii większych miast Polski w XVI – XVII w. // Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne. Toruń, 1976. S. 147 – 175.

Bogucka M. Badania nad dziejami miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej: stan i zarys programu // Kwartalnik Historyczny. Warszawa, 1975. № 3. S. 573 – 583.

Bogucka M. Miasta a władza centralna w Polsce i w Europie wczesnonowoczesnej (XVI – XVIII w.). Warszawa: Wydział I Nauk Społecznych PAN, 2001. 48 s.

Bogucka M. Odpowiedź referentów // Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne. Warszawa; Poznań; Toruń, 1976. S. 323 – 324.

Bogucka M., Samsonowicz H. Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej. Wrocław etc.: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich - Wydawnictwo, 1986. 674 s.

Borawski P., Sienkiewicz W. Kilka uwag o księżce Jacka Sobczaka (Położenie prawne ludności tatarskiej w WKL) // Kwartalnik Historyczny. 1986. № 1. 149 – 164.

Buczek K. Publiczne posługi transportowe i komunikacyjne w Polsce średniowiecznej // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 1967. Z. 2. S. 286 – 299.

Ciunajcis D. O krytycznym zadaniu historii pojęć // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. К.: Інститут історії України, 2010/2011. Вип. 5. С. 28 – 50.

Список джерел та літератури

Czaja R. Grupy rządzące w miastach Nadbałtyckich w Średniowieczu. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 2008. 140 s.

Dąbkowski P. Prawo prywatne Polskie. Lwów: Nakładem Towarzystwa dla popierania nauki polskiej, 1910. T. 1. XXII, 601 s. 1911. T. 2. X, 730 s.

Dworzaczek W. Przenikanie szlachty do stanu mieszczańskiego w Wielkopolsce w XVI i XVII w. // Przegląd Historyczny. Warszawa, 1956. T. 47. Z. 4. S. 656 – 684.

Dziewoński K. Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1967. 135 s.

Gawlas S. O kształt zjednoczonego królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społeczno-ustrojowej odrębności Polski. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 1996. 211 s.

Gąsiorowski A. Głos w dyskusji // Miasta doby feudalnej w Europie Środkowo-Wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne. Warszawa; Poznań; Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976. S. 297.

Gąsiorowski S. Karaimi w Koronie i na Litwie w XV – XVIII wieku. Kraków, Budapeszt: Wydawnictwo Austeria, 2008. 598 s.

Gierszewski S. Migracja chłopów i szlachty do miast Pomorza Gdańskiego od połowy XVI do połowy XVII wieku // Zapiski Historyczne. 1967. T. 32. Z. 3. S. 7 – 20.

Gierszewski S. Struktura gospodarcza i funkcje rynkowe mniejszych miast województwa pomorskiego w XVI i XVII w. Gdańsk, 1966. 267 s.

Gierszewski S. Obywatele miast Polski przedrozbiorowej. Studium źródłoznawcze. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973. 179 s.

Głowacka-Pańczyńska A. Kobieta w małych miastach Wielkopolski w drugiej połowie XVI i w XVII wieku. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2010. 175 s.

Goldberg J. O motywach nadawania przywilejów dla gmin żydowskich w dawnej Rzeczypospolitej // Parlament. Prawo. Ludzie. Studia ofiarowane Profesorowi Juliuszowi Bardachowi w sześćdziesięciolecie pracy twórczej. Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 1996. S. 74 – 88.

Góralski Z. Urzędy i godności w dawnej Polsce. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1988. 283 s.

Grodzki S. Obywatelstwo w szlacheckiej Rzeczypospolitej. Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1963. 209 s.

Grodzki S. Ludzie luźni. Studium z historii państwa i prawa polskiego. Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego. 1961. 143 s.

Guldon Z. Badania nad zaludnieniem Ukrainy w XVII wieku // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 1965. № 3. S. 561 – 566.

Guldon Z. Zaludnienie Polski w 1629 r. // Zapiski Historyczne. 1968. T. 33. Z. 4. S. 43 – 48.

Список джерел та літератури

Guldon Z. Źródła i metody szacunków liczebności ludności żydowskiej w Polsce XVI – XVIII wieku // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 1986. № 2. S. 249 – 263.

Guldon Z. Żydzi wśród chrześcijan w miastach Małopolskich w XVI – XVIII wieku // Nasza Przeszłość. Kraków, 1992. T. 78. S. 190 – 194.

Guldon Z., Wajda K. Źródła statystyczne do Dziejów Pomorza Wschodniego i Kujaw od XVI do początków XX w. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1970. 150 s.

Guldon Z., Wijaczka J. Żydzi a chrześcijanie na Wołyniu w XVI – XVIII wieku // Nasza Przeszłość. Kraków, 1993. T. 80. S. 225 – 232.

Heimann H.-D. Wprowadzenie do historii Średniowiecznej. Toruń: TNOiK “Dom organizatora”, 1999. 372 s.

Hejnosz W. O dziesiątkach czyli dziesiątnikach (decimi) i o setnikach (centuriones) Polski wczesnośredniowiecznej jako ministeriałach wojskowych // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 1976. T. 37. S. 139 – 161.

Historia państwa i prawa Polski / Pod. Red. J. Bardacha. T. 2. Od połowy XV w. do 1795 r. Warszawa, 1966. 673 s.

Historija chłopów polskich. Warszawa, 1970. T. 1. 578 s.

Hoffman J. Akta kościoła farnego ostrogskiego od 1622 r. // Rocznik Wołyński. Równe. 1938. S. 194 – 203.

Horn M. Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605 – 1633 na Ruś Czerwoną. Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1961. 235 s.

Horn M. Powinności wojenne Żydów w Rzeczypospolitej w XVI – XVII wieku. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978. 170 s.

Horn M. Przyczynek do dyskusji o kryzysie gospodarczym Rzeczypospolitej szlacheckiej w XV – XVII wieku // Przegląd Historyczny. 1967. T. 58. Z. 4. S. 668 – 669.

Horn M. Rola gospodarcza Żydów w Polsce do końca XVIII wieku // Żydzi wśród chrześcijan w dobie szlacheckiej Rzeczypospolitej / Pod red. W Kowalskiego i J. Muszyńskiej. Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 1996. S. 17 – 29.

Horn M. Rzemiosło miejskie województwa bełskiego w pierwszej połowie XVII w. Zagadnienie kryzysu gospodarczego Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII wieku. Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1966. 280 s.

Horn M. Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605 – 1633 na Ruś Czerwoną. Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1964. 235 s.

Horn M. Zaludnienie miast ziemi przemyskiej i sanockiej w drugiej połowie XVI i pierwszej połowie XVII wieku. // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 1970. T. 31. S. 85 – 100.

Horn M. Żydzi na Rusi Czerwonej w XVI i pierwszej połowie XVII w. Warszawa, 1975. 330 s.

Список джерел та літератури

Isajewicz Ja. Uwagi w sprawie oceny prawnej i społecznej treści miejskich jurydyk w dawnej Rzeczypospolitej // Czasopismo Prawno-Historyczne. 1959. T. 11. Z. 1. S. 145 – 155.

Jabłonowski A. Przedmowa // Źródła dziejowe. Warszawa: Skład Główny w księgarni Gebethnera i Wolffa, 1877. T. VI: Rewizja zamków ziemi Wołyńskiej w połowie XVI wieku. S. I – CIX.

Jabłonowski A. Przedmowa // Źródła dziejowe. Warszawa: Skład Główny w księgarni Gebethnera i Wolffa, 1889. T. XIX: Ziemie ruskie. Wołyń i Podole. S. 1 – 128.

Jabłonowski A. Starostwa Ukrainne w pierwszej połowie XVII wieku // Źródła dziejowe. Warszawa, 1877. T. V: Lustracje królewsczyzn ziem Ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku. Warszawa: Skład Główny w księgarni Gebethnera i Wolffa, 1877. S. I – C.

Janeczek A. Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo Bełskie od schyłku XIV do początku XVII w. Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1991. 387 s.

Janeczek A. Polska ekspansja osadnicza w ziemi lwowskiej w XIV – XVI w. // Przegląd Historyczny. 1978. Z. 4. S. 597 – 622.

Januszowski J. Statuta, prawa i konstytucje koronne. Kraków: W drukarni Łazarowej, 1600. 1368 s.

Jarmolnik W. Rozwój niemieckiego prawa miejskiego na Podlasiu do Uniji Lubelskiej 1569 roku // Przegląd Historyczny. 1982. T. 73. Z. 1–2. S. 23 – 46.

Jusiak P. Działalność fundacyjna właścicieli na terenie miast prywatnych Rzeczypospolitej w XVI – XVIII wieku // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 2016. T. LXXVII. S. 271 – 296.

Kaczmarczyk Z., Leśnodorski B. Historia państwa i prawa Polski. Warszawa, 1968. T. 2.

Kalinowski W. Głos w dyskusji // Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne. Warszawa; Poznań; Toruń, 1976. S. 303 – 305.

Kalinowski W. Miasta Polski w XVI i pierwszej połowie XVII wieku // Kwartalnik Architektury i Urbanistyki. Warszawa, 1963. Z. 3 – 4. S. 167 – 223.

Kamler M. Rola tortur w polskim sądownictwie miejskim drugiej połowy XVI i pierwszej połowy XVII wieku // Kwartalnik Historyczny. 1989. № 3. R. XCV. S. 107 – 125.

Kamler M. Złoczyńcy. Przystępczość w Koronie w drugiej połowie XVI i w pierwszej połowie XVII wieku (w świetle ksiąg sądowych miejskich). Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2010. 467 s.

Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. Warszawa, Kraków: Składy Głównie: Gebethner i Wolff; Gebethner i Spółka, 1913. VIII, 297 s.

Список джерел та літератури

Karpiński A. Kaci a problem oczyszczania miast koronnych w XVI – XVIII w. // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 2005. № 3 – 4. S. 351 – 359.

Kaźmierczuk A. Żydzi w dobrach prywatnych w świetle sądowniczej i administracyjnej praktyki dóbr magnackich w wiekach XVI – XVIII. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, Katedra Judaistyki, 2002. 276 s.

Kiryk F. Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny w dobie Jagiellońskiej // Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie. Kraków, 1972. Prace Historyczne. T. 6. Zeszyt 43. S. 93 – 167.

Krasik J., Rożek M. Hultaje, złoczyńcy, wsztecznice w dawnym Krakowie. Kraków: Wyd-wo Petrus, 2012. 204 s.

Krawiec A. Seksualność w średniowiecznej Polsce. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2000. 277 s.

Królik L. Organizacja dekanalna diecezji łuckiej i brzeskiej w XVII i XVIII wieku. Lublin: KUL, 1981. 81 s.

Kukło C. Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009. 525 s.

Kukło C. Struktury demograficzne i etniczne miast prywatnych w Koronie w XVI – XVIII wieku. Uwagi wstępne // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 2016. T. LXXVII. S. 319 – 356.

Kulejewska Z. Oznaczenia i klasyfikacje miast w dawnej Polsce (XVI – XVIII w.) // Czasopismo Prawno-Historyczne. 1956. Nr. 8. Z. 2. S. 253 – 268.

Kulejewska-Topolska Z. Nowe lokacje miejskie w Wielkopolsce od XVI do końca XVIII w. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 1964. 172 s.

Kutrzeba S. Historia ustroju Polski. Korona. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół, 2001. 270 s.

Lalik F. Funkcje miast i miasteczek w Polsce późnego średniowiecza // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 1975. Z. 4. S. 551 – 565.

Lalik T. Geneza sieci miasteczek w Polsce średniowiecznej // Miasta doby feudalnej w Europie środkowowschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne. Warszawa; Poznań; Toruń, 1976. S. 113 – 136.

Lange O. Lokacja miast Wielkopolski właściwej. Lwów: Nakładem Redakcji, 1925. 76 s.

Leszczyński A. Rola ludności żydowskiej w rozwoju miast Podlasia // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 1980. № 3. S. 436 - 439.

Lewandowska-Malec I. Sejm walny koronny Rzeczypospolitej obojga narodów i jego dorobek ustawodawczy (1587 – 1632). Kraków: Księgarnia Akademicka, 2009. 640 s.

Łosowski J. Kancelaria grodzka Chełmska od XV do XVIII wieku. Studium o urzędzie, dokumentacji, jej formach i roli w życiu społeczeństwa staropolskiego. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004. 445 s.

Список джерел та літератури

Łowmiański H. Kryterium i początki miast. Wiąż ze wsią i snanowisko społeczne ludności niast w Polsce średniowiecznej // Pierwsza Sesja Archeologiczna INKM PAN. Warszawa, 1957. S. 347 – 362.

Łysiak L. Recenzja // Kwartalnik Historyczny. 1973. Nr 1. S. 128.

Maciejewski T. Historia ustroju i prawa Polski. Warszawa: Wydawnictwo C. H. BECK, 2011. 830 s.

Maisel W. Ortyłe sądów wyższych miast wielkopolskich w XV – XVI wieku. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1959. 116 s.

Mazur K. W stronie integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569 – 1648. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2006. 465 s.

Mazurkiewicz J. Jurydyki lubelskie. Wrocław: Ossolineum, 1956. 160 s.

Mazurkiewicz J. O niektórych problemach prawno-ustrojowych miast prywatnych w dawnej Polsce // Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1964. Sectio G. Vol. XI.4. S. 97 – 124.

Mazurkiewicz J. O zmianach treści terminu landwójt // Czasopismo Prawno-Historyczne. 1962. T. XIV. Z. 2. S. 171 – 174.

Mikołajczyk M. Proces kryminalny w miastach Małopolski XVI – XVIII wieku. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 2013. 615 s.

Myśliński K. Wójt dziedziczny i rada miejska w Lublinie. 1317 – 1504. Lublin: Wydawnictwo lubelskie, 1962. 143 s.

Myśliwski G. Rola dźwięku w społecznościach tradycyjnych // Aetas media aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin. Warszawa, 2000. S. 682 – 698.

Noga Z., Szczygieł R. Miasta prywatne w sieci miejskiej Królestwa Polskiego i Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Uwagi wstępne // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 2016. T. LXXVII. S. 9 – 11.

Ochmański J. W kwestii agrarnego charakteru miast Wielkiego Księstwa Litewskiego // Studia Historica w 35-lecie pracy naukowej Henryka Łowmiańskiego. Warszawa, 1958. S. 279 – 294.

Opas T. Własność w miastach i jurydykach prywatnych w dawnej Polsce. Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curi-Skłodowskiej, 1990. 236 s.

Piekalski J. Od Kolonii do Krakowa. Przemiana topografii wczesnych miast. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski. Katedra Archeologii, 1999. 320 s.

Poniat R. Ludzie luźni w społeczeństwie Rzeczypospolitej szlacheckiej w kontekście badań nad cyklem życia // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 2013. T. LXXIII. S. 51 – 77.

Список джерел та літератури

Popiół-Szymańska A. Problematyka handlowa w polityce “miejskiej” szachty w Polsce centralnej w XV i XVI wieku // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. Poznań, 1970. T. 31. S. 45 – 83.

Ptaśnik J. Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce. Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności. 1934. IV, 511 s.

Rogalanka A. Głos w dyskusji // Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne. Warszawa; Poznań; Toruń, 1976. S. 301.

Rosa W. Po stronie przestępców czy służb porządkowych, czyli miejsce kata w systemie wymiaru sprawiedliwości w dawnej Polsce // Studia z dziejów państwa i prawa polskiego. T. XIX. Kraków; Lublin; Gdańsk; Warszawa, 2016. S. 69 – 80.

Rulikowski E. Dawne drogi i szlaki na prawym brzegu Dniepru i ich znaczenie historyczne // Ateneum. Wilno, 1878. T. 4. S. 58 – 84.

Russocki S. Mieszczanie w strukturach stanowych późnośredniowiecznej Polski // Czas, przestrzeń, praca w dawnych miastach. Studia ofiarowane H. Samsonowiczowi. Warszawa, 1991. S. 213 – 220.

Rutkowski H. Głos w dyskusji // Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin, 1964. Sectio G. Vol. XI. S. 112 – 114.

Rybarski R. Handel i polityka handlowa Polski w XVI st. Poznań: Nakładem Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania, 1928. T. 1. 363 s.

Rybicki P. Społeczeństwo miejskie. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972. 454 s.

Samsonowicz H. Badania nad dziejami miast w Polsce // Kwartalnik Historyczny. 1965. № 1. S. 111 – 126.

Samsonowicz H. Grupy etniczne w Polsce XV wieku // Ojczyzna bliższa i dalsza. Studia historyczne ofiarowane Feliksowi Kirykowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin. Kraków: Wydawnictwo i Drukarnia “Secesja”, 1993. S. 461 – 469.

Samsonowicz H. Liczba i wielkość miast późnego średniowiecza Polski // Kwartalnik Historyczny. 1979. R. 86. Z. 4. S. 917 – 931.

Samsonowicz H. Małe miasto w środkowej Europie późnego średniowiecza. Próba modelu // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 1989. T. 50. S. 31 – 44.

Samsonowicz H. Miasto i wieś na prawie niemieckim w późnym średniowieczu Polski // PH. 1972. T. 63. Z. 3. S. 493 – 504.

Samsonowicz H. Problem stanów w Polsce średniowiecznej // Pszegład Historyczny. 1989. T. LXXX. Z. 4. S. 750 – 751.

Samsonowicz H. Średniowieczne księgi sądowe małych miast w Polsce // Homines et societas. Czasy Piastów i Jagiellonów. Poznań, 1997. S. 477 – 484.

Список джерел та літератури

Samsonowicz H. Tendencje rozwoju sieci miejskiej w Polsce późnośredniowiecznej // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 1980. № 3. S. 341 – 348.

Samsonowicz H. Z badań nad kancelarią małych miast w Polsce w XV w. // Miscelanea Nistorico-Archiwistica. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985. T. 1. S. 243 – 259.

Samsonowicz H. Życie miasta średniowiecznego. Warszawa: Wydawnictwo Poznańskie, 2001. 186 s.

Słownik Polszczyzny XVI wieku. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 2011. T. 35. 471 s.

Sobczak J. Położenie prawne ludności tatarskiej w Wielkim księstwie Litewskim. Warszawa-Poznań, 1984. 134 s.

Sobociński W. Z badań nad miastami prywatnymi w Polsce // Czasopismo Prawno-Historyczne 1955. T. 7. Z. 2. 309 – 333.

Starowolski Sz. Reformacja obyczajów polskich. Kraków: Nakładem Wydawnictwa Biblioteki Polskiej, 1859. 183 s.

Szczygieł R. Jan Gabriel Tęczyński wobec gmin miejskich Lublina i Parczewa. O roli starostów w życiu miast królewskich w pierwszej połowie XVI wieku // Origines, fontes et narrationes – pośród kręgów poznania historycznego. Prace ofiarowane Prof. M. Antoniewiczowi w 65 rocznicę urodzin. Częstochowa, 2017. S. 401 – 413.

Szczygieł R. Lokacje miast w Polsce XVI wieku. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 1989. 358 s.

Szczygieł R. Miasta prywatne w Polsce od XIV wieku do 1772 roku – chronologia lokacji, właściciele, pełnione funkcje // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 2016. T. LXXVII. S. 13 – 45.

Szczygieł R. Dzieje miasta od połowy XVI do końca XVIII w. // Zwoleń – dzieje miasta i ziemi. Lublin: Polskie Towarzystwo Historyczne, 1976. S. 65 – 109.

Szczygieł R. Konflikty społeczne w Lublinie w pierwszej połowie XVI wieku. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977. 197 s.

Szczygieł R. Od lokacji do upadku szlacheckiej Rzeczypospolitej // Dzieje Końskowoli. Lublin, 1988. S. 35 – 60.

Szczygieł R. Początki miasta Lewartowa na tle rozwoju miast prywatnych w Polsce XVI w. // Lubartów i Ziemia Lubartowska. Lubartów: Lubartowskie Towarzystwo Regionalne, 1983. S. 98 – 112.

Szczygieł R. Początki osady i nieudana lokacja miejska // Bełzec przez dzieje. Pod. Red. Andrzeja Urbańskiego. Bełzec: Urząd Gminy Bełzec, 2008. S. 33 – 45.

Szczygieł R. Powstanie miasta Łęcznej i jego rozwój do końca XVI w. // Łęczna. Studia z dziejów miasta. Łęczna, 1989. S. 31 – 53.

Список джерел та літератури

Szczygieł R. Przywileje lokacyjne miast województwa sandomierskiego z XVI w. // Dzieje Kielecczyny w historiografii Polski Ludowej. Baza źródłowa. Kielce, 1987. Cz. I. S. 58 – 75.

Szczygieł R. Udział magnaterii w urbanizacji ziem polskich w XVI w. // Acta universitatis wrocławensis. Wrocław, 1988. Nr. 945. Historia LXVI. S. 249 – 256.

Tęgowski J. Landwójtowie i sołtysi wielkopolscy XIII wieku // Społeczeństwo Polski średniowiecznej: zdiór studiów. T. VII. / Pod red. Stefana K. Kuczyńskiego. Warszawa. 1996. S. 129 – 134.

Tollet D. Historia Żydów w Polsce od XVI wieku do rozbiorów. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1999. 167 s.

Urzednicy wołyńscy XIV – XVIII wieku. Spisy. Opracował Marian Wolski. Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 2007. 189 s.

Wawrzyńczyk A. Rozwój wielkiej własności na Podlasiu w XV i XVI wieku. Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, 1951. 358 s.

Wiesiołowski J. Sieć miejska w Wielkopolsce w XIII-XVI wieku. Przestrzeń i społeczeństwo // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. Warszawa, 1980. R. 28. № 3. S. 385 – 399.

Wojtucki D. Kat i jego warsztat pracy na Śląsku, Górnych Łużycach i w hrabstwie kłodzkim od początku XVI do połowy XIX wieku, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2014. 559 s.

Wróblewska G. Ukształtowanie przestrzenne nowożytnych miast w Wielkopolsce od roku 1500 do rozbiorów // Kwartalnik Architektury i Urbanistyki. 1965 T. 10. S. 87 – 98.

Wrzosek W. Dogmatyczny “metodysta” przeciwko metodologii historii // Kwartalnik Historyczny. 2014. № 2. S. 379 – 405.

Wyczański A. Szlachta polska XVI wieku. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001. 256, XVI s.

Wyrobisz A. Polityka Firlejów wobec miast w XVI w. i założenie Janowca nad Wisłą // Przegląd Historyczny. 1970. T. 61. S. 577 – 608.

Wyrobisz A. Zatargi mieszczan ze starostami soleckimi w XVI, XVII i XVIII w. // Studia Historyczne. 1969. T. XII. № 3. S. 365 – 375.

Wyrobisz A. Badania nad historią małych miast w Polsce // Przegląd Historyczny. 1968. T. 59. S. 124 – 137.

Wyrobisz A. Funkcje miast i miasteczek w Polsce późnego średniowiecza // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 1975. R. 23. № 4. S. 551– 565.

Wyrobisz A. Małe miasto w Polsce w XVI i XVII w. // Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne. Toruń: Polskie Towarzystwo Historyczne, 1976. S. 177 – 189.

Список джерел та літератури

Wyrobisz A. Mniejszości etniczne i wyznaniowe w miastach Europy wczesnonowożytnej (XVI – XVIII w.) // Ojczyzna bliższa i dalsza. Studia historyczne ofiarowane Feliksowi Kirykowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin. Kraków: Wydawnictwo i Drukarnia “Secesja”, 1993. S. 471 – 484.

Wyrobisz A. Polityka Firlejów wobec miast w XVI w. i założenie Janowca nad Wisłą // Przegląd Historyczny. 1970. T. 61. S. 577 – 608.

Wyrobisz A. Rola miast prywatnych w Polsce XVI i XVII wieku // Przegląd Historyczny. 1974. T. 65. Z. 1. S. 19 – 46.

Wyrobisz A. Solec nad Wisłą. Historia małopolskiego miasteczka // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 1964. № 1. S. 19 – 26.

Wyrobisz A. Typy funkcjonalne miast polskich w XVI – XVIII w. // Przegląd Historyczny. 1981. T. 72. S. 25 – 49.

Wyrobisz A. Zagadnienie upadku rzemiosła i kryzysu gospodarczego miast w Polsce: wiek XVI czy XVII? // Przegląd Historyczny. 1967. T. 58. Zesz. 1. S. 132 – 138.

Wyrobisz A. Zatargi mieszczan ze starostami soleckimi w XVI, XVII i XVIII w. // Studia Historyczne. 1969. T. XII. № 3. S. 365 – 375.

Wyrozumski J. Rozwój sieci miejskiej w Małopolsce w sriedniowieczu i u progu czasów nowożytnych // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. 1980. № 3. S. 363 – 372.

Wysłouch S. Posługi komunikacyjne w miastach Wielkiego Księstwa Litewskiego na prawie magdeburgskim do połowy XVI w. Wilno, 1936. 209 s.

Zajac A. Miasta prywatne Wołynia w XVI i pierwszej połowie XVII wieku. Liczba i specyficzne cechy funkcjonowania // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. Warszawa, 2016. T. LXXVII. S. 179 – 198.

Zajac A. Szlachta w miastach Wołynia w XVI i pierwszej połowie XVII wieku // Klio. Poznań, 2017. № 3. S. 173 – 202.

Zajac A. Urzędnicy najemni i służba w miastach Wołynia w drugiej połowie XVI – pierwszej połowie XVII wieku // Krakowskie Pismo Kresowe. 2018. Rocznik 10. S. 25 – 49.

Zajączkowski S. M. Obowiązki wojskowe wójtów w państwie polskim w okresie monarchii stanowej // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. Warszawa, 1978. T. XXI. S. 4 – 44.

Załęska M. Wójtostwa dziedziczne w miastach Małopolski w późnym Średniowieczu (studium historyczno-prawne). Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2005. 182 s.

Zaremska H. Niegodne rzemiosło. Kat w społeczeństwie Polski XIV — XVI w. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986. 147 s.

Zarzycki Z. Z dziejów sądownictwa opata koprzywniczkiego od XIV do XVI wieku // Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa. T. 1. / Red. W. Uruszczak, D. Malec. Kraków. 2004. S. 46 – 59.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

- Андріїв (Новий Вишнівець), м. 84, 91
Андріїв (Олексинець), м. 29, 93, 99, 361
Андріїв (Рафалів), м. 34, 198,
Андруги, с. 86, 87
- Бабин, м.
Базалія, м. 27, 28, 34, 64, 69, 79, 84, 99, 230, 322, 331, 335, 346, 352, 354, 360, 362, 364
Базар, м. 98
Баранівка, м. 99, 291, 306, 334, 337, 342, 355, 362
Бачманівка, с. 286
Белзьке воєводство 26, 43, 315
Бережниця, м. 63, 99, 125, 284, 302, 340, 343, 346, 362, 364, 383
Берездів, м. 59, 76, 79, 84, 99, 158, 286, 306, 307, 333, 336, 360, 362, 365
Березне (Андріїв), м. 188
Березьк, м. 71, 84, 99, 362
Берестечко, м. 27, 52, 71, 76, 82, 84, 91, 93, 99, 158, 198, 258, 282, 284, 291, 316, 341, 347, 362
Берестко, м. 32, 84, 93, 96, 98, 306
Білі Береги, с.193
Білів, м. 65, 76, 79, 82, 84, 91, 93, 96, 307, 385
Білогородка, м. 91, 93, 291, 334, 338
Білопіль, м. 61
Більче, с. 301
- Біскупичі, с. 91
Блудів, м. 60, 61
Блудів, с. 146
Бобичі, с. 70
Богданівщина, с. 148
Божанка, с. 285
Боратин, с. 284
Борохів, с. 195
Брацлав, м. 285
Брацлавське воєводство, 26, 330
Брацлавщина 37, 292, 314
Бриків, с. 148
Броди, с. 231
Буремель, м. 68, 99,
–
Валахія 354
Варковичі, м./с. 82, 91, 99, 285
Варшава, м. 32, 189, 190, 240
Велике князівство Литовське 23, 26, 34, 52, 75, 80, 124, 225, 292, 355, 356
Великий Житин, с. 259
Вербове, м. 93
Верб'яїв, с. 151
Верба, с. 288
Верхів, м. 93, 96
Вижва, м. 18, 26, 76, 77, 82, 84, 133, 158, 166, 178, 180, 289, 334, 353, 356, 362
Висоцьк, м. 90
Вишгородок, м. 84, 99, 291, 333, 361, 362, 367

Географічний покажчик

- Вишеньки (Новий Острів), м. 91, 99, 258, 284, 317, 361, 374
- Вишнівець, м. 48, 59, 78, 84, 93, 130, 300, 325, 362
- Вишнівець-Новий, м. 99
- Вінниця, м. 195, 285
- Вовничі, с. 151
- Войсеч, м. 93
- Волинське воєводство 5, 12, 15, 30, 150, 203, 208, 312, 324, 330, 359
- Волинь 3, 4, 7, 15, 16, 21, 25, 30, 33, 35, 37, 38, 41 – 45, 47, 48, 51, 57, 60, 61, 73, 79, 80, 103, 104 – 106, 153, 164, 165, 174, 197, 225, 226, 281, 292, 313, 315, 318, 318, 321, 338 – 340, 350, 354, 363, 364, 387, 388, 392, 394
- Володимир, м. 5, 7, 9, 11, 15, 17, 29, 33, 34, 39, 47, 56, 58, 62, 63, 65, 68, 69, 70, 71, 91, 99, 102, 103, 119, 120, 126, 133, 140, 143, 153, 165, 166, 174, 175, 177, 179, 180, 183, 186, 188, 191, 197, 198, 201, 205, 207, 210, 212, 219, 223, 236, 240, 250, 252, 254, 256 – 258, 285, 288, 289, 304, 306, 311, 316, 319, 320, 324, 329, 331, 339 – 342, 344, 345, 347, 350, 357, 359, 361, 363, 364, 366 – 368, 372, 380, 387, 390, 391, 393
- Володимирець, м. 84, 86 – 88, 91, 93, 96, 99, 237, 316, 362
- Володимирський повіт 102, 103, 309
- Волочиськ, м. 76, 93, 308
- Воля Миковська, с. 109
- Воронівці, м. 308
- Ворони, с. 90
- Воронки, с. 86, 87
- Вроцлав, м. 31
- Глупотин, м. 52
- Глухи (Новомалин), м. 76, 99
- Гнідава, с. 256, 329
- Головін, с. 266
- Головлі, с. 324
- Горичів, с. 324
- Городище, м., Крем. 60, 61
- Городище, м., Луц. 52
- Городниця, м. 61, 99
- Горохів, м. 11, 27, 29, 33, 69, 71, 76, 77, 82, 84, 90, 92, 93, 96, 110, 125, 133, 165, 166, 175, 188, 232, 258, 284, 317, 334, 353, 361, 367, 380, 382
- Горохів Старий, с. 90, 99
- Гостинне, с. 287
- Гоща, м. 34, 76, 78, 99, 302, 317, 362
- Гриців, м. 84, 322, 362
- Грубешів, м. 47
- Гулевичі (Грушівня), м. 99, 107, 125, 238, 361
- Гданськ, м. 151
- Денятин, с. 141
- Деражня, м. 28, 69, 84, 198, 317, 322, 356, 360, 362, 374
- Деражня, с. 374
- Добрятин, м. 59, 64, 304
- Довгалівка, с. 142
- Дорогобуж, м. 82, 94, 98, 99, 102, 188, 258, 306, 307, 322, 333, 334, 361, 362
- Дорогостаї, м. 52, 76, 79, 84, 94, 99, 109, 149, 228, 329,
- Дорогостаї, с. 286
- Доросин, с. 64
- Дорофіїв, м.
- Дрибів, м. 61, 96
- Дуба, с. 86, 87

Географічний покажчик

- Дубно, м. 27, 28, 48, 62, 70, 77, 82, 91,
94, 103, 158, 166, 211, 256, 286,
303, 316, 318, 328, 361
- Дубрівка, м. 355
- Дубровиця, м. 82, 151
- Духче, с. 88, 89
- Жорнів, м. 28, 93, 99, 306, 315, 338, 362
- Жубліно, м. 61
- Жуків, м. 29, 42, 52, 85, 94, 96, 129, 301,
334
- Заболоття, с. 86
- Заворотя, м. 61
- Закриниче, м. 29, 104, 291, 307, 310,
332, 337, 340, 354, 356
- Заслав, м. 26, 62, 82, 85, 102, 188, 204,
212, 226, 231, 259, 260, 263, 265,
274, 281, 331, 360, 362
- Заслав-Новий, м. 27, 29, 63, 212, 291,
332 – 335, 337, 338, 346, 347,
352, 355 – 357, 365, 367
- Заслав-Старий, м. 85, 332 – 334, 340,
341, 355, 357, 365
- Застав'я (Новий Острог), м. 61, 99,
158, 212, 334, 335, 355
- Затурці, с. 53
- Збараж, м. 82, 104, 362
- Збараж-Новий, м. 85, 98,
- Звинигород (Голятин), м. 32, 66, 76,
82, 84, 92, 93, 109, 332,
- Звиняче, с. 61
- Звягель, м. 27, 28, 76, 82, 94, 291, 333,
334, 355, 356, 360, 362
- Згуйц, с. 288
- Калусів, с. 285
- Кам'янка, с. 286
- Камінь, м. 28, 47, 58, 68, 76, 82, 85, 94,
100, 332, 362
- Канів, м. 163
- Кароліна, м. 61
- Квасів, м. 76
- Київ, м. 79, 163
- Київська Русь 46
- Київське воєводство 26
- Київщина 37, 292, 314
- Киликіїв, м. 68, 85, 92, 94, 96, 289,
- Киселин, м. 69, 71, 76, 85, 94, 100, 237,
290, 360 – 362, 367, 374
- Ківерці, с. 149
- Клевань, м. 9, 29, 82, 94, 98, 100, 102,
258, 329, 338, 341, 348, 357
- Княгинин, м. 82
- Коблин, м. 52, 58, 85, 92, 94, 96,
- Кобче, с. 70
- Ковель, м. 7, 8, 9, 17, 29, 33, 43, 62, 67,
69, 70, 85, 94, 100, 102, 112, 113,
115, 126, 156, 166, 175, 198, 200,
207, 209, 211, 225, 232, 256, 306,
316, 318, 320, 329, 331, 333, 340,
342, 346, 353, 359 – 362, 381, 382
- Кодня, м. 243
- Козин, м. 76, 79, 85, 94, 100, 230, 330,
362
- Козлин, м. 27, 43, 76, 82, 94, 100, 102,
106, 107, 130, 158, 166, 178, 182,
188, 230, 241, 242, 247, 258, 264,
266, 269, 270, 274, 334, 336, 362
- Колки (Романів), м. 28, 33, 58, 76, 86,
88, 89, 91, 92, 95, 188, 237, 317,
318, 361, 383
- Колодниця, с. 142
- Колодно, м. 94
- Константинополь, м. 265
- Корець, м. 27, 62, 70, 79, 82, 85, 92, 94,
133, 281, 284, 317, 318, 325, 330,
332, 362
- Корець-Новий, м. 100
- Коритне, с. 289

Географічний покажчик

- Коритниця, м. 61
Корниця, м. 361
Корона Польська 124, 292
Корсин, с. 90
Корчик, с. 286
Коршів, с. 151
Коршовець, с. 139,
Кошер, м. 85, 94, 100
Кошовград, м. 237, 300, 361
Краків, м. 31
Красне, м. 76
Красне, с. 141
Красилів, м. 83, 85, 188, 291, 307, 310,
332, 334, 335, 338, 355, 364
Красний Корець, м. 28, 63, 69, 104,
281, 291, 307, 310, 334, 336, 342,
346, 360 – 362
Краснопіль, м. 85, 308
Красностав (Хлапотин), м. 29, 69, 102,
306, 317, 336, 360, 362, 365, 372
Кременець, м. 5, 7, 8, 9, 11, 20, 30, 32,
33, 44, 48, 56, 58, 62, 63, 69, 70,
100, 102, 103, 121, 124, 126, 127,
133, 155, 156, 165, 169, 171, 177,
178, 181, 182, 187, 188, 197, 205,
209, 218, 227, 232, 250, 253, 288,
306, 310, 316, 319, 320, 331, 339,
344, 346, 347, 352, 360 – 364,
366, 372, 387, 390, 393
Кременецький повіт 102, 103, 104
Крилів, с. 148
Кропивщина, с. 348
Крупа, м. 67, 76, 79, 85, 333, 338
Крупець, с. 324, 330
Кузьмин, м. 291, 336
Кунів (Олександрополь), м. 29, 69, 92,
94, 284, 291, 362, 365
Купіль, м. 300, 308
Курчин, м. 61, 188
Курчиці (Соکیل), м. 66
Лабунь, м. 96, 100, 300, 306, 334, 355,
361, 362, 365
Лаврів, с. 323
Ланівці, м. 79, 96, 300
Лашків, м. 60
Лешнів, м. 29, 109, 166, 227, 294
Липа, с. 91
Липне, с. 86
Литва 35
Литва, с. 284
Литовиж, м. 70, 76, 78, 85, 94, 96, 100,
328, 330
Лище, с. 90
Літогоща, с. 90
Лозки, с. 86
Локачі, м. 63, 65, 68, 78, 79, 83, 85, 92,
94, 96, 100, 188, 237, 291, 329,
332, 333, 338, 346, 347, 361
Луцьк, м. 5, 7, 9, 11, 15, 20, 26, 29, 30,
33, 43, 44, 49, 56, 62, 63, 67 – 70,
72, 77, 91, 100, 102, 103, 110, 113,
117, 126, 132, 135, 139, 143, 151 –
153, 163, 165, 167, 170, 173, 175,
176, 179 – 182, 184, 187, 188,
190, 191, 193, 195, 197 – 200,
204, 205, 208, 209, 210, 212, 213,
216, 220, 221, 223, 224, 227, 232,
243, 244, 250, 252, 254, 256, 258,
259, 263, 271, 283, 293, 302, 307,
310, 311, 312, 314, 316, 318 – 320,
323, 325, 328, 329, 331, 338 –
342, 344 – 346, 348, 354, 355, 357,
358, 360, 361, 363, 364, 366 –
368, 370 – 373, 378, 381, 383,
384, 386, 387, 390, 391, 393
Луцький повіт 103
Львів, м. 9, 41, 70, 222, 253, 254, 278,
299, 307
Любар, м. 28, 83, 209, 291, 330, 340,
360, 361

Географічний покажчик

- Любар-Старий, м. 100, 334, 354
Любар-Новий, м. 69, 85, 310, 334, 354,
355 – 357
Любахів, с. 86
Любче, м. 255, 300
Любеч, с. 90
Люблін, м. 47, 72, 307, 375
Ляхівці, м. 68, 76, 94, 204, 230, 232,
239, 291, 302, 317, 361
Ляшки, м. 66, 94
- Майків, с. 301
Маначин, м. 29, 85, 98, 125, 362
Марковичі, с. 67, 90
Маюничі, с. 88
Межиріч (Корецький), м. 29, 65, 79,
84, 85, 92, 94, 101, 149, 209, 281,
302, 362
Межиріч (Острозький), м. 29, 33, 68,
83, 332
Мельниця, м. 78, 83, 92, 93, 95, 97, 340,
361, 362
Меречівка, с. 286
Мильськ, м. 78, 83, 85, 94, 98, 287, 291,
333, 338
Миляновичі, м. 26, 79, 133, 165, 175,
177, 178, 180, 200, 231, 330, 353,
361, 362
Милятин, м. 76, 79, 85, 94, 97, 308, 333
Мирків, м. 60
Михайлівці, с. 289
Михайловець, м. 61
Михля, с. 247
Можків, с. 109
Молодавка, с. 285, 286
Москва, м. 32, 302
Мосор, м. 64, 68, 79, 85, 92, 95, 97, 101,
284, 330, 338
Муравиця, м. 27, 77, 92, 97, 128 – 130,
149, 228, 287, 317, 318, 361
- Навоз, с. 88
Немирів, м. 125
Несвіч, м. 61, 120
Несухойжі, м. 59, 63, 77, 78, 79, 83, 85,
95, 97, 98, 101, 302, 334, 346, 362
Новосілки, с. 150, 253
Носачевичі, с. 91
- Огавчиці, с. 283, 324
Ожигівці, м. 28, 79, 85, 231, 362
Озеряни, м. 28, 77, 145, 158, 255, 317,
361, 362
Озеро, с. 86, 90
Олександрія (Першків Міст), м. 28, 77,
85, 101, 158, 188, 198, 287, 306,
334 – 336, 355, 357, 360, 362
Олика, м. 15, 20, 26, 27, 33, 43, 62, 64,
70, 71, 83, 98, 101, 125, 133, 142,
158, 164, 165, 168, 175, 177, 180,
200, 210, 226, 230, 317, 330, 331,
338, 341, 346, 348, 352, 362
- Ольшани, с. 52
Омеляники, с. 141
Орлеє, м. 101, 291
Осмиголовичі, с. 291
Осницьк, м. 34, 166, 290
Острог, м. 9, 13, 15, 27, 28, 35, 62, 63,
64, 69, 70, 83, 91, 95, 98, 101 –
103, 133, 158, 198, 209, 291, 310,
317, 331, 334, 338, 340 – 343,
353, 356, 357, 360, 362, 383
Острожець, м. 33, 34, 64, 85, 92, 95, 97,
133, 330, 332, 333, 368
Острожок, м. 85, 334, 351, 360, 362
Остропіль, м. 28, 58, 62, 80, 83, 101, 198,
291, 308, 329, 330, 332, 362, 365
Остропіль Старий, м. 333, 336, 341,
354, 355, 357
Остропіль Новий, м. 333, 336, 354,
355, 357

Географічний покажчик

- Ощів, с. 322
- Паволоч, м. 290
- Перемиль, м. 47, 53, 85, 92, 95, 101, 109
- Підгайці, с. 147, 193
- Підлісся, с. 90
- Підлісці, с. 141
- Підляшшя 358
- Пінськ, м. 86, 352
- Плебанівка, м. 330, 338
- Подільське воєводство, 315
- Подрижі, с. 193
- Полоне, с. 86
- Полонне, м. 28, 62, 83, 84, 86, 101, 103, 198, 291, 300, 342, 362, 365
- Полонне Нове, м. 28, 197, 337, 355, 356
- Полонне Старе, м. 28, 306, 307, 331, 335, 337, 354, 355, 356
- Польща 8, 24, 40, 111, 321
- Поляхова, с. 239
- Порицьк, м. 77, 83, 85, 92, 93, 96, 101, 300, 330, 332, 340, 343, 361
- Порськ, м. 61
- Потелич, м. (Белзьке воєводство) 290
- Привередів, с. 323
- Прилуки, с. 231
- Птича, м. 69, 80, 86, 101, 204, 360, 362
- Радивилів, м. 28, 77, 79, 92, 95, 97, 101, 361
- Радомишль, с. 308
- Райгород, м. 77, 101
- Рачин, с. 90
- Рилавиця, м. 95
- Рівне, м. 26, 27, 28, 63, 77, 83, 84, 86, 95, 98, 101, 158, 188, 271, 274, 288, 306, 310, 317, 334, 335, 346, 355, 360, 362, 383
- Річ Посполита 23, 26, 75, 80, 292, 312, 351, 372
- Річиця, с. 266
- Родосівка, с. 275
- Рожище, м. 29, 34, 78, 80, 83, 86, 95, 107, 126, 128, 227, 232, 235, 241, 284, 287, 289, 291, 362, 382
- Рохманів, м. 27, 28, 68, 77, 79, 80, 92, 95, 97, 300
- Рудичів, с. 86
- Рудлів, с. 323
- Руське воєводство, 26, 43, 315
- Сатанів, м., Подільське воєводство, 327
- Сатиїв, м. 52, 83, 86,
- Свинюхи, м. 77, 83, 86, 101, 317, 326, 329, 331 – 333, 338, 361
- Семаки, с. 286
- Серкизів, м. 53, 77, 95, 101, 291, 300
- Скорч, с. 91
- Славута, м. 34, 355, 351, 362
- Смердин, с. 88, 91, 285
- Смідин, м. 53, 107,
- Смолдирів, м. 79, 86, 95, 306, 310, 322, 334, 361, 362
- Сокіл, м. 28, 52, 59, 63, 68, 77, 83, 86, 88 – 90, 92, 95, 98, 102, 133, 166, 198, 231, 255, 258, 285, 300, 324, 329, 330, 347, 353, 361, 367, 382
- Сокіл Старий, с. 88
- Старий Став, с. 323
- Старокостянтинів, м. 14, 15, 27, 28, 29, 58, 68, 70, 102, 103, 166, 188, 285, 308, 329, 331, 340, 342, 347, 356, 360, 362, 364
- Степань, м. 27, 28, 58, 63, 83, 86, 98, 102, 286, 291, 304, 317, 318, 332 – 335, 340 – 342, 346, 354, 356, 360, 362
- Стобихва, м. 95, 97, 361, 362
- Стохот, м. 59, 64, 308, 351

Географічний покажчик

- Столпин, м. 308
Стриївка, м. 95
Судилків, м. 97, 102, 236, 362
Судомир, м. 47
Сульжин, м. 27, 86, 188, 291, 302, 307,
333, 335, 357
Сураж, м. 77, 86, 92, 95, 306, 335, 336,
357
Суск, с. 91
Суша Воля, с. 86, 288
- Тайкури, м. 68, 86, 98, 102, 284, 362
Теребежово, с. 90
Теремне, с. 271
Тесів, м. 52
Теслугів, м. 95
Тихомль, м. 83
Торговиця, м. 28, 52, 58, 77, 79, 83, 86,
92, 95, 102, 258, 284, 290, 308,
362, 385
Торчин, м. 9, 27, 59, 63, 64, 69, 70, 77,
80, 83, 95, 102, 125, 130, 158, 166,
197, 199, 209, 241, 250, 258, 284,
317, 318, 346, 347, 348, 360, 362,
380, 383
Тошків, м. 335, 356, 357, 361, 362
Троянів, м. 61
Турійськ, м. 65, 68, 70, 83, 86, 95, 317,
329, 332, 361, 362
Тучин, м. 27, 77, 79, 92, 102, 188, 353,
357, 362
Тучин-Новий, м. 95
- Угринів, м. 60
Україна 114
Устилуг, с. 151
- Фалимичі, м. 210
- Хиноч, с. 86, 87
- Хлапотин – див. Красностав
Холонів, м. 52
Хорлуп, м. 77
Хорохорин, с. 324
Хотин, м. 265
Хрилів, с. 285
Хрипаличі, с. 150
- Цепорів, с. 33, 355
Цеценівка, с. 253
- Черкаси, м. 163
Чернехів, м. 77, 97
Четвертня, м. 28, 52, 70, 83, 86, 92, 95,
97, 102, 289, 362
Четвертня-Нова, м. 302
Чорторійськ, м. 77, 83, 88, 95, 188, 332,
362, 386
Чорторійськ-Новий, м. 92, 97, 102
Чорторійськ-Старий, м. 95, 97, 301
Чорторія, м. 59, 83, 87, 300
- Шепелівка, м. 61
Шепетин, м. 317, 361, 362
Шепетівка, м. 28, 236, 288, 291, 312, 334
– 336, 340, 360, 362
Шпанів, м. 68, 308, 333
Шумбар, м. 77
Шумськ, м. 34, 77, 80, 97, 102, 361, 362
- Яблунка, с. 125
Ямпіль, м. 86, 362
Янів (Брехів), м. 70
Янушпіль, м. 69, 83, 360
Ярослав, м. 253, 307
Ярофіївка, м. 330, 338
Ярунь, м. 65, 86, 92, 95, 96, 361, 362

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

До покажчика не включено матеріали додатків, оскільки вони самі є своєрідним хронологічно-тематичним покажчиком

- Абрам, луцький єврей 171, 370
Абрамівна Ядвіга 373
Абрамович Давид 66, 376
Абрамович Келман 375
Абрамович Мордуш 377
Абрамович Мос 238
Абрамович Семен 324, 353
Абрамович Шмойло 89
Абрамович Юско 316
Абросімова Світлана 12
Аведик Яків 147
Аврам, тримав у заставі Порицьк 96
Аврам, олеський єврей 248
Аврамович Давид 273
Аврамович Лавр 271
Аврамович Сімха 172, 234
Авронович Антон 317
Авштин Петро 353
Агронович Ігуда 72, 207
Агронович Юско 369
Азачка 68
Александрович Володимир 6, 16, 339
Александрович Станіслав 23, 50, 53, 55, 57
Александрович Ян 158
Алексич Ян 352
Алхіміста Абрам Юзефович 316, 328
Ананчич Гордій 248
Андреев Юрій 50
Андрієва Галжбета 339
Андріївна Ганна 137
Андрій, слуга М. Дубницького 131
Андрій, володимирський кликун 207
Андрій, володимирський підвойський 205
Андрій, ковельський кат 211, 256
Андрій, козлинський міщанин 270
Андрій, луцький сурмач 212
Андрій, луцький міський слуга 204
Андрійович Гарасим 251
Андрійович Іван 324
Андрійович Івашко 324, 376
Андрійович Іляш 240
Андрійович Петро 178
Андріясович Адам 201, 202
Андріяшевич Ян 260
Андросович Єсиф 234
Андросович Іван 167, 176, 179, 182, 372
Андросович Кузьма 176, 182
Андросович Олексій 167 – 169
Андросович Яско (Юско) 195, 382
Анна 370
Антон 246
Антонович Володимир 7, 8, 33, 152, 226, 241

Іменний покажчик

- Антонович Іван 172, 178, 184
Антонович Павло 138, 177, 178, 190,
232, 234, 239, 252, 312, 373
Апаровський Мартин 311
Аптекарь Станіслав 266
Арон 384
Асирович Лейба 349
Атаманенко Віктор 6, 18, 35, 320
Аширович Лейба 203
- Бабінський Давид 170
Бадовський 372
Баклай Хома 345
Баковецький Йосип 203
Балабан Даніель 324, 369
Балабан Дмитро 370
Балвер Урбан 177
Балвір Войтех 353
Балвір Якуб 352
Балінський Міхал 14
Балушок Василь 12
Бальгазар 203
Банчанка Ганна 256
Баран Павло 253, 299
Баранович Олексій 15, 284, 351
Барбара 272
Бардах Юліуш 52, 152, 365
Баришовський Юзеф 155
Бартковський Якуб 372
Бартоломей 195
Бартош 331
Бартошева Нита 341
Баткович Мошко 257
Баторій Стефан 62, 75, 80, 107, 227,
310, 358, 359
Батурин Олексій 365
Бятыцький Іван 131, 136
Беглевський Ян 88
Бедерман Олександр 67, 136, 147, 157,
160, 163, 177, 192, 215, 232, 233,
250, 277, 278, 312, 328, 373, 375
- Бедерман Павло 375
Бедерман Ян 126, 192, 328, 375
Бедонський Андрій Казимир 375
Бедрицький Северин 261
Белхацький Войтех 372
Бенецький Вавринець 237
Берега Грицько 302
Березовський Лукаш 370
Берестюк Калиш 348
Берка Андрій 268
Берлінський Бальцер 154, 169, 231,
254
Бернатович Івашко 170
Бернацький Матіаш 113, 373
Берух Маскадон 129
Бетенстен Ольбрихт 162
Билчинський Михайло 177, 250
Биркозович Яцько 252
Білецький Олексій 290
Білецький Станіслав 109, 301, 328
Білецький Томаш 290
Білецький Ян 366
Білоберезький Андрій 263
Білостоцький Степан 6
Білоус Наталя 6, 20, 59, 153, 155, 156,
164, 167, 174, 177, 197, 226, 352
Білоусович Оношко 238, 244
Біркоз Яцько Степанович 168, 176,
177, 179
Блажеевич Вавринець 163
Блажей 220
Блажник Роман 260
Блазникович Давид 259
Блазнюкович Роман 339
Блесчинський Адам 382
Блонський Томаш 258
Бобель Войтех 146
Бобовський Іван 134, 178, 374
Бобрикович Іван 200, 201
Бобрович Остап 253
Богатиревич Іван 384

Іменний покажчик

- Богдан, козлинський міщанин 259
Богдан, луцький вірменин 355
Богданович Васко 158, 165
Богданович Єско 181
Богданович Олександр 194
Богданович Полуян 272
Богданович Федір 378
Боговитин Козерадський Адам 143, 144, 154
Богомолець Юсько (Щока) 176, 177
Богомаз Іван 260, 312
Богумаз (Богомаз) Іон Михайлович 155, 185, 214, 339, 344, 345, 347, 350
Богумаз (Богомаз) Михайло Федорович 178, 339
Богуринський Семен Хребтович 70
Богушевич Павло 301
Богушевич Яцко (Яків) 137, 201, 202
Богушевський Іван 129, 133, 158
Богушеня Остап 194
Богушівна Федора 129
Богуцька Марія 24, 55, 321, 359, 365
Божиновський Ян 352
Бойковський Миколай 264
Болоховець Аврам 72, 376
Болоховець Давид Аврамович 72, 376
Болоховець Мошко 72
Болтутович (Слизень) Костянтин 155, 167, 372
Бона 176, 318, 359
Борейко Кнерутський Богдан 212
Борзобагатий Красенський Андрій 127
Борзобагатий Красенський Василь 75, 134, 141, 146
Борзобагатий Красенський Іван Олехнович 150
Борзобагатий Красенський Іван (Іона) Яцкович 106, 110, 126, 127, 132, 134, 143, 145, 150, 154, 202, 209,
Борзобагатий Красенський Петро 64
Борейко Кнерутський Богдан 255, 257, 358
Борис 194, 353
Борисович Башко 170
Борисович Клим 170
Борисович Федір 353
Борковський Войтех 303
Борода Стась 264
Бортнікова Алла 173
Борухович Лейзер 316
Боруховський Андрій 327
Борщевський Семен 66, 254, 376
Боряк Геннадій 6, 31
Бранський Петро Семенович 347
Бранський Тимофій 65
Братковський Андрій 376
Брезв Петро 163
Брехуненко Віктор 6
Бречка Григорій Федорович 324
Бродавка Ізак 81
Бровковський Офанас 324
Бродель Фернан 49, 53, 55
Брозовський Томаш 384
Бромерський Франциск 237
Бромирський Фронц 146, 159, 382
Брончик Іван 184, 205
Будзишевська Анна 127
Будзишевський Юрій 124, 127, 130, 132, 142, 144, 145, 149, 288
Бузукова Оришка 262
Бузяк Пархом 135
Букатич Маско 345
Букович Мартин 242
Букоємський Адам 369, 377
Буковський Станіслав 232, 251, 346
Булгак Стефан 168, 170
Булига Тимош 379
Булижка Іван 328
Булман 325
Буркацький Адам 146

Іменний покажчик

- Бутко 64
Буцинський Ян 132
- Вавжинчик Аліна* 57
Вавринець 29
Вакулич Ієв (Іов) 167, 323
Валас Криштоф 206
Ванкович Богущ 154, 155, 159, 171,
179, 200 – 202, 204, 217, 231, 232
Вараксич Давид Давидович 352, 380
Варвара 380
Василевич Степан 373
Василь, володимирський лентвійт
158, 192
Василь, дубенський вїт 286
Васильович Кирило – див. Дубниць-
кий Кирило Васильович
Васильович Кіндрат 253
Васильович Михайло 232
Васильович Парфен 243
Васко, несухоїжський міщанин 108
Васко, заславський корчмар 263
Васко, рожищанський міщанин 255
Васкович Іван 250
Васкович Іов 158
Васкович Солтан 201
Васкович Юрій 129
Вахликович Войтех 158
Вацлавович Ірик 308
Вацюта 132
Вебер Макс 51
Велбешевський Ян 384
Веленець 273
Венцеслав 205
Венгерський Себастьян 136, 243, 244
Венгрин Миколай 371
Венгринович Олександр 325, 345
Венгутич Якуб 353
Вербицький Вікторіан 171
Вербицький Якуб 384
- Вербський Гнівош 377
Вересковський Ян 132
Верешкович Левон 165, 353
Верещинський Юзеф 311
Верпета Філіп 384
Верпетицький Филип Жабич 72, 206
Весьоловський Яцек 50
Ветошка Іван 257
Ветчаний Стефан 383
Вигдорович Мошко 349
Вижевський Семен 89
Винник Ян 328
Виноградов Геннадій 344
Випрущицький Павло 27
Виробіш Анджей 24, 30, 56, 111, 321
Вирозуб Євстафій 167
Виросток Гаврило Романович 131
Висоцький Войцех 72
Висоцький Криштоф 374
Висоцький Миколай 323
Висоцький Ян 323
Витвицький Бартош 376
Витвицький Матвій 220
Вихованець Тарас 70
Вихорський Вавринець 374
Вихровський Станіслав 198
Вишинський Матеуш 185
Вишковець Петро 177, 318
Вишковський Павло
Вишневецька Софія 237
Вишневецька Христина 66, 376
Вишневецький Іван Михайлович 109
Вишневецький Костянтин 61, 125
Вишневецький Юрій, 229, 323
Вишневецький Януш Корибут 112,
114, 122
Вишневський Павло 28
Вишневський Станіслав 125, 353
Вігура Богдан 235, 378
Вілкошевський Бальцер 155

Іменний покажчик

- Вільгорський Андрій 383
Вільгорський Кіліян 149
Вільгорський Олександр 109
Вільневський Станіслав 353
Віроzub Гаврило 263
Вісловська Миколаєва 272
Вітковський 27
Вітвінський Войтех 376
Вітковський Мацей 212, 256
Вітовський Павло 380
Вітошина Вірка 257
Віячка Яцек 23
Владимирський-Буданов Михайло 8, 226
Владислав IV 138, 356
Влох Миколай Ганібел 254, 352, 376
Влоз Мордухай 70
Влохович Валентій 170
Вовдя 380
Вовковиянка Таця 193
Воєводка Марко 125
Войташкевич Лаврин 301
Войтех 327
Войтехова Марія 371
Войтко 207
Войткова Вівдя 257
Войткович Васко 131, 220
Волбах Малхер 145
Волинцівна Марцибела 164
Волкер Юрій 87
Волковицький 131
Волковський Василь 229
Воловачевич Труш 288
Волосович Гриць 379
Волосович Zenko 155, 158, 180
Волосович Стась 345
Волосович Шимон 214
Волошин Григорій 340
Волошин Іван 258
Волошчич Ониско 322
Волицький Павло 235
Волчкович Ян 353
Вольський Матей 384
Вольський Сигізмунд 311
Вольський Станіслав 181
Вонс Станіслав 187
Воншот Ганус 127, 143, 146
Ворона Богдана з Угриновських Янова 146
Ворона Олена 369
Ворона Боратинський Михайло 67
Ворона Боратинський Миско Яцкович 383
Ворона Боратинський Олександр 154, 162
Воронецький Матис 290
Воронецький Михайло 142
Воронецький Станіслав 378
Воронецький Стефан 359
Воронецький Януш 378
Воронко Янко 220, 231
Воронович Іван 328
Воншот Ганус 127
Воронович Грицко 211, 256
Воронович Кіндрат 179
Воронович Олехно 261
Ворончук Ірина 6, 17, 35, 56, 57, 60, 105, 320, 331
Воско 271
Воютинська
Вронка Іцхак 191
Вуєвич Флоріан 341
Вшолкович Шимон 114, 194, 240
Гаврило, син Таці Вовковиянки 193
Гаврило, козлинський міщанин 264
Гаврило, торчинський міщанин 275
Гаврилович Лазко 340
Гаврилович Матяш 334
Гаврилович Прокоп 271

Іменний покажчик

- Гавсович Кукольський Богдан 147
Гавсович Кукольський Іван 147
Гайдук Васко 131
Гайдук Іван 258
Гайдук Мошко 211
Гайдук Петро 328
Гак Герман 127, 143
Галенський Войтех 379
Галенський Станіслав 379
Галенський Щасний 116, 368
Галенський Ян 367
Галецький Адам 384
Галшка [Іллівна] 84
Гамрат Войтех 194, 352
Ганко 65
Ганна 261
Ганус, слуга Матвія Косацького 181, 270
Ганус, кременецький пушкар 309
Ганускоп 150
Ганчевський Хаверта 88
Гапон, луцький римар 272
Гапон, степанський міщанин 324
Гарабурда Василь 202
Гарасим, володимирський міщанин 324
Гарасим, рохманівський міщанин 276
Гарасимович Миско 323
Гепнер Ян 118, 155, 157, 159, 161, 163, 167, 172, 178, 180, 185, 189 – 191, 195, 214, 232, 252, 263, 341, 371, 382, 383
Гербст Станіслав 365
Гервет Петро 194, 352
Герецький Степан 169, 276
Германович Леонтій 187, 374
Гершович Мошко 369
Гидзинський Миколай 142, 153
Гитлин Якуб 184
Гірш 244
Гіршович Лейзер 316
Глинка Васько 328
Глоба Тишко (Тихно, Тимофій) Пахерович 171, 240, 251, 315, 345, 347, 374
Гоголинський Францишек 190, 191
Гоголя Адам 178
Гойська Раїна Гаврилівна 90
Гойський Роман 119, 140, 142, 144
Гойський Ярофій 63
Голаський Валентій Ян 375
Голембович Альберт 28, 198
Голинський Стефан 87
Головня Острожецький Петро Михайлович 351
Голуб Сердятицький Михайло 130
Голузка Іван 238, 244
Голузка Парфен Григорович 137, 160, 200, 201, 313
Гольшанська Настасія 368
Гольшанський Семен 382
Гонсінський Ярош 369
Гончар Ян 345, 379
Гораїн Богущ 150, 171, 324
Гораїнович Дахно 116, 160, 167, 224, 250
Гораїнович Ждан 116
Горайський Адам 301
Горбаченя Деско 268
Гордунович Федір 270
Горинський Миколай 27
Горін Сергій 6, 16
Горкавий Пронь 170
Горн Маврицій 23, 79, 210, 358, 380
Горновський Якуб 374
Городельський Іван 130
Городинський Іван 229
Городиський Іван 61, 170, 172, 187, 190, 217, 239, 382
Горохович Михно 165

Іменний покажчик

- Горохович Нестор 118, 177
Горошко Конрад 370
Горошкович Ласко 165, 178
Готарський Матей 169
Гостська Христина Ярофіївна 301
Гостський Роман 302
Гошвич Шмойло 256
Гошко Тетяна 13, 173
Гошко 212, 257
Гошкович Ілля 359, 376, 384
Гошковський Лукаш 375
Грабинський Вацлав 210
Грабинський Ян 380
Грабський Вацлав 191
Гренцевич Самуель 369
Гречаник 275, 276
Гречило Андрій 13
Григорій, священник 231
Григорій, цехмістр 169
Григорович Василь 159
Григорович Григорій 206
Григорович Кузьма 324
Гридич Остафій 195
Гримаш Давид 379
Гриневич Клим 344
Гринкович Андрій 133
Гринцученя Грицько
Гринюк 273
Грицкевич Анатолій 56
Грицько 211
Грицькова Марушка 249
Грицькович Сенко 380
Грицько, луцький цехмістр 344
Грицько, мечник 257
Грицько, ляховецький міщанин 230
Гришко, служебник Маскадона Беру-
ха 129
Гришко, виж 236
Гришковський Матис 121, 133, 229
Гродзіцький Мацей 353
Гроховський Ахацій 303
Грушевський Михайло 8, 9, 46, 110,
115, 173, 226, 291
Грушевський Олександр 9
Губерович Павло 28
Гудок Гаврило 271
Гуйський Криштоф 288
Гукович Федір 169
Гуковський Шимон 353
Гулевич Андрій 223
Гулевич Бенедикт 382
Гулевич Григорій 149, 193, 369
Гулевич Дем'ян 223
Гулевич Іван 147
Гулевич Марко 125, 370
Гулевич Михайло 125, 143, 144, 151,
378
Гулевич Павло 142
Гулевич Роман 368
Гулевич Юрій 107, 238
Гулевич Ян 125, 227, 229
Гулевич Воютинський Богуш 275
Гулевич Воютинський Іван 290
Гулевич Воютинський Лукаш 131
Гулевич Дрозденський Гнівош 287
Гулевичева Магдаліна Дахнівна 149
Гулевичева Овдотія 147
Гулевичева Олександра 147
Гулевичева Воютинська Полонія Пав-
лова 145
Гулевичева Воютинська Федора 150
Гуляницький Григорій 158, 253
Гуляницький Дем'ян 303
Гуляницький Марко 143, 150
Гуляницький Юзеф 148
Гуляницький Юско 381
Гуменецький Ян 155, 158, 184
Гуринович Іван 269
Гурко 205
Гусаковський Вацлав 352

Іменний покажчик

- Гусар 248
Гусарова Соня 248
Гусинський Ян 287
Гутор Михайло 378
Гембицький Андрій 185
Гершевський Станіслав 24
Граєвський Станіслав 127, 128, 146, 234
Гроїцький Бартоломей 40, 155, 165, 174, 182, 197, 199, 242 – 245, 259, 260, 262, 272, 275, 392
Гроховський Ахатій 125
Гульдон Зенон 23, 320
- Давид 249
Давидович Ізраель 317
Давидович Абрам 253
Давидович Григорій 250
Давидович Данило 190
Давидович Данко 240
Давидович Лейзор 91
Давидович Маєр 86, 87, 89 – 91, 118, 375
Давидович Яцко 96
Данилівна Томила 206
Данилкович Іван 169
Данило, луцький міський сторож 210
Данило, священник 247
Данилович Іван 370
Данилович Миколай, ковельський писар 29, 158, 162
Данилович Миколай, сатанівський міщанин 327
Данилович Петро 121, 122, 218
Даса 336
Дахнович Андрій 185, 303, 369
Дахнович Ждан 270
Дашкевич Юско 253
Дашкович Шавул 203
Дашковський Василь 239
- Дворецький Григорій – див. Холявич
Дворецький
Дворецький Стефан 272
Дедеркал Григорій 299
Дедеркал Іван 168, 202
Делешкан Олександр 366
Дембінський Томаш 131
Демид 301
Демкович Матвій 172, 175, 176
Демкович Томило 179, 189
Демченко Людмила 6
Дем'янович Кирило 176 – 178, 181, 250
Дем'янович Лаврин 324, 373
Дем'янович Лазур 28
Денисович Степан 165
Дереванчич Васко 257
Джамбас Ніна 6
Дзялинська Федора 151
Дзялинський Михайло 129, 254
Дідицький Стефан 29
Дідич Томаш 353
Длугач Шмойло 194
Длугач Якуб 316
Дмитрович Афанас 323
Дмитрович Євмен 194, 195
Дмитрович Федір 194
Добецький Войцех 29
Добецький Ян 126, 127
Добош Іван 259, 260
Добріянович Антон – див. Литвин
Антон Добріянович
Добріянович Іван Антонович 178, 376, 377
Добролецький Себастьян 348
Добрський Мацей 367
Довбищенко Михайло 305
Довнар-Запольський Михайло 110
Докторович Афраїм 96
Докторович Борух Зраїлович 276

Іменний покажчик

- Докторович Ілля 265
Долмацький Ісакій 169, 240
Домагалич Ян 375
Доманський Андрій 195
Доманський Криштоф 377
Домарацький Юрій 65
Дорогостайський Миколай 65, 286
Дорогостайський Павло 370
Дорота 247
Драб Іван 201, 267, 379
Драбович Калиш 125
Древинський Василь 245
Древинський Лаврентій 147, 149
Древинський Миколай 376
Дрогожинський Войтех 241
Дрозденський Богдан 255
Дроздовський Юрій 346
Друцький Любецький Григорій 148
Друцький Любецький Павло 184, 214, 303, 366
Дубинський Григорій 109
Дубинський Павло 113
Дубко Андрій 303
Дубляниця Тетяна 35
Дубницька Томила 127
Дубницький Абрам 127, 157, 162, 192
Дубницький Андрій 144
Дубницький Іван 167 – 169, 177, 250, 373
[Дубницький] Кирило Васильович 155, 157, 159, 172, 190, 220, 245, 251, 252
Дубницький Михайло 17, 32, 34, 72, 114, 124, 126, 127, 129, 130, 131, 134, 140, 144, 149, 150, 172, 190 – 192, 200, 204 – 207, 209, 219, 223, 229, 234, 236, 240, 245, 246, 251, 254, 257, 258, 289, 326, 364, 366, 371, 381
Дубов'яка Петро 177
Дубровіна Любов 6
Дубровський Марцин 367
Дубровський Микола 310
Духаїн Мошко 276
Дядюк Мирослава 6
Дякович Михайло 121
Євхим, луцький швець 183
Євхим, підданий Гієроніма Харленського 195
Євхим, торчинський міщанин 275
Єзерковський Валентій 374
Єзофович Гошей 317
Єло Букоємський Іван 290
Єло Малинський Іван 143
Єло Малинський Костянтин 143, 358
Єло Малинський Матвій 39, 127, 131, 143, 150, 154
Єло Малинський Миколай 66, 318, 351, 376
Єло Малинський Михайло 34, 39, 127, 143, 159
Єло Малинський Остафій (Євгеній) 128, 137, 143, 382
Єловицька Богдана Гнівощівна 154
Єловицький Філон 370
Єловицький Андрій 108
Єловицький Криштоф 89
Єлович Букоємський Адам 377
Ємеловський Ян 126, 130, 235
Єнтонович Зелман 96
Єрлич Єжи 195
Єрлич Олізар 324
Єрмоген 108
Єсифович Шлома 270
Єскова Тамара 249
Єскович Шлома 202
Єшка Андрій 369
Ждан 345

Іменний покажчик

- Жданович Миколай 88
Жданович Прокіп 323
Жebro Петро 126
Жебровський Ян 341
Желиславський Миколай 239
Желізко Андрій 348
Женевич Іван 28
Жерницький Ян 148
Жибинський Мартин 131
Жигула Павло 169
Жилич Криштоф 331
Жиль Каспер 352
Жирицький Андрій 231
Жирславський Миколай 235
Жмудський Станіслав 382
Жмудський Томаш 382
Жоравинська Анна 236
Жоравницький Василь 39, 78, 251
Жоравницький Марко 39, 127, 131,
136, 143, 144, 146, 149, 150, 153,
154, 228, 243, 288, 303
Жоравницький Олександр 38, 60, 130,
141, 146, 256
Жоравницький Томаш 143, 155
Жоравницький Ян 77, 131, 143, 146,
153, 291
Жирславський Миколай 235
Жуковецький Станіслав 382
Жулима Адам 158
Журко Гаврило 353
Жуховський Бартош 66, 375
- Заблоцька Ядвіга з Боруцьких 148
Заблоцький Павло 148
Завада Степан 176, 251
Завадський Францишек 374
Завальський Григорій Борисович
203, 239, 374
Завальський Ян Борисович 198
Завацький Ян 66, 376
Завист Павло 257
- Завойник Миколай 349
Заворотний Тимко 268
Загайко Ян 27, 167, 199, 201
Загоровська Ганна зі Семашків Федо-
рова 61
Загоровська Катерина 366
Загоровська Маруша 366
Загоровська Олександра 144
Загоровський Андрій Олександрович
39, 113, 125, 128, 131, 137, 138,
139, 143, 147, 148, 149, 150, 157,
171, 175 – 176, 189, 199, 200, 206,
222, 234, 253, 313
Загоровський Андрій Петрович 148,
285
Загоровський Василь Петрович 163,
261, 380, 381
Загоровський Олександр Петрович
39, 137, 144, 149, 150, 221, 222,
228, 233, 287
Загоровський Федір 275, 341, 372
Задерейко Михайло Семенович 179
Заєць Олександр 151
Закревський Миколай 208
Закшевський Фелікс 352
Залевська Марта 153
Заленський Лукаш 311
Залужський Михайло Семенович 240
Залуський Адам 289
Залуцька Софія
Залуцький Юста 212, 264
Замойський Томаш 341
Занко 345
Запацький Адам 171
Запольський Вацлав 28
Зарембський Дем'ян 301
Заровський Костянтин 228
Засанський Марцин 352
Заславський Владислав Домінік 61,
112, 118, 125, 285, 302, 317

Іменний покажчик

- Заславський Кузьма Іванович 128, 290
Заславський Олександр 285
Заславський Юрій 61, 112, 209, 236, 312, 366, 367
Заславський Януш 108
Засланський Станіслав 160, 177, 180
Захарко 29
Захарович Никон 165
Заховський Бредикт 170
Заяць Андрій 21, 60, 292, 320
Збаразька Маруша 348
Збаразький Криштоф 61, 112
Збаразький Миколай Андрійович 112, 121, 182, 265, 300
Збаразький Михайло Васильович 48
Збаразький Юрій 61
Збаразький Януш 61, 112, 130, 299
Збиковський Андрій 29, 200
Зборовський 79
Збранний Марко 121
Здітовецький 380
Здрок Олексій 266
Зекгамістр Ян 353
Зеленський Семен 303
Зелік 316
Зелінська Тереза 365
Зелманова Ривка 317
Зелманович Шмойло 87
Зенка 274
Зенко 268
Зеновій 247, 248
Зинко Жигмонт (Зелко Ігнатович, Жигмонт Русовецький) 69, 155, 160, 167
Зискель 316, 318
Зінкевич Данієль 377
Злотарович Симха 316
Злоторович Шимон 155, 157, 161, 164, 167, 172, 177 – 180, 185, 188 – 190, 232, 312, 371, 375, 379, 382
Злотський Ян 301
Зовол, ковельський єврей 316
Зовол, озерянський єврей 317
Зоволевич Говшуй 317
Золотар Ян 243
Золотник Григорій Григорович 191
Зраїлович Шлома 231
Зубрицький 241
Зубрицький Самуель 27, 197
Зубцовський Василь 147
Зубцовський Олександр 147
Зулима Августин 352
Іван, берездівський лентвійт 158
Іван, берездівський десятник 336
Іван, вижівський міщанин 322
Іван, володимирський цехмістр 345
Іван, луцький міський сторож 210
Іван, новозаславський цехмістр
Іван, слуга Вацлава Слонічевського 204
Іван, сокільський міщанин 128
Іванець, 205
Іваницький Габрієль 142
Іваницький Сергій 110
Іваницький Матіяш 186
Іваніс 355
Іванісовна Марта 170
Іванко 330
Іванович Андрій 195
Іванович Василь 382
Іванович Васко 323
Іванович Гаврило 290
Іванович Іван 322
Іванович Ієв (Юв) 177, 380
Іванович Костюк 265
Іванович Мартин 303
Іванович Оначко 271
Іванович Сидор 131
Іванович Федір, служебник Михайла Дзялинського 254

Іменний покажчик

- Іванович Федір, кременецький меч-
ник 369
Іванович Юв 177
Іванович Юско 252
Івашко 257
Ігнат, слуга Григорія Колмовського
135
Ігнат, луцький цехмістр 345
Ігнат, підданий Станіслава Білецько-
го 301
Ігнатович Жигимонт 66, 327, 376
Ігуда Агронович
Ігудич Данко 358
Іжицький Даніель 240
Ізаєвич Аншель 236
Ізаківна Гітля 324
Ізакович Аарон 237
Ізакович Іонас 207
Ізакович Мошко 201
Ізакович Шмойло 137
Ізаяшевич Маєр 72, 207
Іздебка Альберт 27
Іздебський Мартин 110
Іздебський Якуб 88, 235
Іздебський Ян 384
Ізраєлевич Ровенко 316
Іконник Данило 339
Іконник Федір 339
Ілецький Себастьян 170
Ілінський Василь 192, 246
Ілля 202
Ілляш 259
Іляшевич Васко 327
Іляшевич Лейзар 194, 273
Іляшевич Сидор 253
Іляшівна Федора 202
Іляшкович Абрам 317
Іршинський Марціан 170
Іршова Факгела 316
Ісаєвич Ярослав 10, 305, 365
Іскрич Мартин 208
Іцгак 331
Іцко, Мошків зять 210
Іцкова Стехна 267
Іцкович Мошко 376
Іцкович Хаїм 316
Іцкович Юско 349
Іцхаківна Двора 316
Іцхакович Мошко 317
Кадлубовський Ян 271
Казимир IV 47, 348
Кайдашиха Яцкова 261, 262
Каленикович Жигимонт 90
Калитникович Грицько 264
Калишевич Євхим 347
Калиновський Валентій Александр
195
Каліновський Войцех 365
Калманович Якуб 240
Камельський Томаш 27
Каменецький Федко 268
Каменський Самуель 307
Каменецький Ян 328
Каменчанка Василиса 328
Кандиба Станіслав Прокшич 73, 330
Канковський Бартош 352
Кантор Гієронім 304
Капля Василь 150, 176, 193, 245
Капраль Мирон 6
Карацевич Федір 120
Кардашевич Станіслав 15
Карпачов Афраїм 25
Карпович Парфен 167, 179, 222, 250
Качан Лук'ян 165
Качановський Ян 352
Картановський Ян 158
Каршницький 78
Катерина 328
Кашчич Андрій 178

Іменний покажчик

- Квасневич Андрій Іванович 198, 199
Квілінський Криштоф 311, 312
Кгитлич Якуб 316
Кекереш Ян 367
Келнер Юрій
Кендзерська Овдоція Коптіївна Михайлова 147
Кикимарко Миско 378
Кирдей Мильський Петро 150
Кирдей Мильський Юрій 287
Кирило, луцький райця 138
Кирило, локацький цехмістр 346
Кирило, рівненський лентвійт 158, 384
Кирило (Терлецький) 287
Кирило Васильович – див. Дубницький Кирило Васильович
Кирилович Самуель 128, 168, 170, 178, 373
Кирилович Северин 66, 376
Кирилович Станіслав 158, 159
Кисилевський Пончошка Стефан 235
Кисель Петро 202
Кисіль Адам 71
Кисіль Дорогиницький Олександр 151
Киянин Іван 64
Ківерецький Андрій 181, 370
Кілянович Станіслав 353
Кіндрат, ковельський писар 29
Кіндрат, луцький міщанин 67
Кінплевич Марк 120
Кірик Фелікс 50
Клавша Миско 194
Клавша Кирило 170
Клавша Павло Томкович 327
Кладовник Василь 323
Клесчовський Якуб 202
Клех Францішек 258
Климович Іван 222
Климович Ілляш 327
Клімашевський Якуб 154, 155, 159, 163, 206, 228, 232, 251, 252
Клодковський Яцко 257
Клопотовський Щасний 257
Клопотовський Ян 27
Клосінський 238
Клосович Лоренс 353
Клочко Євтух 164
Клошинський Олександр 383
Клюський Іван 282
Кметь Василь 6
Кмить Семен 237, 286
Кнегиненський Григорій 126
Книш Іван 169
Княгининський Стефан 154
Кобецький Олександр Сербинович 371
Кобецький Стефан 377
Кобилецький Микола 13, 173
Кобилка Миско (Коваль) 193
Кобилковна Галена 274
Кобильницький Симон 136
Кобильський Мартин 256
Ковалева Кахна 379
Ковалева Огафія Петрова 203
Ковалева Орина 234
Ковалевич Семен Юскович 252
Коваль Мацко 272
Коваль Павло 195
Коваль Панас Вікторович 155, 158, 162
Коваль Томаш 331
Коваль Юско 166, 251
Ковальський Микола 10, 26, 31, 292, 320, 344
Ковирський Василь 115
Козак Панас 27
Козаковський Станіслав 158, 178, 265
Козека Андрій 144, 233

Іменний покажчик

- Козека Дмитро 65, 145, 233, 286
Козечанка Барбара 376
Козечанка Маруша 143
Козел Мисько 183
Козинський Іван 283
Козинський Ян 371
Козицький Якуб 71, 169, 208, 231, 234,
252, 259, 262, 270 – 272, 278
Козицький Януш 377
Козичка Григорій 330
Козка Богдан 192
Козловський Станіслав 28
Козловський Ян 302
Козоріз Собко 269
Коїленський Андрій 370
Коїленський Ждан Томкович 150,
257, 381
Коїленський Петро 370
Койнецький Григорій 366
Колачковський Андрій 244, 260, 277
– 279
Колбаска Василь 185
Колбаска Миско 326
Колбаска Федір 326
Колесницький Микола 300
Колесницький Олександр 157
Колмовський Григорій 72, 109, 135,
136, 144, 182, 193, 199, 206, 223,
233, 236, 250, 252, 290
Колович Войцех 214
Колпитовська Гелена Порванецька
Іванова 148
Колпитовський Костянтин 382
Колпитовський Остафій 382
Колчинець Селешко 303
Колюшко Гринюкович 273
Коляда Василь 368
Комарович Томаш 377
Комнацький Миколай 370
Коморовичова Оршуля Томашова 373
Коморовський Андрій 372
Компан Олена 10
Конахович Грицко 273
Конахович Ярмош Грицкович 216
Конашович Лейзер 316
Конецпольський Станіслав 53, 113,
115, 190
Кондратович Іван 189
Кондратович Мартин 353
Кондратович Хома 383
Кончевський Ян 65
Копанецький Іван 258
Копилич Миско 271
Кописький Зиновій 25, 152, 365
Копот Матіяш 63
Копоть Василь 64, 246, 248, 261, 286
Корецька Марія 323
Корецький Богуш Федорович 76, 112,
289, 358
Корецький Іван Кудлович
Корецький Самуель Кароль 61, 109,
150, 302, 374
Корецький Юхим 148, 149, 208, 288,
375, 376
Коречко Ярмола 178
Коречко Яцько 178
Коритенська Ганна 150
Коритенський Іван 65
Коритенський Михайло 289
Корсак Мартин 62
Корчминський Станіслав 119, 145
Косацький Кирило 177
Косацький Матіяш (Матеуш, Матвій,
Матис) 66, 177, 181, 373, 376
Косацький Ян Матвійович 160, 178,
180, 192, 217, 373
Костомаров Микола 75
Костчанка Анна 217
Костюкович Томило 195
Костянтин 212

Іменний покажчик

- Кось Іван 157
Котельницький Андрій 195, 384
Котельницький Григорій 195, 382, 384
Котельницький Павло 195, 384
Котельницький Філон 195
Котляр Юско 163
Котляр Ян 353
Коханський Антон 109, 287
Кочурка Гриць 169
Кошерський (Сангушко) Лев Олександрович 256
Кошка Семен 191, 206
Кошовський Петро 29
Кошовський Ян 237
Кравець Андрій 242
Кравець Богдан 158
Кравець Василь 279
Кравець Дзялак 167
Кравець Криштоф 352
Кравець Стас 352
Кравець Шимон 176
Кравець Ян 234
Кравченко Володимир 6, 17, 36, 164, 174, 175
Кравчик Кирило 192
Краков'янин Ізраель 184, 349
Красенська Ганна 130
Красенська Раїна 147
Красенські – див. Борзобагаті Красенські
Красиловський 28
Красносельський Григорій 205
Красовський Войтех 195
Красовський Мартин 28
Кратовецький Томаш 204
Кренциголова Станіслав 189
Креско Павло 212
Крещеновська Хомина 169
Крещеновський Адам 169, 265
Кривецький Бартош 125
Кривонос Павло 135
Крикун Микола 6, 12
Крип'якевич Іван 55
Криський Павло 113, 225
Криський Фелікс 113, 225, 255
Криштоп 248, 265
Криштоф, острозький міщанин 357
Криштоф, луцький вірменин 355
Криштофович Олександр 276
Крогулецький Матіяш 147
Крогулецький Ян 268
Кропивницький 131
Кропський Роман 115, 349
Кротович Прокіп 136, 243
Круневич Симон 385
Круневич Семен Богданович 244
Крупка Павло 206
Крутиборода Іван 260
Кувезевич Хома 128
Кудика Іван 239
Кузминський Наум 195
Кузмич Назар 131
Кузмич Теодор 374, 375
Кузмич Тимош 135, 167, 177, 193, 217
Кузмич Харко 323
Кукольник Іван 90
Кулаковський Петро 6, 16, 36
Кулеєвська Софія (Кулеєвська-Топольська) 23, 55, 306
Кулекович Іван 236
Кулина 247
Кулісевич Войцех 247
Кулжич Василь Романович 302
Куля Андрій 207
Кулянка Ганна 328
Кунаш 266
Кунашевич Блазко 272
Куницький Вацлав 131, 136
Куницький Григор 205

Іменний покажчик

- Куницький Ян 352
Купчинський Олег 6
Курбський Андрій 33, 103, 207, 261
Кургановський Миколай 106
Куренич Мартин 27, 198
Курилович Максим 270
Курилович Тимко 264
Куровський Андрій 369
Курцевич Іван Михайлович 67, 381
Курцевич Олександр 290
Курцевич Булига Ян 186
Куский Миско 239
Кухар Якуб 131
Куцевич Євпаш 289
Куцевич Іван 67
Кучковський Ян 163, 382
Кушнір Станіслав 274
Куявінська Зузана 379
Куявінський Прокоп 195
- Лавр 169
Лаврик, луцький міщанин 326
Лаврик, любченський міщанин 255
Лаврикович Олександр 28
Лавринович Симша 316
Лаврин 212
Лавришова Богдана 262
Лагодівський Андрій 366
Лагодівський Олександр 283, 366
Лагодівський Ян 65, 366, 376
Лада Петро 149
Лада Юрій 131, 140, 145, 149
Ладжич Томило 323
Лазарович Іван 212, 344
Лазарович Ізраель 317
Ламан Яцко 125
Ланець 385
Лапа Лукаш 266
Лапчич Семен 158, 162, 180
Ласка Андрій 148, 377
- Ластовецький Іван 302
Ластовський Ян 302
Ласчинський Марцин 352
Ласчинський Павло
Ласький Альбрехт 76, 84
Ласький Якуб 145
Латвієць Іван 357
Лахнович Миколай 164
Лашович Миколай 170
Лвовчик Гацко 324
Лебедь Іван 373
Лебідь Самійло 203
Леві 330
Левієвич Сімха 66
Левко, козлинський міщанин 249
Левко, сульжинський міщанин 302
Левкович Роман 344
Левкович Яцко 323
Левковський Петро 259
Левоніч Роман 161, 168, 170, 172,
191, 232, 312, 315, 373
Легеза Андрій 178, 352
Легеза Войтех 352
Ледницький Казимир 301
Лейбович Айзік 316, 384
Лейбович Мендель 369
Лейбович Мошко 317
Лейбович Юско 317
Лейзерович Шлома 375
Лейзор 253
Лелієвич Сімха 162, 376
Лелієвич Шлома 162
Леменович Юда (Юзеф) 143, 172, 316,
369
Ленартович Войташ 353
Ленкович Ісаак 182
Ленкович Стецко 177, 195, 204
Ленцович Андрій 246
Леонтієвич Василь 374
Лесевський Мацей 164

Іменний покажчик

- Леско, луцький міщанин 235
Леско, козлинський міщанин 262
Лесковський Ян 158
Лесота Лев 256
Лецько 67
Лешневський Мацей 109, 227, 294, 295
Лещинський Андрій 61
Лещинський Рафал 87, 88, 96, 237
Либка 371
Линевський Григорій 382
Линевський Стефан 382
Липець Войтех 183, 372
Липка Андрій 167, 203
Липка Федір 161, 167, 178
Липський Андрій 214
Лис Яцко 254
Лисаковська Катерина 377
Лисаковський Микола 127, 285
Лисичинський Василь 28
Лиска Семен Максимович 345
Лиско Семен 279
Лисович Войцех 189
Лисович Федір 253
Листопад Хацко 245
Листопад Яцко 268, 269
Литвин Андрій 355
Литвин Антон Добриянович 170, 181
Литвин Васко, краснокорецький міщанин 355
Литвин Васко, лабунський міщанин 355
Литвин Васко, луцький міщанин 355
Литвин Васко, новолубарський міщанин 355
Литвин Васько 355
Литвин Грицко, новозаславський міщанин 355
Литвин Грицко, новолубарський міщанин 355
Литвин Гришко 355
Литвин Йовдан 355
Литвин Іван, козлинський міщанин 249
Литвин Іван, луцький міщанин
Литвин Іван, краснокорецький міщанин 355
Литвин Іван, старополонський міщанин 355
Литвин Костюк 355
Литвин Марко 355
Литвин Павло 355
Литвин Петро, луцький міщанин 355
Литвин Петро, звягельський міщанин 355
Литвин Семен 355
Литвин Стас 355
Литвин Стельмах 355
Литвин Стенко 355
Литвин Стень 355
Литвин Степан 355
Литвин Стефан 355
Литвин Федір, новополонський міщанин 355
Литвин Федір, староостропільський міщанин 355
Литвин Федір, новоостровський міщанин 258
Литвин Щасний 355
Литвин Якуб 355
Литвин Янко, баранівський міщанин 355
Литвин Янко, дубрівський міщанин 355
Литвин Ярош 355
Литвин Яско, луцький міщанин 355
Литвин Яско, заславський міщанин 355
Литвин Яско, заставський міщанин 355

Іменний покажчик

- Литвин Яско, красилівський міщанин 355
Литвин Ясько 355
Литвин Яхнин 355
Литвиновський Єрий (Юрій) 302
Лисичинський Василь 28
Лібішевський Вавринець 127
Лібішевський Ян 127, 146, 147
Лідихівські 366
Лідихівський Самуель 381
Лілша 369
Ліневський Абрам 154, 193, 194
Ліпінський Тиматеуш 14
Ліплянський Богуш 382
Ліпман 244
Ліпський Андрій 326
Літман 328
Лобкович Стефан 327
Ловмянський Генрик 50
Лодек Ян 366
Лозка Яско 263
Лойко Павло 365
Лойкович Сасин 345
Лопатович Ян 327
Лостайський Флоріан 155
Лось Петро 289
Луба Станіслав 352
Луд Іван 144
Луд Федко Іванович 47, 140
Лудович Максим 17, 127, 133, 134, 144, 209, 234, 286
Лука 355
Лукаш, козлинський міщанин 336
Лукаш, луцький міський сторож 210
Лукаш, луцький вірменин 355
Лукаш, луцький римар 347
Лукаш, новозаславський сурмач 212
Лукашевич Василь 177
Луковський Богуш 376
Лук'янович Василь 193
Лук'янович Клим 158
Луневський Андрій 181, 214, 251
Луренс 357
Лусянський Матіяш 353
Луцкевич Томаш Андрійович 120, 157, 162, 352
Лучко 258
Лучник Васко 378
Любарець Сидор 302
Любарт 308
Любартовський Бернат 229
Любка 380
Любонський Яцек 149
Людецький Якуб 286
Люренчевич Войцех 374
Лялік Тадеуш 24
Лянге Оскар 51
Лях Андрій 354
Лях Войтко, староостропільський міщанин 354
Лях Войтко, новолубарський міщанин 354
Лях Марко 354
Лях Мартин 354
Лях Мацко, базалійський міщанин 354
Лях Мацко, луцький міщанин 354
Лях Мацко, старополонський міщанин 354
Лях Рудий 354
Лях Стас 354
Лях Стах 354
Лях Стеш 354
Лях Ян, старолубарський міщанин 354
Лях Ян, степанський міщанин 354
Лях Ян, сульжинський міщанин 354
Ляхович Василь 375
Ляховський Іван 366
Ляшко Іван 271

Іменний покажчик

- Ляшкович Мойсей 212
- Маєвський Адам 276
Маєвський Ян 171, 352
Маєр 231
Маєрович Віктор 248
Маєрович Давид 317
Маєрович Вольф 240
Мазепинка Настася 260
Мазуркевич Юзеф 24, 302
Маїк Маєр 90
Майборода Раїса 31, 320
Майко Лукаш 66, 181, 376
Маковський Себестіян 157
Маковський Станіслав 187, 381
Максим, священник 256
Максим, володимирський міщанин 261
Максим Злотник 274
Максимова Опарба Гаска 268
Максимович Жумілко 345
Максимович Томило 168, 193
Малаховський Лукаш 71, 208
Малиновичова Марія Омелянова 373
Малиновський Іоанікій 33
Малинська Раїна Михайлівна Єлови-
чівна 127
Малинський Ян 146
Малинські – див. Єло Малинські
Малишевич Павло – див. Новоселець-
кий Павло
Малішевський Ян 266
Малоїдович Іван 158
Малхер 162, 163
Малхерович Войтех 353
Мальчевський Миколай 382
Маляр Адам 339
Маляр Андрій 340
Маляр Афанасій 340
Маляр Богдан 340
Маляр Васко 339
Маляр Дашко 340
Маляр Духнич 340
Маляр Душко 340
Маляр Іван 340
Маляр Ігнат 340
Маляр Ілля 340
Маляр Левко 340
Маляр Люренц 339
Маляр Маєр 340
Маляр Марко 339
Маляр Мартин 339
Маляр Михайло 167
Маляр Мошко 339
Маляр Назар 340
Маляр Павло 340
Маляр Петро 340
Маляр Процко 340
Маляр Роман 339
Маляр Сенко 340
Маляр Сильвестр 340
Маляр Тишко 339
Маляр (Іконник) Федір 207, 339
Маляр Харитон 340
Манцевич Томило 133, 148
Манцьо 381
Маренський Дем'ян 190
Марецький Іван 283
Марко, єврейський синдик 240
Марко, луцький єврей 385
Марко, торчинський єврей 384
Маркова Марушка 274
Маркович Абрам 240
Маркович Давид 154, 163, 193, 325
Маркович Ілля 316
Марочкін Василь 13, 197
Марковський Роман Васильович 67
Мартин, слуга Григорія Колмовсько-
го 135
Мартин, слуга Андрія Труша 209

Іменний покажчик

- Мартин, свідок 258
Мартин, новозаславський міщанин 337
Мартин, козлинський міщанин 274
Мартин, луцький підключий 276
Мартин, луцький цехмістр 210
Мартинець 205
Маринова Галжбіта 274
Маринович Андрій 273
Маринович Яско 326
Мартишевський Самуель Бальцерович 370
Маруша, луцька міщанка 116
Маруша, дружина Войцеха Поплавчика 331
Марцин, луцький кравець 271
Марцин, торчинський писар 27
Марцинович Марцин 185
Масальський 359
Масальський Богдан 303
Масальський Іван 380
Масальський Кирик 323, 380
Маскевич Стецько 264
Маско Іван 273
Маскович Степан 243, 377
Матвій, козлинський лентвійт 234, 267
Матвій, луцький міський сторож 210
Матвій, свідок з Козлина 249
Матвій, рівненський цехмістр 346
Матей, слуга М. Дубницького 131
Матей, кременецький міщанин 326
Матвійович Томило 190
Матвійович Трохим 157, 161
Матвійович Ян 67, 138, 167, 176 – 178, 192, 196, 232, 314
Матей 205
Матис, луцький конвісар 332
Матис, кременецький цехмістр 346
Матис, луцький цехмістр 345
Матіяш, застав'ївський трубач 212
Матуш 309
Мац 248
Мацко 263
Мацієвич Гриць 158, 162
Мацієвський Бернат 148
Медвезський Ян 374
Межуховська Маруша 369
Мелешко 63
Мелешкович Яцко 149
Мельник Федір 244
Мендлович Іцко 316
Менделевич Лейба 270
Мервицький Прокоп 286
Меско 323
Меховицький Ян 380
Мечник Ференц 353
Микирдич 355
Микитич Стефан 378
Микитка Федір 115
Микитський Николай 268
Миколаєва 327
Миколаєвич Стас 274, 275
Миколаєвич Шимон 278
Миколаєвич Ян 346, 374
Миколаївна Марушка 272
Миколай, володимирський міщанин 47
Миколай, слуга Яна Гепнера 164
Миколай, заславський міщанин 263
Миколай, олицький цехмістр 346
Миколай, птицький міський слуга 204
Миколай, степанський міщанин 327
Миколайчик Мар'ян 153
Мисанович Батко 257
Мисевський Андрій 157, 161, 208
Мисевський Бартош 157
Мисевський Ян 208
Мисечич Радко 289

Іменний покажчик

- Миско, кременецький кушнір 326
Миско, несухоїжський цехмістр 346
Миско, підданий Жидичинського монастиря 258
Мисловський Андрій 127, 134, 143, 150, 218, 222, 233, 253
Мисловський Криштоф 239
Мисловський Миколай 131, 134, 171, 199, 222
Мись 283
Миськова Дробна 254
Миткович Артюх 273
Михайлевський Станіслав 28
Михайлина Павло 10, 351
Михайло, сокільський війт 128, 231, 255
Михайло, луцький швець 384
Михайлович Вітко (Витко) 170, 353
Михайлович Іона 118, 167, 172, 178, 183, 192, 372
Михайлович Куц 220, 231
Михайлович Матвій 349
Михайлович Самуель 196
Михайлович Станіслав 198
Михайлович Ян 117
Михаленя Борис 245
Михалко 259
Михалкович Гордій 202
Михиларова 278, 279
Михнович Оксентій 158
Мицевський Томаш 90
Мишка Варковський Михайло 284 – 286
Мишка Варковський Станіслав 195
Мишка Холоневський Миколай 142, 252
Мишка Холоневський Михайло 323
Мишко 205
Міклаш 158
Мілевський Станіслав 371
Міреєвський Ян 353
Міхалевич Юда 86
Млодкович Ян 200
Могельницький Станіслав 375
Мозеловська Регіна 242
Мозеловський Ян 170, 242, 352
Мозель Олександр 69
Мойсеевич Айзак 369
Мойсей 355
Мойсеювич Томаш 120
Мойсій 158
Мокієвський Михайло 28
Момоцький Андрій 28
Монвид Криштоф 228
Монвид Миколай 230
Монвид Дорогостайський Павло 136
Монвид Коблинський Ян 243
Мончевська Барбара 125
Мончевський Войцех 125
Мончевський Олешко 165
Мор Степан 129
Мордаш Ждан 259
Мордашевич Семен 190
Мордухай, орендар Білева 384
Мордухай, писар митної комори 169
Мордухай, торговицький єврей 384
Мордушевич Абрам 270
Мороховський Миколай 300, 301
Москаленя Клим 356
Москаленя Стецко 356
Москаль Андрій 356
Москаль Андрій Гаврилович 353
Москаль Карп 356
Москаль Левон 356
Москаль Яско 356
Москвитин Васко 356
Москвитин Грицко 356
Москвитин Гришко 356
Москвитин Гусин 356
Москвитин Іван 355, 356

Іменний покажчик

- Москвитин Іванець 356
Москвитин Іваско 356
Москвитин Леско 356
Москвитин Михнос 356
Москвитин Прокоп 356
Москвитин Скендер 356
Москвитин Степан 255
Мостицький Бартош 374
Мостовий Клим 303
Мошеєвич 151
Мошеєвич Маєр 205
Мошиєвич Лейзер 369
Мошко, винуватець побиття Яна Іздебського 385
Мошко, горохівський єврей 317
Мошко, дераженський єврей 194
Мошко, луцький єврей 65, 244
Мошко, слуга Іллі Гошковича 384
Мошко, ляховецький єврей 239, 317
Мошко, торговицький єврей 385
Мошкович Абрам 317
Мошкович Захаріяш 267
Мошкович Ізраєл 317
Мошкович Лейба 376
Мошкович Шмаїл 246
Мошнинський Іван (Ян) 128, 129, 132
Мощинський Ференс 353
Мрозовський Габрієль 352
Мрозовський Миколай 352
Мрозовський Ян 370
Мстиславович Войтех 341
Муляр Войтех 352
Мунтян Петро 253
Мурадинов 355
Мурадинович Андрій Федорович 260, 276, 277, 278
Мурадинович Богдан 276, 278
Мурадинович Федір 276, 277 – 279, 302, 355
Мшалський 52
Нагай Іван 282
Нагай Ярош 269
Нагончий Федір 167, 250
Назар 343
Назар Кузьмич
Назарович Григорій 353
Наказинський Іцхак 384
Наманович Михайло 353
Намонович Зенко 167
Напула Гордій 366
Насиловський Войтех 28, 198, 202
Настя, служниця 327
Настя, дружина Давида Вараксича 380
Нахима 369
Нахимович Песах 146
Нахімович Шлома 258
Нащоківич Мелешко Мишкович 246
Небецька Ганна 255
Небецький Ян 255
Негоцький Ян 145
Недвецький Давид 353
Незабитовський Олександр 78
Нелембовський Валентій 259
Немирич Іван 60
Немирич Юрій 125
Немиський Криштоф 139, 155, 157, 160, 161, 163,
Несвіцький Денис Богушевич 159
Нестор 89
Несторович Назар 233, 240
Несторович Стефан 232, 312
Неть Мартин 257
Нешчорчич Лазар 272
Никифорович Омелян – див. Острівський Омелян Никифорович
Никонович Зенко 177, 250
Никонович Лук'ян 165
Никошовський Роман 260
Ничипорович Іван 270

Іменний покажчик

- Нівін Томаш 163
Німець Андрис 357
Німець Ганус, старозаславський міщанин 357
Німець Ганус, золотар 357
Німець Ганус, різник 357
Німець Давид 339
Німець Якуб 357
Новах 383
Новахова 377
Новахович Алім 211
Новахович Новах 375, 376
Новоселецька Ганна Семенівна 145
Новоселецька Томила 229
Новоселецький Нестор Семенович 209
Новоселецький Малишевич Павло 16, 132, 133, 148, 149
Новоселецький Семен 324, 376
Новоселецький Федір Григорович 124, 134, 141, 145, 299
Новоселецький Ян 134, 222, 253
Ноевич Мордухай 203
Ножка 211
Носанович Юско 317
Нуринський Григорій 71
- Обиходович Іван 290
Оверко 205
Овлучимський Леонард 127
Овлучимський Малхер 127, 143, 209, 245, 246
Овлучимський Юрій 73, 142, 144, 233
Овлучимські 246, 326, 366
Овчина Труш 235
Оздовський Гаврило 327
Оздовський Федір 384
Озембловський Ян 167
Окорська Ірина 328
Окорський Патрикій 201, 267, 378
- Олдаковська Галшка з Бранських Станіслава 147
Олекса 327
Олександр 47, 116, 307, 359, 368
Олексич Ян 132, 133, 145, 149, 150
Олексійович Іван 167, 342, 347
Олехнович Федір 228
Олешкова Овдотія 304
Олешкович Атанасій 28
Олізарович Грицько 170
Олізаровський Станіслав 29, 232
Олтаровський Станіслав 235
Ольшамовський Адам 127, 147
Омелько 67
Омелян 245
Омеляннович Михайло 28
Омеляннович Федір 218
Омоковський Ян 382
Онисько 259
Ониськович Пархом 178
Опанас 163
Опас Томаш 24
Опралек Бартоломей 187
Оранська Ганна 383
Оранський Михайло 285, 315
Оранський Тихно 201, 258
Ореховський Ян 66, 353, 375
Орешко Северин 376
Оркович Матвій 250
Орловський Станіслав 312
Орховський Станіслав 28, 197
Оршевська Марина 383
Осецький Вацлав 222
Осипович Дорош 328
Остап, селянин 283
Остап, дубенський міщанин 323
Остап, торчинський цехмістр 346
Остапович Тимофій 166
Осташевський Семен 218
Островський Миколай Никифорович 132

Іменний покажчик

- Островський Омелян Никифорович 29, 133, 145, 232
Островський Ян 132
Острозька Беата 150, 290
Острозький Василь-Костянтин 41, 70–71, 84, 106, 107, 112, 114, 118, 119, 122, 186, 210, 217, 257, 285–288, 290, 203, 308, 356, 368
Острозький Костянтин Іванович 112, 348, 349, 368
Острозький Костянтин Костянтинович 112
Острозький Олександр Васильович 217
Острозький Януш Костянтинович 35, 112, 125, 290, 328, 364
Острозькі 306, 322, 334, 355, 356, 364, 372
Остромило Григорій 28
Осуховський Ян 383
Отамановський Вадим 10
Офанасович Шимон 196
Охманський Єжи 57
Охлоповський Борис 73
Охремович Мартин 328
Охримович Ян 182
Ощовський Михайло Іванович 322
- Павло, володимирський підвойський 206
Павло, володимирський міщанин 326
Павло, луцький балвер 342
Павло, луцький мечник 380
Павло, луцький цехмістр 345
Павло, луцький міський слуга 210
Павлова Хінка 270
Павлович Дем'ян 378
Павлович Матеуш 128
Павлович Мацій 129
Павлович Шимко (Шимон) 165, 178, 234, 235, 272
- Павловський Лукаш 157
Павловський Станіслав 244, 277, 278
Павловський Ян 28, 131, 198
Падарка/Вося 275
Палажка, дружина Остапа 283
Палажка, луцька міщанка 331
Палікієвський Ярош 308
Панасович Андрій
Панасович Матвій 158
Папроцький Бартош 239
Папроцький Станіслав 239
Параска, дружина Лукаша Майка 181
Параска, дочка Сеня Уса 380
Парницький Павло Юскович
Парнюк Садко 346
Партиха Ієв 269
Партичич Нестор Ювкович (Ієв) 117, 137, 167, 177, 178, 184, 224, 312, 313, 369
Парульський Войтех 229
Пархом, козлинський міщанин 242, 262
Пархом, козлинський шинкар 249
Пархом, шепетівський міщанин 259, 260
Пархомова, селянка 266
Парцевич Айзак 383
Пастух Стефан 258
Паткович Опанас 204
Пахерович Тишко (Пахирович Тимофій) – Див. Глоба
Пац Олександр 87, 88, 376
Пац Ян Казимир 87, 88
Пацкович Яцко 271
Пацова Софія Андріївна з Вишневецьких, дружина Яна Паца 86, 87, 301
Пачинський Криштоф 230
Пашинський Петро 350
Пашкевич Дахно 125
Пашко 301

Іменний покажчик

- Пашкова Варвара 254
Пекулицький Ян 204
Пелчинський Ян 171
Перевеський Роман 135
Пересецький Васко 385
Перетятко Яцько 177
Перетяткович Антон 172, 232
Перехрестич Леско 378
Перехрист Федко 259
Пернос Миколай 375
Пероговський Василь 14
Перштейн Яким 13
Петковський Іван 28
Петрашевич Євхим 374
Петро, злодій 245
Петро, свідок 234
Петро, козлинський швець 63, 248,
326
Петро, луцький вірменин 355
Петро, рівненський міщанин 263
Петрович Богдан 158
Петровський Станіслав 353
Петровський Ян 260
Пеяжко 78
Пивкович Телман 353
Пийко Максим 262, 267
Пиклуг Павло 266
Пилип 242
Пилипович Михайло 217, 344, 378
Пилитовський Ян 131
Пилкович Ян 350
Пігловський Мацей 380
Підгаєцький Василь 67
Підгаєцький Гаврило 261
Підгаєцький Єрмолай Олехнович 368
Підгаєцький Петро 261
Підгородецький Фрідріх 288, 304
Підляський Федір 265
Пікула Яцко 345
Пілковка Ягнешка Мартинова 326
Пінчук Василь 327
Пінчук Василь Костя 154, 377
Пінчук Степан 159
Пінчук Федір 323
Пінчукович Грицько 252
Пінчукович Іван 272
Пісочинський Олександр 69
Плонська Катерина 145
Плонський Павло 145
Плускевич Андрій 128
Плющ Марія 370
Плющ Наум 370
Пневський 120
Повхович Лазар Іванович 273
Погоновський Станіслав 200
Покощовський Гнат 347
Покощовський Степан 248
Покрицький Ян Казимир 131, 139,
155, 184, 373
Половецький Криштоф 352
Половко Михайло Пархонович 159,
160, 180
Половко (Половкович) Пархом 167,
Половкович Іван 117, 197, 198, 200,
224, 278
Половкович Миско 250
Пологія 283
Полупанович Олехно 170
Полупанович Опанас 377
Полченський Самоель 267
Полюх (Полюхович) Матис (Матіаш)
339
Полянський Ян 353
Поплавський Еразм 376
Поплавський Мацей 185
Поплавчик Войцех 331
Поповка Тимош 192
Поповський Михайло 147
Порадевський 120
Порванецький Андрій 384

Іменний покажчик

- Поридубський Іван 178
Порицький Олександр 96, 367
Посолейко (Посолейник) Грицько
195, 346
Постригач Назар 166, 251
Постригачівна Овдотія 207
Потапович Федір 331
Поукс Ян 163
Почаповський Єремія 195, 215
Прегалинський Ян 88, 382
Прендецький Матіяш 374
Пригалинський Миколай 261, 270
Прилепський Ян 169
Прилуцький Гришко Богданович 265
Присталовський Яким (Яхим) 114,
138, 188, 192, 216,
Прокоп, рівненський міщанин 274
Прокоп, кременецький міщанин 347
Пронський Олександр Фридрихович
112, 116, 219, 282, 301
Протас 129
Прошинський Ян Козакович 318
Прусиновський Адам 154, 377
Прусиновський Габріель 186
Птасьнік Ян 365
Пудловський Валеріан 291
Пузина Юрій 211
Пузовець Григорій 350
Пузовський Богдан 380
Пулторалях Войтко 354
Пухальський Ян 91
Пушкар Іван 204
Пушкаревич Іван 165
Пушко Мацей 242
Пюр Войтех 352
П'яновський Станіслав 176
Пясецький Олександр 115
Пяскунович Ян 353
Равинський Лукаш 28, 198
Радзивілл Альбрехт Станіслав 61, 71,
112, 114, 137, 302
Радзивілл Миколай Криштоф 142
Радзивілл Юрій 380
Радзімінський Станіслав 108
Радзішевський Якуб 266
Радивонович Петро 221
Радко, луцький міщанин 202
Радко, володимирський міщанин, 257
Радкович Василь 200
Радомита Андрій 145
Радомита Каспор 145
Радомита Миколай 145
Радомський Броніслав 28
Радошевський Богуслав (Богуш) 125,
214
Раєвич Данієль 194, 339, 352
Раєвич Павло 339
Раєцький Бальцер 303
Раїна 137
Ракович Якуб 350
Раковський 342
Раковський Станіслав 108
Раневська Маруша 370
Ратцель Фрідріх 50
Рафицький Миколай 149
Рафицький Ян 149
Рачковський Андрій 144, 152, 157,
233, 279, 313
Ремінський Ян 130, 231
Ремішевський Павло 199
Репецька Ганна 263
Рибачок Ірина 18, 307, 320, 351
Рибіцький Павло 50
Рижновський Григорій 252
Римар Zenko 345
Римар Петро – див. Словацький Петро
Римінський Криштоф 96
Ритер Павло 162
Рифка 276

Іменний покажчик

- Ришковський Матис 124, 182, 199
Рогачевський Юрій 266
Роговський Павло 142
Рогалевський Андрій 119
Рожевич Юзеф 353
Рожинський Ян 240
Рожковський Андрій 170
Рожковський Миколай 131
Роман, колківський писар 28
Роман, миляновецький міщанин 272
Роман, торчинський райця 258
Роман, торчинський міщанин 303
Романович Андрій 137, 155, 167, 168,
169, 171, 172, 231, 233, 234, 250,
252
Романович Бартош 265
Романович Валентин 27
Романович Григорій 271
Романович Іван, торчинський писар
27
Романович Іван, миляновицький
лентвійт 158
Романович Каспер 342
Романович Матвій 347
Романович Онисько 63
Романовський Станіслав 159
Росохатський Криштоф 29
Росоцький Малхер 378
Ростек Матей 366
Росток 278
Рубін 182
Рубінович Яків 86
Рудецький Федір 145
Рудовський Богдан 353
Рудовський Михайло 132, 133, 148
Рупша Офанас 254
Русак Матвій 275
Русецький Адам Олександр 66, 376
Русецький Войтех 145
Русин Бертрам 47
Русинович Ігнат 374
Русинович Берестецький Сасин 287
Русовецький Жигмонт – див. Зинко
Жигмонт
Русовецький Іван 252
Рябийкович Єско 328
Савинович Семен 374
Савицький 303
Савицький Каспер 304
Савіцький Матис 289
Савка, деражненський пастух 212
Савка, козлинський сотник 235, 264
Савка, козлинський міщанин-злодій
255
Савка, козлинський міщанин 260
Савка, новозаславський сурмач 212
Савостьянович Блазей 198, 200
Савчич Ярмола 265
Савчин Павло 231
Садовський Криштоф 374
Сажка Богдан 263
Сазонович Андрій 252
Сакович Песах 194
Саколець Іван 170
Салник Данило 258
Самійлович Семен 251
Самовидець 93
Самотеський Яцько 204
Самотія Арасим 155, 158
Самотія Єронім 155, 158, 162
Самсонович Генрик 24, 49, 52, 57, 197,
359
Самсонович Семен 349
Сангушківна Федора, дружина Олек-
сандра Пронського 301
Сангушко Адам 90, 110, 112
Сангушко Андрій Михайлович 112
Сангушко Андрій Олександрович 112,
367

Іменний покажчик

- Сангушко Григорій Львович 175, 359, 376
Сангушко Олександр 109, 334
Сангушко Роман Федорович 109, 243, 285, 289, 303, 366
Сангушко Федір Андрійович 112, 118, 285
Сапіга Криштоф 302
Сапіга Миколай 60
Сапіжанка Єва 302
Сап'яник Остап 346
Сара 276
Сарнацький Матеуш 253, 352
Сарнацький Ян 382
Сас Петро 11, 56, 173, 291, 320, 351, 365
Сасковка Марія 269
Сахарович Абрам 268, 269
Сахно Утка 231
Сачивка Іван 232
Сачківна Аннуша 245
Сачко 273
Сачкович Сімха 272
Свенцицький Миколай 286
Свидригайло 308, 355
Свиридовський Федір 116, 224
Свирський Болеслав 158
Свисчевський Ян 377
Свищовський Андрій 369
Свищовський Остафій 172
Свідерський Ян 214, 256
Свіневський Юсько 273
Свіщовський Криштоф 184
Святогорович Федір 326
Святогорович Філон (Хилимон) 155, 157, 162, 166, 180, 233
Сегединець 252
Сезен Іван 260
Сезенович Андрій 117, 178
Сезкевич Авдій 115
Сезонович Андрій 177
Селецький Михайло 215
Селицький Федір 147
Селівон 248, 326
Селка Олександр 27
Семашківна Софія Богданівна 193
Семашко Богдан Михайлович 133
Семашко Костянтин 66, 376
Семашко Миколай 117, 147, 150, 224, 278, 376
Семашко Олександр Богданович 72, 109, 116, 224, 323, 359
Семашко Петро 64, 304
Семашко Самуель 66, 376
Семашко Станіслав 148
Семен, володимирський писар 200, 201
Семен, рівненський міщанин 327
Семен, степанський міщанин 324
Семен, заславський тивун 263
Семен, кременецький цехмістр 346
Семенківна Домахна 196
Семенович Афанасій 28
Семенович Войтех 353
Семенович Волос 175, 202, 219, 327
Семенович Миско 263
Семенович Оверко 131
Семенович Сасин 171
Семенович Сась 131
Семенович Федір 204
Семенович Ярош 245
Сендутьський Аполлоній 14
Сенко, винник 63
Сенко, козлинський міщанин 326
Сенко, луцький швець 267
Сенковський Андрій 289
Сенькович Грицько 309
Сенюта-Ляховецький Федір 235, 377
Сенюта Павло Криштоф 302
Сербин Миколай 353

Іменний покажчик

- Сербин Михайло 68, 70, 359, 370
Сербин Стефан 290
Сербицький Миколай 229
Сергій, козлинський міщанин 259
Сергій, луцький міщанин 267
Сигізмунд I 118, 185, 348, 359, 368
Сигізмунд II Август 34, 133, 140, 141, 151, 182, 218, 227, 293, 304, 349, 354, 356, 358, 359, 368
Сигізмунд III 75, 310, 318, 330, 356
Сидор 193, 274
Симонович Марцин 352
Симонович Мойсей 366
Симчич Мордухай 146
Симшич Шмойло 358
Синицький Юзеф 183, 366, 372
Сипович Петро 27
Сичевка Василь 189
Сідельник Леско 252
Сікорський Андрій 169, 207
Сікура Мартин 302
Скалченята Семен 239
Скарга Сергій 324
Сквірчевський Криштоф 383
Скибневський Миколай 28, 198, 374
Скерсновський Матвій Панкович 243
Сколдицький Григорій 198
Скрага Сергій 150
Скриба Іван 129
Скринський Матис 158, 162
Скрипиця Федір 169, 376
Скрипичина Федора 66, 375
Скрипка Лукаш 172
Скрипка Янко 268
Скуйбіда Михайло 144
Скуйбіда Олехно Петрович 133
Слабош Яким 189, 203
Славецький Мацей 29
Славко Станіслав 340
Славогурський Матис 71, 72, 106, 135, 147, 208, 261
Славогурський Войтех 377
Слизень Миско 236
Слизень Павло 373
Словацький Петро (Римар) 157, 158, 162
Словик Павло 385
Слонічевський Вацлав (Венцеслав) 64, 133, 204, 229
Слончевський Станіслав 383
Слотвинський Ян 29
Слюсар Матвій 195
Смерека Богдан 6
Смиковська Богдана 243
Смірден Мошко Аленсандрович 316
Снетовський Марко 383
Собеський Марк 214
Собоцінський Владислав 24
Собко 269, 270
Собоцький Альбрехт 125
Собчук Володимир 6, 16
Совеня Андрій 346
Совінський Іван (Ян) 27
Согнейкович Кирило 187
Согнейкович Семен 252
Сокальська Магдалена 285
Соколдський Олександр 375
Соколениця Ян 167, 185, 252
Сокольницький Ян 127, 143
Сокольська Магдалена 367
Сокольська Олександра Марківна 90
Сокольський Марко Солтанович 108, 367, 378
Сокольський Стефан 77, 88, 89
Сологуб Павло 257
Соломирецький Миколай Лев 90
Солтан 308
Солтан Гієронім 115
Сорокопеня Пашко 157
Сосницький 324

Іменний покажчик

- Сосновський Мацей 383
Сосновський Петро 120
Сосновський Теодор 88, 370
Софія 266
Софія з Вишневецьких Янова Пацова
Сошенський Богуш 273
Спіренда Адам 357
Станіслав, володимирський ткач 366
Станіслав, деражненський пастух 212
Станіслав, заславський кухар 247
Станіслав, луцький органіст 332
Станіслав, луцький кравець 378, 380
Станіслав, луцький тесля 367
Станіслав, слуга Яна Гепнера 164
Станіславович Марцин 155, 157
Станіславович Ян 169, 345, 347
Станішевська Ягнишка 183
Станіславський Герць 228
Станішевський Войтех 145
Станішевський Ян 149
Станішевський Ярош 87
Стапковський Станіслав 155
Стрижевич Войцех 374
Старинка Саско 269
Старинський Криштоф 369
Стариховський Войцех 84
Старнігель Миколай 133, 142, 180,
279, 352
Старовольський Шимон 79
Старченко Наталя 6, 17, 60, 75, 76,
134, 174, 223, 290
Стасевич Яско 263
Стахій 243
Стемпковський Матей 375
Стемпковський Габріель 61, 119, 120,
121, 142,
Стемпковський Даніель-Стефан 119,
121
Стемпковський Матей 243
Стемпковський Флоріан 236, 237, 312
Степан 29
Степанович Гришко 266
Стеткевичівна Гелена 87
Стефан 33
Стефанович Іван (Ян) 167, 185
Стефанович Лукаш 198, 199
Стефанович Матіяш 353
Стефанович Ониско 353
Стефанович Ян
Стецько 257
Столяр Ян 331
Стомич Павло 155, 157, 162, 178, 180,
189, 203, 233
Стралковський Олександр 383
Стренковський Сергій 25
Стривязький Іван 374
Стривязький Яким 240
Стрижовський Гнівош 285
Стронський Леонард 126
Струпинський Андрій Каленикович
239
Ступницький Павло 186
Суєтич Ярош 116, 136, 154, 155, 160,
170, 174, 201, 203, 214, 223, 234,
243, 244, 250, 324
Суконник Якуб 349
Сулятицький Геліяш 370
Сулятицький Ісайя 192
Супрунович Тимош 28
Суський Матей 142, 152, 155, 233
Сухоцький Лукаш
Сушкович Іван 236
Сушкович Тимош 353
Суцанський Іван 71, 207, 208
Счепковський Ян 381
Счирба Іван (Ян) 178
Таляшківна Любка 194
Тарановський Федір 241
Татарин Іван 356

Іменний покажчик

- Татарин Януш 356
Теодорович Микола 14
Терешкович Лукаш 184
Терешкович Федір 178
Терпиловський Адам 380
Терський Святослав 15
Тесленко Ігор 6, 16, 226
Тесля Блажій 345
Тетяна 370
Тимко 262
Тимохнович Кирилко 193
Тимош, бортник 237
Тимош, луцький цехмістр 345
Тимошевич Іван 282
Тимченат Іванко 262
Тиравський Олександр 132
Тирон Бенедикт 379
Тишкевичова-Романовська Ганна 78
Тишко, луцький цехмістр 345
Тишкович Івашко 261
Тишковський Юзеф 131
Ткач Андрій 214
Ткач Войтех 353
Ткачик 330
Ткачов Михайло 309
Токарський Ян 155, 157, 158
Толстецький Матіаш 239
Толстий Сенко 274
Томаш Мойсеювич
Томашевський Тимофій 28
Томилкович Грицко 381
Томилівна Настасія 202
Томилкович Максим 155
Томило 345
Томилович Сава 167 – 171, 231, 250
Томич Федько 204
Томкович Павло 272
Томкович Ян 172, 182, 198, 199, 200
Торосович Івашко 244, 276, 277
Тошковський Абель 236
Трашковський Матуш 207
Требуховська Федора Богушівна 129
Требуховський Миколай 129
Третинський Вавринець 288
Третяк Васько 65
Треценський Станіслав 207
Трецильський Станіслав 311
Тровський Григорій 323
Тропка Роман 167
Трохим, луцький перекупник 184
Трохим, кременецький цехмістр 346
Трохимович Андрій 248, 262, 274
Трусевич Роман 170
Трусович Петро 72
Труш, луцький вїйт 133, 348
Труш, коваль 255
Труш Андрій 209
Трушевич Матвій 168, 179, 193, 217, 250, 324
Трушевич Роман 167, 278
Трушевич Юзеф 353
Трушович Левко 302
Трушковський Андрій 125, 227, 229
Тудоровецька Анна 237
Тудоровецький Каспар 237
Тупальський Томаш 68
Турукович Карп 266
Турцевич Арсен 255
Турчин Лаврин 266
Турчин Мошко 357
Турчин Яцик 357
Турчинович Іван 158
Углик Криштоф 211, 255
Угринович Миколай 27, 130
Угриновський Роман 60
Угриновський Януш 146, 369
Удрицький Миколай 287
Улріх Ганус 376
Улріх Михайло (Міхал) 315, 373, 382

Іменний покажчик

- Уейський Томаш 126
Улас, луцький сторож 210,
Улас, луцький кушнір 325
Уласова Параска 273
Урем 268, 269
Уря 275
Ус Сень 380
Усович Василь 247, 289
- Фальчевська Катерина Вацлавова По-
дорецька 116, 143, 144
Фальчевський Францишек 159
Фальчевський Юрій 348
Фаско 27
Федець, слуга Матвія Малинського
131
Федець, селянин 266
Фединович Герман 353
Федір 212
Федко, луцький вірменин 355
Федко, міський слуга 205
Федорець 211
Федорович Василь 290
Федорович Михайло, луцький міща-
нин 167 – 170, 231, 250, 313, 345
Федорович Михайло, заславський
маляр 340
Федорович Петро 167, 231
Федорович Семен 66, 171, 194, 229,
324, 375, 376
Федорович Степан 346
Федорович Яцко 167, 278
Фелонюк Андрій 365
Феодосій 145, 150
Феско, козлинський коваль 264
Феско, бранець Яна Ластовського 302
Филипович Михайло 177, 194, 231
Филит Лавриш 315
Філінський Афанас 73
Філон 346
- Флоркович Станіслав 352
Форитар Труш 131
Фортуна Федір 121
Франк Миколай 200
Францишкович Петро 194, 240
Францишок 331
Фрейда 266
Фрейденберг Михайло 55
Фрик Юзеф 366
Фрикач Юзеф 218
Фройма 169
Фурсович Олександр 143, 233, 253
- Хакас Іван 250
Халецький Денис 377
Харко 246, 262
Харленська Катерина 91
Харленський Гієронім 91, 113, 114,
115, 117, 118, 138, 190, 195, 224
Харленський Миколай 191
Харленський Михайло 290
Харленський Ян 144, 154, 179, 223,
233, 243, 279
Хармуз Юрій 135
Хасколбовичівна Богдана 369
Хацко 323
Хваліна 380
Хей Бальцер 357
Хейзарович Михель 149
Хжановський Войцех 366
Хивчич Василь Гордієвич 303
Хілченя Потап 158
Хінка 327
Хлебцевич Шмойло 316
Хмара Семен 71, 208
Хмелецька Овдотія 209, 245
Хмелецький Войтех 279
Хоболтовський Богдан Костюкович
65
Ходаневич Андрій 231

Іменний покажчик

- Ходкевич Андрій 149
Ходкевич Іван 116
Ходкевичівна Анна-Алоїза 61, 71, 96
Хоєнський Томаш 110
Хоєцький Андрій 289
Хоєцький Ян 29, 198
Холуєвський 380
Холявич Дворецький Григорій Михайлович 166, 171, 369
Хома 337
Хомицький Юзеф 352
Хомич Віктор 260
Хомич Іван 158
Хом'як Максим 149
Хом'як Федір Петрович 210
Хорковський Матис 367
Хоровський Ян 131, 136
Хорошко Кіндрат 131
Хрїницька Ганна 150
Хрїницький Іван 223
Хрїницький Микола 282, 283
Хрїницький Олександр 376
Худзинський Альбрїхт 375
Хшановський Габрієль 352
Хшановський Станіслав 352
- Цар Іван 178
Целярова 144
Циган Андрій 357
Циган Андрух 357
Циган Грицько 357
Циган Іван 357
Циган Павло 237, 357
Циган Петро 357
Циган Стасїха 357
Циган Стась 357
Цирлич Шмойло 203, 316, 376
Цирлич Якуб 203
- Чаїнський Ян 201, 232
- Чайко Гарасим 302
Чаплинський Станіслав 254
Чаплич Шимон 304
Чаплич Шпановський Адам 109
Чапли Шпановський Іван 236, 377
Чаплич Шпановський Мартин 324
Чаплич Шпановський Юрій 237, 367
Чапличівна Катерина, дружина Шимона Чаплича 304
Чапличівна Теодора, дружина Юрія Вишневецького 323
Чапник Станіслав 353
Чарнота Война 181
Чарнацький Андрій 89
Чарнацький Миколай 230, 235
Чарнацький Ян 198, 201, 219, 374
Чарнолозький Ян 131
Чарноцький Миколай 288, 368
Чеконський Олександр 371
Червінський Станіслав 352
Червінський Ян 352
Черемха Федір 28
Черитячина Анна 170
Чернацький Миколай 158, 229, 265
Черневський Мартин 29
Черник Григорій 148
Чернишевич Миско 169
Чернчицький Матис 255, 256
Четвертинська Богдана Василівна 193
Четвертинська Огрефіна Федорівна 60
Четвертинський Василь 299
Четвертинський Григорій 77, 90, 125, 370, 375
Четвертинський Матвій 250
Четвертинський Стефан 302, 324
Чех Матвій 353
Чех Миско Федорович 193
Чеховський Адам 353

Іменний покажчик

- Чечуркович Ждан 235
Чешинський Костянтин 130
Чиж Мацей 234
Чиж Ярмола Васильович 176, 179,
186, 204, 220, 254
Чижик Іван 302
Чирський Ждан 158, 220, 231, 251
Чоргацький Тимош 242
Чорна Ганна Миколаєва 263
Чорний Іуда 318
Чорний Лейба 317
Чорний Миколай
Чорний Якуб 316
Чорторійський Михайло Юрій 112
Чорторійський Олександр 358, 368
Чорторійський Федір Михайлович
112
Чорторійський Юрій Михайлович
146, 149, 243, 244, 301, 307, 370
Чуват Туличовський Хацко 71, 207,
211
- Шабан Іван 65
Шабанський Грицько 65
Шабельник Грицько 202
Шабельник Сава 353
Шабунчич Ілько 275
Шадурський Міхал 353
Шаєвич Савул 181
Шаєвич Яків 376
Шанавський Себастьян 183
Шанкович Сахар 204
Шанявський Домінік 149, 151
Шарап 355
Шарапа Дмитро Євхимович 283, 345
Шаула 68, 359
Шаулина 162
Шая 89, 146, 154
Швець Прокіп 205
Швидько Ганна 11
- Шеметиха Настя 170, 204
Шенко 267
Шенкович Іцхак 269
Шибенський Михайло 378
Шилневич Василь 161, 167, 172, 178,
180, 189, 190, 193, 196, 203, 252,
371
Шилович Олізар 116
Шимаковський Ян 155, 157, 162, 352
Шимон 347
Шиман 317
Шиманович Левко 316
Шиманович Нахим 194
Шимко 131
Шимкович Ян 146
Шимкович Шклинський Криштоф 90
Шимкович Шклинський Юрій 367
Шимон, кравець 131, 193
Шимон, козлинський бурмистр 265
Шимон, луцький міщанин
Шимон, ямпільський єврей 253
Шимшиц Абрам 349
Шистовська Софія 145
Шишка Мартин 353
Шишка Михайло 167
Шишковський Оліфер 28
Шкотинь Павло 245
Шлома 330
Шломович Мордухай 375
Шлюбовський Щасний 155, 158
Шмарло 243
Шматко Даніель 250
Шмерлевич Давид 81
Шмоїл 246
Шмоїлко 384
Шмойлець 383
Шмойлович Зелко 358
Шмойлович Іцко 317
Шмойлович Мордухай 317
Шмойлович Юда 317

Іменний покажчик

- Шмонеvський Ян 205
Шмонко 264
Шмуклір Юзеф 196
Шолген Павло 239
Шолковський Стефан 158
Шолц (Солц) Юнас (Янас, Іонас, Йо-
нас) 66, 178, 190, 194, 216, 228,
271, 314, 369, 376
Шольц Ян 373
Шомака Стефан 330
Шомачка Грицько 330
Шот Гагус 244
Шпаковський Якуб 196
Шпилька Григорій 272
Штанько Оксана 20, 60, 164, 173, 279
Шумський Наум 145
- Щасневич Ясько 262
Щаснович Ян 158, 162, 178, 353
Щербак Віталій 11, 292
Щербина Яцко 332
Щербич Андрій 271
Щербич Павло 241
Щетинка Матвій 175, 233
Щетинчич Парфен Васильович 301
Щигел Ришард 6, 24, 55
Щука Криштоф 384
- Ювкович Нестор – див. Партичич Не-
стор Ювкович
Юдиський Якуб 352
Юдич Якуб 316
Юзефович Аврон 317
Юзефович Матеуш 352
Юзефович Нахім 203
Юзефович Ірш 316, 376
Юргініс Юоніс 25, 55, 111, 365
Юрієвич Федір 171
Юрій, константинопольський грек
265
- Юрій, володимирський міщанин 326
Юрій, козлинський єврей 268
Юрій Васкович
Юрко з Буська 133, 140
Юсикович Ясько 271
Юско, володимирський міщанин 172
Юско, новозаславський міщанин 337
Юскович Іляш 317
Юскович Іцко 317
Юскович Каленик 382
Юскович Левон 369
Юскович Хаскел 317
Юскович Хацко 345
Юсченя Лаврин 276
Юхимович Петро 220, 231
Юхтовник Доній 345
Юць 64
- Яблоновський Александр 14, 34,
Ябушович Войтех 122
Явор Гжегож 6
Яворницький Абрам 109
Яворський Андрій 203
Ягодинський Криштоф 342
Ягусин Петро 29
Якелевич Ірш 316
Якимович Григорій 264, 268
Яків 211
Яковенко Наталя 6, 247
Якуб, луцький єврей 266
Якуб, луцький вірменин 355
Якубівна Анна 331
Якубович Абрам 301
Якубович Борох 317
Якубович Іваніс 316
Якубович Щасний 353
Якубович Юско 316
Якубович Юзеф 369
Якубович Ян 353
Якубовський Мартин 122
Якубовський Матей 384

Іменний покажчик

- Яловицький Антоній 288
Ян, володимирський єврей 210
Ян, мельницький вїт 129
Ян, слуга Яна Гепнера 164
Ян, кременецький маляр 340
Ян, луцький міщанин 326
Ян, шепетинський міщанин 302
Ян, базалійський міщанин 322
Янецький Андрій 240
Янечек Анджей 56, 309
Янкова 276
Янковський Станіслав 137
Янович Стась 274
Яновський Войтех 182, 353
Яновський Северин 61
Яноцький Андрій 375
Янушевич Федір 122
Янушовський Войтех 382
Янушовський Ян 54
Янчикович Іван 302
Ярмоген Василь 120, 198, 203, 374
Ярмолич Григорій (Гришко) 165, 263
Ярмолич Семен 274
Яроцький Павло 330
Ярошевич Федір 271, 346
Ярухом 231, 269
Ясинський Марцин 379
Ясинський Матяш 339
Ясинський Ян 29
Яскманська Ельжбета 91
Яскманський Ян 91
Ястжемський Ян 346, 352
Яско, володимирський лентвійт 157
Ясько, слуга володимирського під-старости 169
Ясько, слуга Патрикія Окорського 201, 267
Ястребіцька Алла 50, 57
Ястрембський Августин 327
Яцинич Юрій 166, 279
Яциничова Марія 279
Яцківна Орина 369
Яцко, козлинський міщанин 268
Яцко, луцький міський слуга 204
Яцко, луцький міщанин 381
Яцко, олександрійський міщанин 336
Яцко, рожищанський міщанин 255
Яцко, селянин 266
Яцко, сурмач 212
Яцкова Анна Зинківна 270
Яцкович Данило 353
Яцкович Іван 178
Яцкович Костянтин 161, 198, 232, 373
Яцкович Роман 324, 374
Яцкович Семен 255, 256
Яцковський Матис 229
Яцковський Мацей 130
Яцковський Станіслав
Яцькович Мошко 193

Matfieiwicz Jan 315
Ostrowsky Piotr 315
Swiatohorowicz Les 315

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Історіографія, джерельна база, методологічні засади дослідження	7
1.1. Історіографія проблеми	7
1.2. Джерела	26
1.3. Методологія і методи дослідження	36
Розділ 2. Загальна характеристика міських поселень	46
2.1. Місто: проблема дефініції, класифікації та термінології.....	46
2.2. Функції міських поселень.....	59
2.3. Фактори розвитку міських поселень	73
Розділ 3. Роль власників приватних і старост королівських міст у системі міської життєдіяльності.....	106
Розділ 4. Організація міського управління.....	124
4.1. Війт, лентвійт, лава.....	124
4.2. Міська рада: склад, персоналії, повноваження	173
4.3. Наймані міські урядники та слуги.....	197
4.4. Участь міщанства у самоврядуванні	213
Розділ 5. Міське судочинство.....	226
Розділ 6. Міська громада	281
6.1. Джерела формування міщанства	281
6.2. Правове становище міського населення	291
6.3. Соціальна структура і професійний склад міського населення	319
6.4. Етнічний склад міщанства.....	351
6.5. Шляхта у міському соціумі.....	363
Висновки.....	386
Conclusions	394
Додатки.....	402
Список джерел та літератури.....	493
Географічний покажчик	538
Іменний покажчик.....	545

Наукове видання

ЗАЯЦЬ Андрій Євгенович

МІСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ВОЛИНИ XVI – першої половини XVII ст.

Монографія

Редактор *А. Габрук, Р. Спринь*

Комп'ютерне верстання *Н. Лобач*

Обкладинка *В. Рогана*

На обкладинці використано світлину Костянтина Семицького

Формат 70x100/16. Умовн. друк. арк. 46,9. + 1,3 вкл.

Тираж 300 прим. Зам.

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.

Видруковано у книжковій друкарні «Коло»
вул. Бориславська, 8, м. Дрогобич, Львівської обл., 82100

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК № 498 від 20.06.2001 р.